

YIL/YEAR:15
CİLT/VOLUME:15
SAYI/ISSUE:28

GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
The Black Sea Journal of Social Sciences
KARADENİZ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

E-ISSN:2602-3407
İLKBAHAR/SPRING

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GİRESUN UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

**KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES**

**KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YILDA İKİ KEZ YAYINLANAN
(HAZİRAN-ARALIK) ULUSLARARASI HAKEMLİ BİR DERGİDİR.**

**THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES IS A PEER REVIEWED
INTERNATIONAL JOURNAL PUBLISHED BIANNUALY (JUNE – DECEMBER).**

İLKBAHAR/SPRING 2023

YIL / YEAR: 15 CİLT/VOLUME: 15

SAYI/ISSUE: 28

Amaç

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi yılda iki kere yayımlanan (Haziran – Aralık) hakemli bir sosyal bilimler dergisidir. Derginin amacı, sosyal bilimler merkezli araştırmaları, tartışmaları ve analizleri içeren bilimsel makalelere ev sahipliği yapmaktır.

Aim

The Black Sea Journal of Social Sciences is a peer-reviewed social science journal published twice a year (June – December). The intent of the magazine is to host scientific articles that include research, discussion and analysis centered on social sciences.

Kapsam

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, sosyal bilimler alanına özgün katkıları olan, kuramsal, deneysel nitelikleri taşıyan makaleler yayımlamaktadır.

Ön değerlendirme sürecinden geen, derginin yayın ilkelerine uygun olduğu değerlendirilen her makale, yayımlanmadan önce ift-kör hakemlik sürecinden gemektedir.

Scope

The Journal of Social Sciences of the Black Sea publishes theoretical and empirical articles which are unique contributions to the field of social sciences. Through the preliminary evaluation process, each article considered to be in conformity with the editorial rules of the magazine passesthrough the double-blinded arbitration process before publication.

Değerli Okurlar,

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi'nin 15. yılında 28. sayısı olan İlkbahar sayımızı sizlerle buluşturmanın sevincini yaşamaktayız. Bu süreç içerisinde dergimizin yayına hazırlanmasında emeği geçen herkese ayrı ayrı teşekkür ederiz. Özellikle emekleri ile dergimize katkı sağlayan hakemlerimize müteşekkirimiz.

Bu sayımızda da önceki sayılarımızda olduğu gibi dergimizde sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden, alanlarında önemli bir boşluğu dolduracağına inandığımız makalelere yer vererek dergimizi yayınlamaya gayret gösterdik.

2023 yılı Haziran sayımız için de değerli araştırmacılar dergimize makaleleri ile ilgi ve teveccühlerini sürdürdüler. Bu çalışmaların ve gayretimizin ilim dünyasına katkı sağlamasını, okuyanların müstefid olmasını diliyoruz.

Aralık 2023 sayımızda yeniden görüşmeyi umut ederek Haziran 2023 sayımızı takdim ediyoruz. Keyifli okumalar dileriz...

Editör Kurulu

Süleyman ÖCAL, Levent MEMİŞ

**KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ THE BLACK SEA JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES**

E-ISSN: 2602-34

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Güven ÖZDEM

Editörler / Editors

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ÖCAL

Doç. Dr. Levent MEMİŞ

Alan Editörleri / Field Editors

Prof. Dr. Güven ÖZDEM
Prof. Dr. Mehmet DURKAYA
Prof. Dr. Mustafa ŞANAL
Prof. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU
Doç. Dr. Cahit KAYA
Doç. Dr. Mehmet ALVER
Doç. Dr. Tefvik UZUN
Doç. Dr. Tolga AKAY
Doç. Dr. Murat BAYRAM
Doç. Dr. Selçuk KORUCUK
Doç. Dr. Murat SERÇEMELİ
Doç. Dr. Üyesi Hakan AKYURT
Doç. Dr. Cenk ÖZGEN
Doç. Dr. Fadime ÜSTÜNER TOP
Doç. Dr. Nurullah ÇALIŞ
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Cem
FERİDUNOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Özgür HASANÇEBİ
DEMİRKAN
Dr. Öğr. Üyesi Selahattin YILMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Ülkü KARA
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali GENİŞ
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YAZAR
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe BİLGİNER
Dr. Öğr. Üyesi Adem ÖZBEK
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe BİLGİNER KUCUR

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr. Ayfer YILMAZ-Gazi
Üniversitesi

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN
-Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Beyhan-KESİK-
Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Enver SARI- Giresun
Üniversitesi

Prof. Dr. Güven ÖZDEM - Giresun
Üniversitesi

Prof. Dr. Halis DEMİR - Recep Tayyip
Erdoğan Üniversitesi

Prof. Dr. Kasım KARAMAN-Erciyes
Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa CİN - Giresun
Üniversitesi

Prof. Dr. Servet CEYLAN - Giresun
Üniversitesi

Prof. Dr. Seyfettin ARTAN - Karadeniz
Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ümit DENİZ - Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Oğuz Serdar KESİCİOĞLU –
Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. Cenay BABAĞLU-Selçuk
Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet ALVER - Giresun
Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet ÖZMENLİ - Giresun
Üniversitesi

Doç. Dr. Murat BAYRAM-Pamukkale
Üniversitesi

Doç. Dr. Tefvik UZUN- Giresun
Üniversitesi

Doç. Dr. Oktay KARAMAN - Giresun
Üniversitesi

Doç. Dr. Levent MEMİŞ- Giresun
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ceren ÇEVİK KANSU –
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Dursun ŞAHİN - Giresun
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nazım KURUCA -
Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur KULAÇ-
Pamukkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman ÖCAL-
Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şenol SEZER - Ordu
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ülkü KARA - Giresun
Üniversitesi

© Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi
ULAKBİM, Sosyal Bilimler Atf Dizini
(SOBİAD), Index Copernicus, Akademia
Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS Index),
Araştırma Bilimsel Yayın İndeksi ve Türk
Eğitim İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz TUBITAK ULAKBİM
DergiPark sponsorluğunda PİLA
(CrossRef®) ile üyelik anlaşması yapmıştır.
Anlaşma ile yayınlanan makalelere DOI
numaraları verilmiştir.

Dergimizde yayınlanan yazıların her türlü
sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yazı İşleri Müdürü / Editor in Chief

Doç. Dr. Levent MEMİŞ

Yazışma Adresi / Correspondence Address: Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Güre Yerleşkesi 28200 / Giresun Tel: (0454) 310 10 85
e-mail: sosdergi@gmail.com

Yayın Dili / Language of Publication: Türkçe / Turkish

İngilizce Editörleri / English Editors

Doç. Dr. Vedi AŞKAROĞLU, Giresun
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halis GÖZPINAR, Giresun
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat KARAKOÇ, Giresun
Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi. Eray KARA, Giresun
Üniversitesi
Öğr. Gör. Melike GÜNBEY, Giresun
Üniversitesi
Öğr. Gör. Emel TOZLU KILIÇ, Giresun
Üniversitesi
Öğr. Gör. Zeynep Yıldız ÇELEBİ, Giresun
Üniversitesi

Sekreter / Secretary

Doç. Dr. Mehmet ALVER
Dr. Öğr. Üyesi Derya CEYLAN

Web Editörü / Web Editor Dr. Öğr. Üyesi
Erkan GÜLER Öğr. Gör. Hüseyin KARA
Öğr. Gör. Melikali GÜÇ

Kapak Tasarım / Cover Design

Öğr. Gör. Recep GELEGEN

Bilim ve Danışma Kurulu / Science and Advisory Board

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Abdülkadir EMEKSİZ

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Abide DOĞAN

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet KOLBAŞI

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Akmatali ALİMBEKOV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Ali DERAN

Tarsus Üniversitesi

Prof. Dr. Ali YAKICI

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Anvarbek MOKEYEV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Arzu TERZİ TOZDUMAN

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Ayfer YILMAZ

Gazi

Üniversitesi

Prof. Dr. Battal ODABAŞ

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Bayram KAYA

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Belir TECİMER

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ

YERDELEN

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Burhanettin KESKİN

Columbus State University, GA, USA

Prof. Dr. Burul

SAGINBAYAVA

Kırgızistan Türkiye Manas
Üniversitesi

Prof. Dr. Cemal KURNAZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Divina Frau-MEİGS

Sorbonne Üniversitesi,
Fransa

Prof. Dr. Enver SARI

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Erdoğan ERBAY

Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. F. Ahsen TURAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Feridun EMECEN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Firdevs GÜNEŞ

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Giedre KVIESKIENE

Lietuvos Edukologijos Universitėtis,
Litvanya

Prof. Dr. Goran SVENSSON

Norway and Halmstad University,
Sweden

Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Güven MURAT

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Güven SAYILGAN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati AKYOL

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

Emekli Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Hikmet YAZICI

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Hiroki ODAKA

Aichi Gakuin University, Aichi, Japan

Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT

Uludağ Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. İlhan EKİCİ

Ordu Üniversitesi

Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı ACUN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. İsmail Hakkı DEMİRCİOĞLU

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

Prof. Dr. Kasım KARAKÜTÜK

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Kenan Ziya

TAŞ Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Kürşat YILMAZ

Dumlupınar Üniversitesi

Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Madina TEKUEVA

Kabardino-Balkarian State University,
Rusya

Prof. Dr. Mario Joao SILVEIRINHA

Lizbon Üniversitesi, Portekiz

Prof. Dr. Mehmet AÇA

Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ERSAN

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ

Kastamonu Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Cumhuriyet Üniversitesi

Prof. Dr. Mevhibe COŞAR

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Miri Gal-EZER

Kinneret Üniversitesi, İsrail

Prof. Dr. Muhsin MACİT

Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Mukim SAĞIR

Erzincan Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa CİN

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa KİBAROĞLU

Okan Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖNER

Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK

Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ŞANAL

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Nurullah ÇETİN

Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Olcabay KARATAYEV

Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Qui GUO

Macquarie Üniversitesi, Avustralya

Prof. Dr. Refik TURAN

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Serkan DOĞANAY

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Suat UNGAN

Trabzon Üniversitesi

Prof. Dr. Ülkü ÖZGÜR

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Ünsal BEKDEMİR

Giresun Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar ÖZBAY

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Prof. Dr. Yılmaz CAN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Binali TUNÇ

Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet TOPAL

Anadolu Üniversitesi

Doç. Dr. Tuncer BÜLBÜL

Trakya Üniversitesi

KARADENİZ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
THE BLACK SEA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Cilt: 15, Sayı: 28 Hakem Listesi

List of Referee for the Volume Fifteen, Issue Twenty Eight

- Prof. Dr. Nermin BULUNUZ- Bursa Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Didem KILIÇ- Aksaray Üniversitesi
- Prof. Dr. Cengiz TORAMAN- İnönü Üniversitesi
- Prof. Dr. Ali Rıza Zafer SAYAR- Atılım Üniversitesi
- Prof. Dr. Esra Banu SİPAHI- Necmettin Erbakan Üniversitesi
- Doç. Dr. Murat POLAT-Muş Alparslan Üniversitesi
- Doç. Dr. Neşe BÖRÜ- Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Gülçin GÜVEN- Marmara Üniversitesi
- Doç. Dr. Bekir Şakir KONYALI- Ondokuz Mayıs Üniversitesi
- Doç. Dr. Ramazan ÇEKEN- Aksaray Üniversitesi
- Doç. Dr. Oğuzhan ERDOĞAN- Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
- Doç. Dr. Süleyman TEKİR- Sinop Üniversitesi
- Doç. Dr. Aziz TUNCER- Sakarya Üniversitesi
- Doç. Dr. Onur KULAÇ- Pamukkale Üniversitesi
- Doç. Dr. Muharrem TURP-Kafkas Üniversitesi
- Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU- Karabük Üniversitesi
- Doç. Dr. Mehmet Metin DAM- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
- Doç. Dr. Emre YILDIZ- Atatürk Üniversitesi
- Doç. Dr. Handan ÜREK- Balıkesir Üniversitesi
- Doç. Dr. Yakup ÜLKER- Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
- Doç. Dr. Seda OKUMUŞ- Atatürk Üniversitesi
- Doç. Dr. Mürşit RECEPOĞLU- Gümüşhane Üniversitesi
- Doç. Dr. Muhammed Yunus BİLGİLİ- Karadeniz Teknik Üniversitesi
- Doç. Dr. Aydan YÜCELER- Necmettin Erbakan Üniversitesi
- Doç. Dr. Arzu Kirman BİLGİN- Kafkas Üniversitesi
- Doç. Dr. Havvanur Feyza KAYA- Samsun Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah AYDIN- Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah UZUN- Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut KALMAN- Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Haldun NARMANLIOĞLU- Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Tefvik UZUN- Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU- Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Recep FEDAI- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Gizem PARLAYANDEMİR- İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Sefa USTA- Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sezgin SEZGİN- Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nurperihan TOSUN- Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aygül OKTAY- Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alper Yusuf KÖROĞLU- Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Büşra Fadim SARIKAYA- Türk-Alman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Can USTA- Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdiñç YILMAZ- Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice AKDAĞ- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Nur ÖZDEMİR- Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YAZAR- Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilek TOKEL- Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KARATAŞ- Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alkan ÜSTÜN- Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem KUVAT- Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Nermin BULUNUZ- Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Didem KILIÇ- Aksaray Üniversitesi
Prof. Dr. Cengiz TORAMAN- İnönü Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Rıza Zafer SAYAR- Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Esra Banu SİPAHİ- Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Murat POLAT-Muş Alparslan Üniversitesi
Doç. Dr. Neşe BÖRÜ- Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Gülçin GÜVEN- Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Bekir Şakir KONYALI- Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Ramazan ÇEKEN- Aksaray Üniversitesi
Doç. Dr. Oğuzhan ERDOĞAN- Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Süleyman TEKİR- Sinop Üniversitesi
Doç. Dr. Aziz TUNCER- Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Onur KULAÇ- Pamukkale Üniversitesi
Doç. Dr. Muharrem TURP-Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet KIRLIOĞLU- Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Metin DAM- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Emre YILDIZ- Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Handan ÜREK- Balıkesir Üniversitesi
Doç. Dr. Yakup ÜLKER- Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Seda OKUMUŞ- Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Mürşit RECEPOĞLU- Gümüşhane Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammed Yunus BİLGİLİ- Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Aydan YÜCELER- Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Arzu Kirman BİLGİN- Kafkas Üniversitesi
Doç. Dr. Havvanur Feyza KAYA- Samsun Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah AYDIN- Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah UZUN- Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Mahmut KALMAN- Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Haldun NARMANLIOĞLU- Marmara Üniversitesi

Doç. Dr. Tevfik UZUN- Giresun Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU- Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Recep FEDAI- Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Doç. Dr. Gizem PARLAYANDEMİR- İstanbul Üniversitesi
Doç. Dr. Sefa USTA- Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sezgin SEZGİN- Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nurperihan TOSUN- Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aygül OKTAY- Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alper Yusuf KÖROĞLU- Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Büşra Fadim SARIKAYA- Türk-Alman Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Can USTA- Giresun Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erdiñç YILMAZ- Gaziantep Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice AKDAĞ- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Nur ÖZDEMİR- Trakya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YAZAR- Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Dilek TOKEL- Marmara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah KARATAŞ- Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Alkan ÜSTÜN- Bartın Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özlem KUVAT- Balıkesir Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Türkiye'deki Yurttaş Şartları Yönetmeliğinin Dünyadan Vaka Örnekleri Işığında İncelenmesi .....1 Cihan Necmi GÜNAL, Hande YÜKSEL ALTINTAŞ	1
Memur Sendikalarında Yönetişim ve Halkla İlişkiler: Sorun Alanları Üzerine Betimsel Bir Analiz .....21 Samet KAVOĞLU	21
Türkiye'de Yerel Yönetimler Çerçevesinde Spor Politikalarının Değerlendirilmesi.....40 Erdal GÜLER, Murat YAMAN	40
Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Yerel Yönetim Yapısı: Karşılaştırmalı Bir Analiz..... 57 Duygu AKSU, Çiğdem AKMAN	57
Şehir Tarımı ve Arıcılığının Şehir Dirençliliği Ekseninde Değerlendirilmesi..... 77 Vildan ARMAĞAN, Arzu YILMAZ ASLANTÜRK, Yusuf ŞAHİN	77
Uluslararası Öğrencilerin Kaynaşmasında Geleneksel Oyunların Rolü.....104 Arzu ÖZYÜREK Asya ÇETİN, Nagihan YILDIRIM, Hatice KESER, Ümmüş AYDIN	104
Gölge Oyunundan Kitle İletişimine Arap Bacı: Değişen Mecralarda Değişen Temsiller.....126 Can CENGİZ, Fatih ÇALMAZ	126
Kötü Kedi Şerafettin Animasyon Filminin A. J. Greimas'ın Eyleyensel Örnekçesi ve Anlatı Evreleri Çerçevesinde Çözümlemesi.....144 Ayşegül ÇİLİNGİR, Aytekin CAN	144
Türkiye'deki İlkokullarda Yapılan STEM Eğitimi Uygulamaları Betimsel İçerik Analizi.....163 Nurcan FINDIK, Neslihan, ÜLTAY, Eser ÜLTAY	163
Edebî ve Siyasi Şahsiyetlere Hikâyelerinde Birer Karakter Olarak Yer Veren Bir Yazar: Naim Tirali.....177 Yavuz Selim UĞURLU	177
19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Yulaf Üretimi.....191 Tuba ÇINAR	191
Kentsel Yaşamda Hobi ile Meşgul Olmanın Sosyolojik Etkileri: Iğdır Üniversitesi Hobi Bahçesi Örneği.....206 Musa YILMAZ, Kasım ŞAHİN	206
Öğretmenlerin Psikolojik Sermayeleri ve Yenilikçi İş Davranışları Arasındaki İlişki.....227 Ramazan ERTÜRK	227
Bağımsız Denetim Kalitesi Finansal Performansı Etkiler mi? BİST Sınai Endeksi'nde Bir Uygulama.....248 Adem Ruhan SÖNMEZ, Reyhan SARIÇİÇEK	248

Bilgi İletişim Teknolojileri ve Ekonomik Büyüme: Beşli Kırılgan Ekonomiler Üzerine Bir Uygulama.....	264
Berat HARMAN, Zehra ABDİOĞLU	
Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğünde Çalışanların Bazı Değişkenler Açısından İş Tatmini, Tükenmişlik ve Duygusal Emekleri Üzerine Değerlendirme.....	279
Azime ARISOY, Murat ÇAY	
Kur Korumalı Mevduat Hesabı Uygulamasının Döviz Kurları Üzerindeki Etkisi: Birim Kök Testleriyle Bir İnceleme.....	298
Mustafa ZUHAL, Serdar GÖCEN	
Erzurum'daki Pansiyonlu Liselerde Barınan Öğrencilerin Akademik ve Sosyal Yaşamlarına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma.....	318
Mehmet Ali YARIM, Seda ABAY YARIM	
Ortaokul Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan Çevre Konulu Etkinliklerin Sorgulamaya Dayalı Öğrenme Açısından İncelenmesi.....	338
Seda ÇAVUŞ GÜNGÖREN, Belemir AKPINAR	

Türkiye'deki Yurttaş Şartları Yönetmeliğinin Dünyadan Vaka Örnekleri Işığında İncelenmesi

Cihan Necmi GÜNAL*
Hande YÜKSEL ALTINTAŞ**

Öz

Kamu yönetimlerinde vatandaş odaklı yönetim düşüncesinin uygulanmasını sağlamak amacıyla birtakım şartlar geliştirilmiştir. Ülkeden ülkeye farklılık gösterse de yaygın biçimde *Citizen Charter* olarak adlandırılan bu şartlar Türkçe literatürde kamu hizmeti şartları/yurttaş şartları/ vatandaş şartları/vatandaş sözleşmesi gibi kavramlarla açıklanmaktadır. Türkiye'de 2009 yılında çıkarılan Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik ile bu şartların genel bir çerçevesi çizilmiştir. Bu çalışmanın amacı, kamu hizmet şartlarının çeşitli ülke örnekleri üzerinden incelenerek Türkiye'de geçerli olan yönetmeliğin benzer yönleri ve farklılıklarını ortaya koymak, örnek alınabilecek başarılı ve güncel uygulamaları tespit etmektir. Seçilen örneklerdeki uygulamalar ülkemizdeki yönetmeliğin talep ettiği düzenlemelerin ne ölçüde benzeştiği üzerine dayalı bu analiz ile Türkiye'deki yönetmeliğin seçilen örnekler ile de bir karşılaştırılması sunulmaktadır. Bu sayede kamu hizmetinin sunumunda yurttaşların etkin ve şeffaf bir hizmet alabilmeleri hususunda etkili bir uygulama olan ve Türkiye'de pek de çalışılmayan bu alanın önemi yerli literatüre kazandırılmaya çalışılmıştır. Yapılan analizler sonucunda ülkemizdeki yönetmeliğin dünyadaki birçok güncel uygulamadan teoride daha fazla potansiyel içerdiği tespit edilmiştir. Bu uygulamalarda bulunmayan birçok alan Türkiye'deki yönetmelikte tanımlanmıştır. Bu durum da Türkiye'deki yönetmelik potansiyel olarak vatandaş odaklı yönetim için oldukça önemli bir adım olarak görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yurttaş Şartları, Demokratik Yönetim, Vatandaş odaklı yönetim.

An Analysis of the Citizen's Charter Regulation in Turkey in the Light of Case Examples from the World

Abstract

Several conditions have been developed to ensure the implementation of the citizen-oriented management idea by public management. Although its name differs from country to country, these conditions, which are commonly called Citizen Charter, are explained in Turkish literature with concepts such as public service conditions/citizen conditions/citizen's contract. A general framework of these conditions was drawn with the Regulation on the Procedures and Principles to be Complied with in the Delivery of Public Services issued in Turkey in 2009. This study aims to reveal the similarities and differences between the regulation valid in Turkey by examining the public service conditions through various country examples and identifying successful and current practices that can be taken as an example. With the analysis based on how the applications in the selected cases are like the instructions demanded by the regulation in our country, a comparison of the regulation in Turkey with the selected examples is presented. In this way, the importance of this field, which is an effective practice for citizens to receive an efficient and transparent service in the provision of public service, and which is not studied much in Turkey, has been tried to be brought to the literature. As a result of the analysis, it has been determined that the regulation in Turkey contains more potential in theory than many current practices in the world. Many areas that are not included in these applications are defined in the regulation in Turkey. This situation is seen as a very important step for the potential citizen-oriented management of the regulation in Turkey.

Keywords: Citizen Charter, Democratic Management, Citizen-oriented Management

Geliş/Received: 31. 05. 2022

Kabul/Accepted: 18. 05. 2023

* Araştırma Görevlisi Doktor, Kocaeli Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü – cihan.gunal@kocaeli.edu.tr Orcid No: 0000-0002-6541-623X

** Araştırma Görevlisi, Kocaeli Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü – hande.yuksell@kocaeli.edu.tr Orcid No: 0000-0002-7708-3911

(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

Giriş

Kamu yönetimi anlayışında meydana gelen gelişmeler kamu hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde sunulması hedefini ön plana çıkarmıştır. Vatandaşların talep ve beklentilerinin çeşitlenmesi, bürokrasi ve kırtasiyeciliği azaltma isteği, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler kamu hizmetlerinin daha etkin sunulmasına yönelik adımların atılmasında etkili olan nedenlerdir. Bu süreçte etkinlik, verimlilik, etkililik, şeffaflık, hesap verebilirlik ve hizmette yerellik ilkelerinin hizmet sunumuna yansımaları hedeflenmiştir.

Yurttaş şartları kavramı da kamu kurumlarının daha kaliteli hizmet sunabilmesi ve vatandaş odaklı bir yönetim anlayışının tesis edilmesi amacıyla ortaya çıkan bir uygulamadır. Yurttaş şartları uygulamasının temel hedefi kamu hizmetlerinin belirlenen standartlara uygun biçimde sunumunu sağlamaktır. Kamu hizmetinden sorumlu olan birimin görevlerinin tanımlanması, sunulan hizmet için makul bir sürenin belirlenmesi, kamuoyunun şeffaf bir biçimde bilgilendirilmesi, hizmetlerin halka en yakın birimde sunulması, vatandaşların karar alma süreçlerine katılımı ve etkili bir şikâyet mekanizmasının oluşturulması gibi bileşenleri içermektedir. İlk olarak 1991 yılında Birleşik Krallık’ta ortaya çıkan yurttaş şartları uygulaması çeşitli ülkelerde benimsenmiş ve temel bileşenlerin yanında ülkelerin yönetim anlayışlarına göre farklı biçimlerde gelişim göstererek yaygınlaşmıştır. Türkiye’de de 2009 yılında çıkarılan Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik aynı amaca hizmet eden bir uygulama olarak ortaya çıkmıştır.

Yönetmelikte yer alan kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması şartı Covid-19 Salgını nedeniyle daha da önem kazanmıştır. Karantina ve sosyal mesafe gibi salgına özgü koşullar kamu hizmetlerinin sunumunu değiştirmiştir. Diğer yandan yaşanan teknolojik gelişmeler ve e-Devlet uygulamalarının yaygınlaşması da kamu hizmetlerinin mümkün olduğunca elektronik ortama taşınmasını gerekli kılmaktadır.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı, çeşitli ülke örneklerinin incelenmesiyle Türkiye’de geçerli olan yönetmeliğin benzer yönleri ve farklılıklarını ortaya koymak, örnek alınabilecek başarılı ve güncel uygulamaları tespit etmektir. Çalışmada öncelikle literatürde yurttaş şartlarının nasıl tanımlandığı ve kamu yönetimi disiplini içerisinde hangi paradigmadan etkilendiği ifade edilecektir. Daha sonra 2009 yılında çıkarılan Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmeliğin ışığında yurttaş şartlarının dünyadaki çeşitli örneklerdeki somut uygulamalar ile ülkemizde pratik olarak nasıl kullanılabileceğinin çerçevesi paylaşılacaktır. Bu çalışmanın odağı yurttaş şartlarının ne olduğunu diğer araştırmacılara aktarmak değildir. Yerli ve yabancı yazında bu amaçla yazılmış diğer araştırmaların bir tekrarı yapmak yerine konu hakkında genel bir çerçeve paylaşılacaktır.

Teorik bölümün ardından yurttaş şartlarının dünyada farklı ülkelerde nasıl uygulandığına dair somut örnekler doküman analizi yöntemi ile incelenecektir. Yurttaş şartları farklı ülkelerde farklı adlar ile biliniyor olsa da yapılacak doküman analizi uygulamaların özünü anlamada araştırmacılara yardımcı olacaktır.

Yurttaş Şartları

1991 yılında Birleşik Krallık'ta Başbakan John Major yurttaş şartlarını açıkladığı ilk toplantıda yurttaş şartlarını "*parayı daha iyi hizmete çevirme yollarını bulma*" olarak tanımlamıştır (James, Murphy ve Reinhart, 2005: 3). Bu beyandan hareketle yurttaş şartlarının daha verimli, etkili ve ekonomik kamu hizmeti yürütebilmek için oldukça yararlı bir yol haritası olacağı ifade edilmesi yanlış olmayacaktır. Yeni kamu yönetimi (*new public management*) akımının temel odağının bu noktada olduğu gerçeğinden hareketle, kamu sektörünün sayısı yüzleri bulan kurum ve kuruluşları içinde hangi işin hangi kuruma ait olduğu belli olmayan bir sistemden kendisini arındırması gerektiği kamu yönetimi disiplini içerisinde bir paradigma değişimi olarak kabul edilir.

Yurttaş şartlarının ortaya çıkışı ile kamu yönetiminde reform çalışmalarının da örtüştüğü görülmektedir. Hood'un kamu yönetiminde paradigma değiştiren makalesinin ışığında gelişen yeni kamu yönetimi akımının içinde bir trend ve "*kullanıcı dostu*" olarak ifade edilen (Murphy ve Reinhart, 2005:3) yurttaş şartları, kamu hizmetinin sadece tüketilmesi değil üretilmesi süreçleri için de etkin ve verimli bir yol bulma arayışlarının sonucu olarak tanımlanabilir.

Yurttaş şartlarının, yapılan literatür taramalarında kamu sektöründe reform tartışmaları ışığında geliştiği görülmüştür (Barron ve Scott, 1992). Kamu sektörü reformunun bir mantığı kamu harcamalarının büyümesini durdurmak iken, verimliliği ve yanıt verebilirliği ve dolayısıyla kamu hizmetlerinin kalitesini iyileştirme hedefi de vurgulanmaktadır. Yurttaş şartlarının temelini oluşturan kamu sektörü reformlarını da dört ana başlık halinde incelemek mümkündür. Bunlar şu başlıklar altında incelenmiştir (McAuslan, 1988'den aktaran Barron ve Scott, 1992):

1. Kamu gelirlerini artırmak;
2. Mali kontrolü sağlamak;
3. Kamu politikası yapmanın hizmet sunumundan ayrılması ve
4. Tüketici odaklı olmak.

Buradaki dördüncü adımda sözü edilen tüketicinin (consumer) müşteri olarak adlandırılması doğru olmayacaktır. Kavramın İngilizcesinin kökündeki consume eylemi tüketmek anlamındadır. Bu nedenle de "consumer"ı müşteriden ziyade hizmetin tüketicisi ve/veya kullanıcısı olarak tanımlamak gerekmektedir.

Yurttaş şartlarının odağının yine bu dört başlığın ışığında incelenmesi gerekirse öncelikli olarak özellikle Thatcher dönemiyle başlayan özelleştirme ile verimsiz olan kurumlarının ağırlığından kurtulan kamu sektörünün giderek azalan borç yükünün yatırımlara yansması ve böylelikle kamu gelirlerinde bir artış olması kaçınılmazdır. Buna ek olarak literatürde, çıkarılan yurttaş şartları ile sunulan hizmetlerin de bir standarda bağlanmış olması kamu sektörüne piyasa disiplininin yeniden kazandırılmasının bir aracı olarak değerlendirilmiştir (Barron ve Scott, 1992).

Yine aynı dönemlerde bir köklü değişiklik de kamunun harcamalarının denetlenmesi alanında olmuştur. Kamu maliyesi 1990'lara kadar olan dönemde kamu harcamalarının planlanan veya yetkilendirilen alanlara yapılıp yapılmadığını incelemekteydi. Ancak bu alandaki değişiklik kamu harcamalarının nasıl yapıldığı üzerine bir değişim içermektedir. Yurttaş şartları getirmiş olduğu standartlar sayesinde kamu hizmetinin nasıl sunulacağını da tüm paydaşlara gösterdiği için kamu harcamalarının da bir ön hazırlığını sunmuş durumdadır. Bu sayede kamu harcamalarının nasıl yapılacağını denetimi için de bir plan hazır olmuş olacaktır (Thain ve Wright, 1995:227-228).

Yurttaş şartlarının yalnızca merkezi ya da federal hükümetler eliyle yürütülen bir faaliyet olduğunu düşünmek son derece yanlış olacaktır. Yerel yönetimlerin de seçimle iş başına geldiği düşünüldüğünde, yurttaşlardan gelen taleplere hızlı yanıtlar vermeleri ve yine yurttaşlardan gelen geri dönüşleri değerlendirerek hizmetlerini güncellemeleri tekrar seçime girecek bir yönetim için hayati derecede önem arz etmektedir. Bu duruma ek olarak Montalvo (2009), yerel kurumlar taleplerini karşılayamazlarsa, vatandaşlar yalnızca yerel yönetimlerden hoşnutsuzluklarını ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda demokrasinin tüm ülkede işleyişinden giderek daha fazla memnuniyetsiz olabilirler demektir. Görüldüğü üzere yurttaşlar, talep ve beklentileri için kurum veya yönetim ayırımına dikkat etmemektedir. Ortalama bir yurttaşın da merkezi ya da yerel yönetim gibi bir ayırımı detayları ile bilmesini beklemek yerinde olmayacaktır. Bu nedenle yurttaş taleplerinin değerlendirilmeye alınmaması ve bu konuda defalarca paylaşıldığı üzere yurttaşlara detaylı bir yol haritasının sunulmaması çağımızın getirdiği demokratik yönetim anlayışına da uygun olmamaktadır.

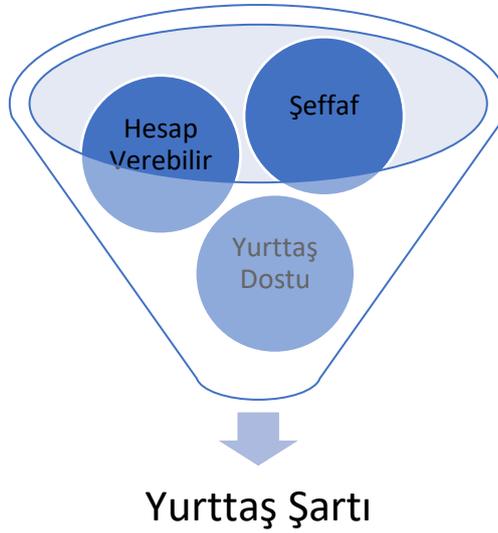
Yurttaş şartları iyi yönetim ile de ilişkilendirilir. Stowe (1992:389) tarafından “*takdire şayan bir iyi niyet gösterisi*” olarak tanımlanan yurttaş şartları, kamu tarafından sağlanan veya sübvans edilen hizmetlerin bir standardı olması yönünden önemli bir girişimdir. Yeni kamu yönetimi akımının yurttaş bir paydaş olarak görmemesi ve sadece hizmet alan olarak kabul etmesi eleştirileri (Osbourne, 2006) ile düşünüldüğünde karar alma mekanizmasına yurttaşın bir paydaş olarak muhakkak dahil edilmesini söyleyen kamu yönetimi akımı içinde de yurttaş şartlarının yer alması bu nedenle son derece doğaldır. Yurttaş şartlarının neden oluşturulduğu ve ne amaçla kullanılacağına dair bir yol haritası belirleyebilmek amacı ile altı adet prensip belirlenmiştir. Bunlar (Pollitt, 1994:9):

- “Açık standartların belirlenmesi, izlenmesi ve yayınlanması.
- Hizmet kullanıcıları için bilgi ve açıklık.

- *Mümkün olan her yerde tercih hakkı, ek olarak kullanıcılarla düzenli ve sistematik danışma.*
- *Nezaket ve yardımseverlik*
- *İyi duyurulmuş ve kullanımı kolay şikâyet mekanizmaları*
- *Paranın karşılığını verme”*

Bu prensiplerin ışığında yurttaş şartlarının kamusal hizmet sunumunu basitleştiren, yurttaşların kamusal hizmet taleplerinde karşılarında bir soğuk beton yapı yerine içten bir dost bulmalarını hedefleyen ve her şeyden önemlisi gelirinin büyük çoğunluğunu halkın vergilerinden karşılayan kamu sektörünün, hesap verebilir, açık ve şeffaf bir şekilde hizmet sunması gerektiğini söyleyen bir sözleşme olduğu görülmektedir. Bu nedenle yurttaş şartlarının basit veya sözde kalacak bir uygulama olmadığı (Pollitt, 1994), etkin ve etkili bir kamu yönetimi için benimsenmesi gereken bir düzenleme olduğu anlaşılmaktadır.

Hindistan hükümetince hazırlanan web sayfasında yurttaş şartları halka detaylı bir biçimde aktarılmakta, her türlü bilgi sağlanmakta ve şartlar sanal bir ortamda halka açıkça sunulmaktadır. Literatür taramasına paralel bir şekilde yurttaş şartlarının iyi yönetişimin bir gerekliliği olduğu noktasından hareketle aslında bu şartların şeffaf, hesap verebilir ve yurttaş dostu uygulamaların bir çıktısı olduğunu ifade etmektedir (GoI, 2021). Şekil 1 bu ilişkinin daha somut bir biçimde sunulabilmesi adına bu ifadeler ışığında oluşturulmuştur.

Şekil 1. İyi Yönetim Öğelerinin Bir Çıktısı Olarak Yurttaş Şartı

Türkiye’de Yurttaş Şartları

1980’li yıllardan bu yana kamu yönetimi alanında yaşanan değişim; kamu hizmetlerinin sunumunda şeffaflık, katılımcılık, etkinlik ve hesap verebilirlik gibi kavramları öne çıkarmıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışına ait olan bu kavramlar çeşitli ülkelerde uygulanan reformlarda yerini almıştır.

Yeni kamu yönetimi yaklaşımı, kamu yönetiminin toplumdaki rolü ve devlet/birey arasındaki ilişkilerin bu kavramlar çerçevesinde yeniden kurgulanmasını hedeflemiştir. Kamu yönetiminde paradigma değişimi olarak adlandırılan bu süreçte yaşanan, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kamu yönetiminde kullanılması, kamu hizmetlerinde yaşanan çeşitlilik ve vatandaşların kamu yönetiminden hizmet taleplerinin artması gibi gelişmeler kamu yönetimlerini vatandaş odaklı bir hizmet anlayışı benimsemeye yöneltmiştir (Sezer, 2008: 148). Bu bağlamda vatandaş/yurttaş şartı, hizmet standartları gibi kavramlarla çeşitli ülkelerin yönetsel belgelerinde yer alan kamu hizmet şartlarının vatandaş odaklı bir yönetimin oluşturulabilmesi amacıyla kabul edildiği ileri sürülebilir (Şengül, 2016).

Türkiye açısından kamu hizmet şartlarının oluşması, 2009 yılında yürürlüğe giren “Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik” ile gerçekleşmiştir. Yönetmelik ile etkin, verimli, hesap verebilir, vatandaş beyanına güvenen ve şeffaf bir kamu yönetimi oluşturmak; kamu hizmetlerinin hızlı, kaliteli, basitleştirilmiş ve düşük maliyetli bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak üzere, idarelerin uyması gereken usul ve esasları düzenlenmek hedeflenmiştir (T.C. Resmi Gazete, 31.07.2009, sayı: 27305). Merkezi idare ve yerel yönetimler tarafından sunulan hizmetlerin daha etkin yürütülebilmesi, mevzuatın ve usullerin sadeleştirilmesi, bürokratik kademelerin azaltılması yoluyla hem idarenin işleyişini hızlandırmak hem de vatandaşlar açısından hizmete ulaşımı kolaylaştırmak amaçlanmıştır. Yönetmelik incelendiğinde, kamu hizmetlerinin ilk kademe ve vatandaşa en yakın yerde sunulması sağlamak ilk sırada yer alan düzenlemedir. Bu amaca yönelik olarak başvuru mercii ile karar/onay mercii arasında birden fazla kademe oluşturulmaması esastır. İhtiyaç halinde gerekli görülen yerlerde geçici veya sürekli hizmet bürolarının açılabilmesine imkân tanınmıştır. Sunulan hizmetleri yerine getirecek birim ve görevlilerin tespiti ilgili idarenin sorumluluğunda olduğu hükme bağlanmıştır.

İkinci olarak kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması hedeflenmiş; basılı ortamdaki bilgi ve belgelerin elektronik ortama taşınması ve veri tabanlarının diğer idarelerle paylaşılması esas alınmıştır. Bu kapsamda idarelerin, başvuruların elektronik ortamda yapılması, sürecin başvuru sahibince izlenebilmesi ve sonucun ilgisine elektronik ortamda iletilmesine yönelik tedbirleri alması ve hizmetlerin e-Devlet uygulamasıyla bütünleşmesini sağlaması gereklidir.

Üçüncü düzenleme ise vatandaşın bilgilendirilmesine yöneliktir. Yasal olarak gizli kalması gereken bilgiler dışında idare, sunduğu hizmetlere ilişkin bilgileri ve mevzuatı, basılı ya da elektronik ortamda duyurmalıdır. İdarece sunulan kamu hizmetlerine ait envanterlerin yönetmelikte yer alan Ek-1'e göre oluşturularak kurumsal internet sayfasında ve e-Devlet Kapısında en güncel şekli ile yayınlanması hükme bağlanmıştır. Düzenleme ile yönetimde açıklık ve şeffaflık ilkelerinin uygulanması ve kamu hizmetlerinin duyurulmasında belirli bir standart oluşturulması hedeflenmiştir.

Yönetmelikte yer alan dördüncü düzenleme ise hizmet standartları oluşturma hedefine yöneliktir. İdareler, Ek-2'de yer alan örneğe göre hizmet standartlarını oluşturmakla yükümlüdür. Ek-

3'e göre oluşturulan hizmet standartları tablosunda; hizmetin adı, başvuruda istenen belgelerin neler olduğu, hizmetin ne kadar sürede tamamlanacağı ve şikâyet mercilerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Yönetmeliğe uygun olarak hazırlanan tabloların hizmeti sunan ilgili idare tarafından kurumsal internet sayfalarında ve e-Devlet Kapısında duyurulması gerektiği belirtilmiştir.

Diğer bir düzenleme ile idareler, sunduğu kamu hizmetlerinin engelliler tarafından kolayca erişilebilir olması için gerekli tedbirleri almakla yükümlü kılınmıştır. Kamu hizmet politikasının altıncı düzenlemesi ise başvuru sahibinden bilgi ve belge istenmesine ilişkin esasları içermektedir. Vatandaş beyanın esas alınması öngörülmuş yönetim ve vatandaş arasındaki güven ilişkisinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Düzenleme ile amaçlanan diğer bir kazanım ise gereksiz yazışma ve belgelerin önüne geçilmesi, kırtasiyeciliğin azaltılmasıdır. Tablo 1 Türkiye'deki yönetmelikçe sunulan düzenlemeleri bir arada gösterebilmek adına sunulmaktadır.

Tablo 1. Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelikteki Düzenlemeler

Birinci Düzenleme	Kamusal Hizmetler En Yakın Birimde Sunulmalı
İkinci Düzenleme	Kamusal Hizmetler Elektronik Ortamda Sunulmalı
Üçüncü Düzenleme	Kamusal Hizmetlere Ait Bilgiler Halka Şeffafça Sunulmalı
Dördüncü Düzenleme	Kamusal Hizmetlere Ait Şartlar Elektronik Ortamda Halka Sunulmalı
Beşinci Düzenleme	Kamusal Hizmetler Engelli Yurttaşlara En Kolay Biçimde Sunulmalı
Altıncı Düzenleme	Kamusal Hizmetler Yurttaşlardan En Az Evrak Talebi ile Sunulmalı

Yönetmelik bir bütün olarak incelendiğinde, kamu hizmeti sunumunun belirlenen standartlar çerçevesinde daha hızlı, şeffaf ve kaliteli biçimde yürütülmesinin hedeflendiği ve vatandaş memnuniyetinin sağlanmasına yönelik bir anlayışın hâkim olduğu görülmektedir.

Dünyada Yurttaş Şartlarının Uygulama Örnekleri ile Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmeliğin Değerlendirilmesi

Bu bölümde dünyadaki çeşitli ülkelerde yurttaş şartlarının nasıl uygulandığı doküman analizi yöntemi ile incelenecek, uygulamalar arasında bir örüntü olup olmadığı ve eğer varsa iyi uygulama örneği olarak nasıl bir ders çıkarılabileceği konusu araştırılacaktır. Doküman analizinde kullanılacak olan ölçütler daha önce sunulan Tablo 1'deki Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelikteki Düzenlemeler ile yapılacaktır. Bunun temel sebebi, eğer varsa, Türkiye'de halihazırda kullanılan yönetmeliğin dünyadaki örnekler ile olan uyumunun ortaya konabilmesidir. Buradaki bir alt amaç da yönetmeliğin bir güncelleme ihtiyacı olup olmadığının da görülebilmesi olacaktır.

Bu çalışmada örnekleme dahil edilen ülkelerin nasıl seçildiği bu noktada akıllara gelebilecek bir soru olduğundan muhakkak yanıtının da sunulması gereklidir. Bilgi edinme hakkı ile ilgili literatüre bakıldığı zaman bilgi edinme özgürlüğü bir ülkede yaşayan yurttaşların ya da o ülkede bulunan oturma ve çalışma iznine sahip kişilerin hakkıdır denilmektedir (Birkinshaw, 2006:188). Ancak Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yapılan bilgi edinme özgürlüğü tanımı bu ifadelerle karşı çıkmaktadır. BM'ye göre (t.y.) “bilgi edinme özgürlüğü, BM Genel Kurulu'nun 1946'da kabul edilen 59 sayılı kararı ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin (1948) 19. Maddesi tarafından tanınan temel ifade özgürlüğü hakkının ayrılmaz bir parçasıdır. Temel ifade özgürlüğü hakkı, “ülke sınırları gözetilmeksizin bilgi ve fikirleri herhangi bir araçla aramak, almak ve yaymak” özgürlüğünü kapsamaktadır.

Bu çalışmadaki örnekler seçilirken dünya üzerinde yurttaş şartlarını kendi ana dilinden başka genel olarak konuşulan İngilizce dilini kapsayacak biçimde bunları çevrimiçi sunan ülkeler belirlenmiş ve örnekleme dahil edilmiştir. Bu sayede BM tarafından savunulan bilgi edinme özgürlüğü şartlarını azami derecede sağlayabilecek ülkeler örnekleme kendisine yer bulabilmiştir. Yurttaş şartları bir kişinin bir ülkedeki kamu yönetiminden talep ettiği kamu hizmeti için belirlenen bir yol haritası olduğundan ve bu talepte bulunan kişinin her daim o ülkede daimi olarak bulunmayabileceği durumundan hareketle bu şartların dünyada genel geçer bir dil olan İngilizce sunulması yurttaş şartlarından alınacak verimi yükselteceğinden son derece önemli bir husustur.

Bu kritere ek olarak seçilen örneklerden Birleşik Krallık bu alandaki ilk düzenlemeyi yapan ülke olması nedeniyle örneklem içerisinde olmazsa olmaz bir yere sahiptir. Güney Afrika Cumhuriyeti içerisinde ondan fazla etnik kimlik barındırması nedeni ile çok farklı kültürden yurttaşlara hizmet sunma ihtiyacı olan bir kamu yönetimine sahiptir. Bu nedenle de sahip olduğu yurttaş şartları incelemeye değer bulunmuştur. Nüfus bakımından dünyanın en kalabalık ülkelerinden olan Hindistan kamu yönetiminin hizmet sunmak zorunda olduğu büyük nüfus için hazırlanmış olduğu yurttaş şartları adına bir kurum oluşturmuştur. Birçok ülkede rastlanmayan bu kurumun incelenmesi örneklem için önemlidir. Son iki örnek olan Filipinler Cumhuriyeti ve Nepal ise daha önce değinildiği üzere yurttaş şartlarını kendi anadilleri dışında da sunan, çevrimiçi olarak bunları tüm yurttaşların erişimine açan ve geliştirmekte olan ülkeler içerisinde bu özellikleri ile dikkat çeken örnekler olarak analize dahil etmişlerdir.

Birleşik Krallık

Yurttaş şartlarının ilk ortaya çıktığı yer olan Birleşik Krallık'ta 1997 senesine gelindiğinde 40 adet merkezi ve on binden fazla yerel yurttaş şartı hazırlandığı görülmektedir (Hansard, 1997). 1991 yılında uygulanmaya başlanan bir sistemin altı sene içinde gösterdiği gelişim kamu yönetimi disiplini açısından ilgi çekici olarak bulunmuştur (Party, 1991; Deakin, 1994; Pollitt, 1994; Bellamy ve Greenaway, 1995). Özellikle yeni kamu yönetimi akımının öne çıkardığı desantralizasyon vurgusunun bu alanda başarı ile uygulandığı anlaşılmaktadır. Yerel yönetim birimlerince sunulan yurttaş şartlarının da bu açıdan bir kıstas olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Birleşik Krallık Parlamentosu web sayfasında ülkede tasarlanacak tüm yurttaş şartları için bir genel çerçeve sunulmaktadır. Bu çerçevenin genel hatları ise şu şekilde belirlenmiştir (UK Parliament, 1991):

- **Standartlar:** Açık standartlar, yayınlanır ve hizmet sunumu noktasında görünür şekilde gösterilir. Bu standartlar her zaman personelin nezaketini ve yardımseverliğini, yasal yetkiler gereğince doğruluğu ve bir yanıt veya bekleme süresi hedefi olarak ifade edilebilecek olan acil eylem taahhüdünü içermelidir.
- **Açıklık:** Kamu hizmetlerinin nasıl yürütüldüğü, bu hizmetlerin ne kadara mal olduğu, hizmetlerden kimin sorumlu olduğu ve hizmetlerin, standartları karşılayıp karşılamadığı konusunda hiçbir gizlilik olmamalıdır.
- **Bilgi:** Hangi hizmetlerin sağlandığı hakkında tam ve doğru bilgi, sade bir dille hazır olmalıdır. Hedefler, elde edilen sonuçlarla ilgili eksiksiz ve denetlenmiş bilgilerle birlikte yayınlanmalıdır.
- **Tercih:** Kamu sektörü, mümkün olan her yerde tercih imkânı tanınmalıdır. Hizmetlerin etkilediği kişilere danışılmalıdır. Hangi hizmetlerin sağlanması gerektiğine ilişkin kararlara dair bilgi vermek için, kullandıkları hizmetlere ilişkin görüşleri düzenli ve sistematik olarak aranmalıdır.
- **Ayrımcılık yapmama:** Hizmetler, ırk veya cinsiyetten bağımsız olarak sunulmalıdır. İhtiyaç duyulan yerlerde azınlık dillerinde broşürler basılmalıdır.
- **Erişilebilirlik:** Hizmetler, personelin değil hizmet alanların rahatlığına göre yürütülmelidir.

Dünya üzerindeki ilk uygulama olması sebebiyle bu çerçeve, muhakkak ele alınması gereken bir vaka örneğidir. Altı maddeden oluşan çerçeve, hem yurttaş şartlarının nasıl düzenlenmesi gerektiği hususunda kamu yönetimi birimlerine hem de hizmet talep ederlerken ne gibi standartlar beklmeleri gerektiğini gösterdiğinden dolayı olarak tüm yurttaşlara açıklayan bir yol haritasıdır. Bu çerçeveye göre yurttaşlar hizmet sunumundan ırk ve cinsiyetleri nedeni ile dışlanamazlar, sunulacak her türlü hizmet için yurttaşlar bilgilendirilmelidir ve bu standartlar ve kamu hizmetine ilişkin diğer tüm bilgiler açık ve şeffaf bir biçimde halka sunulmalıdır.

Bu yol haritası sadece standartların ne olduğunu açıklamakla da kalmamaktadır. Buna ek olarak bu standartlara uyulmadığında yurttaşlara nasıl davranılması gerektiğini de belirtmektedir. Bu çerçeveye göre “*en azından yurttaşın iyi bir açıklama veya kendisine özür hakkı vardır. Trenin neden geciktiği veya doktorun randevuya neden gelemediği kendisine söylenmelidir. İyi duyurulan ve kolayca erişilebilir bir şikâyet prosedürü olmalıdır. Ciddi bir sorun varsa, düzeltilmelidir ve hataların tekrarlanmaması için dersler çıkarılmalıdır*” (UK Parliament, 2021).

Birleşik Krallık örneği Türkiye’deki yönetmelik çerçevesinden incelendiğinde birden fazla ortak düzenleme görülmektedir. Öncelikle Türkiye’deki yönetmeliğin üçüncü düzenlemesi kamusal

hizmetlere ait bilgilerin yurttaşlara açıkça sunulması gerektiğini söylemektedir. Birleşik Krallık’taki çerçevede de standartlar ve açıklık maddeleri Türkiye’deki yönetmeliğe paralel bir biçimde yurttaşların bilgilendirilmelerini, bu bilgilendirmeye açıkça ulaşabilmelerini ve yurttaşlardan bir şey saklanmaması gerektiğini ifade etmektedir. Yeni kamu yönetimi ve kendisinden sonra gelen paradigma olan yeni kamu yönetişimi ekollerinin söyledikleriyle uyumlu bir şekilde bir paydaş olarak yönetime katılmaya hazırlanan yurttaşların bu katılım faaliyetini yerine getirebilmeleri için de çok önemli bir unsur olan şeffaflığa yapılan bu vurguya her iki çerçevede de rastlanılmaktadır.

Şeffaflığa ek olarak erişilebilirlik de yine benzer olarak değerlendirilebilecek bir başka alt başlıktır. Türkiye’deki yönetmelikte özel olarak vurgulanan beşinci düzenleme, engelli yurttaşların erişim kolaylığı, benzer bir biçimde Birleşik Krallık’ta da kamu çalışanlarının değil yurttaşların en rahat edeceği biçimde hizmete erişmesi olarak vurgulanmaktadır. Erişilebilirlik başlığı yalnızca engelli yurttaşlar için değil ülkenin yaşlı yurttaşları¹ için de düşünülmüş bir düzenlemedir. Birleşik Krallık’taki çerçeveden 18 sene sonra çıkarılmış olan Türkiye’deki yönetmelik birçok alanda daha güncel olsa da bir eleştiri olarak bu yönetmelik ile yalnızca engelli yurttaşlara değil hizmete ulaşma gücü yaşayan tüm yurttaşlar için de bir düzenleme getirilmesi gerektiği bu örnekte görülmektedir. Elbette Türkiye’deki yönetmeliğin ikinci düzenlemesinde hizmetlerin sanal ortam vasıtasıyla sunulmasının tavsiye ediliyor olması olumlu olarak değerlendirilse de yaşlı nüfusun bu kanalları ne kadar etkin ve verimli kullanabildiği konusu da muhakkak göz önünde bulundurulması gereken bir husustur.

Filipinler Cumhuriyeti

2007 yılında çıkarılan 9485 sayılı Kırtasiyecilik ile Mücadele Kanunu² ile Filipinler Cumhuriyeti de yurttaş şartlarını yürürlüğe almıştır. Bu kanun yalnızca yurttaş şartları için çıkarılmamıştır. Ülkede, kamu yönetimi disiplini içerisinde kırtasiyecilik adı verilen ve “*ağır idari kurallar ve prosedürler*” (Welch ve Pandey, 2007:379) olarak tanımlanan bir sorun ile mücadele amacıyla oluşturulmuştur. Önerilen işlem süresi, sıfır iletişim politikası ve yurttaş şartları gibi yenilikleri ülkeye kazandıran kanun ile Filipinler Cumhuriyeti yurttaşlarına bu şartlar aşağıdaki başlıklar halinde tanıtılmaktadır (ARTA, 2021): “*Tüm devlet kurumları, aşağıdakileri ayrıntılı olarak belirtmek için mevcut ve güncellenmiş Yurttaş Şartları oluşturacaktır:*

- *Her bir başvuru veya talep türü için gereksinimlerin kontrol listesi.*
- *Her adımdan sorumlu kişi/kişiler.*
- *Ücret tutarı (varsa).*

¹ 2020 yılındaki nüfus istatistiklerine göre Birleşik Krallık nüfusunun %18,65’i 65 yaş ve üzerindeyken bu yaş grubunun tüm nüfusa oranı aynı yıl Türkiye’de %8,98’dir. (Statista, 2021).

² The Anti-Red Tape Act of 2007.

- *Belirli bir hizmeti alma prosedürü.*
- *İşlemi tamamlamak için maksimum süre.*
- *Şikâyette bulunma prosedürü.”*

Yurttaş şartlarının uygulanmasında somut bir örnek olarak Filipinler Cumhuriyeti Adalet Bakanlığının hazırlamış olduğu yurttaşların savcılıkta hangi işinin ne kadar sürede bitirilmesi gerektiğini anlatan dokümanlarda görülmektedir. Örneğin, bir formun veya eklerinin eksik olup olmadığının kontrolü içi 5 dakikalık bir süre ayrılmışken, ilgili görevliye bu sürenin en fazla on dakika olabileceği belirtilmiştir. Buna ek olarak bu tarz işler için ne kadar ücret alınacağı da yurttaş şartlarında belirtilmiştir. Son olarak da herhangi bir alandaki şikâyet için hangi kişinin sorumlu olduğu da yine bu şartlarda detaylı olarak ifade edilmektedir (DoJ, 2020).

Filipinler örneğinden hareketle bu yurttaş şartı öncelikle kamusal hizmete ait bilgileri açıkça halka sunmaktadır. Bir yurttaşın gideceği bir birimde hangi işini ne kadar sürede tamamlayabileceğini bilmesi ve bununla birlikte bu süre zarfında bunu tamamlayamaması halinde hangi birime giderek bu durumdan şikayetçi olabileceğinin de kendisine açıkça sunulması doküman analizine temel oluşturan Türkiye’deki yönetmeliğin ikinci, dördüncü ve altıncı düzenlemesine uygundur. Ancak bu şartlarda engelli yurttaşlar ya da hizmetlerin elektronik ortamda sunulması için herhangi bir ek bilgilendirilme sunulmadığı da görülmektedir.

Filipinler örneğinin sunduğu zaman çizelgesi ve bunu açık bir biçimde paylaşmış olması şeffaflık için olumludur. Ancak bu örnekteki yurttaş şartının vatandaşlara sağladığı haklar Türkiye’deki yönetmeliğin altında kalmaktadır. Teoride Türkiye’deki yönetmeliğin daha kapsamlı olduğu görülmektedir. Yine de kamu yönetiminin bir zaman ile kısıtlanmış olması, vatandaşa sunulan kamu hizmetinin etkin ve verimli bir biçimde tamamlanabilmesi adına dikkate değer bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu vaka örneğinden çıkarılabilecek en önemli dersin de bu etkinlik ve verimlilik noktası olduğu ifade edilmelidir.

Güney Afrika Cumhuriyeti

Güney Afrika Cumhuriyeti’nde 2013 yılında kamu hizmeti sağlayıcıları sendikaları ve kamu hizmeti istihdamı sağlayıcısı yani devlet (*state as employer*) arasında yapılan bir mutabakat ile hizmet şartı yürürlüğe girmiştir (PSCBC, 2013). İlgili dokümanda (PSCBC, 2013:3) “[b]u Hizmet Sözleşmesi, Devlet ile kamu görevlileri arasında bir sosyal sözleşme, taahhüt ve anlaşmadır. Yurttaşlarımızın yaşamlarını iyileştirmek için çalışanların performansını ve hizmetlerin sunumunu iyileştirmek ve hızlandırmak için ortakların rollerini ve sorumluluklarını belirleyen yazılı ve imzalı bir belge” olarak tanımlanan yurttaş şartları ile Güney Afrika Cumhuriyeti, hizmetten yararlananların devletten neler bekleyebileceklerini anlamalarını sağlamayı ve hükümet ile vatandaşlar veya sivil toplum organları arasındaki angajmanın temelini oluşturmayı amaçlamaktadır (PSCBC, 2013).

Ülkede temel ve yüksek eğitimden turizme, sağlık hizmetlerinden güvenliğe kadar toplam 29 farklı kamu hizmeti için yurttaş şartı geliştirilmiştir. Bu şartların temelinde tüm kamu sektörü için açıkça tanımlanmış hizmet standartları olması vardır. Kamu sektöründe hizmet sunanlarca sağlanması gereken asgari şartlar şu şekilde belirlenmiştir (PSCBC, 2013: 4-5):

- *“Tüm hizmet sunum noktalarında vatandaşlara hızlı ve nazik bir şekilde hizmet vermek;*
- *Güler yüzlü ve yardımsever hizmet sağlamak;*
- *Hizmet kullanıcılarının hizmetlere erişimde doğru seçimler yapmalarına yardımcı olmak;*
- *Uygun tabela ve bilgi masaları sağlamak;*
- *Kamu görevlilerinin, kolay kimlik tespiti için isim etiketleri takma zorunluluğu;*
- *Çağruları anında yanıtlamak;*
- *Hizmet teslim noktalarında daha kısa kuyruklar sağlamak;*
- *Sorulara ve şikayetlere derhal yanıt vermek;*
- *Posta ve e-posta yazışmalarına derhal yanıt vermek;*
- *Yurttaş şikayetlerini adil, tutarlı ve zamanında çözümlmek; ve*
- *Hizmet kullanıcılarını, sunulan hizmetlerin nasıl daha iyi hale getirilebileceği konusunda önerilerde bulunmaya teşvik etmek.”*

Tüm bu asgari şartlara ek olarak bir de ülkenin mevcut demografik yapısı gereği tüm kamu kurumlarına *“Batho Pele Çağrı Merkezi ve Yolsuzlukla Mücadele Hattı numaralarını görünür şekilde göstermesi”* de şart koşulmuştur (PSCBC, 2013: 5).

Güney Afrika Cumhuriyeti'nde bulunan yurttaş şartları yalnızca kamusal hizmetin sunumu için şartlar koşmamaktadır. Tüm bu hizmet şartlarından ayrı olarak kamu görevlilerine de ek bazı yükümlülükler getirilmiştir. Ülkedeki yurttaş şartlarını bu nedenle kamu görevlileri yükümlülüklerinin ve hizmet şartlarının toplamı olarak değerlendirmek analizi gerçekleştirebilmek adına gereklidir. Bahsi geçen dokümana göre³ (PSCBC, 2013: 5-7):

- *“Görevlerin yerine getirilmesinde Cumhuriyete bağlı olmak, Anayasaya saygı göstermek ve yasalara uymak;*
- *Sağlam, verimli, etkili, şeffaf ve hesap verebilir yönetimi teşvik etmek;*

---

³ İlgili bölümde kamu görevlilerine atfedilen toplam yükümlülük sayısı 35 tane. Bu çalışmanın boyutu göz önünde bulundurularak bu yükümlülüklerden bazıları araştırmacılar tarafından buraya taşınmamıştır. Bu yükümlülükleri daha detaylı incelemek isteyen diğer araştırmacılar için ilgili dokümanın linki kaynakçada sunulmuştur.

- *Kamu hizmetine olan güveni sağlamak için halka tarafsız ve tarafsız bir şekilde hizmet etmek;*
- *Halkın hiçbir üyesine karşı ırk, cinsiyet, etnik veya sosyal köken, renk, cinsel yönelim, yaş, engellilik, din, siyasi görüş, vicdan, inanç, kültür veya dil nedeniyle haksız yere ayrımcılık yapmamak;*
- *Anayasada belirtildiği şekilde herkesin onuruna ve haklarına saygı göstermek ve korumak;*
- *Düşüncede ve görevlerin yerine getirilmesinde yaratıcı olmak, sorunları çözmek için yenilikçi yollar aramak ve yasa bağlamında etkinlik ve verimliliği artırmak;*
- *Kamu fonlarıyla ilgili işlemlerde dürüst ve hesap verebilir olmak ve kamu hizmetinin mallarını ve diğer kaynakları etkin, verimli ve yalnızca yetkili resmi amaçlar için kullanmak;*
- *Mevcut tüm ilgili bilgilere dayanarak dürüst ve tarafsız tavsiyelerde bulunmak;*
- *Uygunsuz kişisel kazançla sonuçlanabilecek herhangi bir resmi işlem veya karar alma sürecini beyan ve reddetmek.”*

Bir vaka olarak Güney Afrika Cumhuriyeti hizmet şartlarının temeli görüldüğü üzere şeffaflık ve tarafsızlık üzerine inşa edilmiştir. 2013 yılında çıkarılan hizmet şartlarının öncesinde yapılan bir çalışmada ülkenin en önemli problemlerinin yabancı nefreti, kültürel çeşitlilik, yolsuzluk, dolandırıcılık ve yüksek işsizlik oranı (Uys, 2011) olduğu ifade edilmektedir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda hizmet şartlarının da bu yönde düzenlenmiş olması şartıdır. Özellikle kamu çalışanlarının uyması gereken taahhütlerin hemen hepsinin temel hedefi yolsuzluk ile mücadele, şeffaflığın tesisi ve yabancı nefretini ortadan kaldırma üzerinedir.

Türkiye'deki yönetmeliğin üçüncü düzenlemesi de kamusal hizmetlere ait bilgilerin halka şeffaflıkla sunulması gerekliliği hakkındadır. Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki uygulama da bu nedenle bu çalışmada inceleme konusu olarak seçilmiştir. Daha önce de ifade edildiği üzere ülkenin iç dinamikleri şeffaf ve eşitlikçi bir yönetimi zorunlu kılmaktadır. Bunu başarabilmek adına ülkedeki yurttaş şartlarında, ilk olarak, kamu görevlilerince yerine getirilmesi beklenen yükümlülüklerin başında anayasaya ve yasalara bağlılık ile etkili, şeffaf ve hesap verebilir bir yönetimi teşvik etmek yer almaktadır. Türkiye'de mevcut bulunan yönetmeliğin de şeffaflığı talep ediyor oluşu da görüldüğü üzere güncel ve faal bir örnekte karşılık bulmaktadır.

Bu duruma ek olarak Türkiye'deki yönetmeliğin etkin ve verimli bir kamu hizmeti sunabilmek adına Güney Afrika Cumhuriyeti örneğinden daha kapsayıcı olduğu da saptanmıştır. Yine de aktif uygulanan bir pratik olarak Güney Afrika Cumhuriyeti düzenlemelerinden de öğrenilebilecek bazı uygulamalar bulunmaktadır. Özellikle kendinden farklı olan bir kişiye sunulacak hizmette veya o kişilerden gelecek taleplere nasıl yanıt verilmesi gerektiği konularında son derece kapsayıcı ve detaylı bir belge ve bu alandaki çalışmalar içerisinde dikkat çekici bir yurttaş şartı örneğidir.

Hindistan

Hindistan’da yurttaş şartları kavramı 1997 yılında başkent Yeni Delhi’de düzenlenen “Eyaletler ve Birlik Bölgeleri’nin Siyasi Liderler Konferansı’nda” ele alınmıştır. Demiryolu, posta, telekom vb. alanlardan başlayarak merkezi yönetim ve eyaletler tarafından yurttaş şartlarının oluşturulması kararı toplantının önemli çıktılarında biridir. Oluşturulacak olan şartların; hizmet standartlarını ve vatandaşların bekleyebileceği makul bir süre sınırını belirlemesi, yapılan şikayetlerin dinlenip çözüme kavuşturulması, vatandaş ve kullanıcı kitlesini içeren bağımsız bir denetim sağlaması gerektiği vurgulanmıştır (DARPG, 08.02.2022).

Yönetmelik Reformları ve Kamu Şikayetleri Dairesi (DARPG), yurttaş şartları ile ilgili ilkeleri belirleyen, uygulamaları izleyen ve değerlendiren merkezi birimdir. DARPG tarafından yapılan tanıma göre yurttaş şartları; kuruluşun hizmet standartları, bilgi edinme, seçme ve danışma, ayrımcılık yapmama ve erişilebilirlik, şikayetlerin çözülmesi, nezaket ve ödenen paranın karşılığı açısından kullanıcılara yönelik sorumluluğuna odaklanan sistematik bir çabayı temsil eden belgedir. Bu genel tanım doğrultusunda merkezi ve eyalet düzeyindeki tüm kamu kuruluşları için yurttaş şartlarının içermesi gereken ana bileşenler şu şekilde sıralanmıştır (Haque, 2005: 397):

- Vizyon ve misyon tanımı
- Kurum tarafından yürütülen işin detayları
- Kullanıcılar hakkındaki detaylar
- Kullanıcılara sunulan hizmetlerin detayları
- Şikâyet çözme mekanizmasının detayları ve erişimin nasıl sağlanacağı
- Kullanıcılardan beklentiler

Hükümet tarafından uygulamaya konulan yurttaş şartlarının geliştirilmesi amacıyla bankacılık sektörü örnek uygulama alanı olarak seçilmiştir. Ülkedeki ekonomik reformun ikinci basamağını oluşturması, müşteri hizmetleri ve bilgi teknolojileri alanında gelişmiş olması bu sektörün seçilmesinin nedenleri arasındadır. Yurttaş şartları diğer kurumlara örnek oluşturması amacıyla öncelikle DARPG tarafından seçilen üç büyük ulusal düzeydeki bankada uygulanmıştır. Örnek uygulama sonucunda aşağıdaki temel konular üzerinde durulmuştur (Sharma ve Agnihotri, 2001: 736):

- Yurttaş şartlarının oluşturulmasında paydaşların katılımı
- Personelin, özellikle üst düzeydeki çalışanların tam katılımıyla bankalarda yurttaş şartlarının yaygınlaştırılması
- Banka müşterilerinde yurttaş şartları hakkında farkındalık yaratılması

- Yurttaş şartları kavramı ve uygulaması hakkında tüm düzeylerdeki çalışanlar için özel eğitim

Bankalarda gerçekleştirilen örnek uygulamaların bağımsız kurumlar tarafından analiz edilmesinin ardından eylem planları yeniden düzenlenmiştir. Yurttaş şartlarının seçilen bankalarda tam olarak uygulandığının görülmesinin ardından diğer banka ve sektörlerle de uygulanması için harekete geçilmiştir (Sharma ve Agnihotri, 2001: 736).

2005 yılına gelindiğinde merkezi hükümetin bakanlıkları/daire başkanlıkları/örgütleri tarafından 107, eyalet hükümetleri ve birlik bölgeleri yönetimlerinin çeşitli kurumları tarafından ise 629 yurttaş belgesi oluşturulmuştur. Ulusal şartların büyük bir bölümü hükümetin kurumsal internet sayfalarında yayınlanmış ve kamu denetimine açılmıştır (DARPG, 08.02.2022).

DARPG tarafından oluşturulan yurttaş şartları incelendiğinde belirlenen bileşenlere uygun olarak öncelikle vizyon ve misyon tanımlarının yapıldığı görülmektedir. Tüm vatandaşların yararı için yönetimde mükemmelliği sağlamak, vatandaş odaklı girişimlerde bulunmak, kamusal şikayetleri ele almak, kamu kurumlarını geliştirmek, iyi uygulamaları yaymak ve diğer kamu kurumlarıyla ağ oluşturmak vizyon ve misyon hedefleri olarak belirlenmiştir. Kurum tarafından sunulan hizmetlerin kullanıcıları olarak, merkezi hükümet bakanlıkları ve alt birimleri, eyalet hükümetleri ve birlik bölgeleri, kamu kurumlarına karşı şikâyetle bulunan vatandaşlar olarak sıralanmıştır (Citizen's Charter DARPG, 10.02.2022; Haque, 2005: 400).

İncelenen yurttaş şartları örneğinde DARPG tarafından eyalet hükümetleri, bakanlık vb. kurumlara sunulan hizmetlerin belirtildiği görülmektedir. Diğer yandan vatandaşlar tarafından yapılan şikayetlerin kabul sürecinin ne kadar süreceği, nasıl değerlendirileceği, şikayetlerini nasıl ifade etmeleri gerektiği ve çözüm için hangi adımları atmaları gerektiği konusunda detaylı bilgiler yer almaktadır. Son olarak elektronik posta, telefon, faks ve internet sitesi gibi tüm iletişim bilgileri paylaşılmıştır (Citizen's Charter DARPG, 10.02.2022; Haque, 2005: 400).

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, Türkiye'deki yönetmelik ile ortak noktalar bulunduğu görülmektedir. Öncelikle Türkiye'deki uygulamada yer alan kamusal hizmetlere ait bilgilerin halka şeffafça sunulmasıyla ilgili üçüncü düzenleme ve kamusal hizmetlere ait şartların elektronik ortamda sunulmasına dair dördüncü düzenlemeye benzer biçimde Hindistan'da da yurttaş şartlarının hükümetin kurumsal internet sayfalarında yayınlandığı ve şeffaflığı sağlamak adına kamu denetimine açıldığı görülmektedir. Ayrıca kullanıcılara ait bilgiler ve sunulan hizmetler de ayrıntılı olarak yer almaktadır. Her iki ülkede de yurttaş şartları belgelerinin hizmetlerin gerçekleşme süreleri, iletişim ve şikâyet mercilerine ilişkin bilgileri içerdiği tespit edilmiştir.

Diğer yandan Türkiye'deki uygulamada beşinci düzenleme olan kamusal hizmetlerin engelli yurttaşlara en kolay biçimde sunulmalı şartına Hindistan örneğinde rastlanmamıştır. Hindistan'da yurttaş şartları kavramının gelişimi incelendiğinde öncelikle İngiltere örneğinin esas alınarak oluşturulduğu ek olarak ise kullanıcılardan beklentiler bileşeninin yer aldığı görülmektedir.

Hizmetlerden faydalanan tüm paydaşların şartların oluşturulmasına katılımı önemsenmektedir (Sharma ve Agnihotri 2001: 735). Türkiye’deki yönetmelik ile karşılaştırıldığında benzer bir katılım vurgusunun bulunmadığı görülmektedir.

Nepal

Nepal’de yurttaş şartları uygulaması İngiltere örneği esas alınarak 1998 yılında “Kamu Hizmetlerinin Etkinliği İçin Kılavuz İlkeler” adlı yönergenin kabul edilmesiyle başlamıştır. Yurttaş şartlarının içeriğinin Nepal dilinde yazılması, basit ve anlaşılır olması gerektiği yönergede belirtilen hususlar arasındadır (Gupta ve Shrestha, 2021: 21).

İlk kabul edildiği dönemde kısıtlı bir uygulamayla başlayan yurttaş şartları düşüncesinin kurumsallaşması ve tüm kamu sektöründe yaygınlaştırılması için “İyi Yönetişim Kanunu” çıkarılmıştır. Kanun yurttaş şartlarının kamu binalarında açıkça yer alarak herkes tarafından görülebilir olmasını ve sunulan hizmetlerin standartlara uygun biçimde gerçekleştirilmesini zorunlu kılmıştır. Ayrıca hizmet sunumundan sorumlu olan görevlinin belirtilen hükümlere uymaması durumunda vatandaş şikayetleri için düzenlemeler içermektedir. Kanuna göre yurttaş şartlarının bileşenleri şu şekilde sıralanmıştır (Gupta ve Shrestha, 2021: 22);

- Kamusal hizmetin detayları
- Kullanıcıların izlemesi gereken prosedür
- Hizmetin ne kadar sürede gerçekleşeceği bilgisi
- Hizmetin kim tarafından sağlanacağı ve ofis bilgisi
- Eğer varsa hizmet için tahsil edilecek ücret bilgisi

Yurttaş şartları uygulamasıyla vatandaşların hizmetlere ulaşma hakları konusunda bilinçlendirilmesi, hizmet sunumunun iyileştirilmesi, vatandaşlara karşı cevap verebilirlik, şeffaflık ve hesap verebilirliğin artırılması amaçlanmıştır (Tamrakar, 22). Gupta ve Shrestha (2021:29), Nepal’de 1998’den beri uygulanan yurttaş şartlarının hala yeterince kullanılmadığı ve vatandaşların bu konuda bilgi eksikliği yaşadığını vurgulamaktadır. Yurttaş şartları yerine araçlarla, görevlilerle ve daha önce hizmetten yararlananlarla kurulan kişisel iletişime daha çok güvenilmektedir. Diğer yandan her ne kadar kullanım oranı düşük olsa da yurttaş şartları uygulamasının kamu hizmetlerinin sunumuna olumlu etkileri de bulunmaktadır. Vatandaşların hakkı olan kamu hizmetleri hakkında bilgilendirilme imkanlarının önünü açmıştır.

Türkiye uygulaması ile karşılaştırıldığında hizmet detayları, süre bilgisi, hizmeti sunmakla görevli kişi ve iletişim bilgileri açısından benzerlikler bulunduğu görülmektedir. Ancak Nepal örneğinde engelli vatandaşların erişimi için ayrı bir düzenleme bulunmadığı ve yurttaş şartlarının elektronik

ortamda yayınlanması konusunda eksiklikler yaşandığı görülmektedir. Yazılı/basılı olarak sunulan yurttaş şartları kullanımının düşük oranlarda kalması nedeniyle yerel dillerde hazırlanan sesli ve görüntülü materyallerin sunulması önerilmektedir.

Sonuç

Yurttaş şartları, bir kamu kurumunun veya kuruluşunun vatandaşlarına yönelik taahhütlerini ve beklentilerini özetleyen resmî belgelerdir. Şeffaflığı, hesap verebilirliği ve vatandaş merkezli yönetişimi teşvik etmek için bir araç olarak hizmet ederler. Son yıllarda yurttaş şartları, kamu hizmeti sunumunu ve yurttaş memnuniyetini artırmaya yönelik bir araç olarak popülerlik kazanmıştır.

Yurttaş şartlarının Türkiye’de halihazırda bir yönetmeliği bulunmaktadır. Bu yönetmeliğin dünyada uzun sürelerdir uygulanan somut örnekler ile kıyaslandığında etkin, verimli ve yanıt verebilir olduğu da bu çalışmada sunulan doküman analizi ile anlaşılmaktadır. Bu analizden çıkarılan bazı önemli bulgular bu başlık altında şu şekilde maddeler halinde özetlenebilmektedir:

- Yurttaş şartları yeni kamu yönetimi ekolü tarafından da sıklıkla vurgulanan etkinlik ve verimlilik için de bir fırsat sunmaktadır. Örneğin Filipinler’de sunulan yurttaş şartlarında tüm yurttaşların hangi işleri için hangi birimde kim ile görüşeceklerini daha kuruma gitmeden biliyor olmaları hem yurttaşların kurum içerisindeki işlerini daha hızlı tamamlayabilmeleri için bir olanak sağlarken hem de kurumdaki çalışanların görev tanımlarını netleştirmesi ve kendilerine görevleri dışındaki alanlarda gelebilecek yurttaş sorularını minimuma indirilebilecek olması ile kurum çalışanlarının işlerini daha az kesintiye uğratacaktır.
- Yurttaş şartları kamu hizmetinden yararlananların süreçlere katılımını öngören, şeffaf ve vatandaş odaklı bir hizmet sunumunu hedefleyen yurttaş şartları, belirlenen standartların gerçek hayatta işletilmesiyle önemli kazanımlar sağlayacak bir uygulamadır. Örneğin Birleşik Krallık ve Güney Afrika Cumhuriyeti’nde yurttaşların taleplerine en hızlı şekilde yanıt verilmesinin, hizmeti sunanların değil hizmeti alanların konforunun odağa konulmasının, hizmet alacak yurttaşların eksiksiz bir biçimde bilgilendirilmesinin kamu kurum ve kuruluşlarından istenmesi yurttaş şartlarının bu alandaki önemini gösteren önemli bir bulgudur.
- Yurttaş şartları katılımcılığın teşviki, demokratik yönetim kültürünün geliştirilmesi ve bu kültürün yalnız yurttaşlarca değil aynı zamanda kamu yönetimi içerisinde istihdam edilmiş kişilerce de benimsenmesi için yurttaş şartları önemli bir fırsat olarak görülmelidir. Güney Afrika ve Hindistan örnekleri içermiş oldukları detaylı tanımlamalar ile bu kültürün sunumu açısından iyi uygulama örnekleri olarak tespit edilmiştir.
- Yurttaş şartları, kamu kurum ve kuruluşlarınca ek bir yük olarak algılanmamalıdır. Bu yönetmeliğin sadece var olması da yeterli görülmemelidir. Bu yönetmeliğin işaret etmiş olduğu düzenlemeleri içeren somut yurttaş şartlarının hazırlanması, bu yurttaş şartlarının vatandaşlar

tarafından kolayca anlaşılabilir ve erişilebilir olması, Nepal ve Filipinler örneklerinde olduğu üzere bu yurttaş şartlarının yalnızca Türkçe değil İngilizce başta olmak üzere birden fazla dilde yayınlanması ve son olarak yurttaş şartlarının etkin ve verimli bir şekilde kullanımı için tüm kamu çalışanlarının doğru bilgilendirilmesi yönetmeliğin teoriden pratiğe geçebilmesi için gereklidir.

Sonuç olarak bu çalışma yurttaş şartları kavramını ve bu uygulamaların vatandaş odaklı yönetimi teşvik etmedeki önemini ortaya koymaktadır. Hizmet standartları, şikâyet giderme mekanizmaları ve hesap verebilirlik önlemleri gibi bir yurttaş şartına dahil edilmesi gereken çeşitli bileşenleri güncel uygulamalar üzerinden okumak ülkemizdeki yönetmeliğin aslında ne kadar önemli bir potansiyel taşıdığını da göstermektedir.

Etik Beyanı: Bu eserde etik onay alınması gereken hiçbir metot ve veri kullanılmamıştır.

Yazar Katkıları: Gerçekleştirilen bu araştırmanın ikinci bölümü birinci yazar Cihan Necmi Günal tarafından, üçüncü bölümü ise ikinci yazar Hande Yüksel Altıntaş tarafından oluşturulmuştur. Dördüncü bölüm vaka örneklerinin analizine her iki yazar tarafından katkı verilmiştir. Giriş ve sonuç bölümleri de yine her iki yazar tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur. Bu çalışmanın oluşturulması için hiçbir kurumdan destek alınmamıştır.

Kaynakça

- Anti-Red Tape Authority (ARTA). (n.d.). About. <https://arta.gov.ph/about/> Erişim Tarihi: 4 Kasım 2021.
- Barron, A., & Scott, C. (1992). The citizen's charter programme. *The Modern Law Review*, 55(4), 526-546.
- Bellamy, R., & Greenaway, J. (1995). The new right conception of citizenship and the citizen's charter. *Government and opposition*, 30(4), 469-491.
- Birkinshaw, P. (2006). Freedom of information and openness: Fundamental human rights. *Admin. L. Rev.*, 58, 177-218.
- Birleşmiş Milletler. (t.y.). Freedom of Information. <https://www.un.org/ruleoflaw/thematic-areas/governance/freedom-of-information/> Erişim Tarihi: 18 Ocak 2023.
- Deakin, N. (1994). Accentuating the apostrophe: The citizen's charter. *Policy Studies*, 15(3), 48-58.
- Department of Administrative Reforms and Public Grievances (DARPG). <https://darpg.gov.in/> Erişim Tarihi: 8 Şubat 2022.
- Department of Administrative Reforms and Public Grievances (DARPG) .Citizen's CharterDARPG.https://darpg.gov.in/sites/default/files/citizen%20charter%20of%20DARPG_3.pdf Erişim Tarihi: 10 Şubat 2022.

- Department of Justice (DoJ). (2020). Citizen's Charter. <https://www.doj.gov.ph/files/citizencharter/Regional/R9/rpo%209.pdf> Erişim Tarihi: 5 Kasım 2020.
- Government of India Ministry of Personnel, Public Grievances and Pensions. (GoI) (n.d.) Citizen's Charter. <https://goicharters.nic.in/public/website/home#!> Erişim Tarihi: 9 Ekim 2021.
- Gupta, A. K., & Shrestha, G. L. (2021). Citizen Charter in Nepali Public Sector Organizations: Does it Really Work?. *Policy & Governance Review*, 5(1), 18-32.
- Hansard, (1997), House of Commons, Written Answers, 25 November, cols 471-472.
- James, S., Murphy, K., & Reinhart, M. (2005). The Citizen's Charter: how such initiatives might be more effective. *Public Policy and Administration*, 20(2), 1-18.
- Haque, M. S. (2005). Limits of the citizen's charter in India: The critical impacts of social exclusion. *Public Management Review*, 7(3), 391-416. doi:10.1080/14719030500180971
- Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Uyulacak Usul ve Esaslara İlişkin Yönetmelik (2009), T. C. Resmi Gazete, 27305, 31.07.2009.
- Montalvo, D. (2009). Citizen satisfaction with municipal services. *Americas Barometer Insights*, 14, 75-80.
- Osborne, S. 2006. The new public governance?, *Public Management Review*, 8(3): 377-387.
- Party, L. (1991). Citizens' Charter. Labour's better deal for consumers and citizens. London: Labour Party.
- Pollitt, C. (1994). The Citizen's Charter: a preliminary analysis. *Public Money & Management*, 14(2), 9-14.
- Sezer, Ö. (2008). Kamu Hizmetlerinde Müşteri (Vatandaş) Odaklılık: Türkiye'de Kamu Hizmeti Anlayış Açısından Bir Değerlendirme. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 147-171.
- Sharma, A., & Agnihotri, V. K. (2001). New Developments in Public Administration: The Citizen's Charter: The Indian Experience. *International Review of Administrative Sciences*, 67(4), 733-739.
- Stowe, K. (1992). Good piano won't play bad music: Administrative reform and good governance. *Public Administration*, 70(3), 387-394.
- Statista. (n.d.) Turkey: Age structure from 2010 to 2020 <https://www.statista.com/statistics/255474/age-structure-in-turkey/> Erişim Tarihi: 4 Kasım 2021.
- Statista (n.d.). United Kingdom: Age distribution from 2010 to 2020 <https://www.statista.com/statistics/270370/age-distribution-in-the-united-kingdom/> Erişim Tarihi: 4 Kasım 2021.
- Şengül, R. (2016). Kamu Hizmeti Şartlarının Yönetim ile Vatandaş İlişkilerine Etkisi. 14. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi (s. 128-133). Gostivar / MAKEDONIA: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Thain, C., & Wright, M. (1995). *The Treasury and Whitehall: the planning and control of public expenditure, 1976-1993*. Oxford University Press.

- Parliament, UK. (n.d.) 2 The Citizen's Charter.
<https://publications.parliament.uk/pa/cm200708/cmselect/cmpubadm/411/41105.htm>
Erişim Tarihi: 27 Ekim 2021.
- Public Service Co-ordinating Bargaining Center (PSCBC). (2013). Republic of South Africa Service Charter.
https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/201409/publicservicechartersept2013.pdf Erişim Tarihi: 9 Ekim 2021
- Uys, T. (2011). Challenges in the sociology of business ethics: Researching whistleblowing. *African Journal of Business Ethics*, 5(1).
- Welch, E. W., & Pandey, S. K. (2007). E-government and bureaucracy: Toward a better understanding of intranet implementation and its effect on red tape. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 17(3), 379-404.

Memur Sendikalarında Yönetişim ve Halkla İlişkiler: Sorun Alanları Üzerine Betimsel Bir Analiz*

Samet KAVOĞLU**

Öz

Bu çalışmada ülkemiz için işçi ve işveren sendikacılığına nazaran yeni bir olgu olan memur sendikacılığının gelişim seyri kısaca değerlendirilmiş, mevcut ve potansiyel sendika üyesi memurların sendikacılığa olan bakış açıları incelenmiştir. Evren büyük ve dağınık olduğu için, bir iktisadi devlet teşekkülü (İDT) çalışma evreni olarak seçilmiş ve yapılan saha araştırması ile İDT çalışanı memurların, sendikacılığa bakışı incelenmiştir. Araştırma kapsamında örneklemin demografik çeşitlilik bakımından geniş bir yelpazede seçilmesine dikkat edilerek hata payı azaltılmaya çalışılmıştır. Araştırma, tek bir iş kolunda ve bir teşekkül bünyesinde yapıldığı için kurumsal genelleştirme mümkün olmasına rağmen, diğer işkolları için sınanması faydalı olacaktır. Araştırma bulguları genel olarak sendikalara üyeliğin yüksek olduğunu, buna karşın memur sendikacılığına ve sendika yöneticiliğine güvenin düşük olduğunu göstermektedir. Sendikaların siyasallaşması eleştiri konusu olurken, yürütülen faaliyetler hakkında bilgilendirme yapılmaması da memurların rahatsız olduğu konuların başında gelmektedir. Sonuç olarak memur sendikacılığına karşı algı değişimi yaratabilmenin yolunun temelde doğru kanallardan, etkin iletişim faaliyeti yürütmekten geçtiği ifade edilebilir. İki yönlü simetrik yaklaşımla desteklenen kurumsal yönetim (adil, hesap verilebilir, şeffaf ve sorumlu) anlayışı, memur sendikaları açısından kısa vadede imaj, orta ve uzun vadede itibar artırıcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Memur Sendikacılığı, Kurumsal Yönetişim, İletişim, Halkla İlişkiler, Siyasallaşma.

Governance and Public Relations in Public Servants Trade Unions: A Descriptive Analysis on Problem Areas

Abstract

In this study, the development course of public servant trade unionism that is a new phenomenon for our country as compared with workers and employers unionism is briefly evaluated and the perspectives of the current and potential union member officers who perspectives on unionism are investigated. Since the population is large and scattered, a state economic enterprise (SOE) is chosen as a accessible population and with a field research, the viewpoints of SOE employees (public servants) on unionism are examined. By paying attention to the selection of a wide range of the sample in terms of demographic diversity in the scope of the survey, error margin has been tried to be reduced. Although corporate generalization is possible since the research has been carried out in a single line of business and within the scope of only one formation, testing will be useful for of the other industry segments. Research findings show in general that union membership is high whereas public servants trade unionism and union management have a low confidence. While the politicization of the unions is being the object of criticism, not being notified about the activities carried out is one of the most irritating subjects for the officials. In conclusion, it can be expressed that the way of creating perception change among officials against official unionism fundamentally passes through the right channels and carrying out effective communication activities. The understanding of corporate governance (fair, accountable, transparent and responsible) supported by a two-way symmetrical approach will increase the image of civil servant unions in the short term, and reputation in the medium and long term.

Keywords: Public Servants Trade Unionism, Corporate Governance, Communication, Public Relations, Politicization.

Geliş/Received: 12.09.2022

Kabul/Accepted: 06.06.2023

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışmada 2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılmış olduğu için etik kurul onay belgesi gerekmemektedir.

* Bu çalışma, 09-11.10.2019 tarihleri arasında düzenlenen V. Stratejik Kamu Yönetimi Sempozyumu'nda sunulan sözlü bildiri genişletilerek hazırlanmıştır.

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, samet.kavoglu@marmara.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1585-9881.

(**Makale Türü:** Araştırma Makalesi)

Giriş

Türkiye’de 1965 yılında kurulan ilk sendika ile başlayan kamu görevlileri sendikacılığı 2018 yılı itibariyle tüm iş kollarında toplam 161 kamu görevlileri sendikası ve 9 konfederasyon ile faaliyete devam etmektedir (Devlet Personel Başkanlığı-DPB, 2018b). İşçi ve işveren sendikalarına kıyasla sendikal hayat içerisinde yeni bir yapılanma olarak nitelendirilebilecek memur sendikacılığında yaşanan sorunlarla ilgili hukuk ve kamu yönetimi alanları başta olmak üzere farklı sorgulamalar yapılmakla birlikte alanı iletişim eksenli analiz arayışındaki çalışmaların yeterli sayıda olmadığı gözlenmektedir. Çakır Bezhar ve Benli (2015) ile Kanipek’in (2018) işçi ve memur sendikalarının halkla ilişkiler faaliyetlerini inceledikleri çalışmalar ile Güler’in (2020) Avrupa Sendikalar Konfederasyonu’nun yeni ekonomik yönetim modeline odaklandığı çalışma gibi az sayıda araştırma literatürde yer almaktadır. Fakat ilgili çalışmalar ile bu araştırma arasında amaç, yöntem ve kapsam bakımından dikkate değer farklılıklar bulunmaktadır. Bu çalışmada hızla gelişen kamu görevlileri sendikacılığı faaliyetleri kısaca tanımlanmakla birlikte, esas itibariyle memurların sendikalara bakışı ve sorun olarak nitelendirilen alanlar içerisinde iletişim temelli unsurların varlık durumu incelenmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda önem arz eden çalışmadan elde edilecek bulguların alan yazına olduğu kadar sendikal hayatın dönüşümüne de katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

Kamu çalışanı tanımının çok geniş olması ve ülke sathına yayılmış büyük bir kitleyi ifade etmesinden dolayı evrenin tamamına ulaşmak ilgili çalışma özelinde olası görülmediğinden araştırma için istihdam bakımından Türkiye’nin önde gelen iktisadi devlet teşekküllerinden (İDT) biri olan Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.’de küçük bir örneklem grubu oluşturulmuştur. Bu bağlamda ilgili verilerin evreni yansıtmaya kapasitesinin sınırlı olduğu; zamansal kısıtlılıklarının (03-28.06.2019) yanı sıra görüşmeciyile katılımcı arasında oluşabilecek olası etkileşimlerin de kısıtlılık olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmelidir. Buna mukabil elde edilen bulgularının öncü bir çalışmanın ürünü olarak, takip eden çalışmalara kaynaklık edebileceği mütalaa edilmektedir.

Çalışma kapsamında memur sendikacılığının tanımı, önemi, faaliyetleri, tarihsel gelişimi ve yasaklar kısaca değerlendirildikten sonra; ilgili İDT’de çalışan kamu görevlileri özelinde memurların sendikacılığa bakış açıları çeşitli değişkenler bağlamında incelenecektir.

Sendikacılık

Günümüzde en yalın ifadesiyle "işçilerin veya işverenlerin iş, kazanç, toplumsal ve kültürel konular bakımından çıkarlarını korumak ve daha da geliştirmek için aralarında kurdukları birlik" (TDK, 2019) olarak tanımlanabilecek sendikacılık olgusunun tarihsel seyri incelendiğinde terimsel karşılığını Antik Yunan’da, olgusal karşılığını ise Sanayi Devrimi sonrası gelişen ve değişen üretim pratiklerinde bulmak olasıdır. Roma ve Yunan devlet yapılanmasında sitelerin temsilcisi konumundaki görevlilerin (syndic) işlev ve uygulamalarını ifade etmek için kullanılan *syndicat* kavramının (Işık, 1962: 73) 18 ve

19. yüzyılda buharlı makinelerin endüstride kullanılır hale gelmesiyle birlikte değişen toplum sosyolojisi içerisinde farklı anlamları karşılamak üzere yeniden tedavüle girdiği ifade edilebilir. Tarıma dayalı toplumlardan sanayi toplumuna geçiş sürecini yaşayan İngiltere başta olmak üzere Sanayi Devrimini yaşayan ülkelerde sayıları hızla artan işçilerin uzun çalışma süreleri, ağır çalışma koşulları ve fiziksel ortam yetersizliklerinin yanı sıra ekonomik sorunları da aşmak adına yardımlaşma dernekleri kurmaya başlamaları sendikacılık hareketinin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir (Ulutaş ve Sönmez, 2011: 16). Örgütleniş biçimleri (dernek, yardımlaşma sandığı, kooperatif) farklı olmakla birlikte süreç içerisinde işverenlere ve siyasal iktidarlara karşı hak arama misyonu da edinen bu yapılar sendika olarak adlandırılmasa da sendikacılık faaliyetlerinin belirli bir bölümünü yerine getirmişlerdir. Bu nedenle herhangi bir organizasyonu, dünyada ilk sendika olarak tanımlamak olası değildir (Koç, 1998: 1). Bununla birlikte Avrupa özelinde ustalara karşı hakları korumak için kalfalar tarafından kurulan, gerekli hallerde greve gidilmesini sağlayan *gizli kardeşlik örgütleri* de tarihsel süreçteki yeri bağlamında ifade edilmelidir. İşçilerin sendikal hak mücadelesinin tarihi incelenirken dikkate değer bir diğer noktanın da işçilerin kendi aralarındaki ayrışma olduğu belirtilmelidir. 19. yüzyılda çok sayıda ülkede genellikle vasıflı işçilerin bir araya geldiği, yüksek aidatlı meslek sendikalarının kurulduğu ve vasıfsız işçilerin bu sendikalara üye yapılmadığı görülmektedir. Vasıfsız işçilerin yaygın olarak sendikalara katılımı ancak 19. yy.'ın sonlarına doğru genel sendikalar içerisinde mümkün olabilmıştır (Koç, 1998: 1). Belirtilen tarihten günümüze işçi sendikacılığı dikkate değer sayıda kırılmalar yaşayarak değişmiş ve gelişmiştir. Buna mukabil kamuda ücreti karşılığı çalışan memurların işçilere benzer bir sendikal hareket ortaya koymadıkları ve görece yakın zaman diliminde örgütlü hareket etme noktasında sendikacılık girişimlerine ağırlık verildiği görülmektedir.

Memurların, yasada geçen adıyla kamu görevlilerinin sendikalara dönük bakış açısını sınırlı bir örnekleme de olsa analize odaklanan bu çalışmada memur sendikacılığını besleyen bir kaynak olarak işçi sendikacılığına atıf yapılmış olmakla birlikte uygulamaya kaynaklık edebilmesi adına memur sendikacılığının tanımı, önemi, tarihsel gelişimi, faaliyetleri ve yasakları gibi hususların ifade edilmesi ve mevcut durumda Türkiye'deki sendikalaşma oranlarının ortaya konması da yararlı görülmektedir.

Memur Sendikacılığı

Günümüz demokrasilerini tanımlarken kullanılan “müesseseler rejimi” kavramından hareketle sendikaların ve sendikal hakların, sistemin varlık nedeni olarak ifade edilebilecek özgürlük düzeni içerisinde önemli bir müessese olduğu belirtilebilir (Demir, 2013: 19). Öyle ki örgütlenme hakkı bağlamında birinci kuşak, sendikalaşma hakkı perspektifinden ise ikinci kuşak haklar arasında tanımlanan sendika hakkının (Yenihan ve As, 2017: 71) Türkiye'de işçiler ve memurlar yönünden farklılaşan bir seyir izlediği ifade edilebilir.

Memurların sendikalaşma ihtiyacının işçilere göre geç döneme tekabül etmesinin başlıca nedenini Cumhuriyetin ilk döneminde görece iyi yaşam koşulları ile önemli yetki ve imkânlar olarak

belirtmek mümkündür (Şaylan, 1976: 8-10). Şöyle ki 1931 yılında çalışan nüfusun %1.2'sini oluşturan memurların, millî gelirden aldıkları pay %7.1 düzeyindedir (Özerkmen, 1998: 428-429).

Osmanlı Devletinin son dönemlerinden başlayarak savaşlarda nitelikli işgücü kaybının yaşanması, yine Osmanlı bürokrasisi içerisinde önemli yere sahip Ermeni ve Rum tebaanın vefatı ya da ülkeyi terki nedeniyle oluşan açığın kapatılması adına az sayıdaki "okumuş" memura maaşın yanı sıra ikramiye, yakacak ve çocuk yardımı gibi ödenekler sağlanması; kumaş, ayakkabı, şeker gibi maddelerin memurlara düşük fiyatlarla satılması ya da dağıtılması; çalışma sürelerinin görece kısa ve çalışma koşullarının daha rahat olması; iş güvencesi ve disiplin cezalarının katı biçimde uygulanmaması; sosyal güvenlik hakları ve bazı memurlara lojman sağlanması vb. maddi ve manevi hakların verilmesi memurlarda hak arama ihtiyacını azaltan faktörler olarak vurgulanabilir (Özerkmen, 1998: 429).

20. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise hızlı kapitalistleşme süreci içerisinde gelir dağılımı açısından durumları en fazla bozulan ve statü kaybına uğrayan grup olması (Şaylan, 1971: 151), buna mukabil işçi sendikalarının 1960'lardan itibaren örgütlü mücadeleyle çalışma şartlarını ve yaşam koşullarını iyileştirmesi, memurlar yönünden sorgulamaları arttırmış, hak talepleri dile getirilmeye başlanmıştır (Özerkmen, 1998: 428-429).

1961 Anayasasıyla memurlara sendikalaşma hakkı verilmiş (Şahin, 2016: 339) olmakla birlikte memurların sendikal örgütlenmesini düzenleyen yasa (624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Yasası) dört yıl sonra 1965 yılında çıkarılabilmıştır. Grev, toplantı ve gösteri yasağı getiren yasanın ilgili şekliyle sendikaları yardımlaşma sandığına indirgediği eleştiri konusu olmuştur (Çelik, 2014: 1-2). Buna rağmen ilki 18 Haziran 1965 tarihinde Türkiye Devlet Büro Görevlileri Sendikası adıyla Ankara'da kurulan sendikaların 1971 Muhtırasına kadar sayılarının 600'e yaklaştığı görülmektedir. 12 Mart 1971 askeri müdahalesi sonrasında yapılan anayasa değişikliğiyle "çalışanlar" ifadesinin yerine "işçiler" ifadesi konularak memurların sendikalaşma hakkı ellerinden alınmış (Makal, 2003: 10; Yenihan ve As, 2017: 76-77); memur sendikaları kapatılırken (Yılmaz, 2010: 202; Şahin, 2016: 339) feshedilen sendikaların yerine memur dernekleri kurulmuştur (Taş, 2012: 73).

1982 Anayasası'yla memur sendikacılığının önü kesilmiş olmakla birlikte 1989'da yeniden kurulmaya başlayan sendikalar için 1990'dan sonra yapılan yasal düzenlemelerle sürecin görece iyileştirildiği, 2001 yılında yasalaşan 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunuyla ise örgütlenme olanaklarının geliştirildiği ifade edilebilir.

Mevcut şekliyle grev hakkı olmayan, toplu sözleşme görüşmeleri sonucunda son sözü Kamu Görevlileri Hakem Kurulu'na bırakan yasanın da memurların hak arayışlarının önünde sorunlar oluşturabileceği görülmekle birlikte yasanın yürürlüğe girdiği tarihten çalışmanın kaleme alındığı

döneme kadar olan süreçte sağlanan bazı iyileştirmeler¹ de geleceğe dönük olumlu işaretler olarak yorumlanabilir.

Hâlihazırdaki yasal çerçeve içerisinde günümüz memur sendikalarının faaliyet alanları incelendiğinde ise 4688 Sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu'nda (2001) "Kamu görevlilerinin ortak ekonomik, sosyal ve meslekî hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar" olarak tanımlanan sendikaların, ilgili Kanunun *Toplu Sözleşme* başlığından hareketle, "kamu görevlileri için uygulanacak katsayı ve göstergeler, aylık ve ücretler, her türlü zam ve tazminatlar, ek ödeme, toplu sözleşme ikramiyesi, fazla çalışma ücreti, harcırah, ikramiye, doğum, ölüm ve aile yardımı ödenekleri, cenaze giderleri, yiyecek ve giyecek yardımları ve diğer mali ve sosyal hakları" kapsayan alanda kamu görevlileri lehine iyileştirici hak arama faaliyetinde bulunabilecekleri belirtilmektedir.

Buna mukabil memurlara verilen örgütlenme (sendika) hakkının sınırsız olmayıp çeşitli kısıtlamaları da beraberinde getirdiği ifade edilmelidir. Bu sınırlamalar genel olarak memurlara sendika hakkı tanımak ancak grev ve toplu sözleşme hakkını vermemek veya kısıtlamak, bazı memur kesimlerini kapsam dışında bırakmak, işçilerden ayrı tutmak ve parçalı örgütlenmeyi zorunlu kılmak şeklinde uygulanmaktadır (Gülmez, 1996: 55-59; Şanver, 2015: 68). Türkiye'de memurlara grev hakkı tanınmamakla birlikte kolluk kuvvetleri ile yönetim ve denetim görevlerinde bulunan personelin sendika üyeliği yasaklanmış (4688 SK. Md. 15); statü hukukuna göre çalışan memurların sendika hakkı, hizmet akdi ilkesine göre çalışan işçilerden (Turan, 1999: 3) ayrı olarak tanınmıştır. Parçalı örgütlenme bağlamında ise iş koluna dayalı sendikal örgütlenmeye gidilmiştir. Dünyada da örnekleri görülen genel sınırlamalara ek olarak Türkiye'de memur sendikalarına siyaset ve ticaret yasağı getirildiği (Md. 20) de görülmektedir.

Memur sendikacılığındaki hak ve yasakları tanımladıktan sonra memurların sendikalarla ilişki dinamiklerini tanımlamak adına istatistiki veriler incelendiğinde Türkiye'de yıllar itibariyle artan sendika ve konfederasyon oranlarına paralel olarak sendikalı memur oranının da arttığı ifade edilebilir.

Tablo 1 incelendiğinde 2006 – 2018 döneminde sendikalaşma oranındaki artışın, memur sayısındaki artışın bir miktar üzerinde olduğu görülmektedir. Bu sonuçta memurlarda sendikalaşma bilincinin artmasının yanı sıra, memur sendika ve konfederasyonlarındaki artışla birlikte memurların kendilerini ait ya da yakın hissedebilecekleri sendikaların kurulmuş olma olasılığı ya da belirli

---

¹ 12 Eylül 2010 tarihli Anayasa değişikliğiyle Anayasanın 53. maddesine "Memurlar ve diğer kamu görevlileri, toplu sözleşme yapma hakkına sahiptirler" cümlesi eklenerek kamu görevlileri sendikalarına da toplu sözleşme yapma hakkı getirilmiştir. 2012 yılında 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları Kanununun adı "Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu" şeklinde değiştirilmiş ve ilk metnindeki "toplu görüşme" ifadesi "toplu sözleşme" olarak değiştirilmiştir (Yenihan ve As, 2017: 77-78).

Anayasanın 129'uncu maddenin 3. fıkrasında yer alan "Uyarma ve kınama cezalarıyla ilgili olanlar hariç, disiplin kararları yargı denetimi dışında bırakılmaz" hükmünden "uyarma ve kınama cezalarıyla ilgili olanlar hariç" ifadesinin çıkarılarak memurlara her durumda disiplin kararlarını mahkemeye taşıma hakkı tanınmıştır.

sendikalara üyeliğinin terfi ve tayinlerde etkili olabileceği düşüncesinin yaygınlık kazanması etkili olmuş olabilir. Diğer taraftan mevcut memurların %32,66 gibi önemli bir bölümünün sendika üyesi olmaması da dikkat değer bir husustur.

Tablo 1. Yıllar İtibarıyla Kamu Görevlileri Sendikaları ve Üye Sayıları

Yıllar	Toplam Kamu Görevlisi Sayısı	Toplam Sendikalı Kamu Görevlisi Sayısı	Kamu Görevlileri Sendika Sayısı	Kamu Görevlileri Konfederasyon Sayısı	Sendikalaşma Oranı
2018	2.484.580	1.673.318	161	9	67,34
2017	2.431.228	1.684.323	156	9	69,28
2016	2.452.249	1.756.934	170	10	71,64
2015	2.354.314	1.679.028	158	10	71,32
2014	2.270.558	1.589.964	136	9	70,03
2013	2.134.638	1.468.021	115	8	68,77
2012	2.017.978	1.375.661	111	7	68,17
2011	1.874.543	1.195.102	97	7	63,75
2010	1.767.737	1.023.362	90	8	57,89
2009	1.784.414	1.017.072	77	7	57,00
2008	1.690.299	930.397	84	7	55,01
2007	1.617.410	855.463	76	5	52,89
2006	1.568.324	779.399	71	6	49,70

Kaynak: DPB, 2018b.

Sendikaların hizmet kollarına göre sendikalaşma oranları incelendiğinde ise Büro, Bankacılık ve Sigortacılık Hizmetleri en düşük, Yerel Yönetim Hizmetleri de en yüksek sendikalaşma oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Eğitim, Öğretim ve Bilim, Kültür ve Sanat, Bayındırlık, İnşaat ve Köy Hizmetleri ile Ulaştırma hizmet kollarında sendikalaşma oranı Türkiye ortalamasının altında kalırken; Sağlık ve Sosyal Hizmetler, Basın, Yayın ve İletişim, Tarım ve Ormancılık, Diyanet ve Vakıf Hizmetleri kollarında sendikalaşma oranı ortalamanın üzerinde yer aldığı ifade edilebilir.

Araştırma yapılan İDT'nin de içerisinde yer aldığı Enerji, Sanayi ve Madencilik hizmet kolu da sendikalaşmada Türkiye ortalamasının altında yer almaktadır.

Tablo 2. Hizmet Kollarına Göre Sendikaların Üye Sayıları ve Oranlar

	Hizmet Kolu	Toplam Kamu Görevlisi Sayısı	Kamu Görevlileri Sendika Üye Sayısı	Kamu Görevlileri Sendika Sayısı	Sendikalaşma Oranı
1	Yerel Yönetim Hizmetleri	124.980	113.861	7	91,1
2	Diyanet ve Vakıf Hizmetleri	117.302	102.235	18	87,15
3	Basın, Yayın ve İletişim Hizmetleri	35.093	26.143	5	74,49
4	Tarım ve Ormancılık Hizmetleri	76.292	56.496	10	74,05
5	Sağlık ve Sosyal Hizmetleri	546.066	371.622	27	68,05
6	Ulaştırma Hizmetleri	28.546	19.104	7	66,92

7	Kültür ve Sanat Hizmetleri	17.315	11.399	6	65,83
8	Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri	1.185.804	774.617	37	65,32
9	Enerji, Sanayi ve Madencilik Hizmetleri	38.885	24.776	9	64,97
10	Bayındırlık, İnşaat ve Köy Hizmetleri	42.781	26.717	10	62,45
11	Büro, Bankacılık ve Sigorta Hizmetleri	272.271	146.358	25	53,75
TOPLAM		2.484.580	1.673.318	161	67,34

Kaynak: DPB, 2018c,d,e.

Kurumsal Yönetişim ve Halkla İlişkiler

İnteraktif bir yapı içerisinde tüm tarafların (devlet, özel sektör, sivil toplum vb.) kararlara katılımını esas alan hesap verilebilir, şeffaf, demokratik ve insan haklarına duyarlı yönetim anlayışının ifadesi olarak yönetişim (governance), kurumsal perspektiften ele alındığında belirtilen ilkeler bağlamında yönetim kurulu, hissedarlar, maaşlı yöneticiler ve diğer çıkar gruplarını içine alan paydaşlara odaklı yürütülen faaliyetleri kapsamakta olup, kurumsal yönetişim (corporate governance) olarak tanımlanmaktadır (Kayalar ve Özmutaf, 2007: 110).

Organizasyonların varlıklarını ve faaliyetlerini devam ettirebilmek, değer maksimizasyonunu sürdürülebilir kılmak için iş ve işlemlerini tam zamanında ve doğru olarak yapmaları gerekmekte olup (Kendirli ve Konak, 2014: 113); kurumsal yönetişim de "kurum içi etkin kontrol sistemlerinin kurulmasını; yönetim kurulu, hissedarlar ve diğer paydaşlar arasındaki ilişkilerin optimum seviyede tutulmasını ve kuruluşun hissedarları ile paydaşlarının beklentileri doğrultusunda yönetilmesini sağlayan bir sistem" (Akıncı Vural ve Bat, 2011: 35) olarak belirtilen amaca dönük yönetsel bir yaklaşımı ifade etmektedir.

Tablo 3. Yönetim ve Yönetişim: Kavramsal Farklılıklar

Yönetim	Yönetişim
Hiyerarşik düzen	Heterarşik düzen
Otoriter	Demokratik
Hesap sorucu	Hesap verici
Gizlilik	Şeffaf
Bürokratik	Kaliteli
Statükocu	Reformcu

Kaynak: Aktan, 2003: 120-129; Canıkalp ve Ünlükaplan, 2015: 253.

Tablo 3'te geleneksel yönetim anlayışından farklılaştığı hususlar kavramsal düzeyde ortaya konulan yönetişim yaklaşımını genel çerçevede analiz etmek gerekirse; taraflardan birinin, diğer taraf(lar)ı yönettiği ilişki biçiminden (geleneksel yönetim), karşılıklı etkileşimin merkeze alındığı ilişki yapısına geçişi ifade ettiği belirtilebilir.

Bu bağlamda kurumun en yüksek performansı göstermesini, en kârlı, en başarılı ve en rekabetçi olmasını hedefleyen kurumsal yönetimin (TÜSİAD, 2002: 8) evrensel kabul gören ve geçerliliği olan

ana ilkeleri incelendiğinde adillik, hesap verilebilirlik, şeffaflık ve sorumluluk (Arıkboğa ve Menteş, 2009: 86) kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir.

Kurumsal yönetim, ticari işletmeler için tanımlanmış bir kavram olup, literatürde sendikalar için böyle bir tanımlamaya ilgili incelemeler kapsamında rastlanmamış olmakla birlikte, tanımlamalardaki "işletme" terimi yerine "sendika", "yönetim kurulu" yerine de "sendika yönetimi" ifadeleri yerleştirildiğinde kavramın sendikal hayat için de uygulanabilecek bir yol haritası sunacağı varsayılmaktadır.

Yukarıda ifade edilen yönetim ilkeleri, Subaşı'nın (2004: 10) ticari tabanlı tanımı sendikalara uyarlanarak incelendiğinde;

Adillik (Eşitlik): Tüm faaliyetlerde sendika üyelerine eşit davranılması.

Hesap Verilebilirlik: Sendika yöneticilerinin üyelere hesap verme zorunluluğu.

Şeffaflık: Sendika ile ilgili bilgilerin zamanında, doğru ve eksiksiz şekilde kamuya duyurulması.

Sorumluluk: Sendika yönetiminin tüm faaliyetlerinin yürürlükteki mevzuata uygun olması ve bunun denetlenmesidir.

Bu çerçevede sürdürülebilir yapı oluşturmak, yenilikçi olmak, küresel trendleri anlamak, performans, risk değerlendirmesi yapabilmek, ölçülebilir ve kıyaslanabilir yapı oluşturmak, denetime açık ve şeffaf olmak ile etik değerlere bağlı olmak gibi faktörlerin de başarı parametresi (Sami, 2004: 9) olarak tanımlandığı görülmektedir.

Kurumsal yönetim ilkeleri ve başarı kriteri olarak tanımlanan hususlardan hareketle günümüz yönetim anlayışının, örgütsel çıkar / toplumsal fayda dengesini korumaya da odaklanması gerektiği, ifade edilen dengenin örgüt lehine belirgin biçimde bozulması durumunda örgüt adına meşruiyet krizi ve varlık sorgulaması başlayacağı belirtilmelidir (Biber, 2012: 38). Halkla ilişkilerin mantığını ortaya koyma arayışındaki Moore'un halkla ilişkileri, yönetimin sosyal felsefesi olarak tanımlaması, felsefenin politik kararlara dönüştürülmesi, kararlardan hareketle uygulamaya geçilmesi ve tüm bu süreçlerin özünde iletişim (aktaran Kadıbeşgil, 1986: 5) olması gerektiği tezi de halkla ilişkilerin teoride ve pratikte yönetimi destekleyici bir unsur olduğuna işaret etmektedir. Tüm halkla ilişkiler uygulamalarının bir biçimde iki yönlü iletişim olayı (Kocabaş vd., 2002: 49) olduğu düşünüldüğünde, önem arz eden hususun tarafların iletişimdeki rolü ve enformasyon üretim ve dağıtımında oluşan denge(sizlik) halinin sürece etkisi olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda ideal olanı arayış noktasındaki bu çalışmada yönetim anlayışına nitelik katacak halkla ilişkiler anlayışının iki yönlü simetrik model olduğu mütalaa edilmektedir.

1980'lerden itibaren halkla ilişkiler literatüründe kavramsallaştırılmaya çalışılan, öncülüğünü Grunig ve Hunt'ın (1984) yaptığı iki yönlü simetrik modelde ortaya konduğu üzere halkla ilişkiler

faaliyetleri sadece yönetimlerin bakış açılarını ve sorunlarını paydaşlara aktarmakla sınırlı olmayıp, yönetimlerin de paydaşların bakış açılarını, sorun ve beklentilerini eşit şekilde anlamalarını sağlamalıdır (Steyn, 2011a: 15). Bu nedendir ki, örgütlerin paydaşlarıyla olan ilişkilerinde potansiyel sorun alanlarını ve bu sorunlardan etkilenen paydaşları belirleme adımıyla başlayan halkla ilişkiler (Grunig, 2005: 24) faaliyetlerinde sonuç alabilmek adına iletişim süreçlerinin diyaloga dayalı ve çift yönlü biçimde devam eden etkileşimler üzerine kurgulaması önem arz etmektedir (Boztepe Taşkiran, 2019: 122).

Bu bağlamda "paydaşların ve örgütün ilgilerini bilme; paydaşların ve örgütün ilgilerini anlama ve paydaşların ve örgütün ilgilerine tepki verme" anlamına gelen paydaş yükümlülüğü (stakeholder engagement) yaklaşımından hareketle ayrıntılı paydaş haritalarının oluşturulması; örgütün faaliyet, ürün, hizmet ve çıktılarını içerisine alan konu envanterinin hazırlanması ve paydaş yükümlülüğü için strateji geliştirilmesi (Steyn, 2011b: 152) stratejik halkla ilişkiler bakış açısını yansıtmaktadır. Halkla ilişkiler faaliyetlerinin planlama ve uygulama safhalarında içerik, hedef, amaç ve kapsam belirleme avantajı sağlayan bu yaklaşım, amacı örgüt ile hedef kamuları arasında ilişki oluşturmak ve geliştirmek olan halkla ilişkilere (Watson ve Noble, 2005: 185) dâhili ve harici kamulara hızlı ve etkin erişim noktasında imkân sunabilir.

Alan yazınındaki tanımlardan ve gözlenen uygulama çıkarımlarından hareketle iki yönlü simetrik yaklaşımla desteklenen kurumsal yönetim yaklaşımının örgütler açısından kısa vadede imajdan, orta ve uzun vadede itibar artışına kadar fayda sağlayacağı belirtilebilir. Bu bağlamda çalışma hayatının önemli bir bileşeni olan memur sendikalarının yönetim yaklaşımlarını ve iletişim stratejilerini mevcut ve potansiyel üyelerini merkeze alan bir bakış açısıyla sorgulamanın da alan yazını ve uygulamacılar açısından önem arz ettiği mütalaa edilmektedir.

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın amacı, memurların sendikal sisteme ve mevcut sendikalara olan bakışını çeşitli değişkenler açısından değerlendirmek ve sorun alanlarını tespit edebilmektir. Araştırma, Türkiye'nin istihdam açısından önde gelen iktisadi devlet teşekküllerinden birinde gerçekleştirilmiştir. Mülakatlarda amaç, katılımcı sayısı, katılımcıların konumları ile görüşme kurallarının katılık durumuna göre farklı sınıflandırmalar yapılabilir (Karasar, 2016: 212). Bu çalışmada, hizmet sınıfları (GİH, TH), sendika üyeliği, görev ünvanı ve çalışma yılı gibi parametreler dikkate alınarak maksimum çeşitlilik ilkesine göre tasniflenen evren içerisinden katmanlı tesadüfi örneklem yoluyla seçilen 30 memurla yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak yapılan yüz yüze görüşmelerden elde edilen verilerin analizine odaklanılmıştır.

03-28.06.2019 tarihleri arasında yürütülen, 25-45 dakika aralığında süren mülakatlarda katılımcılara sendikaların amaçları, üyelerin talep ve beklentileri ile sendikalara dair sorun alanlarının neler olduğuna dair sorular sorularak görüşler belirlenmeye çalışılmış; veriler betimsel analiz

yöntemiyle analiz edilmiştir. Kavramsal çerçeve, araştırma soruları, görüşme ya da gözlem yoluyla verilerin analiz edileceği temaların belirlendiği betimsel analiz yönteminde, elde edilen veriler tematik çerçeveye göre tasniflenir. Tematik çerçevenin dışında kalan veriler kapsam dışı bırakılırken, verilerden bir bölümü de doğrudan alıntılar şeklinde sunulur. Tanımlanan bulguların açıklanması, ilişkilendirilmesi ve anlamlandırılarak yorumlanması ile süreç tamamlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 240; Ayhan ve Saral Güneş, 2018: 169).

Özetle betimsel analiz dört aşamalı bir yöntem olup, aşamaları şunlardır (Altunışık vd., 2010: 322);

- Betimsel analiz için çerçeve oluşturma,
- Tematik çerçeveye göre verileri işleme,
- Bulguları tanımlama,
- Bulguları yorumlamadır.

Bu kapsamda çalışmada ilk olarak katılımcıların sendika üyelik durumlarını ve hizmet sınıflarını ortaya koyan kodlar tanımlanmıştır. İncelemeye konu işletme Enerji, Sanayi, Madencilik hizmet kolunda faaliyet göstermekte olup, ilgili işkolunda 9 sendika faaliyet göstermesine rağmen, ilgili İDT'de bu sendikalardan 3'ünün üyeleri bulunmaktadır. Kodlamada da Enerji Bir-Sen için EB, Türk Enerji-Sen için TE, Enerji Sanayi Maden Sen için ES kısaltmaları kullanılmış; Teknik hizmetler T, genel idari hizmetler G ile gösterilmiş olup, sendika üyesi olmayanlar ÜD biçiminde tanımlanmıştır. Sonuç olarak kodlama şu şekilde oluşmuştur;

Tablo 4. Katılımcı Kodlama Cetveli

Sendika/Hizmet Sınıfı	Teknik Hizmetler	Genel İdari Hizmetler
Enerji Bir Sen	EBT1,2,3	EBG1,2,3,4,5,6,7,8,9,10
Türk Enerji Sen	TET1,2	TEG1,2,3,4,5,6
ESM	-	ESG1
Sendika Üyesi Değil	ÜDT1,2	ÜDG1,2,3,4,5,6

Kodlama aşamasını takiben görüşme esnasında alınan notlar ve ses kayıtlarının* transkripsiyonuna dayalı veriler ışığında kavramsallaştırması gerçekleştirilen verilerdeki ortaklaşma zeminleri aranarak belirli temalar oluşturulmuştur. Temaları olgusal zemine oturtabilmek, açıklayıcı olabilmek ve güvenilirliği arttırmak adına katılımcı beyanlarına da doğrudan alıntılarla yer verilmiştir. İlgili temalardan hareketle sonuca dönük yorum ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

* Katılımcılardan yalnızca 6'sı ses kaydı alınmasına onay vermiştir.

Araştırma Bulguları

Araştırma bulgularına geçmeden önce çalışma evreninin büyüklüğü ve dağılımına dair bilgi vermek gerekirse; 1028 kamu görevlisi istihdam eden İDT'nin memur statüsünde çalışanlarının %81,32'sinin erkek, %18,68'nin kadın olduğu görülmekte olup, bunların 15.05.2019 tarihi itibarıyla sendikalara dağılımı şu şekildedir;

Tablo 5. Çalışma Evreninin Sendika Dağılımı

Sendika Adı	Sendikanın Erkek Üye Sayısı	Sendikanın Kadın Üye Sayısı	Sendikanın Toplam Üye Sayısı
Enerji Bir-Sen	480	88	568
Türk Enerji-Sen	175	37	212
ESM	14	1	15
Sendika Üyesi Değil	167	66	233
Toplam	836	192	1028

Tablo 5 incelendiğinde ilgili işletmedeki çalışanların %77,33'ünün sendika üyesi olmakla birlikte, sendikalar arası dağılımın orantısız (71,44-26,67-1,89) olduğu da ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda araştırmaya katılan personelin sosyo-demografik özellikleri ve sendika üyelik durumları incelendiğinde evrenle örtüşür biçimde büyük çoğunluğunun (%83,33) erkek ve sendika üyesi (%73,33) olduğu ifade edilebilir. Bunun yanı sıra Tablo 6'da görüleceği üzere örneklemin ağırlıklı olarak genel idari hizmetler sınıfından (%76,67) olduğu; yaş durumları açısından görece dengeli bir dağılımın olduğu ve kıdem yıllarının da yaşla doğru orantılı olduğu belirtilebilir.

Tablo 6. Örneklemin Sosyo-Demografik Özellikleri

Değişkenler	Seçenekler	N: 30	
		N	%
Cinsiyet	Kadın	5	20,00
	Erkek	25	80,00
Yaş	35-39	7	23,33
	40-44	5	16,67
	45-49	1	3,33
	50-54	5	16,67
	55-59	5	16,67
	60 ve üstü	7	23,33
Hizmet Sınıfı	GİH	23	76,67
	TH	7	23,33
Kıdem	10-14	9	30,00
	15-19	4	13,33
	20-24	2	6,67
	25 ve üstü	15	50,00
Sendika Üyeliği	Evet	22	73,33
	Hayır	8	26,67

Burada üzerinde durulması gereken husus sendikalaşma oranının hızla yükseldiği memurlar arasında gelinen aşama itibariyle, üyelerin sendikaların faaliyetlerinden memnuniyet düzeyini ölçümlemek, üye olmayanların ise nedenlerini anlamak olmalıdır. Bu nedenle çalışma kapsamında katılımcılara öncelikle sendikaların amaçları ile sendikalardan talep ve beklentilerinin neler olduğu sorulmuştur. Katılımcı görüşleri ortaklaşma alanları ekseninde tasniflendiğinde genel olarak haklar başlığı altında incelenebilecek üç görüşün varlığı saptanmıştır. Bunlar;

- Memurların iktisadi şartlarını ve özlük haklarını iyileştirmek (21)
- Hak eşitsizliklerini ortadan kaldırmak (6)
- Hak ihlallerinde üyeleri savunmak (3)

Katılımcılara ifade edilen hakların elde edilmesinin önündeki engeller ve bu kapsamda memur sendikacılığına dair başlıca sorun alanlarının neler olduğu sorulduğunda ise görüşlerin dört farklı tema ekseninde ayrıştığı gözlenmiştir.

Tablo 7. Sendikal Sorunların Temalar Ekseninde Dağılımı

Temalar	Görüşler
Mevzuata dayalı sorunlar	- Grev hakkının olmaması (4) - Hakem Kurulunun varlığı ve işleyişi (3)
Sendika - siyaset ilişkisine dayalı sorunlar	- Sendikaların ideolojik ve siyasi bölünmüşlüğü (17) - Atama ve yükselmede sendika-iktidar ilişkilerinin rolü (13) - Sendika yönetimlerinin partizan yaklaşımları (5) - Siyasi partilerin sendikalara müdahaleleri (2)
Yönetimsel sorunlar	- Sendikaların mevcut sorunlara yeterince eğilmemeleri (9) - Sendika görevlerinin alternatif makamlara dönüşmesi (4)
İletişim temelli sorunlar	- Üyelik sonrası iletişim ve bilgilendirme eksikliği (17) - Üyelik çalışmalarının sadece yetkili sendika belirleme sürecine sıkıştırılması (12) - Memurların sendikada yeterince söz sahibi olamaması (3)

Bu temalardan ilki mevzuata dayalı sorunlar olup, grev hakkının olmaması ve toplu sözleşme uzlaşmazlıklarında son sözün hakem kuruluna bırakılması bu çerçevedeki katılımcıların bir bölümü açısından temel sorun olarak nitelendirilmektedir.

ESG1: "Grev hakkı olmayan yerde ancak bu kadar sendikacılık olur"

TET2: "Adı Kamu Görevlileri Hakem Kurulu ama üyelerinin tamamına yakını iktidar tarafından atanıyor!"

Katılımcıların mevcut sendikal sistemi tanımlarken sorun alanı olarak gördükleri konulardan birinin yönetsel düzlemde olduğu görülmektedir. Sendikaların temel amaçlarında belirtilen hak alanlarında iyileştirmeler için, bir başka ifadeyle mevcut sorunların ortadan kaldırılmasına dönük yeterli ölçüde çaba sarf edilmediği düşüncesi katılımcılar arasında gözlenen bir bulgu olarak ifade edilebilir.

Bu bağlamda genel idari hizmetler sınıfında çalışan memurların üzerinde durdukları *ek gösterge sorunu* örnek olarak değerlendirilebilir.

EBG1: "İşçilere kapı kağıdı (saatlik izin) yazmak dışında bir iş yapmayan yeni mezun mühendis 3600 ek gösterge alırken, ben 40 yıl hizmeti olan müdürüm 2200 ek gösterge yüzünden emekli olamıyorum."

TEG6: "Türkiye'nin önde gelen üniversitelerinden mezun oluyorsun ama ek göstergenin X* üniversitesinden mezun mühendise erişme imkânı yok! Ne benim sendikamın, ne de diğer sendikaların bununla ilgili bir çalışmasını henüz görmedim."

Sendikaların yönetsel sorunları teması altında ifade edilen diğer hususun ise sendika temsilciliğinin alternatif makamlara dönüştüğü düşüncesidir. Bu noktada en alt seviyedeki temsilcilerden sendika üst yönetimlerine kadar farklı açılardan eleştiriler olduğu tespit edilmiştir. Bu eleştirilerin bir bölümü "Sendikalar bence siyasete atılmak isteyen ihtiraslı kişilerin basamak olarak kullandığı bir araç!" (ÜDT1) ifadesinde görüldüğü üzere sendika-siyaset ilişkileri temasıyla da kesişmekte olup; bu başlık altında tasniflenen temel sorun alanlarından birinin de sendikal harcamalar konusunda olduğu görülmektedir.

EBG5: "Memurların sorunlarıyla sendikacıların sorunları farklı. Biz gezinmenin, onlar gezinmenin derdinde!"

Araştırma kapsamında en belirgin sorun alanlarından birinin de sendika-siyaset ilişkisi olduğu bulgulanmıştır. Katılımcıların dikkate değer bölümü sendikaların ideolojik ve siyasi bölünmüşlüğü temel sorunlar arasında nitelemiştir.

TEG2: "Maalesef sendikalar siyasi partilerin yan kuruluşu gibi. Bu nedenle bir araya gelip tek ses olamıyorlar."

ÜDG2: "Şucu, bucu diye yaftalanmak istemediğim için hiçbir sendikaya üye değilim."

Sendika-siyaset ilişkisinde gözlenen bir diğer husus ise üye olunan sendikanın atama ve yükselmedeki rolüyle alakalıdır. Bu noktada çalışmanın ifade edilen etkiyi analiz amacı taşımadığı; bu nedenle beyanların teyide muhtaç olduğu belirtilmekle birlikte algısal düzlemde sorunsalın belirgin olduğu görülmektedir. Katılımcı EBG2'nin "Yükselme sınavına girmeden önce X sendikasımdan istifa edip Y sendikasına geçtim." beyanına istinaden sendika değişim nedeni sorulduğunda "Başta müdürüm olmak üzere birçok kişi X sendikasında kalırsam sözlü sınavı geçemeyeceğimi söyledi." şeklindeki ifadesi belirtilen algının işareti olarak yorumlanabilir. Örneklem içerisinde sendika-siyaset ilişkisini normalleştiren cevapların da olduğu belirtilmelidir. Bu bağlamda TEG4'in "Bence bu gayet doğal! Her

---

* Katılımcı, görece düşük puanlarla öğrenci kabul eden bir üniversitenin adını vermiştir.

birimizin dünyaya baktığı bir nokta var. Sendika seçiminin de buna uygun olması gerekmez mi? Ama böyle olmuyor. İktidar ortağı olduğumuz dönemde üyemiz olanlar şimdi nerede ona bakmak lazım!" örnek beyanından hareketle ideolojinin sendika seçiminde önemli olduğu görülmekle birlikte tayin ve terfilerde iktidar ilişkilerinin belirleyiciliğine yapılan vurgunun kuvvetli olduğu da belirtilmelidir.

Araştırma kapsamında tespit edilen sorun alanları içerisinde görece frekans oranları en yüksek olan bulguların iletişim odaklı sorunlar olduğu görülmektedir. Bu durum sendikal hayat açısından olumsuz olarak görülmekle birlikte avantaj olarak da nitelendirilebilir. Zira katılımcıların mevzuat gibi kısa vadede değişmesi zor konulardan ziyade iletişimsel sorunlara odaklanması, sendikalarda sorun alanlarında kısa vadede iyileştirme olanağı sunmaktadır. Bu kapsamda iletişim odaklı öncelikli hususlar incelendiğinde; farklı seviyelerde de olsa üyelik sonrası iletişim ve bilgilendirme eksikliği olgusu sendika ayrımı olmaksızın katılımcılar tarafından en fazla ifade edilen husus olarak bulgulanmıştır. Aşağıdaki katılımcı beyan örneklerinde sunulduğu üzere kesin iletişimsizlik halinden yakınan görüşlerin yanı sıra iletişimin nitelik ve niceliği noktasında tenkitlerin olduğu da görülmektedir.

EBG7: "Üye olduktan sonra bir daha gelen olmadı"

TEG2: "Bizler sendikacılar için skor tabelasındaki sayılardan ibaretiz!"

EBG9: "Sendika temsilcisi ara sıra servise geliyor ama o da pek bir şey bilmiyor"

Katılımcılar açısından ifade edilen iletişim odaklı bir diğer sorun alanının ise sendika temsilcilerinin üyelik çalışmalarını sadece yetkili sendika belirleme sürecine sıkıştırmaları olduğu görülmektedir. Konuyu detaylandırmak gerekirse 4688 sayılı Kanununun 30. maddesinde belirtildiği üzere yetkili sendikaların tespitinde her yıl 15 Mayıs tarihindeki üye sayıları dikkate alınmaktadır. Bu nedenle sendika temsilcileri işkolundaki tüm kamu kurum ve kuruluşlarına ziyaretlerini yılın ilk çeyreğinde yoğunlaştırmaktadırlar. Bu durum yetkili sendika olma yarışındaki sendikalar açısından taktik bir hamle olarak okunabilir olmakla birlikte üye ve potansiyel üyeler perspektifinden olumsuz algılanan bir olgu olarak yansımaktadır.

ÜDG5: "Sendikacıları, yetkili sendikanın belirleneceği dönemlerde defalarca görüp sonrasında hiç görmüyoruz."

EBT1: "İyi ki üye tespiti her yıl yapılıyor. Yoksa sendika üyesi olduğumuzu unutacağız!"

İletişim sorunları teması altında ifade edilen son hususun ise memurların sendikalarda yeterince söz sahibi olamaması olduğu ifade edilebilir.

ÜDG3: "Ben sendikaya üyeydim. Bir toplu sözleşme imzaladılar ve zarara uğradım. İmzayı atarken bize sordular mı?"

EBT3: "Bizler okumuş, kafası çalışan insanlarız. Herkes ortak akıl, istişare diyor ama bizim fikrimizi soran yok. Teknoloji çağındayız birer online anketle bile düşüncelerimizi öğrenebilirler"

Diğer iletişim sorunlarına oranla düşük düzeyli bir sorun alanı olarak bulgulanmış olmakla birlikte ilgili hususun tespitinin alan yazını ve uygulayıcılar açısından önem arz edeceği mütalaa edilmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerindeki fabrikalarında değişik kültürel, toplumsal ve siyasal düşünceye sahip çalışanların olduğu İDT'de tek işçi sendikası faaliyet gösterirken, işçi sayısının yaklaşık 1/6'sı oranındaki memurların üç sendika arasında bölündüğü örnekleme, katılımcıların önemli bölümünün çeşitli gerekçelerle sendikal çatı altına girdiği, buna rağmen mevcut yapı içerisinde çeşitli sorun alanları gördükleri bulgulanmıştır. Çalışmada genel olarak sendika ayrımı olmaksızın ve hatta sendika üyesi olmayan çalışanlarla da örtüşen biçimde mevzuata dayalı yapısal sorunların yanı sıra sendika-siyaset ilişkisi ile yönetsel ve iletişim temelli sorun alanlarının katılımcılar tarafından ifade edildiği görülmektedir.

Bu bağlamda orta ve uzun vadede yasa yapıcıları da sürece dahil ederek düzenlenebilecek mevzuata dayalı sorunlar kapsam dışı bırakıldığında, kamu çalışanlarının örgütlü hak arama platformları olması gereken sendikaların, siyasal partilerle dirsek temasında olması ve üst düzey yöneticilerinin sendikayı siyaset arenasına geçişte basamak olarak kullanma eğilimlerinin (yakın süreçte örnekleri görülmüştür) çalışanlar tarafından olumsuz olarak algılanan hususlar olarak değerlendirildiği görülmektedir.

Araştırma bulgularından hareketle üzerinde yoğunlaşılması gereken sorunların ağırlıklı olarak yönetsel ve iletişim temelli sorunlar olduğu ifade edilmelidir. Literatürde memur sendikalarının yönetim ve halkla ilişkiler faaliyetlerine odaklanan spesifik araştırmalar olmadığı için çalışmanın bulgularını mukayese olanağı bulunmamakla birlikte Çakır Bezhar ve Benli'nin (2015) *İşçi ve Kamu Görevlileri Konfederasyonlarında Halkla İlişkiler Yönetimi ve Sorunları* başlıklı çalışmasının bulgularının kesişen noktaları itibarıyla araştırma sonuçlarıyla örtüştüğü görülmektedir. İşçi ve memur sendikalarının halkla ilişkiler faaliyetlerini argümantatif yöntem ve mülakat yöntemi kullanmak suretiyle inceleyen ilgili çalışmada da "işçi ve kamu görevlileri konfederasyonlarının, çevreyle etkileşimin yönetilmesinde ve toplumsal destek sağlanmasında en önemli unsurlardan biri olan halkla ilişkiler konusunda son derece yetersiz olduğu tespit edilmiştir". Yine Kanipek'in (2018) sendikaların halkla ilişkiler yöntemleri ve yeni medya kullanımını KKTC örneği üzerinden incelediği çalışmada da araştırma bulgularıyla uyumlaştırılabilir iki husus dikkat çekicidir. Bu hususlardan ilki 2003-2004 Annan Planı Referandumu ve 2011 yılında yapılan siyasal gündemli mitinglere sendikaların katılımıyla ilgilidir. Araştırmacı, bu vakaları merkeze aldığı incelemesinin öneriler bölümünde "sendikalar, uygulayacakları sendikal eylem veya sendikal amacın dışındaki faaliyetlerinden önce halka ulaşmalı ve doğru bir bilgilendirme yapmalıdır" önermesine yer vermektedir. Bu öneri etkili iletişimin önemini ortaya koymakla birlikte siyasallaşma tartışmalarında da kısmen ön alıcı olabilir. İç iletişim

mekanizmaları etkin şekilde işletilir ve yönetimler gerekli durumlarda üyelerinin rızasına dayalı siyasal pozisyon alışlarda bulunurlarsa sendikaların ve/veya sendika yöneticilerinin siyasallaştığı eleştirisi belirli oranda azaltılabilir. İlgili çalışmanın sonuçları içerisinde yer alan sendikalar “kitle iletişim araçlarının yanında web siteleri ve sosyal medyayı etkili bir şekilde kullanılmalıdır” ifadesi de iletişim kanallarının çeşitlendirilmesi önerisi bağlamında anlamlı olmakla birlikte çift yönlü iletişim açısından eksik olacağı ifade edilmelidir.

Spesifik olarak memur sendikalarının yönetim ve halkla ilişkiler faaliyetleri üzerine yoğunlaşan öncü çalışma olması ve görece küçük bir örneklem grubu üzerinden veri elde edilmesi nedeniyle bütüne şamil bir durum arz etmemekle birlikte mevcut bulgulardan hareketle genel değerlendirme yapmak ve öneriler sunmak gerekirse; memur sendikalarının yönetim yaklaşımlarını ve iletişim stratejilerini memurların beklentileri doğrultusunda gözden geçirmeleri gerektiği belirtilmelidir.

Yeni süreçte iletişim stratejileri şekillendirilirken adillik, şeffaflık, hesap verilebilirlik ve sorumluluk gibi yönetim ilkeleriyle uyumlu biçimde Grunig ve Hunt'ın çift yönlü simetrik modelini esas alan, karşılıklılığa, etkileşime, geri bildirimle önem veren yaklaşımla hareket edilmesi memurlarla sendikalar arasında sürdürülebilir iletişim için önemli ve gerekli görülmektedir. Bu noktada kamu çalışanlarının kendilerini ifade edebilecekleri ortamların oluşturulması; olumsuz algılamaları en aza indirecek önlemlerin alınması; yüz yüze iletişim dahil doğrudan ve düzenli iletişim faaliyetlerine ağırlık verilmesi öncelikli adımlar olarak değerlendirilebilir.

Memur sendikacılığında var olan sistemin işleyişi hakkında kamu çalışanlarına açık bir şekilde bilgilendirme yapılmasının da faydalı olacağı mütalaa edilmektedir. Sendikalar, kararların nasıl alındığı, düzenlemelerin çalışanları ne şekilde etkileyeceği, karar ve uygulamalar hakkında nasıl bilgi edinebilecekleri, karşılaşılan hukuksuz, adil olmayan ve/veya etik dışı durumlarda sendikaların sunacağı katkıların neler olduğu vb. hususlarda bilgilendirme altyapısını da güçlendirmelidir.

Sonuç olarak memurların sendikalara karşı görece olumsuz algılamalarının büyük çoğunluğunun, sendikaların iletişim faaliyetlerine yeteri kadar önem vermemelerinden kaynaklandığı ifade edilebilir. İletişim faaliyetlerine verilen önemin artırılması, tüm iletişim kanallarının etkin şekilde kullanılması memur sendikaları açısından kısa vadede imaj, orta ve uzun vadede itibar artırıcı olacaktır. Özetle çağdaş yönetim ilkeleriyle uyumlu, iki yönlü iletişime yönelmek mevcut üyelerin sendikalarına güvenini artırırken, eş zamanlı olarak sendikaların üye sayıları da artış gösterebilecektir.

Kaynakça

Akıncı Vural, Z.B. ve Bat, M. (2011). 21. yüzyılın yükselen değerleri: İş ahlâkı ve kurumsal yönetim. *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 7(1), 29-46.

Aktan, C.C. (2003). *Değişim çağında devlet*. Konya: Çizgi Kitapevi.

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2010). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri (6.Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Arıkboğa, Ş. ve Menteş, A. (2009). Türkiye'de kurumsal yönetim iklimi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 59(2), 85-120.
- Ayhan, A. ve Saral Güneş, S. (2018). Farklı kuşakların kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik tutumları: x ve y kuşakları üzerine betimsel bir analiz. Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi, (29), 161-182.
- Biber, A. (2012). Halkla ilişkilerde teorik bir çerçeve (2. Baskı). Ankara: Vadi Yayınları.
- Boztepe Taşkıran, H. (2019). Kamu yönetiminde vatandaş katılımı ve şeffaflığın sağlanmasında dijital iletişim uygulamalarının rolü. Amme İdaresi Dergisi, 52(1), 117-144.
- Canıkalp, E. ve Ünlükaplan, İ. (2015). Hiyerarşik düzenden heterarşik düzene: yönetim kavramı ve yönetim teorileri. TİSK Akademi Dergisi, 10(20), 250-269.
- Çakır Berzah, M. ve Benli, A. (2015). İşçi ve kamu görevlileri konfederasyonlarında halkla ilişkiler yönetimi ve sorunları. Çalışma ve Toplum Dergisi, (3), 25-46.
- Çelik, A. (2014). Mücadeleden vesayete Türkiye'de kamu görevlileri sendikacılığı. Eleştirel Pedagoji Dergisi, (34), 1-8.
- Demir, F. (2013). Sendikaların kuruluşu ve işleyişi. Çalışma ve Toplum Dergisi, (39), 17-42.
- DPB (2018a). Kamu Görevlileri Sendikal İstatistikleri. Erişim adresi: http://www.dpb.gov.tr/f/root/dosyalar/istatistikler/sendikal_istatistikler/12072018/kamugorevlilerisendikalistatistikleri.pdf.
- DPB (2018b). 2002-2018 Yılları Arasında Kamu Görevlilerinin Örgütlenme Düzeyinin Gelişimine İlişkin Sayısal Bilgiler. Erişim adresi: http://www.dpb.gov.tr/f/root/dosyalar/istatistikler/sendikal_istatistikler/12072018/2002_2018yillariarasikamugorevorgutlenme.pdf.
- DPB (2018c). Hizmet Kolları ve Yıllar İtibariyle Sendikalaşma Oranları. Erişim adresi: http://www.dpb.gov.tr/f/root/dosyalar/istatistikler/sendikal_istatistikler/12072018/hizmetkollariveyillaritibariylesendikalasmaoranlari.pdf.
- DPB (2018d). Hizmet Kolları ve Yıllar İtibariyle Faaliyette Bulunan Sendika Sayıları. Erişim adresi: http://www.dpb.gov.tr/f/root/dosyalar/istatistikler/sendikal_istatistikler/12072018/hizmetkollariveyillaritibariylefaliyettebulunansendikasayilari.pdf.
- DPB (2018e). 2018 Yılı Hizmet Kolları Genel Dağılımı. Erişim adresi: http://www.dpb.gov.tr/f/root/dosyalar/istatistikler/sendikal_istatistikler/12072018/2018hizmetkollarigeneldagilim.pdf.
- Grunig, J.E. (2005). İletişim, halkla ilişkiler ve etkin örgütler: kitaba genel bir bakış. J.E. Grunig (ed.), Halkla ilişkiler ve iletişim yönetiminde mükemmellik kitabı için (s. 11-39). İstanbul: Rota Yayınları.
- Güler, C. (2020). Avrupa Sendikalar Konfederasyonu'nun yeni ekonomik yönetim modeli ve kemer sıkma politikaları karşısındaki tutumu. Sosyal Güvence Dergisi, (17), 209-244.
- Gülmez, M. (1996). Dünyada memurlar ve sendikal haklar. Ankara: TODAİE.
- Işık, R. (1962). Sendika hakkının tanınması ve kanuni sınırları. Ankara: AÜHF Yayınları.

- Işıklı, A. (1985). Kamu kesiminde çalışanların sendikal hakları. Ankara: Elektrik Mühendisleri Odası Yayını.
- Kadıbeşegil, S. (1986). Halkla ilişkilerde temel ilkeler. İzmir: Tükelmat Yayınları.
- Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu. Erişim adresi: <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4688.pdf>.
- Kanıpek, K. (2018). Sendika faaliyetleri, sendikaların halkla ilişkiler yöntemleri ve yeni medya kullanımı: KKTC örneği. Mustafa Talas ve K. Hakan Derin (Ed.), Yönetim, çalışma hayatı ve sendikacılık araştırmaları kitabı içinde (s. 40-92). Adıyaman: İksad Yayınevi.
- Karasar, N. (2016). Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kayalar, M. ve Özmutaf, N.M. (2007). Kurumsal sosyal sorumluluk ve yönetim kültürü bağlamında etkileşim. Süleyman Demirel Ü. İİBF Dergisi, 12(2), 107-119.
- Kendirli, S. ve Konak, F. (2014). Kurumsal yönetim açısından işletme sermayesi yönetimi ve işletmelere etkileri; çorum ölçeğinde bir araştırma. Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi, 28(4), 113-129.
- Kocabaş, F., Elden, M. ve Yurdakul, N. (2002). Reklam ve halkla ilişkilerde hedef kitle (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koç, Y. (1998). Sendikacılık tarihi. Ankara: Türk-İş Eğitim Yayınları.
- Makal, A. (2003). Cumhuriyetin 80. yılında Türkiye'de çalışma ilişkileri. A.Ü. SBE Tartışma Metinleri, No: 62, 1-21.
- Özerkmen, N. (1998). Geçmişten günümüze kamu çalışanlarının sendikal örgütlenmesinde anayasal ve yasal düzenlemeler ve kamu çalışanlarının örgütlenme sorunları. A.Ü. DTCF Dergisi, 38(1-2), 425-444.
- Sami, M. (2004). Yönetim Kurulu Üyelerinin Sorumlulukları. Erişim adresi: http://www.tkyd.org/docs/mehmet_sami_sunum.ppt.
- Steyn, B. (2011a). Halkla ilişkiler stratejist rolü. Ç. Karakaya Şatır (Ed.), Halkla ilişkiler'den stratejik halkla ilişkiler'e kitabı içinde (s.119-174). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Steyn, B. (2011b). Değişen iş ve halkla ilişkiler paradigmaları. Ç. Karakaya Şatır (Ed.), Halkla ilişkiler'den stratejik halkla ilişkiler'e kitabı içinde (s.1-36). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Subaşı, H. (2004). Kurumsal Yönetişim Kavramının Doğuşu. Erişim adresi: <http://www.insankaynaklari.com/cn/contentbody.asp?bodyid=4624>.
- Şahin, S. (2016). Sendikaların iş sağlığı ve güvenliğindeki rolü ve önemi. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, (28), 327-343.
- Şanver, E. (2015). Memurların sendika kurma, toplu sözleşme, grev ve siyaset hakkı yönüyle ülke kıyaslamaları. Kamu'da Sosyal Politika Dergisi, (31), 66-77.
- Şaylan, G. (1971). Memur sendikaları üzerine bazı notlar. Amme İdaresi Dergisi, 3(4), 136-151.
- Şaylan, G. (1976). Memur sendikacılığı ve türkiye deneyi. Ankara: TÖB-DER Eğ.Yay.

- Taş, H.Y. (2012). Toplumsal sınıfların değişim sürecinde, sendikalar ve sendikaların geleceği. Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 1(1), 60-80.
- TDK (2019). Sendika. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>.
- Turan, K. (1999). Dünya’da ve Türkiye’de kamu görevlileri sendikalarının hukuki gelişmeleri. Kamu İş Dergisi, 4(4), 1-14.
- TÜSİAD (2002). Kurumsal yönetim en iyi uygulama kodu: yönetim kurulunun yapısı ve işleyişi. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.
- Ulutaş, A. ve Sönmez, İ. (2011). Eğitimci kadınların sendikal örgütlenme eğilimleri ve sendikal sürece katılım düzeyleri üzerine bir inceleme: (Eskişehir örneği). Ankara: TÜBİTAK.
- Watson, T. ve Noble, P. (2005). Evaluating public relations. London: Kogan Page Limited.
- Yazıcı, E. (1996). Osmanlı'dan günümüze Türk işçi hareketi. Ankara: Aktif Yayınları.
- Yenihan, B. ve As, İ. (2017). Türkiye'de kamu sendikacılığının gelişimi ve toplu pazarlık sorunları. International Journal of Innovative Approaches in Social Sciences, 1(1), 71-89.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, E. (2010). Türkiye’de işçi sendikalarının siyasal ve sosyolojik özellikleri üzerinden tarihsel süreç içinde değerlendirilmesi. Atatürk Üniversitesi SBE Dergisi, 14(1), 195-207.

Türkiye’de Yerel Yönetimler Çerçevesinde Spor Politikalarının Değerlendirilmesi

Erdal GÜLER*
Murat YAMAN**

Öz

Günümüzde spor hizmetleri, devletlerin ekonomik, kültürel, siyasal ve eğitsel açılardan dikkatini çekmiş, kamu yararı niteliği ile kamu politikasının bir alt dalı olarak gelişme göstermiştir. Spor politikası, sporun kitlelere ulaştırılması, niteliğinin geliştirilmesi ve uygulanması ile geleceğe yönelik ilkeler bütünüdür. Türkiye’de, spor politikaları daha çok merkezîyetçi yönetim anlayışı kapsamında yerine getirilmektedir. Ayrıca 1982 Anayasasının 59. maddesi yerel yönetimleri spor politikalarının uygulanması hususunda yetkili ve sorumlu kılmıştır. Yerel yönetimler, yerel halkın talep ve ihtiyaçlarına hızlı şekilde yanıt verebilmektedir. Bu bağlamda, spor hizmetlerini kitlelere ulaştırması, herkes için spor ilkesini hayata geçirmesi, sağlıklı ve huzurlu bireylerin yetiştirilmesinde en uygun kurumların başında gelmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de spor politikalarının yerel yönetim boyutuyla ilişkisini ve yerel yönetimlerin sunduğu spor hizmetlerinin içeriğini incelemektir. Çalışma, yerel yönetim ve spor hizmetlerini ele alan çalışmaların incelenmesi ile alandaki çalışmaların sınırlılığı, yerel yönetim ile spor politikalarının uygulanmasındaki sorunları belirleyerek çözüm önerileri sunması bakımından önemlidir. Yerel yönetimlerin, spor hizmetlerini yerel halkın talepleri doğrultusunda nitelikli şekilde ulaştırmak amacıyla yeniden yapılanmaya ihtiyacı olduğu görülebilir. Bu nedenle spor uzmanı personelin yerel yönetimlerde istihdamı genişletilerek yerel halkın spor hizmetlerinden daha iyi yararlanabilmesi için merkezi ve yerel yönetim ile diğer kamu kurum ve kuruluşları arasında işbirliğine ihtiyacı bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Spor Politikaları, Türkiye.

Evaluation of Sports Policies in the Framework of Local Governments in Turkey

Abstract

Today, sports services have attracted the attention of states in terms of economic, cultural, political and educational aspects, and have developed as a sub-branch of public policy with its public benefit nature. Sports policy is the whole of the principles for the future, with the delivery of sports to the masses, the development and implementation of its quality. In Turkey, sports policies are mostly carried out within the scope of centralized management approach. In addition, Article 59 of the 1982 Constitution has made local governments authorized and responsible for the implementation of sports policies. Local governments can quickly respond to the demands and needs of local people. In this context, it is one of the most suitable institutions for delivering sports services to the masses, realizing the principle of sports for everyone, and raising healthy and peaceful individuals. The aim of this study is to examine the relationship of sports policies with the local government dimension and the content of sports services offered by local governments in Turkey. The study is important in terms of examining the studies on local government and sports services, and the limitations of the studies in the field, determining the problems in the implementation of local government and sports policies and offering solutions. It can be seen that local governments need restructuring in order to deliver sports services in a qualified manner in line with the demands of local people. For this reason, there is a need for cooperation between the central and local government and other public institutions and organizations in order to expand the employment of sports specialist personnel in local governments and to make better use of sports services by the public.

Keywords: Local Governments, Sports Policies, Turkey.

Geliş/Received: 17.02.2023

Kabul/Accepted: 05.06.2023

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Öğr. Gör. Dr., Bartın Üniversitesi, Ulus Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, e.guler@bartin.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4787-4800.

** Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, murat.yaman@dupu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-8659-090X.

(Makale türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Yerel yönetimler, halka en yakın kuruluşlar olarak kamu hizmetlerinin etkin ve verimli şekilde uygulanmasını sağlayan ve müşterek nitelikteki ihtiyaçlara yanıt veren önemli kuruluşların başında gelmektedir. Bu kapsamda Türkiye’de yerel yönetimlere anayasa ve kanunlar çerçevesinde spor yönetimi hizmetleri ile ilgili görev ve sorumluluklar verilmiştir.

Spor, sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmanın temel unsurunu oluşturmaktadır. Aynı zamanda sporun, insanın beden ve ruh sağlığını geliştirmek, kişilik oluşumunu karakter özelliklerinin gelişimini sağlamak, bilgi ve beceri kazandırmak, toplumsal barışı sağlamak gibi işlevleri de vardır (Yetim, 2000: 64). Spor politikası ise, sporun kitlelere ulaştırılması, niteliğinin geliştirilmesi ve kararların uygulanması ile geleceğe yönelik ilkeler bütünüdür. Spor yönetimi, spor faaliyetlerinin yürütülmesinde bilimsel ilkelerden yararlanmak ve hedeflerin uygulanmasına yönelik planlar, etkinlikleri düzenlemektedir (Sunay, 2016: 336).

1982 Anayasasının 59. maddesinde “devlet her yaştaki Türk vatandaşının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder. Devlet başarılı sporcuyla korur” ifadelerine yer verilmektedir. 1982 Anayasasının 127. maddesinde yerel yönetimler, “*il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileri*” olarak tanımlanmaktadır. Yerel yönetimlerin ortak yerel ihtiyaçları karşılaması arasında spor ve rekreasyon hizmetleri de yer alarak bu tür hizmetleri sağlayacak aktörlerden biri olarak işaret edilmektedir (Uçar, 2014: 34-35).

Günümüzde sporun önem kazanması ile kamu politikası belgelerini ve gündemini oluşturan hükümet programları, beş yıllık kalkınma planları, seçim beyannameleri ve siyasal parti programları gibi kaynaklarda spor ayrı bir başlık altında incelenmeye başlamıştır. Ülkemizde spor politikaları ağırlıklı olarak merkezi yönetim tarafından gerçekleştirilse de kamu politikası belgelerinde yerel yönetim ve spor ilişkilerine değinildiği de görülmektedir. 1963-1969 yılları arasındaki ikinci beş yıllık kalkınma planında devlet spor ilişkileri, spor tesisleri gibi spordaki durum ve sorunlar ele alınmıştır. Spor yönetimi boyutuyla bu kalkınma planının en önemli katkısı, Milli Eğitim Bakanlığı, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü ve mahalli idareler arasındaki işbirliğindeki eksikliğin tespit edilmesidir (akt. Gök ve Sunay, 2010: 9). 1965-1969 yılları arasındaki 30. Hükümet programında “*Gençliğin ruh ve beden eğitiminde, spordan geniş şekilde faydalanılması gerektiği kaniyiz. Vatandaşların her yaşta spor faaliyetlerinde bulunabilmeleri için devlet ve mahalli idarelerimizin daha fazla gayret göstermesi lazımdır*” ifadeleriyle yerel yönetimlerin spor yönetimi konusunda önemine işaret edilmiştir (Uçar, 2015: 443). Günümüzde, siyasal partiler seçim beyannamelerinde spor hizmetleri ile ilgili ayrı başlıklar açmaya başlamışlardır. Dolayısıyla siyasal partilerin, iktidara geldiklerinde seçim beyannamelerinde yer verdikleri vaatleri yerine getirmeleri beklenmektedir. Örneğin Adalet ve Kalkınma Partisinin, 2001

yılındaki parti programında “spor” kelimesi yer almazken, güncel parti programında, spor konusu “Gençlik ve Spor” başlığı altında değerlendirilmiştir (Aykın, 2013: 10). 24 Haziran 2018 genel seçimlerine katılan siyasal partilerin de seçim beyannamelerine bakıldığında spor, her vatandaşın temel hakkı olarak kabul edilmiş, spor başlığı ayrı olarak incelenmiş ve spor konusuna ilgisiz kalmadıkları görülmüştür (Esen vd., 2018: 714-720). Cumhuriyet Halk Partisi, 2019 Yerel Seçim Bildirgesinde herkes için spor, sağlıklı toplum başlığında; “*Belediyeler çocukların spor yapabilmeleri ve spor sahalarına kolayca erişebilmeleri için gereken tüm çalışmaları yürütecektir. Semt sahalarının kurulması, yerel amatör kulüplerinin desteklenmesi için belediyelerin spor müdürlüklerini görevlendireceğiz*” maddesi ile spor yönetimi ve yerel yönetim ilişkisine değinilmiştir (<https://chp.org.tr/>, 2023). Adalet ve Kalkınma Partisi’nin parti programında ise sosyal politikalar içerisinde gençlik ve spor başlığı açılmıştır. Bu programa göre; “*Spor hizmetleri ağırlıklı olarak yerel yönetimlere bırakılacaktır. Amatör ve profesyonel spor kulüplerine yerel yönetimlerin daha fazla kaynak ayırabilmeleri için gerekli yasal düzenlemeler yapılacaktır*” ifadeleri ile yerel yönetimler spor faaliyetlerinin geliştirilmesi açısından önemli bir aktör olarak kabul edilmiştir (<https://www.akparti.org.tr/>, 2023).

Literatür Değerlendirmesi

Türkçe alanyazında yerel yönetim ve spor yönetimi ilişkisinin kamu yönetimi, yerel yönetimler veya yerinden yönetim, spor yöneticiliği anabilim dallarında ağırlıklı olarak büyükşehir belediyelerinin (BŞB) veya il belediyelerinin spor politikaları kapsamında analiz edildiği görülmektedir. YÖK tez veri tabanında yer alan yerel yönetimler ve spor politikalarına yönelik çalışmaların ve alandaki makalelerin, kitapların incelenmesi ile gerçekleştirilmiştir. Ek olarak çalışmada, yerel yönetimlerin strateji planlarından spor hizmetlerinin yerel boyuttaki konularının kapsamını değerlendirmek amacıyla yararlanılmıştır.

Pepe (2013) tarafından “Büyükşehir Belediyelerinin Spor Hizmetleri: Antalya Büyükşehir Belediyesi Örneği” adlı çalışmasında, Antalya Büyükşehir Belediyesi’nin spor hizmetleri incelenmiştir. Bu çalışmada, Antalya Büyükşehir Belediyesi sınırları içinde yaşayanların, belediyenin spor hizmetlerine ilişkin memnuniyet düzeyleri ve spor hizmetlerine dair beklentileri tespit edilmiştir. Bu bağlamda yerel halkın Antalya Büyükşehir Belediyesi’nin spor hizmetlerinden genel anlamda memnun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere büyükşehir belediyelerinin gençlik ve spor hizmetlerine, politikalarına yönelik literatürde birçok alan araştırması bulunmaktadır. Bu kapsamda Ankara BŞB, Erzurum BŞB, Antalya BŞB, Kocaeli BŞB, Manisa BŞB, Ordu BŞB, Mersin BŞB, Eskişehir BŞB, Aydın BŞB, Konya BŞB’si gibi belediyelerde spor faaliyetlerinin kapsamı ve sunduğu hizmet alanları ile bu alanlardaki sorunlara yönelik öneriler getirilmiştir. (Sinopluoğlu, 2011; Barsbuğa, 2013; Pepe, 2013; Doğu vd., 2013; Kurtipek, 2017; Önder ve Batal, 2018; Kurt ve Onağ, 2019; Zeray, 2019; Dinç, 2019; Acar, 2021; İslam, 2022).

Temel ve Akyol (2016) tarafından hazırlanan “Spor Tesislerinden Spor Organizasyonlarına: Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin Rolü” adlı çalışmada, Türkiye’de BŞB hizmetlerinin içerisinde sporun yeri ve kapsamı değerlendirilmiştir. Çalışmaya göre, 2012 yılında yürürlüğe giren 6360 sayılı yasa ile Türkiye’de sportif organizasyon konusunda büyükşehir belediyeleri aracılığıyla bu hizmetlerin merkezi yönetim sorumluluğundan yerel yönetimlere doğru yöneldiği sonucuna varılmıştır.

Mumcu vd., (2021) tarafından “Büyükşehir Belediyelerinin Sportif ve Rekreatif Hizmetlerinin Niteliklerinin İncelenmesi” adlı çalışmada, 30 BŞB stratejik planları, web sayfaları üzerinden spor hizmetleri ile ilgili doküman analizi yapılmıştır. Çalışmaya göre, yerel yönetim birimlerinin spor hizmetlerine ilişkin web sayfalarını çok fazla kullanmadıkları görülmüştür. Spor hizmetlerinin, on iki BŞB tarafından farklı daire başkanlıkları altında örgütlendiği belirlenmiştir. Çalışmaya göre, spor tesisi ve açık alanların çoğunda yetersiz olduğu, sporda istihdam oluşturma konusunda zayıf kaldığı, sporcu sayılarının ve faaliyet gösteren spor dallarının kapasitelerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Babacan (2019) tarafından hazırlanan “Belediyelerde Spor Faaliyetlerinin İşlevselliği: Güngören Belediyesi Örneği” adlı çalışmada, belediyelerin spor faaliyetlerine katkıları, işlevselliği, etkinliği ve sporun halka ulaşım ulaşımadığı, belediyeler tarafından sunulan spor hizmetinden memnuniyet Güngören belediyesinin faaliyetleri üzerinden sorgulanmıştır. Güngören Belediyesi bünyesinde bir idari spor birimi teşkilatı, yeterli spor tesisi bulunmadığı tespit edilmiştir. Birçok belediyenin kendine ait spor kulübü bulunmasına rağmen Güngören Belediyesi kulüpleşme çabasına girmemiş, spora destek sağlayarak kaynak israfının önüne geçmiştir. Sonuç olarak Güngören ilçesi sınırları içerisinde halka yönelik memnuniyet analizinde spor hizmetlerine ilişkin çıkan sonuçların umut verici ve spor açısından olumlu olduğu görülmüştür.

İnce (2019) tarafından belediyeler ve spor hizmetlerine ilişkin “Yerel Yönetimlerin Spor Hizmetlerine İlişkin Halkın Görüşleri (Afyonkarahisar Belediyesi Örneği)” adlı çalışmada, halkın spor hizmetlerine ilişkin memnuniyet düzeyi ölçülmüştür. Çalışmada, kadınların spor hizmetleri ve spor tesisi kullanımında erkeklere göre daha olumlu yaklaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Atalay (2013) tarafından yapılan bir başka çalışmada, Kars, Ardahan, Ağrı illerindeki merkez ve yerel yöneticilerin spor hizmetlerine yönelik görüşleri değerlendirilmiştir. Bu çalışmada elde edilen bulgulara göre, spor hizmetlerinin yerel yönetim birimlerince sunulması görüşü ağırlık kazanmıştır. Böylelikle yerel yönetimler sayesinde spor hizmetlerinde verimliliğin artacağı ileri sürülmüştür.

Sivrikaya (2009), “Düzce Belediyesinin Spor Hizmetleri İçin Örnek Bir Yönetim Modeli” başlıklı çalışmada, Düzce belediyesinde spor hizmetlerinin etkin şekilde halka ulaştırılmasını sağlamak amacıyla katılımcılığı ve bilimselliği ilke edinerek yeni bir örgütlenme modeli tasarlamıştır. Yıldız (2018), “Yerel Yönetimler ve Kalkınma Planları Çerçevesinde Spor Hizmetleri” adlı çalışmada, spor hizmetlerinin yerel bazda uygulanması ve yayılması açısından yerel yönetimlerin üstlendikleri rolleri incelemiştir.

Bingölbalı (2021) tarafından “Köy Muhtarlarının Spor Hizmetleri İle İlgili Yerel Yönetimlerden Beklentilerinin Tematik Analizi” adlı çalışmasında, köy yönetimi ve spor hizmetleri ilişkisinin incelenmiş olması önemlidir. Çalışmada, Elazığ ilindeki merkeze bağlı 250 köy muhtarı ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilerek, yerel yönetimler ve spor hizmetlerine ilişkin beklentiler ve mevcut durumlar değerlendirilmiştir. Muhtarların spor ve spor hizmetleriyle ilgili farkındalık ve biliş düzeylerinin yüksek olduğu görülürken, köylerde % 94 spor tesisi ve spor alanları olmadığı, sportif veya geleneksel organizasyonların düzenlenmediği ve yerel yönetimlerden bu konuda destek alınmadığı tespit edilmiştir.

Genel olarak yerel yönetimler ve spor politikalarına ilişkin yapılmış olan çalışmalarda, spor hizmetlerinin, spor tesislerinin halka ulaştırılması hususunda benzer sorunlar olduğu ileri sürülmüş, ekonomik, idari, insan kaynağı açısından belediyelere destek sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Yerel Yönetimler ve Spor Politikaları İlişkisi

Türkiye’de merkezi yönetimin başkent örgütlenmesine göre spor hizmetleri, Gençlik ve Spor Bakanlığı aracılığıyla yürütülmektedir. Taşra teşkilatı ise, gençlik ve spor il müdürlüğü ve gençlik ve spor ilçe müdürlüğü olarak yapılanmaktadır. Türkiye’de, kamu yönetimi sisteminde merkezi idarenin güçlü olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, spor hizmetlerinde de merkeziyetçi yönetim anlayışının baskın olduğu görülmektedir (Doğu vd., 2002: 91).

Yerel yönetimler, kamu yönetimi örgütlenmesinin en önemli aktörlerinden biridir. Merkezi yönetim, eğitim, sağlık, güvenlik gibi genel nitelikli kamu hizmetlerini sunarken yerel yönetimler, mahalli nitelikteki hizmetleri yurttaşlar için herhangi bir bölgeye, ihtiyaca göre yerine getirmektedir. Spor hizmetlerinin yöre halkına ulaştırılması ve yöre halkının talep ve isteklerine göre hızlı şekilde yanıt vermesi açısından yerel yönetimler, köprü görevi görmektedir. Böylece sporun, toplumsal süreçleri geliştirmek ve dönüştürmek açısından önemi giderek artmaktadır. Spor alanları da tesislerin dışına çıkarak herkesin katılabileceği kentsel alanlar için gerekli koşullardan biri olmaya başlamıştır (Leber, 2012: 31).

Yöre halkının ihtiyaçlarına uygun yatırımların gerçekleşmesi ve tek tür politikalarla ziyade her bölgenin şartlarına uygun politikaların geliştirilmesi, mahalli idareleri önemli kılan faktörlerin başında gelmektedir (Atalay, 2013: 46). Yerel yönetimlerin, yerel halkın spor faaliyetlerine ulaşımı hususunda kişilerin sosyo-ekonomik durumları, yaşları, etnik kökenlerine bakılmaksızın spor hizmetlerini sağlama zorunluluğu bulunmaktadır (Zengin ve Öztaş, 2008). Öte yandan yerel yönetimler, engelli bireylere kolayca ulaşarak engelli bireyleri topluma kazandırarak rekreatif alanlar oluşturmaları açısından önemli işleve sahiptirler.

Türkiye’de kanunlar, kamu politikalarının uygulanması ve değerlendirilmesi hususunda önemli politika belgelerinden biridir. 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5302 sayılı İl Özel İdare Kanunu, 442 sayılı Köy Kanunu incelendiğinde yerel yönetimlere spor hizmetlerinin kamu hizmeti olarak uygulanması için önemli görev ve sorumluluklar verilmiştir. Bununla

birlikte 1982 Anayasası 59. maddesindeki “devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun geniş kitlelere yayılmasını teşvik eder. Devlet başarılı sporcuyu korur” şeklindeki hükmü ile yerel düzeyde devletin temsilcilerinden biri olan belediyelere de anayasal sorumluluk verilmektedir (Zengin ve Öztaş, 2008: 56). 5393 sayılı Belediye Kanununun 14. ve 73. maddesinde görüleceğe üzere, belediyeler spor ve rekreasyon alanları oluşturmaları ile spor faaliyetlerine yönelik hizmet üretmektedir. Diğer bir ifadeyle, yerel yönetimlerin yerel halka bütün etkinlikleri tek elden koordineli, etkili ve verimli sunma olanakları bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde de bu tür hizmetlerin yerel yönetimlerce yapılması gerektiği kabul edilmiştir (Doğu vd., 2002: 94).

Gençlik ve Spor Bakanlığı’nın 2019-2023 dönemi stratejik planı incelendiğinde, sporun bir yaşam alışkanlığı haline geldiği belirtilmiştir. Bu kapsamda sporun her dalında dünya çapında rekabet edebilen düzeye ulaşmak amaçlanmıştır. Bu temel amacı uygulamak amacıyla geliştirilen politikada ise mahalli idarelere ihtiyaç olduğu görülebilir: “*Erken yaşlardan itibaren spor eğitimi verilecek; örgün eğitimde beden eğitimi ve spor derslerinin niteliği artırılabilecek; mahallinde spor imkânları geliştirilerek her yaşta vatandaşların sportif faaliyetlere düzenli katılımı teşvik edilecektir.*” Stratejik planda yer alan “*gençlik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları ile kamu kurum ve kuruluşları, mahalli idareler ve üniversitelerin ilgili birimleriyle ilişkileri yürütmek*” maddesi ile mahalli idareler aktör olarak belirtilmiştir. Ayrıca stratejik planda, kamu kurumlarının nerdeyse tamamı, *belediyeler*, spor federasyonları ile gençlik ve sporla ilgili etkinliklerde bulunan sivil toplum kuruluşları paydaş olarak tespit edilmiştir (<https://gsb.gov.tr/>, 2023).

2012 yılında 6360 sayılı kanunla birlikte 30 ilde il özel idareleri kapatılmış bu nedenle bazı yetki ve sorumluluklar büyükşehir belediyelerine devredilmiştir. Büyükşehir belediyelerinin diğer belediyelere göre mali disiplini veya örgütsel birimleri ile spor politikasının oluşturması açısından daha fazla yetki ve sorumluluğa sahip olduğu görülebilir. Bu nedenle belediyeler arasında 5216 sayılı kanuna tabi büyükşehir belediyeleri ile 5393 sayılı kanuna tabi belediyeler farklı alt başlıklar altında incelenmiştir. Daha sonra il özel idareleri ve köy yönetimlerinin spor hizmetlerine ilişkin görev ve sorumlulukları kanunlar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Büyükşehir Belediyeleri

Türkiye’de BŞB’ler, yerel halka spor hizmetlerini ulaştırması açısından önemli sorumluluklara sahiptir. BŞB’lerin stratejik planları incelendiğinde, hedeflerinde spor hizmetlerine ilişkin (Atalı, 2015), ulusal ve uluslararası organizasyon düzenleme, spor tesisi yapmak, rekreasyon alanı oluşturmak, spor faaliyetlerini kent geneline yaymak, kentin spor şehri olmasını sağlamak, sağlıklı toplum ve nesiller yetiştirmek üzere geniş konuları ele aldığı görülmektedir. Bununla birlikte BŞB’lerin stratejik plan hedeflerinde, engelli bireylere yönelik spor eğitimi verilmesi, halkın sportif etkinliklere katılımını sağlamak, bisiklet yolu yapmak, yürüyüş yolu yapmak gibi faaliyetler de yer almaktadır (Mumcu vd., 2021:2848).

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu 15. ve 24. maddesinde, eğitim, kültür, gençlik ve spor komisyonunun oluşturulması, spor için yapılan giderlerin bu cetvelde ayrılması gibi unsurlar ile büyükşehir belediyelerine spor yönetimi konusunda daha fazla sorumluluk vermektedir. Mumcu ve arkadaşlarına (2021: 2849) göre, 30 büyükşehir belediyesinden 19’unda sporla ilişkili daire başkanlığı kurulduğu diğerlerinde farklı daire başkanlıkları ile yönetildiği ileri sürülmektedir. Örneğin İzmir Büyükşehir Belediyesi, gençlik ve spor hizmetleri daire başkanlığı altında gençlik ve spor şube müdürlüğü olarak yetki ve sorumluluk verilmiştir. Bu kapsamda şube müdürlüğüne ait çalışma yönergesi oluşturulmuştur. Yönergeye göre; *“belediyemizce kurulan spor tesis ve sahaların işletilmesi, Belediyemiz birimlerinde çalışan memur ve işçilerimizin, Belediyemiz Spor Kulübü bünyesinde spor yapan sporcuların yetişme ve gelişmelerini sağlamak, kötü alışkanlıklardan korumak, ruh ve beden sağlıkları itibariyle gerekli tedbirleri alıp, sporun kitlelere yayılmasını teşvik etmek, sevdirmek, yaptırmak ve spor okulları açmakla yükümlü bir ünite”* olduğu belirtilmiştir (<https://www.izmir.bel.tr/>, 2023).

Büyükşehir belediyelerinin çoğunun spor faaliyetlerini kent kimliğinin tanıtılması ve pazarlanması amacıyla yatırım için gerçekleştirdiği bilinmektedir. Erzurum Büyükşehir Belediyesi, Avrupa Gençlik Olimpik Festivali’ne (EYOF) Avrupalı 50 ülkenin katılımıyla ev sahipliği yapmıştır. Bu tür uluslararası organizasyonlar hem kentin spor faaliyetlerinin geliştirilmesi açısından fırsat sağlarken hem de yerel yönetim ve merkezi idare ilişkisinin başarılı şekilde organize edilmesinde önemli etkenlerden biri olmuştur (Önder ve Batal, 2018: 1069).

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu 7. maddesinde büyükşehir ve ilçe belediyelerinin yetki ve sorumlulukları belirtilmektedir. Buna göre kanunun 7. maddesinin (m) bendinde: *“Büyükşehirin bütünlüğüne hizmet eden sosyal donatılar, bölge parkları, hayvanat bahçeleri, hayvan barınakları, kütüphane, müze, spor, dinlenme, eğlence ve benzeri yerleri yapmak, yaptırmak, işletmek veya işletmek; gerektiğinde amatör spor kulüplerine nakdi yardım yapmak, malzeme vermek ve gerekli desteği sağlamak, amatör takımlar arasında spor müsabakaları düzenlemek, yurt içi ve yurt dışı müsabakalarda üstün başarı gösteren veya derece alan sporculara, teknik yönetici, antrenör ve öğrencilere belediye meclis kararıyla ödül vermek”* görev olarak açıklanmıştır.

5216 sayılı yasanın 15. maddesinde *“her siyasî parti grubunun ve bağımsız üyelerin büyükşehir belediye meclisindeki üye sayısının meclis üye tam sayısına oranlanması suretiyle oluşur. İmar ve bayındırlık komisyonu, çevre ve sağlık komisyonu, plân ve bütçe komisyonu, eğitim, kültür, gençlik ve spor komisyonu ile ulaşım komisyonunun kurulması zorunludur.”* Dolayısıyla belediyelerdeki ihtisas komisyonlarının oluşturulması ile spor politikasının uygulanması hususunda büyükşehir belediyelerine önemli görev ve sorumluluk verilmiştir.

5216 sayılı BŞB Kanunu, ilçe belediyelerinin görev ve yetkileri başlığı d maddesinde; *“spor, dinlenme ve eğlence yerleri ile parkları yapmak; yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara*

yönelik sosyal ve kültürel hizmetler sunmak” olarak düzenlenmiştir. 5216 sayılı BŞB Kanunu, spor faaliyetlerinin uygulanması ve politika oluşturulması amacıyla 23. maddenin (d) bendine göre önemli bir gelir kaleminden bahsetmektedir: “*Büyükşehir belediyesine bırakılan sosyal ve kültürel tesisler, spor, eğlence ve dinlenme yerleri ile yeşil sahalarda tahsil edilecek her türlü belediye vergi, resim ve harçları.*” Yine aynı kanunun BŞB giderleri başlığı olarak 24. maddesi (o) bendinde: “*Spor, sosyal, kültürel ve bilimsel etkinlikler için yapılan giderler*” sınıflandırması ile büyükşehir belediyeleri, diğer belediyelere göre spor politikasının oluşturulmasında önemli bir kaleme sahiptir.

5216 sayılı kanunun 27. maddesinde büyükşehir belediyelerinin, spor ve kültürel tesislerin büyükşehir belediyesi ile büyükşehir kapsamındaki diğer belediyeler arasında dağılımına ilişkin esasların büyükşehir belediye meclisi tarafından belirleneceği belirtilmiştir; “*Büyükşehir belediyesi, kesinleşmiş en son yıl bütçe gelirinin % 10’unu aşmamak ve bütçede ödeneği ayrılmış olmak şartıyla, ilgili belediyenin yatırım programında yer alan projelerin finansmanı için büyükşehir belediye başkanının teklifi ve meclisin kararıyla ilçe belediyelerine malî ve aynî yardım yapabilir.*” Büyükşehir belediyeleri, spor ve spor hizmetleri bakımından bu maddeye göre ekonomik yönden yeterli güce sahip olmayan ilçe belediyelerine destek sunmaktadır (Bingölbali, 2021: 33). Dolayısıyla genel olarak büyükşehir belediyelerinin ekonomik, idari ve örgütsel teşkilatlanması açısından spor hizmetlerine yönelik önemli yetki ve sorumlulukları olduğu görülmektedir.

Belediyeler

Spor hizmetlerinin ve politikalarının oluşturulmasının, büyükşehir belediyelerinin yanında il veya ilçe belediyelerinin de görev ve sorumluluğunda olduğu 5393 sayılı yasa ile de belirtilmiştir. 2005 yılında kabul edilen 5393 sayılı belediye kanununda spora ilişkin görevler açık ve net bir şekilde ifade edilmiştir. Devletin anayasal görevlerinden biri olan sporun desteklenmesi hizmetlerinin belediyeler tarafından karşılanması, bu yasa ile belirlenmiştir (Atalay vd., 2016: 70).

5393 sayılı kanunun 14. maddesi belediyenin görev ve sorumluluklarından bahsetmektedir. Bu kapsamda spor faaliyetleri ile ilgili (a) bendinde; “*belediye, mahalli müşterek nitelikte olmak şartıyla; gençlik ve sporun geliştirilmesi hizmetlerini yapar ve yaptırır*” hükmü yer almaktadır. Aynı maddenin (b) bendinde; “*gerektiğinde, sporu teşvik etmek amacıyla gençlere spor malzemesi verir, amatör spor kulüplerine ayni ve nakdî yardım yapar ve gerekli desteği sağlar, her türlü amatör spor karşılaşmaları düzenler, yurt içi ve yurt dışı müsabakalarda üstün başarı gösteren veya derece alan öğrencilere, sporculara, teknik yöneticilere ve antrenörlere belediye meclisi kararıyla ödül verebilir*” ifadesi yer almaktadır. Ancak belediyeler tarafından sporu teşvik etmek amacıyla yapılacak yardım ve destekler kanunlar çerçevesinde sınırlandırılmıştır. Aynı maddenin devamında; “*belediyelerin birinci fıkranın (b) bendi uyarınca, sporu teşvik etmek amacıyla yapacakları nakdi yardım, bir önceki yıl genel bütçe vergi gelirlerinden belediyeleri için tahakkuk eden miktarın; büyükşehir belediyeleri için binde yedisini, diğer belediyeler için binde on ikisini geçemez*” hükmü ile sınırlandırılmıştır.

Büyükşehir belediyeleri hariç diğer belediyelerde spor hizmetlerine ilişkin, herhangi bir müdürlük veya komisyon kurulması zorunlu değildir. Spor faaliyetlerinin yerel yönetimler boyutuyla insanların spor ihtiyaçlarını karşılamak ve desteklemek, belediyelerin daha çok kültürel ve sosyal işler müdürlüğü birimi altında gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla belediye yönetimi içerisinde spor yönetimi ile ilgili bir üst yönetim biriminin kurulması gereklidir (Kurt ve Onağ, 2019: 76). Bununla birlikte büyükşehir olmayan bazı belediyelerde 5393 sayılı kanunun 15. maddesinin (b) bendine dayanarak belediye meclis kararıyla gençlik ve spor hizmetleri şube müdürlükleri oluşturularak sporu teşvik etmeyi ve sosyo-kültürel faaliyetleri desteklemeyi amaçlamışlardır. Örneğin Isparta Belediyesi web sayfası incelendiğinde, gençlik ve spor müdürlüğü oluşturulmuştur. Bu kapsamda gençlik ve spor müdürlüğünün amacı web sayfasında belirtilmiştir: “Gençlerin ihtiyaçlarına duyarlı, hak temelli, bütüncül ve toplumsal katılıma açık bir anlayış ile Isparta halkına (tüm yaş gruplarına) ve genç kuşaklara yaşam boyu spor yapma bilincinin kazandırılması için gerekli olan sportif etkinliklerde bulunmak, gerçekleştirilmesi için projeler geliştirmektedir.”

Pamukkale Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Müdürlüğü yönergesine göre müdürlüğün görev ve yetkileri şunlardır: “Stratejik plan ve performans programı detaylarına sadık kalarak hazırlanan sportif faaliyetleri, belirlenen plan ve programa bağlı hedefler çerçevesinde gerçekleştirmek, amatör spor kulüpleri ile koordine sağlayarak ayni ve nakdi yardımda bulunmak, spor ile ilgili panel, konferans, seminer ve söyleşi düzenlemek, kent halkının spor bilincinin oluşturulması ve spora en üst düzeyde katılımının sağlanması için gerekli projeleri üretmek, projelere ait etkinlikleri düzenleyip yürütmek, yurt içi ve yurt dışı müsabakalarda üstün başarı gösteren veya derece alan öğrencilere, Spor Adamlarına (Teknik Yöneticilere, Antrenörlere, Masörlere, Fizyoterapistlere ve Sporculara) Belediye Meclisi kararıyla ödül vermek, müsabakalarda görev alacak personel görevlendirmelerini yapmak, belediyenin spor saha ve tesislerinin onarımını yapmak, tesislerin devamlı olarak bakımlı ve hizmete hazır halde bulundurmak, tesislerde mevcut demirbaşların, spora ait malzeme ve araçların temiz, bakımlı ve her zaman kullanılabilir şekilde bulundurmak ve tesislerde yapılacak faaliyetin takvimini düzenlemek, önemli gün ve haftalar kapsamında kentte sportif etkinliklerin planlamasını yapmak ve katılımın sağlanması için gerekli düzenlemeleri yapmak, ulusal ve uluslararası spor etkinlikleri planlamak ve düzenlemek, paydaşlar ile ilişkileri yürütmek ve koordinasyonu sağlamak, kent halkını sağlıklı yaşam konusunda bilinçlendirmek ve bu kapsamda spor yapmalarını sağlamak için gerekli planlamaları ve düzenlemeleri yapmak, mahalleler arası, kurum ve kuruluşlar arası, belediye birimleri arası spor etkinlikleri düzenlemek, tüm yıl boyunca, aylık dönemler halinde spor okullarını düzenleyerek çocuk ve gençlerin gelişimine katkı sağlamak, gençlere yönelik dergi, kitap, afiş, broşür ve eğitim materyalleri gibi ürünlerin; tasarım, baskı, temin ve dağıtım işlerini yapmak, gençler için kamp ve gezi hizmetlerinin gerçekleştirilmesini sağlamak, gençlikle alakalı projeler üretmek, Pamukkale gençliğinin her anlamda sosyal ve kültürel becerilerini geliştirmek için etkinlikler düzenlemek, 5393

sayılı Belediye Kanununun 76’ncı maddesi uyarınca Kent Konseyi ile ilgili her türlü düzenleme ve faaliyetleri yapmak” (<https://www.pamukkale.bel.tr/>, 2023).

Develi Belediyesi, Bodrum Belediyesi, Pamukkale Belediyesi, Akçaabat Belediyesi, Çorum Belediyesi, Körfez Belediyesi, Akhisar Belediyesi gibi belediyelerin web sayfaları incelendiğinde, eğitim, gençlik ve spor hizmetlerine ilişkin kanunen zorunlu olmamasına rağmen bu tür faaliyetleri yönetmek amacıyla bu belediyelerin komisyon kurdukları görülmektedir. Spor hizmetlerinin belediyenin müdürlükleri bünyesinde spor çalışma grubu gibi oluşumlarla sağlanması merkezi yönetimi, yerel yönetimi ve sivil toplumu bir araya getirerek, spor hizmetlerine yönelik sorunların, istek, ihtiyaç ve beklentilerin görüşülerek, sportif gelişiminin sağlanmasına yönelik çalışmalara katkı sağlayacağı söylenebilir (Atalay vd., 2016: 72).

5393 sayılı Belediye Kanununda belediye meclisinin görev ve yetkilerinin belirtildiği 18. maddenin (p) bendinde; “yurt içindeki ve Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının izniyle yurt dışındaki belediyeler ve mahallî idare birlikleriyle karşılıklı iş birliği yapılmasına; kardeş kent ilişkileri kurulmasına; ekonomik ve sosyal ilişkileri geliştirmek amacıyla kültür, sanat ve spor gibi alanlarda faaliyet ve projeler gerçekleştirilmesine; bu çerçevede arsa, bina ve benzeri tesisleri yapma, yaptırma, kiralama veya tahsis etmeye karar vermek” yer almaktadır. Aynı kanununun 37. maddesinde sporla ilişkili olarak; “belediye başkanı, görevinin devamı süresince siyasi partilerin yönetim ve denetim organlarında görev alamaz; profesyonel spor kulüplerinin başkanlığını yapamaz ve yönetiminde bulunamaz” ibaresi yer almaktadır. Dolayısıyla bu madde ile belediye kaynaklarının siyasi amaç ve hedefler ile harcanmasının önüne geçilmesi, spor faaliyetlerinin herhangi bir kurum/kuruluş ayrımı olmaksızın herkes için spor ilkesine göre hareket edilmesi amaçlanmıştır.

5393 sayılı Belediye Kanununun 77. maddesinde spora yönelik başka bir düzenlemede belediye hizmetlerine gönüllü katılma ile ilgilidir; “belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, engellilere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında beldede dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular” hükmü yer almaktadır. Ancak belediyelerin stratejik planları incelendiğinde bu tür programların ve uygulamaların kültürel etkinliklerle birlikte değerlendirildiği görülebilir.

İl Özel İdareleri

İl özel idareleri, halka en yakın kuruluşlardan biri olarak kamu hizmetlerinin yurttaşlara ulaştırılmasında yerel yönetimler ve merkezi yönetim arasında işbirliğine dayalı olarak köprü vazifesi görmektedir. Yerel yönetimler arasında spor hizmetlerine ilişkin yetki ve sorumluluk veya yatırımların daha çok büyükşehir belediyeleri ile belediyeler tarafından sunulduğu görülürken il özel idarelerinin de 5302 sayılı kanun gereğince bir takım görev ve yetkileri bulunmaktadır.

5302 sayılı kanununun 6. maddesinde, il özel idarelerinin görev ve sorumluluklarından bahsetmektedir. İl özel idareleri, mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla il içerisinde gençlik ve spor ile ilgili hizmetleri yapmakla görevli ve yetkili kılınmıştır. İl özel idarelerinin, sporu ve sağlıklı yaşamı desteklemek amacıyla spor tesislerinin yapımı, bakım ve onarımı, okullarda spor salonu yapımı, amatör spor kulüplerinin ihtiyaçlarını karşılama, sporun kırsal kesime yaygınlaşması için köylere spor malzemesi yardımı sunarken destek hizmetleri müdürlüğü, kültür ve sosyal işler müdürlüğü, yatırım ve inşaat müdürlüğü teşkilat birimi tarafından spor hizmetlerine ilişkin destek verilmektedir. İl özel idarelerinde herhangi bir spor müdürlüğü kurulmadığı görülebilirken gençlik ve spor il müdürlüğü ile il özel idareleri önemli paydaşlar olarak spor tesislerinin yenilenmesi, sayısının artması, sporu ve sporcunun desteklenmesi hususunda işbirliği güçlü olan kuruluşlardır.

Örneğin Sinop İl Özel İdaresi 2020-2024 dönemi stratejik planı incelendiğinde, spor başlığı altında spor tesislerinde her yıl yeni faaliyetlerin artırılması ve kentin spor kenti haline getirilmesi hedefler arasındadır. Buna göre spor hizmetlerine ilişkin etkinlikler ve faaliyetler şunlardır: Hentbol-basketbol-voleybol-satranç-halk oyunları-bilardo kulüplerarası küçük-yıldız-geçer mahalli liglerin düzenlenmesi, federasyonların faaliyet programlarında yer alan grup-yarı final-Türkiye şampiyonası müsabakalarında ev sahipliği yapmak, güreş, judo, tekvando vs. ferdi branşlarda il birinciliği müsabakaları düzenlemek, basketbol-voleybol-masa tenisi branşlarda kurum ve kuruluşlar arası turnuvalar düzenlemek, 3. lig voleybol arama ligi müsabakalarının düzenlenmesi, büyükler bay-bayan deplasmanlı bölgesel voleybol liglerin düzenlenmesi, büyük erkekler 1.lig hentbol müsabakalarının düzenlenmesi, ferdi branşlarda bölgesel özel turnuvaların düzenlenmesi, muhtelif branşlarda antrenörlük ve hakemlik kurslarının düzenlenmesi, özel günlerde günün anlam ve önemine hitaben turnuvalar düzenlemek, federasyonların Milli Takım Kamplarına ev sahipliği yapmak, okullar arası mahalli-grup-yarı final-Türkiye şampiyonalarının düzenlenmesi, her yaz aylarında il spor merkezlerinin açılışı ve sonrasında çalışmaların yaz boyunca devam etmesini sağlamaktır (<http://www.sinopozelidare.gov.tr/>, 2023).

Büyükşehir belediyelerinde olduğu gibi il özel idareleri için gençlik ve spor hizmetlerine ilişkin herhangi bir komisyon kurulması veya il özel idaresinin giderleri arasında spora ilişkin hizmetlerde bütçe kalemi ayrılması zorunlu tutulmamıştır. 2012 yılında kabul edilen 6360 sayılı yasa ile 30 büyükşehir belediyesinde il özel idarelerine son verilmesi ve genel bütçe vergi gelirlerinden ayrılan payın % 0.5'e çekilmesi sonucunda gelir kalemlerindeki azalma, spor hizmetlerine ilişkin kısıtlılık oluşturabilecektir. Ancak 5302 sayılı kanunun il özel idaresinin görev ve sorumluluklarını belirtirken; *“bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşları; yapım, bakım ve onarım işleri, gençlik ve spor gibi hizmetlere ilişkin yatırımlar ile bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşlarının görev alanına giren diğer yatırımları, kendi bütçelerinde bu hizmetler için ayrılan ödenekleri il özel idarelerine aktarmak suretiyle gerçekleştirebilir”* hükmü ile diğer merkezi idare kuruluşlarının desteği ile spor hizmetlerinin yaygınlaştırılması desteklenmiştir.

Köy

Köylerin de spor hizmetlerine ilişkin hükümleri de bulunmaktadır. 442 sayılı Köy Kanunu köye ait işleri zorunlu olan işler ve köylünün isteğine bağlı işler olarak ikiye ayırmaktadır. 442 sayılı Köy Kanununun 14. maddesinde köylünün isteğine bağlı olarak köyde güreş, cirit, nişan talimleri gibi köy oyunları yaptırmak sayılmıştır. Dolayısıyla köyün mecburi olan işleri muhtarlar tarafından yerine getirilmeye çalışılırken yerel yönetim birimleri tarafından köy yönetimlerine spor faaliyetlerini teşvik edecek yardımların yapılması gerekmektedir.

Yerel Yönetimler ve Spor Politikalarına Yönelik Sorunlar

Türkiye’de birçok kamu hizmetinde olduğu gibi spor hizmetleri de daha çok merkezi yönetim düzeyinde yürütülmektedir. Bu durum Türkiye’de sporun tabana yayılmasını, gelişmesini engellemektedir. Spor hizmetleri, belde sakinleri için belediyenin yapabileceği en önemli hizmetlerden biridir. Belediyelerin, spor tesisleri ile ilgili yatırımlara karar verirken insan unsurunu göz ardı etmemesi gerekmektedir. Çünkü, spor hizmetlerinin belediyeler eliyle halka ulaşmasıyla coğrafi, kültürel ve sosyo-ekonomik farklılıklar göz önüne alınarak bu hizmetler çeşitlenerek halk, sporun faydalarından daha çok yararlanabilecektir (Doğu vd., 2002: 91). Bununla birlikte yerel yönetimler, rekreasyon (boş zamanını değerlendirme), yeşil alan düzenlemesi gibi faaliyetlerle gençlerin ve halkın spor yönetimi ile ilgili doğrudan kararlar alabilmektedir. Bu yüzden rekreatif alanlar sporu meslek olarak yapanların dışındaki insanlara da sosyal fayda sağlayacağından, yerel yönetimlerin açık alanlardaki planlamalarını bu hususları dikkate alarak gerçekleştirmeleri uygun olacaktır (Ceyhun, 2008: 330).

Türk sporunun yeniden yapılandırılma ihtiyacı olduğu ve kamu hizmeti olarak sporun, devlet tarafından yönlendirici, özendirici, destekleyici, denetleyici işleviyle yönetim sisteminin spor yönetimi alanına uygulanarak yerel yönetimler, spor kuruluşları, spor kulüpleri ve diğer özel ve tüzel kişiliğe sahip spor örgütlerinin ülke spor politikasının belirlenmesinde aktif rol almaları beklenmektedir (Gök ve Sunay, 2010:16).

Ülkemizde, yerel yönetim yasalarına göre, gençlik ve spor hizmeti sağlama görevi verilmiş olmasına rağmen, bu birimlerin halk kitlelerini spora yöneltecek fazla önemli etkinlik ve uygulamalar yapmadıkları görülebilir. En büyük eksiklik olarak da ek herhangi bir yönetmelik, tüzük bulunmaması ve yerel yönetimlerin sporla ilgili geleceğe yönelik kalıcı politikalarının olmadığı görülmektedir (Uçar, 2015: 447). Ancak belediyelerin gençlik ve spor hizmet müdürlüklerini oluşturarak buna göre yönetmelik çıkarılanların sayısında da artışlar görülmektedir. Bazı belediyelerin kısıtlı kaynaklara rağmen elit spora ve performans sporcusu yetiştirmek adına büyük paralar harcadıkları ancak tesisleşmenin halka ulaşmadığı ileri sürülmüştür (Doğu vd., 2002: 100). Diğer bir ifadeyle, seçimle yönetime gelen belediye temsilcileri halkla ters düşmemek için futbol sektörüne yüksek harcamalarla siyasi rant beklentisi oluşturmuştur (Babacan, 2019: 29).

Fişek (1980), belediyelerin sporla alakalı görevlerine öncelikli bir görev olarak kaynak ayırmadıklarını ileri sürmüştür. Ancak 2005 yılından sonra yapılan yerel yönetimlerle ilgili düzenlemelerle spor alanında önemli adımlar da atılmış ve bu tür birimlere spora ilişkin önemli görevler verilmiştir (Önder ve Batal, 2018: 1055). Türkiye’de spor yönetiminin örgütlenmesinde yeniden yapılanma ihtiyacı olduğu bilinmekle birlikte spor yönetiminin mevcut sorunları Özen vd., (2012) tarafından yapılan çalışmada, spor bilimleri alanındaki akademisyenlere göre, yerel yönetimlerin spor hizmetlerinde yetersiz kaldığı, yerel yönetimlerde spor yöneticilerinin eğitim, donanım, kültür yönünden yetersizliği ve spora ayrılan kaynakların amacına ulaşmada uygun değerlendirilmediği, spor tesislerinin yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Özen vd., 2012: 114). Rüzgar tarafından 1992 tarihinde, spor politikalarının daha sağlıklı uygulanmasının yerel yönetimler ve merkezi idare arasındaki işbirliğine bağlı olduğu belirtilmiştir: *“Belediyeler ve diğer mülki idarelerle spor teşkilatı arasındaki bağ bugüne değin ne spor teşkilatınca ne de belediye ve mülki idarelerce yeterince ciddiye alınmıştır. Bu koordinesizlikten sporumuz büyük ölçüde zarar görmüş ve halen de görmektedir.”* Yani, yerel yönetimlerin, spor tesislerini halka ulaştırmak için kamu arazilerinin imtiyazlarından yararlanarak önce insan ilkesiyle yöre halkının ihtiyaçları doğrultusunda tesisleşme gerçekleşebilir. Belediyelerin, spor hizmetlerine ilişkin katkıları spor kulüplerine spor araç gereçleri sağlayarak sınırlı kalmamalıdır. Spor hizmetlerinde yerel yönetim eliyle daha etkin kararlar alınabileceği gibi halkın kamu hizmetlerinden yararlanarak devlete olan güveni artarak farklı tabakadan bireylerin spor faaliyetleri ile halkın katılımı desteklenmiş olacaktır.

Sonuç ve Öneriler

Spor hizmetleri, yerel yönetimler açısından gittikçe önem kazanan kamu yararı niteliğindeki hizmetlerden biri olmaya başlamıştır. Türkiye’de spor hizmetleri merkezi yönetim düzeyinde gerçekleşse de halka en yakın kuruluşlar olarak yerel yönetimler, yöre halkının ihtiyaçları doğrultusunda spor hizmetlerinin halka ulaştırılması ve yaygınlaştırılması açısından anayasa ve yasalar çerçevesinde yetkili ve sorumlu kılınmıştır. Ancak Türk sporunun geliştirilmesi, desteklenmesi ve erişilebilirliğin sağlanması için yerel yönetimlerin öncülüğünde yeniden yapılanma ihtiyacı vardır.

Yerel yönetim ve spor yönetimi ilişkisine bakıldığında, il özel idarelerinin ve belediyelerin mevzuattan kaynaklı önemli görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. İl Özel idareleri de temel öğretim ve ortaöğretim kurumlarına spor salonu yapımı, amatör sporların geliştirilmesini sağlamak gibi kamu hizmetleri sunarken belediyelerle koordinasyon ve işbirliğinin sağlanması gerekmektedir. 1982 Anayasası 127. maddesinde yerel yönetimlere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlandığı belirtilmiştir. Ancak yerel yönetimlerin, kanunlardaki yetki ve sorumluluğu uygulamak için kaynak sorunu yaşadığı bilinmektedir, bu nedenle spor faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla bütçeden pay ayrılmalı ve artırılmalıdır. Belediyelerin daha çok spor faaliyetlerinin, yeşil alan veya rekreasyon düzenlemesine, performansa dayalı branşlarla sınırlı çerçevede yaklaştığı görülmüş, spora hak ettiği değer verilmemiştir. Sporun yaygınlaştırılması ve spor politikalarının yerelde uygulanmasının teşvik

edilmesi amacıyla yerel yönetimler ödüllendirilebilir. Yerel yönetimlerin performans sporuna, elit sporuna yönelik yatırımları fazla olduğu görülürken herkes için spor ilkesinden yola çıkarak spor sahalarının, yüzme havuzlarının, rekreasyon alanlarının geliştirilmesi gibi tesisleşmeye yönelik projeleri gerçekleştirmeleri ve sayılarını artırmaları gerekmektedir.

Yerel yönetimlerde, spor hizmetlerine ilişkin uzman personelin istihdamının yetersiz kaldığı görülebilir. Belediyelerin, spor tesisleri ve spor projeleri ile ilgili sayıları istenen düzeye ulaşmamıştır. Bu nedenle spor yöneticiliği, beden eğitimi veya antrenörlük, rekreasyon bölümü mezunlarının belediyelerdeki istihdam sayısı artırılmalıdır. Belediyelerde spor faaliyetleri ile ilgili doğrudan örgütsel birimler kurulmalıdır. Bazı belediyelerde spor faaliyetleri, sosyo-kültürel faaliyet kapsamında değerlendirilirken, bazı büyükşehir belediyelerinde gençlik ve spor daire başkanlıkları şeklinde birimler oluşturulmuştur. Ancak her ne kadar bu tür birimler oluşturulsa da politika oluşturma kapsamında bu organlar yeterli olmamaktadır. Yerel yönetimlerin halka en yakın kuruluşlar olarak spor faaliyetlerinin halka ulaştırılması veya bu tür spor bilincinin yaygınlaştırılması hususunda halkla arasında mesafe olduğu görülmektedir. Yerel yönetimlerin, vatandaşlarımıza spor hizmetlerini ulaştırması veya bilgilendirilmesi amacıyla daha fazla çabaya ve politikalara ihtiyacı olduğu söylenebilir. Büyükşehir belediyelerinde gençlik ve spor hizmetleri ile ilgili ihtisas komisyonlarının oluşturulması zorunlu iken diğer belediyelere böyle bir sorumluluk verilmemiştir. Dolayısıyla diğer belediyelerin de spor faaliyetlerine gereken önemi vermesi için böyle bir zorunluluk getirilebilir. Belediyeler, spor tesislerinin yatırımlarına karar verirken gençlik ve spor il müdürlüğü, milli eğitim müdürlüğü başta olmak üzere yereldeki ilgili kurum ve kuruluşlar ile işbirliği ve koordinasyonu sağlamalıdır.

Yazar Katkıları: Bu çalışma, iki yazarın ortak ve eşit katkılarıyla meydana getirilmiştir.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması yer almamaktadır. Tüm yazarların iş birliği ile bu çalışma hazırlanmıştır.

Kaynakça

- Acar, H. (2021). Spor Politikalarına Yönelik Hizmetlerin İncelenmesi: Aydın Büyükşehir Belediyesi Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.
- Atalay, A. (2013). Kars Ardahan Ağrı Merkez-Yerel Yöneticilerinin Spor Hizmetlerine Yönelik Görüşlerinin Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Atalay, A., Yücel, S., Korkmaz, H. (2016). Türkiye’de Spor Hizmetlerinin Yerelleşmesine İlişkin Belediye Başkanlarının Görüşlerinin İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 14(1), 63-74.
- Atalı, L. (2015). Büyükşehir Belediyeleri Stratejik Planlarında Spor İle İlgili Amaç ve Hedeflerin Analizi. *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi*, 10(1), 48-56.

- Aykın, G. (2013). Meşrutiyetten Günümüze Türkiye’de Spor Politikaları Ve 1980 Sonrası Parti Ve Hükümet Programları İle Kalkınma Planlarında Sporun Yeri. *Akademik Bakış Dergisi*, 38, 1-16.
- Babacan, E. (2019). Belediyelerde Spor Faaliyetlerinin İşlevselliği: Güngören Belediyesi Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Barsbuğa, Y. (2013). Yerel Yönetim Birimlerinden Belediyelerin Sportif Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi (Konya Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Konya.
- Bingölbali, A. (2021). Köy Muhtarlarının Spor Hizmetleri İle İlgili Yerel Yönetimlerden Beklentilerinin Tematik Analizi. Yayınlanmış Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Malatya.
- Ceyhun, S. (2008). Spor Tesislerinin Rekreatif Açıdan Kullanımı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 325-332.
- Dinç, F. (2019). Yönetimsel Açıdan Yerel Yönetimler ve Spor İlişkisi: Mersin Büyükşehir Belediyesi Örneği. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Doğu, G., Kardeş, N., Atalı, L. (2013). Büyükşehir Belediyesi Spor Politikalarına Yönelik Hizmetlerin İncelenmesi (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Örneği). *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 97-111.
- Doğu, G., Kesim, Ü., Sivrikaya, Ö. (2002). Belediyelerin Sporla İlgili İşlevleri: Düzce Belediyesi Örneği. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 11(2), 89-106.
- Esen, Ş., Akça, Y., Özer, G. (2018). 24 Haziran 2018 Genel Seçimlerinde Siyasi Parti Beyannamelerinde Spora Yaklaşım. 3. *Uluslararası Avrasya Spor Eğitim ve Toplum Kongresi*, Mardin, 15-18 Kasım 2018, 714-719.
- Fişek, K. (1980). *Spor Yönetimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınevi.
- Gök, Y., ve Sunay, H. (2010). Türkiye ve Fransa’da Uygulanan Spor Yönetiminin Kamu Yönetimi Açısından Karşılaştırılması. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(1), 7-16.
- İnce, M. (2019). Yerel Yönetimlerin Spor Hizmetlerine İlişkin Halkın Görüşleri (Afyonkarahisar Belediyesi Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Afyonkarahisar.
- İslam, A. (2022). Ordu Büyükşehir Belediyesinin Spor Hizmetlerin ve Uygulamaları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 12(2), 1178-1195.
- Kurt, A ve Onağ, Z. (2019).Yerel Yönetimlerin Spor Politikalarının İncelenmesi (Manisa Büyükşehir Belediyesi Örneği). *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi*, 3(2), 59-78.
- Kurtipek, S. (2017). Metropolitan Alan İçerisindeki Belediyelerin Gençlik ve Spor Politikalarının Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Leber, R. (2012). Municipalities as Sports Multipliers, Department for Sport Science, *University of Vienna, Journal of Social Sciences*, 8(1), 29-32.

- Mumcu, E., Aligül, B., Karakullukçu, Ö., Paktaş, Y. (2021). Büyükşehir Belediyelerinin Sportif ve Rekreatif Hizmetlerinin Niteliklerinin İncelenmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(36), 2841-2858.
- Önder, H., ve Batal, S. (2018). Yerel Yönetimlerin Uluslararası Spor Organizasyonlarındaki Rolü (EYOF 2017-Erzurum Büyükşehir Belediyesi Örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 1053-1074.
- Özen, G., Koçak, F., Boran, F., Sunay, H., Gedikli, N. (2012). Türk Spor Yönetimindeki Mevcut Sorunlara İlişkin Akademisyenlerin Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 10(4), 107-116.
- Pepe, M. (2013). Büyükşehir Belediyelerinin Spor Hizmetleri: Antalya Büyükşehir Belediyesi Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Afyonkarahisar.
- Rüzgar, H. (1992). Spor ve Yerel Yönetimlerimiz. *İller ve Belediyeler Dergisi*, Kasım, 462-463.
- Sinopluoğlu, M. (2011). Yerel Yönetimlerin Spor Kitlelere Yayılmasına Etkisi (Eskişehir İli Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü., İstanbul.
- Sivrikaya, Ö. (2009). Düzce Belediyesinin Spor Hizmetleri İçin Örnek Bir Yönetim Modeli. Yayınlanmış Doktora Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bolu.
- Sunay, H. (2016). *Spor Yönetimi*. Ankara: Gazi Kitapevi. 2. Baskı.
- Uçar, A. (2014). Türkiye’de Spor ve Rekreasyon Politikalarının Oluşumu ve Bu Hizmetlerin Sunumu. *Yerel Politikalar Dergisi*, 6, 27-48.
- Temel, C., ve Akyol, E. (2016). Spor Tesislerinden Spor Organizasyonlarına: Türkiye’de Büyükşehir Belediyelerinin Rolü. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 3711-3719.
- Uçar, A. (2015). *Yerel Yönetimler ve Spor Hizmetleri*. Yerel Yönetimlerde Güncel Gelişmeler. Ed. Mustafa Ökmen, Bursa: Ekin Yayınevi, 435-457.
- Yetim, A. (2000). Sporun Sosyal Görünümü. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1, 63-72.
- Yıldız, K. (2018). Yerel Yönetimler ve Kalkınma Planları Çerçevesinde Spor Hizmetleri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 3(1), 64-80.
- Zengin, E., ve Öztaş, C., (2008). Yerel Yönetimler ve Spor. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 55, 49-78.
- Zeray, A. (2019). Yerel Yönetimlerin Spora Katkısı ve Gençlik Politikalarını İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, RG: 22.2.2005, S. 25745, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5302.pdf>, Erişim Tarihi: 02.02.2023.
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu, RG: 3.7.2005, S. 25874, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf>, Erişim Tarihi: 10.02.2023.
- 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, RG: 10.7.2004, S. 25531, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 02.10.2021.

- 442 Sayılı Köy Kanunu, RG: 7.4.1924, S. 68, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf>, Erişim Tarihi: 02.10.2021.
- 6360 Sayılı On Dört ilde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, RG: 12.11.2012, S. 28489, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6360&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>, Erişim Tarihi: 02.02.2023.
- Cumhuriyet Halk Partisi 2019 Yerel Seçim Bildirgesi, <https://cdn.chp.org.tr/iys/e posta/Attachment/chp-yerel-secim-bildirgesi-2019.pdf>, Erişim Tarihi: 15.02.2023.
- Adalet ve Kalkınma Parti Programı, <https://www.akparti.org.tr/parti/parti-program%C4%B1/%C4%B1-giri%C5%9F>, Erişim Tarihi: 15.02.2023.
- Gençlik ve Spor Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/aP4CG+Genclik_ve_Spor_Bakanligi_2019-2023_Stratejik_Plan.pdf, Erişim Tarihi: 15.02.2023.
- Sinop İl Özel İdaresi Stratejik Planı 2020-2024, http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/OIPs0+Sinop_Il_Ozel_Idaresi_2020-2024_stratejik_plan_PDF.pdf, Erişim Tarihi: 10.02.2023.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Daire Başkanlığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/3_26012022_040813_genclik-ve-spor-hizmetleri-dairesi-baskanligi-calisma-usul-ve-esaslari-hakkinda-yonetmelik.pdf.pdf, Erişim Tarihi: 05.02.2023.
- Pamukkale Belediyesi Gençlik ve Spor Hizmetleri Müdürlüğü Görev Tanımı, <https://www.pamukkale.bel.tr/s-122-genclik-ve-spor-hizmetleri-mudurlugu>, Erişim Tarihi: 10.05.2023.

Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Yerel Yönetim Yapısı: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Duygu AKSU*
Çiğdem AKMAN**

Öz

Bu çalışmada Mısır Arap Cumhuriyeti'nin yerel yönetim yapısı ele alınmıştır. Yerel yönetim yapısının karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi için Türkiye örneği seçilmiş ve iki ülke yerel yönetim yapısı bakımından karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu çalışmanın yapılmasındaki amaç yerel yönetim yapılarını karşılaştırmak, benzerlik ve farklılıkları belirlemek ve elde edilen bulgular dahilinde değerlendirmede bulunmaktadır. İki ülke yerel yönetimlerin birimleri, anayasadaki yeri, organları, görev alanları, yetki alanı, giderleri, merkez-yerel ilişkisi, özerklik niteliği, desantralizasyon düzeyi ve denetim açısından karşılaştırmalı analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre iki ülkenin de yerel yönetimlerinin yüksek düzeyde yerelliğe ve özerkliğe sahip olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mısır Arap Cumhuriyeti, Türkiye, Yerel Yönetimler, Yerelleşme, Karşılaştırmalı Analiz

The Local Government Structure of The Arab Republic of Egypt: A Comparative Analysis

Abstract

This study focuses on the structure of the local government of the Arab Republic of Egypt. To comparatively analyze the local government structure, an example of Turkey was selected, and the two countries were analyzed comparatively in terms of local government structure. The purpose of this study is to compare local government structures, determine similarities and differences, and evaluate the findings. The two countries have been analyzed in terms of the units of local governments, their place in the constitution, organs, areas of duty, jurisdiction, expenditures, central-local relationship, autonomy, decentralization level, and supervision using the comparative analysis method. According to the findings of the analysis, it was concluded that local governments in both countries do not have a high level of decentralization and autonomy.

Keywords: Arab Republic of Egypt, Turkey, Local Government, Decentralization, Comparative Analysis.

Geliş/Received: 01.02.2023

Kabul/Accepted: 06.06.2023

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

* Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, duygaksu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-8603-9074.

** Doç., Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, cigdemakman@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1936-6884.

(Makale Türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Mısır Arap Cumhuriyeti siyasi, yönetsel ve kültürel yapısında meydana gelen değişiklikler ve değişimler sebebi ile Ortadoğu'nun önemli ülkeleri arasında yer almaktadır. Siyasal hayatta yaşanan darbeler tarihi ve ekonomisinin büyüklüğü açısından araştırmalara konu olan bir ülkedir. Uzun süre işgal altında kalması, askeri darbeler sonucunda yaşanan yönetsel istikrarsızlık ve ülke dinamikleri yerel yönetimlerin ötelenmesine ve gelişmemesine sebep olmuştur. Mısır'da yaşanan askeri darbeler ilki 1966 ve ikincisi 2013 yılında olmak üzere Mısırlıların devlet başkanını değiştirmek amacı ile gerçekleşmiştir. Mısır'ın merkezi sisteme bağlılığı ise yerel dinamiklerin gelişmemesine sebep olmuştur. Bu çalışmanın amacı Mısır Arap Cumhuriyeti'nin demokrasiden uzak olarak yönetilen dinamiklerinin ve katı merkezileşmenin etkisinde gölgede kalan yerel yönetimlerin yapısını analiz etmektedir.

Çalışmanın amacı dahilinde Türkiye ve Mısır örnekleri alınıp iki ülkenin yerel yönetimlerinin yapısı karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Çalışmanın örneklemini Türkiye ve Mısır Arap Cumhuriyeti oluşturmaktadır. Diğer ülkeler çalışmanın kapsamına dahil edilmemiştir. Karşılaştırmalı analiz yönetiminde kullanılmak üzere ihtiyaç duyulan veriler birincil ve ikincil kaynaklardan elde edilmiştir. Elde edilen veriler yardımıyla yerel yönetimler birimleri, anayasadaki yeri, organları, görev alanları, yetki alanı, giderleri, merkez-yerel ilişkisi, özerklik niteliği, desantralizasyon düzeyi ve denetim açısından karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Analiz sonrasında elde edilen bulguların özetlenerek sınıflandırılması, konu başlıklarının ve analiz sonuçlarının tablo ve şekil yardımıyla sunulması bilimin sınıflandırma amacını taşıması bakımından çalışmanın önemini oluşturmaktadır.

Çalışma beş ana başlık üzerinden şekillenmiştir. İlk olarak Mısır hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Yönetim şekli, toplam nüfusu, yöneticileri, liderleri, para birimi ve başkenti gibi bilgiler bu başlık altında toplanmıştır. İkinci başlık ülkenin yönetsel yapısı hakkında bilgi vermektedir. Bu başlık altında yasama, yürütme ve yargı ayrı ayrı olarak ele alınıp incelenmiştir. Üçüncü başlık çalışmanın konusu oluşturmaktadır ve Mısır'ın yerel yönetim yapısı ile ilgilidir. Bu başlık altında yerel yönetimlerin görevleri, birimleri, organları, anayasadaki yeri, yerel-merkez ilişkisi ile siyasi, mali ve idari yetkinin önemi üzerinde durulmuştur. Dördüncü başlık yerel yönetimlerin mali yapısı hakkında bilgi vermektedir. Son başlık ise çalışmanın analiz kısmını oluşturmaktadır. Bu başlıkta Mısır ve Türkiye'nin yerel yönetim yapısı karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Mısır Arap Cumhuriyeti Hakkında Genel Bilgiler

Mısır Arap Cumhuriyeti kalabalık nüfusu, stratejik coğrafi konumu ve büyük yüz ölçümü ile Afrika ve Orta Doğu'nun önemli ülkelerindedir. Arap ülkeleri arasından üçüncü büyük ekonomiye sahip olan Mısır'ın ekonomisi gün geçtikçe gelişmektedir. Ekonominin gelişmesinde turizm faaliyetleri,

petrol, giyim sektörü, Süveyş Kanalı ve sanayi önemli rol oynamaktadır. Mısır'ın en çok ihracat yaptığı üç ülke sırasıyla İtalya, Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleridir. Ülkenin en çok ithalat yaptığı üç ülke arasında ise Çin, Suudi Arabistan ve ABD yer almaktadır (T.C. Kahire Büyükelçiliği Gümrük Müşavirliği, 2020).

Mısır Arap Cumhuriyeti'nin başkenti 20 milyonluk nüfusu ile Kahire'dir. Kahire en büyük şehir olmakla beraber İskenderiye, Süveyş ve Port Said diğer büyük şehirlerdir. Ülkede yaygın olarak Mısırca ve Arapça konuşulmaktadır. Etnik dağılımın neredeyse tamamı Araplardan oluşmaktadır. Bu sebeple din dağılımında büyük bir yüzde Müslümanlara aittir. Ulusal para birimi olarak Mısır poundu kullanılmaktadır. 1 Mısır poundu 0,50 Türk Lirası'na eşittir (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, 2017). Aşağıda yer alan tabloda Mısır hakkında genel bilgilere yer verilmiş ve ülke hakkında bilinmesi gereken genel bilgiler tablo aracılığıyla özetlenmiştir.

Tablo 1: Mısır Arap Cumhuriyeti Hakkında Genel Bilgiler

Yönetim Şekli	Cumhuriyet
Cumhurbaşkanı	Abdülfettah es-Sisi
Başbakan	İbrahim Mehlab
Yasama Organı	Temsilciler Meclisi ve şura meclisi
Başkent	Kahire
Diller	Arapça
Para Birimi	Mısır poundu
Kişi Başına Düşen GSYH	6,714\$
Toplam Nüfus	102 Milyon

Kaynak: T.C. Kahire Büyükelçiliği Gümrük Müşavirliği, 2019.

Tablo 1'de Mısır'ın yönetim şekline, cumhurbaşkanına, başkentine, nüfusuna, günlük hayatta kullanılan para birimi ve dillerine yer verilmiştir. Mısır'ın toplam nüfusunun 100 milyonun üzerinde olduğu görülmektedir. Dünya nüfusuna oranı yüzde 1,31'e denk gelerek en çok nüfusa sahip olan on dördüncü ülkedir (Sertyeşilşik, 2015: 67). Mısır Cumhuriyeti ile yönetilmekte olup yarı başkanlık sistemli üniter bir yapı benimsenmiştir. Sisi cumhurbaşkanlığında yönetilen ülkenin başbakanı Mehlab (Mostafa Madboly) ve yasama organı Temsilciler Meclisi'dir.

Ülkenin gelişimi incelendiği zaman 17. yüzyılın sonları ve 18. yüzyılın başlarını kapsayan zamanlarda modernleşme adımlarının yeni yeni atıldığı görülmektedir. Modernleşmenin başlaması ile ilk olarak etki merkezde görülmüştür (Uygun, 2018: 3378). Mısır'da modernleşme adımları Mehmet Ali Paşa ile atılmıştır. Modernleşme yönünde atılan adımların 18. yüzyıla kadar dayanmasının ve bu yöndeki hareketlerde diğer ülkelere göre geç kalınmasının çeşitli sebepleri vardır. Bu sebeplerden bazıları aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Yamak, 2018: 26-30):

- Uzun süre farklı devletlerin yönetimi ve işgali altında kalmak,
- Yapılan anlaşmaların siyasi yönde egemenliği ciddi derecede sınırlandırması,
- Ülkenin coğrafi ve stratejik özelliklerinden faydalanılmaması,

- Ülke dinamiklerini doğru yönetememek,
- Süveyş Kanalı Projesinin ve inşasının geç başlaması,
- Sosyal ve ekonomik yönde yaşanan sorunlar.

Yukarıda belirtilen sebeplerin ülkeyi sosyal, ekonomik ve kültürel boyutta etkilemesinden dolayı modernleşme hareketlerinde geç kalınmıştır. Farklı ülkelerin yönetimi ele alması ve Mısır'ı işgal altında bırakması egemenliği sınırlandırmış ve gerekli kararların alınmasını engellemiştir. Ülkeyi ve ülkenin dinamiklerini yönetememek ise çeşitli sorunların yaşanmasına sebep olarak sosyal ve ekonomik boyutta Mısır'ı olumsuz yönde etkilemiştir. Tüm bu sebepler ülkenin gelişimi ve modernleşme adına atılması gereken adımları öteleyerek diğer ülkelere göre daha geç modernleşmesine sebep olmuştur.

Mısır'da modernleşme hareketlerinde olduğu gibi eğitim alanında da önemli gelişimler Mehmet Ali Paşa tarafından atılan adımlar sayesinde şekillenmiştir. Mısır, Arap ülkeleri arasında eğitimde dönüşümün yaşandığı ilk ülkedir. Hem geleneksel hem de yeni eğitim dinamikleri bir aradadır. Fakat 19. yüzyıl zamanına kadar eğitimde ağırlıklı olarak dini otorite söz sahibi olduğu için en çok din dersleri verilmiştir. Dini ağırlıklı verilen derslere ek olarak günlük konuşma dilinde en çok kullanılan Arapça ve matematik dersleri de gösterilmiştir (İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi [İNSAMER], 2019). Günümüzde ise Mısır'da zorunlu eğitim dokuz senedir. Eğitimin şekillenmesinde sorumlu olan merkezi merciler üniversite yıllarına kadar Millî Eğitim Bakanlığı ve üniversiteler için Yükseköğretim Bakanlığı olarak iki bakanlık sorumludur. Mısır'da eğitim sistemini farklılaştıran ise El-Ezher¹ Eğitim Sistemidir. Bu eğitim sisteminde dini eğitim yoğunlukta olup fen ve sosyal bilimlere de yer verilmektedir. Mısır da ayrıca yabancıların kurucusu olduğu okullarda mevcuttur.

Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Yönetimsel Yapısı

Mısır'ın yönetimsel yapısı çeşitli devletlerin ve uygarlıkların idaresinde şekillenmiştir. Farklı dönemlerde farklı milletlerin etkisi altında kalmak ve yönetilmek Mısır'da milliyetçilik duygusunu güçlendirmiştir. Güçlenen milliyetçilik duygusu ile yönetimsel yapıda alınan kararlar ulusal boyuta bağımsızlık amacı taşımıştır (Efegil, 2013: 22). Ülkenin siyasi hayatında süreğen hale gelen askeri müdahaleler ise yönetimsel yapıda reform ve iyileştirme yapılması gerektiğine işaret etmiştir (Yıldırım, 2020: 571). Aşağıda yer alan şekilde Mısır'ın yönetimsel yapısı yasama, yürütme ve yargı başlığı altında ele alınmış ve anayasada yer alan maddeler ışığında yönetimsel yapıya ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

---

¹ El-Ezher sadece dini öğretilerle sınırlı olan bir eğitim sistemi değildir. Tıp, astronomi, kimya, mühendislik ve matematik gibi dersler de verilmektedir. Mısır eğitim sisteminde El Ezher Sistemi önemli bir role sahiptir.

Şekil 2: Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Yönetmel Yapısı

Kaynak: Örtlek, 2014: 9.

Şekil 2'de Mısır'ın yönetmel yapısına dair bilgilere yer verilmiştir. Yasama, yürütme ve yargının kuvvetler ayrılığı ilkesine göre dağıtıldığı görülmektedir. Yasama Temsilciler Meclisi ve Şura Konseyinden, yürütme cumhurbaşkanı, başbakan, bakanlar ve milletvekillerinden yargı ise Yüksek Anayasa Mahkemesi tarafından sağlanmaktadır.

- **Yasama:** Mısır'da yaşanan darbeler ve anayasa üzerinde yapılan değişiklikler yasama, yürütme ve yargının temel görevlerini yerine getirmesi noktasında değişikliklere ve aksamalara sebep olmuştur. En son 2013 tarihinde Mursi'ye karşı yapılan darbe sonrasında ülkede belirsizlikler meydana gelmiştir. Cumhurbaşkanının devrilmesi aynı zamanda yasama ve yürütme erkinin olmadan Mısır'ın yönetilmesine sebep olmuştur. Bu belirsizliğin ve yokluğun giderilmesi adına 2014 yılının eylül ayında Yüksek Seçim Kurulu kurulmuş sonrasında cumhurbaşkanı seçimlerine hazırlık yapılmıştır (Gençtürk, 2016: 64). Darbe sonrasında cumhurbaşkanı seçilen Sisi yasama yetkisi ile yürütme yetkisini bir arada uzun süre sürdürmüş daha sonra yasama yetkisini Temsilciler Meclisine bırakmaya karar vermiştir. Mısır'da meclis iki yapıldır. Temsilciler Meclisi Alt Meclistir ve Halk Meclisi olarak adlandırılır. Şura Konseyi ise Yüksek Meclis olarak bilinmektedir (Örtlek, 2014: 9). Alt Meclis 350 üye ile beş yıllığına ve Yüksek Meclis 150 üye ile altı yıllığına göreve gelmektedir.
- **Yürütme:** Mısır'ın yürütme yetkisindeki anlayışı Eski Mısır dönemlerine dayanmaktadır. Eski Mısır'a hâkim olan bürokrasi anlayışı ve Weber'in patrimonyal bürokrasi anlayışına örnek olarak ilk Mısır'ı göstermesi bugün ki merkezîyetçilik anlayışı hakkında da fikir vermektedir (Çevikbaş, 2014: 81). Mısır'da bürokrasiye ve merkezîyetçiliğe dayalı olarak ilerleyen bir yürütme anlayışı vardır. Bu anlayışın temelini güvenlik sorunları ve toplumsal düzeni sağlama kaygısı yatmaktadır. Mısır bugün ki Mısır Arap Cumhuriyeti adını aldığı 1971 tarihinden bu yana toplam dokuz devlet başkanı tarafından yönetilmiştir. Devlet başkanlarının partileri ve görevlerinin bitme şekilleri de birbiri ile farklılık göstermektedir. Örneğin Enver Sedat suikast sonucunda, Hüsnü Mübarek istifa sonucunda ve Muhammed Mursi darbe sonucunda görevleri son bulmuştur (Sarıaslan, 2019: 541). Yürütmede yetkili ve aynı zamanda yürütmenin başı olan dört yıl görev süresi ile cumhurbaşkanıdır. Cumhurbaşkanının görev süresi, seçilme şartları ve

görevleri anayasanın 134.maddesinde yer almaktadır. Yürütmede ve kabinede görevli olan başbakan, bakanlar ve milletvekillerinin seçilme, göreve başlama ve görev süreleri de anayasanın 139.maddesinde yer almaktadır.

- **Yargı:** Mısır'ın siyasi, toplumsal ve kültürel yapısından yargıda etkilenecek her dönem devlet başkanları tarafından belirli kısıtlama ve reform girişimlerine maruz kalmıştır. Mısır'da yargı adına ses getiren önemli olaylardan biri ise Hâkimler Katliamı ismi ile anılan 200 hâkimin görevine seçim sonrasında son verilmesidir. Bu eylemin altında yatan temel sebep ise bağımsız olması gereken yargıya siyasetin karışmasıdır (Yusuf, 2013). Mısır Arap Cumhuriyeti'nde yargıdan Yüksek Anayasa Mahkemesi sorumludur. Mahkemenin görevleri taslak yasaları yasamayı, idari savcılığı, devlet işlerini, danıştay ve seçimlere uygunluğuna dair karar vermeyi içermektedir. Yargıtay toplam on bir üyeden oluşmaktadır. Bir başkan ve on üye ile Yargıtay'ın görevlerini yerine getirmektedir. Yüksek Anayasa Mahkemesinin yetki ve görevlerine ilişkin hususlar anayasanın 184-190 maddeleri arasında yer almaktadır (Çetinkaya, 2017: 623). Yüksek Anayasa Mahkemesi bağımsız ve özerk bir yapıya sahiptir. Özerk olmasından dolayı bağımsız bütçeleri vardır. Yüksek Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu kararlar bağlayıcıdır ve Resmî Gazetede kararlar yayımlanır. Yargının bağımsız organı ise Devlet Davalar Kurumu'dur. Hükümet tarafından açılan davalarda uyuşmazlıklar üzerine çözüm teklifi verme görevini üstlenmiştir.

Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Yerel Yönetim Yapısı

Mısır'da yaşanan siyasi gelişmeler, isyanlar ve darbeler ülkenin verimli, şeffaf, demokratik, adil ve istikrarlı bir şekilde yönetilememesine sebep olmuştur (Wara, 2019: 92). Bağımsızlığa kavuşulması ve sömürgecilikten kurtulmak Mısır'ın özellikle ülke yönetiminde merkezi bir tavır takınmasına sebep olmuştur. Ülke yönetiminde merkezileşme yaklaşımı ise vilayet, bölge, eğitim, sağlık, alt yapı ve diğer tüm temel ihtiyaçların karşılanmasında merkezin rolünü arttırmıştır. Geleneksel yönetimin etkisi altında alınan kararların merkezi otoritede toplanması Mısır'da yerel yönetim yapısının uygulama kabiliyetini zayıflatmıştır. Uzun zamandır merkezileşmenin azaltılması ve yerele yetki verilmesi noktasında konuşmalar yapılsa bile yerele yetki verilmemiş ve merkezi otoriteden vazgeçilememiştir (el-Kassas, 2020). Ülkenin özellikle yönetim alanında yaşadığı sorunlar ile yüzleşmesi ve yerel yönetimlerin sosyal, ekonomik, politik ve örgütlenme yönünde karşılaştığı sorunların sona ermesi gerekmektedir.

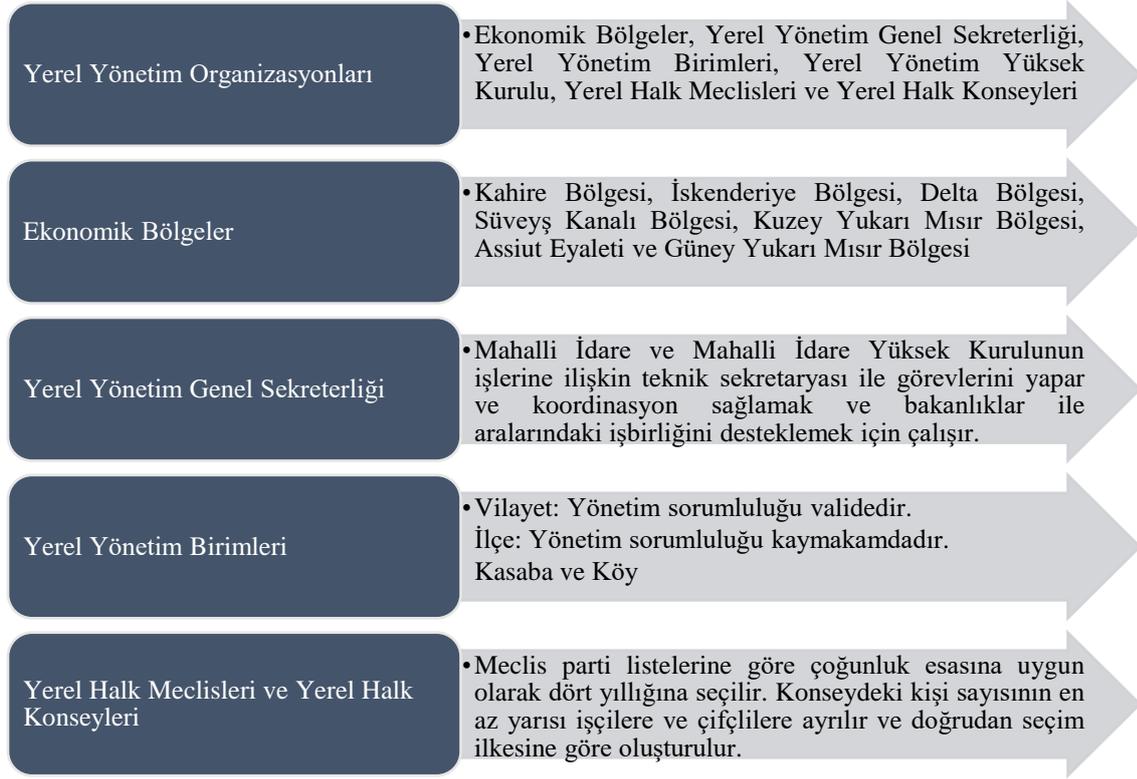
Yerel yönetimlerin sorunlar ile karşılaşması, yerel yönetim yapılarının zayıflaması ve yerelin uygulama kabiliyetini kaybetmesi idari, siyasi, mali ve bölgesel ademi merkezileşmenin sadece kavramsal olarak kalmasına sebep olmuştur. Ademi merkezileşmenin başarılı bir şekilde uygulanması için yerel ve siyasi yönetimin yetkilerinin genişletilmesi gerekmektedir. Fakat ademi merkezileşme politikası Mısır'da yönetim dahilinde sürdürülebilir kalkınma ve idari reform stratejisi olarak kabul edildiği için merkeze bir tehdit olarak algılanıp çelişki ile yaklaşmaktadır. Mısır'ın yerel yönetimler ve

ademi merkezîyetçilik uygulamalarına yönelik olarak atması gereken adımlar aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Ali, 2019):

- Ademi merkezîyetçiliği destekleyerek yerel yönetimlere karar alma ve yerel seçim yapma yetkisi verip yerelde demokratik yapıyı sağlamlaştırmak,
- Ademi merkezîyetçilik politikasında bütünlük, şeffaflık, yolsuzlukla mücadele ve çıkar çatışmasını önleme ilkeleri ile hareket etmek,
- Yerel kalkınma projelerinde yönetim odaklı çalışmaları geliştirmek ve sosyoekonomik dengede niteliksel bir atılım yapmak,
- Mısır halkının yaşam standartlarının yerelde iyileştirilmesi adına kalkınma planındaki boşlukları çeşitli alt programlarda ele alarak doldurmak.

Yukarıda yer alan adımların atılmadan önce Mısır'ın yerel yönetimlere ve ademi merkezîyetçiliğe bakış açısının değişmesi gerekmektedir. Ademi merkezîyetçilik amaçtan ziyade yönetim ve yönetim reformlarında yol açan etkili bir politika olarak görülmelidir. Aksi takdirde yerel yönetim alanında mevcut sorunlar yaşanmaya devam edecektir. Halihazırda yaşanan tüm bu olumsuz tecrübeler ve yaklaşımlar yerel yönetimlerin yapısını etkilemiş ve yerel yönetim organlarının demokratik ortamda gelişmesine imkân sağlamamıştır. Aynı zamanda yoğun olarak yaşanan askeri darbeler neticesinde yerel yönetimlere askeri görevde bulunan ve askeri kökenli olan görevlilerin getirilmesi siyasi açıdan çıkarların yönetime hâkim olmasına sebep olmuştur (Demir, 2020: 61). Yerel demokrasi açısından önemli olan yerel seçimlerin ertelenmesi de anayasal olarak birtakım olayların yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Mısır halkı gösteriler düzenlemeye başlamış ve öfkesini hükümete göstermeye çalışmıştır. 20 Eylül 2019'da özellikle Mısır'ın başkenti Kahire'de ve çeşitli şehirlerde patlak veren bu gösteriler, Mısırlı yetkililerin dikkatini yerel konseylerin rolünün yokluğuna ve yerel seçimlerin yapılmasının önemine doğru çekmiştir. Parlamento Başkanı 1 Ekim'de yerel konseylerin olmadığını belirterek yerel seçimlerin düzenlemesinin zamanının geldiğini açıklamıştır (Rabie, 2019). Halk öfkesini ve tepkisini gösteriler yaparak belli etmeye çalışması aynı zamanda demokratik katılım hakkı ve söz sahibi olma açısından yerel demokrasi adına önemli bir adım olarak görülmelidir.

Anayasa ve yönetim alanında yaşanan değişimler Mısır'da güç dengelerini değiştirmiştir. Değişen güç dengeleri ile siyasi yapı, yerel dinamikler, toplumsal dinamikler, bölgesel hatta küresel aktörler de bu süreçten etkilenmiştir (Özdemir, 2020: 93). Yerel dinamikler ile yerel yönetimlerin yaşanan olaydan etkilenmesi demokrasi rejimini de etkileyerek yönetim alanında aksaklıkların yaşanmasına ve merkezileşmeye neden olmuştur. Mısır Arap Cumhuriyeti'nin merkezîyetçi yapısı yerel yönetimlerin görevlerini, birimlerini, organlarını ve yerel-merkez ilişkisini de etkilemiştir. Aşağıda yer alan şekilde Mısır Arap Cumhuriyeti'nin yerel yönetimlerin yapısına yer verilmiştir.

Şekil 3: Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Yerel Yönetimlerin Yapısı

Kaynak: <https://www.marefa.org/>, 2020

Şekil 3'te Mısır'ın yerel yönetim yapısı beş başlık altında toplanmıştır. Yerel yönetim organizasyonları arasında yerel yönetimlerin yönetim yapısına ilişkin unsurlara yer verilmiştir. Bunlar yerel yönetim birimleri, ekonomik bölgeler, yerel yönetim genel sekreterliği, yerel yönetim yüksek kuruldur. Mısır yönetim açısından yedi ekonomik bölgeye ayrılmıştır ve valiler bölgelerin yönetiminden sorumludur. Yerel Yönetim Genel Sekreterliği yerel yönetim teknik ve iş birliğinde koordinasyon sağlama görevi üstlenmiştir. Ayrıca bütçe ve ulusal plan çerçevesinde bölgelerin diğer birimlerle koordinasyonunu sağlamak ve iş birliklerini desteklemek için çalışır. Yerel Halk Meclisleri dört yıllığına göreve gelmektedir. Ana görevleri arasında komisyon atamak vardır ve Ahlak Komisyonları etik ilke ve amaçlara hizmet etmesi amacıyla zorunlu bir oluşumdur. Türkiye'de olduğu gibi yerel yönetimlerde illerde vali ve ilçelerde kaymakamlar yürütme erkinin başıdır. Valinin görevleri arasında ilçe, kasaba ve köylerde bulunan görevlilerin atamasını yapmak, mali kaynakları onaylamak, yasaların uygulanmasını sağlamak ve köylerde yönetimin kurulmasına karar vermek yer almaktadır.

Yerel Yönetimlerin Görevleri

Mısır Arap Cumhuriyeti devlet yapısı bakımından üniter bir yapısı vardır. Ulusal düzeyde iki yasama organı mevcuttur ve bunlar Temsilciler Meclisi ile Şura Konseyidir. İki yasama organının da yerel yönetimlerden sorumlu komiteleri bulunmaktadır. Yerel yönetimlerden sorumlu komiteler olmasına rağmen Mısır demokrasi yönünde gelişmekte olan bir ülke olduğu için yerel açıdan da gelişim ve ilerleme yavaş ve sınırlı ölçüdedir (Yılmaz, 2011: 53). Mevcut yerel yönetim sistemi bu sebeple oldukça merkezi yönetim ideolojisi ve uygulaması yanlısıdır. Dünya nüfusunun yarısından fazlasının kendi belediye başkanlarını seçme imkanına sahipken Mısır sadece yerel seçimlerde yerel halk konsey üyelerini seçebilmektedir. Yerel yetkilerin hükümet ve yasalarca sınırlandırılması da yerel yönetimlere sadece danışma görevini bırakmıştır. Yerel demokrasi ve yönetim açısından oldukça önemli olan halk katılımı ve halkın katkısı da yok denilecek kadar azdır. Halkın katkısı olmadan yerel yönetimlerin demokratik olarak işlemesi mümkün değildir. Mısır'da yaşanan siyasal ve yönetsel dönüşümün yerel ve toplumsal dinamikler üzerindeki etkisi azaldıkça merkezileşmede etkisini hafifletecektir. Yerel yönetim alanında reform yapılması ve anayasal yönden düzenleme yapılarak yerelin görevleri artırılmalıdır. Bu noktada merkezileşmeye rağmen yerel yönetimlere düşen görevler aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Tadamun, 2013):

- Sağlık, eğitim, kültür ve sanat alanında sorumlulukların yerine getirilmesi,
- Su, tarımın geliştirilmesi, elektrik ve kanalizasyon gibi temel alt yapı kaynaklı sorumlulukların yerine getirilmesi,
- Gelir düzeyi düşük olarak tanımlanan dar gelirli ailelerin konut ihtiyaçlarını karşılamak,
- İhtiyaç sahibi vatandaşlara temel gıda desteği sağlamak,
- Kent alanında kent ölçeğine uygun olarak plan yapmak,
- Okur yazarlık oranının artırılması amacı ile okuryazar kursları açmak,
- Dini ve ahlaki görevlerin ve işlerin yerine getirmek,
- Vilayetlerde serbest bölgelerin organizasyonunu yapmak,
- Kasaba ve köylerde aile planlamasını yapmak,
- Yerleşim yerlerinin güvenliğini sağlamak,
- Halkın sosyal sorumluluğundan sorumlu olmak,
- Sokakların aydınlatılması ve bakımı, atıkların toplanması, trafik kontrolü, itfaiye vb. kamu hizmetlerini vermek.

Yukarıda yer alan maddelerde Mısır'ın yerel yönetimlerinin görevlerine yer verilmiştir. Yerel yönetimlerin görevleri incelendiği zaman sağlıktan eğitime tarımdan şehir planlamaya kadar geniş yelpazeli bir görev tanımı karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak yerel yönetime düşen görevler Türkiye'deki ile birbirine benzemektedir. Su ve kanalizasyon gibi temel alt yapı kaynaklı sorumlulukların yerine getirilmesi, sanat ve kültür etkinliklerinin yapılması, sokak aydınlatma, temizlik

işleri ve atık toplama hizmeti gibi görevler Türkiye'de yerel yönetimlere düşen sorumluluklar ile aynı olduğu görülmektedir.

Yerel Yönetimlerin Birimleri

Mısır katı kuralları ile merkezileşme karakterinde olan bir ülkedir. 19.yy. sonralarından bugüne kadar belediye ve yerel konseyler yerel yönetim sisteminin uygulamasında yer alsa da kararlar her zaman merkezi yönetimden çıkmıştır. Mısır Anayasası 2014 tarihinden itibaren beş yıl içerisinde yeni bir yerel yönetim sistemini aşamalı olarak uygulamaya başlamayı şart koymuştur. Öngörülen sistemde yerel yönetimlere idari ve mali yönden yetki verilmesine dayanırken aynı zamanda bağımsızlık ve karar alma yetkisi de vermiştir. Fakat bu anayasanın aksine hükümetin ve kamuoyunun bunları yapmaya hazır olmadığı görülmüştür. 2014 Mısır Arap Cumhuriyeti Anayasası'nın üçüncü bölümü "Yerel İdare" olarak adlandırılmaktadır ve madde 175-182 arası yerel yönetimlere, yerel yönetimlerin birimlerine, yerel yönetimlerin görev sürelerine ve yerel yönetimlerin gelir, gider, bütçe ve mali yapısına ilişkin gerekli esaslara yer vermektedir. Mevcut anayasaya da yer alan maddelere göre Mısır'da yerel yönetim sistemi tüzel kişiliği olan, kendi yetki alanlarındaki tüm kamu tesislerini kurma ve yönetme yetkinliğine sahip yerel yönetim birimlerine ayrılmıştır. Yerel yönetim birimleri yasa ve yönetmeliklere uygun olarak devletin genel politikası sınırları içerisinde yönetilmektedir (Saleh, 2018). Mısır Anayasasında yerel yönetimlerin birimleri ile ilgili olan maddeler ve maddelerin açıklamaları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 2. Mısır Arap Cumhuriyeti Anayasasında Yerel İdare

Madde	Yerel yönetimlerin idari birimleri vilayet, ilçe, kasaba ve köydür.
175	Yerel yönetimlerin idari birimleri vilayet, ilçe, kasaba ve köydür.
178	Yerel birimlerin bağımsız mali bütçeleri vardır. Bunlar; devlet tarafından aktarılan mali kaynaklar, birincil ya da ek (yardımcı) yerel niteliklere sahip olan ücret ve vergilerdir.
180	Yerel birimler dört yıllık görev süresi için gizli oy usulüyle seçilir.
182	Her yerel meclisin kendi bütçesi ve kesin hesapları vardır.

Kaynak: Çetinkaya, 2017: 656-657.

Tablo 2'de anayasada yer alan maddeler ile yerel yönetim birimlerine yer verilmiştir. Yerel yönetim birimleri vilayet, ilçe, kasaba ve köylerdir. Türkiye'den farklı olarak mahalleler yerel birimler arasında yer almamaktadır. Vilayetlerin yönetiminden valiler sorumludur. Vali merkezi temsil ettiği için geniş yetkiye sahiptir. Yetkileri sonucunda başbakan ve başkana karşı sorumludur. Valiler dirlik ve düzenin sağlanması amacı ile hep asker ve polisler arasından seçilip görevlendirilmiştir. İlçelerde yönetimden kaymakamlar sorumludur. Valilerin göreve gelmesi ataması ile gerçekleşir ve valilerde diğer yerel birimlerdeki görevlileri atamakla görevlidir.

Yerel Yönetimlerin Yerel-Merkez İlişkisi

Ortadoğu ülkelerinde yerel-merkez ilişkisi konusunda yaşanan sıkıntıların başında ordunun rejimi ele alması ve ordu merkezli bir yapının varlığı gelmektedir. Mısır ordu merkezli rejime sahip olan ülkeler arasında yer almaktadır. Rejimin askeri düzen ile şekillenmesi hem siyasi hem de idari yönde alınan kararların merkezde ordu tarafından yönetilmesine sebep olmuştur. Mısır'da yerel yönetimler ve merkezi yönetim arasındaki ilişkide baş aktörlerden biri validir. Valiler vilayetlerin yönetici yani yerel yönetimlerin başı olduğu için aynı zamanda merkezi yönetiminde bir temsilcisi konumundadır. Başbakan ve devlet başkanına yürüttüğü görev bakımından sorumlu olması valileri yerel-merkez ilişkisi çerçevesinde köprü görevi yüklemektedir. Fakat valilerin direkt olarak devlet başkanına bağlı olması Mısır'ı merkezileştirmiştir (Kuduoğlu, 2018: 111-113). 1960'lı yıllarda seçilen valiler ordu içinden subaylar arasından seçilmiştir. Buda askeri rejimin yerel-merkez ilişkisinde merkez ağırlıklı kararlar verdiğini göstermektedir.

Mısır Anayasasının 132. Maddesinde yerel yönetimlerin idari ve mali bağımsızlığa sahip olduğuna ve yerel çıkarlarını serbest yönetim ilkelerine göre yönetebilecekleri belirtilmesine rağmen uygulamada belirsizlikler ve tereddütler vardır. Yerele daha fazla görev vermede açıklık, netlik ve belirleyicilik noktasında merkezi yetkililer çözüm yerine sorun üretmektedir. Merkezi yönetimin yerel yönetimlerin görevleri noktasında çekimser davranması yetki çatışmasına sebep olmuştur. Anayasanın 142. Maddesi merkezi yönetim ve yerel yönetim arasında yetki çatışması olması durumunda idari yargı yolunu açarken hukuki metinlerde bu durumun yeterince açık olmaması ve ademi merkeziyetin özelliklerinin anlaşılabilmesi yerel-merkez ilişkisinde yaşanan sorunları daha da karmaşıklaştırmaktadır (Sağır, 2020). Yerel yönetimin en önemli bileşenleri arasında yer alan ademi merkeziyetçiliğin gereklerinin ve rolünün merkezi yönetim tarafından anlaşılabilmesi, belediyeler ile merkezi otorite arasında yaşanan görüş ayrılıkları devletin birliği ve yerel halkın özgür yönetimine zarar vermektedir.

Yerel ilişkilerde merkeze ağırlık vermek, ademi merkeziyetçi anlayışı tehdit olarak algılamak, yerel yönetimlerin çeşitli görevleri ve sorumlulukları olduğu halde yeterli kaynağı aktarmamak yerel yönetimlerin kısıtlanması anlamına gelmektedir. Mısır'da yerel yönetim ilişkisinde merkez ağırlıklı ilişki yürütmekte ve vesayet denetiminde ağır bir yaptırım sergilenmektedir. Mısır'ın yerel yönetim alanında reform ve ademi merkeziyetçilik anlayışına ihtiyacı vardır. Ademi merkeziyetçi anlayışın tehdit olarak görülmesinden vazgeçilip, yerele anayasal haklar çerçevesinde yetki kullanmasına izin verip devletin birliği ve yerel halk gruplarının özgür yönetimlerini garanti altına almaları gerekmektedir. Merkezi yönetimin yetkilerini sınırlayarak yerele yetki ve görev aktarımı yapılması gerekmektedir. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, yetki alanının genişletilmesi, yerelliğin sağlanması ve merkez ile sıkı sıkıya olan bağın daha bağımsız hale gelmesi için üç ana yetkiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu üç yetki aşağıdaki şekildeki gibi görselleştirilmiştir.

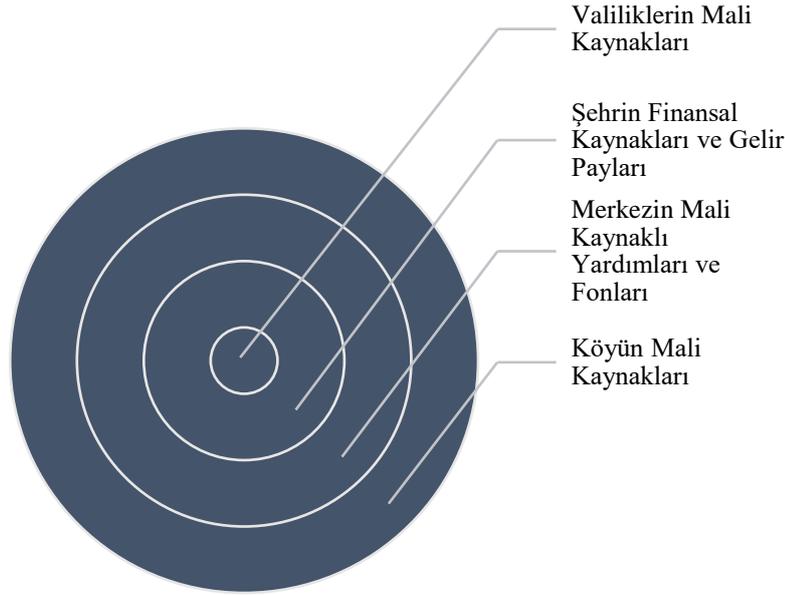

Şekil 4: Yerel-Merkez İlişkisinde Olması Gereken Yetkiler
Kaynak: Hussein, 2012.

Şekil 4’te yerel-merkez ilişkisinde olması gereken üç temel yetkiye yer verilmiştir. Bu etkiler sırası ile siyasi, mali ve idari yetkidir. Yerel yönetimlere bu yetkilerin verilmesi sonucunda yerel-merkez ilişkileri demokratik ülkelerde olduğu gibi ademi merkeziyetçilik, yerellik, şeffaflık, yetki devri ve yönetim ilkeleri hâkim olacaktır. Yerele siyasi yetki vermek yerel özerklik adına merkezle olan ilişkiye katkı sağlamaktadır. Mali yetki vermek yerel yönetimlerin kendi gelirlerini artırması ve daha fazla hizmet vermesi anlamına gelmektedir. İdari yetki vermek Mısırlıların daha demokratik ortamda yönetilmesi ve daha iyi hizmet almaları açısından önem taşımaktadır. Bu sebep ile merkez-yerel ilişkisinde siyasi, mali ve idari yetkilerin yerel yönetimlere verilmesi Mısır’ın demokratik olarak yönetilmesi açısından hayati öneme sahiptir.

Mısır Arap Cumhuriyeti’nin Yerel Yönetim Mali Yapısı

Mısır Arap Cumhuriyeti’nin anayasasında yer alan 178.madde yerel yönetimlerin mali yapısı hakkında bilgi vermektedir. Maddeye göre yerel birimlerin bağımsız bir mali bütçesi vardır. Devlet yerel yönetimlere hali hazırda kaynak ayırmaktadır. Devletin yerel yönetimler ve yerel birimler için ayırdığı kaynak bilimsel faaliyetlerin, tesislerin, teknik yardımların, idari yardımların ve mali yardımların karşılanması içindir. Bunun yanında yerel yönetimlerin birincil ya da ek olarak yardımcı nitelikte kaynakları da vardır. Bu kaynaklar yerel niteliklere sahip vergi ve ücretlerden oluşmaktadır. Fakat yerel yönetimler ücret ve vergileri toplarken merkeze bağlıdır ve kaynakların toplanması kanun ile düzenlenmiştir (Çetinkaya, 2017: 656). Yerel yönetimlerin gelir yapısı ise aşağıdaki şekilde yer almaktadır.

Şekil 5: Yerel Yönetimlerin Gelir Yapısı
Kaynak: Al-Mashat vd., 2015: 25-27.

Şekil 5’te yerel yönetimlerin gelir yapısına yer verilmiştir. Şekle göre Mısır’da yerel yönetimler için dört gelir kaynağı vardır. Bunlar valiliklerin mali kaynakları, şehrin finansal kaynakları ve gelir payları, merkezin mali kaynaklı yardımları ve köyün mali kaynaklarıdır. Valilik kaynakları, diğer valiliklerle paylaşılan kaynakları, valiliğin menkul değer vergisi ile ticari ve sınai kar vergisi üzerindeki payı içermektedir. Merkezin mali kaynakları, halk konseyi kaynaklarından payına ayrılanı, merkezin fonlarının yatırımından elde edilen gelirleri, devlet sübvansiyonunu, başbakan onaylı tabi bağış, bağış ve vasiyetler ile urul tarafından sözleşmeli kredileri içermektedir. Şehrin finansal kaynakları, meclisin yetkisinde inşa edilmiş gayrimenkuller üzerindeki vergi gelirlerini ve buna uygulanan ek vergileri, şehir bölgesinde eğlence parkı ve bahis vergilerini ve yerel halk meclisinin valiliğe tahsis ettiği kaynaklarını içermektedir. Köy kaynakları ise köy sınırları içinde bulunan araziler için hesaplanan vergi gelirinin belirli bir oranı ile bu araziler üzerinde tahakkuk ettirilen ek vergi tahsilatlarının belirli bir oranını, köyde yönetilen tesislerin finanse kaynaklarını, hükümet yardımlarını ve başbakan tarafından onaylı bağlı bağış ve vasiyetleri içermektedir (Al-Mashat vd., 2015: 25-27). Yukarıda şekilde yer alan yerel yönetimlerin gelir yapısı incelendiği zaman bağımsız bir gelir-bütçe yapısından tam anlamı ile bahsetmek mümkün değildir. Yerelin mali yapısında merkezi yönetimin söz sahibi olduğu ve merkez tarafından belirli onayların alınması gerektiği görülmektedir.

Tablo 3: Mısır Arap Cumhuriyeti Anayasasında Yerel Yönetimlerin Gider ve Bütçe Yapısı

Madde 27-37	Giderlerin ve gelirlerin adil, şeffaf, eşit ve kalkınmaya yönelik olarak dağıtılması devletin görevleri arasında yer almaktadır.
Madde 101-102	Temsilciler Meclisi’nin görevleri arasında devletin genel ekonomik politikası dahilinde yer alan ekonomi planını onaylamak yer almaktadır.

	Aynı zamanda meclis devlet bütçesini onaylamaktadır.
Madde 124	Devlet bütçesinde yerel ve merkez ayrımı olmaksızın gelir ve giderlerin hepsi kapsam içindedir. Bütçenin taslak hali mali yılın başlamasından en az üç ay önce Temsilciler Meclisine sunulmak zorundadır. Bütçe taslağı mecliste onaylanmadan yürürlüğe giremez.
Madde 176	Yerel yönetimler açısından devletin idari, finansal ve ekonomik konularda ademi merkeziyetçiliği sağlaması gerekmektedir. Devlet yerel yönetim birimlerine yetki ve bütçe aktarımı konusunda zaman çizelgesi belirlemektedir.
Madde 178	Yerel yönetimlerin bağımsız bütçeleri vardır.

Kaynak: Çetinkaya, 2014: 619-656.

Tablo 3'te Mısır Anayasası'nda yerel yönetimlerin gider ve bütçe yapısına ilişkin maddelere yer verilmiştir. İncelenen maddelere göre yerel yönetimlerin bağımsız mali bütçesinin olduğu ve yerele bütçe aktarıldığı belirtilmiştir. Fakat yerel yönetimler için gerekli kaynak aktarımının olmadığı görülmektedir. Anayasanın 27-37 arasında yer alan maddelerde giderlerin ve gelirlerin adil bir şekilde merkeze ve yerele dağıtıldığı belirtilmesi ise sadece madde üzerinde kaldığı ve uygulamada esasen böyle bir durumun olmadığı anlaşılmaktadır. Gerekli bütçenin yerele ayrılmaması kentsel kalkınma ve yerel yönetimlerin gelişimi açısından birçok soruna sebep olmaktadır. Mısır'da yerel yönetimlere adil olarak gelirin ve bütçenin pay edilmemesine rağmen yerel kalkınma hedeflerinde ve Yerel Kalkınma: 2030 Mısır Vizyonunda yer alan maddeler aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Unhabitat.org, 2015 ve Fayeze, 2020);

- Yerel yönetimlerin kapasiteleri güçlendirilmeli ve yerel düzeyde hazırlanan kentsel gelişim planlarının uygulamasında kullanılan araçlar geliştirilmelidir,
- Yerel kalkınma planları arasında tutarlılık sağlanmalıdır,
- Stratejik kentsel planlama ve yerel kalkınma programı Mısır'da sürdürülebilir kentsel gelişimi teşvik etmeyi amaçlamaktadır,
- Yerel kalkınma için kentsel hareketliliğin sağlanmasında ekonomik faaliyetlerin ve sosyal katılımı teşvik etmek gereklidir,
- Planlama alanında ulusal uygulamalar iyileştirilmelidir,
- Yerel kalkınma hedeflerine ulaşmada halkın katılımı sağlanmalıdır,
- Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi (Mısır Vizyonu 2030), yerel düzeyde sürdürülebilir kalkınma hedeflerini uygulamak ve ölçmek amacını taşımaktadır,
- Yetki ve kaynak aktarımını sağlayarak yerel yönetimlerin etkinliğini artırılmalıdır,
- Yerel ekonomik kalkınmasının sağlanması için rekabeti desteklemek, iş ortamlarını iyileştirmek ve yerel ekonomik faaliyetleri destekleyen tesisler sağlanmalıdır,

- Vatandaşların şikayetlerinin dinlemeyi ve takip etmeyi sağlayan girişimleri destekleyip yerel yönetimler ile merkezi yönetim arasında koordinasyon sağlamalıdır,
- Yerel katılım ve kalkınma için sivil toplum kuruluşlarının rolünü harekete geçirip artırılması için çalışılmalıdır.

Yukarıda yer alan maddeler Mısır'ın hem 2030 Vizyonunda hem de yerel ve kentsel kalkınma planlarında yer alan maddelerden derlenmiştir. Yerel odaklı hedeflere bakıldığında zaman yerele kaynak ve yetki aktarılmasının 2030 Vizyonunda yer aldığı görülmektedir. Mısır'ın ademi merkezileşmeyi ve yetki aktarımını 2030'a bırakması ve bunu bir hedef olarak belirtmesi aslında merkezizetçi zihniyetin bir ürünüdür. Yerele kaynak ve yetki aktarılmasına karar verilmesi, yerel katılımı sağlamayı hedeflenmesi, ileriki on yılda vatandaşların şikayetlerinin dinlenmeye ancak başlamış olması Mısır'ın yerel yönetimlere ver(me)diği önemi göstermektedir. Yerel yönetimlerin mali yapısının, yönetsel yapısının ya da yerel katılımının iyileştirilmesinden önce merkezi yönetimin geleneksel yönetim anlayışından vazgeçerek yereli bir tehdit değil de ulusal kalkınma ve ülke dinamikleri için bir fırsat olarak görmesi gerekmektedir.

Mısır ve Türkiye'nin Yerel Yönetim Yapısının Karşılaştırılmalı Bir Analizi

Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından düzenlenen çalışma toplantısında “Mısır'da Yerel Yönetimler ve Yerelleşme” konusu ele alınmıştır. TEPAV tarafından düzenlenen çalışma toplantısından çıkan notlara göre (2012) Mısır yerel yönetimler ve yerelleşme konusunda Türkiye'yi İsveç olarak görmektedir. Bu toplantı Ankara-Mısır arasında otuz kişilik bir heyet ile gerçekleşmiş ve yerel yönetimlerin geleceği hakkında Türkiye'nin deneyimlerinden faydalanılması amacıyla Türkiye'de yapılmıştır. Toplantıda vakfın Yönetişim Çalışmaları Direktörü Dedeoğlu'nun yapmış olduğu konuşma Mısır ve Türkiye'nin yerel yönetimler yapısının karşılaştırılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Dedeoğlu, Türkiye'nin yerelleşme konusunda örnek bir ülke olmamasına rağmen Mısır tarafından örnek alınmasının Mısır'ın merkezizetçi yapıya sahip olmasına bağlamıştır.

Türkiye ve Mısır yerelleşme noktasında tam olarak başarılı ülkeler arasında yer almamaktadır. İki ülkede bu yönde adımlar atmaktadır fakat Mısır bu konuda siyasi engeller, askeri darbeler ve yönetsel istikrarsızlık konusunda geride kalmıştır. Mısır'ın yerel yönetimler alanında gelişmesi için özgür ve demokratik yönetime, seçimle görev yaşına gelen yerel yöneticilere, yerel bütçe bakımından ekonomik özerklik kazanmaya ve yerel yönetim reformuna ihtiyacı vardır. Mısır ve Türkiye'nin yerel yönetim bakımından karşılaştırmalı analize aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4. Mısır ve Türkiye'nin Karşılaştırmalı Yerel Yönetim Yapısı

		Mısır	Türkiye
Yerel Yönetim Birimleri		Vilayet, ilçe, kasaba ve köy	İl özel idaresi, belediye, köy
Yerel Yönetimlerin Anayasadaki Yeri		Anayasal dayanağı var. Görev ve yetkiler kanunlarla düzenlenmiştir.	Anayasal dayanağı var ve kanunla düzenlenmiştir.

Yerel Organları	Yönetimin	Yerel Halk Meclisleri, Ahlak Komisyonu, Encümen, Vali, Kaymakam	Belediye: Belediye Meclisi, Belediye Encümeni Belediye Başkanı İl özel idaresi: Vali, İl Genel Meclisi, İl Encümeni Köy: Muhtar, İhtiyar Heyeti, Köy Derneği
Yerel Görev Alanları	Yönetimlerin	Sağlık, kültür, sanat, tarım, alt yapı, sosyal politika, aydınlatma, temizlik, kent planlama, din, ahlak, konut, aile planlaması ve trafik.	Altyapı, eğitim, sağlık, kültür, sanat, konut, çevre, şehir ve bölge planlama, ulaşım, sosyal hizmet vb.
Yerel Yetki Alanı	Yönetimlerin	Yerel yönetimlerin yetkileri anayasanın üçüncü bölümünde Yerel İdare başlığı altında toplanmıştır. Yerel yönetimlerin özel olarak yetki alanını belirleyen Mahalli İdare Kanunu vardır.	Genel yetki ilkesi geçerlidir. Kanunla yetkiler sınırlandırılmış ve belirlenmiştir. Görevler liste yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur.
Yerel Gelirleri	Yönetimlerin	Öz gelirler, gelir payları, merkezi yönetim yardımları ve fonları	Vergilerden gelen kaynaklar, harçlar ve resimler, harcamalar, katılma payları, genel bütçe gelirlerinden ayrılan paylar, bağışlar, borçlanmalar ve diğer kaynaklar
Merkez-Yerel İlişkisi		Merkezileşme katı bir şekilde vardır ve merkez ile olan ilişkide merkezin denetimi ve yaptırımını yoğun olarak uygulanmaktadır.	Merkez denetim ve yaptırım uygular.
Yerel Özerkliğin Niteliği		Yerel özerklik yoktur.	Kısıtlı özerklik vardır.
Desantralizasyon Düzeyi		Yüksek ve katı merkeziyetçilik.	Düşük ya da orta düzey merkeziyetçilik.
Yerel Denetim	Yönetimlerde	Merkezi yönetim denetimi ve etik denetim olarak ahlak denetimi	Vesayet denetimi, yargısal denetim, mali denetim, etik denetim ve ombudsman denetimi

Kaynak: Bulut ve Bimay, 2020: 2277-2278, Usta ve Bilgiç, 2017: 134, Mecek ve Atmaca, 2020: 2070, Fedai ve Aydın, 2020: 122.

Tablo 4'te çalışmanın da konusunu oluşturan Mısır ve Türkiye'nin yerel yönetimler açısından karşılaştırmalı analizine yer verilmiştir. Yerel yönetimler birimleri, anayasadaki yeri, organları, görev alanları, yetki alanı, giderleri, merkez-yerel ilişkisi, özerklik niteliği, desantralizasyon düzeyi ve denetim açısından karşılaştırılmıştır. Mısır ve Türkiye arasında yerel yönetimler açısından en önemli fark ise yerel yönetimler alanında uygulanan reformların olmasıdır. Tabloya bakıldığı zaman iki ülkenin de merkezileşme bakımından benzer olduğu görülmektedir. Yerelleşme ve ademi merkeziyetçilik iki ülkede de yüksek düzeyde değildir. Yerel yönetim gelirleri bakımından Türkiye Mısır'a göre daha fazla finansal yönden avantajlıdır. Yerel yönetimlerin görev alanları birbirine benzemekle beraber Mısır'ın yerel yönetimlere din ve ahlak açısından görevler yüklemesi iki ülkenin farkları arasında yer almaktadır. Yerel özerklik, yerelleşme adına önemli olsa da Mısır'da özerklik yoktur ve Türkiye'de ise kısıtlı olarak vardır. İki ülkede de yerel özerklik konusunu farklı olarak yorumlanmakta ve merkezi yönetime karşı gelen bir tehdit olarak algılanmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Gelişmekte olan ülkelerin yönetsel ve yerel-merkez ilişkisinde benzer olarak merkezileşme sorunu yaşanmaktadır. Merkezileşmenin katı olarak yaşandığı ülkelerde yerel yönetimlere görev ve sorumluluk alanı bırakılmamaktadır. Yerel yönetimlere görevler verilse bile formaliteden ileriye bu durum gitmemektedir. Merkezileşme sorununun çözümünde ilk olarak yetki devri önerilse bile yetki devri tek başına merkezileşme sorununa çözüm olmamaktadır. Yerel yönetimlerin bir ülkede gelişebilmesi için o ülkenin ilk olarak özgür olarak yönetilmesi gerekmektedir. Özgür yönetimin varlığı, demokratikleşme, siyasi, yönetsel ve ekonomik yetkinin verilmesi, özerklik, anayasal dayanak ve tüm bu maddelerden sonra yetki devri yerel yönetimlerin gelişmesine ve merkezileşmenin kırılmasına ancak katkıda bulunmaktadır.

Mısır Arap Cumhuriyeti de yönetsel ve yerel-merkez ilişkisinde merkezileşen ülkeler arasında yer almaktadır. Mısır'ın uzun süreler boyunca askeri darbeler altında yönetilmesi, özgür ve demokratik yapının olmaması merkezi güçlendirmiştir. Güçlenen merkez yereli bir tehdit olarak görüp yerel yönetimlerin gelişmesine imkân tanımamıştır. Vilayetlerin asker kökenli subaylar tarafından yönetilmesi ise Mısır'da yerelin merkez baskısı altında yönetildiğini göstermektedir. Demokratik olmayan yollarla yönetime geçen başkanlar yetki devri ve yerel özerkliği merkeze yapılan bir tehdit olarak gördüğü için yerel yönetimlerin yapısı gelişmemiştir. Yerel yönetimlerin yapısını incelemek, geri kalmışlığın sebeplerini bulmak ve yerelleşme yönünde önerilerde bulunmak amacı ile Mısır'ın yerel yönetim yapısı bu çalışmaya konu edinmiştir. Çalışmanın amacı dahilinde Türkiye ve Mısır yerel yönetimlerin yapısı karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Analiz sonucunda iki ülkenin de yerelleşme düzeylerinin yüksek olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'de Mısır gibi merkezi yönetim geleneğine bağlı olarak yönetilen bir ülke olduğu için yerele yetki devrinde çekimsel davranmaktadır. Yerel özerklik konusu iki ülke açısından da tehdit olarak algılanmaktadır. Fakat yerel yönetim alanında yapılan reform çalışmaları yerel yönetimlerin durumunu ve ademi merkezileşmeye katkıda bulunmaya başlamıştır. Mısır'ında aynı şekilde yerel yönetimler açısından reforma ihtiyaca olduğu açıktır. Yerel yönetim alanında yapılacak reformlar ülke dinamikleri göz önüne alınarak gerçekleştirildiği zaman yerelleşme adına önemli bir adım atılmış olacaktır. Türkiye ve Mısır'ın yerel yönetimlerinin gelir-gider yapısı karşılaştırıldığı zaman Türkiye'nin yerel yönetimlerin gelir yapısının Mısır'a göre daha çeşitli ve fazla olduğu görülmektedir. Mısır da aynı şekilde yerel yönetimlere gelir aktarımı yapıp finansal yönden desteklemelidir.

Yazar Katkıları: Yazarlar eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Makalemiz ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması yoktur ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Teşekkür: Makaleye katkılarından dolayı Aya Abdelhafez Mahmoud Abdelhafez'e teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Abdulcelil, T. (2011), *Mısır Siyasi Haritası*, SETA, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. Ankara.
- Ali, A. A. (2019), هل يساهم تطبيق اللامركزية فى تحقيق التنمية الاقتصادية بمصر, Erişim adresi: <https://www.youm7.com/story/2019/12/2/4528206/>-هل يساهم تطبيق اللامركزية فى تحقيق التنمية الاقتصادية بمصر, Erişim Tarihi: 19.01.2021.
- Al-Mashat, A. M., Hamadeh, B., Radwan, R., Abdel-Rahman S., ve Refaat, M. (2015), النظام (EDA), والمعهد المصري الديمقراطي ve (CCHD) المحلي في مصر, مركز القاهرة للتنمية البشرية جمهورية مصر العربية.
- Bulut, Y. ve Bimay, M. (2020), "Karşılaştırmalı Yerel Yönetimler Analizi: İngiltere ve Türkiye Örnekleri", *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 2265-2298.
- Cicioğlu, F. ve Bayram, Y. (2019), "Avrupa Birliği'nin Değerleri Çerçevesinde Ortadoğu Politikasını Anlamlandırmak: Mısır, Suriye ve Irak Örneği", *Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 327-360.
- Çetinkaya, E. (2017), "2014 Mısır Arap Cumhuriyeti Anayasasının Tercümesi ve Genel Değerlendirmesi", *İÜHFMM-Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, Cilt LXXV, 615-668.
- Çevikbaş, R. (2014), "Bürokrasi Kuramı ve Yönetimsel İşlevi", *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 75-102.
- Demir, B. (2020), Mübarek'ten Sisi'ye Mısır'da Otoriter Rejimin Sürekliliği ve Ordu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu. (2017), Mısır Ülke Bülteni, Erişim adresi: <https://www.deik.org.tr/bilgi-merkezi-ulke-bultenleri>, Erişim Tarihi 18.11.2020.
- Domazeti, R. (2019), Mısır'da Eğitim: İdeolojik Yönetimlerin Eğitim Mücadelesi. İstanbul: İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Erişim adresi: https://insamer.com/tr/misirda-egitim-ideolojik-yonetimlerin-egitim-mucadelesi_1953.html, Erişim Tarihi 19.11.2020.
- Efegil, E. (2013), "Mısır ve Ürdün'ün Dış Politikalarını Şekillendiren Unsurlar", *Ortadoğu Analiz*, 5(51), 19-28.
- El-Kassas, A. (2020), قانون المحليات التقاطعات والتشابكات والحوار المجتمعي, Erişim adresi: <https://www.youm7.com/story/2020/2/12/4627966/>-قانون المحليات التقاطعات والتشابكات والحوار المجتمعي, Erişim Tarihi: 19.01.2021.
- Fayez, W. (2020), "التنمية المحلية: نهتم بتفعيل دور المجتمع المدني في رؤية مصر 2030", Erişim adresi: <https://www.elwatannews.com/news/details/4568141>, Erişim Tarihi: 20.01.2021.
- Fedai, R. ve Aydın, G. (2020), "Yerel Yönetimlerde Reform: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Merkez Yerel İlişkilerinin Seyri", *ÇOMÜ LJAR*, 1(1), 118-132.
- Gençtürk, Y. (2016), Devrimden Darbeye Mısır'da İnsan Hakları, Ankara: SETA, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Erişim adresi:

- <https://www.setav.org/devrimden-darbeye-misirda-insan-haklari/>, Erişim Tarihi 21.11.2020.
- Hussein, A. M. A. (2012), The Inevitable Struggle: Local Government in Egypt, Erişim adresi: <https://dailynewsegypt.com/2012/10/14/the-inevitable-struggle-local-government-in-egypt/>, Erişim Tarihi 20.12.2020.
- Kuduoğlu, A. (2018), “Camp David Sonrası ABD-Mısır Yakınlaşması: Askeri Boyut”, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 101-137.
- Marefa, (2020), (مصر) نظام الإدارة المحلية, Erişim adresi: <https://www.marefa.org/>, 19.01.2021.
- Mecek, M. ve Atmaca, Y. (2020), “Yerel Yönetimlerin İdari Yapısına İlişkin Mevzuat Analizi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(76), 2068-2087.
- Mercan, T. (2020), Mısır Ülke Raporu, Mısır: T.C. Kahire Büyükelçiliği Gümrük Müşavirliği.
- Özdemir, F. N. (2020), Arap Baharı'nın Kriz Yönetimi Bağlamında Değerlendirilmesi: Mısır Arap Cumhuriyeti Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Rabie, H. (2019), التظاهرات الأخيرة في مصر تدفع السلطات المصرية إلى التفكير في انتخابات محلية, Erişim adresi: <https://www.al-monitor.com/pulse/ar/originals/2019/10/egypt-local-council-elections-municipalities-corruption.html>, Erişim Tarihi: 20.01.2021.
- Sağır, E. (2020), السلطة المحلية على محك الأزمات... اللامركزية في زمن الكورونا, Erişim adresi: <https://legal-agenda.com/السلطة-المحلية-على-محك-الأزمات-اللام>, Erişim Tarihi: 20.01.2021.
- Saleh, A. (2018), المحليات في مصر: بين تطبيق اللامركزية وحلم العمل السياسي, Erişim adresi: <https://legal-agenda.com/المحليات-في-مصر-بين-تطبيق-اللامركزية-و>, Erişim Tarihi: 19.01.2021.
- Sarıslan, F. (2019). Türkiye-Mısır İlişkilerinde Ekonomik Dinamiklerin Etkisi, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (54), 526-559. DOI: 10.18070/erciyesiibd.533177
- Sertyeşilışık, E. (2015). Mısır'ın Su Sorununun Ekonomi Politik Açısından İncelenmesi, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, (1), 67-72.
- Tadamun, (2013), الحق في الحكم المحلي الديمقراطي في الدستور المصري, Erişim adresi: <http://www.tadamun.co/the-right-to-democratic-local-government-2/#.YAM1AegzZPY>, Erişim Tarihi: 19.01.2021.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (2004), Mısır, Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/misir>, Erişim Tarihi 22.11.2020.
- Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, (2012), Yerelleşmede Türkiye'yi "İsveç Gören" Mısırlı Parlamenterlerden TEPAV'a Çalışma Ziyareti, Erişim adresi: <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/3265>, Erişim Tarihi 02.01.2021.
- Unhabitat, (2015), التخطيط والتصميم الحضريين مصر, Erişim adresi: <https://unhabitat.org/ar/-التخطيط-وال>, Erişim Tarihi: 20.01.2021.
- Usta, S. ve Bilgiç, E. (2017), “Merkezi Yönetim-Yerinden Yönetim İlişkileri: İspanya ve Türkiye Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Stratejik Kamu Yönetimi Dergisi*, Cilt 3, Özel Sayı, 121-137.
- Uygun, S. V. (2018), “Kamu Yönetimi Karşılaştırmalarında Ülke İçi ve Ülke Dışı Tercih Yöntemlerinin Kıyaslanması: Yöntem, Aktörler, İlkeler ve Süreç”, *Journal of Social And Humanities Sciences Research*, 5(28), 3372-3382.

- Wara, Y. A. (2019), "Arap Bahar'ından Sonra Mısır ve Tunus'un Anayasa Sürecinin Karşılaştırılması", *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, 1(2), 83-94.
- Yamak, T. (2018), "Mısır'da Devlet ve Toplum İlişkilerinin Kurumsal Dönüşümü", *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 25-57.
- Yıldırım, U. T. (2020), "Laiklik ve Din-Devlet İlişkisi Bağlamında Türkiye, Fransa ve Mısır: Karşılaştırmalı Bir Analizi", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 41, 564-579.
- Yılmaz, M. E. (2011), "Devrim Sonrası Mısır'da Siyasal Dönüşüm", *Ortadoğu Analiz*, 3(31-32), 50-56.
- Yusuf, A. (2013), *Mısır'da Yargı Süreçleri*, Ankara: SETA, Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Erişim adresi: <https://www.setav.org/misirda-yargi-surecleri/>, Erişim Tarihi 10.12.2020.

Şehir Tarımı ve Arıcılığının Şehir Dirençliliği Ekseninde Değerlendirilmesi

Vildan ARMAĞAN*
Arzu YILMAZ ASLANTÜRK**
Yusuf ŞAHİN***

Öz

Beslenme insanın en temel ihtiyaçlarından biridir. Bu yüzden, beslenmeye katkı sunan tarımsal faaliyetler insanlık tarihinin en önemli parçasıdır. Uzunca bir süre şehir ve tarım iç içe olmuştur. Ancak Sanayi Devrimiyle önemli bir değişim yaşanmış, tarım, şehirden ayrılmıştır. Artan şehir nüfusu ve yoksulluk gibi sorunlar, tarımsal faaliyetlerin tekrar şehirde de yapılmasını gerekli kılmıştır. 2020 yılında başlayan Salgın, toplum ve şehirler bakımından tarımsal faaliyetlerin ne kadar önemli olduğunu hatırlatmıştır. Bu çalışmada önemi zaten bilinen tarımsal faaliyetlerin özel bir türü olarak şehir tarımından söz edilmektedir. Şehir tarımı içinde Türkçe literatürde fazla işlenmeyen şehir arıcılığı üzerinde durulmaktadır. Arıcılık, tozlaşma işlevi sayesinde tarımsal faaliyetler için önemlidir. Aynı zamanda arıcılık bir istihdam imkânı olabilirken arı ürünleri de gıdanın bir türünü oluşturur. Ne var ki arı kolonileri, tarımsal ilaçlama sebebiyle ciddi zarar görmektedir. İşte bu noktada şehir arıcılığı bir çıkış yolu olarak önerilmektedir. Bu makalenin amacı, şehir arıcılığı özelinde şehir tarımının şehirlerimizdeki gıda tedariki açısından sağlayabileceği imkânları tartışmaktır. Nitekim dirençli şehirlerin önemli parametrelerinden olan gıda güvenliğinin bir boyutunu gıda tedariki oluşturmaktadır. Çalışma konusu itibarıyla Türkçe kaynakların yetersiz olmasından dolayı yabancı kaynaklardan yararlanılarak literatür taraması yapılmıştır. Çalışmada, şehir arıcılığının gıda güvenliği açısından dirençli şehirlerin oluşmasına yapabileceği katkılar, niteliksel SWOT analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Gıda güvenliği yönüyle dirençli şehirler inşa ederken şehir arıcılığının uygulama alanı bulacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Şehir, Şehir Arıcılığı, Şehir Dirençliliği, Şehir Tarımı

Evaluation of Urban Agriculture and Beekeeping on the Axis of Urban Resilience

Abstract

Nutrition is one of the most basic human needs. Therefore, agricultural activities that contribute to nutrition are the most important part of human history. For a long time, the city and agriculture have been intertwined. However, an important change occurred with the Industrial Revolution and agriculture was separated from the city. Problems such as increasing urban population and poverty have made it necessary to carry out agricultural activities in the city again. The pandemic that started in 2020 reminded how important agricultural activities are for society and cities. In this study, urban agriculture is mentioned as a special type of agricultural activities whose importance is already known. Within urban agriculture, urban beekeeping, which is not covered much in the Turkish literature, is emphasized. Beekeeping is important for agricultural activities thanks to its pollination function. At the same time, beekeeping can be an employment opportunity and bee products constitute a form of food. However, bee colonies are severely damaged by agricultural pesticides. This is where urban beekeeping is proposed as a way out. The aim of this article is to discuss the possibilities of urban agriculture in terms of food supply in our cities. As a matter of fact, one dimension of food security, which is one of the important parameters of resilient cities, is food supply. Due to the inadequacy of Turkish sources in terms of the subject of the study, a literature review was made by using foreign sources. In the study, the contributions of urban beekeeping to the formation of resilient cities in terms of food safety were examined using the qualitative SWOT analysis method. It has been concluded that city beekeeping will find an application area while building resilient cities in terms of food safety.

Key Words: City, Urban Beekeeping, Urban Resilience, Urban Agriculture

Geliş/Received: 03.05.2023

Kabul/Accepted: 07.06.2023

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Arş. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, yldrm.vildan@gmail.com Orcid ID: 0000-0003-1702-6154

** Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Aksaray, Türkiye, aslanturkarz@hotmail.com, Orcid No: 0000-0002-2257-5433

*** Prof. Dr., Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ysahin28@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0002-7744-7113.

(Makale Türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Son üç yıldır, COVID-19 Salgınıyla mücadele edilmektedir. Bu süreçte, tarım ve hayvancılığın insanlık için ne kadar önemli olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. Zira Salgın döneminde başka alanlarda kapanma olsa da tarımsal faaliyetlerle uğraşanlar bundan muaf tutulmuştur. Tarımsal faaliyetler sadece kırsal alanlarda değil şehirlerde de yapılabilmektedir. Halen bazı şehirlilerin kendi mülklerinde ve dar alanlarda bireysel tüketim amaçlı tarımsal faaliyetlere giriştikleri görülebilmektedir. Ayrıca, yeni gelişen tarım teknikleriyle profesyonel olarak şehir tarımı yapılabilmektedir. Şehir arıcılığı da şehir tarımının bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır.

Şehir tarımının gündeme gelmesinde, gıda güvenliği için kişilerin kendi gıdalarını üretmesine vurgu yapan, yerli gıda üretimini teşvik eden birtakım girişimlerin katkısı olmuştur (Arena, 2010: 2).¹ Buna karşın nüfusun büyük çoğunluğu şehrin dışındaki tarım alanlarında ticarî üretimin teşvik edildiği bir dünyada yaşamaktadır. Başta yoksullar olmak üzere; şehirlilerin kendi kendine yeten tarımsal faaliyetlere girişmelerinin desteklendiği bir anlayış değişikliği yaşanıyor olması, üzerinde düşünülmesi gereken bir durumdur (Koç, 2003: 36).

Şehirlerin dirençliliği açısından gıda güvenliğinin önemli olduğu belirtilmektedir. Şehir arıcılığı ile şehir tarımı, gıda güvenliği tartışmalarında karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, şehir arıcılığı, şehir tarımına, şehir tarımı gıda güvenliğine, gıda güvenliği de şehirlerin dirençli olmasına katkıda bulunabilir. Şehir tarımı ve bu çerçevede şehir arıcılığı, şehirlerin ekolojik, ekonomik ve sosyal açıdan dirençli hale gelmesinde önemli rol oynayabilir. Bilindiği gibi tarımsal üretimin kırsalda yapılması, mahsullerin nihai tüketiciye ulaşınca kadar uzun bir tedarik sürecini gerekli kılmaktadır. Bu süreçte gıda güvenliği bakımından sorunlar yaşanabilmektedir. Tedarik aşamasında mahsullerin bozulması, tedarik sürecinin durması gibi aksamalar hiç tarım yapılmayan şehirlerde gıda krizi yaşanmasına neden olabilmektedir.

Bu noktada şehirlerin gıda güvenliği bakımından dirençli ve dayanıklı olabilmesi için şehir tarımı ve arıcılığının yaygın olarak faaliyete geçirilmesi önemlidir. Şehir tarımı ve arıcılığı demek, aynı zamanda şehirde yeni istihdam alanları da demektir. Bu da yoksulluk açısından kırılmalıya sahip şehirlerde, sosyal açıdan dirençli olmak anlamına gelmektedir. Aynı zamanda çatı bahçeciliği ve diğer dikey bitkilendirme uygulamalarıyla şehir alanı, mekânsal olarak daha çevreci bir amaçla kullanılmış olmaktadır. Şehir bahçeciliğinin artması şehir arıcılığını da olumlu yönde etkilemektedir.

Bu çalışmada şehir dirençliliği, şehir tarımı ve arıcılığı bağlamında değerlendirilmiştir. Şehirlerin gıda bakımından dirençli olması şehirde tarım ve arıcılığın yapılması ile yakından ilişkilidir. Şehir dirençliliği, çeşitli parametrelerle kriz durumlarındaki dayanıklılıkları açısından şehirleri

---

¹ Arena (2010: 34), bu çerçevede, ABD’de Gıda Güvenliğini Artırma Kanunu, Gıda Güvenliği Modernizasyonu Kanunu, Gıda ve İlaç Yönetimini Küreselleştirme Kanunu, Gıda Güvenliği, Takviyesi, Değerlendirmeleri, Standartları ve Hedeflemesi Kanunu gibi çok sayıda tasarının gündeme geldiğinden söz etmektedir.

değerlendirmektedir. Bu parametrelerden biri de gıda ihtiyacıdır. Şehirlerin gıda üretim ve tedarik aşamalarında karşılaşılabilecek krizlerde dayanıklı ve dirençli olabilmesi için şehir tarımına ve arıcılığına yönelmek önemlidir. Şehir tarımı ve arıcılığı, gıda üretimi sağlayarak sosyo-ekonomik çıktılar sağlamaktadır. Bu sayede şehirler, hem gıda bakımından hem de sosyal bakımdan dirençli hale gelmektedir. Ancak şehir tarımı ve arıcılığının bazı zayıf yönleri de vardır. Şehir tarımındaki altyapının maliyetleri, şehir arıcılığındaki kayıt dışılık ve kamu sağlığı riski, bu zayıf yönlerden bazılarıdır.

Bu makalede, şehir dirençliliğinin gıda parametresi şehir tarımı ve arıcılığı ekseninde tartışılmıştır. Şehir tarımı ve arıcılığının güçlü ve zayıf yönleri ile sahip olduğu tehdit ve fırsatları (kısaca, SWOT analizi) ortaya konulmuştur. Amaç, şehirlerde gıda dirençliliği bakımından önemli bir yeri olabilecek şehir tarımı ve arıcılığının geliştirilmesine bilimsel açıdan katkı sağlamaktır. Konunun ülkemizde daha yeni tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Dolayısıyla, çalışmada literatür taramasından yararlanılmaktadır.¹ Şehir arıcılığını, dirençli şehirlere yapabileceği katkılar açısından ele alan bu makale, Türkçe literatür bakımından bir ilk olma özelliği taşımaktadır.

Şehir Tarımı

Şehir, değişik kriterlere göre tanımlanabilmektedir. Her disiplin, kendi öncelikleri çerçevesinde bir tanım yapmakta, dolayısıyla tanımlar arasında bazen çelişki de ortaya çıkmaktadır. Örneğin, iktisatçılar, tarım ve hayvancılığın hâkim üretim tarzı olmadığı yerleri şehir olarak tanımlamaktadır. Öte yandan TÜİK, 20 bin nüfusun üzerinde olan yerleri şehir olarak kabul etmektedir (Şahin, 2022: 1-3). Buna göre nüfusu 10 bin civarında olan ve hâkim üretim tarzı sanayi ve hizmet sektörü olan bir yerleşim yeri, ne olarak tanımlanacaktır? İktisatçılar bu yerleşim yerini şehir, TÜİK çalışanları (demograflar) ise kır olarak kabul edecektir.

Bugüne kadar yapılan şehir tanımlarından hareketle; sanayi ve hizmet sektörünün hâkim üretim tarzı olduğu, soğuk, resmî, mesafeli insanî ilişkilerin öne çıkmaya başladığı (dolayısıyla, örgütlü faaliyetlerin öne çıktığı), belirli bir nüfus eşiğini aşmış yerleşim yerleri şehir olarak tanımlanabilir (Şahin, 2022: 3). Bu arada, “tarımsal faaliyetin hâkim üretim tarzı olmadığı yerler” şeklindeki şehir tanımı, modern döneme aittir. Tarihte şehir, her zaman tarımla iç içe geçmiş haldedir (Koç, 2003: 35). Şehirdeki tüm tarımsal faaliyetleri kapsayan şehir tarımı, şehir alanları içinde ve çeperinde tarım faaliyetlerinin gerçekleştirilmesidir. Şehir tarımı; biyolojik çeşitliliğe, yerel kalkınmaya, gıda güvenliğine, kentsel atıkların ve atık sularının tekrar kullanımına ve yoksulluğun azaltılmasına katkı sağlayabilmektedir (Kanbak, 2018: 197, 193). Dolayısıyla şehir tarımının şemsiye bir kavram olduğu söylenebilir.

¹ Şehir arıcılığıyla ilgili olarak; Google arama motoru üzerinden İngilizce “Urban Beekeeping”, Türkçe “şehir arıcılığı” ve “kent arıcılığı” kavramları üzerinden arama yapılmıştır.

Tarım her ne kadar kırsal alana özgü olarak ele alınsa da kırdan kente göç, hızlı kentleşme, kentsel yoksulluk ve yüksek işsizliğin neden olduğu ekonomik, toplumsal ve çevresel sorunlar, tarımı şehir ekseninde düşünme ihtiyacını ortaya çıkartmıştır (Kayasü ve Durmaz, 2021: 1361). Şehir tarımı ve arıcılığı kavramları, doğal olarak, şehrin tarım dışı faaliyetlerin yoğunlaştığı yerler şeklinde tanımlanmasını tartışmalı hale getirmiştir.

Şehir ve Tarım İlişkisi: Tarihsel Süreç

İnsanlık tarihinde tarım, çok önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Tarım devrimiyle yerleşik yaşama geçilmesi ve şehir yerleşimlerinin görülmesi Neolitik Çağ'a rastlamaktadır (Aytan, 2021: 981). Belirli bir süre sonra tükettiğimizden daha fazla üretmek, başka mesleklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yerleşik hayata geçiş, şehirlerin ortaya çıkışının da başlangıcı sayılmıştır.

Uzunca bir süre şehirler, tarım yapılan yerler olmaya devam etmiştir. Tarım ile şehir arasındaki ilişkiyi Sanayi Devrimi koparmış; tarım, şehrin dışına doğru yayılmıştır (Tandoğan ve Özdamar, 2022: 242). Diğer bir ifadeyle, şehirlerin etrafındaki tarımsal alanlar bir süre direnmiş ama büyüyen şehirler karşısında pes etmiş, şehirler tarımsal alanları da kendi bünyesine katmıştır (Koç, 2003: 35). Şehirlerin tarımsal ürün ihtiyacı, kırsal alandan gelen tarım ürünleriyle karşılanmaya başlamıştır. Bir bakıma, şehir ve kır arasında bir işbölümü oluşmuştur. Şehir, sanayi ve hizmet sektörünün öne çıktığı, kır ise tarımın belirgin olduğu yer haline gelmiştir. Ama bu süreç, şehirleşme için ihtiyaç duyulan mekânsal genişliği sağlamakla birlikte, tarımsal üretim alanlarının tüketilmesinden dolayı gıda temini ve gıda güvenliği sorununun ortaya çıkmasına yol açmıştır (Yeniğül, 2016: 292).

Son iki yüzyılda toplam nüfusun içerisinde şehir nüfusu da hızla artmıştır.² Nüfus artışı, beslenmeyle ilgili tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Örneğin, Thomas Malthus, dünya nüfusunun geometrik, gıda stokunun ise aritmetik olarak arttığını, dolayısıyla ikisi arasındaki makasın açılmasından dolayı bir kıtlık yaşanacağını iddia etmiştir. T. Malthus'un görüşleri, küçük revizyonlarla kendisinden sonra da dillendirilmeye devam edilmiştir.

Sanayileşme, şehirlerde fabrikaların yapılmasını beraberinde getirmiş, zamanla fabrikaların etrafı şehre göç edenlerin (aslında yoksulların) mekânı olmaya başlamıştır. Şehirler, hem zenginliğin hem de yoksulluğun bir arada bulunduğu yerler haline gelmiştir. Şehirdeki yoksulluk, eş zamanlı olarak, şehir tarımının tekrar ortaya çıkmasına da yardımcı olmuş; bir bakıma, (tarımla birlikte başlayan yerleşik hayata geçiş dönemi şehirlerindeki gibi) başa dönmüştür (Kayasü ve Durmaz, 2021: 1363). Dolayısıyla, tarımı şehirle buluşturma tartışmaları, Sanayi Devriminden hemen sonra başlamıştır. Örneğin, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Batılı sanayi şehirlerinin sorunlarını bertaraf edecek şehir

---

² Sanayi Devriminden sonra şehirler, kır aleyhine hızlı bir büyüme göstermiştir. Dünya nüfusu, MS yaklaşık 1.800 yıl boyunca üç katı kadar artış göstermişken, son 220 yıl boyunca ise sekiz kat artmış, bugün itibarıyla 8 milyarı aşmıştır. Detaylı bilgi ve ileriye dönük nüfus tahminleri için bkz. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf.

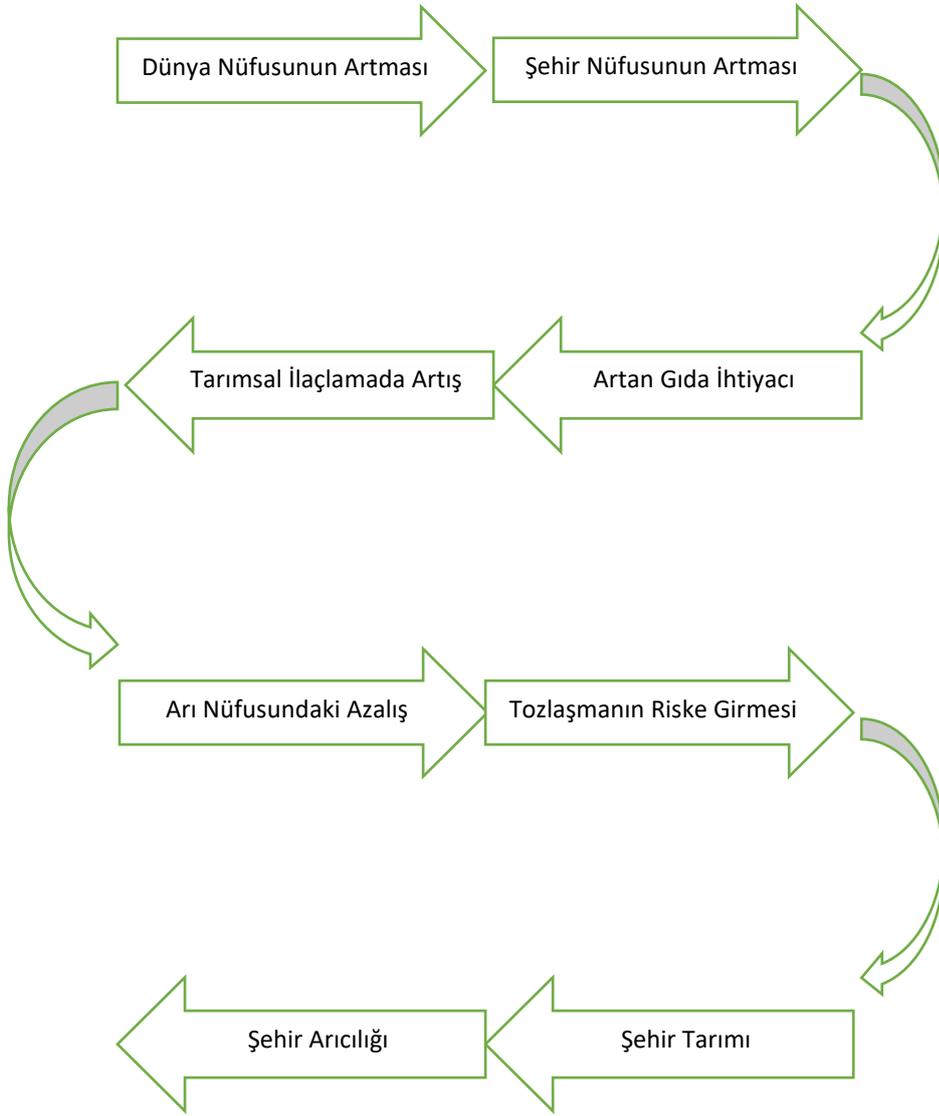
önerileri geliştirilmeye başlanmıştır. E. Howard'ın şehirlerin etrafını bir kuşak gibi çevreleyen yeşil alanların yer aldığı “Bahçe Şehir” (Şahin, 2022: 141); Le Corbusier tarafından “İşıldayan Çiftlik”, F. L. Wright tarafından da “Broadacre Şehir” önerileri geliştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında başta Berlin olmak üzere birçok şehirde gıda temini önemli hale gelmiş ve şehirlerde bahçeler yaygınlaşmıştır. ABD’de, Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan zafer bahçeleri, İkinci Dünya Savaşı sonrasında da tedavi amacıyla tekrar gündeme gelmiştir (Tandoğan ve Özdamar, 2022: 233 vd.). Ülkesine karşı uygulanan ambargo karşısında Küba, şehir tarımına toplumun yeniden inşa edilmesinin bir aracı olarak bakmıştır (Keskin ve Yıldırım, 2019: 80).

Ülkemizde ise, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren pek çok şehirde “bahçelievler” adıyla semtlerin veya mahallelerin kurulduğu görülmektedir (Keskin ve Yıldırım, 2019: 67). Şehir tarımı, örneğin, İstanbul’un öteden beri şehir kimliğinin önemli bir parçasıdır. İstanbul’da çok sayıda semtte bostanların olduğu görülmektedir. Bugün de şehrin değişik yerlerinde (örneğin, Küçükçekmece, Kuzguncuk, Moda, Fenerbahçe, Maltepe’de) şehirlielerin birlikte katıldıkları tarımsal faaliyetlere rastlamak mümkündür (Tandoğan ve Özdamar, 2022: 238 vd.). Yakın dönemde ise, 2005 yılında İstanbul’un Gürpınar Belde Belediyesi tarafından başlatılan şehir tarımı uygulamaları (Keskin ve Yıldırım, 2019: 82-83), diğer belediyelerin uygulamalarıyla artarak devam etmektedir.

Sanayileşmeyle birlikte şehirlerden kovulan ve 1900’lü yıllardan itibaren tekrar şehre dönen tarımın, daha güçlü bir biçimde ülkelerin gündemine girmiş olduğu gözükmektedir. Yakın dönemde, özellikle de 2008 yılında yaşanan dünya ekonomik krizinden sonra gıda fiyatlarındaki artış, hükümetleri ve belediyeleri şehir tarımının sürdürülebilir kalkınma için taşıdığı potansiyeli değerlendirmeye biraz daha zorlamıştır (Keskin ve Yıldırım, 2019: 76). Şartlar, bir bakıma, şehirlerde tarımsal faaliyetlere karşı ilginin artmasını beraberinde getirmiştir.

20. yüzyılın ortalarından itibaren yeşil devrimle birlikte tarımda inanılmaz gelişmeler olmuştur. Gıda stokundaki artış, büyük ölçüde, tarımsal ilaçlamayla mümkün olabilmektedir. Ama tarımsal ilaçlama, aynı zamanda tarımın sürdürülebilmesi bakımından önemli bir görev icra eden arıların hayatını da tehdit eder hale gelmiştir. Tarımsal alanlardaki arı kolonilerinde ciddi düşüşler gözlenmeye başlanmıştır (Matsuzawa ve Kohsaka, 2022: 89).³ Bu yüzden, arı kolonilerindeki azalış, arıcılık için belirli açılardan daha avantajlı yerler olan şehirlerde de arıcılık yapılabileceği düşüncesini beraberinde getirmiştir (bkz. Şekil 1). Berlin, Paris ve New York, şehir arıcılığında öne çıkan (Egerer ve Kowarik, 2020: 956) şehirler arasında yer almıştır.

³ Tarım, hiçbir durumda insanoğlunun vazgeçemeyeceği faaliyetlerden biridir Ama insan, tarım için vazgeçilmez olmaktan çıkmıştır. Tarımda makineleşmenin her geçen gün yaygınlaşmasıyla birlikte istihdam içinde tarımın payı sürekli azalmaktadır. Örneğin, ülkemizde 1990 yılında tarımda istihdam edilenlerin oranı %46 (Yenigül, 2016: 295) iken, bu oran 2021’de yaklaşık %17’ye düşmüştür (TÜİK, 2022).

Şekil 1: Şehir Arıcılığına Giden Süreç (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Şehir ve tarımın birlikteliği, günümüzde, teknikle bütünleşerek devam etmektedir. Yeni tekniklerle tarımın toprak, su ve iklim faktörüne bağlılığı azaltılmaya, geniş alanlara ihtiyaç duymadan şehir tarımı yapabilme kabiliyeti artırılmaya çalışılmaktadır. Şehirlerde tarımın (ve tabii ki şehir arıcılığının) önünün açılmasıyla şehirlerdeki gıda dirençliliğinin artırılması hedeflenmektedir.

Şehir Tarımı Uygulamaları

Şehir tarımı, şehrin içinde ekonomik, sosyal, kültürel veya ekolojik gerekçelerle yapılan bitki yetiştiriciliği, kümes hayvancılığı, şehir arıcılığı gibi faaliyetlerin bütününe verilen addır. Şehir arıcılığı da şehir tarımı içinde değerlendirilmektedir (BOMA Canada, 2019: 8). Daha basit bir ifadeyle şehir tarımı, şehir içinde ve çevresinde her ölçekte yapılmakta olan bütün gıda üretim türleri ve etkinlikleri (Keskin ve Yıldırım, 2019: 73) olarak da tanımlanabilir. Şehir tarımı, şehrin içinde ve çevresinde tarım

şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Koç, 2003: 34-35; Keskin ve Yıldırım, 2019: 70). Şehir tarımı, şehrin içinde (şehir içi) veya sınırında (şehir çevresi) yer alan, çeşitli gıda ve gıda dışı ürünleri (çiçek ve orman) yetiştiren, işleyen ve dağıtan bir endüstridir. Şehir tarımı, şehrin sahip olduğu doğal, beşeri ve teknolojik kaynakları kullanarak şehrin gıda ihtiyacına katkı sağlamayı amaçlamaktadır (Koscica, 2014: 180).

Şehir tarımının değişik şekillerde görülebildiğini belirtmek gerekir. Örneğin, dar gelirli ailelerin kendi ihtiyaç duyduğu gıdaları temin etmek için yaptıkları tarımsal faaliyetlerden, topluluk ve hobi bahçelerine, hatta büyük ölçekli tarım işletmelerine kadar uzanan faaliyetler, şehir tarımı içinde yer alabilir (Koç, 2003: 34). Dolayısıyla, şehir tarımını ticarî olan, ticarî olmayan ve her ikisini de amaçlayan uygulamalar şeklinde üçe ayırmak (Tandoğan ve Özdamar, 2022: 225) mümkündür. Pazar bahçeciliği, şehir çiftçiliği, şehir çevresi çiftçiliği, ticarî arıcılık; özel bahçeler, toplum bahçeleri, kurumsal bahçeler, gösteri bahçeleri, yenilenebilir peyzaj tasarımı, gerilla bahçeleri, hobi olarak arıcılık, hobi olarak kümes hayvancılığı ticarî olmayan (Hodgson, 2011'den aktaran, Keskin ve Yıldırım, 2019: 74) şehir tarımı türleri içinde değerlendirilmektedir.

Kişiler ek gelir sağlamak ve kendi tüketimleri için şehirde tarımsal faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bu tarımsal faaliyetler, tüm şehir üretimine olumlu bir ivme sağlamaktadır. Geri kalmış ve gelişmekte olan ülkelerde şehir tarımı hâlâ geçim sağlamak amacıyla devam etmektedir. Bu şehirler arasında Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerindeki şehirler, önemli bir yer tutmaktadır (Koscica, 2014: 179). Şehirde çiçek ve sebze bahçeleri yetiştirmek dünya çapında yükselen bir eğilimdir. Şehir planlamacıları çatıda çiçek ve sebze yetiştirmeye elverişli tasarımlarıyla çevre dostu planlama üslubunu daha fazla tercih etmektedirler. Bu sayede şehir sakinlerine daha yeşil ve doğayla uyum içinde bir şehir hayatı sunmayı hedeflemektedirler. Aynı zamanda şehir tarımı, şehir arazi ve boş alanlarını daha etkin kullanmayı da beraberinde getirmektedir (Certomà, 2015: 13). Bu yönleriyle birlikte değerlendirildiğinde şehir tarımının şehir açısından çok sayıda işlevinin olduğu söylenebilir.

Şehir tarımı, ekim, bahçecilik, çiçekçilik, ormancılık, su ürünleri yetiştiriciliği ve hayvancılık dâhil olmak üzere birçok üretim sistemini içerir. Bu nedenle, gelişmekte olan herhangi bir şehirdeki tarımsal üretim, sebze, meyveden arı ürünleri ve diğer besi ürünlerine kadar geniş bir çeşitlilik gösterir. Şehir tarımının kırsal tarıma göre nispi avantaj sağlayan unsuru, çabuk bozulan yiyeceklerin daha kısa sürede ve daha az maliyetle temin edilebilmesidir. Gıdaların taşıma/tedarik aşamasının kolaylaşması daha çeşitli ürün üretmeyi sağlayan olumlu bir etmendir (Koscica, 2014: 179).

Modern şehirlerde tarımsal faaliyetler için tarım alanı sorunu vardır. Çünkü şehirler tasarlanırken, tarımsal faaliyetler şehir alanının dışında tutulmuştur. Şehirler daha çok konutlar, iş yerleri ve endüstriyel üretim tesisleri ile doludur. Bu nedenle şehirlerde tarımsal faaliyet alanları, küçük pencere pervazları, teraslar ve balkonlar, çatılar, bodrumlar, boş araziler, okul bahçeleri, yol kenarları gibi dar alanlarla sınırlı kalmaktadır (Koscica, 2014: 180-181). Kentsel boşluklar olarak ifade edilen bu alanların tarım için değerlendirilmesi, şehir toplumunu bir araya getirme açısından önemlidir. Şehirde yapılan tarımsal faaliyetler, orada yaşayanlara ürün yetiştirmenin aşamalarını takip etme, ürün yetiştirerek gıda ve gelir sağlama, mahallenin kendi kendine yeterliliği fikrine alıştırma, kentsel estetik gibi pozitif

etkilere sahiptir. Aynı zamanda dirençli şehir, dirençli şehir toplumu için işbirliğine de katkı sağlar (Lfarakh, 2021: 33-34).

Şehir tarımının yöntemlerinden biri dikey tarım uygulamalarıdır. Dikey tarım, yerel ürünlere artan tüketici talebi doğrultusunda, teknoloji (bilgisayar teknolojileri) ve tarımın kombinasyonu olan bir uygulamadır (Gibson, 2018: 27). Dikey tarım uygulamaları, şehirlerde modern teknolojilerle yapılan bir tarım uygulamasıdır. Gıda üretmekle birlikte, dar alanlarda tarım yapılması bakımından şehir mekânının daha verimli kullanılmasını ve şehirlerin daha yeşil bir görünüme kavuşmasını sağlar. Dikey tarım uygulamalarıyla modern şehirler ile bireyler arasındaki ilişki, insanının doğaya dönüşü yönünde yeniden kurulmaktadır (Ellingsen & Despommier, 2008: 27).

Günümüzde kullanılan tarım metotlarının doğayı tahrip ettiğini ve çevreyi kirlettiğini iddia eden Despommier (2009)'in çalışmasında, yaygın tarım yöntemlerinin önemli ölçüde tatlı suya ihtiyaç duyduğu, kullanılan tarım ilaçları ve gübrelere yer altı sularının bir kısmının kullanılamaz hale geldiği belirtilmiştir. İklim değişikliğinin muhtemel sonuçları nedeniyle, uzun vadede, bugün tarım alanı olarak kullanılan pek çok alanın işlevini kaybedeceği ifade edilmiştir. Yaygın tarım yöntemi ile üretilen mahsullerin, üretim ve taşıma aşamasında ihtiyaç duyulan fosil yakıtlar da doğaya verilen zararın bir başka boyutunu oluşturmaktadır.

Yeşil çatı kaplama (*green roofing*) tekniği şehir tarımının bir başka yöntemidir. Çatılarda bitki örtüsünün büyümesini sağlayan ve bina inşaatı sırasında kaybedilen yeşil alanı yeniden sağlamaya yönelik bir teknolojidir. Yeşil çatı kaplama uygulamasında fazla suyun atılmasını kolaylaştırmak için bir drenaj tabakası; drenaj tabakasının ortama tıkanmasını önlemek için bir filtre; yetiştirme ortamı ve bitki örtüsüne ihtiyaç vardır. Tasarım ve bitki seçimi, projenin amacına bağlıdır. Yeşil çatı kaplama ile çatıların mekânsal işlevi ve yağmur suyundan faydalanma artar, yetiştirilen bitkinin türüne göre biyoçeşitlilik korunmuş olur, şehirlerde yaşanan hava kirliliğinin giderilmesine katkıda bulunur (Whittinghill & Rowe, 2011: 314-315).

Şehir tarımı, aynı zamanda şehrin kırılğan ve dirençsiz olduğu, çevre kirliliği, yoksulluk, yeşil alan eksikliği, gıdaya erişimde zorluklar gibi konularla baş etmede önemli bir yöntem olarak gelişim göstermektedir. Bununla birlikte şehir tarımı şehir arıcılığı ile ayrılmaz bir bütündür. Arılar bal üretmek için çiçeklere, sebzeler ve meyveler de büyümek için arılara ihtiyaç duyar. Şehir arıcılığı çıktılarıyla birlikte dirençli şehir oluşturmanın ekolojik ve sosyo-ekonomik yönden önemli bir unsurudur. (Şehir arıcılığı ile ilgili detaylı bilgiler daha sonraki alt başlıkta anlatılacaktır.)

Tarımsal faaliyetleri teknolojik yöntemlerle, daha dar ve kapalı alanlarda gerçekleştirmek mümkündür. Bu anlamda, şehir tarımında üretim kapalı mekânlarda da gerçekleşmektedir. Dünyada ve Türkiye'de kapalı alanda mahsul elde etme, faaliyete geçmiş olan bir tekniktir. Bu, topraksız tarım olarak da ifade edilir. Açık havada uygulanan şehir tarımından daha fazla özel teknik gerektiren bir

uygulamadır. Bu uygulamada en önemli aşama sulama aşamasıdır ve hidroponik⁴ teknikle gerçekleştirilir (Yıldız Kutman ve Kutman, 2019: 42-43).

Hidroponik yöntemle yapılan tarım sayesinde sebze üretimi toprağa ve mevsimsel etkilere bağımlı olmaksızın ve doğal afetlerden etkilenmeyerek gerçekleştirilmektedir. Bu yöntemle, gereken büyüme ve olgunlaşma koşullarına bağlı olarak en üst düzey verimle tüm yıl mahsul elde edilebilmektedir. En önemlisi, hidroponik teknikle kapalı tarım, yeterli su ve enerjinin sağlanabildiği her yerde yapılabilir. Dünyada İngiltere, Hollanda, Danimarka, Almanya ve Yeni Zelanda'daki hidroponik tesislerde sebze üretimi gerçekleştirilmektedir (Despommier, 2009: 83).

Özellikle topografya yapısı bakımından dezavantajlı ülkeler için hidroponik tesisler önemli bir fırsattır. Örneğin Japonya dikey tarım için ideal bir ülkedir, çünkü arazisinin yüzde 75'i dağdır ve ülke nüfusunun büyük bir kısmı geri kalan yüzde 25'te yoğunlaşmıştır. Tokyo'daki Mirai, dünyanın en büyük kapalı alan tarım çiftliğidir. Singapur da Sky Greens ile dünya çapında dikey tarım uygulamaları gerçekleştirmektedir. Dikey tarımda İsveç ve ABD diğer öne çıkan ülkelerdendir. Bu ülkelerdeki tesislerde dikey tarım binaları aynı zamanda çalışma ofisi, restoran gibi başka kullanım alanları ile birlikte tasarlanmıştır. Üst katlarda hidroponik tarım üretilirken alt katlarda modern şehir hayatı devam etmektedir. Bu sayede binayı kullanan herkes tarımsal faaliyetlere katılma, eşlik etme veya gözlem yapma olanağı bulmaktadır (Gibson, 2018: 28).

Kapalı alanlarda yapılan tarımda, mahsulleri depolamak için ayrı bir alana ve maliyete ihtiyaç duyulmaması veya nispeten daha az duyulması önemlidir. Gıdayı tüketicinin yaşadığı en yakın yerde üretmenin muhtemel gıda tedarik krizleri karşısında şehirleri daha dirençli hale getirebileceği söylenebilir. Ek olarak hidroponik sistemle yapılan tarımın kuraklık, don vurması gibi mevsimsel etkilerden; sel, böcek istilası gibi doğal afetlerden arındırılmış olması da şehirlerin gıda ihtiyacı karşısında dirençli olmasını sağlamaktadır. Bir anlamda, yaşanan gıda ve tedarik krizleri karşısında şehir tarımı ve şehir arıcılığı, şehirlerin yeni normal ve krizlere uyum sağlama, dirençli olma çabasıdır.

Şehir tarımının Türkiye'de de örnekleri vardır. İstanbul'da Yedikule Bostanları Osmanlı'dan günümüze kadar varlığını ve üretimini sürdüren bir şehir tarımı örneğidir (Kanbak, 2016). İstanbul'da şehir arıcılığı girişimleri vardır. İstanbul Arıcılar Birliği kontrolünde, Şile, Sarıyer, Kartal ve Beykoz başta olmak üzere İstanbul'un ormanlık alanlarında bireysel arıcılar tarafından arıcılık yapılmaktadır. Metropolde arıcılık olarak ifade edilen şehir arıcılığına İstanbul ormanlarının zengin bitki çeşitliliği elverişli bir ortam sağlamaktadır (<https://www.aa.com.tr/>). Benzer olarak çatı bahçeciliği Türkiye'nin farklı şehirlerinde betonlaşma, hava kirliliği gibi şehir sorunlarının panzehri olarak ifade edilmektedir.

---

⁴Hidroponik sistem: "Topraksız bitki yetiştirmekte kullanılan bir yöntemdir. Bitkiler topraktaki besinlerin yerine bitkinin ihtiyacı olan mineralleri içeren bir besin solüsyonundan faydalanırlar. Bundan dolayı, toprağın tamamında mineral aramak yerine, bitkiler besinleri kolay bir şekilde ve direkt olarak besin solüsyonundan alabilirler. Bitkileri ve bitkilerin kök sistemlerini desteklemek için genellikle kum, turba, vermikülit, perlit, hindistan cevizi, kaya yünü veya genleştirilmiş kil agregası gibi yetiştirme medyaları kullanılır (<https://www.toprakvesu.com/hidroponik-nedir>)."

Yine İstanbul'da Kanyon AVM, Ankara'da Mesa Hastanesi, Gebze'de Turkcell Arge Binası çatı bahçeciliğinin örnekleridir (Koç ve Gültekin, 2010).

Bu şekilde Türkiye'de çatı bahçeciliği, şehir arıcılığı ve şehir tarımını kapsayan pek çok örnek vardır. Kent peyzaj çalışmalarında şehir boşluklarının yeşillendirilmesi ve çiçeklendirilmesi yeni bir uygulama değildir (Gürkaş, 2009). Sadece daha fazla betonlaşma daha az yeşil alandan oluşan "alan" sorunu vardır. Burada yeni olan yeşil alan ve çiçek yetiştiriciliğinin sadece estetik amaç taşımaksızın (arıcılık, sebze yetiştiriciliği, hobi bahçeciliği gibi başka amaçları da kapsayarak) yatay formdan dikey forma taşınmış olmasıdır. Bunlar açık alan şehir tarımı örnekleridir.

Bir de kapalı alan dikey tarım örnekleri vardır. İstanbul Dikey Tarım Uygulama Merkezi tarımsal üretim yapan bir tesistir. Burada raf ömrü kısa olan yeşil mahsuller üretilerek lojistik maliyetin en aza indirilmesi hedeflenmiştir. Birden fazla kattan oluşan tesiste raf düzeneği ile dikey tarım üretimi yapılmaktadır. Özellikle İstanbul gibi kalabalık ve sanayi şehirlerinde, gıda tedarik yoğunluğu düşünüldüğünde dikey tarımın yerele katkısı çok önem kazanmaktadır (<https://www.tarimorman.gov.tr/>).

Şehir tarımı, şehrin boş alanlarında, bina balkon ve çatılarında, kapalı alanlarda olmak üzere üç türde yapılmakta, peyzaj, bitki yetiştirme, sebze yetiştirme gibi amaçlar taşımaktadır. Şehirde tarım kapalı alanda yapıldığında teknoloji ve uzman personel gerektirmektedir. Dikey tarım uygulamaları tamamen şehirlerde yapılan bir metottur. Açık alanda yapılan tarımın arıcılıkla vazgeçilmez bir bağı vardır. En nihayetinde, şehirlerin tarımsal gıdanın ilk üretim aşamasına dâhil olması, arıcılığın şehir tarımı ile birlikte geliştirilmesi şehir dirençliliği bakımından önemlidir.

Şehir Arıcılığı

Şehir tarımı içerisinde değerlendirilen şehir arıcılığı, arıcılık faaliyetinin şehirde yapılması anlamına gelmektedir. Bu yönüyle, şehir arıcılığının nüfusun daha fazla yerleşik olduğu şehirlerin gıda güvenliği açısından önemli olduğu söylenebilir. Bir taraftan, şehir arıcılığı şehre ve şehirlie katkı sağlamaktadır. Diğer taraftan, şehir peyzajı da arıcılığı kolaylaştırmaktadır.

Arılar (ve bu aile içinde yer alan bal arıları)⁵ insanlık için hayati derecede önemli bir yerde durmaktadır. Tarımsal faaliyetlerdeki tozlaşma, büyük ölçüde arılara bağlıdır.⁶ Arılar, dünyadaki 130'dan fazla sebze ve meyvenin tozlaşmasını sağlamaktadır (BOMA Canada, 2019: 7). Bunun da ötesinde şehir arıcılığının başka faydalarından da söz edilebilir (Arena, 2010: 6 vd.; Stange ve diğerleri, 2017: 2; Lorenz ve Stark, 2015: 116; Keskin ve Yıldırım, 2019: 68; Egerer ve Kowarik, 2020: 956):

- (a) İnsan psikolojisine katkı sağlar.
- (b) Apiterapi (arı ürünleriyle yapılan tedavi) için önemlidir.

---

⁵ Büyük arı ailesi, 20 binden fazla türü ihtiva etmektedir (BOMA Canada, 2019: 19). Bu çalışmada sadece bal arısı (*Apis mellifera*) üzerinde durulmaktadır.

⁶ Bu arada, arıcılığın (tarımsal bir faaliyet olarak değil de) sadece bir tozlaştırma aracı olarak görülmesi (Casanelles-Abella ve Moretti, 2022: 1) eleştiri konusu yapılmaktadır.

- (c) Başta çocuklar olmak üzere çevre eğitimi için bir laboratuvar işlevi görür.
- (d) Sıkıcı şehir hayatından kurtulmaya yardımcı olur.
- (e) Farklı bir çiftçilik uygulamasına imkân sağlar.
- (f) Yerel iktisadî kalkınmaya yardımcı olur.
- (g) Yoksulluğun azaltılmasına katkı sunar.
- (h) Gıda güvenliği bakımından önemlidir.
- (i) Biyoçeşitliliğin sürdürülmesine yardımcı olur.⁷
- (j) Binaların çatılarının yeşillendirilmesine katkı sağlar.
- (k) Arı balı ve diğer ürünlere erişimdeki ulaşım maliyetlerini azaltır.
- (l) Benzer faaliyeti yapanlar arasında bir dayanışma ortamı oluşturur.
- (m) Tüketim eksenli olmayan bir bakış açısının öne çıkmasına yardımcı olur.
- (n) Kadınların ve gençlerin ilgisinin yoğun olduğu bir faaliyet alanıdır.

Şehir arıcılığı, kırsal arıcılıkta yaşanan toplu arı koloni ölümleri nedeniyle daha dikkat çekici hale gelmiştir (BOMA Canada, 2019: 7). Yapılan çalışmalar, bu ölümlerin özellikle tarımsal ilaçlamadan kaynaklandığını göstermektedir.⁸ Şehirde arıcılık yapmak, tarımsal ilaçlardan korunmak için bir avantaj sağlayabilir. Şehirler, arıların nektar temin edeceği çiçekler ve içeceği su bakımından daha zengindir. Arıların kışlaması için havaların sıcak veya ılıman geçmesi önemlidir. Şehirler, kırsal alana göre daha sıcaktır (BOMA Canada, 2019: 7).

Bazı fikirler ilk başta insana şaşırtıcı gelebilmektedir. Şehir arıcılığı da bu başlık altında değerlendirilebilecek fikirlerdendir.⁹ Ama dünyada son çeyrek yüzyılda oluşan tecrübeye bakılınca; şehir arıcılığı yapılmalı mı, sorusunun geçildiği anlaşılmaktadır. Tartışma, şehir arıcılığı nasıl yapılması gerekir sorusuna verilen cevap üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Diğer şehir tarımı faaliyetlerinden farklı olarak arıcılığının tercih edilme nedenlerinden söz etmek mümkündür (Casanelles-Abella ve Moretti, 2022: 1):

- (a) Arıcılık için mülk sahibi olmak gerekmemektedir. Arı kovanlarının koyulacağı bir yerin bulunması yeterlidir.
- (b) Başka hayvanlarda bir takip zorunluluğu vardır. Ama arıların nerelere gittiğinin takip edilmesi gerekmemektedir.
- (c) Bal arıları, diğer hayvanların aksine, kendilerini çok hızlı bir şekilde yenileyebilmektedir.

⁷ Şehir tarımın faydalarına dair geniş bir liste için bkz. Durukan (2019: 7).

⁸ Arı koloni ölümlerinin hastalık ve parazitler ile iklim değişikliği gibi başka sebepleri de vardır (BOMA Canada, 2019: 10). Arıcılıkla uğraşanların yaşlılar olmasının da arı koloni ölümlerinde bir payının olabileceği belirtilmektedir (Mitsumori, 2020).

⁹ Arıcılığa duyulan bu ilgi, sinemaya bile yansımış, arıların ana figür olarak yer aldığı "arı sineması" diyebileceğimiz bir alt sektör oluşmaya başlamıştır (Arena, 2010: 11).

(d) Arıcılık, bir sömürücü faaliyet olarak değerlendirilemez. Zira arılar, tozlaşma hizmetleriyle esasında ciddi bir pozitif dışsallık¹⁰ üretmektedir.

Gıda güvenliği bakımından dirençli şehirler kurmanın önemli araçlarından biri olabilecek şehir arıcılığı, dünyada örnekleri olan ve tarihi oldukça eskilere dayanan bir faaliyettir. Paris Operası'na 1982'de yerleştirilen kovanlar, 1856'dan beri arı yetiştirme okullarının da bulunduğu Lüksemburg Bahçeleri, şehir arıcılığının ilk örnekleri arasında yer almaktadır (BOMA Canada, 2019: 9).¹¹ Bugün gelinen noktada dünyanın pek çok ülkesinde şehir arıcılığının yapıldığını görmek mümkündür (bkz. Tablo 2).¹²

Tablo 2: Şehir Arıcılığının Bulunduğu Ülkelerin ve Yerlerin Sayısı¹³

Bölgeler / Kıtalar	Ülkeler	(Şehir Yapılan) Yerler
Amerika	Kanada	8
	ABD	8
	Brezilya	2
	Dominik Cumhuriyeti	1
	Meksika	1
	Uruguay	1
Asya	Güney Kore	3
	Singapur	2
	Kamboçya	1
	Hong Kong (Çin)	1
	Hindistan	2
	Endonezya	1
	İsrail	1
	Malezya	1
	Filipinler	1
	Tayvan (Çin)	1
	Tayland	1
Avrupa	Birleşik Krallık	15
	Almanya	8
	Hollanda	4
	İtalya	3
	Avusturya	2
	Belçika	2
	Fransa	2
	Polonya	2
	Slovenya	2
	Hırvatistan	1
	Çek Cumhuriyeti	1
	Danimarka	1
	Estonya	1
	Finlandiya	1

¹⁰ Dışsallık, iktisadî bir kavramdır. Bir ekonomik birimin kendi faaliyetleriyle başka ekonomik birimlere verdiği olumlu veya olumsuz etkileri ifade etmek için kullanılır.

¹¹ Kanada'daki ilham verici altı örnek uygulamanın detayları için bkz. BOMA Canada (2019: 14 vd).

¹² Dünyada çok sayıda ilginç şehir arıcılığı örnekleri bulunmaktadır. Örneğin, Japonya'daki Ginja bölgesindeki gökdelenlerin üzerlerinde arıcılık deneyimi hakkında bkz. Mitsumori (2020).

¹³ Bu Tablo, Matsuzawa ve Kohsaka (2021: 934) tarafından internette yapılan "şehir arıcılığı" ve "ülke ismi" şeklindeki aramaya dayanarak hazırlanmıştır. Buna göre dünyada 43 ülkede 101 farklı yerde şehir arıcılığının yapıldığı anlaşılmaktadır.

	Gürcistan	1
	İrlanda	1
	Letonya	1
	Lüksemburg	1
	Norveç	1
	Sırbistan	1
	Slovakya	1
	İspanya	1
	İsveç	1
<i>Okyanusya</i>	Avustralya	7
	Yeni Zelanda	3
<i>Afrika</i>	Güney Afrika	1
<i>Toplam</i>	43 Ülke	101

Kaynak: Matsuzawa ve Kohsaka, 2021: 934.

Şehirlerde giderek artan tarımsal faaliyetler (ve bu arada şehir arıcılığı) ile ilgili bazı hukukî düzenlemelerin yapılması ve bu düzenlemeler çerçevesinde örgütlenmelere gidilmesi gerekmektedir. Bu makalenin konusu olmamakla beraber; şehir arıcılığıyla ilgili hukukî düzenlemelerin hangi düzeyde yapılacağı ve bu düzenlemeleri hayata aktaracak kurumların nasıl örgütlenileceği meselesi, muhtemelen, federal devletlerde farklı, üniter devletlerde farklı olacaktır. Ama ileriki yıllarda bu meselelerin de şehir arıcılığı tartışmalarında önemli bir yer tutacağı söylenebilir.

Şehir arıcılığıyla ilgili düzenlemelerin genel gerekçesi kamu güvenliğini sağlamaktır. Düzenlemelerin çok azı, biyoçeşitlilik vb. gibi amaçları da gözetmektedir (Matsuzawa ve Kohsaka, 2021: 933). Bu da şehir arıcılığıyla ilgili düzenlemelerin ileriki yıllarda daha kapsamlı bir bakış açısıyla gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Değişik ülke örneklerine bakıldığında; düzenleme yapmanın diğer (detaylı) gerekçelerini şu şekilde sıralamak mümkün gözükmektedir (Matsuzawa ve Kohsaka, 2021: 936):

- (a) (Kovanları) kayıt altına almak,
- (b) Kovanların sayısını (dolayısıyla yoğunluğunu) belirlemek,
- (c) Şehir arıcılığı yapılacak alanları sınırlandırmak (bölgelemek),
- (d) (Arıların başka mülklere zarar vermesine mani olacak) engelleri/bariyerleri yerleştirmek,
- (e) Kovanların konulacağı yer ile mülkiyetin sınırı arasındaki çekme mesafesini belirlemek,
- (f) İzin verilen arı türlerini listelemek,
- (g) (Arılar için) su temin etmek,
- (h) (Arılardan etkilenebilecek) komşularla ilgili duyarlılık artışı sağlayacak öneriler geliştirmek,
- (i) Kraliçe arı yönetimini belirlemek,
- (j) Eğitimle ilgili gereklilikleri detaylandırmak,
- (k) Yangın güvenliğine ilişkin kurallar getirmek.

Demokratik bir ülkede bir alanda politika ve strateji belirlemek, sonrasında da buna göre düzenlemeler yapmak için işin taraflarını sürece dâhil etmek önemlidir. İktisadî faaliyetten daha fazlasını ifade eden şehir arıcılığına ilişkin sürecin, en azından, aşağıdaki paydaşları dikkate alarak plânlanmasında yarar bulunmaktadır (BOMA Canada, 2019: 24):

- (a) İş dünyası,
- (b) Okullar,
- (c) Sivil toplum kuruluşları,
- (d) Rehabilitasyon merkezleri,
- (e) Kat mülkiyeti sahipleri,
- (f) Alış veriş merkezleri,
- (g) Belediyeler,
- (h) İlgili kamu kurum ve kuruluşları,
- (i) Kiracılar,
- (j) Ve diğer kişi ve kuruluşlar.

Ülkemizde şehir tarımıyla ilgili doğrudan bir düzenleme yer almamaktadır. Bu konuyu detaylı bir şekilde çalışan Kayasü ve Durmaz (2021: 1366 vd), 1982 Anayasası'nı, şehirleşmeyle ilgili kanunları ve yönetmelikleri incelemişler ve tarımsal üretim ve şehirleşmeyle ilgili mevzuatta şehir tarımına yönelik doğrudan bir düzenlemenin yer olmadığını belirtmişlerdir.

Türkiye, arıcılık bakımından dünyanın sayılı ülkelerinden biridir. Ülkemiz arı koloni sayısı ve bal üretimi yönünden dünyada ilk üçte, Avrupa'da ise ilk sırada yer almaktadır (Gürel, 2022: 42). Ancak ülkemizde yapılan arıcılık, kırsal alan arıcılığıdır. İstanbul ve Ankara gibi illerde bireysel şehir arıcılığı örneklerine rastlamak mümkündür. Bu arıcıların çoğunlukla kayıtlı olmadığı bilinmektedir (Gürel, 2022: 42). Ülkemizde şehir arıcılığı henüz kurumsal çerçevesi belirlenmiş bir tarımsal faaliyet olarak ele alınmamaktadır.

Türkiye'de şehir arıcılığı, ihtiyaç duyulan bal gereksinimini karşılamak, güvenli gıda temin etmek, çevre bilincini ve sivil katılımı artırmak, istihdam sağlamak ve ekonomik gelir temin etmek gibi gerekçelerle sürdürülebilir şehir tarımı çerçevesinde her geçen gün daha da önemli hale gelmektedir. Ülkemiz, diğer ülke tecrübelerinden yararlanarak, bilimsel verileri de dikkate alarak, şehir arıcılığı faaliyetlerini destekleyebilir ve buna yönelik bir hukukî çerçeve oluşturabilir (Gürel, 2022: 42).

Diğer ülke örneklerine bakıldığında; şehir tarımı ve arıcılığının yerel yönetimlerin gündemine girmeye başladığı görülmektedir. 6360 sayılı Kanunla otuz büyükşehirde il sınırı, aynı zamanda büyükşehir belediyesi sınırı olmuştur. Bu düzenlemeyle birlikte büyükşehirlerde tarımsal alanların belediye sınırları içinde kaldığı dikkate alınır; 6360 sayılı Kanunun bir gereği olarak şehir tarımı ve arıcılığında yerel yönetimlerin önemli bir aktör haline geleceği söylenebilir (Yenigül, 2016: 291).

Büyükşehirlerin sınırının il sınırları haline gelmesi, büyükşehir belediyesi sınırları içindeki alanların tamamının yerleşim yerlerinden oluştuğu anlamına gelmemektedir. Örneğin, büyükşehir belediyelerinin bir kısmının arazi varlığının %90'ından fazlası kırsal niteliktedir (Yenigül, 2016: 296). Bu da mevcut büyükşehirlerde şehir tarımının ve arıcılığının ne kadar önemli olacağını göstermektedir.

6360 sayılı Kanundan sonra bazı büyükşehir belediyelerinde tarımsal faaliyetlerden sorumlu birimler kurulmuştur. Ancak “kırsal hizmetler”, “tarımsal hizmetler” gibi adlar taşıyan bu birimlerin görevleriyle ilgili düzenlemelere bakıldığında; örgütlenmenin mantığı, tarımsal faaliyetlerin kırsal kalkınma odaklı bir yaklaşımla ele alındığını göstermektedir (Yeniğül, 2016: 297). Bir başka ifadeyle, şehir tarımı anlayışının izlerini bu örgütlenmelerde görmek mümkün değildir.

Şehir arıcılığını da içeren şehir tarımına dayalı bir bakış açısı; güvenliği boyutuyla dirençli şehirlerin oluşumuna önemli katkılar sunmaktadır. Arıcılığın ürettiği, temiz, sağlıklı, birden fazla çeşitteki gıdalar, bireysel tüketici için doğrudan fayda sağlayabilir. Şehir arıcılığı, bu yönüyle şehirlerdeki gıda ihtiyacına katkı sağlamakta, diğer yönüyle de tozlaşma işlevini sürdürmekte, şehir tarımının belki de en önemli destekleyicisi olmaktadır. Ancak, şehir arıcılığının kırsal alandaki arıcılıkla kıyaslandığında bazı zorlukları vardır (Gürel, 2022: 39):

- (a) Kovan yerleştirme,
- (b) Koloni yönetimi,
- (c) Oğul ve yağmacılığı önleme,
- (d) Su temini,
- (e) İnsan – arı etkileşimi,
- (f) Arı dışkısı.

Şehir Dirençliliği

Direnç, bir nesnenin fiziksel olarak başlangıçtaki haline geri dönme yeteneğini ifade eder. Bu tanım, dirençliliğin karşıt kavramı olarak kırılabilirliğin kullanılabilirliği fiziksel yapılar için uygundur. Ekolojik ve sosyal sistemlerin dirençliliği söz konusu olduğunda, herhangi bir bozulmadan sonra bu sistemlerin başlangıçtaki hassas konumlarını geri kazanmaları ve dolayısıyla gelecekteki tehditlere karşı tekrar savunmasız kalmamaları anlamına gelir (Kundak, 2017: 57).

Şehir dirençliliği (*urban resilience*), şehirlerin belirsizlikler karşısındaki durumunu ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. Bu belirsizliklerin başında iklim değişikliği ve doğal afetler gelir. Bu açıdan şehir dirençliliği kavramı, kentsel bir sistemin, onu oluşturan tüm sosyo-ekolojik ve sosyo-teknik ağların süreç ve mekân birimi ölçeğinde belirlenmiş işlevleri sürdürme ve/veya hızla olağan duruma geri dönme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Şehir dirençliliği kısaca, şehirlerin, bir kriz karşısında, değişime uyum sağlamasını ve/veya gelecekteki uyum sağlama kapasitesini ifade eder (Cilk, 2020: 20). Şehir dirençliliğinde, olumsuz bir etki olduğunda sistemin işlevliliğini koruması en kritik konudur. Bunun için, sistemin değişen koşulları gözleme, bunlara uyum sağlama ve bunlarla birlikte dönüşebilmesi gerekir. Şehir sisteminin işlevliliği ise kaynak ve enerji akışının sağlandığı fiziki altyapılar ve diğer sosyal, ekonomik ağlar olarak özetlenebilir (Gerçek, 2021: 41).

İklim değişikliği ve doğal afetlerle birlikte şehirler, hızlı şehirleşme, gecekondu alanları, (dere yatağında yapılaşma şeklinde karşımıza çıkabilecek) güvensiz arazi kullanım hakkı, çevresel bozulmalar, sosyolojik bozulmalar gibi pek çok sorunla karşı karşıyadır. Bu sorunlarla mücadele yöntem

ve planları olsa da bu planlama ve yöntemlerde göz ardı edilen belirsiz ve kırılgan alanlar mevcuttur. İşte bu belirsiz ve kırılgan alanlar şehirleri, krizlere (örneğin, sele, çevre kirliliğine ve yangınlara) karşı savunmasız ve dirençsiz hale getirmektedir (Nop ve Thornton, 2019: 24). Dolayısıyla şehir dirençliliği kavramının konusu, iklim değişikliği, doğal afetler, çarpık şehirleşme, yoksulluk, afete meyilli bölgelerde yaşayanların ekonomik nedenlerle daha dayanıklı konutlarda yaşayamayışı, sosyal yozlaşma, gıda krizleri vb. olarak özetlenebilir.

Şehirler, köylerle kıyaslandığında yenilik, yaratıcılık, gelişme ve zenginlik merkezleri olarak ifade edilebilir. Ancak şehirler aynı zamanda suç, hastalık ve çevre kirliliği merkezleridir. Öte yandan şehir nüfusu her yıl giderek artmaktadır. Bu nedenle şehirlerde meydana gelebilecek bir arıza, aksama ve kriz daha fazla kişiyi ve alanı (örneğin enerji ve üretim tesislerini) etkilemektedir. Bu nedenle şehirlere dirençli özellikler kazandırılması önemlidir. Şehirleri dirençlilik bakımından değerlendiren bazı endeksler vardır.

Tuğaç (2019)'ın yaptığı araştırmaya göre şehir dirençliliği, uyum sağlama, sağlam olma, yedekli olma, esneklik, kaynaklara sahip olma, kapsayıcılık ve entegrasyon unsurlarını taşımaktadır. Buna göre şehir dirençliliği, şehirlerin yaşanan şok veya stresten sonra eski durumuna dönmesini ve/veya yeni normal durumunu ifade eder. Dirençli bir şehir, etkiye maruz kaldığı süreçte sabit ve kararlı durumundan, uyum ve değişim sürecine geçmelidir. Bu sürecin başarılı olması, şehirlerin uyum ve dönüşüm kapasitesiyle ilgilidir. Uyum ve dönüşüm kapasitesi, ekonomik ve sosyal kaynaklar, altyapı teknikleri ile şehir yoksulları ve toplumun diğer hassas gruplarını göz önüne alan eşitlikçi politika, yöntem, uygulama ve teknikler gerektirir.

Dincer ve Yalçın Ercoşkun (2021)'un şehir dirençliliği endeksi konulu çalışmasında ise şehir dirençliliğinin göstergeleri tartışılmıştır. Buna göre şehir dirençliliği, ekonomik, ekolojik, sosyal, altyapısal, kurumsal ve topluluk unsurlarını içeren çok yönlü bir kavramdır. Şehir dirençliliği endeksi fizik-mekân göstergeleri, çevre-iklim göstergeleri ve sosyo-ekonomik yapı göstergeleri olarak temelde üç gruba ayrılmıştır. Gruplar kendi içerisinde, yapıli alan, yeşil alan, konut alanı, bölgenin afet riski türü ve risk oranı, jeolojik yapısı, meteorolojik verileri, su üretimi ve su tüketim oranları, katı atık üretme ve geri dönüştürme kapasitesi, nüfus yoğunluğu, yoksulluk oranı, suç oranı gibi göstergelerden oluşmaktadır.

Bu göstergelere ek olarak şehir dirençliliği araştırması yapan bir doktora tezi çalışmasına göre gıda, tarım ve hayvancılık güvenliği; şehir dirençliliği göstergelerinden hem fizik-mekân göstergeleri başlığı hem de sosyal güvenlik göstergesi başlığı altında, herkes için yeterli, uygun fiyatlı gıda tedariki alt başlığı ile ifade edilmiştir. Bu çalışmada oluşturulan şehir dirençliliği indeksinin ilk sırasında gıda dayanıklılığı yer almıştır. Burada şehir dayanıklılığının sağlanabilmesi için şehir planlama süreçlerine şehir dayanıklılığını tanımlayan endekslerin dikkate alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu endeksteki göstergelerden biri de gıda dayanıklılığıdır (Galantini Yaman, 2018: 183-184).

Şehir dirençliliği konusuna afet planlaması açısından yaklaşan görüşe göre kavram hem şehrin fiziksel yapısını etkileyen doğal afetleri hem de sosyo-ekonomik yapısını etkileyen ve biyolojik afet olarak ifade edilebilecek salgınları kapsamaktadır. Doğal afetlerin şehirlere verdiği hasarı en aza indirmeyi ve afetlere karşı dirençli yaşam alanları ve şehir çevreleri oluşturulması amacıyla Sendai Çerçeve Sözleşmesi¹⁴ imzalanmıştır. Bu sözleşme ile hem yerelde hem de uluslararası alanda işbirlikleri planlanmıştır. Salgınlara karşı dirençlilikte ise salgının şehirlerde yayılma süreci önem taşımakta ve şehirler sosyo-mekânsal bir öge olarak değerlendirilmektedir. Salgının mekânsal kontrolünü sağlamak için sağlık hizmeti veren mekân ve yapıların bu tip krizlere karşı uyum ve esnekliğinin göz önüne alınarak tasarlanması gerekmektedir (Özden, 2021: 26).

Şehir planlaması açısından kentsel dirençlilik, mekânın nasıl tasarlandığı ile ilgilidir. Mekânın özellikleri, arazi kullanımı, kritik altyapılar ve ekolojik bilginin entegrasyonu olarak gruplandırılabilir. Ulaşım ağı, iletişim ağı, enerji dağıtım şebekeleri, su şebekeleri, kanalizasyon şehrin omurgası iken; eğitim tesisleri, sağlık tesisleri vb. gündelik yaşamın kilit noktalarıdır. Mekânı dirençli şehirler, kentsel altyapı planlaması, bağlantılılık, modülerlik, tekrar ve çeşitlilik gibi bazı sistem özelliklerine sahiptir. Risk taşıyan altyapılara bu özelliklerin kazandırılması (örneğin alternatifi olan ana ulaşım hatları, güçlü bağlantılı bir enerji ağı sistemi) tehditlere karşı sistemin işlerliğinin devam etmesine katkıda bulunur (Gerçek, 2021: 41).

Şehir dirençliliğine gıda güvenliği açısından yaklaşan görüşe göre ise gıda sistemlerinin de dirençli olması gerekir. Dirençli gıda sistemi ekonomi, ekoloji veya sağlıkla ilgili bir şok ya da mevsimsel dalgalanmalar esnasında gıda sisteminin dayanıklılığını ima eder. Dirençli gıda sistemini üretim, işleme, dağıtım ve tüketim etkinlikleri ve bunların sosyal, ekonomik, politik ve ekolojik sonuçlarını birbirleriyle olan etkileşimlerine odaklanarak bütünsel bir yaklaşımla ele almak gereklidir. Şehirlerin gıdaya erişimde köylerden daha fazla sorun yaşaması kentsel gıda politikasını giderek önemli hale getirmiştir (Adaman, 2022: 6-7).

Şehirlerin gıda bakımından dirençli olması gıda sürdürülebilirliği olarak da ifade edilebilir. Gıda sürdürülebilirliğinin bir yönü, şehirlerin kendi gıdalarını kendilerinin üretmesidir. Bu kapsamda Önez Çetin (2012: 136-137), Avrupa Birliği'nin URBACT Tematik Ağ projelerini incelemiş ve şehirleri gıda sürdürülebilirliği bakımından değerlendirmiştir. Buna göre iklim değişikliği ekonomik ve sosyal kaynakların bozulmasına neden olarak şehirlerin gıda sistemlerinde zorluk yaratmaktadır. URBACT, Avrupa şehirlerinin günümüzde maruz kaldıkları krizleri değerlendirmekte ve çözüm önerileri sunmaktadır. Ayrıca URBACT ağları, şehirler arasında iyi uygulama ve deneyimlerin paylaşılmasını desteklemekte, daha çok iyi gıda ve yerelin gıda üretimine katkısını sağlamaya odaklanmaktadır.

---

¹⁴ 2015 yılında, Birleşmiş Milletlerin gözetimi altında, Japonya'da düzenlenen ve 2015-2030 yıllarını kapsayan bütünsel afet yönetimi bildirgesidir (Macit, 2019: 176).

Özetle, şehir dirençliliği, iklim değişikliği, yoksulluk, kentsel yenileme, su, gıda güvenliği, göç ve göçmenler ile doğal afetler gibi sorunlarda alınması gereken tedbirlerden öte yeni duruma uyum sağlamayı içeren bir dizi politikalar bütünüdür. Öte yandan her şehir kendi kırılğan alanlarına ve ülkenin ekonomi politikalarına bağlı olarak farklı direnç göstergelerine sahiptir (Ersavaş Kavanoz, 2020: 19-20). Dolayısıyla şehir planlama sürecini yürüten politika yapımcılar ile şehirdeki (sivil toplum kuruluşları, şehir halkı gibi) diğer paydaşların disiplinler arası bir süreç ilerletmesi gerekmektedir. Ulaşım, iletişim, enerji paylaşımı gibi şehir bütününe bağlı fonksiyonları içeren bağlantılar ile şehir ekosisteminin korunmasına yönelik politikalar geliştirilmesi şehir dirençliliği için önemlidir (Ersavaş Kavanoz, 2021: 382).

Değerlendirme

Şehir tarımı ve arıcılığının güçlü ve zayıf yönleri ile sahip olduğu fırsatlar ve muhtemel tehditleri vardır. Güçlü yönleri ile şehir dirençliliğini geliştirilebilir. Şehir tarımı ve arıcılığının sahip olduğu fırsatlar şehir dirençliliğine olumlu katkı sunabilir. Şehir tarımı ve arıcılığının zayıf yönleri ve muhtemel tehditleri ise şehir dirençliliği girişimleri sürecinde göz önüne alınmalıdır. Şekil 2’de şehir tarımı ve arıcılığının SWOT analizi yapılmıştır.

Şekil 2: Şehir tarımı ve arıcılığının SWOT analizi (Yazarlar tarafından oluşturulmuştur)

Şehir tarımı ve arıcılığının güçlü yönleri ve şehir dirençliliğine katkıları maddeler halinde şunlardır:

- (a) Şehir tarımı, tüm türleriyle birlikte, gıda güvenliğinin ve beslenme standartlarının geliştirilmesine katkı sağlamaktadır (Certomà, 2015: 15).

- (b) Yerel ekonominin desteklenmesinde, yoksulluğun azaltılmasında, sosyal olarak dezavantajlı grupların durumlarının iyileştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Certomà, 2015: 15).
- (c) Şehir tarımı sayesinde üreticilerle tüketiciler mekânsal olarak yakınlaşarak, depolama ve tedarik süreci maliyeti azalmaktadır (Certomà, 2015: 15).
- (d) Şehir arıcılığı topluluk ruhu oluşturmayı sağlamaktadır. Örneğin bir apartmanın çatısında arı kovanlarını takip etme, kiracılar ve ev sahipleri ayrımı gözetmeksizin apartman sakinlerinin birlikte aynı işe odaklanmalarını gerektirir (BOMA Canada, 2019: 13 vd.).
- (e) Şehirde kullanılmayan alanları yeniden plânlayarak şehir mekânının etkin kullanımını sağlamaktadır. Şehirlerin her noktası genellikle aktif bir şekilde kullanılmaz. Şehir yöneticileri, sürdürülebilir gelişme kapsamında bu alanları yeniden plânlayabileceklerdir (BOMA Canada, 2019: 13 vd.).
- (f) Tabiatla uyumlu bir şekilde hayatını sürdürenler bal arılarıyla ilgilenirken, bir bakıma, tabiatın ritmine uygun hayat süren insanlar haline de gelmiş olacaktırlar¹⁵ (BOMA Canada, 2019: 13 vd.).
- (g) Yerel düzeyde arı balı ve türevi ürünler elde etmek mümkün hale gelecektir (BOMA Canada, 2019: 13 vd.).
- (h) Eğitim ve çevresel duyarlılık artacaktır. Şehir arıcılığıyla çocukların eğitimi ve çevresel konulara duyarlılık da artmış olacaktır (BOMA Canada, 2019: 13 vd.).
- (i) Şehir arıcılığı daha yoğun, tempolu, hızlı yaşamak zorunda olan şehir insanı için pratik bir uğraştır.

Bu katkılar, şehirlerin büyümesi ve küresel düzeyde nüfus yoğunluğunun artması göz önüne alındığında özellikle önemlidir. Aynı zamanda şehirde tarım yapılmasının giderek elverişli hale gelmesi, şehirlilere yeni bir istihdam alanı oluşturmaktadır. Şehirde tarımın yerel ihtiyacı karşılayacak düzeye erişmesi halinde muhtemel gıda krizi zamanlarında taze sebzeler, süt ürünleri, arıcılık ürünleri, kümes hayvanları ve ürünleri gibi gıdalara ulaşma sorununu gidermektedir.

Şehir tarımı ve arıcılığının zayıf yönleri şunlardır:

- (a) Şehir arıcılığı ile ilgili bilimsel veriler azdır (Gürel, 2022: 40). Şehir arıcılığıyla ilgili düzenlemelerin bilimsel çalışmalara/verilere dayanmadığı, aksine düzenlemeyi yapan yönetim kademelerindeki siyasetçi ve bürokratların değerlendirmeleriyle yapıldığı (Matsuzawa ve Kohsaka, 2022: 92) belirtilmektedir. Karar alıcılar ile bilim insanları arasındaki mesafeyi kapatacak tedbirler alınmalıdır. Örneğin, bir şehirdeki nektar miktarı üzerine çalışmalar yapılmalı, o şehrin taşıma kapasitesi tespit edilmeli, ona göre belirli bir miktar kovana izin

---

¹⁵ Şehir arıcılığı; insanlar, arılar ve tozlaşma süreci sonucunda ikisi arasındaki ortaya çıkan ilişki konusunda bir duyarlılık artışına yol açar. Bu da çevre sorunlarının bir kısmının nasıl ortaya çıktığını anlamaya yardımcı olur (Egerer ve Kowarik, 2020: 956). Buna karşın Lorenz ve Stark (2015: 116), şehir arıcılığının geleneksel olarak süregelen tabiat-kültür ayrılığını yeniden üreteceğini, ayrıca, şehir ve kırsaldaki sorunları ayrı ayrı ele alma alışkanlığının devamına yol açacağını ileri sürmektedir.

verilmelidir (Matsuzawa ve Kohsaka, 2022: 92). Bu çerçevede; bal arılarının kısa ve uzun vadede şehirdeki ekolojik topluluklar üzerindeki etkileri, bu etki mekanizmalarının işleyiş şekli, ortaya konan bu etkilerin farklı bölgelerdeki ortaya çıkış biçimi, bunları yönetirken toplumun menfaatleri ile bilimin gerekleri arasında yapılacak tercihler, bütün bu araştırmaları ve müzakereleri olabildiğine katılımcı süreçlerle yapma (Egerer ve Kowarik, 2020: 958) oldukça önemlidir.

- (b) Şehir tarımı türlerinden dikey tarım uygulamaları yüksek maliyetli teknolojik alt yapı gerektirdiğinden yaygınlaşması zorlaşmaktadır. Ayrıca şehir tarımı özel girişimlerle sınırlı olduğu sürece gıda dirençliliğini sağlama konusunda cılız kalacaktır.
- (c) Şehir tarımının kamu otoritelerince desteklenmesi, daha fazla mahsul elde edilmesini, bununla birlikte daha fazla sosyal çıktıyı sağlayacaktır. Şehir tarımında mücavir alanların tarımsal üretim kapasitelerinin artırılması gerekmektedir. Bu sayede mahsullerin tedarik aşaması daha kısa bir menzile sahip olacaktır.
- (d) Arıcılık bir okulda okuyarak yapılan bir uğraş olmadığından, arıcıların bilgilerinin yetersiz olabileceği, kuraklıkla ilgili gelişmelerden, bal arısına zarar veren hastalıklardan, arı kolonisi ölümlerinin sebeplerinden anlamayabileceği; dolayısıyla, arı kolonilerinin yönetimiyle ilgili bilgisizliğin beraberinde getireceği (örneğin, kredi imkânlarından yararlanamama, girdileri zamansız bir şekilde temin etme, diğer arıcılarla ve sektörün paydaşlarıyla sağlam bir ilişkiler ağı oluşturamama, arı balını işleyecek teknolojileri kullanamama, yöresel bilgiyle evrensel bilgiyi harmanlayamama vb. gibi) çok sayıda olumsuz gelişme ortaya çıkacaktır (Ogunjimi, Ajala ve Egbunonu, 2016: 162, 171-172). Bu sorunları aşabilmek için profesyonel arıcılık için her türlü tedbirin alınması gerekecektir.
- (e) Tozlaştırıcıların azalışı, şehir arıcılığına yönelik ilgide bir artışa yol açmıştır. Ama tabiatı ve tabiattaki dengeyi muhafazaya yönelik bu ilgi artışı, şehir arıcılığının ekosistemdeki karmaşık etkileşimleri göz ardı etmemesi gerekmektedir. Dolayısıyla, şehir arıcılığında kanıt temelli stratejilere doğru bir sıçrama, şehirlerdeki tozlaştırıcıları korumak için yararlı olabilir (Yu, 2022: 99). Bu sayede, anlık ilgilerin ötesinde, sağlam bir zeminde ilerlemek mümkün olacaktır.

Şehir tarımı ve arıcılığına yönelik muhtemel tehditler şunlardır:

- (a) *Kamu sağlığı*: Şehir tarımı ve arıcılığının oluşturabileceği endişelerin başında kamu sağlığına ilişkin endişeler gelir (Koç, 2003: 36). Örneğin, ortalama halkın arılarla ilgili en önemli endişesi “arı sokması”¹⁶ vak’aları olacaktır (Matsuzawa ve Kohsaka, 2022: 89). Gerçekten de arı sokması, insanlar üzerinde iki türlü etki yapabilmektedir. İnsanların kahir ekseriyetinde arı sokması sonrası, arı sokulan yerde hafif bir yanma hissi ve belki de bir miktar şişme dışında bir etkisi olmaz. Ama oranı düşük de alerjik bir bünyeye sahip kişilerde arı sokmaları ölümcül

---

¹⁶ Bal arılarının insanları sokma gibi motivasyonları yoktur (BOMA Canada, 2019: 22).

etkiler yapabilir. (Arı sokmalarında hangi kovandaki arının sizi soktuğunu ispatlayabilmeniz, dolayısıyla sorumlu kişiyi bulabilmeniz, her zaman kolay olmayacaktır [Arena, 2010: 26]). Kamu sağlığıyla ilgili tartışmalar elbette arı sokmalarından ibaret değildir. Örneğin, arılar şehirde yaşayan insanlara bulaşıcı hastalıkların taşınmasına yardımcı olabilir (Matsuzawa ve Kohsaka, 2022: 92). Dolayısıyla, şehir arıcılığıyla ilgili kamu sağlığı etrafındaki tartışmaları geniş bir bakış açısıyla ele almakta yarar vardır.

- (b) *Taşıma kapasitesi*: Arıların yetiştirildiği yeşil alan sabitse taşıma kapasitesi zorlanmış olacak; hem o bölgedeki biyoçeşitliliğe zarar verilecek, hem de arıların nüfusunun düşmesine yol açılacaktır. Bir başka ifadeyle, iyi plânlanmamış ve birbiriyle koordinesi zayıf şehir tarımı faaliyetleri, mevcut alan üzerinde bir baskı oluşturacak, bir süre sonra da “orta malların trajedisi”¹⁷ ile karşı karşıya kalınacaktır (Casanelles-Abella ve Moretti, 2022: 2). Şehir arıcılığını teşvik ederken bir yörenin taşıma kapasitesi de dikkate alınmalıdır (Matsuzawa ve Kohsaka, 2022: 92).¹⁸ Aksi halde, arıcılık yapılan şehirde başka türden sorunların ortaya çıkmasına yol açılabilir. Örneğin, bal arılarının şehirdeki vahşi arılar için bir tehdit oluşturup oluşturmadığına (Stange ve diğerleri, 2017: 3), sinekler, kelebekler gibi başka tozlaştırıcılara ne türden etkilerinin olduğuna (Egerer ve Kowarik, 2020: 957) dikkat edilmelidir.
- (c) *Mülkiyet sorunları*: Arıların şehir içinde yerleştirildiği mülkiyetlerin diğer mülklerle olan ilişkisi (Matsuzawa ve Kohsaka, 2022: 89) önemli tartışma konularından biridir. Zira bizim gibi iki mülk arasındaki mesafenin çok küçük olduğu şehirlerde kendi mülkünün dış sınırına arı kovani koyan biri; bir bakıma, komşusunun burnunun dibine arı kovani yerleştirmiş olacaktır. Bu da arılara karşı mesafeli bir komşuyla yaşanacak yeni anlaşmazlıklar anlamına gelecektir.
- (d) Şehirlerde bal arısı koloni yoğunluklarının artması, bal arısı verimliliğinin azalmasına yol açabilir, bal arıları, parazit ve patojenleri yabanî arı türlerine bulaştırabilir. Ayrıca bal arıları ile yabanî arılar arasındaki nektar ve polen kaynaklarına yönelik rekabet kaynaklar üzerinde ilave baskı oluşturabilir (Gürel, 2022: 39).

Şehir tarımı ve arıcılığının sahip olduğu fırsatlar şunlardır:

- (a) Şehir tarımı ve arıcılığı, gıda üretimi sağladığı için pek çok sektörün ilgi alanına girmekte, küçük ve/veya büyük ölçekli üreticiler tarafından yatırıma değer görülmektedir.
- (b) Arıcılık şehir bitki ve peyzajının tozlaşmasını sağlayarak biyoçeşitliliğe katkı sağlamaktadır.
- (c) Şehir tarımı ve arıcılığı bireysel üreticilere ek gelir sağlama, yatırım yapanlar sayesinde ise istihdam oluşturma kabiliyetine sahiptir.

¹⁷ “Orta Malların Trajedisi”, Garrett Hardin tarafından yazılmış ve çevreyle ilgili artık klâsik sayılabilecek makalelerden biridir. Türkçe çevirisi için bkz. Hardin (2003).

¹⁸ “Taşıma kapasitesi” ve “kültürel taşıma kapasitesi” kavramlarının bizleri götürebileceği muhtemel noktalar üzerindeki bir değerlendirme için bkz. Şahin (2004).

(d) Şehir tarımı ve arıcılığı kamu otoritelerince desteklenebilir ve bu sayede kamunun ilgisi artabilir.

Şehir arıcılığı benzeri faaliyetlerle tabiatın şehre daha fazla yaklaştırıldığı bir vasatta, belki, şehir kır ayrımının ortadan kalktığı bir aşamaya doğru gidilecektir (BOMA Canada, 2019: 35). Ama şehir arıcılığı, herkesin canının istediği yere, istediği kadar kovan yerleştirdiği ve istediği şekilde arıcılık yaptığı bir faaliyet olarak değerlendirilmemelidir. Aksine, kovan yoğunluğu, kovan sayısı, komşuyla aradaki mesafe gibi çok sayıda sınırlamanın gerekli olduğu, yapılan faaliyetlerin belediyeler veya merkezi hükümet tarafından takip edildiği bir faaliyet (Casanelles-Abella ve Moretti, 2022: 4) olarak değerlendirilmelidir. Gürel (2022)'in araştırmasına göre şehir arıcılığı, gıda güvenliği bağlamında artan ilgiye sahiptir. Ancak şehirlerde yapılan arıcılık faaliyetlerini takip etmeyi sağlayacak bir kayıt sistemi olmadığından arıcılığın şehrin gıda üretimine katkısı teorik bilgi düzeyinde kalmaktadır. Arıcılık tozlaşma işlevi bakımından şehir tarımının bir parçasıdır. Aynı zamanda arı ürünleri gıda dirençliliğinin de önemli bir unsurudur.

Şehir tarımı için en önemli kısıt, alanların sınırlılığıdır (Koç, 2003: 36). Şehir arıcılığına ilişkin bir anlayış değişikliğiyle birlikte; şehirlerdeki yeşil alan plânlamalarının bal arıları ve diğer tozlaştırıcı böcekler de dikkate alınarak daha geniş tutulmaları sağlanmış olacak, şehirlerde ormanlık alanların miktarı artırılabilecek, daha fazla park ve bahçe yeri ayrılacak, buralarda nektar ve polen içeren çiçekli bitkilerin hem miktarı hem de çeşitliliği artırılabilecektir (Gürel, 2022: 42). Bu çerçevede, İmar Yönetmeliğindeki kişi başına 10 metrekarelik yeşil alan zorunluluğunun belirli bir oranının, örneğin 3 metrekaresinin, şehir tarımı için ayrılması yoluna gidilebilecektir (Koç, 2003: 38).

Şehirlerdeki yeşil alanlar, bir yönüyle, yeşil altyapıyı desteklemekte, diğer yönüyle de bal arıları ve diğer tozlaştırıcı böcekler için insan eliyle oluşturulmuş kaynaklar olarak işlev görmektedir (Sarı, 2022: 987). Bu açıdan bakıldığında; şehir arıcılığının ülkemizde günün birinde bir yer edinebilmesinin, şehirdeki yeşil alan miktarındaki artışa bağlı olacağını söylemek mümkündür. Bir sonraki adımda da artan bu yeşil alanlarda bal arılarının ve diğer tozlaştırıcı böceklerin yetişmesine yardımcı olacak bitki türlerinin tercihlerine odaklanmak gerekecektir (Sarı, 2022: 997).

Her yeni gelişmeye pek çok sorunu çözecek sihirli değnek gibi bakma eğilimi vardır. Şehir arıcılığının, arıcılıktaki sorunların tamamına çare olmayabileceği düşüncesiyle bakmak (Lorenz ve Stark, 2015: 116), ülkemizde oluşturulacak şehir arıcılığı sisteminde yukarıda belirtilen riskleri de dikkate almak; bizim gibi kurallara uyma alışkanlığının zayıf olabildiği bir ülkede, lisanslı arıcılık şeklinde bir arıcılığa izin vermek, şehir arıcılığını sıkı bir şekilde gözetim ve denetim altında tutmak (Arena, 2010: 31) da gerekebilir.

Önümüzdeki yıllarda şehir tarımı ve şehir arıcılığı konusunda ne türden gelişmelerin olacağı bilinmemektedir. Ama kesin olan şu ki, tabiatla daha barışık bir anlayış her geçen gün daha da yaygınlaşacak, dolayısıyla çevre tanımımızı gözden geçirmemiz gerekecektir (Koç, 2003: 39). 6360 sayılı Kanunun bu açıdan bir imkân olduğu söylenebilir. Örneğin, büyükşehir belediyeleri, ilgili kurum ve

kuruluşlarla işbirliği yaparak, kırsal alan dışındaki şehir alanlarında da tarımsal faaliyet yapacak şekilde kurumsallaşmaya gidebilirler. Bu sayede, karşı karşıya kaldığımız çevre sorunlarının azaltılmasına katkıda bulunabilirler, tarım alanlarının korunup geliştirilmesine ve tarımsal üretimin sürdürülmesine yardımcı olabilirler (Yenigül, 2016: 298).

Şehir tarımı ve arıcılığıyla ilgili önemli bir nokta da; bir değişim ve gelişim olması için sadece mevzuatta ve diğer politika ve strateji belirleyen belgelerde konunun yer almasını beklemek yerine, aşağıdan yukarıya, karar alıcıları zorlayacak sivil girişimlerin meydana getireceği değişim potansiyelidir (Kayasü ve Durmaz, 2021: 1384). Hem mevzuat çıkaranların, politika ve strateji belirleyenlerin hem de bu süreci aşağıdan yukarıya doğru zorlayan sivil girişimlerin; tarihte yıllarca İstanbul'a sebze yetiştirmiş Yedikule Bostanları, Konya'da geniş bir alanı kaplayan meyve bahçelerinden oluşan Meram Bağları gibi ilham verici kaynaklar (Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı, 2021: 26) bulabileceğini belirtmek gerekir.

Belediyeler, mevzuattaki bahsi geçen değişimi de dikkate alarak, şehircilik anlayışlarını gözden geçirebilir, şehir tarımının sağladığı imkânlardan yararlanabilirler. Gıda ürünlerinin uzak mesafelerden getirilmesinin hem maliyetleri artırdığı, hem de çevreye daha fazla zarar verdiği bilinmektedir. Dolayısıyla, her iki bakımdan da daha avantajlı gıda üretimi için şehir tarımına yönelik kolaylıklar sağlanabilir, planlar buna göre revize edilebilir. Şehir tarımı aynı zamanda belirli bir komşuluk birimindeki insanlar arasındaki dayanışma ruhunu da artırabilecek bir faaliyet olarak düşünülebilir. Çocuklar için bir eğitim alanı olma, karbon ayak izini azaltma gibi eğitim ve ekoloji yönünden yararlar da sağlayabilir.

Sonuç

Tarihin ilk dönemlerinde tarım ve şehir iç içeyken Sanayi Devriminden sonra tarım, şehrin dışına itilmiştir. Artan şehir nüfusu ve bu nüfusa ucuz ve sürekli gıda temini, tarım ile şehri tekrar buluşturmaya çalışan öneriler ve uygulamaları gündeme getirmiştir. Şehir tarımı da ortaya çıkan bu uygulamalardan biridir. Şehir tarımı, şehirde veya şehrin çeperinde yapılan her türlü tarımsal faaliyeti; şehir tarımı kavramı içinde değerlendirilen şehir arıcılığı da şehirde yapılan arıcılık faaliyetini ifade etmektedir. Şehir arıcılığının, şehir tarımı içindeki faaliyetlerden sadece biri olduğunu belirtmek gerekir.

Arılar, artan nüfusu beslemek için üretilen ürünlerin tozlaşması açısından oldukça önemli bir işleve sahiptir. Ne var ki, tarım ürünlerinin artışı için başvurulan ilaçlama, zamanla arı kolonileri için bir tehdide dönüşmüştür. Dolayısıyla arıcılık için kırsal tarım alanlarından başka yerlerde arıcılık yapma gerekli ve önemli bir öneri olmuştur.

Şehirlerin dirençli olmasına yapılan vurgu her geçen gün artmaktadır. Buna yönelik çalışmalarda bir şehrin dirençli olmasının parametreleri de tartışma konusu yapılmaktadır. Gıda güvenliği, bu parametrelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Artan nüfus karşısında gıdaya erişebilirlik, şehrin geleceğinde sürdürülebilir kalkınma için önem arz etmektedir.

Türkiye'de 2012 ve 2013 yılında yapılan değişikliklerle büyükşehir belediyesi olan yerlerde belediye sınırı, aynı zamanda il sınırı haline getirilmiştir. Bu, büyükşehirlerin geniş tarım alanlarını da

kapsayan bir alanda hizmet sunmalarını beraberinde getirmiştir. Ülkemizdeki büyükşehirler açısından şehir içinde tarım ve şehrin çeperinde tarım şeklindeki ayırım, anlamını yitirmiş gözükmektedir. Bu yönüyle yeni büyükşehir belediyesi sistemi, genel anlamda şehir tarımı, daha özeldir ise şehir arıcılığı için önemli bir imkân sunabilir.

Bu makalede şehir tarımı ve şehir arıcılığı açısından yapılabilecek açılımlar, şehirlerdeki gıda tedarikine sağlayacağı katkılar üzerinden tartışma konusu yapılmıştır. Buna göre; gıda üretimine katkı sunma, gelir ve istihdama katkı sunma, gıda üretimi esnasında tozlaşmayı sağlama; şehir acılığının güçlü yönlerini teşkil etmektedir. Ne var ki, şehir arıcılığı üzerine bilimsel çalışmalar oldukça yetersizdir. Ayrıca, bu konudaki yasal ve örgütsel düzenlemeler de henüz yenidir. Bu yönüyle bakıldığında şehir arıcılığının emekleme aşamasında olduğu söylenebilir. Bu zayıf yönlerin giderilmesi için ileride daha fazla gayret gösterilmesi gerekmektedir. Şehirde yaşayan arıların şehirlerdeki bitkilerden ve peyzaj düzenlemelerinden besleneceği, dolayısıyla tarımsal ilaçlamadan etkilenmeyeceği söylenebilir. Bu yönüyle şehir arıcılığının geleneksel arıcılıktan avantajlı olacağı açıktır. Ama bu, şehir arıcılığının beraberinde getireceği kamu sağlığına, kayıt dışılığa ve mülkiyet sorunlarına ilişkin tartışmaları göz ardı etmeyi beraberinde getirmemelidir.

Şehirlerin gıda bakımından daha dirençli hale gelmesine katkı yapabilmesi için şehir tarım ve arıcılığının, yerelde daha fazla kişinin gıda ihtiyacını karşılamayı hedeflemesi oldukça önemlidir. Bu yüzden, şehir tarım ve arıcılığının; gıda üretimi, tozlaşma, istihdam ve sosyal bütünleşme gibi güçlü yönleri ve kamu desteği imkânları kullanılabilir. Dikey tarım teknolojilerinin pahalı olması, yasal, örgütsel ve bilimsel çalışmaların azlığı gibi zayıf yönleri ile kamu sağlığı tehdidi, kayıt dışılık gibi risk faktörleri ise şehir tarımı ve arıcılığı tartışmalarında giderilmesi gereken sorunlar olarak dikkate alınabilir.

Yazar Katkıları: Bu makalenin, 2. Şehir Tarımı, 2.1. Şehir ve Tarım İlişkisi: Tarihsel Süreç, 3. Şehir Arıcılığı bölümleri Prof. Dr. Yusuf Şahin tarafından yazılmıştır. 2.2. Şehir Tarımı Uygulamaları, 4. Şehir Dirençliliği, 5. Değerlendirme bölümleri Arş. Gör. Dr. Vildan Armağan tarafından yazılmıştır. Özet, 1. Giriş, 6. Sonuç ve 5. Değerlendirme bölümlerinin yazımı ile makalenin genel kurgusu, düzenlemesi Dr. Öğretim Üyesi Arzu Yılmaz Aslantürk tarafından yapılmıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur. Her hangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Kaynakça

- Adaman, F. (2022). <https://ipc.sabanciuniv.edu/Content/Images/CKeditorImages/20220401-16045862.pdf>. Erişim Tarihi: 03.03.2023.
- Arena, C. (2010). "Urban Beekeeping: What is All the Buzz About?", <https://www.csu.edu/cerc/researchreports/documents/URBANBEEKEEPINGWHATISALLTHEBUZZABOUT2010.pdf> Erişim Tarihi: 16.10.2022.
- Aytan, O. A. (2021). "Hareketli Avcı-Toplayıcı Grupların Yaşam Biçimiyle Yerleşik Çiftçi Toplulukların Yaşam Biçimi Arasındaki İnsan-Mekân İlişkisinin Mukayesesi",

- Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2), 979-1012.
DOI: 10.33437/ksusbd.780605.
- Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (BAKA) (2021). *Kent İçi Tarım Uygulamaları Araştırma Raporu*. Antalya: BAKA Yayını.
- BOMA Canada (2019). "Guide to Urban Beekeeping". https://bomacanada.ca/wp-content/uploads/2019/11/Alve_ole_2019_BOMA_Guide_to_Urban_Beekeeping_English.pdf, Erişim Tarihi: 15.10.2022.
- Casanelles-Abella, J. ve Moretti, M. (2022). "Challenging the Sustainability of Urban Beekeeping Using Evidence from Swiss Cities", *Urban Sustainability*, 2 (3), 1-5.
- Certomà, C. (2015). "Critical Urban Gardening", *RCC Perspectives*, 1, 13-18.
- Cilk, M. (2020). "National Culture and Urban Resilience: A Case Study of Resilient Cities", *Consilience The Journal of Sustainable Development*, 22, 18-30. DOI: 10.7916/consilience.vi22.6740
- Despommier, D. D. (2009), "The Rise of Vertical Farms", *Scientific American*, 301 (5), 80-87.
- Dincer, Ş. E. ve Yalçiner Ercoşkun, Ö. (2021). "Kentsel Planlamada Yeni Bir Yöntem Önerisi: Kentsel Dirençlilik Endeksi", *Dirençlilik Dergisi*, 5 (2), 159-172. DOI: 10.32569/resilience.811875
- Durukan, S. (2019). "Kentsel Tarım, Üretken Şehirler", *Sakarya Ticaret Borsası*, 63, 6-8.
- Egerer, M. ve Kowarik, I. (2020). "Confronting the Modern Gordian Knot of Urban Beekeeping", *Science & Society*, 35 (11), 956-959.
- Ellingsen, E. C. ve Despommier, D. D. (2008). "The Vertical Farm – The Origin of a 21 st Century Architectural Typology", *Council on Tall Buildings and Urban Habitat Journal*, 3, 26-34.
- Ersavaş Kavanoz, S. (2020). "Kentsel Direnç" Kavramı Üzerine", *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 2 (1), 5-24
- Ersavaş Kavanoz, S. (2021). "Kentsel Direnç Planlamasında İş Birliği", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 59, 375-390.
- Galantini Yaman, Z. D. (2018). Urban Resilience as a Policy Paradigm for Sustainable Urban Planning and Urban Development: The Case of İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Mühendisliği ve Teknoloji Enstitüsü Kent ve Bölge Planlaması Bölümü Doktora Tezi.
- Gerçek, D. (2021). "21. Yüzyıl ve Dirençli Kentler", *Mimarlık Dergisi*, 417, 39-42.
- Gibson, T. (2018). "Room to Grow", *American Society for Engineering Education*, 27 (7), 26-31.
- Gürel, F. (2022). "Kentsel Arıcılık Kuralları ve Zorlukları", *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, Özel Sayı: 39, 39-43.
- Gürkaş, T. (2009). "Bir Mimarlık Tarihi Alanı Olarak Türkiye’de Peyzaj Mimarlığı-Devlet İdeolojisi İlişkisi", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7 (13), 171-190.
- Hardin, G. (2003). "Orta Malların Trajedisi", (Çev.) Yusuf Şahin, *Piyasa*, 5, 13-26.
- Kapan, K. ve Öztoprak, Ş. (2020). "Dünya ve Türkiye’den Örneklerle Kentsel Tarım", *Sosyal, Beşerî ve İdarî Bilimler Alanında Güncel Araştırmalar (Cilt 1)*, (Ed.) Adem Kara ve Sinan Sönmez, Ankara: Duvar Yayınları, ss. 57-81.
- Kanbak, A. (2016). "İstanbul Yedikule Bostanları: Bir Yerinden Üretim Pratiği", *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 166-180.
- Kanbak, A. (2018). "Endüstriyel Tarımın Ekolojik Krizine Karşı Kentsel Tarım Bir Çözüm Olabilir Mi?", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 193-204.
- Kayasü, S. ve Durmaz, B. (2021). "Türkiye’de Kentsel Tarımın Yapısal ve Oluşumsal Çerçevesi", *İdeal Kent Araştırmaları Dergisi*, 12 (34), 1358-1389.

- Keskin, N. E. ve Yıldırım, C. (2019). Kentin ve Kentte Yaşamın Tarımla Dönüşümü, içinde *Yerel Siyaset* (Ed.) Hakan Reyhan ve Ayşen S. Reyhan, Ankara: Palme Yayıncılık, ss. 67-86.
- Koç, H. (2003), “Daha Yaşanabilir Yerleşmeler Arayışında Kentsel Tarım”, *Planlama*, 1, 34-40.
- Koç, Y. ve A. Burcu Gültekin (2010). “Yeşil Çatılar ve Türkiye’de Uygulamaları”, 5. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu 15 -16 Nisan 2010 Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Tınaztepe yerleşkesi Buca, İzmir. <http://catider.org.tr/pdf/sempozyum5/Semp%205%20Bildiri%2020.pdf>, Erişim Tarihi: 03.01.2023
- Koscica, M. (2014). “Agropolis: The Role of Urban Agriculture in Addressing Food Insecurity in Developing Cities”, *Journal of International Affairs*, 67 (2), 177-186.
- Kundak, S. (2017). “Dirençliliğin Temelleri”, *Dirençlilik Dergisi*, 1 (1), 55- 69. DOI: 10.32569/resilience.358081
- Yıldız Kutman, B. ve Kutman, Ü. B. (2019). “Tarım 4.0: Tarımın Geleceği”, <https://www.gosbteknopark.com/dergi/tarimda-inovasyon--sonbahar-2019-2.pdf> Erişim Tarihi: 05.06.2023.
- Lfarakh, R. (2021). Dirençli Bir Şehre Doğru: Dirençlilik ve Kentsel Sistemler Arasındaki Bağın Araştırılması, İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Lorenz, S. ve Stark, K. (2015). “Saving the Honeybees in Berlin? A Case Study of the Urban Beekeeping Boom”, *Environmental Sociology*, 1 (2), 116-126.
- Macit, İ. (2019). “Bütünleşik Afet Yönetiminde Sendai Çerçeve Eylem Planının Beklenen Etkisi”, *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 5 (1), 175-186. DOI: 10.21324/dacd.421564
- Matsuzawa, T. ve Kohsaka, R. (2021). “Status and Trends of Urban Beekeeping Regulations: A Global Review”, *Earth*, 2 (4), 933-942.
- Matsuzawa, T. ve Kohsaka, R. (2022). “A Systematic Review of Urban Beekeeping Regulations of Australia, the United States, and Japan: Towards Evidence-Based Policy Making”, *Bee World*, 99 (3), 89-93.
- Mitsumori, Y. (2020). “An Analysis of Impact of Urban Beekeeping Projects on Community: Ginza Bee Projects Brought Not Only Bees, But Also a More Sophisticated Image to Ginza”, <https://ieeexplore.ieee.org/document/9357046> pp. 1-7. Erişim Tarihi: 01.06.2023.
- Nop, S. ve Thornton, A. (2019). “Urban Resilience Building in Modern Development: A Case of Phnom Penh City, Cambodia”, *Ecology and Society*, 24 (2), 23-35. DOI: doi.org/10.5751/ES-10860-240223
- Ogunjimi, S. I., Ajala, Abiodun O. ve Egbunonu, C. (2016), “Assessing the Knowledge Level of Beekeepers on Improved Beekeeping Management Practices in Peri-Urban Areas of Southwestern Nigeria”, *Journal of Agricultural & Food Information*, 17 (2-3), 162-173.
- Özden, A. T. (2021). “Covid-19 Sonrası Mekânın Değişimi Üzerine Spekülasyonlar”, *Mimarlık Dergisi*, 417, 26-30.
- Önez Çetin, Z. (2021). “Kentsel Topluluklarda Sürdürülebilir Gıda Tematik Ağı ve Başarılı Uygulama Örnekleri”, *Management and Political Sciences Review*, 3 (2), 134-151.
- Sarı, D. (2022). “Kentsel Peyzajda Kullanılan Odunsu Taksonların Arı Çekme Potansiyelleri Bakımından Değerlendirilmesi: Artvin Kent Merkezi Örneği”, *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*, 25 (5), 986-998.
- Stange, E. E. ve diğerleri (2017). “Ecosystem Services Mapping for Municipality Policy: ESTIMAP and Zoning for Urban Beekeeping”, *One Ecosystem*,

- <https://oneecosystem.pensoft.net/articles.php?id=14014> pp. 1-28. Erişim Tarihi: 01.06.2023.
- Şahin, Y. (2004). "Etik ama Otoriter Bir Kavram: 'Kültürel Taşıma Kapasitesi'", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59 (04), 195-226.
- Şahin, Y. (2022). *Kentleşme Politikası*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- Tandoğan, O. ve Özdamar, E. G. (2022). "Kentsel Tarımın Tarihsel Süreç İçinde Değişimi", *İdeal Kent Araştırmaları Dergisi*, 13 (35), 221-251.
- Tuğaç, Ç. (2019). "Kentsel Dirençlilik Perspektifinden Yerel Yönetimlerin Görevleri ve Sorumlulukları" *İdeal Kent Dergisi*, 10 (28), 984-1019. DOI: 10.31198/idealkent.634144
- TÜİK (2022). "İşgücü İstatistikleri (Nisan 2021)", *Haber Bülteni*, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Nisan-2021-37488> Erişim Tarihi: 17.10.2022.
- Yenigül, S. B. (2016). "Büyükşehirlerde Tarımsal Alanların Korunmasında Kentsel Tarım ve Yerel Yönetimlerin Rolü", *MEGARON*, 11 (2), 291-299.
- Yu, J. (2022). "Urban Beekeeping: The Wrong Buzz?", *Trail & Landscape*, 56 (2), 99-105.
- Whittinghill, L. J. ve Rowe, D. B. (2011). "The Role of Green Roof Technology in Urban Agriculture", *Renewable Agriculture and Food Systems*, 27 (4), 314-322. doi:10.1017/S174217051100038X.
- <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/megakent-istanbulun-aricilari-kent-yasamini-ballandiriyor/2251509> Erişim Tarihi: 03.01.2023.
- <https://www.tarimorman.gov.tr/Haber/5624/Istanbul-Kapali-Dikey-Tarim-Uygulama-Merkezi-Hizmete-Acildi> Erişim Tarihi: 03.01.2023
- <https://www.toprakvesu.com/hidroponik-nedir> Erişim Tarihi: 03.03.2023
- https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp22_2_summary_of_results.pdf Erişim Tarihi: 31.05.2023.

Uluslararası Öğrencilerin Kaynaşmasında Geleneksel Oyunların Rolü*

Arzu ÖZYÜREK**

Asya ÇETİN***

Nagihan YILDIRIM****

Hatice KESER*****

Ümmüş AYDIN*****

Öz

Ülkeler arası yapılan çeşitli anlaşmalarla yükseköğretim öğrencileri, Türkiye'deki üniversitelerde öğrenim fırsatını elde etmektedirler. Tüm kültürlerden öğrencilerin sosyal etkileşimlerini artıracak ve onları ortak bir amaçta buluşturacak olguya ihtiyaç vardır. Bu çalışmada, Karabük Üniversitesi öğrencileri ve farklı ülkelerden öğrenim görmek için üniversitede bulunan uluslararası öğrencilerin kültürel aktarım aracı olan oyunlarla etkileşimini artırmak amaçlanmaktadır. Çalışma için üç gün oynanacak olan oyunlar, tüm üniversite öğrencilerinin katılımına uygun bir şenlik ortamında gerçekleştirilmiştir. Çalışma gurubunu Karabük Üniversitesi'nde öğrenim gören, çalışmaya katılmaya gönüllü uluslararası ve Türk öğrencilerden etkinlik öncesi görüşülen 112, etkinlik sonrası görüşülen 36 olmak üzere toplam 148 öğrenci oluşturmaktadır. Verilerin toplanmasında çalışmanın amaçlarına yönelik araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Yapılan görüşmelerde, öğrencilerden ülkelerinde en çok oynanan geleneksel çocuk oyunlarını anlatmaları istenmiştir. Sonuç olarak; etkinlik öncesi çalışma grubunun ülkelerinde en çok oynanan çocuk oyunlarının futbol, saklambaç, aşık ve körebe olduğu; geleneksel oyunların genel olarak günümüzde de oynandığını ancak daha az oynandığını düşündükleri; özellikle teknolojik gelişmeler/ sosyal medya ve dijital oyunlara yönelim olmasını geleneksel oyunların oynanmama nedeni olarak ifade ettikleri belirlenmiştir. Çalışma grubunun çoğu oyunların, öğrencilerin kaynaşmasında etkili olduğunu düşünürken kaynaşma/birliktelik/etkileşim/tanışma ve kültürel aktarıma etki ettiğini düşündüğü saptanmıştır. Etkinlik sonrası katılımcı gruba göre çalışmada uygulanan geleneksel oyun etkinliğinin en çok ilgi çeken alanlarının topaç çevirme, halat çekme, halk oyunları/ danslar ve çuval yarışı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Oyun, Geleneksel Oyunlar, Kültürler Arası Etkileşim, Üniversite Öğrencileri.

The Role of Traditional Games in the Cohesion of International Students

Abstract

With various agreements between countries, higher education students get the opportunity to study at universities in Türkiye. There is a need for a phenomenon that will increase the social interactions of learners from all cultures and bring them together for a common purpose. In this study, it is aimed to increase the interaction of Karabük University students and international students at the university to study from different countries with games, which are a means of cultural transfer. A three-day game activity was planned for the study. The games are planned to be played in a festive environment suitable for the participation of all university students. The study group consists of a total of 148 students, 112 of whom were interviewed before the activity and 36 of whom were interviewed after the activity, among the international and Turkish students who were studying at Karabük University and volunteering to participate in the study. Semi-structured interview forms prepared by the researchers for the purposes of the study were used to collect the data. In the interviews, the students were asked to describe the most

* Bu çalışma Karabük Üniversitesi BAP birimi tarafından KBÜBAP-22-DS-002 no'lu proje ile desteklenmiştir.

** Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, a.ozyurek@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3083-7202

*** Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, asyacetin@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2756-5322

**** Öğr., Karabük Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, nagihanyildirim61@gmail.com, ORCID:0000-0002-2985-6086

***** Öğr. Gör., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Şarkışla Aşık Veysel MYO, htcksr@outlook.com, ORCID:0000-0002-8283-7394

***** Öğretmen, Bursa Gürsu TOKİ Ortaokulu, ummsaydiin@gmail.com, ORCID:0000-0001-8549-2101

(Makale Türü: Araştırma makalesi)

played traditional children's games in their country. As a result, the most played children's games in the countries of the pre-event working group were football, hide-and-peek, aşık and blindfold; they thought that traditional games are still played today, but less often; it was determined that they expressed the tendency to especially technological developments / social media and digital games as the reason for not playing traditional games. While most of the study group thought that games were effective in the integration of students, it was determined that they thought that they had an effect on cohesion/togetherness/interaction/acquaintance and cultural transfer. According to the post-event study group, it was determined that the most interesting areas of the traditional game activity were spinning top, tug-of-war, folk dances/dances and sack race.

Keywords: Culture, Game, Traditional Games, Intercultural Interaction, University Students

Geliş/Received: 09.08.2022

Kabul/Accepted: 25.04.2023

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışma için Karabük Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'na başvuruda bulunulmuş ve 2021/11 başvuru sayılı araştırma için 10.12.2021 tarihinde onay alınmıştır.

Giriş

Gelişen ve değişen dünya küresel bir hale gelmiş, ülkeler arasında farklı konulardaki iş birliği giderek artmıştır. Eğitim alanında iş birliği de bunlar arasındadır. Sosyal kaynaşma, yaşam kalitesinin artırılması ve bölgelerin gelişmişlik düzeylerindeki farklılığın azaltılması ile ilişki halindedir (Yavuz, 2021) ve dayanışma, ait olma, güven duyma kavramlarıyla bağdaştırılmaktadır (Duman ve Alacahan, 2010).

Ülkeler arası yapılan çeşitli anlaşmalarla yükseköğretim öğrencileri, Türkiye'deki üniversitelerde öğrenim görme fırsatını elde etmektedirler. Yabancı uyruklu öğrencilerin, yerleştikleri ülkenin eğitim sistemine ve sosyal yaşantısına uyum sağlaması önemli görülmektedir (Sağın ve Güllü, 2020). Öğrencilerin günlük faaliyetleri; arkadaşlık ilişkileri ve benlik saygılarını yönetmedeki deneyimlerini olumlu etkilemektedir (Kettunen ve diğerleri, 2021). Karabük Üniversitesi, uluslararası öğrenci kabulü ile Türkiye'nin önde gelen üniversitelerindendir. Üniversitede Suriye (n=1989), Irak (n=1142), Çad (n=964), Somali (n=785) ve Azerbaycan (n=595) başta olmak üzere 90 farklı ülkeden 10662 öğrenci farklı bölümlerde öğrenimine devam etmektedir (Karabük Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Koordinatörlüğü). Bu öğrenciler, Türkçe hazırlık eğitimi sonrasında bölüm derslerine devam etmektedirler. Öğrenciler ve eğitimcilerin, etkileşimlerinde kullandıkları birincil dil Türkçe'dir. Öğrenciler birbirleriyle sınıflar, yemekhane ve kütüphane gibi toplu kullanım alanlarında bir arada bulunmaktadır. Yerli ve uluslararası öğrenciler arasında çeşitli açılardan güçlü ayrımlar olduğu bilinmektedir (Smart ve diğerleri, 2000). Bu ayrımı ortadan kaldıracak, tüm kültürlerden öğrencilerin sosyal etkileşimlerini artıracak ve onları ortak bir amaçta buluşturacak bir olguya ihtiyaç vardır. Bu etkileşimi sağlayacak araçlardan birinin de oyun olabileceği düşünülmektedir.

Sosyal uyum için geliştirilen Temas Teorisi'nde de kültürel kapsayıcılığı olan uygulamalar yapılması önerilmekte ve iş birliği, adil oyun, karma takımların birbiriyle çalışması önemsenmektedir (Smith ve diğerleri, 2021). Oyun, bireylerin doğumdan itibaren eğlendiği, öğrendiği, sosyal etkileşimde

bulunduğu bir olgu iken her kültürde benzer özellikler gösterir. Oyunun evrensel dili olduğundan hareketle kültürlerarası sosyal kaynaşma ve etkileşim aracı olarak oyun tercih edilebilir. Oyun, kültürel birleştiricilik sağlamada ve değer kazandırmada etkili bir araçtır. Oyunlar, fiziksel ve bilişsel gelişime katkı sağlarken geleneksel oyunlar da içinde bulunulan toplumun değerlerini kazanmada etkilidir (Sümbüllü ve Altınışık, 2016). Ayrıca farklı etnik kökenlere sahip çocuklarda işbirlikçi öğrenme ortamlarının, arkadaşlıklarının oluşumuyla ilişkili olduğu (Hansell ve Slavin, 1981), etnik kökeni aynı olan çocuklarda grup çalışma etkinliklerinin, grup sorumluluklarına bağlılığı artırdığı tespit edilmiştir (Anwar, 2016). Bununla birlikte işbirlikçi fiziksel oyunun, okulda toplum yanlısı davranmayı önemli derecede iyileştirdiğini, evde toplum yanlısı davranmada genel iyileştirme sağladığını gösteren bulgular vardır (Street ve diğerleri, 2004). Keyif alınan oyun, sosyal iş birliğini de mümkün kılmaktadır (Smith ve diğerleri, 2021). Sosyokültürel yeterlilik için etkileşimli faaliyetlerde bulunulması önemlidir (Peterson, 2012). Farklı bir coğrafyada, tanımadığı bir kültürde sosyalleşmeye çalışacak birey için, bulunduğu toplumun değerlerini, kültürünü, yaşam tarzını öğrenmesi gerekmektedir. Farklı etnik kökene sahip bireylerin bir arada bulunduğu üniversite ortamında hem iş birliği gerektiren hem bireylerarası kültürel aktarımı temel alan hem eğlenme imkânı sunan, hem de sosyal kaynaşma ve etkileşime zemin hazırlayan en önemli araçlardan birinin oyun olduğu söylenebilir.

İnsanlığın var oluşu kadar eskilere dayanan oyun, çocuğun gelişimini ve eğlenerek öğrenmesini destekleyen toplumun gelişimine de katkı sağlayan bir olgudur (Ginsburg, 2007; Huizinga, 2006). Oyun insan doğasında var olan en önemli aktivitedir. Oyun ve oyuncaklar kültüre göre farklılıklar gösterir ve ait olduğu kültürün yansımasıdır (Costikyan, 2002). Toplumların yaşam tarzları ve etik değerlerini barındıran oyun, toplumsal değer kalıplarının da kolaylıkla aktarıldığı alandır (Sümbüllü ve Altınışık, 2016). Geçmişte önemli bir kültürel aktarım ve sosyalleşme aracı olan oyunların yerini bugün teknolojinin etkisiyle birlikte internet ve sosyal medya gibi dolaylı etkileşimler almıştır. Bu dolaylı etkileşim, bireylerin kaynaşmasında suni bir aracı rol üstlenmektedir. Oysa açık alanda, bir grupta, kurallı ve iş birliğine dayalı oyunlar oynamak doğrudan etkileşim sağlayacak ve bireyleri aslında yabancı oldukları coğrafyada farklı paylaşımlarda bulunarak kültürel aktarımda rol oynamaya itecektir. Geleneksel oyunlar açık alanda oynanırken hem milli hem de manevi değerlere sahiptirler (Sümbüllü ve Altınışık, 2016). Oyun her yerde vardır ve tüm kültürlerde çocukların oyunu desteklenmektedir. Tüm toplumlarda çok yönlü bir olgu olan oyun, toplumlara göre farklılık gösterebilir (Özyürek ve diğerleri, 2021).

Kültürel ve etnik farklılık akla dil ve anlaşma sorununu getirebilmektedir. Sosyokültürel bağlamda işbirlikçi dil kullanımı, sosyal etkileşime elverişli bir ortam oluştururken hedef dilin kullanımına ve gelişimine de olanak sağlamaktadır (Peterson, 2012). Bu noktada oyunun kendisi evrensel bir dil olarak ele alınabilir. Yapılan bazı çalışmalarda, oyunun evrensel bir dil olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır (Onur ve Güney, 2004). Kültürel benzerlikler ve bazen kültürel farklılıklar, insanları ortak amaçlarda birleştirebilir. Farklı kültürlerde ve ülkelerde, çocuk oyunlarının isimleri farklı

olsa da oynanışları benzer özellikler göstermektedir. Örneğin; Yağ Satarım Bal Satarım oyunu Gana'da Antoakyire, Azerbaycan'da Yaylıg, Polonya'da Jogo do Lencinho ve Şili'de Corre, Corre La Guaraca olarak bilinmektedir (Özyürek ve diğerleri, 2021). Çocuk oyunlarının dünyanın farklı ülkelerinde benzerlikler göstermesi, kültürler arası etkileşimde oyunun ortak bir iletişim dili olarak kullanılmasının uygun bir yol olacağını göstermektedir. Yani oyun, hangi kültürden veya hangi ülkeden olursa olsun her yaşta ve cinsiyetten insanların anlaşabilecekleri, etkileşimde bulunabilecekleri ve ortak bir etkinliğe katılabilecekleri, aynı zamanda eğlenceli zaman geçirebilecekleri bir ortam sunmaktadır. Bu anlamda oyunun evrensel bir dil görevi gördüğü ve bireyleri ortak paydada buluşturma yöntemi olarak kullanılabilmesi söylenebilir.

Karabük Üniversitesi, geleneksel oyunların önemini vurgulayan çalışmalar yapmıştır. Bunlardan biri körebe, ip atlama, birdir bir gibi geleneksel Türk oyunlarını ifade eden heykellerin kampüs alanında yer almasıdır. Yapılan bu çalışma ile Karabük Üniversitesi öğrencileri ve farklı ülkelerden öğrenim görmek için üniversitede bulunan uluslararası öğrencilerin kültürel aktarım aracı olan oyunlarla etkileşimini artırmak amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

- Farklı kültürlerden öğrencilerin ülkelerinde en sık oynanan çocuk oyunları nelerdir?
- Geleneksel oyunların günümüzde oynanma durumu ve oynanıp oynanmama nedenleri nelerdir?
- Uluslararası öğrencilerin doğal bir ortamda kaynaşmasında geleneksel oyunlar birey, toplum ve üniversite kültürü bağlamında nasıl bir katkı sağlamıştır?
- Projedeki geleneksel oyunların yer aldığı etkinliklerle ilgili öğrenci görüşleri nasıldır?
- Uluslararası öğrencilerin kaynaşması ve kültürel etkileşimi sağlamada oyun dışında nelerden yararlanılabilir?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışma, bireyler tarafından oluşturulan anlamların incelenerek özgün araştırma süreci olarak tanımlandığı (Özden ve Saban, 2019) nitel araştırma deseni olarak tasarlanmıştır. Görünenin arkasındaki derinliği ve anlamı ortaya çıkarmak amacıyla nitel araştırma yöntemiyle yürütülen bu çalışmada, işlem öncesi ve işlem sonrası görüşme yoluyla değerlendirme yapılmıştır. Görüşme, bireylerin bakış açısını anlamak amacıyla yürütülen soru sorma ve cevaplama dayalı iletişim sürecidir (Yıldırım ve Şimşek, 2021). Çalışmada görüşme yoluyla veri toplanmasının temel nedeni, görüşülen kişi ile kurulan doğrudan etkileşim yoluyla ulaşılmak istenen bilginin yani bireyin var olan duruma ilişkin görüş, tutum ve yargısının net olarak ve birincil kaynaktan elde edilmek istenmesidir.

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu Karabük Üniversitesi'nde öğrenim gören, çalışmaya katılmaya gönüllü uluslararası ve Türk öğrencilerden etkinlik öncesi görüşülen 112, etkinlik sonrası görüşülen 36 farklı öğrenci olmak üzere toplam 148 öğrenci oluşturmaktadır. Üniversitede hali hazırda öğrenim gören ve öğrenci sayısı 100'ün üzerinde olan Türkiye dahil 22 ülke, 25-99 arası olan 14 ülke olmak üzere 90 farklı ulustan öğrenci bulunmaktadır. Öğrenci sayısı 100'ün üzerindeki ülkelerden en az 3 ve öğrenci sayısı 50-100 arası olan ülkelerden en az 2 ve diğer ülkelerden gönüllü öğrencilerin katılımı sağlanmaya çalışılmıştır. Birinci çalışma grubuna ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Etkinlik Öncesi Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler (N=112)

Yaş	F	%	Ülke	f	%
18	8	7,14	Afganistan	5	4,38
19	15	13,4	Azerbaycan	5	5,26
20	15	13,4	Cibuti	1	0,89
21	17	15,2	Çad	8	7,14
22	19	16,96	Endonezya	5	4,46
23	10	8,92	Filistin	3	2,67
24	14	12,5	G. Afrika	1	0,89
25	7	6,25	Hollanda	1	0,89
26	1	0,89	Irak	3	2,67
28	4	3,57	Kazakistan	7	6,26
Cinsiyet	F	%	Lübnan	2	1,78
Kadın	52	46,4	Mısır	6	5,35
Erkek	60	53,6	Moritanya	1	0,89
			Nijerya	2	1,78
			Özbekistan	2	1,78
			Rusya	1	0,89
			Senegal	2	1,78
			Somali	1	0,89
			Sudan	1	0,89
			Suriye	9	8,03
			S. Arabistan	2	1,78
			Türkiye	30	26,78
			Türkmenistan	4	3,57
			Ürdün	5	4,46
			Yemen	4	3,57

Tablo 1'de görüldüğü gibi etkinlik öncesi çalışma grubunda yer alan öğrenciler 18-29 yaş aralığında olup grubun %46,4'ü kadın ve %53,6'sı erkektir. Türkiye dahil toplam 27 ülkeden öğrenci katılımı olmuş ve %26,78'ini Türkiye'deki öğrenciler oluşturmuştur.

Etkinlik sonrası çalışma grubuna ilişkin bilgilere Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2. Etkinlik Sonrası Çalışma Grubuna İlişkin Demografik Bilgiler (N=36)

		F	%
Ülke	Azerbaycan	1	2,8
	Çad	2	5,6
	Hollanda	1	2,8
	İran	1	2,8
	Mısır	2	5,6
	Senegal	1	2,8
	Türkiye	23	63,9
	Türkmenistan	1	2,8
	Ürdün	1	2,8
	Yemen	1	2,8
	Almanya	1	2,8
	Afganistan	1	2,8
Cinsiyet	Kadın	22	61,1
	Erkek	14	38,9

Tablo 2’de görüldüğü gibi ikinci çalışma grubunu oluşturan öğrenciler 12 ülkeye mensup olup %63,9’u Türkiye’denir; öğrencilerin %61,1’i kadın ve %38,9’u erkektir.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında çalışmanın amaçlarına yönelik araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır.

Görüşme Formu 1: Çalışmanın başlangıcında 112 öğrenci ile yapılan görüşmede kullanılmıştır. Bu formda öğrencinin adı, cinsiyeti, yaşı, ülkesi, bölgesi/ili/kasabası/köyü ve iletişim bilgilerini içeren demografik bilgilere ve altı adet açık uçlu görüşme sorusuna yer verilmiştir. Görüşmede katılımcılara çocukluklarında oynadıkları oyun türleri, ülkelerinde oynanan geleneksel çocuk oyunları (bu oyunlardan birinin anlatımı), bu oyunların günümüzde oynanma durumu ve oynanmıyorsa nedenleri, geleneksel oyunların bireye ve topluma katkıları, planlanan etkinlik hakkındaki görüşleri ve etkinlikte görev almak isteme durumları sorulmuştur.

Görüşme Formu 2: Bu formda katılımcının adı, cinsiyeti, ülkesi, bölgesi/ili/kasabası/köyü ve iletişim bilgilerini içeren demografik bilgilere ve altı adet açık uçlu soruya yer verilmiştir. Görüşmede katılımcılara oyun etkinliklerine ne kadar katılım sağladığı, etkinliklerde en çok ilgilerini çeken oyunlar, oyun etkinliklerinin uluslararası öğrencilerle kaynaşmayı sağlamadaki etkisi ve düzeyi, etkinliğin üniversite kültürüne katkısı, oyunları içeren etkinliklerin her yıl yapılması konusundaki düşünceleri ve üniversitedeki farklı kültürlerden öğrencilerin etkileşimini artırmak için başka neler yapılabileceği sorulmuştur.

Görüşme Formu 1 ve 2 oluşturulurken ilgili konuya dair alanyazın taraması yapılmıştır. Hazırlanan soru formları amaca uygunluk, açıklık ve anlaşılabilirlik açısından değerlendirilmek üzere üç çocuk gelişimi uzmanından görüş alınmış ve geri bildirimleri dikkate alınarak gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Soruların anlaşılabilirliğini değerlendirmek için pilot uygulama yapılmış ve anlaşılmayan sorularda düzenlemeye gidilerek görüşme sorularına son şekli verilmiştir. Ayrıca farklı ulusa ve dile sahip olan katılımcılar için görüşme formları İngilizce olarak da hazırlanmış, formun doğru olup olmadığı ve amacına uygun olup olmadığını incelemek amacı ile bir dil uzmanından görüş alınmıştır. Böylece katılımcılar istediği dilde formu doldurabilmiştir.

Verilerin Analizi ve İşlem

Çalışma için üç günlük oyun etkinliği planlanmıştır. Çalışmanın başlangıç aşamasında, öncelikle öğrenci görüşme formları (Görüşme formu 1 ve 2) hazırlanmıştır.

Görüşme formu 1 kullanılarak birinci çalışma grubuyla görüşmelere başlanmış ve bu görüşmeler yaklaşık bir ay sürmüştür. Görüşmeler Karabük Üniversitesi merkez yerleşkesi içinde çalışma için gönüllü olan öğrencilerle yapılmıştır. İlk görüşmelerden sonra kayıt altına alınan oyunların oynanışları ayrıntılı şekilde yazılmıştır. Yazılı olarak anlattıkları oyunlardan birini, çalışma kapsamında düzenlenecek etkinlikte diğer öğrencilerle birlikte oynama konusunda görev almak isteyen öğrencilerin iletişim bilgileri kaydedilerek daha sonra iletişime geçilmiştir. Bu öğrencilere etkinlik günü kendi ülkelerinde oynanmış olan geleneksel çocuk oyunlarının oynanışı konusunda rehberlik görevi verilmiştir. Bu aşamada derlenen oyunlar benzer ve farklı özellikte olanlar, küçük ve büyük grupla oynananlar, materyalli ve materyalsiz oynananlar, küçük alan ve geniş alana gereksinim olan oyunlar vb. kategorilere ayrılmıştır.

Araştırmacılar tarafından belirlenen oyunlar için üç günlük bir etkinlik, tüm üniversite öğrencilerinin katılımına uygun bir şenlik ortamında oynanacak şekilde planlanmıştır. Bu etkinliklerin zamanlaması ve yeri konusunda üniversite yönetiminden ilgili birim ve kişilerin görüşleri sorularak planlama yapılmıştır. Buna göre:

1.gün: Çim/toprak alanda oynanan oyunlar için Sağlık Bilimleri Fakültesi önündeki ağaçların etrafındaki alan kullanılmıştır. Burada derlenen oyunlardan uygun oyunlar oynanmıştır. Aşık ve misket oyunları Türkiye’de oynanan oyunlardan bazılarıdır. Bu oyunların oynanma süreci ikili yarışma şeklinde olduğu gibi yalnızca oyunun oynanışını bilen rehber öğrencilerin, bilmeyen diğer öğrencilere öğretmesi şeklinde de ilerlemiştir.

2.gün: Toprak/beton zemin alında oynanan oyunlar için Sağlık Bilimleri Fakültesi önündeki beton alan kullanılmıştır. Burada yine derlenen oyunlardan uygun oyunlar oynanmıştır. Türkiye’de oynanan oyunlardan grupla ve bireysel halat çekme, birdir bir, istop, ip atlama, sek sek, yedi kiremit, köşe kapmaca gibi grup oyunları ve beş taş, üç taş, altı taş ve dokuz taş gibi ikili mücadele gerektiren oyunlar oynanan oyunlardan bazılarıdır.

3.gün: Topaç çevirme, üç taş, çuval yarışı benzeri bireysel veya grupta oynamayı gerektiren yarışmalı oyunlara yer verilmiştir. Burada katılımcı öğrencilerden başarılı olanlara hediye verilmiştir. Yarışmanın başlangıç ve bitiş duyuruları, düdükle ve mikrofonla yapılmış, yine kazanan oyuncunun ilanı da mikrofonla duyurularak hediye takdimi yapılmıştır.

Etkinlikler sonrasında ise, Görüşme formu 2 kullanılarak ikinci çalışma grubuyla son görüşmeler yapılmıştır.

Görüşme yapılan katılımcılara ülke adı, katılımcının cinsiyeti ve katılımcı numarasını içeren bir kod verilmiştir. (Örneğin; TR1-E: Türkiye'den bir erkek öğrenci). İlk görüşmeden elde edilen veriler görüşmelerde belirlenen oyunların anlatıldığı gibi yazılması şeklinde yapılmıştır. Ayrıca ülkelere göre oyunların dağılımı, oyunların benzerlik ve farklılıklarına yönelik bilgiler ortaya konmuştur.

Araştırma nitel veri analizi türlerinden betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu yaklaşımda veriler daha önceden belirlenmiş temalara göre sınıflandırılır, özetlenir ve yorumlanır. Amaç görüşme ve gözlem sonucu elde edilen verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunulmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Betimsel analiz için araştırma sorularından, araştırmanın kavramsal çerçevesinden ya da görüşmede yer alan boyutlardan yola çıkarak veri analizi için çerçeve oluşturulmuştur. Araştırmacı tarafından oluşturulan bu çerçeveye göre elde edilen veriler ülke, oyun türü vb. olarak sınıflandırılmış, anlamlı ve mantıklı bir biçimde bir araya getirilmiştir. Düzenlenmiş veriler gerekli yerlerde örneklem grubunun ifadelerinden doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

Bulgular

Bulgular, çalışmadan elde edilen verileri içermektedir. Etkinlik öncesi ve sonrası toplanan veriler uygun temalar altında birleştirilerek verilmiştir.

Tema 1: Katılımcıların Ülkelerinde En Çok Oynanan Geleneksel Çocuk Oyunları

Bu tema başlığı altında etkinlik öncesi çalışma grubunda yer alan katılımcılara ülkelerinde en çok oynanan çocuk oyunlarının neler olduğu sorulmuştur. Etkinlik öncesi çalışma grubunda yer alan katılımcıların ülkelerinde, çocukların sıklıkla oynadıkları geleneksel oyunlara ilişkin bilgiler Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Ülkelere Göre Katılımcı-Geleneksel Çocuk Oyunu Eşleşmesi

Kod	Yaş	Oyun	Kod	Yaş	Oyun
ABD1-K	20	Cadılar Bayramı	Som59-K	21	Hırsız ve Polis
Afg2-E	20	Yedi Taş	Sud60-E	20	Konuyu Tahmin Et
Afg3-E	22	Göreş	Sry61-E	22	İp Çekmek
Afg4-E	21	Uçurtma	Sry62-E	20	İsim-Hayvan-Bitki
Afg5-K	22	Beştaş	Sry63-K	22	Basıt Basıt Basseyna
Afg6-E	21	Şeytanak	Sry64-K	23	Yüksek Alçak
Aze7-K	19	Kızardı	Sry65-E	22	Yukarı-Aşağı
Aze8-K	18	Sancaklı İğne	Sry66-K	22	Restoran
Aze9-K	19	Bayrak	Sry67-E	24	Tenis
Aze10-K	18	Benövşe	Sry68-E	25	Glal (Misket)

Aze12-E	22	Benövşe	SArb70-E	19	Futbol
Cib13-E	25	Futbol	SArb71-E	24	Futbol
Çad14-K	21	Togole	Tr72-K	24	Seksek
Çad15-E	24	Alibassa (Yakalambaç)	Tr73-K	25	Yerden Yüksek
Çad16-E	28	Alibassa (Yakalambaç)	Tr74-E	29	Horoz
Çad17-E	24	Hırsız ve Polis	Tr75-K	28	İstop
Çad18-E	23	Ofe	Tr76-K	28	Körebe
Çad-19-E	24	Haydut ve Polis	Tr77-K	21	Mendil Kapmaca
Çad20-E	24	Kirikkirak	Tr78-K	22	Yakantop
Çad21-E	20	Saklambaç	Tr79-K	21	Sıcak-Soğuk
End22-K	21	Gobak Sodor	Tr80-K	24	İp Oyunu
End23-E	19	Gobak Sodor	Tr81-K	21	Eski Minder
End24-E	20	Balap Karung (Çuval Yarışı)	Tr82-K	19	Körebe
End25-E	20	Lempar Sandal	Tr83-K	22	Aliler
End26-E	20	Bentengan (Kale)	Tr84-K	20	Kulaktan Kulağa
Fil27-K	22	Lahka Tancara (Tancara Lahka)	Tr85-K	21	Bilye Oyunu
Fil28-E	18	Bayrağı Yakala	Tr86-K	20	Yuva Kazmaca
Fil29E	21	Su ve Buz	Tr87-K	24	Bom
GAf30-E	19	Saklambaç	Tr88-K	20	Kayıp Eşya
Hol31-K	28	Koekhappen (Kurabiye Isırıkları)	Tr89-K	22	Seksek
Irk32-E	18	Mısrah	Tr90-K	23	Yakantop
Irk33-E	24	Beş Taş	Tr91-K	21	Saklambaç
Irk34-K	23	Atlayan	Tr92-K	20	Tren
Kaz35-K	19	Karta Mafya	Tr93-K	21	Çinçinlar (Çinçan)
Kaz36-E	19	Aşık	Tr94-K	19	Körebe
Kaz37-E	22	Halat Oyunu	Tr95-E	21	Saklambaç
Kaz38-E	20	Aşık	Tr96-E	23	Şarkımak
Kaz39-E	19	Aşık	Tr97-E	25	Simit
Kaz40-E	18	Aşık (Misket)	Tr98-E	18	Bilye (Misket)
Kaz41-K	18	Aşık	Tr99-K	23	Saklambaç
Lüb43-K	19	Yedi Taş	Tr101-E	22	Yakantop
Lüb44-E	19	Futbol	Trm102-K	20	Katır Kazığı
Mıs45-E	19	Yakalama	Trm103-K	23	Kale
Mıs46-E	22	Oyunu Kanıtla	Trm104-K	23	Katır Kazığı
Mıs47-E	24	Koşu Yarışı	Trm105-K	22	Küştdepti
Mıs48-E	22	Passball	Ürd106-E	21	Futbol
Mıs49-E	24	Bayoda	Ürd107-K	21	Savaş Oldu
Mıs50-E	25	Futbol	Ürd108-E	24	Evcilik
Mor51-E	20	Basketbol	Ürd109-E	18	Takip Oyunu (Saklambaç)
Nij52-E	19	Futbol	Ürd110-E	23	İngiliz Futbolu
Nij53-E	25	Whot (Kim)	Yem111-E	22	Wagel
Özb54-K	24	Bekinmaçoq	Yem112-K	26	Elektrik Şoku
Özb55-K	25	Bekinmaçoq	Yem113-K	19	Alzragef
Rus56-K	23	Ring Ring (yüzük)	Yem114-E	21	Taş
Sen57-E	29	Futbol			
Sen58-E	22	Böre (Göreş)			

Tablo 3'te görüldüğü gibi ülkeler farklı olsa da oynanan oyunların benzerliği dikkat çekmektedir (Örn.: Beştaş, Futbol). Bunun yanında, kültürel farklılıklara bağlı olarak ülkeye özgü oyunların olduğu da görülmektedir (Örn.: Cadılar Bayramı)

Tema 2: Geleneksel Çocuk Oyunlarının Günümüzde Oynanma Durumuna İlişkin Görüşler

Bu tema başlığı altında etkinlik öncesi çalışma grubunda yer alan katılımcılara geleneksel çocuk oyunlarının günümüzde oynanıp oynanmadığı, eğer daha az oynanıyor veya oynanmıyorsa sebebinin ne olabileceği sorulmuştur. Konuya ilişkin görüşler Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Geleneksel Çocuk Oyunlarının Oynanma Durumuna İlişkin Görüşler

Geleneksel çocuk oyunlarının günümüzde oynanma durumu	F
Evet, daha az oynanıyor	50
Evet, oynanıyor	50
Hayır, oynanmıyor.	11
Bilmiyorum.	1
Geleneksel çocuk oyunlarının oynanmama nedenleri	F
Teknolojik gelişmeler/sosyal medya/dijital oyunlara yönelim	43
Sokakların güvensiz bulunması	7
Uygun oyun ortamının olmaması	5
Dışarda/sokakta daha az vakit geçirilmesi/sokağa çıkılmaması	4
Kültürel değişim/azalma	3
Boş zamanın olmayışı	3
Asosyallik/ iç içe olmamak	3
Modernleşme	2
Savaşlar	1
Oyunların nesillere aktarılamaması	1
Oyunlara bakış açısının değişmesi	1
Oyunların zor olması	1

Tablo 4’te görüldüğü gibi katılımcılar geleneksel çocuk oyunlarının günümüzde hala oynanıp oynanmadığına ilişkin daha az oynandığını (n=50), oynandığını (n=50), oynanmadığını (n=11) ve oynanıp oynanmadığını bilmediğini (n=1) belirtmişlerdir. Geleneksel çocuk oyunlarının daha az oynandığı veya oynanmadığına ilişkin ise teknolojik gelişmeler/sosyal medya/dijital oyunlara yönelim (n=43), sokakların güvensiz bulunması (n=7), uygun oyun ortamının olmaması (n=5), dışarda/sokakta daha az vakit geçirilmesi/sokağa çıkılmaması (n=4), kültürel değişim/azalma (n=3), asosyallik/iç içe olmamak (n=3), modernleşme (n=2) gibi etkenleri neden göstermiştir. Konuya ilişkin örnek ifade verilmiştir.

“Çocukların artık sokaklarda ve parklarda daha az vakit geçirmesi ve teknolojik aletlerle fazla vakit geçirmeleri.” (Tr90-K)

“Teknoloji yüzünden günümüzdeki çocuklar arkadaşlarıyla oynayabilecekleri -cadı- oyunu yerine video oyunları oynuyorlar” (GAF30-E)

Tema 3: Geleneksel Oyunların Bireye, Topluma ve Üniversite Kültürüne Katkısına İlişkin Görüşler

Bu tema başlığı altında her iki çalışma grubundaki katılımcılara etkinlik öncesinde geleneksel oyunların bireye ve topluma katkısının neler olabileceği, etkinlik sonrasında ise geleneksel oyunların öğrencilerin kaynaşması ve üniversite kültürüne katkısının neler olduğu sorulmuştur. Konuya ilişkin görüşler Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5. Geleneksel Oyunların Bireye, Topluma ve Üniversite Kültürüne Katkısına İlişkin Görüşler*

Geleneksel oyunların bireye veya topluma olası katkıları		F
Etkinlik Öncesi Görüşler	Arkadaşlık bağı/sosyallik/etkileşim	37
	Kişisel gelişime/değerlere/ gelişim alanlarına katkı	34
	Eğlenme/mutluluk/neşe/heyecan	24
	Kültürel aktarım/kültürel gelişime katkı	19
	İletişim becerisi/özgüven artışı	10
	Rekabet duygusu/sportmenlik katkısı	7
	Topluma adapte olmak	7
	Takım oyununu/iş birliğini öğrenmek	5
	Depresyon/ yalnızlık hissinde azalma	3
	Boş zamanını değerlendirmek	3
	Doğa ile iç içe olmak	1
	Oyunların öğrencilerin kaynaşmasını sağlamadaki etki düzeyi	
Etkili	25	
Orta düzeyde etkili	4	
Bilmiyorum	3	
Etkisiz	2	
Oyunların kaynaşmayı sağlama çeşidi/şekli		F
Kaynaşma/birliktelik/etkileşim/tanışma	17	
Kültürel aktarım	12	
Oyunların üniversite kültürüne katkı düzeyi		F
Katkısı vardır	32	
Bilmiyorum	1	
Oyunların üniversite kültürüne katkı çeşidi/şekli		F
Kültürel aktarım	18	
Tanışma/kaynaşma/iletişim/sosyalleşme	9	
Eğlence	6	
Farklı kültürlerle açıklık/ kültürel çeşitlilik	4	
Dikkat çekici	3	
Ders stresinden uzaklaşma/ihtiyaç giderme	2	

*Birden fazla görüş beyan edilmiştir.

Tablo 5'te görüldüğü gibi geleneksel oyunların bireye veya topluma olan katkısına ilişkin arkadaşlık bağı/sosyallik/etkileşim (n=37), kişisel gelişime/değerlere/gelişim alanlarına katkı (n=34), eğlenme/mutluluk/neşe/heyecan (n=24), kültürel aktarım/kültürel gelişime katkı (n=19), iletişim becerisi/özgüven artışı (n=10), rekabet duygusu/sportmenlik katkısı (n=7), topluma adapte olmak (n=7), takım oyununu/işbirliğini öğrenmek (n=5), depresyon/ yalnızlık hissinde azalma (n=3), boş zamanını değerlendirmek (n=3) gibi katkılar sağladığı düşünülmektedir. Konuya ilişkin örnek ifadeye yer verilmiştir.

“Kişinin özgüveni artar ve insanlarla iletişimi artar. Toplumsal olarak bireyler arasında kaynaşma olur.” (Tr77-K).

Tablo 5'e göre oyunların öğrencilerin kaynaşmasını sağlamadaki etki düzeyini etkili (n=25), orta düzeyde etkili (n=4), bilmiyorum (n=3) ve etkisiz (n=2) olarak belirtmişlerdir. Oyunların öğrencilerle kaynaşmayı sağlama çeşidi olarak kaynaşma/birliktelik/etkileşim/tanışma (n=17) ve

kültürel aktarım (n=12) belirtilmiştir. Oyunların üniversite kültürüne katkı düzeyine ilişkin katkısı vardır (n=32), bilmiyorum (n=1) belirtilirken oyunların üniversite kültürüne katkı çeşidi olarak kültürel aktarım (n=18), tanışma/kaynaşma/iletişim/sosyalleşme (n=9), eğlence (n=6), farklı kültürlerle açıklık/kültürel çeşitlilik (n=4), dikkat çekici (n=3) ve ders stresinden uzaklaşma/ihtiyaç giderme (n=2) belirtilmiştir. Konuya ilişkin örnek ifadeye yer verilmiştir.

“Evet. Bu etkinlik ile farklı kültürlerden öğrenciler birbirleri ile yarıştılar, dans ettiler ve oyunlar oynadılar. Tüm bunları yaparken yeni insanlarla tanıştılar ve etkileşimde bulundular. Dolayısıyla bu etkinlik farklı kültürlerden öğrencileri bir araya toplayarak birbirleriyle kaynaşmalarını sağladı.” (Tr-123-K)

“Farklı ülkelerin oyun türleriyle tanış olduk” (Aze7-K)

“Evet olmuştur, üniversitemizde çok fazla yabancı uyruklu öğrenciler mevcuttur ve oynanan oyunların hangi kültüre ait olduğunu bilmeleri bence oynanan oyunları daha eğlenceli hale getireceğini düşünüyorum.” (Tr-131-K)

Tema 4: Geleneksel Oyun Etkinliğinin Dikkat Çeken Kısımları

Bu tema başlığı altında etkinlik sonrası çalışma grubunda yer alan katılımcılara etkinlikte en çok hoşlarına giden veya ilgilerini çeken şeylerin neler olduğu sorulmuştur. Konuya ilişkin bulgular Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Geleneksel Oyun Etkinliğinin En Çok İlgi Çeken Alanları

Etkinliğin en çok ilgi çeken alanları	F
Topaç çevirme	18
Halat çekme	9
Halk oyunları/danslar	8
Çuval yarışı	7
Birlikte etkinlik yapma	4
Voleybol	4
Coşku/kaynaşma/etkililik	3
Geleneksel oyunlar	3
İp atlama	2
Çocuk oyunlarının yeniden oynanması	2
Yakan top	1
9 taş	1
Köşe kapmaca	1

Tablo 6’ya göre katılımcıların etkinlikte en çok ilgisini çeken alanları topaç çevirme (n=18), halat çekme (n=9), halk oyunları/danslar (n=8), çuval yarışı (n=7), birlikte etkinlik yapma (n=4), voleybol (n=4), coşku/kaynaşma/etkililik (n=3), geleneksel oyunlar (n=2), ip atlama (n=2), çocuk oyunlarının yeniden oynanması (n=2), yakan top (n=1), 9 taş (n=1), köşe kapmaca (n=1) olarak belirtmiştir. Konuya ilişkin örnek ifadeye yer verilmiştir.

“Uygur Topacı dikkatimi en çok çeken oyun materyali oldu. Bunun dışında kendi çocukluğumuzda oynadığımız oyunları tekrar oynama fırsatı edinmiş olmamız harikaydı.” (Tr-142-K)

Tema 5: Oyuna Katılma Süreleri ve Etkinliğin Her Yıl Yapılmasına İlişkin Görüşler

Bu tema başlığı altında etkinlik sonrası çalışma grubunda yer alan katılımcılara oyunların oynandığı etkinliklere ne kadar katılım sağladıkları ve oyun etkinliğinin her yıl yapılıp yapılmamasına ilişkin görüşlerinin neler olduğu sorulmuştur. Konuya ilişkin bulgular Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Etkinliğe Katılım Süreleri ve Etkinliğin Her Yıl Yapılmasına İlişkin Görüşler

Etkinliğe katılım süreleri	F
Bir gün	20
Üç gün	11
İki gün	4
Oyun etkinliğinin her yıl yapılmasına ilişkin görüşler	F
Yapılmalı	31
Yapılabilir	4
Bilmiyorum	1

Tablo 7’e göre katılımcılar etkinliğe bir gün (n=20), üç gün (n=11) ve iki gün (n=4) şeklinde katılım göstermiştir. Tablo 7’ye göre oyun etkinliğinin her yıl yapılmasına ilişkin yapılmalı (n=31), yapılabilir (n=4) ve bilmiyorum (n=1) görüşleri belirtilmiştir. Konuya ilişkin örnek ifadeye yer verilmiştir.

“Etkinliklerin yer yıl yapılmasının öğrenciler arasında kültürel bir bağ oluşturacağını ve zamanla bu bağın giderek daha da kuvvetleneceğini düşünüyorum.” (Tr-146-E)

Tema 6: Üniversitede Kültürel Etkileşimi Artırmaya İlişkin Öneriler

Bu tema başlığı altında üniversitede farklı kültürlerden öğrencilerin etkileşimini artırmaya yönelik neler önerilebileceği sorulmuştur. Konuya ilişkin bulgular Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. Üniversitede Öğrencilerin Etkileşimini Artırmaya Yönelik Öneriler

Kültürel etkileşimi artırmaya ilişkin öneriler	F
Geleneksel oyun etkinliği	10
Kültürel danslar	8
Daha sık/daha çok/ daha büyük alanda oyun etkinliği	8
Kültür tanıtımı/kültürel sohbetler	6
Sportif faaliyetler/turnuvalar	5
Tiyatro gösterimi/sahne oyunları/drama	4
Ödüllü oyunlar	3
Gezi	2
Kültürel yemekler	2
Dil öğrenme etkinliği	1

Tablo 8’e göre farklı kültürlerden gelen üniversite öğrencilerinin etkileşimini artırmak için geleneksel oyun etkinliği (n=10), kültürel danslar (n=8), daha sık/daha çok/ daha büyük alanda oyun etkinliği (n=8), kültür tanıtımı/kültürel sohbetler (n=), sportif faaliyetler/turnuvalar (n=5), tiyatro gösterimi/sahne oyunları/drama (n=4), ödüllü oyunlar (n=3), gezi (n=2), kültürel yemekler (n=2) ve dil öğrenme etkinliği (n=1) yapılabileceği belirtilmiştir. Konuya ilişkin örnek ifadeye yer verilmiştir.

“Başka gezmeler düzenlenebilir. Bunlar uluslararası olmalıdır. Yakın şehirlere hep birlikte gidilebilir. Oralarda farklı oyunlar oynanabilir. Sohbet etkinliği yapılabilir. Çay sohbeti gibi. Aylık olarak geleneksel oyunlar oynanmalıdır. Bunlar bir etkinlik odasında yapılabilir. Sırayla farklı ülkelerin halk

oyunları oynanabilir. Her ülkeye bir gün verilip oradaki halk oyunları oynanabilir. Herkes bildiği bir dansı müziği oynatabilir. Beraber oynanır. Tanışma fırsatı olur farklı kültür öğrenmiş oluruz.” (Çad-137-E).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Çalışmanın bulguları sonucunda etkinlik öncesi çalışma grubunun ülkelerinde en çok oynanan çocuk oyunlarının futbol, saklambaç, aşık ve körebe olduğu saptanmıştır. Çalışma grubunu üniversite gençleri oluşturmuş ve bu gençlerin bazıları, oyunları hatırlayamadığını ifade etmiş ya da daha modern oyunlardan söz etmiştir. Buradan hareketle, çalışmanın daha büyük yaş grubundaki bireylerle gerçekleştirilmesinin geleneksel oyunlara ilişkin toplanacak bilgilerin çeşitlilik sağlayacağı düşünülmektedir. Nitekim çalışma grubunun yaş ortalaması 61,2 olan bir çalışmada yaşı büyük annelerle çalışılmış ve kendilerine çocukluk dönemlerinde en fazla oynadıkları oyunlar sorulmuştur. Sonuç olarak, en fazla saklambaç, çinçon ve seksek gibi oyunların oynandığı bulunmuştur (Pekşen Akça ve Baran, 2019). Altay Köyü’nde yaşayan Kazak Türkleri’nin geleneksel oyunlarının araştırıldığı çalışmada kargıma, aşık, khan, yüzük saklama gibi oyunlar oynandığı sonucuna ulaşılmıştır (Çetinkaya, 2020). Bu çalışmalarda verilen cevaplar, yürütülen çalışmadaki cevaplarla benzerlik gösterirken çalışma grubu bakımından farklılık göstermektedir. Koyuncu ve Bulut (2022), Uluslararası AB Erasmus+ programı kapsamında Bulgaristan, İtalya, Romanya ve İspanya ülkelerinde oynanan geleneksel çocuk oyunları ile ilgili olarak öğretmen ve öğrencilerin görüşlerinin alındığı çalışmalarında, öğrenciler tarafından en çok beğenilen geleneksel oyunların “Pilota Valencia (Hentbol)” ve “Country country we want soldiers (Aliler Aliler Çingene Aliler)” olduğu belirlenmiştir. Ayrıca araştırmanın bulguları, öğretmen ve öğrencilerin ifade ettiği oyun isimlerinin farklı olduğunu gösterse de ülkemizdeki oyunlarla oynanış ve içerik açısından benzerlikler gösterdiği söylenebilir. Bu araştırma, farklı ulusların oyunlarını incelemesi bakımından benzerlik göstermesine karşın çalışma grubu ve en çok beğenilen oyunlar açısından farklılık göstermektedir. Ek olarak hem belirtilen çalışmada hem de yürütülen çalışmada oyun isimlerinin farklı olmasına karşın içerik, amaç ve oynanış bakımından benzerlik göstermesi esasen oyunun evrensel olduğu (Çalışandemir, 2014) gerçeğinin altını çizmektedir. Balkanlarda yapılan bir çalışmada çocuk oyunları incelenerek 10 ülkede 330 oyunun video çekimleri yapılmış ve oynanan oyunların 59’u kültürel ortaklık göstermiştir. Başka bir deyişle Balkanlardaki çocuk oyunlarının kendi içerisinde %91 oranında benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kayıt dışı 6 oyunun ise Balkanlarda oynanmasına rağmen aynı zamanda bu oyunların Anadolu’da da oynanan kültürel oyunlar oldukları görülmüştür (Bay ve Bay, 2019a). Buna ek olarak Özyürek ve arkadaşlarının (2021) çalışmasında da Asya ve Avrupa ülkelerinde oynanan çocuk oyunlarının Türkiye’deki oyunlarla fazlaca benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmalar oyunun evrensel olduğu düşüncesini destekler niteliktedir. Farklı kültürlerin geleneksel oyunlarının benzer olması ve sonradan gelen nesillerin bu oyunları kısmen bilmesinden dolayı geleneksel oyunları hatırlatmak ve geçmiş kültürleri yaşatmak amacıyla ülkeler arası organizasyonların düzenlenmesi, kültür günlerinin yapılması önerisi

verilebilir. Bu gibi aktivitelerin, genç kuşağa geçmiş kültürleri hatırlatmak ve farklı kültürleri tanıtmak amacıyla yapılması sosyal, kültürel ve toplumsal katkıları bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Etkinlik öncesi çalışma grubu geleneksel oyunların genel olarak günümüzde oynandığını ve daha az oynandığını düşünmektedir. Geleneksel oyunların oynanmama nedeni olarak en çok teknolojik gelişmeler/ sosyal medya ve dijital oyunlara yönelim görüşü saptanmıştır. Sınıf öğretmenlerinin geleneksel çocuk oyunlarına bakış açısını belirlemek amacıyla yapılan çalışmada, öğretmenler teknolojik oyunların çocukları “hapsettiğini” geleneksel çocuk oyunlarına günümüzde daha çok ihtiyaç duyulduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerin bu görüşü, oyunların sınıf ortamında uygulanması halinde küçük kas gelişiminin olumlu etkilendiği, çocukların sosyalleşmesine katkı sağladığı düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Bozkurt, 2019). Kültürel çocuk oyunlarının incelendiği bir çalışmanın sonucuna göre, 396 eski oyundan 248’inin (%63) bugün unutulduğu ve çocukların bu oyunları oynamadığı düşünülmektedir (Bay ve Bay, 2019b). Kara ve Dikici Sığırtmaç’ın (2020) yetişkinlerle gerçekleştirdiği çalışmada, eski oyunların oynanmamasının nedenlerini teknoloji, oyun alanı kısıtlılığı ve güven kaygısı gibi etkenlerin oluşturduğu bulunmuştur. Bu bulgu, mevcut çalışmayla benzerlik göstermekteyken çalışma grubu bakımından farklılık göstermektedir. Ayrıca yöntem bakımından mevcut çalışmada farklı ulusların oyunlarının konu edinmesine karşın bu çalışma sadece bir şehrin oyunları incelenerek gerçekleştirilmiştir. Pekşen Akça ve Baran’ın (2019) çalışmasında, çalışma grubunu oluşturan büyükanneler, torunlarının bilgisayar ve telefon oyunları oynadıklarını, geleneksel oyunları torunlarıyla oynarken oldukça zorluk yaşadıklarından bahsetmektedirler. Çalışma bulguları bu yönüyle yapılan araştırmayla örtüşmektedir. Benzer şekilde Kuzey Kıbrıs’ta yapılan bir çalışmada da teknolojik aletlere bağımlılıktan dolayı dijital ortamlarda vakit geçirilmesinden ve bu nedenle geleneksel oyunların unutulmaya yüz tuttuğundan bahsedilmektedir (Reyhanoğlu, 2020). Bu sonuca ilişkin, kuşaklar arası farklılıklar da söz konusudur. Kaya’nın (2019) çalışmasında, X, Y ve Z kuşaklarının saklambaç ve mendil kapmaca gibi geleneksel oyunları tercih etmelerinin yanı sıra farklı olarak Z kuşağının dijital oyun tercihlerine de rastlanmaktadır. Bu bağlamda, tercih edilen oyun türünün, oyun anlayışının ve kavrayışının zaman içerisinde evrildiğini söylemek mümkündür. Nitekim Tuğrul ve arkadaşlarının (2014) oyunun üç kuşaktaki değişimini inceledikleri çalışmalarında da oyuna ilişkin kuşaklar arasındaki karşılaştırmalarda son kuşağın önceki kuşaklara göre büyük değişime sahip olduğu görülmüştür. Büyükokutan Töret ve Özdemir’in (2021) yaptığı bir araştırma sonucunda, geleneksel oyunların Adana ilinin Pozantı ilçesinde geçmişe kıyasla daha az oynansa bile hala oynandığı belirlenmiş ve teknolojinin, geleneksel oyunların daha az oynanmasında önemli bir etken olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuç, yöntem bakımından farklılık gösterse de mevcut çalışmanın sonucuyla benzerlik göstermektedir. Alan yazında dijitalleşmeyi olumlu bir şekilde yansıtabilmenin örneğini sunan İneç (2022) çalışmasında, okul öncesi öğretmen adaylarının Türkiye’deki geleneksel çocuk oyunlarını saptayıp okul öncesi eğitiminde ve Sosyal Bilgiler derslerinde kültür aktarımı sağlayabilen ulusal çocuk oyunları dijital atlası oluşturmalarını amaçlamış ve bu amaç doğrultusunda ulaşılan sonuçların geleneksel oyunların dijitalleşmesinde kültürel öğelerin sayısal bir ağa dönüştürdüğünü ifade etmiştir. Geleneksel oyunların

unutulmaması ve gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla okullarda öğretilmesi, oyunların oynanması için güvenli alanlar oluşturulması ve oyunların dijital ortama aktararak çağa uygun hale getirilmesinin önemli olduğu belirtilmiştir (Çetinkaya, 2020). Bu çalışmalar, teknolojik gelişmelerin olumsuz bir neden olarak gösterilmesinin aksine dijitalleşmeyi olumlu bir şekilde kullanmanın örneğini sunmaktadır. Ebeveynlere, teknoloji kullanımının çocuklarının yaş düzeyine uygun bir şekilde sınırlandırma, çocukluklarında oynadıkları geleneksel çocuk oyunlarının devamlılığının sağlanması için bu oyunları çocuklarına öğretme ve oynamaları konusunda destek sağlama önerisi verilebilir. Eğitimcilere, alan yazın incelemesinde de karşılaşılan çocuk oyunları dijital atlası gibi kültürel öğelerin tanıtımı anlamında dijitalleşmeyi olumlu kılan adımları takip etmeleri ve bunlara müfredatta yer vermeleri önerilebilir. Araştırmacılara, geleneksel oyunlarla ilgili farklı yaşlara hitap eden kitap yazma, dijital içerik üretme, uygulamalı eğitim programı oluşturma gibi öneriler verilebilir.

Her iki çalışma grubuna göre uluslararası öğrencilerin doğal ortamda kaynaşmasında geleneksel oyunların birey veya topluma arkadaşlık bağı/sosyallik/etkileşim, kişisel gelişime/değerlere/gelişim alanlarına katkı, eğlenme/mutluluk/neşe/heyecan, kültürel aktarım/kültürel gelişime katkı, iletişim becerisi/özgüven artışı gibi katkıları bulunmuştur. Çalışma grubunun çoğunluğu oyunların, öğrencilerin kaynaşmasında etkili olduğunu düşünürken kaynaşma/birliktelik/etkileşim/tanışma ve kültürel aktarım şeklinde etki ettiğini düşündüğü saptanmıştır. Çalışma grubunun çoğunluğu geleneksel oyunların üniversite kültürüne katkısı olduğunu düşünürken katkı çeşidi olarak da kültürel aktarım, tanışma/kaynaşma/iletişim/sosyalleşme ve eğlence gibi katkıların olduğunu düşündüğü saptanmıştır. Kültürel aktarımda en çok tercih edilen oyun türü geleneksel oyunlardır. Çünkü geleneksel oyunlar doğası itibarıyla geçmişten izler barındırır ve bu kültürel unsurlar kültürel aktarımı kolaylaştırır ayrıca çocukların akademik başarılarını da olumlu etkiler (Bozkurt, 2019). Öğrenme yöntemlerini geliştirmek ve kültürler arası farklılıkları yönetmek amacıyla oyunları öneren bir çalışmada, katılımcıların büyük çoğunluğu olumlu görüş belirtmiş, oyunların takım çalışması kültürler arası yetkinlik, karar verme gibi becerilerini geliştirmek amacıyla tercih edilebilir bir yöntem olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Pillay ve James, 2013). Yapılan bir çalışmada katılımcılar oyunu, eğlenmek amacıyla oynadıklarını ifade etmişlerdir (Pekşen Akça ve Baran, 2019). Başka bir çalışmada katılımcıların, çocukken oynadıkları oyunların mutlu hissetme, güven gelişimi, zevk alma, arkadaşlık ilişkilerini öğrenme, birlik ve beraberlik duygusu geliştirme, değerleri öğrenme, sosyalleşme, iş birliği, tanışma, iletişim kurma vb. katkılar sağladığı ifade edilmiştir (Arslan ve Dilci, 2018). Bu çalışma, sağladığı düşünülen katkılar ve çalışma grubunun yaşının bir kısmı bakımından benzerlik gösterirken çalışma grubunun farklı ulusları barındırması açısından söz konusu çalışmadan farklılaşmaktadır. Oyunun sağladığı katkılar düşünüldüğünde kuşakların da önemi söz konusudur. Yapılan bir çalışmanın sonucuna göre X kuşağı, oyunu çocuğun işi ve ihtiyacı olarak görmekteyken Y ve Z kuşağı eğlenmeyi sağlayan etkinlik olarak tanımlamaktadır (Kaya, 2019). Zaman içerisinde oyuna karşı farklı bakış açıları olsa da genellikle çalışmalarda bahsi geçen ortak katkı, oyunun eğlendirici yönü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca alan

yazın incelendiğinde oyuna ilişkin birçok çalışmanın var olduğu ancak çalışma grubu bakımından genellikle çocuklarla çalışıldığı, dolayısıyla, söz konusu çalışmanın özgün olduğu düşünülmektedir. Geleneksel oyunun katkıları göz önüne alındığında çocuklarla yapılan çalışmalarda, ilgi ve algılar üzerinde etkisi olduğu, kültürel aktarımın gerçekleştirildiği (Bay, 2018), kültürel miras ve farklılıklar hakkında farkındalık oluşumunun sağlandığı, merak uyandırdığı, eğlence, sevgi, saygı, paylaşma, yardımlaşma, iş birliği, arkadaşlık kurma, gibi değerleri geliştirdiği (Koyuncu ve Bulut, 2022; Özyürek ve diğerleri, 2018), kendini ve düşüncelerini daha rahat ifade edebilme, özgüven, dayanışma, yetenek ve iletişim becerilerinin gelişim sağladığı (Büyükokutan Töret ve Özdemir, 2021; Yatmaz ve diğerleri, 2021) saptanmıştır. Ayrıca geleneksel çocuk oyunları turnuvasına katılan 32 öğretmenle yapılan çalışmada, öğretmenlerin oyunların derslerde öğrencilere odaklanma, özgüven, motivasyon sağlama gibi bireysel katkıda bulunduğunu, geleneksel oyunlara bütün sınıf düzeylerinde yer verilmesi, böylece toplumsal değer öğretimi, Türk kültürünün tanıtımı, gelenek ve göreneklerin kuşaktan kuşağa aktarımı sağlanabileceğini belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır (Turan ve diğerleri, 2020). Bu çalışmalar her ne kadar çalışma grubu ve yöntem bakımından farklılık gösterse de geleneksel oyunların katkıları bakımından çalışmada katılımcılardan alınan cevaplarla paralellik göstermektedir. Unutulmaya yüz tutmuş geleneksel oyunlar, araştırmaların yanı sıra çizgi filmlerin de konusu olmuştur. Uzun yıllardır TRT Çocuk 'da yayınlanan "Rafadan Tayfa" çizgi filmindeki geleneksel sokak oyunlarının çocuk gelişimine katkılarının incelendiği bir çalışmada, en çok psikomotor beceriler olmak üzere bu becerileri sırasıyla sosyal-duygusal, bilişsel ve dil gelişimi becerilerinin izlediği görülmüştür (Talu ve Yüzbaşıoğlu, 2020). Bu çalışma, çocuklarla ilgili olmasına karşın etkileri bakımından her ne kadar genel tabir ile ifade edilse de özelden geleneksel çocuk oyunlarının benzer katkılar sağladığı görülmektedir. Çocuklar ve yetişkinlerle yapılan çalışmalar göz önüne alındığında ister çocuklarla ister yetişkinlerle yapılan çalışmalarda olsun geleneksel çocuk oyunlarının katkı benzerliği yadsınamaz bir şekilde görülmektedir. Çizgi film yapımcılarına, ürettikleri içeriklerde Türk kültürünü yansıtacak öğelere daha fazla yer vermeleri, geleneklere içeriklerde daha çok değinmeleri ve milli bayramlarda özellikle bu içeriklere yer vermeleri önerisi verilebilir.

Etkinlik sonrası çalışma grubuna göre geleneksel oyun etkinliğinin en çok ilgi çeken alanları topaç çevirme, halat çekme, halk oyunları/ danslar ve çuval yarışı olduğu saptanmıştır. Oyunların grup oyunları olduğu ve bireylerin geleneksel oyunlarla daha az karşılaştığı düşünüldüğünde, ilgi çektiği ifade edilen oyunların bireylere sosyal, kültürel ve bireysel katkılarının olduğu ve bu katkıların bireylerin geleneksel oyunları ilgi çekici bulduğu söylenebilir. Geleneksel oyunlar, bir arada oynama imkanı, kültürel ve sosyal etkileşim ortamı sağlamakla birlikte toplumsal değeri aşılır, paylaşım, kurallara uyma, sabır ve iş birliği gibi değerleri kazandırır (Genç ve diğerleri, 2019). Alan yazın incelendiğinde geleneksel oyunların birbiriyle benzerlik gösterdiği bilinmektedir (Bay ve Bay, 2019a; Özyürek ve diğerleri, 2021). Dolayısıyla farklı kültürden katılımcıların kendi kültüründe zaten var olan ama isim farklılığı bulunan oyunları, eğitsel bir ortamda üstelik kendi yakın arkadaşlarıyla oynamış olmaları, oyunları onlar açısından ilgi çekici kılmış olabilir. Mevcut çalışma, gerçekleştirilmiş bir

projenin katılımcılardan ilk ve son görüşmeler yoluyla geleneksel oyunlara ilişkin görüşlerinin alınmasını içermektedir. Bu gibi projelerin yaygınlaştırılması ve geleneksel oyun şenliklerinin de geleneksel hale gelmesi önerisi verilebilir. Milli kültür ve mirası yaşatmak amacıyla sivil toplum kuruluşlarına geleneksel oyunları tanıtmaları için gezici kütüphane benzeri bir oluşum, şehir şehir gezerek oyunları tanıtmaları önerisi verilebilir.

Etkinlik sonrası çalışma grubu etkinliğe en çok bir gün katılmıştır. İkinci çalışma grubunun oyun etkinliğinin her yıl yapılmasına ilişkin olarak da yapılması gerektiğini ifade ettiği saptanmıştır. Geleneksel Spor Oyunları (TSG)'nin eğitim kapsamında hayati olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda 513 katılımcıyla yürütülen çalışmada oyunlar eğlenceli etkinlikler ve fiziksel etkinlikler olarak sınıflanmış, kuralsız, materyalli ve materyalsiz olarak gruplanmış, katılımcılar Geleneksel Spor Oyunları'na ilişkin kültürün bir aynası olduğunu, eğitsel bir yaklaşım olarak ele alınıp sosyal sürdürülebilirlik potansiyeli gösterdiğini belirttikleri saptanmıştır (Luchoro-Parrilla ve diğerleri, 2021). Başal (2007), geçmiş zamanda Türkiye'de oynanan çocuk oyunlarını incelediği çalışmasında teknolojik gelişmeler nedeniyle yeni oyuncakların geliştirildiğini, dolayısıyla eski oyunların korunmaya alınması gerektiğini ifade ederek bu yolla kültürel mirasın korunmuş olacağını ifade etmiştir. Buradan yola çıkarak geleneksel çocuk oyunlarını kapsayan bu etkinliğin her sene yapılmasının kültürel mirası koruyabileceği söylenebilir. O nedenle bu çalışmalar, mevcut araştırma sonucuna bir dayanak niteliği taşımaktadır.

Çalışma grubu, uluslararası öğrencilerin kaynaşması ve kültürel etkileşim sağlamada geleneksel oyun etkinliğinden, kültürel danslardan, kültür tanıtımı veya kültürel sohbetlerden ve sportif faaliyet veya turnuvalardan yararlanılabileceğini, kültürel faaliyetlerin daha sık yapılmasının önemli olduğunu belirtmiştir. Kültürel çalışmalar, kültürel uygulamaların sosyolojik içerikle ve sosyolojik içerik aracılığıyla işleyen daha büyük sistemlerin etkileşime girme şekillerini araştırmaktadır. Bölgesel kültür, farklı faaliyetlerin, örf/adet/geleneklerin, yemek kültürünün, oyunların, davranış yönelimlerinin ve bu gibi şeylerin karışımı olarak görülmektedir. Özellikle oyun çok yönlü kültürel ve sosyal bir etkinlik olarak görülebilir. Geleneksel oyunların öne çıkan özelliği nesilden nesile aktarıma özelliğidir. Oyunlar informal olarak aktarılacak bölge kültüründe köklü bir yere sahiptir (GopikaUnni, 2022). Kültürel çocuk oyunlarının %63'ünün unutulduğu ve oynanmadığı düşünülen bir çalışmada bu oyunların devamlılığının sağlanması için; okullarda öğretme, sınırlı teknoloji kullanımı, büyüklerin oyunları anlatması, kültürel oyuncak üretilmesi, bu oyunların küçük yaşlardan itibaren kazandırılması, konuyla ilgili kitap yazma, ödüllü yarışmaların yapılması, bilgilendirici eğitim ortamlarının düzenlenmesi, milli bayramlarda bu oyunlara yer verilmesi ve sokakta bu oyunların oynanması önerileri ileri sürülmüştür (Bay ve Bay, 2019b). Çalışmada verilen öneriler bu araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Ancak bu çalışmada, gerçekleşen bir oyun şenliğinin ardından yapılabilecek başka faaliyetlere ilişkin öneriler alınmışken bu çalışmada geleneksel oyunların unutulmaması adına öneriler verilmiştir. Bu yönüyle çalışmadan ayrılmaktadır. Festival memnuniyeti ile kültürel etkileşim arasındaki ilişkinin

incelendiği çalışmada, katılımcıların algıladıkları kültürel etkileşimin kültürel aktarım, kültürel koruma, kültürel değişim ve kültürel denge olduğu, festivale katılanların yaş ve öğrenim düzeyleri ile festival doyumları arasında pozitif yönlü ilişki olduğu yani öğrenim düzeyleri yükseldikçe memnuniyetlerinin de arttığı belirlenmiştir (Saçlı, 2020). Bu bulgu, festival veya şenlik gibi katılımcıların eğlendiği faaliyetlerin gerçekleşmesinin, etkinliğin uygulandığı ortam ve eğitim kademesi açısından katılımcılara hem etkinlik açısından hem de sunulan aktiviteye karşı bir doyum vadetmektedir.

Mevcut çalışma katılımcılarının, kültürel faaliyetlerin daha sık yapılmasının önemli olduğunu belirtmelerinden de hareketle iki çalışma bulgusunun benzerlik gösterdiği söylenebilir. Eğitim çalışanlarına, belediye görevlilerine, milli kültür ve mirasın korunmasından sorumlu görevlilere, geleneksel oyunların korunması ve gelecek nesillere aktarılmasına ilişkin şenlik, festival ve benzeri etkinlikleri düzenlemeleri önerisi verilebilir. Araştırmacılara gelecek çalışmalarda, geleneksel uygulamalar ve kültürel faaliyetler düzenleyerek bunların bireylere ne gibi katkılarının olduğunu araştırılması, bireylerin milli kültür ve geleneklerin yaşatılmasına ilişkin görüşlerinin alınması, çalışmanın yaş grubu değiştirilerek de benzer çalışmaların yapılması önerisi verilebilir. Bununla birlikte ailelerin çocuklarına geleneksel oyunları özellikle erken çocukluk yıllarında kazandırmaları konusunda çalışmalar planlanabilir.

Yazar Katkıları: Bu çalışmanın tüm bölümlerinde yazarlar ortak katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Anwar, K. (2016). Working with Group-Tasks and Group Cohesiveness. *International Education Studies*, 9(8), 105-111.
- Arslan, A. ve Dilci, T. (2018). Çocuk oyunlarının çocukların gelişim alanlarına yönelik etkilerinin geçmiş ve günümüz bağlamında incelenmesi (Sivas İli örnekleme). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(1), 47-59.
- Başal, H. A. (2007). Geçmiş yıllarda Türkiye’de çocuklar tarafından oynanan çocuk oyunları. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(2), 243-266.
- Bay, D. N. (2018). Okul öncesi eğitimde bir kültür aktarımı: Milli oyunlar. *E- Uluslararası Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 82-104.
- Bay, D. N. ve Bay, Y. (2019a). Balkanlardaki çocuk oyunları. *Sınırsız Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 4(2), 200-223. doi: 10.29250/sead.587289
- Bay, D. N. ve Bay, Y. (2019b). Türk ve komşu topluluklarda kültürel çocuk oyunları. *Electronic Turkish Studies*, 14(7), 3631-3656.
- Bozkurt, E. (2019). Perceptions of Classroom Teachers about Traditional Children's Games. *International Online Journal of Educational Sciences*, 11(4).
- Büyükokutan Töret, A. ve Özdemir, B. (2021). Pozantı geleneksel çocuk oyunlarının işlevleri üzerine. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(29), 394-407.
- Costikyan, G. (2002). I Have No Words & I Must Design: Toward a Critical Vocabulary for Games. In F. Mäyrä (Ed.), *Computer Games and Digital Cultures Conference Proceedings* (pp. 9–33). Tampere: Tampere University Press.

- Çalışandemir, F. (2014). Oyun ve özellikleri. Hülya Gülay Ogelman (Ed.). *Yaşamın ilk yıllarında oyun: Oyuna çok yönlü bakış* içinde (s. 1-15). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Çetinkaya, B. (2020). Altay Köyü'nde yaşayan kazak türklerinin oynadıkları geleneksel oyunlar, *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 8-22.
- Duman, B. ve Alacahan, O. (2010). Sosyal kaynaşma. *Suleyman Demirel University Journal of Faculty of Economics & Administrative Sciences*, 15(1).
- Genç, A., Şahin, M. F., Başkan, A. H. ve Tutkun, E. (2019). Geleneksel çocuk oyunları ve değerler eğitimi. *T 92 Türk элдеринин салттуу спорттук оюндары-III= Türk Halklarının Geleneksel*, 75.
- Ginsburg, K. R. (2007). The İmportance of Play in Promoting Healthy Child Development and Maintaining Strong Parent-Child Bonds. *Pediatrics*, 119(1), 182-191. doi: 10.1542/peds.2006-2697.
- GopikaUnni, P. (2022). Locating the Cultural Transmission in Games: An Analysis of Select Folk games and Digital games. *Journal of Positive School Psychology*, 298-302.
- Hansell, S. ve Slavin, R. E. (1981). Cooperative learning and the structure of interracial friendships. *Sociology of Education*, 98-106.
- Huizinga, J. (2006). *Homo Ludens Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Ayrıntı
- İneç, Z. F. (2022). Kültürü sayısal bir ağa dönüştürmek: Türkiye geleneksel çocuk oyunları dijital atlası örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 252-269. doi: 10.54600/igdirsosbilder.1073068
- Kara, İ. ve Dikici Sığırtmaç, A. (2020). Bugünün yetişkinleri dünün çocuklarıydı: Yetişkinlerin çocukluklarında oyunun anlamı. *EKEV Akademi Dergisi*, (81), 189-208.
- Kaya, İ. (2019). X, Y, Z kuşaklarının çocukluk oyunlarının incelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (14), 313-326.
- Kettunen, A., Kiessl, H., Neuhaus, K., Kainulainen, S., Nummela, N., Salomaa, T. ve Heinze, M. (2021). More Trust and Cohesion for Secondary School Classes—Experiences of the Implementation of the Express Yourself! Programme in Four EU Countries. *Journal of Education, Society and Behavioural Science*, 42-65.
- Koyuncu, F. ve Bulut, G. G. (2022). Geleneksel çocuk oyunlarının kültürlerarası etkileşimi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 499-519.
- Luchoro-Parrilla, R., Lavega-Burgués, P., Damian-Silva, S., Prat, Q., Sáez de Ocáriz, U., Ormo-Ribes, E. ve Pic, M. (2021). Traditional Games as Cultural Heritage: The Case of Canary Islands (Spain) From an Ethnomotor Perspective. *Frontiers in Psychology*, 12, 586238.
- Onur, B. ve Güney, N. (2004). Türkiye'de Çocuk Oyunları: Araştırmalar, Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları No:12.
- Özyürek, A., Yuvacı, M., Sulamacı, F. ve Karabudak, M. F. (2018, Kasım). Geçmişten günümüze varlığını sürdüren çocuk oyunlarının çocukların gelişimi ve değer kazanımına katkıları. *I. Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi*, Antalya.
(http://indexive.com/uploads/papers/pap_indexive15943911682147483647.pdf)
06.07.2022 tarihinde erişilmiştir.

- Özyürek, A. Dakak, S. ve Yurt, N. (2021). Altı kıtada oynanan çocuk oyunları ve Türkiye’de oynanan oyunlarla benzerliği. *Unika Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(2): 72-85.
- Pekşen Akça, R. ve Baran, G. (2019, Mayıs). Nesiller arası bir kültürel aktarım aracı olarak oyunlar. 74. *Uluslararası Halk Kültürü Araştırmaları Kongresi*, Litvanya. (<https://avesis.kayseri.edu.tr/yayin/a9a40f12-a7a8-420f-9255-4ba60efc4aff/nesiller-arasi-bir-kulturel-aktarim-araci-olarak-oyunlar>) 06.07.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Peterson, M. (2012). Learner interaction in a massively multiplayer online role playing game (MMORPG): A sociocultural discourse analysis. *ReCALL*, 24(3), 361-380.
- Pillay, S. ve James, R. (2013). Gaming across cultures: experimenting with alternate pedagogies. *Education+ Training*.
- Reyhanoğlu, G. (2020). İşlevsellik ve sürdürülebilirlik bağlamında Kuzey Kıbrıs çocuk oyunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(45), 1-25.
- Saçlı, Ç. (2020). Festival memnuniyeti ile kültürel etkileşim arasındaki ilişki üzerine bir araştırma: Silifke Uluslararası Müzik ve Folklor Festivali örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 505-521.
- Özden, M. ve Saban, A. (2019). Nitel araştırmalarda paradigma ve teoriler temeller. A. Saban ve A. Ersoy (Ed.) *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri* içinde (S. 5) Ankara: Anı.
- Sağın, A. E. ve Güllü, M. Suriyeli öğrencilerin okula uyum süreci; sportif etkinliklerin rolü. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 22(3), 86-99.
- Smart, D., Volet, S. ve Ang, G. (2000). Fostering social cohesion in universities: Bridging the cultural divide. (https://researchrepository.murdoch.edu.au/id/eprint/8141/1/bridging_the_cultural_divide.pdf) 12.12.2021 tarihinde erişilmiştir.
- Smith, W., Philpot, R., Gerdin, G., Schenker, K., Linnér, S., Larsson, L., ... ve Westlie, K. (2021). School HPE: Its mandate, responsibility and role in educating for social cohesion. *Sport, Education and Society*, 26(5), 500-513.
- Street, H., Hoppe, D., Kingsbury, D. ve Ma, T. (2004). The Game Factory: Using Cooperative Games to Promote Pro-social Behaviour Among Children. *Australian journal of educational & developmental Psychology*, 4, 97-109.
- Sümbüllü, Y. Z. ve Altınışık, M. E. (2016). Geleneksel çocuk oyunlarının değerler eğitimi açısından önemi. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 73-85.
- Talu, E. ve Yüzbaşıoğlu, F. (2020). Geleneksel sokak oyunlarının çocuk gelişimine katkılarının “Rafadan Tayfa” çizgi filmi üzerinden incelenmesi. *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi (UEAD)*, 4(2), 148-162.
- Tuğrul, B., Ertürk, G., Özen Altınkaynak, Ş. ve Güneş, G. (2014). Oyunun üç kuşaktaki değişimi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 27(1), 1-16. doi: 10.9761/JASSS2388
- Turan, B. N., Gözler, A., Turan, M., İncetürkmen, M. ve Meydani, A. (2020). Geleneksel çocuk oyunlarına yönelik öğretmen görüşleri. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 5(3), 231-241.
- Yatmaz, A. K., Gökçe, N., Çok, Y., Erdoğan, B. M. ve Avaroğlu, N. (2021). Geleneksel oyunların 3-6 yaş çocukların sosyal-duygusal gelişimleri üzerindeki etkisi. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 28-39. doi: 10.52974/jena.895835

Yavuz, Y. (2021). Bir denge arayışı: sosyal kaynaşma ve Avrupa birliği incelemesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 419-453.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (s. 128). Ankara: Seçki.

Gölge Oyunundan Kitle İletişimine Arap Bacı: Değişen Mecralarda Değişen Temsiller

Can CENGİZ*
Fatih ÇALMAZ**

Öz

Bu çalışmada, Gölge Oyunu ve Orta Oyununun yan karakterlerinden biri olan Arap Bacı'nın değişen mecralarda ve kitle iletişim araçları içeriğindeki değişimi konu alınmaktadır. Türk folklor yapıtlarında ve zamanla radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçlarında ele alınan Arap Bacı'nın analizi, Türkiye'de, genelde kültür hayatının özelde ise folklorik kaynakların gösterdiği değişim ve gelişimin analizi için verimli bir unsurdur. Medyalar ve metinler-arası bir özellik sergileyen Arap Bacı'nın temsili, bir taraftan klişelerin varlığı, diğer taraftan ise temsilin niteliğinin değişimi ile beraber var olagelmıştır. Çalışmamız, günümüze ulaşmış orta oyunu metinleri, (rastgele belirlenmiş) örneklemimizi oluşturan 13 film ve 1 TV dizisinden toplanan bulgular eşliğinde Arap Bacı'nın temsilinin nasıl yeniden üretildiği sorusunu tematik bir analizle cevaplandırmaya çalışmaktadır. Gölge ve Orta Oyunundaki yardımcı figürlerden biri olan Arap Bacı, genelde, psikolojik bir derinlik ya da eylemlerinin neden ve sonuçları bağlamında değil, kimi klişelerin baskınlığı ile tanımlanmıştır. Türkiye'nin toplumsal yapısının değişimi ve kitle iletişiminin farklı mecralarının katkısıyla Arap Bacı karakteri de dönüşüme uğramıştır. Giderek ana karakter rolüne bürünen Arap Bacı karakteri, bu değişimin sonunda, yeterince temsil imkânı bulamamış ve günümüzde işlerliğini yitirmiş gözükmektedir.

Anahtar kelimeler: *Medyalar-Arasılık, Temsil, Folklor, Arap Bacı, Gölge Oyunu.*

Arap Bacı From Shadow Play to Mass Communication: Changing Representations in Changing Media

Abstract

In this study, the historical change of Arap Bacı as one of the important characters of the shadow play and Orta Oyunu, is discussed in the scope of developing media and mass media content. The analysis of Arap Bacı, which is a debate in Turkish folklore studies and in mass media such as radio and television over time, is a productive element for the analysis of the change and development of cultural life in Turkey in general and folkloric resources in particular. The character of Arap Bacı displays an inter-media and intertextual feature. On the one hand it has been represented with the existence of clichés and the other hand it has been developed with the change in the quality of the representation. In the light of the findings collected from the random sample which contains surviving middle game texts, 13 movies and 1 TV series, our study tries to answer the question of how the representation of Arap Bacı is reproduced through conducting a thematic analysis. Arap Bacı, one of the supporting figures in the shadow play and Orta Oyunu, is generally defined by not in terms of psychological depth or the causes and consequences of its actions but by the dominance of certain clichés. Both with the change of Turkey's social structure and with the contribution of different media of mass communication, the character of Arap Bacı has also been transformed. Arap Bacı who gradually assumed the role of the main character, couldn't find adequate representation at the end of this transformation and seems to have lost its functionality today.

Keywords: *Intermediality, Representation, Folklore, Arap Bacı, Shadow Play*

Geliş/Received: 31.08.2022

Kabul/Accepted: 29.03.2023

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Araştırma Görevlisi Dr., Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Yeni Medya ve İletişim Bölümü. cancengiz@beun.edu.tr, ORCID 0000-0002-3938-9506

**Öğretim Görevlisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Radyo, Televizyon Ve Sinema Bölümü. fatih.calmaz@erbakan.edu.tr, ORCID 0000-0002-5177-5231

(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Folklorik eserler, gerek sanatsal gerekse de tarihsel bağlamları ile toplumsal yapının temel bileşen ve aktörlerinin temsil imkânı bulduğu önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir topluma ait folklorik yaratımlar, bir yandan söz konusu toplumun etnik yapısı da dâhil olmak üzere çeşitli bileşenlerinin temsili anlamında, diğer taraftan ise sanatsal yorum ve inşa faaliyetlerinin göstergeleri bağlamında incelenmeye değerdir. Nitekim temellerini Ortaoyunu ve Karagöz'de bulabileceğimiz bir karakter olarak Arap Bacı, birbirinden çok farklı bakış açıları çerçevesinde ele alınabilir. Arap Bacı karakterinin, folklorik metinlerden günümüz modern kitle iletişim araçlarının içerikleri bağlamına kadar geçirdiği değişim, toplumsal yapının olduğu kadar, çeşitli temsil biçimleri ile donatılmış folklor tarihi literatürünün de araştırma konusudur. Arap Bacı'nın özellikle son dönem Osmanlı toplumsal yapısının farklı etnik kökenlere sahip kozmopolit yapısı bağlamındaki temsil gücü ve söz konusu temsilin zamanla ve farklı mecralarda geçirdiği değişim, disiplinler-arası çalışmalar açısından da araştırmaya değer bir özellik sergilemektedir.

Bauman'a göre folklorik yaratımlar, bir etkileşim sistemi halinde organize olmayan (ve dolayısıyla bir grup oluşturmayan) ancak benzer sosyal özelliklere veya statülere sahip olan çok sayıda özne ve kimlik temelinde incelenebilir (1971: 35). Farklı kimlik ya da karakterler birbirleriyle ilişkileri, kültürel alışverişleri çerçevesinde tek başlarına incelenebilecekleri gibi, çok daha genel bir 'iletişim sisteminin' benzersiz parçaları olarak da ele alınabilirler. Bir iletişim sistemini belirleyen tarihsel özelliklerinin başında ise zamanla değişen teknolojik imkânlar ve izleyicinin/alımlayıcının talepleri gelmektedir. Nitekim Arap Bacı karakteri, Gölge Oyunundan sahneye yani Orta Oyununa, oradan da beyaz perdeye yani sinemaya ve nihayet televizyona kadar çeşitli mecralar içeren bir iletişim sisteminin değişimler gösteren temel unsurlarından biri olarak var olagelmiştir.

Sanat eserinin toplumsal gerçeklik ile bağlantıları geçmişten günümüze farklı yaklaşımların konusu olmuş, sanat eserinin özerkliğine vurgu yapan yaklaşımların yanı sıra, sosyal yapının baskınlığına ya da karşılıklı ilişkiler bütününe işaret eden çalışmalar da var olagelmiştir. Kozmopolit Osmanlı İmparatorluğunun karmaşık etnik yapısının geleneksel anlatılarda kendisine yer bulduğu ve temsil imkânlarına kapı araladığı ise açık bir gerçekliktir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde esirlik ve köleliğin devamlılığı için temel araç savaşlar olmuştur. Savaş esirlerinin artışı ile beraber kölelik de geçmiş zamanlarla karşılaştırıldığında artış göstermiş, 19. yüzyılın başlarına kadar dünyada yaygın olan köle ticareti Osmanlı İmparatorluğunda da belli kurallar çerçevesinde yapılmıştır. Köle ticaretinin sadece Müslümanlar tarafından gerçekleştirilmesi kuralı çerçevesinde özellikle; Habeşistan, Sudan, Kafkaslar, Hindistan asıllı köleler bu ticarete konu olmuş ve bu ticarete özellikle Afrikalı köleler başta gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğunda kölelik hemen hemen her dönem var olsa da, 19. yüzyılda yapısal bir değişim

göstermiş ve savaşlarda esir düşenlerden çok, Kafkasya'dan ve Afrika'dan gerçekleştirilen köle ticaretine dayanır olmuştur (Şen, 2007: 73).

Özellikle Afrika'dan gerçekleştirilen köle ticareti ve geç dönem Osmanlı toplumsal yapısındaki demografik değişimler etkilerini kültürel anlamda da hissettirmiştir. Değişen toplumsal yapı, kültürel unsurları da değişime zorlamış ve yeni temsil imkânlarını da yaratmıştır (Çelikten, 2019: 1). Toplumsal ve kültürel değişim ile beraber, geç dönem Osmanlı gündelik hayatında ev-içi emek gücünün bir parçasını oluşturan siyahi kadın figürü de geleneksel anlatı ve sahne sanatlarındaki ağırlığını artırmış, üstelik zamanla değişen bir temsil faaliyetinin konusu olmuştur. Halk kültürü, yeni gelişen kitle iletişimin imkânları dâhilinde farklı bir kültürel çerçeve içerisinde belirlenmiş ve nihayet medya, halk kültürünü değiştirerek yeniden üretmiştir (Karakoç, 2007:32).

Kültürel metinlerde yaşanan tarihsel değişimin izleri, kültürel çalışmalar bağlamında ve temsil kavramsallaştırması eşliğinde de takip edilebilmektedir. Kültürel Çalışmalar Okulunun önde gelen temsilcilerinden Stuart Hall (1999:508), anlamların üretilmesi sürecini üreticinin 'kodlama'sı ve alımlayıcının 'kodaçımı' faaliyetleri eşliğinde okumuştur. Ancak kodlama ve kodaçımı süreci hem birbirleriyle hem de diğer toplumsal dinamikler ile doğrudan bağlantılıdır. Anlamların üretimi ve tüketimi çevrim olarak belli bir etkiye sahip olacaksa, söylem, sosyal pratiklere dönmeli ve onun tarafından tekrar dönüştürülmelidir. Sosyo-kültürel formlar değişikliğe uğradığı ölçüde kodlamaların değişmesi de kaçınılmazdır.

Gölge Oyunundan televizyona kadar geçirdiği değişim içerisinde Arap Bacı, çoğu zaman psikolojik derinliği ile değil, karikatürize bir biçimde temsil edilmiş, klişelerle donatılmış bir 'tip' olarak ele alınmıştır. Diğer taraftan Arap Bacı, sosyal ve teknolojik değişimin etkilerine açık olmuş ve değişim göstermiştir. Çalışmamızın ana sorunsalı söz konusu değişimin niteliği üzerinedir. Makalemiz, Arap Bacının farklı mecralardaki temsilinin ne yönde değiştiği sorusuna odaklanmış, Arap Bacının temsili ile ilgili olarak farklı iletişim mecralarında ve bu mecralardaki içeriklerde öne çıkan kimi kategoriler eşliğinde yaşanan değişim ele alınmaya çalışılmıştır. Literatür taraması eşliğinde tematik betimleyici bir çalışma olan makalemiz, kimi klişeler eşliğinde temsil imkânı bulan Arap Bacı karakterinin tarihsel serüvenini aynı zamanda Türkiye toplumsal yapısının ve iletişim teknolojilerinin yapısal değişimi ile ilintilendirmeye çalıştığı nispete tarihsel bir bakış açısını da kapsayacak şekilde kaleme alınmıştır.

Türkiye'de iletişim çalışmalarının tarihine bakıldığında, geleneksel temaşa sanatları başta olmak üzere folklorik eserlerin bilimsel değerlendirmelere konu olduğu görülmektedir. Özellikle halkbilimin araştırma alanını oluşturan Orta Oyunu, Gölge Oyunu ve meddahlık gibi çeşitli geleneksel sanat ürünleri, toplumsal yapının ve iletişim sistemlerinin tarihsel arka planının araştırılması için önemli veriler sağlamışlardır. Osmanlı dönemi eğlence alışkanlıklarından, kamusal alandaki ritüellere, masallardan kent kültürüne kadar, popüler kültürün de bir parçasını oluşturan pek çok tarihsel materyal,

halkbilimin yanı sıra iletişim bilimleri gibi disiplinler bağlamında çalışanların ürettikleri geniş hacimli bir literatürü beslemiştir (Öztürk, 2008:21).

Halkbilimine konu teşkil eden geleneksel sanatların iletişim çalışmaları içerisinde edindiği yere rağmen, özel olarak Arap Bacı karakteri ile ilgili olarak son derece az sayıda akademik çalışmanın yapılmış olması²³ ve söz konusu çalışmalarda da Gölge Oyunundan televizyon içeriğine doğru gerçekleşen süreklilik ve kopuşlara değinilmemiş olması çalışmamızı, özgün kılmaktadır. Bu çerçevede 1990 sonrasında Yeşilçam'a yönelik ilginin arttığı, bunun sonucu olarak geleneksel halk sanatlarının yine Yeşilçam'a gerek içerik gerekse de teknik olarak bilinçli ya da bilinçsiz doğrudan kaynaklık ettiğini belirten çalışmaların, Arap Bacı karakterini neredeyse görmezden geldikleri de eklenmelidir. Çalışmamızda literatürde var olan bu eksikliğin giderilmesi amacıyla temaşa sanatlarından sinemaya ve oradan da televizyona kadar mecra ve eserler (rastgele) örneklem olarak seçilmiş ve analiz edilmiştir. Arap Bacı karakterinin yer aldığı tüm yapıtların tespitinin olanaksızlığı, yanı sıra ulaşılabilirlik sorunu, rastgele örneklemin tercih sebebi olmuştur.

Temaşa Sanatında Gelenek: Gölge Oyunu ve Orta Oyununda Arap Bacı

Arap Bacı'nın Gölge Oyunu ve Orta Oyunundaki temsilini belirleyen özellikler arasında öncelikle oyunun kendisine has yapısı ve imparatorluğun çok uluslu, kozmopolit bir özellikte oluşu gelmektedir. İçerisinde birçok din, etnisite ve dolayısıyla farklı kimlikler barındıran Osmanlı İmparatorluğunda bu durumun etkisi altında farklı kimliklere ve bu kimliklerin temsiline dayanan temaşa sanatları var olagelmıştır (Saygılı, 2016). Nitekim söz konusu temaşa sanatlarının karakterlerinden biri de özellikle Afrika'dan getirtilen ve ev-içi hizmetlerini yürütmesi görevini üstlenen kadınlar olmuştur. Diğer taraftan bu sanatların genellemelere ve klişelere dayalı mizahi anlatı yapısı, Arap kökenli bu kadın karakterler için de temel belirleyici niteliğindedir.

Geleneksel temaşa sanatları kişilerinin en büyük özelliği ayrıntılı bir biçimde ele alınan karakterlerden ziyade, genellemeler çerçevesinde tip olarak temsil edilmeleridir. Kişiler, tarih dışı, durağan ve değişmez genellemeler çerçevesinde temsil edilmişlerdir. Klişeler bağlamında inşa edilen 'karakterlerin' bilinçli tercih ve iradeleri neredeyse yoktur, bu yüzden sürekli olarak kendi kendilerini yinelerler. Karagöz ya da ortaoyununda kişileştirme başlıca karşıtlık ve yinelemelerle oluşturulur. Her kişi, birbirleriyle yaşadıkları karşıtlıklar ve anlaşmazlıklar çerçevesinde tanımlanır. Bütün temaşa

---

²³ Söz konusu çalışmalar arasında Tayfun Dalkılıç'a ait "Osmanlı'da ev içi hizmeti köleliğinin Türk film ve televizyon yapımlarındaki yansıması: Kültürel çalışmalar yaklaşımı çerçevesinde Arap Bacı örneği" (2018) başlıklı yüksek lisans tezi ve Folklor/Edebiyat Dergisi 101. sayısında Arap Bacı karakterine de yer veren Müge Akpınar'ın "Afro-Türkler: temsiliyet, gelenek ve kimlik" (2020) başlıklı araştırmaları sayılabilir.

sanatlarında olduğu gibi Karagöz ve Orta Oyununda bir kişinin temsili dört ana unsurun belirleyiciliği altındadır:

1. Kişilerin dış görünüşleri, fizik özellikleri önemlidir. Bunun başında giyim kuşam gelir. Oyunlarda belli kişiler hep belirli biçimlerde giyinirler. Bu kılık, giyim kuşam, kişinin geldiği yerin, toplumsal sınıfının, yetiştiği yerin yöresel özelliklerini taşır.
2. Kişilerin konuşması, denilebilir ki, kişileri tanımanın en önemli yoludur. Gerek Karagöz, gerek ortaoyunu eylem ve dolantı oyunları olmaktan çok söz oyunları oldukları için, konuşmanın yeri önemlidir. Nitekim ortaoyununun bir adı da “Meydan-ı sühan”dır (söz meydanı). İmparatorluğun çeşitli yerlerinden gelen kişiler Türkçeyi geldikleri yerin ağzıyla konuşurlar. Bu lehçe, şive, ağız hep olağan Türkçeye karşıtlık yaptığı ölçüde, hem bir güldürme yöntemidir, hem de kişiyi tanıtmaya yarar (And, 2014:62-63).

Bilindiği üzere klasik temaşa sanatlarının repertuvarında pek çok karakter bulunmaktadır. Araştırmacılar arasında bu kişilerin sınıflandırılmasıyla ilgili farklı görüşler (Siyavuşgil: 1941; And, 1977; Kunos, 1978) bulunsa da geleneksel Türk anlatı ve temaşa sanatlarında Afrika kökenli siyahiler genel olarak ‘Arap’ ön eki ile isimlendirilmektedir. Örneğin Arap dilenci, Evliya Çelebi’nin (1611-1682) eserlerinden de anlaşılacağı üzere 17. yüzyılda sahnelenmiş gölge oyunlarının geleneksel bir figürüdür. Hacı veya hacı olduğu için para yerine dua ile ödeme yapan, kendini kutsal bir adam olarak lanse eden, kadınlara oyun oynamaya çalışan tipik ikiyüzlü bir karakter olarak temsil edilmiştir. Arapların konuşmasını taklit ettiği varsayılan bilgiç ve duygulu konuşma tarzı, gölge oyunlarında kullanılan karakterizasyon çeşitlerinden sadece birisidir (Boratav, 1951:83). Arap bacı figürü ise zenneler/kadınlar başlığı altında yer alan hizmetçi kadınlar alt başlığında yer alır. Bu sınıflandırmayı kesişen unsur ise ‘İmparatorluk tipleri’ adıyla anılan kategorinin içerisinde ‘Türk olmayan tipler’ başlığıdır (Sakaoğlu, 2018: 8-30). Türk olmayan tipler kategorisinde yer alan ‘Arap Bacı’ tiplmesi hakkında şu bilgiler yer alır:

Halayık, uşak, lala, mama dadısı, zeytinyağlı dolma sarıcısı rollerine uygun görülür. Arap alt başlığı altında yer alan tipler sık sık arapça kelimeleri kullanır; ne kendisinin dedikleri anlaşılır, ne de kendisi konuşulanları anlar. Anlamadığı zamanlarda da, “Sen Türkçe bilmez?” (bilmez misin?) diye sorar. Bazı oyunlarda anlamadığı sözler için defalarca, “Kim soyladı, ne soyladı, kime soyladı? sorularını sorup durur (Sakaoğlu: , 2018: 20).

Osmanlı gündelik hayat çalışmalarında adları çok az geçse de ‘Arap Bacı’lar geleneksel temaşa/seyirlik oyunlarında görünürlük kazanmışlardır ve bu halk sanatlarının kişi kadrosunda erkeklerin dünyasını temsil eden ‘küşteri meydanı’nın pek az olan kadın kişileri arasında yerini almıştır. Soyundan daha çok renginden dolayı ‘Arap’ namıyla maruf İmparatorluğun Türk olmayan hizmetçi kadın sınıfında yer alan “Arap Bacı” tipi, klasik Karagöz repertuvarında ev içi hizmet bölümlenmesi nedeniyle başka isimlerle de anılmaktadırlar ve ‘Arap Bacı’nın tüm bu isimlerin genel adı olduğu kabul

edilmektedir. Diğer taraftan geleneksel temaşa sanatlarında yer alan kadınların ortak adı ‘zenne’dir. Karagöz oyunlarındaki zenneler belli başlıklar halinde toplanmışlardır ve Arap Bacı, Arap dadı, Çerkez halayık, zenci kadın gibi tipler yine ev-içi emek sahibi ‘hizmetçi kadınlar’ başlığıyla ele alınabilirler. Söz konusu sınıflandırma ve özelliklerden hareketle birkaç unsurun altı çizilebilir: Geleneksel temaşa sanatları içeriğinde ‘Arap Bacı’ların özel isimleri yoktur. Hizmetçi/köle sınıfındadırlar, Türk olmayan imparatorluk tebaası olarak “ehl-i Müslim” kategorisindedirler. Afrikalı kökenlerine rağmen ten rengine göre kendilerine ‘Arap’ denmesi bu “ehl-i Müslim” kategorisinde yer almalarının etkisiyle olmaktadır.

Orta ve üst gelir düzeyine sahip ailelerin hizmetçi/yardımcıya sahip olmaları, özellikle 19. yüzyıl İstanbul aileleri içerisinde yaygın bir eğilimdir. Bu hizmetçiler küçük yaşta eve alınır ancak evlendikleri zaman evden ayrılırlar, evden ayrılan hizmetçinin yerine de yenisi gelmektedir (Duben ve Behar, 1999: 36-37). Bu hizmetçilerin evden ayrılmak için evlilik gibi bir sebepleri olmadığı uzun süre aynı evde kalabilmektedirler. Aynı evde uzun süre çalışmaları ev halkıyla, özellikle de evin hanımı ile bir bağ oluşturmalarının temel sebebi olmasına karşın ev içindeki durumlarında herhangi bir değişim yaşanmamaktadır. Genç (2006:126), orta oyununu ele aldığı yazısında ‘Arap Bacı’ tipinin seyirlik halk sanatları repertuarında neden kalıcı yer ettiğine dair ipuçları vermektedir:

Orta oyununun bir adı da muhaveredir, yani konuşma. Oysa tüm oyunlar konuşulanı anlamamak üzerine kuruludur. Mesela Laz, o kadar hızlı konuşur ki kimseye söz hakkı vermez. Kürt söyleneni anlamaz. Yahudi, Rum, Ermeni, Tatar, Kastamonulu, tüm bu kahramanların ne dediklerini Kavuklu anlamaz. Bu kahramanların ne söyledikleri anlaşılmadığı için ortaya eğlenceli bir oyun çıkar.

Temaşa sanatları, söz oyunlarına, harekete, taklide, tip mizahına dayanan seyirlik oyunlardır. Arap Bacı’nın Karagöz ve Orta Oyunu repertuarında gülmeceyi sağlayan fonksiyonları ise, özellikle, Türkçeyi düzgün konuşamıyor oluşudur. Bir yandan ‘bizden biri’ diğer yandan ise ten rengi, davranışları ve konuşmasıyla ‘farklı’ olan Arap Bacı karakteri söz konusu tip mizahının yapısal kısıtlarından fazlasıyla etkilenmiş fakat değişen toplumsal koşullar ve iletişim sisteminin dönüşümü ile birlikte çeşitli yönlerden farklı temsillere bürünerek var olmuştur. Arap Bacı’nın temsili Ortaoyunundan beyaz perdeye ve oradan da televizyona taşınmış, mecra değiştiren bir yandan yüklendiği kodların sürekliliği bir diğer yandan da kopuşları beraberinde getirmiştir.

Beyaz Perdede ve Ekranda Siyah Olmak: Sinema ve Televizyonda Arap Bacı

Karagöz ve Orta Oyunu gibi geleneksel temaşa sanatları, bir yandan halkbilimciler açısından analiz edilmeye değer eserler olarak karşımıza çıkmaktayken, bir diğer yandan iletişim faaliyetlerinin çok boyutlu yapısının da tarihsel izlerini takip etmek açısından verimli bir araştırma alanı sunmaktadır. Folklorik metinlerin kamusal mekânlarda bir araya gelen üretici ve alımlayıcıların birbirleri ve kendi aralarındaki karşılıklı iletişimsel eylemlerinin geleneksel mecraları olarak ele alınması birçok bağlamda mümkündür. Nitekim Öztürk’e göre kamusal alanın ifade biçimlerinden biri olan Gölge Oyunu,

Osmanlı İmparatorluğunda siyasal otoritenin mizah, taşlama, yergi ve cinsellik yönünden eleştirildiği seyirlik bir biçim olarak tanımlanmalıdır. Kitle iletişim araçlarının ‘yetersizliği’ne rağmen, geleneksel temaşa sanatlarının varlığı, Osmanlı’da batılı anlamda olmasa bile kamusal alanın temel dinamiklerinin, kendine özgü koşullarının belirlenimi altında var olduğunun bir kanıtıdır (2005:113-119).

Thompson (2009:419) kitle iletişimini, “simgesel formların sabitlenmesi (kaydedilmesi) ve yeniden üretilmesi sürecindeki yeni olanaklardan yararlanmaya çalışan kurumların ortaya çıkışıyla tarihsel olarak gelişen çeşitli olgu ve süreçler” olarak tanımlamaktadır. Osmanlı tarihi ve toplumsal ilişkileri içerisinde “kitle iletişim araçlarının yokluğunun veya gelişmemişliğinin, söylenti gibi bir medyayı, karagöz ve meddahlık gibi tiyatro performanslarının üretilmesi ile karşılık bulması”nın (Öztürk, 2005:119) altının çizilmesi, geleneksel sanatların modern iletişim araçları bağlamında yaşadığı dönüşümün analiz edilmesi açısından önem taşımaktadır. Nitekim kitle iletişiminin bir parçası olarak sinema ve filmler toplumsal yaşamın çeşitli unsurlarını yeniden kodlayarak sinematografik öyküler biçiminde aktaran eserler olarak karşımıza çıkmaktadır (Işıkman, 2009:175). İmparatorluğun çöküşü ve sonrasında yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ile beraber Türk modernleşmesi yeni bir boyut kazanmış ve bu durum toplumsal koşulları ve folklorik metinleri yeniden üreten mecra ve içerikleri derinden etkilemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu altı yüzyıllık geçmişi ile genç Cumhuriyet’e bir kültürel birikim devretmiş ve Türkiye’nin modernleşme tarihinde kültürel kopuşlar kadar süreklilikler de var olagelmıştır. En büyük değişikliklerinden biri ulus devlet anlayışıyla inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile Osmanlı’nın çok-kimlikli tebaasının yerini homojenleşen etnik yapıya bırakması olmuştur (Özdemir, 2014:19). Köleliğin Cumhuriyetin ilanı ile kaldırılmış olması ise, başta Arap Bacı olmak üzere çeşitli etnisitelerden bireylerin, ‘eşit’ yurttaşlık temelinde, hizmet ettikleri evin bir parçası olmaları sürecini kuvvetlendirmiştir.

Söz konusu gelişmeler sonucunda Arap Bacı karakteri, ev-içi hizmetlerden (mutfak, temizlik, misafirlerin ev halkına takdimi, alışveriş vb.) sorumlu ve ailenin bir bakıma uzak akrabası olarak betimlenmiş, diğer yandan ev halkının ayrıksı bir parçası olarak kimi zaman olumsuz temsiller kazanmıştır. Nitekim bu değişikliklerin ilk izlerini Türk edebiyatında bulmak mümkündür. Örneğin Reşat Nuri Güntekin’e ait Miskinler Tekkesi’nde (1947) İzmir Tamaşalık’taki Afrikalıları hakkında beyan edilen kimi ifadeler olumsuz temsillerin bir örneğidir. Yine, Halit Ziya Uşaklıgil’in sırasıyla 1934 ve 1950 yıllarında yazdığı Dilhoş Dadı hikâyesinde ve İzmir Hikâyeleri kitabında Afrikalı kadınların dadı olarak Afrikalı erkeklerin ise hizmetkâr olarak çalıştırıldıkları bir öyküleme kullanılmıştır (Akpınar, 2020: 76).

İletişim sistemlerinin modernleşmesi ile beraber geleneksel Türk sanatları, destanlar, rivayetler vb. gibi birçok folklorik unsur Türk Sinemasının temel kaynaklarını teşkil etmiştir. Örneğin Cüneyt Arkın (Fahrettin Cüreklibatür)’ün Battal Gazi, Köroğlu, Malkoçoğlu gibi filmleri, destansı sahneleriyle

epik anlatılara alışkın izleyicilere yönelik, Kemal Sunal filmleri de Keloğlan ya da Nasrettin Hoca geleneğinin devamı eserler gibi görünmektedir. Buradan hareketle sözlü anlatıların ya da sahne sanatlarının, sinema dili kullanılarak çağdaş biçimleriyle yeniden üretildiğini ve daha geniş bir dinleyici ya da izleyici grubuna hitap edebildiği söylenebilir.

Erken dönem Türk Tiyatrcuları, bir yandan batı dramatik tiyatrosunun taşıyıcılığını yaparken, diğer yandan da meddah ve Orta Oyunu geleneğini yaşatmışlardır. Meddah ve Orta Oyunu halkın estetik zevklerinin sürdürülebilirliğini göz önünde bulundururken, karakterlerin yanı sıra yan rollere ve tiplere de yer vermiştir. Türk Sinemasında da sürdürülen bu yapı içerisinde başrollerin belli tonda sesleri olmuş, olumlu karakterle olumsuz karakterin sesleri, drama içerisindeki konumlarına uygun olarak düzenlenmiştir. Karakterlere dayanan ve belli bir ses tipolojisi bulunmayan yurt dışı kaynaklı filmler, Türkçe seslendirilmeleri sırasında tek boyutlu tiplere dönüştürülmeye başlanmıştır. Kimi zaman dış ses yoluyla kimi zaman ise dördüncü duvarın ortadan kaldırılarak kameraya doğrudan hitap eden bir oyuncu aracılığıyla ‘yeni meddah’, karakterlere göre tipik seslerle filmleri Türk seyircilere anlatmaktadır. Dolayısıyla Yeşilçam’ın halkın geleneksel sözlü kültürel yapısına eklemlenmiş, onunla bütünleşmiş popüler, hatta popülist bir sinema olduğu söylenebilir. Yeşilçam; Gölge Oyunu, Orta Oyunu, meddahlık, masal, destan anlatıcılığı geleneğini kendine göre birleştirip yeni biçimleriyle sürdürmeye çalışmıştır (Ayça, 1996:137).

Geleneksel Türk temaşa sanatları daha çok güldürü formu üzerine kuruludur. Başkişilerden Karagöz, Hacivat, Pişekâr, Kavuklu diğer karakter-tiplerden farklı konumdadırlar. Bunlar genel, daha soyut, herkesi temsil etmeye nispeten daha uygun karakterlerdir. Diğer ‘tip’ler ise toplumdaki farklı, sayıca az ve kimi anlatılar aracılığı ile marjinalleştirilmiş kişileri yansıtır. Yeşilçam’ın söz konusu geleneği sinemasal anlatıya kolaylıkla adapte ettiği, fakat kimi farklılıkları da ön plana çıkardığı söylenebilir. Gölge ve Orta Oyunu özellikle erkek karakterlere dayanırken, geleneksel Anadolu masallarında kadın başkişiler de bulunmaktadır. Yeşilçam Sinemasının bu iki farklı yaklaşımı birleştirdiği söylenebilir:

Yeşilçam’ın temel üç başkişisi vardır: kadın kahraman, erkek kahraman ve komik erkek kahraman. Bunlar gölge ve orta oyununda olmasalar da kukla oyununda bulunurlar. Karakter tipler ise hepsinde vardır ve ortak özellikler taşırlar. Özetlemek gerekirse, Yeşilçam Sineması, geleneksel masal ve oyunların bir bileşeni, sürdürücüsü olarak halk yaşamındaki yerini almıştır (Ayça, 1996:138-139).

Tayfun Dalkılıç (2018:26), Yeşilçam sinemasındaki Arap Bacı karakterinin fiziksel özelliklerini kadın, şişman, siyahı, beyaz yemeni, beyaz hizmetçi önlüğü, elbise, tiz ses, aksanlı Türkçe, çarşaf ve peçe olarak teşhis eder. Psikolojik özellikleri olarak özverili, fedakâr, komik, sadık, güvenilir olarak perdede yer aldığını belirtir. Kişilerarası özellikler bağlamında ise çoğu zaman evli değil, bekârdırlar.

Karakterin ırkına vurgu yapılsa da ailesinden ve köklerinden bahsedilmemektedir. Filmlerde güçsüz olanın, özellikle de evin küçük hanımının yanında bulunurlar. Eve ve hizmet ettiği aileye bağımlıdırlar.

Arap Bacı, Yeşilçam sinemasında neredeyse kendiyse özdeşleştiği konak, köşk gibi mekânlarda yaşayan, çocuk ve gençlerin dadısı, ev içi hizmetlerden sorumlu kalfa veya bacı rolleriyle karşımıza bir yan tip olarak çıkar. Yeşilçam sinemasının genel olarak acı, ıstırap, ayrılık benzeri temalar üzerine kurulduğunu ancak komedi unsurunu da anlatıya taşıyarak melez bir yapı oluşturduğu söylenebilir. Dolayısıyla mizahi unsurlar seyirciyi filmin durağanlığından ve duygusallığından kısa süreliğine uzaklaştırmaktadır. Bu sahneler çoğu kez Arap Bacı ile evin diğer ‘çalışanları’ olan uşağı, bahçıvanı, aşçısı veya evin yaramaz çocuğu arasında geçer. Olay örgüsünde mizah unsuru yaratmak, karakterler arası iletişimi sağlamak, onların duygu ve endişelerini seyirciye aktarmalarına aracı olmak ‘Arap Bacı’nın anlatı içerisindeki yerini oluşturur. Anlatının devamlılığı açısından kendisine ihtiyaç duyulduğunda sahneye girmekte, fakat genellikle başkişilerin gölgesinde kalmaktadır. Öykünün ana çatışmasının bir parçasını oluşturmadığı için genellikle diğer karakterlerin ihtiyacı gereği görüntüye dâhil olmaktadır (Dalkılıç, 2018: 35).

Geleneksel sahne sanatlarından devraldığı miras ile beraber, 1970’li yıllara kadar ‘Arap Bacı’ figürü pek çok Yeşilçam filminde yerini almıştır. Yağız’a göre Türk sineması, Karagöz oyunu gibi geleneksel sanatlardan da etkilenerken bu sanatların anlatısında var olan tipleri de konu edinmiştir. Dolayısıyla bu durum Karagöz oyununun bilinen tiplerinden Arap Bacı’nın sinemada yer almasının sebeplerinden biri olarak gösterilebilir (2009: 31). Türk Sinemasında ilk Arap Bacı tiplemesi 1949 yılında Aydın Arakon’un yönettiği ‘Efsuncu Baba’ filminde Dursune Şirin tarafından canlandırılmıştır. Dursune Şirin, sinemamızda Arap Bacı tiplemesiyle tanınmış ve bacı, kalfa, dadı rolleriyle çok sayıda sinema filminde yer almıştır. 1950-1960 döneminin Türk filmlerinde genellikle aşçı Necdet Tosun, uşak Cevat Kurtuluş, bahçıvan Sami Hazinses ve başrol oyuncusunun dadısı da Arap Bacı Dursune Şirin’dir (Yağız, 2009: 96).

Halit Refiğ’in Haremde Dört Kadın (1965) filminin dikkat çekici yanı ise konakta Arap Bacı’nın yanı sıra ev dışı hizmetleri gerçekleştiren ‘beyaz tenli’ halayık’ın da yer almasıdır. Arap bacı ev içi hizmetler olarak kahve yapmak, evin hanımına hizmet etmek gibi görevlerinin yanı sıra, evin evlilik çağına gelmiş kızının yanında dert ortağı olarak bulunmaktır. Söz konusu filmde, eğlence sahnelerine katılan (oturduğu yerde oynar, el çırpır) Arap Bacı’nın bir diğer özelliği ise evin kötü ruhlardan (şerden) korunması için yapılan tütsüleme işleminin ana faili olmasıdır. Bu özelliğiyle hala geleneksele bağlı, henüz rasyonelleşmemiş, büyü ve muskadan medet uman bir figür şeklinde temsil edilmiştir. Böylelikle modernleşmeye başlamış Osmanlı konağının üyeleriyle farklılığı vurgulanmış olmaktadır. Arap Bacı karakterinin modernleşmenin karşısında sergilediği ‘yalnız muhafazakâr’ tutumunu, tütsüleme işlemi sırasında evin üyeleri tarafından ciddiye alınmadığı sahnelerde gözlemlemek mümkündür.

Dursune Şirin'in Arap Bacı karakterini canlandırdığı, örneğin Abbas Yolcu (1959), Son Beste (1955), Kaderim Böyle İmiş (1959) gibi filmlerde söz konusu özellikler ya hiç bulunmaz ya da değişikliğe uğramıştır. Arap Bacı mistik ya da irrasyonel inançlara sahip, anti-modern bir tip olmanın ötesine geçmiş, fakat örneğin geleneksel Türk ailesinin 'katı' ahlak anlayışının temsilcisi halini almıştır. Nitekim 1960'lı yıllarda Arap Bacı'nın, evin hanımının yardımcısı olmaktan çok, genç kız çocuğunun dert arkadaşı ve dadısı şeklinde temsil edildiği görülür. Bu değişikliğe uygun olarak Arap Bacı zamanla, Bacı Kalfa, Dilber Bacı ve nihayet Dadı Kalfa (Hıçkırık, 1953; Üç Garipler, 1957; Yangın Var, 1960; Gece Kuşu, 1960; Gönülden Gönüle 1961; Küçük Hanımefendi, 1961; Paşa Kızı, 1967 vb.) gibi yeni isimlerle karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan Arap Bacı'nın dili kullanma biçimi ve hizmetçi kıyafeti temelde hiçbir değişiklik göstermemiştir. Türk Sinemasında Dursune Şirin'in canlandırdığı karakter, bir yandan Arap Bacı karakterinin ev işlerindeki sorumluluklarını, diğer yandan ise dadılık rolünü yerine getirerek melezleşir.

Arap Bacı karakterinin öncelikle Türk Sinemasında, sonrasında ise Türk televizyonculuğunda geçirdiği değişimin önemli göstergesi ise, Durdune Şirin'in ardından karaktere yeniden can veren Tevfik Gelenbe ve onun oyunculuğu olmuştur. Bir siyaha boyanma²⁴ örneği olarak Gelenbe ve onun canlandırdığı 'yeni' Arap Bacı karakteri Dursune Şirin'in oynadığı dadı karakterinin ağır bir şive, dolgu malzemeleri ile deforme edilmiş bir vücut biçimi, renkli kıyafetler ve daha yoğun fiziksel komedi unsurlarıyla donatılmış bir versiyonu haline gelmiştir (Altay, 2020). Tevfik Gelenbe tarafından canlandırılan Arap Bacı karakterindeki değişimin hem mecra hem de nitelikler bağlamındaki en önemli örneğini ise 1988 – 1991 tarihleri arasında TRT 1 ekranlarında yayımlanmış olan komedi dizisi Uğurlugiller vermiştir.

Özellikle 1970'li yılların ikinci yarısı ile televizyon, yavaş yavaş sinemanın yerini almış, geleneksel anlatı ve karakterlerden kopamayan izleyici için ya tamamen geleneksel olan ya da bir yanı geleneksele dayanan yeni eserleri ekrana taşımıştır:

“Zira sayısı artan ulusal kanallarımızın izlenme oranı ölçen cihazları, izleyicinin geleneksel olana ve onunla bir şekilde bağlantısı bulunana daha fazla rağbet ettiğini göstermiştir. Bu bağlamda ‘Aşkın Dağlarda Gezer’, ‘Deliboran Destanı’, ‘Karaoğlan’, ‘Azad’, ‘Zeybek Ateşi’, ‘Berivan’, ‘Kırık Ayna’, ‘Kıvalı Kar’, ‘Zerda’, ‘Gülbeyaz’, ‘Mihrali’, ‘Beşik Kertmesi’, ‘Asmalı Konak’, ‘Ekmek Teknesi’, ‘Gurbet Kadını’ gibi içerisinde geleneksel unsurları barındıran ya da geleneksel anlatım türlerimizle şu ya da bu derecede benzerliği veya organik bağı bulunan destanımsı veya halk hikâyesi benzeri diziler, ekranlarda bol bol arz-ı endam etmiştir” (Boyras, 2008:113).

---

²⁴ Siyahi olmayan sinema ve sahne sanatçıları tarafından siyahi bir karakteri canlandırmak üzere kullanılan bir teatral makyaj şekli.

Gelenbe tarafından canlandırılan Uğurlugiller'in 'Arap Bacısı'nın geleneksel olanla ciddi bir süreklilik ve değişimi beraberinde örneklediği söylenebilir. 1961 yılında radyo tiyatrosu olarak dinleyici ile buluşan ve 17 yıl devam ettikten sonra TRT ekranı için uyarlanan Uğurlugiller, meddah geleneğine uygun olarak, bir anlatıcının (Savaş Dinçer) ev halkını kısaca tanıtmaya başlamış ve 68 bölüm sürmüştür. Birinci bölümde Gelenbe'nin oynadığı karakter şu şekilde tanıtılmıştır:

Evet. Geldik Bacı'ya. Nebahat Hanım, Bacı'yı bu eve çeyiz olarak getirmiştir. Tıpkı rugan ayakkabı gibi yaşını hiç göstermez. Artık ailenin en büyüğüdür. Ne lafını esirger, ne şefkatini. Kelimenin tam anlamıyla renkli. Biraz celalli, oyunbaz, kurnaz. Dünya tatlısı bir insan. Malına da pek düşkündür. Adı: Nurcihan...

Türkçeyi kullanma biçimi, abartılı tepkiler, diğer karakterlerle anlaşmazlıklar üzerine kurulu komedi unsurları gibi benzerliklerin yanı sıra, Uğurgiller dizisinde Bacı'nın değişimine birçok örnek verilebilir. İlk olarak Arap Bacı'nın Gölge Oyunundan televizyona kadar süren serüveninin sonunda nihayet bir 'özel isme' (Nurcihan) kavuştuğu görülmektedir. Diğer taraftan ev-içi hizmetlere yardımcı olsa da artık yaşlanmış bir birey olarak, ev içinde belli bir söz hakkına sahip bir özne olarak karşımıza çıkmaktadır. Arap Bacı'nın son olarak televizyonda nihayetlenen değişiminin daha iyi anlaşılabilmesi için, geçmişten günümüze Arap Bacı karakterinin temel özelliklerini değerlendirmek yerinde olacaktır.

Değişen Arap Bacı Temsili Üzerine Bir Değerlendirme

Kültürler kendi içlerindeki ve çevrelerindeki hareketlere ve eylemlere karşılık veren, sürekli değişen sistemler olarak tanımlanabilir. Bu sistemdeki bir ögenin ya da toplumsal, nesnel şartların birinin değişimi, bir sistem olarak kültürü bu değişikliğe uyum göstermek için harekete geçirmektedir. Nitekim yeterli bir şekilde işlev gösterebilmesi için kültür, değişen koşullara uyum gösterebilme esnekliğine sahip olmalıdır (Haviland vd, 2018:119). Kültürün değişim ve uyumu kendisini yeni kuşakların hayatlarında ve elbette kültürel eser veya metinlerin içeriklerinde de göstermektedir. Bottomore'a göre,

Toplumdaki devamlılık, daha önce değindiğimiz gibi, toplumsal geleneğin sosyalizasyon süreci aracılığı ile yeni kuşaklara aktarılması yolu ile sağlanmakta; ancak yeni kuşaklar kendilerinden önceki kuşağın toplumsal hayatını aynen tekrarlamadıkları için, bu sosyalizasyon hiçbir zaman tam bir sosyalizasyon olamamaktadır. Gelenekler konusunda her zaman eleştiriler, inkârlar ve yenileşmeler görülmektedir. Modern zamanlarda bu özellikler, çevredeki değişimler; yeni kuşaklara değişik 'hayat biçimleri' arasında, bir dereceye kadar istediğini seçme, ya da kültürdeki değişik öğeleri yeni kalıplar içinde yeniden-birleştirme olanağı veren normlardaki ve değerlerdeki farklılaşmalar nedeniyle, daha da önem kazanmışlardır (1998:333).

Modern zamanlarla birlikte değişen geleneksel anlamlar, içerme yanılsamasını veren, ancak eski moda güç ilişkilerinin kendilerini 'içerideki yabancı' kimlik alanı içinde yeniden düzenlemelerine izin veren yeni bir teorik kategori de kurar (Collins, 1999: 87). Bu anlamıyla geleneksel güç ilişkileri ve

temsil mekanizmalarının tamamen değişimi, söz konusu sistemin yok olması ile eş anlamlı olacağından, ancak değişimin varlığından söz edilebilir. Söz konusu değişim ve uyum süreçleri tüm kültürel unsurlar gibi ve belki de en çok geleneksel eserler açısından söz konusu olmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin ortaya çıkması ve söz konusu teknolojilerin içeriklerinin belli başlı yapısal niteliklerce belirlenmesi, folklorik unsurları da değişime zorlamaktadır. Bu değişim özellikle çeşitli kimliklerin temsil bulduğu karakterlerde kendisini göstermektedir.

Folklor olarak nitelendirdiğimiz tüm gelenek ve anlatıların, kültürel baskı, yabancılaşma ve ötekileştirme durumlarında geçirdikleri süreçlerde olduğu gibi, folkloru oluşturan örf ve adetler bir tür 'karşı kimliğin' katılmış sembolik ifadesi haline gelir. Diğer taraftan kimlik(ler) kontrast içinde olduğu çevrelere uyum sağlayabilir ve ayakta kalabilir (Assmann, 2015:164). Kimliklerin bir şekilde iç içe geçmesi süreci ve diğer kimliklerin yanı sıra, kimi sosyal ya da teknolojik öğelerle karşılıklı ilişkileri, kültürel kimliklerin melezleşmesine yol açar. Sonuç olarak tek boyutlu olmayan, karışım, kaynaşım ve iç içe geçmişliğin bir ürünü olarak melez kimlikler ve temsiller karşımıza çıkmaktadır (Aksakal, 2014:218). Bu sebeple toplumsal yaşam içinde kültürel bir unsuru, ilk hâliyle koruyup onun değişimine izin vermeden yaşamasını sağlamak nasıl beyhude bir çabaysa, değişimin öncelikli olarak o kültürel unsuru yok ettiğini düşünmek de birtakım yanlışlara düşmeye sebebiyet vermektedir (Çelikten, 2019:1). Dolayısıyla başından itibaren melez bir mahiyet gösteren Arap Bacı'nın giderek daha da melezleştiği iddia edilebilir. Diğer taraftan günümüzde siyahi yurttaşlarımızın görünürlüklerinin giderek azalmasının da katkısıyla, farklı mecralar ve izleyici/tüketicinin değişen talepleri sonucunda Arap Bacı'nın kültürel hayatımızdan tamamen çıktığını iddia etmek için henüz erkendir. Özellikle de folklorik eserlerin modern hayatın bütününden kesin bir çekilişini imleyen düşünceler, farklı tür ve geleneklerin farklı süreçler yaşayacağı gerçeğini maskeleymektedir.

Elbette bu gelenekler arasında ortak unsurlar bulunacaktır, ancak türün incelenmesinde ve tanımlanmasında karakteristikler göz önünde tutulmaktadır. Türe özgü bu temel unsurlar, farklı niteliklerinden dolayı, farklı değişme biçimlerine ve süreçlerine sahiptirler. Bu nedenle, geleneksel Türk Tiyatrosunda meydana gelen değişme ve yok olma olarak adlandırılan süreç ve sonuç, türler bağlamında ayrı ayrı değerlendirilmeli ve yorumlanmalıdır (Özdemir, 2001:121).

Geleneksel mecra ve anlatıların (Gölge Oyunu ve Orta Oyunu) olduğu gibi karakterlerin de temsil güçlerinin azaldığı ve fakat tamamen tüketilemediği görülmektedir. Arap Bacı karakteri geniş kitlelerin ilgisine mazhar olmuş tüm araç ve mecralar içerisinde kendisine bir yer bulmuş gözükmektedir. Diğer taraftan Stam ve Spence'in (1983: 11) belirttiği üzere kültürel metinler üzerine gerçekleştirilecek analizlerde metodoloji, 'gerçeklik' ile 'temsil' arasında müdahale eden 'araçlar'a dikkat etmelidir. Bilimsel çalışmaların vurgusu, orijinal bir 'gerçek'in ve prototipin temsilinin nesnel gerçekliğinden ziyade anlatı yapısı, uzlaşımşal şablonlar ve dil üzerinde olmalıdır. Arap Bacı karakteri

de gerçeklik ile temsil arasındaki ilişki içerisinde kolaylıkla değişmeyen klişelerden beslenen şablonlar aracılığı ile inşa edilmiştir.

Süregelen kültürel serüveni içerisinde Arap Bacı, çok uzun yıllar boyunca irrasyonel, mistik, spiritüel alanlara yatkın, muhafazakâr ve komik bir tip olagelmıştır. Halit Ziya Uşaklıgil'in Dilhoş Dadı hikâyesinde ve İzmir Hikâyeleri kitabında uysal ve hizmet eden siyahi dadının transa geçtiği zaman efendisinin evinden uzaklaştırılması, daha sonra Yeşilçam'da sıklıkla tekrarlanacak olan irrasyonel bir figür olarak Arap Bacı klişesinin temellerinden biri sayılabilir. Diğer taraftan Arap Bacı'nın Yeşilçam ve nihayet televizyondaki temsilinde söz konusu irrasyonelitenin, mistik ve spiritüel unsurlara yatkınlığın giderek silikleştiği görülmektedir.

Bir diğer yandan Osmanlı toplumsal ve ahlaki yapısına sadık bir özne olarak konumlandırılan Arap Bacı, beyaz perdede bir erkekle bir kadının en ufak bir yakınlaşmasından bile utanan ve mümkünse nikâhtan önce bu ve benzeri olayların önüne geçmek isteyen (bkz. Üç Garipler, 1957; Gönülden Gönüle 1961; Paşa Kızı, 1967) bir yaklaşıma sahiptir. Arap Bacı karakteri hemen hemen her zaman çekici olmayan, neredeyse cinsiyetsiz bir yapı arz eder. Bu durum, genelde ev-içi emekle tanımlanan ve dışarı ile temel ilişkisi kapıyı çalan misafirleri ev sahiplerine takdim etmekten ibaret görünen Arap Bacı karakterinin kamusal mekânlarda da farklı görevler üstlenebilmesinin önünü açmıştır.

Arap Halayık'ın erkeklerin egemenliğindeki sokaktan bilgi toplamasını, konuşmaları dinlemesini sağlayan temel özellik, erkekler tarafından cinsiyetsiz olarak kodlanmış olmasıdır. Bu durum Halayık için yerine getirdiği vazife açısından olumlu bir özellik olmakla birlikte onu aynı zamanda 'öteki' olarak tanımlanma gerçeğinden kurtaramamaktadır. Ötekilik olgusu bu karakterler için sokakta olduğu kadar ev içerisinde de geçerlidir. Siyahi kadının evde genel anlamda hizmetçi konumunda olması evin hanımı ile bir bağ oluşturmalarına yol açmakla birlikte erkeğin evdeki otoritesi ile bu karakterlerin 'öteki' konumu aynı zamanda sokaktan eve de taşınmıştır. Ev ile sokak arasındaki gündelik hayatın sınırlarını belirleyen cinsiyet olgusu Arap Bacı karakteri için tam anlamıyla geçerli değildir. Bunun sonucu olarak da bu karakterler ev hayatı içerisinde sıkışık kalmış ana kadın karakterlerin sokaktaki gözleri, kulakları ve bazı durumlarda da sesi olurlar.

Lütfi Ö. Akad'ın Yangın Var (1960) filminde Arap Bacı daha çok evin gelinlik çağına gelmiş kızının yanında sahnelenir. Bir tulumbacıya âşık olan genç kızın koruyucu dadısı rolünde âşıklar arasındaki iletişimi sağlar. Dolayısıyla söz konusu film ve diğer kimi örneklerinde, ev içi hizmetinin yanında Arap Bacı'yı sıklıkla kamusal mekânlarda görürüz. Ev dışı alanın erkeklerin tekelinde olduğu Osmanlı toplumunda Arap Bacı, bu kamusal mekânlara rahatlıkla girip çıkmaktadır. Çünkü hem köleliği erkeklerin arasında dolaşmasına imkân vermektedir, hem de Arap Bacı kamusal alanın erkek egemen bakışlarının altında değildir. Cinsel olarak arzuyu yaratacak bir 'görüntüye' sahip değildir. Kamusal alan ile özel alan arasında 'cinsiyetsiz' bir ulak olarak görevini yerine getirir.

'İçerideki yabancı' olarak Arap Bacı/Bacı Kalfanın bulunduğu yer, sadece bir aidiyet pozisyonunu değil, aynı zamanda bir bilgi-güç ilişkisini de tanımlar. Bu eşsiz konum, bir madun grubun üyelerinin, grup üyelerine verilen haklar ve ayrıcalıklar tanınmadan, baskın grup hakkındaki bilgilere

erişebildiği yerdir. İçerideki yabancıları, hem elit hem de marjinal yerlerden ayıran her iki tarafa ait bu eşsiz bilgisidir (Ryan, 2015:1). Arap Bacı'nın cinsiyetsiz ve yabancı olma özelliği de, daha birçok özelliği gibi farklı eser ve mecralarda değişime uğramıştır.

Ertem Eğilmez'in *Süt Kardeşler* (1976) filminde ise Arap Bacı evin bir ferdi olarak karşımıza çıkar. Evin hanımına yarenlik eden, onun patlattığı mısırı yiyen, akıl veren bir figürdür. "Kapı çalınıyor" diyen ev hanımını duymamazlıktan gelen Arap Bacı, örgü örerken görülür. Eve gelen Şaban (Kemal Sunal) karakterine âşık bile olmaktadır. Ancak ten rengi nedeniyle maşukunun korktuğu Arap Bacı'nın, bu filmdeki görünürlüğü ve arzuları ile diğer filmlerden kısmen ayrıldığı görülmektedir. Diğer taraftan modern hayatın kişisel ilişkileri değiştiren yapısı Arap Bacı'nın ayrıksı olduğu tek unsur da değildir. Yankesici Kız (1963) filminde de dadı rolünde olan Arap Bacı/Bacı Kalfa eve yabancı (gayr-i Müslim) bir mürebbiye getirilmesi fikrine karşı çıkar. Osmanlı döneminden kalma adetleri muhafaza etmek isteyen, güngörmüş kişi rolündedir.

Arap Bacı karakterini belirleyen belki de en önemli özellik olan bozuk, anlaşılmaz dil kullanımı da zamanla değişime uğramıştır. Genelde komedi unsurunun güçlenebilmesi için Arap Bacı karakterleri ile evin diğer işçileri arasında (şöför, bahçıvan, kahya vb.) ufak anlaşmazlıklardan kaynaklanan kavgalar çıkmaktadır. Yeşilçam'da köşk hayatını anlatan filmlerin mizahını belirleyen temel unsur bir çeşit vodvil şablonudur ve söz konusu sahnelerin değişmez karakteri Arap Bacı, dramatik çatışmanın yoğunlaştığı final sahnelerinde neredeyse görünmez olmaktadır²⁵.

Ev içi hizmetlerin gerektirdiği anlar dışında Arap Bacı aile bireylerinin içinde görünmekten çok, misafiri karşılayan ya da ev halkını uğurlayan bir bireydir ve en çok da eşikte görünür. Ev halkının misafirlerine kapıyı açar ve kimin geldiğini duyurur. Daha önce de belirttiğimiz gibi Arap Bacı/Dadı/Kalfa zaman zaman ev içinde ve hatta dışında ne olup bittiğini de evin hanımı ya da küçük hanımına yetiştiren bir habercidir. Genel olarak iletişim kurmaktaki eksikliği ile komedinin bir parçası olan Arap Bacı, aynı zamanda iletişimin başlıca 'aracı' öznesi olarak çelişkili bir yapı ile sarmalanmıştır. Kültürel ve ırksal farklılığı kabul etme ve inkâr etme arasında (tekrarlayan ve zevk ile korku arasında gidip gelen bir biçimde, yabancıyı yerleşik/kurulu bir şeye tutturmak suretiyle) gidip gelen bu sarma ve sabitleme teorisi (Bhabha, 2016:155), çelişkileriyle beraber değişimi de getirmektedir. Türkiye'de sinema ve televizyon endüstrisinin folklorik bir öge olarak Arap Bacı'ya bakış açısı, çelişkileri ile beraber 'içeriden ama mesafeli' bir biçimde şekillenmiştir. Arap Bacı çağın gereksinim ve gelişimleri, değişen talepler ile beraber ancak kısmen klişelerden sıyrılarak temsil imkânı bulmuştur.

---

²⁵ Bu durumun istisnalarından biri olarak Silahlı Paşazade (1967) filmi gösterilebilir. Mahinur Kalfa, Evin beyi Paşa Efendi'ye kafa tutar ve yeni doğan kızını bir başka kız çocuğu ile değiştirir. Söz konusu film Arap Bacı/dadı/kalfa karakterinin en çok zaman aldığı ve dramatik yapıda önemli bir yeri olan az sayıdaki filmlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine de bu durum filmin final sekansında Arap Bacı/Kalfa'nın neredeyse görünmez kılınmasını engellemiştir.

Sonuç

Çalışmamız, Türk folklorunda yeri olan ve hakkında pek az bilimsel çalışma gerçekleştirilmiş Arap Bacı karakterinin zamanla ve farklı mecralarda temsilinin ne yönde değiştiği sorusunu yanıtlamaya çalışmıştır. Arap Bacı karakteri gölge oyunundan orta oyununa, oradan sinemaya, radyoya ve nihayet televizyon ekranlarına taşınan Türk folklor unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Folklorik unsurların değişimleri ile ilgili çalışmaların söz konusu değişim ile ilgili olarak birbirinden farklı olgu ve bakış açılarını beraber göz önünde bulundurması gerekmektedir. Folklorik eserler bir yandan toplumsal yapının tarihsel değişimi sonucunda, içerisinde üretildiği koşulları ve alımlayıcısının taleplerini takip etmek durumunda olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğunun çok uluslu, farklı etnik unsurların birlikteliğine dayalı demografisi, geleneksel temaşa sanatlarını etkilemiş ve onlara da kozmopolit bir hüviyet kazandırmıştır. Birçok farklı karakterden oluşan geleneksel temaşa sanatları çerçevesinde Arap Bacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun her imparatorlukta olduğu gibi gerçekleştirdiği yayılcı politikalarının sonucunda ortaya çıkan 'esir köle' olgusunun bir yansımasıdır. Ancak Türkiye'de Arap Bacı'nın temsilinin bu anlamda ötekileştirici yaklaşımlara belki kapı aralayan ama bir yandan son derece özgün ve hatta 'melez' bir yapı sergilediği söylenebilir.

Arap Bacı karakterinin değişimler içeren tarihsel serüvenin bir diğer önemli sebebi gösterdiği metinler ve mecralar/medyalar-arasılık özelliğidir. Arap Bacı geleneksel temaşa sanatlarından sinema ve oradan da televizyon ekranlarına geçiş yapmış ve söz konusu iletişim kanallarının yapısına uygun olarak değişim göstermiştir. Seyircinin/alımlayıcının taleplerinin de etkili olduğu bu yapı çerçevesinde, klişelerle örülü Arap Bacı karakteri, bir yandan tipik özelliklerini genel olarak korumuş, bir diğer yandan ise farklı kodlar eşliğinde yeniden üretilmiştir. Türk Sineması özelinde bakıldığında Arap Bacı'nın 'cinsiyetsizliği' kısıtlı sayıda da olsa bazı filmlerde aşınmaya uğramıştır. Benzer bir biçimde dramatik yapı ve çatışma içerisinde ciddi bir etki sahibi olmayan Arap Bacı, yine az sayıdaki örneklerde önemli eylemlerin faili olarak karşımıza çıkabilmiştir.

Arap Bacı/Kalfa karakterinin mecralar arasındaki yolculuğu içerisinde gösterdiği en önemli değişim ise televizyon ekranı olmuştur. TRT dizisi Uğurlugiller'in en ön plandaki karakteri Nurcihan, yapım içerisinde tekrarlanan özel bir isimle ilk defa seyircinin karşısına çıkmıştır. Yine Nurcihan karakterinin daha anlaşılır bir Türkçe konuştuğu, dilsel anlaşmazlıkları asgari düzeyde yaşadığı, dizinin anlatısı içerisinde önemli sonuçlara yol açacak bir 'karakter' olarak yeniden üretildiği görülmektedir. Nurcihan ismi ile Arap Bacı/Kalfa karakteri 'ilerlemiş yaşı' ile beraber, ev-içi hizmetlerden sorumlu bir yardımcı olarak değil, evin saygı gören büyüğü olarak 'özne' hüviyeti kazanmıştır.

Uğurlugiller'in Nurcihan'ı, Yeşilçam'ın da büyük bir oranda devam ettirdiği, klişeler çerçevesinde yeniden üretilen 'evdeki yabancı' figürünün ötesine geçmiştir. Geleneksel temaşa sanatları ve Yeşilçam'ın ayrıntılı bir biçimde ele alınan karakterlerden ziyade, genellemeler

çerçevesinde bir tip olarak ürettiği Arap Bacı, tarihsel serüveninin devamında daha detaylı bir biçimde ve söz sahibi bir özne olarak yeniden ele alınmıştır. Kısıtlı sayıdaki filmde olduğu üzere Nurcihan karakteri ile Arap Bacı, tipik ev-içi emek sahibi ‘hizmetçi kadın’ kıyafetleri ve görüntüsünden sıyrılmış gözükmektedir. Uğurlugiller dizisi özelinde Nurcihan karakterinin, dil kullanımından ve anlaşmazlıklardan kaynaklanan durum komedisinin sınırlı çerçevesini büyük oranda aşarak, dramatik yapının etkili bir unsuru haline geldiği görülmektedir. Geleneksel Arap Bacı karakterinin modernleşmenin karşısında sergilediği irrasyonel, mistisizme yatkın inanış ve davranışları varlığını koruyor olsa da, televizyon dünyası özelinde çekinceli de olsa modern hayata uyum sağladığı anlaşılmaktadır.

Türkiye toplumsal yapısında ortaya çıkan gelişmeler ve Türk modernleşmesinin seyri, Arap Bacının değişirken giderek melezleşmesini, birbirine zıt gibi görünen temsil öğelerini eşzamanlı olarak yüklenebilmesini beraberinde getirmiş ve nihayet günümüzde Arap Bacı karakteri öykülemedeki işlevini neredeyse tamamen yitirerek işlevselliğini en azından şimdilik kaybetmiştir. Diğer taraftan bu durum geleneksel anlatılardan sürekli olarak beslenen yeni mecraların yeni Arap Bacı karakterlerine yer vermeyeceği anlamına da gelmemektedir. Folklor ve folklorik anlatıların kahramanları şekil değiştirerek de olsa kültür hayatımızın vazgeçilmez parçaları olmaya devam edecektir.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı iki yazarın ortak ve eşit katkılarıyla oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır. Tüm yazarlar iş birliği içerisinde bu çalışmayı hazırlamıştır.

Kaynakça

- Akpınar, M. (2020). Afro-Türkler: temsiliyet, gelenek ve kimlik, folklor/edebiyat. 26(1), 73-86.
- Aksakal, E.(2014). Kültürel kimliğin inşa sürecinde melez bir kavram olarak Alevilik, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, (53), 215-232.
- And, M. (1977). Dünyada ve bizde gölge oyunu. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- And, M. (2014). Türk Tiyatro Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Assmann, J. (2015). Kültürel bellek (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ayça, E. (1996). Yeşilçam’a bakış. Türk Sineması üzerine düşünceler (S. M. Dinçer Ed.). İstanbul: Doruk Yayınları. 129-148.
- Bauman, R. (1971). Differential identity and the social base of folklore, The Journal of American Folklore, 84(331), 31-41.
- Bhabha, H. K. (2016). Kültürel konumlanış (T. Uluç, Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Boratav, P. N. (1951). The Negro in Turkish Folklore, The Journal of American Folklore, 64(251), 83-88.
- Bottomore, T. B. (1998). Toplumbilim (Ü. Oskay, Çev.), İstanbul: Der Yayınevi.

- Boyras, Ş. (2008). Sözlü anlatıların sürekliliği üzerine düşünceler. folklor/edebiyat, 54 (2008/2), 105-118.
- Collins, P. H. (1999). Reflections on the outsider within, Journal of Career Development, 26 (1), 85-88.
- Çelikten, H. (2019). Âşıklık geleneği ve kültür değişimleri, (Doktora Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dalkılıç, T. (2018). Osmanlı'da ev içi hizmeti köleliğinin Türk film ve televizyon yapımlarındaki yansıması: kültürel çalışmalar yaklaşımı çerçevesinde Arap Bacı örneği. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirkıran, C. (2011). Filmlerle Anadolu destanı yazmak. İstanbul: Derin Yayınevi.
- Duben, A. ve Behar, C. (1998). İstanbul haneleri: evlilik aile ve doğurganlık 1880 – 1940 (N. Mert, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dundes, A., ve Bronner, S. J. (2007). The meaning of folklore: The analytical essays of Alan Dundes. Utah State University.
- Genç, N. (2006). Nöbetçi yazılar. İstanbul: Cadde Yayınevi.
- Gökcan, M. (2016). Küşteri meydanında zaman yolculuğu geçmişten günümüze Karagöz oyunlarının toplumsal boyutu, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (3), 83-92.
- Hall, S. (1999). Encoding/Decoding. The Cultural Studies Reader (S. Doring, Ed.) Routledge, 507-517.
- Haviland, W. A., Herald E. L., Prins, D. W., McBride, B. (2018). Kültürel antropoloji (Deniz ve E. Sarioğlu, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Işıkman, N. (2009). Amerikan Sinemasının ideolojik yapısı bağlamında Arap temsili, Marmara İletişim Dergisi. 14(14), 175-191.
- Karakoç, E. (2007). Medya aracılığıyla popüler kültürün aktarılmasında toplumsal değişkenlerin rolü. (Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kunos, İ. (1978). Türk Halk Edebiyatı. (T. Gülensoy, Çev.) Konya: Kervan Yayınevi.
- Özdemir, N. (2001). Bilim ve teknolojiye gelişmelerin köy seyirlik oyunlarına etkisi, Milli Folklor. 13(51), 119-129.
- Özdemir, Ö. (2014). Afro-Türkler, Paylaşım Kartonsan A.Ş. Yaşam Kültürü Dergisi. 18-21.
- Öztürk, S. (2005). Osmanlı İmparatorluğu'nda kamusal alanın dinamikleri. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. Sayı:21, 95-124.
- Öztürk, S. (2008). Türkiye'de iletişim düşüncesinin kökenleri, Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi.
- Ryan, M. J. (2015). Outsider-Within. The Wiley Blackwell Encyclopedia of Race, Ethnicity, and Nationalism, (S. Jhon Ed.) Wiley-Blackwell. 1-2.
- Sakaoğlu, S. (2018). Gölge oyununun kişi kadrosu, İhlamur Dergisi, 10 (67), 7-28.
- Saygılı, K. (2016, Mayıs). Gölgeler ve suretler (2010): Postmodern Karagöz (2. Bölüm). Erişim Adresi: <https://www.cinerituel.com/golgeler-ve-suretler-2010-postmodern-karagoz-2-bolum/>

Siyavuşgil, S. E. (1941). Karagöz: psiko-sosyolojik bir deneme. İstanbul: Maarif Yayınları.

Stam, R. ve Spence, L. (1983). Colonialism, racism and representation, Screen, 24(2), 2-20.

Şen, Ö. (2007). Osmanlı'da köle olmak. İstanbul: Kapı Yayınları.

Thompson, J. B. (2009). Kitle iletişimi, simgesel mallar ve medya ürünleri. Sosyoloji başlangıç okumaları. (A. Giddens, Ed.). Say. 418-422.

Yağız, N. (2009). Türk Sinemasında karakterler ve tipler: Türk Sinemasının Türk toplumuna bakışı 1950-1975 dönemi. İstanbul: İşaret Yayınları.

Film

Akad, L. Ö. (Yönetmen). (1960). Yangın Var. [Film]. Türkiye: Kaynak Film

Alyanak, A. (Yönetmen). (1955). Son Beste. [Film]. Türkiye: Erman Film

Doğan, S. (Yönetmen). (1961). Gönülden Gönüle. [Film]. Türkiye: Nil Film

Eğilmez, E. (Yönetmen). (1976). Süt Kardeşler. [Film]. Türkiye: Arzu Film

Evin, S. (Yönetmen). (1959). Abbas Yolcu. [Film]. Türkiye: Roket Film

İnanoğlu, T. (Yönetmen). (1963). Yankesici Kız. [Film]. Türkiye: Erler Film

İnanoğlu, T. (Yönetmen). (1967). Paşa Kızı. [Film]. Türkiye: Erler Film

Özonuk, Ş. (Yönetmen). (1957). Üç Garipler. [Film]. Türkiye: Aktunç Film

Refiğ, H. (Yönetmen). (1965). Haremde Dört Kadın. [Film]. Türkiye: Birsal Film

Saner, H. (Yönetmen). (1960). Gece Kuşu. [Film]. Türkiye: Arı Film

Saydam, N. (Yönetmen). (1959). Kaderim Böyle İmiş. [Film]. Türkiye: Aktunç Film

Saydam, N. (Yönetmen). (1961). Küçük Hanımefendi. [Film]. Türkiye: Birsal Film

Yılmaz, A. (Yönetmen). (1953). Hıçkırık. [Film]. Türkiye: Erman Film

Televizyon programı

Gökçe, G., Erkir, U., Gülyüz, A. (Yönetmen). (1988-1991). Uğurlugiller. [Tv Dizisi]. TRT

Kötü Kedi Şerafettin Animasyon Filminin A. J. Greimas'ın Eyleyensel Örnekçesi ve Anlatı Evreleri Çerçevesinde Çözümlemesi

Ayşegül ÇİLİNGİR*
Aytekin CAN**

Öz

Sinema, sürekli bir değişim ve dönüşüm yaşayan bir sanat olarak, yaşanan teknik ilerlemelerden de etkilenmektedir. Sessiz, hareketli görüntülerle başlayan sinema zamanla hareket olgusunu farklı, büyümlü bir dünyaya taşımıştır. Önce çizim ve renklendirme ile canlandırılan bu büyümlü dünya günümüzde bilgisayar teknolojisi ile bir adım daha ileri gitmektedir. Animasyon filmlerin ortaya çıkışı bu teknolojik gelişmelerle paralel ilerlemektedir. Animasyon, başlangıçta çocuklara hitap eden bir tür olsa da günümüzde yetişkinler için de üretilen animasyon filmler mevcuttur. Bu durum animasyonun kendi anlatı yapısını biçimlendirmesine olanak sağlamaktadır. Animasyon filmlerin bazılarında öykü bazılarında ise karakterler ön plana çıkmaktadır. *Kötü Kedi Şerafettin* filmi üzerinden animasyon filmlerde kahramanın nasıl şekillendiğinin A. J. Greimas'ın eyleyensel örnekçesi ve anlatı evreleri ile nasıl ele alındığı çalışmanın amacını oluşturmaktadır. A.J. Greimas, anlamlı yapıları göstergebilim yöntemi ile çözümlemiştir. Bu bağlamda A. J. Greimas, eyleyensel örnekçesi modelini tasarlamıştır. A.J. Greimas'ın eyleyensel örnekçesi, Vladimir Propp'un biçimbilim anlayışındaki işlev ve kahraman olgularını farklı bir sistemle ele alarak kuramını geliştirmiştir. Çalışmada *Kötü Kedi Şerafettin* filmi, karakter temelli olarak, A. J. Greimas'ın eyleyensel örnekçesi ve anlatı evreleri ile incelenmiştir. Çalışmada, *Kötü Kedi Şerafettin* filminin ana karakteri olan Şerafettin'in yaşadığı olaylarla anti kahramandan bir kahramana dönüştüğü ve öykünün anlatı evrelerine paralel ilerlediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Animasyon, Göstergebilimsel Çözümleme, *Kötü Kedi Şerafettin*, A. J. Greimas.

An Analysis Of The Animated Movie 'Bad Cat' in the Frame of Animation of A. J. Greimas' Actantial Model and Narrative Phases

Abstract

Cinema, as an art that is constantly experienced change and transforming, is also affected by the technical advances. Cinema, which started with silent, moving images, has transported the phenomenon of movement to a different, magical world in course of time. This magical world, which was first animated by drawing and coloring, has gone one step further with computer technology nowadays. The emergence of animated films progresses in parallel with these technological advances. Even though animation was a genre that appealed to children in the beginning, there are animated films produced for adults nowadays as well. This allows animation to shape its own narrative structure. Story is in the foreground in some of the animated films while some others characters are in the foreground. How are shaped of the hero in animated films through the movie *Bad Cat* how are handled regarding to A. J. Greimas's actantial model and narrative phases constitutes the aim of the study. A.J. Greimas analyzed meaningful structures with the method of semiotics. In this context, A. J. Greimas designed method for Actantial Model. A.J. Greimas's Actantial Model developed his theory by dealing with the functions and hero phenomena in Vladimir Propp's morphology with a different systematic. In the study, the movie *Bad Cat*, on the basis of character, was analyzed with A. J. Greimas's actantial model and narrative phases. In the study, it was determined that Şerafettin, the main character of the movie *Bad Cat*, turned from an antihero to hero by the events he experienced and the story progressed in parallel with the narrative phases.

Keywords: Animation, Semiologic analysis, *Bad Cat*, A. J. Greimas.

Geliş/Received: 05. 10. 2022

Kabul/Accepted: 15. 05. 2023

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışmaya, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, mülakat ve deney içeren çalışmalar kapsamına girmediğinden, etik kurul onay belgesi gerekmemektedir.

* Dr., Erciyes Üniversitesi Süleyman Çetinsaya İletişim Fakültesi, acilingir@erciyes.edu.tr, 0000-0001-9325-8999.

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, aytekan@selcuk.edu.tr, 0000-0002-7620-3766

(Makale türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Sinema, teknik gelişmelerle paralel olarak sürekli gelişen bir sanattır. Özellikle 20. yüzyılda artan teknolojik gelişmelerle birlikte sinemada gerek biçim gerekse anlatı yapılarında da değişim yaşanmaktadır. Bu değişim günümüzde de teknolojik ilerleme ile paralel olarak devam etmektedir. Sinemanın eğlence, eğitim vb. amaçlarla kullanımı onu birçok ülkede bir endüstri konumuna getirmektedir. Sinema endüstrisi, seyircinin ilgisini ayakta tutmak için yeni deneyimler sunmaktadır. Animasyon film de teknik ilerlemelerle yeniden yapılandırılmış, zamanla farklı kitlelere farklı amaçlarla hitap eder hale gelmiştir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında yeni buluşlar sinemayı etkilemiş, bu yeni buluşlardan hareketle çizgi film yapımı da hızlanmış 1900'lü yıllarda ilk çizgi filmler başlamıştır (Can, 2021: 161).

Günümüzde animasyon filmlerin her kitleye hitap ediyor oluşu farklı karakter ya da türlerin çeşitli unsurlarla harmanlanmasına zemin hazırlamaktadır. Ortaya çıktığı ilk yıllarda daha çok çocuk kitleye seslenen animasyon türü, zamanla yetişkinlere de yönelik olarak yapılandırılmaya başlanmıştır. *Kötü Kedi Şerafettin*, filmin senaristliğini de yapan Karikatürist Bülent Üstün'ün çizgi roman serisinden uyarlanmıştır. 2016 yılında vizyona giren filmde mahallenin 'kabadayısı' olan Şerafettin'in hayatı, arkadaşlık ilişkileri sunulurken daha önceden varlığından haberdar olmadığı oğlu Tacettin'in mahalleye gelmesi ve beraberinde gelişen bir dizi olay anlatılmaktadır. Şerafettin, ağzı bozuk, keyfine düşkün bir kedidir. Oğlunun gelmesi, aşık olması gibi olaylardan sonra Şerafettin'in karakterinde bazı değişimler başlamakta ve seyirci karakter değişimine tanıklık etmektedir.

Göstergebilim çalışmaları 20. Yüzyılda Ferdinand de Saussure, Charles Sanders Peirce, Roland Barthes gibi kuramcılar sayesinde çağdaş anlamda gelişim göstermiştir. Bu gelişim ile birlikte sadece yazı gibi dilsel yapılar değil resim, reklam, fotoğraf gibi görüntüsel yapılar da göstergebilim içerisinde incelenmeye bu bağlamda farklı modeller oluşturulmaya başlanmıştır. Bu modeller yapılandırılırken etkilenmeler de olmuştur. Algirdas Julien Greimas, eyleyensel örnekçesini yapılandırırken Vladimir Propp'tan etkilenmiştir. Propp, *Masalın Biçimbilim* adlı kitabında anlatı kuramı üzerine çalışmalar yapmış, bu eserde anlatılarda değişmeyen yapı unsurlarını otuz bir işlev ve yedi kahraman olarak belirlemiştir. Propp'tan etkilenen A. J. Greimas, otuz bir işlevi altı, Propp'un yedi kahramanını altı olarak ele alıp kendi eyleyensel örnekçesi modelini yapılandırmıştır (Parsa, 2008: 68). Paris Göstergebilim ekolü içerisinde yer alan A. J. Greimas, anlamlı bütünlerin incelenmesini amaçlayarak, yaklaşımını anlam olgusu üzerinden geliştirmiştir. Bu modelden hareketle *Kötü Kedi Şerafettin* filmi, A. J. Greimas'ın eyleyensel örnekçesi ve anlatı evreleri¹ ile incelenmiştir. Çalışmada *Kötü Kedi Şerafettin* filminin kullanılmasının nedeni, bu animasyon filmindeki ana karakterin A. J. Greimas'ın

---

¹ Kıran- Kıran'ın "Yazınsal Okuma Süreçleri" kitabının 21-22. sayfalarında yer alan anlatı evreleri çalışmada kullanılmıştır.

eyleyensel örnekçesi ile irdelenip anlatı çözümlenmesinde yer alan beş evre ile olaylar bağlamında ele alınabilmesidir. Animasyon filmlerle ve A.J. Greimas'ın modeli ile ilgili son yıllarda bazı tez ve makale çalışmaları (Bilis, 2014; Aydın ve Gülçur, 2018; Doğru, 2018; Çalışır, 2018) yapılmıştır. Bu konuda sınırlı sayıda çalışma vardır. Bu sınırlılığın nedeninin animasyon filmlerin geçmişte genel olarak eğlence amaçlı yapılanmasından dolayı olduğu düşünülmektedir. Animasyon filmlerinin son yıllarda dönüşümüne girerek daha kapsamlı bir yapıya bürünmeye başlamasıyla bu sınırlılığın aşılabacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, animasyonla ilgili çalışmaların artacağı ve beraberinde akademik çalışmalarda farklı yöntemlerin kullanılacağı düşünülmektedir.

Animasyon filmlerin göstergebilim açısından nasıl inceleneceğinin belirlenmeye çalışılması, çalışmanın problemini oluştururken A. J. Greimas'ın eyleyensel örnekçesi ve anlatı evreleri unsurlarının *Kötü Kedi Şerafettin* filminde nasıl ele alındığının ortaya konması çalışmanın amacını oluşturmaktadır. A.J. Greimas, anlamlı yapıları göstergebilim yöntemi ile çözümlenmiştir. Çalışmanın sınırlılığı A. J. Greimas'ın eyleyensel örnekçesi ve anlatı evreleri bağlamında sadece *Kötü Kedi Şerafettin* filminin incelenmesidir. Çalışmada *Kötü Kedi Şerafettin* filminin çözümlenmesi bağlamında A. J. Greimas'ın eyleyensel örnekçesinin ve anlatı çözümlenmesinde yer alan beş evrenin öykü içerisinde genel olarak ana karakter Şerafettin üzerinden işlendiği, bunun yanında yardımcı karakterlerin ise öykü içerisinde ana karakterin kendini gerçekleştirmesine müdahil oldukları tespit edilmiştir.

Animasyon Filmler

Sinema sanatı, 19. yüzyılın sonlarında Lumiere kardeşlerin kısa filmlerinin Paris'teki ilk toplu gösterimlerle başlayan, 20. ve 21. yüzyıllarda da sürekli gelişim gösteren ve dönüşümüne günümüzde de devam eden bir sanattır. Özellikle 20. yüzyılda teknolojik yapıların gelişimi, sinemanın görsel- işitsel ve son dönemlerde dijital bağlamda gelişimini de doğrusal olarak etkilemektedir. Başlangıçta hareketli, görsel bir şölen olan sinema zamanla sesin de eklenmesiyle hayallerin, korkuların, duyguların, ideolojilerin aktarıldığı bir aktarım aracı haline gelmiştir. Sinemanın teknolojik gelişmelerle olan bu bağı günümüzde animasyon teknolojisinin sinemada kullanımını arttırırken, animasyon türünün hedef kitesini çocuktan yetişkinlere doğru evrilmesine neden olmuştur. Bu evrilme de başta Hollywood olmak üzere dünya sinema endüstrisinin animasyon türüne ilgisini arttırırken bu filmler reklam, tanıtım gibi birçok alanda da kullanılmaya başlamıştır. Bu etki üzerine akademik çalışmalar da yapılmıştır. Çilingir ve Akgün Akan'ın 2012-2021 yıllarında Türkiye'de yayınlanan animasyon filmlerindeki film karakterlerinin reklamlara yansıma üzerine yaptıkları araştırmada film karakterlerinin çeşitli ürün reklamlarında yer aldığını tespit etmişlerdir (2022: 98).

Çizgi film, TDK sözlüğünde, “bir konuyla ilgili olarak karakterlerinin hareketlerini belirtecek biçimde art arda çizilmiş resimlerden oluşan sinema film” olarak tanımlanmaktadır (“sozluk”, 2022). Bu tanımdan hareketle, kısaca çizgi film çizim edimi ile hareketlendirilen görüntülerin art arda verilmek suretiyle canlandırılması ile oluşturulan film türü şeklinde açıklanabilir. Çizgi film, canlandırma

sineması ya da animasyon olarak ta adlandırılmaktadır². Kaba 'ya (2020: 5) göre; "Latince 'animātiō', 'hayat' anlamında olan ve İngilizce kökenden gelen 'animation' ya da 'animated film' Türkçe'ye doğrudan 'animasyon' olarak çevrilmiş olsa da zaman içinde farklı isimler türetilmiştir. Çizgi Film, Canlandırma, Canlandırma Sineması, Animasyon gibi sözcükler aslında tek bir tanımlamayı içermektedir". Norman McLaren canlandırma (animasyon) sinemasının hareket eden çizimlerin değil çizilen unsurların hareketi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca McLaren, iki kare arasındaki unsurların karede yer alanlardan daha önemli olduğunu ve bu nedenle canlandırmanın kareler arasında bulunan görünmeyen aralıklar yaratma sanatı olduğunu ifade etmektedir (McLaren, t.y.'dan aktaran Aydın, 1989: 28).

Sinema sanatının hareketli görüntülere dayanan yapısı, çizgi filmin temel unsuru olan hareket kavramına işaret etmektedir. Çizgi film, fotoğrafın ve sinemanın gelişimine bağlı olarak ilerlemiştir. Sinemanın bazı temel unsurlarının çizgi filmle olan bağıntısı onun sinemanın bir alt türü olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Buradaki temel benzerlik, hareket olgusu iken çizgi filmin kare kare yapılandırılması ve grafik ya da plastik sanatlara olan kökensel bağıdır. Ayrıca durağan resimlerin el yapımı olması, bu resimlerdeki renklerin ve hareketlerin sanatçı tarafından yapılandırılması da gerçek ve çizgi film arasındaki farklılıklardır (Kaba, 1992: 1). Animasyon ya da diğer bir tabirle canlandırma sineması yıllar içerisinde ilerleyerek farklı teknik ve yapılarla gelişmiştir. Halas, ASIFA (Uluslararası Canlandırma Film Birliği) adına yayınladığı "Canlandırma Manifestosu"nda, animasyonun 1970'lerin sonuna kadar gelişimini 4 aşamada ele almaktadır. Halas, ASIFA adına yayınladığı bu manifestoda, canlandırma sinemasının ilk aşamasını büyücülük olarak tanımlanırken sırasıyla endüstrileşme, teknik gelişimle beraber eğlence filmine dönüşmesi ve son olarak televizyon, reklam gibi farklı mecralarda kullanımı olarak tarihsel bir süreç yaşadığını belirtmektedir (1979: 259-260). Animasyon, reklamdaki eğlenceye ve endüstriye kadar birçok alanda kullanılmaktadır. Günümüzde fantastik filmler, bir çizgi film kadar animasyon içermektedir. Ayrıca animasyon teknikleri; sinema filmleri, interaktif oyunlar ve web sitelerinin tasarımlarında tercih edilmektedir (Whitaker ve Halas, 2009:1). Bu bağlamda animasyon tekniklerinin farklı alanlarda kullanımı onun öneminin artmasına neden olmaktadır.

Animasyon, teknik gelişmelerle ilişkilendirilse de yaratım süreci de bu yapımlarda önemli bir unsurdur. Animasyon film, günümüze değin gerçekleşen yapılanma sürecinde sanatçıların yaratım gücü sayesinde farklı biçimlerde şekillenmiştir. Amerika'da daha çok eğlence amaçlı yapılandırılan çizgi film, Avrupa'da biçimlenme ile başlayıp sanatçıların yaratıcılığı ile gelişmiştir (Can, 2021: 157). Başlangıçta el ile çizilen ve renklendirilen çizgi film unsurları gelişen bilgisayar teknolojisi ile birlikte

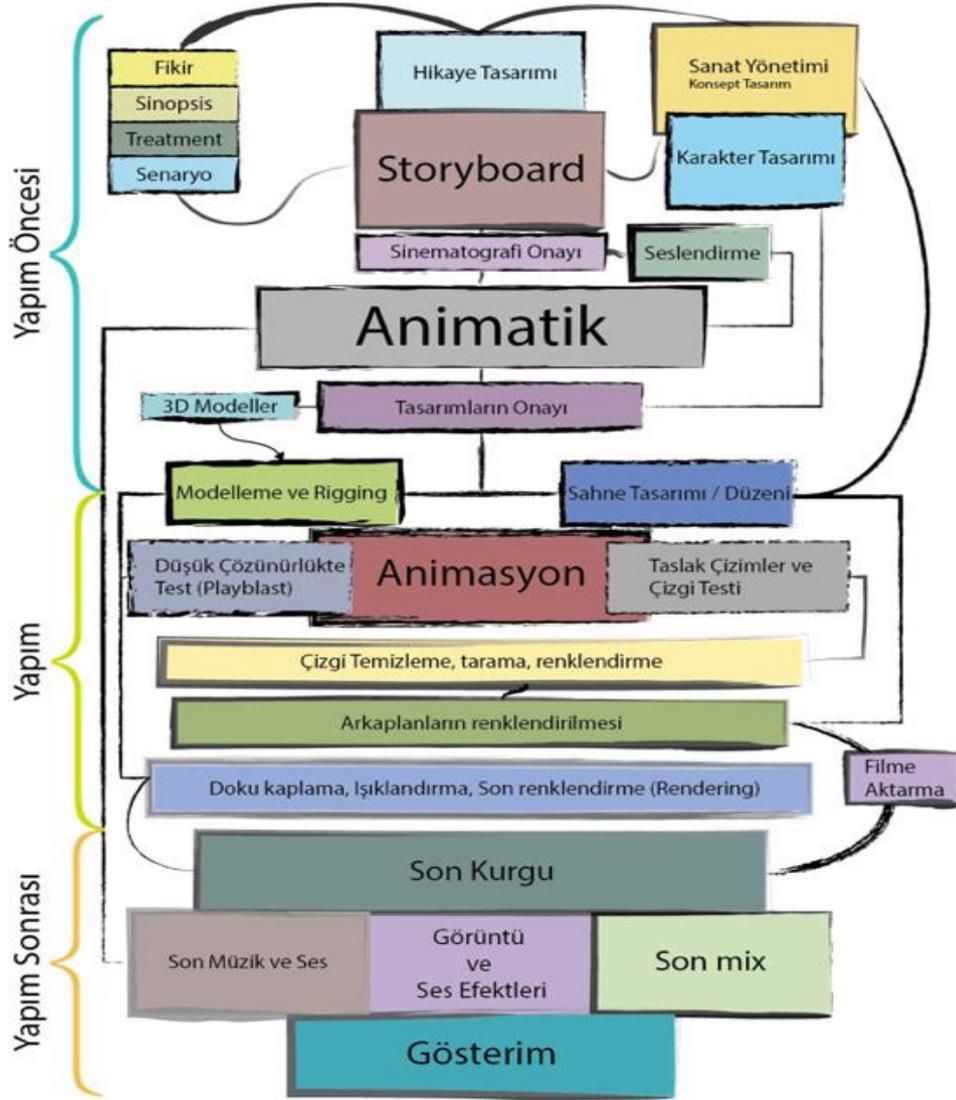
---

² Çalışmanın genelinde 'animasyon' kavramı tercih edilmiştir. Doğrudan alıntılarda ise alıntının aslına uygun olarak bazen 'çizgi film, canlandırma' gibi ifadeler de kullanılmıştır

yapılandırılmaya başlanmıştır. Bilgisayar teknolojisi kullanılarak üretilen animasyon filmler 2D ve sonrasında 3D olarak adlandırılmaktadır. 1995 yılında Pixar'ın bilgisayar teknolojisi kullanarak yapılandığı *Toy Story*³ (Oyuncak Hikâyesi, John Lasseter,1995) filmi, 1995 yılının Kasım ayında vizyona girmiş dünya çapında 362 milyon Dolar hasılat elde etmiştir. Böylece *Toy Story*, o yılın en yüksek hasılat yapan filmi olmuştur (“Pixar”, 2022). Bu hasılat insanların bilgisayar destekli animasyon filmlere olan ilgisini gösterirken, zamanla bu ilgi artmaya başlamış, animasyon teknikleri reklam, televizyon dizileri gibi birçok farklı mecrada da tercih edilmiştir. Hollywood film endüstrisi bu ilgiden hareketle animasyon türüne ağırlık vermiştir. Bu durum film yapımı ve dağıtım ağları bakımından güçlü olan Amerikan yapımlarının biçimsel ve içeriksel değişim bakımından standartların oluşmasına neden olmuştur. Her ne kadar Hong Kong ve Hindistan film endüstrileri bu konuda başarı sağlasa da Amerikan sineması estetik yapıları belirlemeye devam etmektedir (Furniss, 2008: 15). Animasyon filmler, başlangıçta sinemanın teknik olanaklarından yararlanırken ilerleyen zamanda kendine has karakter, öykü ve anlatı biçimlerini ortaya koymuş, sinemanın alt bir türü gibi tanımlansa da kendi yapısını muhafaza etmektedir (Kaba, 2020: 6). Animasyon filmlerin kendilerine özgü yapısını ortaya koymasıyla birlikte farklı öyküler ve beraberinde farklı anlatım şekilleri de meydana gelmektedir. Başlangıçta çocuk hedef kitesine yönelik olan yapımlar günümüzde yetişkinlere özgü olarak da yapılandırılmaktadır. Animasyon filmlerin yapım süreçleri Şekil 1’de şu şekilde özetlenmektedir.

---

³ Toy Story filminin yönetmeni John Lasseter 1996 yılındaki Oscar töreninde bu filmle “Özel Başarı Ödülü” almıştır.

Şekil 1: Animasyon film süreçleri, Kaba, F. 2020: 124

Algirdas Julien Greimas'ın Eyleyensel Örnekçesi

Sinema, teknik özelliklerinin yanında anlatı unsurunu da içinde barındırmaktadır. Anlatı yapısının görselleştirmesine olanak sağlayan sinema, temel anlatı unsurlarını zamanla kendi özgün yapısına uygun olarak kendi özellikleri ile dönüştürmektedir. Anlatı yapılarının çözümlenmesinde kullanılan göstergebilim, bu yapıların analizlerinde sıkça kullanılmaktadır. Göstergebilim, göstergelerin çeşitli parametrelerle anlamlandırılmasına dayalıdır. Bu yüzden göstergebilim hem edebiyatta ve hem de sinema filmlerinde anlatı anlamlandırmalarında kullanılmaktadır. Bu şekilde anlatının alt metinleri belli bir sistematik içerisinde tanımlanabilmektedir. Göstergeler ve onların anlamlandırılmasının çok uzun bir geçmişi olmasına rağmen, çağdaş göstergebilimsel çözümleme Avrupalı Ferdinand de Saussure ve Amerikalı Charles Sanders Peirce'e dayanmaktadır. Saussure, göstergebilimin toplumsal yönünün üzerinde dururken, Peirce, gösterge ve nesne arasındaki bağıntı ile ilgilenmiştir (Özel, 2008: 115-116). Bu çalışmaları takip eden göstergebilimsel alanda Roland Barthes ve A.J. Greimas'ın kendi modelleri

ile devam etmişlerdir. Christian Metz, Peter Wollen, Jean Mitry gibi kuramcılar sinema göstergebilimi ve bu yöntemin anlatı yapılarında nasıl kullanılacağı ile ilgili çalışmalar yapmışlardır. Sinema göstergebilimi ile ilgili Metz'in çalışmaları önemlidir.

Sinema filmleri görüntüye dayanan yapılar olduğu için göstergebilimsel açıdan görüntü temel birim olmaktadır. Sinema film öykülerinin görüntü aracılığıyla sunulması görsel yapının anlamlandırılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Wollen'a göre sinema bir dildir bunun nedeni metinleri ve anlamlı bir söylemi olmasıdır (2008: 108). Sinema metinlerinin kendi içerisinde yapılandığı bu anlamlı söylemler, filmlerin çözümlenmesine olanak sağlarken, göstergebilim bu çözümlenelerde önemli bir yer tutmaktadır. Lotman, perdedeki her görüntünün bir gösterge olduğunu yani bir anlam taşıdığını, enformasyon sağladığını belirtmektedir (2012: 21). Bu bağlamda, sinema filmlerinin göstergebilimsel çözümlenmelerinde, filmlerin temel yapı olan görüntü unsuru kendi içsel dinamikleri ile tanımlanabilir. Bu tanımlamalarda görüntülerin birbirleri ile olan anlam ilişkisi öne çıkmaktadır. Mitry, film açısından anlamın görüntünün kendisinde değil aralarındaki ilişkiden meydana geldiğini ve değişen herhangi bir parçanın bütünü değiştirip ona farklı bir anlam yükleyeceğini belirtmektedir (J. Mitry'den aktaran Edmonds, 1994: 77).

Algirdas Julien Greimas, kendi çevresinde toplanan araştırmacılarla Paris Göstergebilim Okulu'nda çalışmıştır. Bu araştırmacılar, yazınsal söylem, halk masalları, görüntü, müzik gibi birçok alanda çeşitli anlam evrenlerini anlamaya yönelik çalışmalar yapmışlardır (Rifat, 2000: 192-193). A. J. Greimas, göstergebilim alanına yeni katkılarda bulunmuş, mantıksal- matematiksel göstergebilimin öncüsü olmuştur. A. J. Greimas'ın bu alana en büyük katkılarından biri, Saussure'nin gösteren ve gösterilen bağlamında ele aldığı dil ve düşünce arasındaki felsefi ilişkileri genişletip anlam/ içerik ayrımını ortaya koymasındadır. A. J. Greimas'ın yapısalçı çalışmalarında, karşılaştırma yapmaya dayanan dizisel çözümler ve birleştirmeye olanak sağlayan dizimsel çözümlenmeleri yaklaşmıştır (S. Parsa ve A. Parsa, 2012: 88-89). Paris Göstergebilim Okulu'nun en önemli temsilcilerinden biri olan A. J. Greimas, edebiyat metinlerini sadece biçimsel ve kurgusal dizge özellikleri bağlamında değil ayrıca anlam ve yan anlam katmanları bakımından da analiz etmiş ve yorumlamıştır. A. J. Greimas, önce göstergebilim dizge kurallarına uyarak edebiyat metinlerinde temel ve ortak bir anlam eksenini bulduğunu savunmuş, bu genel anlam eksenini sonrasında tek tek metinlerde göstermeye çalışmıştır (Akerson, 2019: 133). A. J. Greimas'ın göstergebilim anlayışı sadece bildirişimi sağlayan yalın göstergelerini değil, amaçlı olarak bir bildiri oluşturmayan fakat anlamsal katmanlara sahip gösterge dizgelerini de çözümlenebilecek bir kuramdır, sürekli gelişen bilimsel bir tasarıdır. Bu tasarı, anlamlı bir bütün yani bir metin, bir tablo, bir tiyatro oyunu ya da bir film olabilir (Rifat, 2009: 58).

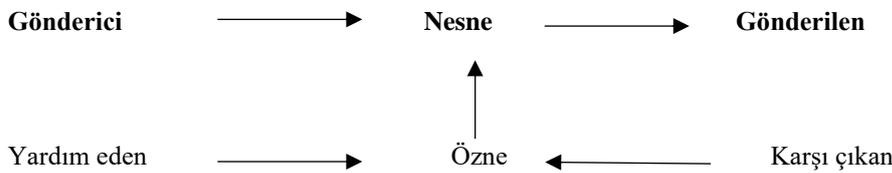
A. J. Greimas, dünyadaki anlamlar evrenini analiz etmeye ve sınıflandırmayı hedeflerken, onun göstergebilimin en belirgin özelliği, kavramsal ve biçimsel bir üst dil ortaya koymasındadır. Bu üst dil, bir göstergeler dizgesindeki anlamsal farklılıkların yeniden üretilmesi ve kavranmasında kullanılırken

varsayımsal- tümdengelimli (hipotetiko- dedüktif) anlayışla yapılandırılmıştır. Bu yaklaşımında üst dil, oluşum bağlamında birbirini içeren, tamamlayan ve denetleyen üç düzeyi içine almaktadır. Bu düzeyler; Betimsel düzey, incelenecek kavram ve işlemlerin kullanıldığı ve incelenecek olan gösterge evreninin betimlediği ve inceleme konusunun (konudil) bir üst düzeye geçtiği aşamadır. Yöntembilimsel düzey, betimsel düzeyde ele alınan kavram ve işlemlerin hem kontrol edildiği hem de aralarında bir tutarlılık sağlandığı aşamadır. Bu düzeyde betimsel düzeyde ortaya çıkabilecek problemler bu denetimle aşılmış olur. Bilimkuramsal düzey, varsayımsal- tümdengelimli göstergebilim yaklaşımının ana noktasında yer alarak, betimsel ve yöntembilimsel düzeyler bu ana nokta üzerine yapılandırılır (Rifat, 2009: 56-57)

A.J. Greimas, yaklaşımında Rus halkbilimci Vladimir Propp'tan etkilenir. Propp, halk masallarını inceleyerek masalların ortak özelliklerini belirlemiş, bu çalışmasını da *Masalın Biçimbilimi* adlı eserinde yayınlamıştır. Propp'un yaklaşımının özellikleri şu şekildedir;

- “1. Kişiler kim olursa olsun ve işlevler nasıl gerçekleştirilirse gerçekleştirilsin, masalın değişmez, sürekli öğeleri, kişilerin işlevleridir. İşlevler, masalın temel oluşturucu bölümleridir.
2. Olağanüstü masalın içerdiği işlevlerin sayısı sınırlıdır.
3. İşlevlerin dizilişi her zaman aynıdır.
4. Bütün olağanüstü masallar yapıları açısından aynı türe bağlanırlar. (Propp, 1985: 28-30)”.

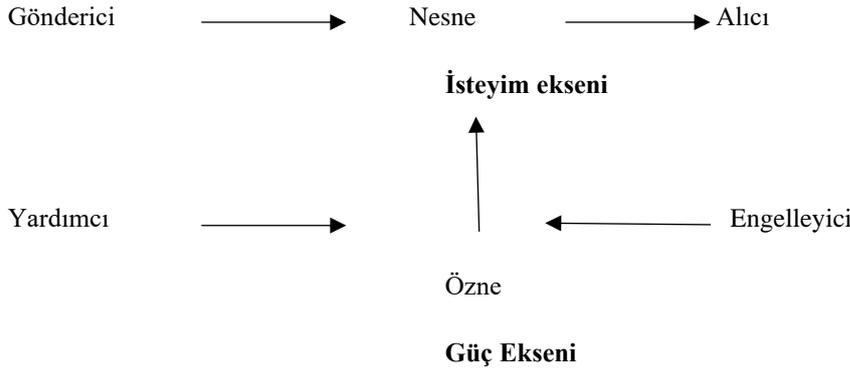
Propp, yaklaşımında 'işlev' kavramına önem vererek masal yapılarını 31 işlev ile açıklamıştır. A.J. Greimas, Propp'un yaklaşımı ve çözümleme anlayışından etkilenmiş, işlevleri eyleyen olarak ele alarak Propp'tan bir adım ileri giderek eyleyensel örnekçesini yapılandırmıştır (Parsa, 2008: 72). A. J. Greimas, anlatılardaki olaylar eyleyenler üzerinde gelişirken, eyleyenlerin özellikleri anlatı ile bağlantılı bir şekilde bu ilişkilerle şekillenir. A.J. Greimas, 1966 yılında altı eyleyenli şu modeli oluşturmuştur:

Şekil 2: A. J. Greimas'ın altı eyleyenli modeli
(Kaynak: Rifat, 2009: 74.)

Yukarıdaki eyleyensel modeli, öznenin yani kahramanın ulaşmaya çalıştığı ve gönderici ve gönderilen arasındaki bağıntıyı sağlayan nesne çerçevesinde şekillenmektedir. Öznenin isteğiyle, yardımcı eden ve karşı çıkan unsurları ise anlatıdaki rollere göre dönüşmektedir (Rifat, 2009: 73-74). Model incelendiğinde, özne, tüm eyleyenlerin odak noktasında yer alarak diğer eyleyenlerde etkilenmektedir.

İletişim Ekseni

Şekil 3: A.J. Greimas'ın geliştirdiği eyleysel sınıflandırmalar (Kıran-Kıran, 2003: 217)⁴

Parsa, Greimas'ın şekil 3'de yer alan modelde kişinin ne olduğu ile değil ne yaptığını ele aldığını ve altı eyleysel sınıfı kendi içerisinde ikili olarak sınıflandırdığını belirtir. Bu ikili sınıflandırma şu şekildedir;

1. İsteyim eksenini üzerinde Özne- Nesne karşıtlığı
2. İletişim eksenini üzerinde Gönderici- Alıcı karşıtlığı
3. Güç eksenini üzerine Yardımcı- Engelleyici (2008: 73).

Greimas'ın ikili sınıflandırmalarından ilki olan İsteyim ekseninde özne ile nesne arasındaki ilişkiyi ele alınmaktadır. Öznenin ve nesnenin rollerini birbirini tanımlamaktadır. Özne ve nesne arasındaki bu ilişki anlatı sözcisini oluştururken anlatıda durum sözcesi ve edim sözcesi olmak üzere iki tür anlatı sözcesi vardır (Kıran ve Kıran, 2003: 217-218). Özne ve nesne anlatı içerisinde birlikte bir anlam kazanmaktadır.

İkinci sınıflandırma olan İletişim ekseninde ise gönderici ve alıcı ilişkisi bağlamında bir ilişki kurulmaktadır. Burada gönderici eyleyenin bir arayışı söz konusudur. Şöyle ki, gönderici eyleyeni eksik olan şeyi bulması için özneyi görevlendirir sonunda ise onu ya ödüllendirir ya da cezalandırır. Böylece alıcı da bu eylemden bir kazanç sağlar. Bazen de özne, göndericiye ihtiyaç duymadan kendi kararı ile eyleme geçebilir (Kıran ve Kıran, 2003:224). Bu ekseninde iki eyleyen olan gönderici ve alıcı arasındaki ilişkide özne eyleyeni de bu eyleme gönderici eyleyeni tarafından katılmış olur. Buradaki en önemli noktalardan birisi de ödül ve ceza unsurlarının yer almasıdır.

Güç eksenini sınıflandırmasında ise yardımcı ve engelleyici eyleyenleri arasındaki ilişki ortaya konulmaktadır. Burada anlatı içerisindeki engelleyen ve yardım eden güçleri arasındaki ilişki de önemlidir. Bir anlatıda özneye yardımcı olan, onun işini kolaylaştıran yardımcı eyleyeninin karşısında özneye zorluk çıkaran, onun işini zorlaştıran engelleyici yer almaktadır. Yardımcı özneye güç verirken

⁴ Şekil 2 ve Şekil 3'de eyleyenler 3 kavram farklı biçimde adlandırılmıştır. Şekil 2'deki Gönderilen, yardım eden ve karşı çıkan eyleyenleri Şekil 3'de sırasıyla alıcı, yardımcı ve engelleyici olarak verilmiştir. Çalışmanın çözümleme aşamasında Şekil 3'deki kavramlar kullanılmıştır.

engelleyici bu gücü yok etmeye çalışır (Kıran ve Kıran, 2003: 228). Bu iki zıt eyleyen arasındaki güç denge savaşı özneyi merkeze alarak ilerlemektedir. Yardımcı ve engelleyici arasındaki bu güç mücadelesi anlatının gelişme kısmında daha fazla olmakla birlikte, öznenin edimlerini de yönlendirmektedir.

A. J. Greimas'ın altı eyleyenleri zıtlıklarla tanımlaması, kişinin yaptıkları eylemlere çok yönlü bir bakış açısı geliştirmesine olanak sağlarken işlevlerin de önemini ortaya koymaktadır. Bu altı eyleyen sinema filmlerinin dramatik yapıları kurulurken kullanılmaktadır. A.J. Greimas, edebiyat, mitoloji, resim gibi tüm kültür öğelerini derin yapı düzleminde hayatla hesaplaştığını söyler. Greimas, insanın bireysel ve toplumsal varoluş sorunlarının derin yapıyı oluşturduğunu belirtir (Akerson, 2019: 136-137).

Sinemada Anlatı ve Anlatı Modeli

Sinema filmlerinin dramatik yapısının oluşturulma sürecindeki ilk aşama olan senaryo, bir filmin iskeletini meydana getirir. Senaryo metninin, yazılı bir metinden ziyade görsel bir yapıya dönüşmek görevi vardır. Bir senaryo, öykünün görsel olarak düşünülmesi temeline dayanmaktadır. Bu temelde en önemli noktalardan biri anlatıdır. Anlatının temeli ise anlatma edimi ile ilişkilidir. Manfred Jahn, anlatıyı "...bir öykü anlatan ya da sunan her şeyi kapsar. İster metin vasıtasıyla, ister resim icra etme ya da bütün bunların birleşimiyle olsun, hepsi anlatıdır. Dolayısıyla romanlar, oyunlar, filmler, karikatürler vb. bunların hepsi anlatıdır" (M. Jahn, 2012:44'ten aktaran Parın, 2017: 70) şeklinde tanımlamaktadır. Yukarıdaki tanıma göre, bir öykü anlatan ya da sunan her şeyi kapsayan anlatı, öyküleme bağlamında önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bordwell ve Thompson, anlatıyı "zaman ve mekan içinde olan neden- sonuç ilişkisi içindeki bir olaylar zinciri" olarak ifade ederken anlatının bir durumla başlayıp neden- sonuç bağlamında değişim olacağını ve anlatıyı bitiren yeni bir durum meydana geleceğini belirtirler (2008: 75). Burada bahsedilen neden- sonuç ilişkisi, klasik anlatı içerisinde de önemli yer tutmaktadır.

Sinemada geleneksel anlatı ya da diğer bir ifade ile klasik anlatı Aristoteles'in *Poetika* eserine dayanmaktadır. Klasik anlatı yapısının yapılandırılmasında etkili olan Aristoteles'in *Poetika* eserinin ana çıkış noktası şiir olmasına rağmen temel tartışma tragedya kavramıdır (Bağır, 2018: 41). Aristoteles *Poetika* eserinde tragedya kavramına ayrı bir önem atfetmektedir. Aristoteles, tragedyayı "korku ve acıma duyguları uyandıran eylemlerin taklit etmelidir" (1987: 36) şeklinde ifade etmektedir. Aristoteles, tragedyanın altı ögesi olduğunu belirtir. Bu ögeler: "Öykü (mythos), karakterler, dil, düşünceler, dekorasyon ve müziktir". Aristoteles, ayrıca bu ögelerin tragedyayı belli bir şiir türü olarak nitelendirdiğini belirtmektedir (1987: 23). Bu altı öge klasik anlatı filmlerin dramatik yapılarının oluşturulmasında da kullanılmaktadır.

Klasik anlatı içerisinde önemli iki kavram olan katharsis ve mimesis Aristoteles'in *Poetika* eserinde üzerinde durduğu tragedyanın içinde yer alan acıma ve taklit etme unsurlarını içermektedir.

Aristoteles, katharsis kavramının tragedya ile ilişkisini “tragedyanın ödevi, uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkularından temizlemektir” (1987:22) şeklinde ifade etmektedir. Klasik anlatı yapısında seyircinin filmdeki kahramanla bir bağ kurmasını yani katharsise ulaşması beklenmektedir. Kavramsal olarak, mimesis taklit etme anlamına gelir. Aristoteles, epos, tragedya, komedy, dithrambos şiiri ile flüt, gitara gibi sanatların büyük bir kısmının taklit (mimesis) olduğunu ve bu sanatların taklit etmede kullanılan *araç* bakımından, taklit edilen *nesnelere* bakımından, taklit tarzı bakımından üçe ayrıldığı ifade etmektedir (1987: 11). Bağır, sinemanın öyküsünde mimesis ile yapılandırılan anlatının gerçeğe yakınlığı ne kadar olursa katharsis ediminin de o yakınlıkta olacağını belirtmektedir (2018:45).

Anlatı bağlamında sinemada klasik anlatının dramatik yapısı Miller tarafından “yükselen dramatik eğri” olarak tanımlanmaktadır. Klasik anlatının dramatik yapısı giriş, gelişme, sonuç aşamalarından oluşan tek bir öyküye dayanan yapılardır. Bu yapılar sebep- sonuç ilişkisi içinde ilerleyen olaylar kendiliğinden gerçekleşiyormuş gibidir (Miller, 1993:38’den aktaran Topçu, 2004: 58).

Anlatı, insan ve toplum hayatından kesitler sunar. Bir sinema anlatısında öykünün seyirciye aktarılması ve bu aktarımın nasıl yapılandırıldığı önemlidir. Bir anlatının okuru etkilemesi için olması gereken ilk unsur öykülemidir. İkincisi ise anlatıda karakterlerin nasıl oluşturulduğudur. Karakterlerin özellikleri ve yaşadıkları deneyimler anlatının özgün derinliğini meydana getirir. Bu bağlamda, anlatı metni, bir öyküyü anlatırken olayı belli bir zaman ve uzama yerleştirirken olayın evreleri süreyi ve sınırları ortaya koyar. Kiran- Kiran’a göre her anlatı beş evre içerir. Bu evreler;

1. Evre- Başlangıç Durumu
2. Evre- Dönüştürücü Öğe
3. Evre- Eylemler Dizisi
4. Dengeleyici/ Düzenleyici Öğe
5. Evre- Bitiş Durumu (2003: 21-22)

Bu beş evre anlatının ilerleyişini aşamalar halinde çözümlenmesini sağlarken, öykünün yapılandırılma şeklini de ortaya koymaktadır. Beş evre, anlatı içerisindeki olayları bağlantılı yapılar olarak bütünleştirmektedir.

Çalışmada, Bülent Üstün’ün *Kötü Kedi Şerafettin* çizgi romanından uyarlanan, 2016 yapımı *Kötü Kedi Şerafettin* animasyon filmi önce A. J. Greimas’ın eyleyensel örnekçesine ve ardından ise anlatı evreleri ile çözümlenmiştir. Çalışmada, A. J. Greimas’ın eyleyensel örnekçesi ve anlatı evreleri bağlamında bu modelin öğelerinin *Kötü Kedi Şerafettin* animasyon filminde nasıl ele alındığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Sadece yönetmenliğini Ayşe Ünal ve Mehmet Kurtuluş’un yaptığı *Kötü Kedi Şerafettin* animasyon filminin Greimas’ın eyleyensel örnekçesi ve anlatı evreleri bağlamında incelenmesi çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Kötü Kedi Şerafettin Animasyon Filminin A. J. Greimas'ın Eyleyensel Örnekçesi Modeli Çerçevesinde Çözümlemesi

Filmin Künyesi:

Filmin Orijinal Adı: Kötü Kedi Şerafettin

Filmin Türü: Komedi, Animasyon

Yönetmen: Ayşe Ünal, Mehmet Kurtuluş

Senaryo: Levent Kazak, Bülent Üstün

Seslendirenler: Uğur Yücel, Güven Kıraç, Ayşen Gruda, Gökçe Özyol, Cezmi Baskın

Müzik: Oğuz Kaplangı, Serkan Çeliköz, Tuluğ Tırpan

Yapımcı: Kare Kare Film

Yapım Yılı: 2016

Yapım Ülkesi: Türkiye ("Box Office Türkiye",2016)

Filmin konusu:

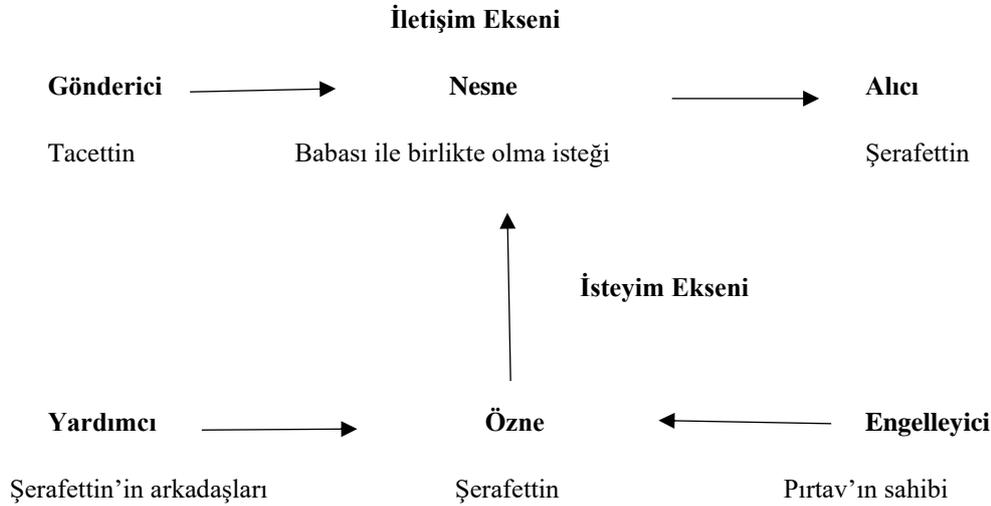
Bülent Üstün'ün *Kötü Kedi Şerafettin* çizgi romanından sinemaya uyarlanan filmde, aksi, küfürbaz, serseri bir kedi olan Şerafettin'in maceraları anlatılmaktadır. İstanbul'da bir mahallede yaşayan Şerafettin ve arkadaşları Fare Rıza ve Martı Rıfkı ile serseri bir hayat yaşamaktadır. Şerafettin, mahalledeki insanların sürekli şikâyet ettiği, keyfine düşkün bir karakterdir. Bir Mart günü hem âşık olan hem de babası Tonguç tarafından evden kovulan Şerafettin aynı gün bir oğlu olduğunu öğrenir. Önce oğlunu kabul etmek istemeyen Şerafettin zamanla onunla bir bağ kurar ve onu içinde yaşadığı tehlikeli durumlardan kurtarmaya çalışırken birçok maceranın sonunda Şerafettin bir karakter değişimi yaşar.

***Kötü Kedi Şerafettin* Filminin A. J. Greimas'ın Eyleyensel Örnekçesine Göre Çözümlemesi**

Kötü Kedi Şerafettin animasyon filminin öyküsünün ana karakteri Şerafettin'dir. Filmin öyküsü, Şerafettin'in etrafında ve dolayısıyla onun çevresindeki karakterlerle şekillenmektedir. Şerafettin'in serserilik dolu rutin hayatı ve sabit karakteri, varlığından haberi olmadığı oğlu Tacettin'in onu bulmak için mahalleye gelmesi ile değişmektedir. Büyük bir değişim yaşayan Şerafettin'in değerleri de bir dönüşüm içine girmektedir. Bu yüzden filmde eyleyensel örnekçesi, ana karakter olan Şerafettin üzerinden yapılandırılmıştır. Bu filmde, âşık olmak, aile kurmak, serserilik, küfürbazlık gibi insanlara özgü nitelikler kedi olan Şerafettin üzerinden verilmektedir. Animasyon filmlerde insani özelliklerin

hayvanlara atfedilmesi çok kullanılan bir yöntemdir. Özellikle çocuklarla ilgili yapımlarda hayvan figürlerinin kullanımı onların ilgisini daha fazla çektiği için tercih edilmektedir. Furniss'e göre, tecimsel animasyon filmlerindeki karakterlerin kedi, köpek, erkek ve kız gibi gerçek dünyadaki varlıklar seçmektedir. Bunun sebebi film stüdyolarının başarı şansını geleneksel olmaları attırmak istemeleridir (Furniss, 2014:126'dan aktaran Kaba, 2020: 110). Hayvan karakterlere gerçeklik kazandırmanın başka bir yolu ise onlara insan adları vermektir. Bu filmde de hayvan karakterleri için Şerafettin, Tacettin, Rıfık, Rıza, Cemil gibi adlar kullanılmıştır. Bu film, diyaloglarda geçen ifadelerden dolayı çocuk kitlesinden ziyade yetişkinlere hitap etmesine rağmen öyküdeki karakterlerin birkaçı dışında çoğu hayvandır. Bu yüzden çözümlemede kullanılan eyleysel örnekçesinde de hayvan figürleri ön plandadır. Filmdeki insan karakter yardımcı figürlerdir.

Kötü Kedi Şerafettin filminin A. J. Greimas'ın eyleysel örnekçesine uygulanması şu şekildedir;

Şekil 4: *Kötü Kedi Şerafettin* filminde Şerafettin açısından A. J. Greimas'ın eyleysel örnekçesi

Güç Eksenini

Kötü Kedi Şerafettin filminin öyküsü, Şerafettin karakterinin etrafında şekillenmektedir. Şerafettin, filmde babası olarak nitelendirilen Tonguç tarafından küçük bir yavru iken sokaktan sahiplenilmiş bir tekirdir. Tonguç ile başlangıçta ilişkileri sıcak iken zamanla Şerafettin'in yaramazlıkları yüzünden ilişkileri gerilmeye başlar. Şerafettin, haylaz, küfürbaz, umursamaz ve serseri özellikleri yüzünden tüm mahalleli tarafından istenmeyen bir kedir. Buna rağmen Martı Rıfık ve Fare Rıza ile iyi dosttur. Şerafettin, Mart ayında dişi bir kedinin peşinde iken dişi kedi olan Pırtav ölür. Kedinin sahibi bu ölümden Şerafettin'i sorumlu tutar ve film boyunca 'engelleyici eyleyeni' olarak sunulur. Kedisini Pırtav'a çok düşkün olan ve film içerisinde adı belirtilmeyen adam, kedisinin kaza ile ölümü esnasında orada bulunan Şerafettin'i Pırtav'ı öldürmekle suçlamaktadır. Bu yüzden de öykü boyunca Şerafettin'i öldürmeye çalışmaktadır. Şerafettin'in hayatındaki dönüm noktası ev kedisini Misket'e aşık olması ve önceden haberdar olmadığı oğlu Tacettin ile tanışmasıdır.

1. **İsteyim eksen:** *Kötü Kedi Şerafettin* filmi üzerinden değerlendirildiğinde A. J. Greimas'ın ilk ikili zıtlıklar sınıflandırması özne – nesne karşıtlığına dayandığı görülmektedir. Burada Şerafettin ana karakter olarak özne eyleyeni olarak kabul edildiğinde nesne eyleyeni sonradan oğlu olduğunu öğrendiği Tacettin'in babası ile olma isteği olur. Şerafettin ve Tacettin birbirlerinden çok farklı karakterler olarak sunulmaktadır. Tacettin babası ile birlikte olmak için herşeyi yaparken Şerafettin öykünün ortalarına kadar ondan kaçmaktadır. Tacettin'in babası ile olma isteğinden hareketle isteyim ekseninde yer alan özne ve nesnenin birbirlerini tamamlaması durumu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Tacettin'in babasına kendini kabullendirme çabası 'nesne'dir. 'Özne' olan Şerafettin'i harekete geçiren ve onun değişimini sağlayan bu istek 'nesne'dir. A. J. Greimas'ın eyleyensel örnekçesinin kendi içerisinde ikili sınıflandırılmalarından birincisi olan, eyleyensel örnekçesinin birinci aşaması olan isteyim ekseninde özne- nesne karşıtlığı, 'özne' olan Şerafettin ve 'nesne' olan Tacettin'in babası ile birlikte olma isteğini zıt bir durum barındırmaktadır.

2. **İletişim eksen:** Eyleyensel örnekçesinin ikinci aşaması olan iletişim ekseninde gönderici- alıcı karşıtlığı bulunmaktadır. Bu eksenindeki en önemli unsur, gönderici ve alıcı arasındaki ilişkidir. Gönderici eyleyeninin bir arayışı bulunmaktadır. Bu filmde gönderici eyleyeni olarak belirlenen Tacettin, babası ile olan bağımlı arttırmak için bir arayış içerisinde sunulmaktadır. Bu bağlamda Tacettin'in öyküde 'gönderici' eyleyeni olarak tanımlanmasının nedeni, öyküdeki yeri 'alıcı' olan Şerafettin'in hayatındaki dönüm noktasını oluşturmasıdır. Filmin öyküsü bu eksen üzerine kurgulanmıştır. Film boyunca 'gönderici' olan Tacettin, 'özne' olan Şerafettin'e ulaşmaya ve kendini kabul ettirmeye çalışmaktadır. Bu ekseninde Şerafettin karakteri alıcı olarak tanımlansa da bir önceki eksenindeki öznedir. Gönderici eyleyeni olan Tacettin'in istediği çerçevesinde özne olarak Şerafettin'e birçok görev düşmektedir. Bu görevleri özne olarak yerine getiren Şerafettin sonunda alıcı olarak bir oğula sahip olma mutluluğu ödülünü kazanmaktadır.

3. **Güç Eksen:** A. J. Greimas'ın eyleyensel modelinde üçüncü sınıflandırma olan güç ekseninde öyküdeki ana karaktere yardımcı olan eyleyenler ve düşman olan engelleyici eyleyenleri bulunmaktadır. Öykünün öznesi olan Şerafettin'e anlatıdaki rolünü gerçekleştirmesi için yardım eden yardımcı eyleyenler; mahalle bakkalı, Şerafettin'in aşık olduğu Misket, Şerafettin'in insan babası Tonguç, torbacı Martı Rıfkı ve Fare Rıza'dır. Burada 'yardımcı' eyleyenler bu karakterlerle tanımlanabilir. Eyleyensel örnekçesinin üçüncü aşaması Güç eksenine 'yardımcı- engelleyici' bağlamında 'engelleyici' eyleyeni ise Şerafettin'in kedisi Pırtav'ı öldürdüğüne inanan adamdır. Bu karakter, Şerafettin'e acı çektirmek ve ondan intikam alabilmek için ölümden dönse de amacına ulaşmak için her yolu denemektedir. Pırtav'ın sahibi başarılı olmasa da denemekten vazgeçmemektedir.

Kötü Kedi Şerafettin filminin anlatı yapısının Kıran-Kıran'ın anlatı beş evresindeki analizi şu şekildedir;

1. Evre: Başlangıç Durumu (Kurulu düzenin bozulmasından önce kişilerin, zaman ve uzamın sergilendiği andır): Filmin başında Şerafettin'in günlük, rutin yaşamı sunulmaktadır. Şerafettin, Kedi Cemil'in yönlendirmesi ile dişi kedilerin peşinden koşan, arkadaşları ile eğlenen, insan babası Tonguç ve onun ev sahibi Hasene dâhil tüm mahallelinin şikâyetçi olduğu küfürbaz, saygısız bir kedi olarak tanımlanmaktadır. Filmde ana mekan olarak İstanbul'un Cihangir semti kullanılmaktadır. Şerafettin'in insan babası Tonguç kirasını ödeyemediği için ev sahibi Hasene onu evden atmak istemektedir. Tonguç, film içinde müzikle uğraşan ama başarılı olamamış, hayatı düzensiz geçen bir karakterdir. Çözümlemede 'engelleyici' eyleyenini temsil eden adam ise ölmeden önce kedisi Pırtav'a düşkün, onunla zaman geçirmekten zevk alan bir insandır. Bu üç insan karakter, başlangıçta önemsiz olarak resmedilse de öykünün ilerleyen sahnelerinde öne çıkmaktadırlar. Misket karakteri, angora cinsinden olan, köpekler tarafından kovalanırken Şerafettin'in kurtardığı ve aşık olduğu bir ev kedisidir. Ayrıca öyküdeki Martı Rıfkı bir çöplük martısı, Fare Rıfkı ise ağzı bozuk bir faredir.

2. Evre: Dönüştürücü Öge (Birdenbire bir olay başlangıçtaki durumu sarsar ya da altüst eder): *Kötü Kedi Şerafettin* filmindeki dönüştürücü öge, Şerafettin'in oğlu Tacettin'in mahalleye babasının yanına gelmesidir. Bu olay, birinci evrede seyirciye sunulan kurulu düzenin ana karakter olan ya da başka bir tabirle anti- kahraman olan Şerafettin açısından değişiminin ilk kıvılcımıdır. Başlangıçta Şerafettin, Tacettin'i istemese de fiziksel benzerlik ve annesini hatırlaması kabullenme sürecini hızlandırmaktadır. Sadece onu kabullenen Şerafettin, Tacettin'in istediği ya da beklediği 'baba' profilinden farklıdır. Bu evrede Misket'e de aşık olan Şerafettin duyguları ve Pırtav'ın ölümünde sorumlu tutulması ile de mücadele etmektedir. Bu esnada Şerafettin'in birçok (evden atılma, kendisinin peşinde olan intikam isteyen adam vs.) problemi vardır. Bu problemler de bir sonraki evreyi işaret etmektedir.

3. Evre: Eylemler Dizisi (Düzenin bozulmasıyla olaylar birbirini izler): Bu evre, Parsa (2008: 79)'nın filmin başı ve sonu arasında kalan ortadaki gelişim süreci olarak nitelendirdiği, çatışmaların gerçekleştiği, öykünün de bu çatışmalarla şekillendiği evredir. Bu evrede öykünün gelişimine paralel olarak hem olaylar hem de ana karakterin kendi içindeki çekişmeler ortaya çıkmaktadır. *Kötü Kedi Şerafettin* filminde, dişi kedinin ölmesi üzerine sahibinin intikam peşine düşmesi, Şerafettin'in oğlunun yanına gelmesi, köpeklerden kaçan ev kedisine Misket'e aşık olması ile olaylar karmaşık hale gelmeye başlamaktadır. Filmin ana karakteri Şerafettin'in kendi rutin hayatı bir anda maceraya dönüşmektedir. Şerafettin'in Misket'i kurtarmak için kavga ettiği köpeklerin intikam planını duyan Tacettin babasına yardım ederek ana karakterin hikâyesine dâhil olmaktadır. Köpekler ve Pırtav'ın sahibi de Şerafettin'den intikam almak için çatıya gelir. Tacettin ona yardım eder, annesinin öldüğünü söylemesine rağmen Şerafettin onunla başlangıçta ilgilenmez. Tonguç, evden kovulmuş eşyalarını toplayarak Şerafettin'i terk eder. Kedisi Pırtav'ın ölümünden Şerafettin'i sorumlu tutan ve intikam almak isteyen adam, Tacettin'i kaçıtır, onu kurtarmak isteyen Şerafettin denize düşer. Bu olayla Şerafettin anti- kahramandan bir kahramana dönüşmektedir. Filmin bu kısmında Şerafettin ve Tacettin birbirine bağlanmış baba- oğul olurlar. Ancak talihsizlikler devam etmektedir. Bu yapıya genellikle klasik anlatı formlarında sıkça

rastlanmaktadır. Kahraman filmin ikinci perdesinde sınavlarla, engellerle ve düşmanlarla karşılaşır, dostlarının yardımıyla onları alt eder. Amacına yaklaşan kahraman, kısa süreli bir rahatlama sonra tekrar engellerle karşılaşır ve sınanmaktadır.

4. Evre: Dengeleyici Öge (Olaylar dizisine son veren ve dengeleyen olay gerçekleşir): Şerafettin ve arkadaşları sürekli aksilikler yaşamaktadırlar. Fare Rıza, tüm aksiliklerin parasızlıktan başlarına geldiği sonucuna varmaktadır. Sorunlarının çözümünü ise banka soyarak aşabileceklerine inanan arkadaşlar, bir plan hazırlayıp uygulamaya geçerler. Bu evrede dengeleyici olay, zenginlik olarak sunulmakta, karakterler ise para sahibi olarak sorunlarının çözüleceğine inanmaktadır. Bu evrede yeni kaynaşan Şerafettin ve Tacettin ilk kez birlikte bir maceraya atılırlar. Şerafettin, Tacettin, Fare Rıza ve Martı Rıfkı bankayı soyup paraları alıp oradan uzaklaşırlar. Şerafettin ve arkadaşları, hem polisten hem de bankayı kedilerin soyduğunu duyan ve Şerafettin'den intikam almak isteyen adamdan kaçarlar. Şerafettin'den intikam almak isteyen adam Şerafettin'i vurmak isterken Tacettin kurşunun önüne atlar ve vurulur. Bu esnada Şerafettin'in karşılaştığı Tonguç ile birlikte Tacettin'i iyileştirmeye çalışırlar.

5. Evre: Bitiş Durumu (Başlangıç durumuna dönülür ya da yeni bir durumun başlangıcı ortaya çıkarır): Tonguç, artık parasının kalmadığını ve annesinin yanına taşınacağını söyler. Karakterler yine zor durumdadır. Martı Rıfkı, elinde kalan parayı verdiğinde Tonguç evine geri döner ve borçlarını öder. Tacettin de iyileşir. Şerafettin, arkadaşları, Tacettin, Tonguç, Ev sahibi Hasene, Bakkal Şemistan evlerinin terasında eski günlere dönmüşlerdir. Bu esnada Misket, intikam almak isteyen adam tarafından kaçırlır. Filmin karakterleri onu kurtarır. Ve eski hayatlarına geri dönerler.

Sonuç

Çalışmada A. J. Greimas'ın eyleyensel örnekçesi ve anlatı evreleri bağlamında 2016 Türk yapımı olan *Kötü Kedi Şerafettin* filmi çözümlenmiştir. Greimas'ın eyleyensel örnekçesi, 6 eyleyen üzerinden tanımlama yapmaktadır. Anlatı evreleri ile filmin öyküsünün olaylar dizisi ele alınmaktadır. Çalışmada, *Kötü Kedi Şerafettin* filminin ana karakteri olan Şerafettin öyküyle ilişkilendirilerek A.J. Greimas'ın ikili sınıflandırmaları üzerinden incelenmiştir. Bu sınıflandırmalarda, isteyim ekseninde özne (Şerafettin)- nesne (Tacettin'in babası ile olma isteği) karşıtlığı Tacettin ve Şerafettin'in ilişkilerini ortaya koyarken, film içinde Tacettin'in kendisinden haberi olmayan babasına kendini kabul ettirme çabaları sürekli yenilenmektedir. Şerafettin'in oğlunu kabul etmemekte direnmesi bu karşıtlığın şiddetini artırırken filmde zaman zaman gerilim unsurlarının da ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İletişim ekseninde gönderici (Tacettin)- alıcı (Şerafettin) karşıtlığı, iki karakterin farklı meziyetleri ile tanımlanmaktadır. Tacettin, saygılı, iyilik yapan, babasına kavuşma amacı için çabalayan bir karakter; Şerafettin ise serseri, umursamaz, küfürbaz, hiçbir amacı olmayan biridir. Öyküde iki zıt karakterin biyolojik bağ ile bağlanmasıyla, karakterlerin zıtlıklarının daha belirgin hale geldiği fakat sonunda yine bu bağın onları birleştirdiği görülmektedir. Güç eksenine yardımcı (Tacettin, Tonguç, Misket, Rıza, Rıfkı)-engelleme (Köpekler, Pırtav'ın sahibi) unsurları üzerinden bakıldığında,

Şerafettin'in macerasında oğlu Tacettin, babası Tonguç ve arkadaşları ona yardım ederken, mahalledeki köpekler ve Pırtav'ın sahibi ona sürekli engeller çıkarmakta, onun bu engellerle sınanmasına sebep olmaktadır.

Filmdeki ana karakter üzerinden ele alınan eyleyensel örnekçesi hareketle, Şerafettin'in serseri hayatı oğlu Tacettin'in gelmesi ile farklı bir boyuta taşınmış karakter değişimi gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu değişim, ana karakter olan Şerafettin'in hayatının nasıl dönüştüğü ve bu esnada kendi yolculuğunda nasıl ilerlediği ise 5 anlatı evreni üzerinden sunulmaktadır. Bu evrelerin ilkinde Şerafettin'in sıradan dünyası, yaşadığı yer, çevresi ve kendisi bağlamında tanıtılırken ikinci evrede Tacettin'in mahalleye gelmesi, Misket'e aşık olması, Pırtav'ın ölümüne sebep olmakla suçlanması gibi sorunlarla mücadele etmektedir. Üçüncü evre ise ilk iki evrede gerçekleşen olayların sonuçları ile yüzleşme ve gerekli sınavların verilmesi, engellerin aşılması aşamaları gerçekleşir. Şerafettin bu evrede düşmanları ile mücadele ederken bir yandan dostluklarını geliştirirken bir yanda da oğluya bağlılığını güçlendirmektedir. Dördüncü evrede, Şerafettin ve arkadaşları yaşadıklarını çözmek için paraya sahip olmaları inancıyla bir banka soyarlar. Ama olaylar bekledikleri gibi gelişmez ve Tacettin babasını kurtarmak isterken yaralanır. Beşinci ve son evrede ise Tacettin iyileşir, Şerafettin ve arkadaşları ellerinde kalan parayla Tonguç'u evden atılmaktan kurtarırlar ve eski hayatlarına geri dönerler. Ama eski hayatlarından farklı olan bir nokta vardır; Şerafettin eski halinden daha farklıdır.

Çalışmada, *Kötü Kedi Şerafettin* animasyon filmi A. J. Greimas'ın eyleyensel örnekçesi ve anlatı evreleri çerçevesinde incelenmiştir. Bu incelemede, filmde eyleyensel örnekçesinin eyleyenlerinin bulunduğu ve anlatı evrelerinin ise sıralı ve kapsayıcı bir şekilde yapılandırıldığı tespit edilmiştir. Çalışmada ele alınan eyleyensel örnekçesi ve anlatı evrelerinin gelecekte animasyonla ilgili çalışmalarda daha sıklıkla kullanılacağı düşünülmektedir. Günümüzde animasyon filmlere olan ilginin arttığı düşüncesinden hareketle bu konu ile çalışmaların da artırılması, çalışmalarda sadece çocuk kitlesinin değil yetişkin kitlenin de bu tür ile olan ilişkisinin ortaya çıkarılması önerilmektedir. Ayrıca animasyon film kullanımının sadece sinemada değil reklam, propaganda, eğitim alanlarında öne çıktığı göz önünde bulundurularak alan ile ilgili çalışmaların kapsamı da genişletilebilir.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı iki yazarın ortak ve eşit katkılarıyla oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır. Tüm yazarlar iş birliği içerisinde bu çalışmayı hazırlamıştır

Kaynakça

- Akerson, F. E. (2019). Göstergebilime giriş. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Aristoteles. (1987). Poetika. (İ. Tunalı, Çev.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, H. (1989). Kamerasız, senaryosuz sinema ve Norman McLaren. ...Ve Sinema, 28-29.

- Aydın, O. Ş., & Gülçur, A. S. (2018). Animasyon sineması ve göstergebilim: Coco filminin Greimas'ın eyleyensel örnekçesine göre çözümlemesi. *Asusjournal*, 1-13. <https://doi.org/10.16992/ASOS.13702>.
- Bağır, M. (2018). Aristoteles'in Mimesis ve Katharsis Kavramları Üzerinden Bir Film İncelemesi: Dogville. *Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Araştırmaları Dergisi*, 36-55.
- Bilis, P. Ö. (2014). Rol Modelleri ve Toplumsal Değerler Açısından "Uçaklar" Adlı Animasyon Filmi Üzerine Bir İnceleme. *Selçuk İletişim*, 8, 201-228.
- Bordwell, D. ve Thompson, K. (2008). Film sanatı. (E. Yılmaz ve E. S. Onat, Çev.) Ankara: De Ki Basım Yayım.
- Box Office Türkiye (2022). Kötü Kedi Şerafettin. Erişim adresi: <https://boxofficeturkiye.com/film/kotu-kedi-serafettin--2012628>.
- Can, A. (2021). Çizgi filmin tarihsel gelişimi. A. Can, M. Aytaş ve H. Aker (Ed.), *Sinema ve çocuk-1: Türk ve Dünya sinemasında çocuk imgesi ve çocukluk halleri kitabı* içinde (s. 154- 189). Konya: Tablet Basım Yayın Dağıtım.
- Çalışır, M. (2018). Canlandırma filmlerinde toplumsal cinsiyet rolleri : 2000 sonrası Disney ve Pixar filmleri üzerinden bir analiz (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi , Antalya.
- Çilingir, A. ve Akan, N. A. (2022). Advertisement reflections of animated movies. B. Türten (Ed.), *Cinema Studies: different perspectives kitabı* içinde (s. 89-100). Florida : University of South Florida M3 Publishing.
- Doğru, M. S. (2018). Türk yapımı animasyon filmlerinde kahramanın yolculuğu: anlatısal örnekçeler aracılığıyla anlatıların çözümlemesi (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Edmonds, R. (1994). Filmin Temel yapı taşları ve bir film formu. Y. Demir (Ed.), *Filmde zaman ve mekan üzerine kitabı* içinde (s. 71-80). Eskişehir: Turkuaz Yayınları.
- Furniss, M. (2008). *Art in motion, revised edition: Animation aesthetics*. john libbey publishing.
- Hallas, J. (1979). Canlandırma bildirisi. (A. Sipahioğlu, Dü.) *Kurgu*. Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Uluslararası Hakemli İletişim Dergisi, 256-272.
- Kaba, F. (1992). Animasyonun Eğitim Amaçlı Kullanımı (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Kaba, F. (2020). *Hareketlendirme ve zamanlama sanatı: Animasyon*. Eskişehir: Nisan Kitabevi.
- Kıran, A. ve Kıran, Z. (2003). *Yazınsal okuma süreçleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Lotman, Y. M. (2012). *Sinema göstergebilimi*. (O. Özügül, Çev.) Ankara: Nirengi Kitap.
- Özel, Z. (2008). "Beynelminel"bir film afişinin göstergebilimsel çözümlemesi. S. Parsa (Ed.), *Film çözümlemeleri kitabı* içinde (s. 113-131). İstanbul: Multilingual.
- Parın, K. (2017). *Anlatıbilim: Anlatı Teorisi el kitabı*. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 68-74.

- Parsa, A. F. (2008). 'Mutluluk Paradoksu' Greimas'ın Eyleyensel Örnekçesiyle. S. Parsa (Ed.) içinde, Film Çözümlemeleri (s. 67-89). İstanbul: Multilingual.
- Parsa, S. ve Parsa, A. F. (2012), Göstergebilim çözümlenmeleri. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Pixar(2022). Our story. Erişim adresi: <https://www.pixar.com/our-story-pixar>.
- Propp, V. (1985). Masalın biçimbilimi. (M. Rifat ve S. Rifat, Çev.) İstanbul: Kent Basımevi.
- Rifat, M. (2000). XX. yüzyılda dilbilim ve göstergebilim kuramları. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Rifat, M. (2009). Göstergebilimin ABC'si. İstanbul: Say Yayınları.
- TDK (Türk Dil Kurumu Sözlükleri). (2022). Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>.
- Topçu, A. D. (2004). Sinema ve zaman: Geleneksel (klasik) anlatı ve çağdaş anlatı filmlerinde zamanın kullanımı ve anlatısal yapı ile ilişkileri. F. D. Küçük Kurt ve A. Gürata (Ed.), Sinemada anlatı ve türler kitabı içinde (s. 49-95). Ankara: Vadi Yayınları.
- Whitaker, H., & Halas, J. (2009). Timing for animation. Burlington: Focal Press.
- Wollen, P. (2008). Sinemada göstergeler ve anlam.(Z. Aracagök ve B. Doğan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

Türkiye'deki İlkokullarda Yapılan STEM Eğitimi Uygulamaları Betimsel İçerik Analizi

Nurcan FINDIK*
Neslihan ÜLTAY**
Eser ÜLTAY***

Öz

Bu araştırmanın amacı Türkiye'deki ilkokullarda yapılan STEM eğitimi uygulamaları çalışmalarının eğilimlerini belirlemeye çalışmaktır. Bu sebeple bu araştırma belirlenen çalışmaları belirli bölümlere ayırarak ayrıntılı olarak incelemeyi amaçlayan betimsel bir içerik analizidir. Araştırmada ulusal olan 15'i makale, 12'si yüksek lisans ve 3'ü doktora tezi olmak üzere 30 çalışma incelenmiştir. İncelenen çalışmaların kolaylıkla analiz edilebilmesi için çalışmalar Ç1, Ç2, ..., Ç30 şeklinde kodlanmış ve araştırmada bu kodlar kullanılmıştır. İncelenen çalışmalar amaç, araştırma yöntemi, veri toplama araçları, örneklem, sonuç ve öneriler başlıkları altında kategorilerine ayrılıp her bir kategoriye ait frekans değerleri tablo halinde verilmiştir. Sonuçların daha anlaşılır kılınması için her bir tablonun altına açıklaması yapılmıştır. Çalışmalarda en çok tarama modelinin tercih edildiği ve örneklem olarak dördüncü sınıf öğrencilerinin çoğunlukla seçildiği görülmüştür. İncelenen çalışmaların sonuçlarına göre STEM eğitiminin öğrencilerin STEM'e yönelik tutumları, 21.yy becerileri ve akademik başarıları üzerinde olumlu sonuçlar doğurduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Betimsel İçerik Analizi, İlkokul, STEM Eğitimi

Descriptive Content Analysis of STEM Education Applications in Primary Schools in Turkey

Abstract

The aim of this research is to try to determine the trends of STEM education practices in primary schools in Turkey. For this reason, this research is a descriptive content analysis that aims to examine the determined studies in detail by dividing them into certain sections. In the research, 30 national studies, 15 of which are articles, 12 of which are master's thesis and 3 of which are doctoral dissertations, were examined. In order to easily analyze the studies examined, the studies were coded as Ç1, Ç2, ..., Ç30 and these codes were used in the research. The studies examined were divided into categories under the headings of purpose, research method, data collection tools, sample, results and suggestions, and the frequency values of each category were given in a table. In order to make the results more understandable, an explanation is given under each table. It has been seen that the survey model is mostly preferred in the studies and the fourth grade students are mostly chosen as the sample. According to the results of the studies examined, it was revealed that STEM education had positive results on students' attitudes towards STEM, 21st century skills and academic success.

Keywords: Descriptive content analysis, Primary School, STEM Education

Geliş/Received: 24.01.2023

Kabul/Accepted: 14.06.2023

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışmada, anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşım bulunmadığından etik kurul onayı gerekmemektedir.

* Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, nurcanfindik18@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6499-9595

** Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, neslihanultay@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9783-0486

*** Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, eserultay@gmail.com, Sorumlu Yazar, ORCID: 0000-0001-6839-6361

(Makale Türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Gelişen dünyaya uyum sağlayabilmek için öğretim programlarında yenilikçi eğitim yaklaşımlarına yer verilmeye başlanmıştır. Bu yenilikçi eğitim yaklaşımlarından biri de STEM yaklaşımıdır. STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics) eğitimi ilk kez Amerika’da ortaya çıkmıştır. Kişilerin gelişimleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu kabul edilen STEM yaklaşımı fen, teknoloji, mühendislik ve matematik disiplinlerini bir araya getiren eğitim yaklaşımıdır (Sanders, 2009:20). STEM Türkçeye FeTeMM (Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik) olarak çevrilmiş olup bazı araştırmacılar tarafından tercih edilse de hala en çok tercih edilen şekli STEM’dir (Çorlu vd., 2012:1). STEM eğitimi; kişilerin yaratıcılıklarını, sorunlara farklı bakış açısı geliştirmelerini, sorgulamayı, araştırmayı, diğer derslerle etkileşimi, ortaya bir ürün koymalarını, problem çözme becerilerini geliştirmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır.

STEM eğitiminin öğrencilere daha verimli aktarılabilmesi için öğretmenlere çeşitli eğitimler verilmiştir. Amerika Birleşik Devleti STEM’e ilgiyi ve STEM mesleklerine teşviki arttırabilmek için “İnovasyon için Eğitim” adlı programa yer vermiştir (Obama, 2009:1). Ülkemizde bazı üniversitelerde hizmet içi eğitimlerin verilmesi planlanmıştır (Akgündüz vd, 2015:16). Hatta birçok üniversitede öğretmen adaylarına yönelik STEM’e yönelik seçmeli dersler öğretim programlarına eklenmiştir. Bazı üniversiteler de STEM merkezleri kurarak, STEM’e yönelik atölye çalışmalarını desteklemektedirler.

STEM eğitimi farklı disiplinleri bütünleştirici bir yaklaşımla bir arada veren bir eğitimidir. Küçük yaşlardan itibaren bu eğitimin alınması gerektiği birçok araştırmada belirtilmiştir (Acar, 2018:48; Taşdemir vd., 2019:7). Küçük yaşlarda STEM eğitimi alan öğrenciler fen, teknoloji, mühendislik ve matematik disiplinlerin arasındaki ilişkiyi anlamaları ve yaşantı haline getirmeleri daha kolay olacaktır (MEB, 2018:10). STEM eğitimi ve farklı öğretim teknikleri ile zenginleştirilmiş uygulama sınıflarının sunulması, öğrencilerin becerilerini, öğrenme düzeylerini ve derse olan ilgisini artırmayı sağlar (Kaya, 2019:76). Farklı disiplinleri içine alan STEM eğitimi, bireylerin karşılaştıkları sorunlara farklı bakış açılarıyla yaklaşmalarını sağlamaktadır. Diğer yandan, STEM eğitimi bireylere 21.yy becerilerini kazandırmayı da hedeflemektedir (Baran vd., 2016:10). Yirmi birinci yüzyıl becerileri terimi, günümüz dünyasında başarı için kritik olduğu düşünülen çok çeşitli bilgi, beceri, çalışma alışkanlıkları ve karakter özelliklerini ifade eder. Yirmi birinci yüzyıl becerilerinin ne olduğu konusunda literatürde farklı görüşler olsa da genel bir eğilim vardır (Dicerbo, 2014; Ültay vd., 2021a). Yirmi birinci yüzyıl becerileri için hazırlanan 21.yy Öğrenme Çerçevesinde (The Partnership for 21st Century Skills - P21), P21 çerçevesi (21. yüzyıl öğrenimi için ortaklık (P21), 2007:1) temel konuları içermektedir; öğrenme ve yenilik becerileri, bilgi, medya ve teknoloji becerileri ile yaşam ve kariyer becerileri olarak bilinen üç ana beceri alanından oluşmaktadır (Kylonen, 2012:8; Trilling ve Fadel, 2009:42; Yalçın, 2018:185). Ayrıca STEM eğitiminin 21.yy becerilerine olan olumlu katkıları bulunduğu gibi (Capraro vd., 2013:65), teknolojinin

ilerlemesine de etki eder (Damar vd., 2018:61). STEM ile 21.yy becerileri iç içe geçmiş, gelişimleri birbirlerini destekleyen iki önemli yeni dünya kavramlarıdır.

STEM eğitimi, öğrencilerin bu becerileri geliştirmelerine yardımcı olurken aynı zamanda bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik alanlarındaki temel bilgilerini güçlendirir. Bu disiplinler arası yaklaşım, öğrencilerin gerçek dünya problemlerini çözerken farklı alanlardan bilgileri birleştirmelerine olanak sağlar. Ayrıca STEM eğitimi, öğrencilerin analitik düşünme, yaratıcılık, yenilikçilik ve dijital okuryazarlık gibi becerilerini de geliştirir. Teknolojinin hızla geliştiği bir çağda, öğrencilerin teknolojik araçları anlama ve kullanma yetenekleri büyük önem taşır. İşbirliği yapma, sorgulama, eleştirel düşünme ve problem çözme gibi 21. yüzyıl becerileri, STEM eğitimi ile desteklenir. Öğrenciler projelerde bir araya gelerek fikir alışverişi yapabilir, sorular sorma ve problem çözme süreçlerini keşfedebilir, eleştirel düşünme becerilerini kullanarak farklı çözüm yolları arayabilirler (Khalil ve Osman, 2017:226). Sonuç olarak, STEM eğitimi öğrencileri 21. yüzyıl becerileriyle donatarak onları geleceğin taleplerine uygun hale getirebilir. Bu, onların iş dünyasında, bilimsel keşiflerde, teknolojik yeniliklerde ve diğer yaşam alanlarında başarılı olmalarını sağlar.

STEM alanında bir içerik analizi çalışması, birçok farklı nedenle önemlidir. Bunlardan bazıları: (a) Eğitim programlarının iyileştirilmesi: STEM eğitimi, sürekli olarak değişen ve gelişen bir alandır. İçerik analizi çalışmaları, mevcut STEM eğitim programlarını değerlendirmek ve iyileştirmek için gereken verileri sağlar (Ültay ve Çalık, 2012:688). Bu çalışmalar, eğitim materyallerinin içeriğini, hedeflenen öğrenme çıktılarını, müfredatın kapsamlılığını ve öğrencilerin 21. yüzyıl becerilerini kazanma düzeyini incelemeyi içerir. (b) Öğrenci başarısının değerlendirilmesi: İçerik analizi, STEM öğrencilerinin bilgi ve beceri düzeylerini değerlendirmek için kullanılabilir. Bir içerik analizi çalışması, öğrencilerin öğrenme hedeflerine ulaşıp ulaşmadığını belirlemek için ölçütler ve ölçme araçları geliştirme ve kullanma sürecini içerir. Bu, eğitimcilerin öğretim stratejilerini iyileştirmelerine ve öğrencilere daha etkili destek sağlamalarına yardımcı olur. (c) İnovasyon ve geleceğe yönelik planlama: İçerik analizi, STEM eğitimindeki eğilimleri ve öncelikleri belirlemek için kullanılabilir. Bu analizler, hangi alanlarda daha fazla vurgu yapılması gerektiğini, hangi teknolojik gelişmelerin dikkate alınması gerektiğini ve STEM alanında gelecekteki ihtiyaçları anlamada yol gösterici olabilir. Bu da, eğitimcilerin geleceğe yönelik planlama yapmalarına ve öğrencileri yeni fırsatlarla donatmalarına yardımcı olur. Bu araştırmada Türkiye’de ilkokullarda 2017-2020 yılları arasında yapılan STEM çalışmalarının genel eğilimini belirlemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorular yanıtlanmaya çalışılmıştır.

- İncelenen çalışmaların amaçları nelerdir?
- İncelenen çalışmaların kullandıkları yöntemler nelerdir?
- İncelenen çalışmaların kullandıkları veri toplama araçları nelerdir?
- İncelenen çalışmaların örneklemleri nelerdir?
- İncelenen çalışmaların sonuçları nelerdir?

- İncelenen çalışmaların önerileri nelerdir?

Yöntem

Araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, kaynakları sistematik bir şekilde tarayarak veri toplama sürecini sağlar. Bu yöntem, araştırmacılara literatür taraması yapma, teorik bir çerçeve oluşturma, mevcut araştırma bulgularını sentezleme ve eğilimleri analiz etme gibi farklı amaçlarla kullanılabilir (Büyüköztürk vd., 2012:18). Bu araştırmada doküman incelemesi, araştırmacılara geniş bir veri setine erişim sağladığı için tercih edilmiştir. Böylece araştırmacıların araştırma sorularına yanıtlar aramak için mevcut kaynaklardan yararlanmalarını sağlamıştır.

Araştırmada içerik analizi türlerinden betimsel içerik analizi kullanılmıştır. Betimsel içerik analizi; belirli bir konu alanında yapılan birbirinden bağımsız nitel ve nicel çalışmaların incelenip, araştırmacıların alandaki yönelimleri görmesini sağlar (Miles ve Huberman, 1994:278; Selçuk vd., 2014:431; Ültay vd., 2021b:190). Bu yönüyle içerik analizi, konuyla ilgili araştırma yapacaklara genel bir bakış açısı sunar.

Verilerin Toplanması ve Araştırmaya Dahil Edilme Kriterleri

Bu araştırmada içerik analizine dâhil edilecek çalışmalara “YÖK Ulusal Tez Merkezi, Google Akademik ve ULAKBİM” veri tabanlarından ulaşılmıştır. Araştırma yapılırken “STEM”, “FeTeMM” ve “ilkokul” kelimeleri içeren çalışmalar incelenmiştir. Metnin tamamına erişilebilen çalışmalar yıl sınırlandırması yapılmadan bulgular kısmında yer almıştır. Bu araştırmada 2017-2020 yılları arasında yapılmış toplam 30 çalışma incelenmiştir. 15’i makale, 12’si yüksek lisans ve 3’ü doktora tezinden oluşmaktadır.

Verilerin Kodlama Süreci

Kullanılan verilerin kolay analiz edilebilmesi için incelenen çalışmalar Ç1, Ç2, ..., Ç30 şeklinde kodlanmış ve araştırmada bu kodlar kullanılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen çalışmaların gerekli bölümleri ayrıntılı bir şekilde incelenip özet veriler kaydedilmiştir.

Araştırmanın Geçerlik ve Güvenirliği

Bu araştırmada kullanılan çalışmalar farklı zaman dilimlerinde araştırmacılar tarafından ayrıntılı bir şekilde incelenmiş olup ulaşılan veriler kapsamlı bir şekilde değerlendirilip çalışmada sunulacak kategorilere ayrılmıştır. Araştırmacılar birbirlerinden bağımsız bir şekilde çalışmalarını değerlendirmiş olup üç araştırmacının uzlaşma düzeyi Miles ve Huberman (1994:278)’in formülüne göre 0.87 olarak hesaplanmıştır. Araştırmacılar görüş ayrılığı olan konularda konuşup tartıştıktan sonra ortak bir noktada karar kılarak kategorilere son hallerini vermişlerdir. Ayrılan bu kategoriler analiz edilip tablolar halinde

sunulmuştur. Daha sonra güvenilirliği ve geçerliliği sağlamak için oluşturulan tablolar farklı branştan öğretmenlere kontrol ettirilmiştir. İncelenen çalışmalar Ek'te verilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılan çalışmaların analizleri sonrasında veriler Ünal vd., (2006:144)'nın kullanmış olduğu matris kullanılarak “Amaç”, “Araştırma Yöntemi”, “Örneklem”, “Veri Toplama Aracı”, “Sonuç” ve “Öneriler” başlıkları altında kategorize edilip elde edilen veriler uygun kategorilere yerleştirilmeden önce birbirine yakın ifadeler tek başlık altında toplanıp tablo halinde sunulmuştur. Verilerin kategorileri, frekans değerleri ve kodları tabloda yer almaktadır.

Bulgular

Bu bölümde, araştırmada kullanılan çalışmaların ayrıntılı bir şekilde incelenmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bu bulgular “Amaç”, “Araştırma Yöntemi”, “Veri Toplama Aracı”, “Örneklem”, “Sonuç” ve “Öneriler” başlıkları altında tablolar halinde sunulmuştur.

İncelenen Çalışmaların Amaçları

“İncelenen çalışmaların amaçları nelerdir?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmaların Amaçlarına İlişkin Veriler

Çalışmaların Amaçları	Çalışmalar	f
Tutumaya yönelik çalışmalar.	Ç1-3, Ç6, Ç8-9, Ç11-12, Ç14, Ç21, Ç25, Ç29-30	13
21. yy becerilerine yönelik çalışmalar.	Ç7-8, Ç13, Ç15, Ç19-20, Ç22-24, Ç27	10
Akademik başarıya yönelik çalışmalar.	Ç7-8, Ç15, Ç18-19, Ç26	6
Görüşlere yönelik çalışmalar.	Ç4-5, Ç10, Ç16-17	5
Kariyer ilgilerine ve meslek seçimlerine yönelik çalışmalar	Ç2, Ç21, Ç27, Ç30	4
Örnek uygulamalar sunumuna yönelik çalışmalar	Ç10, Ç28	2
İçsel motivasyona yönelik çalışmalar	Ç20	1
Karşılaşılan zorluklara yönelik çalışmalar	Ç22	1

Tablo 1 incelendiğinde ilkökul öğrencilerinin STEM eğitimine yönelik tutum düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından belirlenmesi amacı en fazla frekansa sahip olduğu görülmektedir. Bu çalışmalardan Ç1 kodlu çalışmanın amacı “STEM tutum düzeylerinin bazı demografik verilere göre farklılık gösterip göstermediği tespit edilmeye çalışılmıştır.” Şeklinde açıklamıştır. Tablo 1’de görüldüğü gibi STEM eğitimin içsel motivasyon üzerine etkisinin belirlenmesi ve STEM uygulamalarında karşılaşılan zorlukların belirlenmesi amaçları en az frekansa sahiptir.

İncelenen Çalışmaların Yöntemleri

“İncelenen çalışmaların kullandıkları yöntemleri nelerdir?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Çalışmaların Araştırma Yöntemlerine İlişkin Veriler

Çalışmalarda Kullanılan Yöntemleri	Araştırma Çalışmalar	f
Tarama Yöntemi	Ç1-3, Ç9, Ç11, Ç13-14, Ç17, Ç21, Ç23-25, Ç30	13
Karma Yöntem	Ç6, Ç8, Ç12, Ç18, Ç20	5
Korelasyonel Araştırma Modeli	Ç7, Ç19, Ç27	3
Eylem Araştırması	Ç10, Ç28-29	3
Durum Çalışması	Ç4-5, Ç16	3
Deneme Modeli	Ç15	1
Temel Nitel Araştırma	Ç22	1
Yarı Deneysel Model	Ç26	1

Tablo 2 incelendiğinde 13 çalışmayla “Tarama Yöntemi” en fazla frekansa sahip araştırma yöntemi olmuştur. “Karma Yöntem” 5 çalışmayla ikinci en fazla frekansa sahip araştırma yöntemidir. “Deneme Modeli, Temel Nitel Araştırma ve Yarı Deneysel Model” en az frekansa sahip araştırma yöntemleri olmuştur.

İncelenen Çalışmaların Veri Toplama Araçları

“İncelenen çalışmaların kullandıkları veri toplama araçları nelerdir?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Çalışmaların Veri Toplama Araçlarına İlişkin Veriler

Çalışmalarda Kullanılan Veri Toplama Araçları	Çalışmalar	f
Ölçek/Anket	Ç1-3, Ç6-11, Ç13-15, Ç19-21, Ç23-25, Ç27, Ç29-30	21
Görüşme/Mülakat kayıtları	Ç4-6, Ç8, Ç10, Ç12, Ç16-18, Ç27-29	12
Başarı Testi	Ç7, Ç15, Ç19, Ç26	4
Kişisel Bilgi Formu	Ç3, Ç9, Ç23	3
Günlük	Ç28-29	2
Video	Ç22, Ç29	2

Tablo 3 incelendiğinde 21 çalışmayla en fazla frekansa sahip veri toplama aracı ölçek/anket olduğu görülmektedir. Günlük ve video incelenen araştırmalarda en az frekansa sahip veri toplama araçlarıdır. Bir kodun birden fazla veri toplama aracına yazılması o çalışmada birden fazla veri toplama aracı kullanıldığını göstermektedir. Örneğin Ç6 çalışmasında hem ölçek hem de görüşme kayıtları veri toplama aracı kullanılmıştır.

İncelenen Çalışmaların Örneklemeleri

“İncelenen çalışmaların örnekleme nelerdir?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Çalışmaların Örneklemelerine İlişkin Veriler

Çalışmalarda Kullanılan Örneklemeler	Çalışmalar	f
4.Sınıf	Ç1-9, Ç11, Ç13-17, Ç19-27, Ç29, Ç30	26
3.Sınıf	Ç2, Ç6, Ç10-13, Ç18, Ç20-21, Ç23-24	11
2.Sınıf	Ç6, Ç11, Ç13, Ç23, Ç28	5
1.Sınıf	Ç6	1

Tablo 4 incelendiğinde ilkokullarda STEM uygulamaları çalışmalarında 26 çalışmayla en fazla frekansa sahip örneklem 4.sınıfların olduğu görülmektedir. İkinci en fazla frekansa sahip örneklem 11

çalışmayla 3.sınıf olduğu görülmektedir. 1.sınıfların en az frekansa sahip örneklem grubu olduğu görülmektedir.

İncelenen Çalışmaların Sonuçları

“İncelenen çalışmaların sonuçları nelerdir?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Çalışmaların Sonuçlarına İlişkin Veriler

Çalışmaların Sonuçları	Çalışmalar	f
Olumlu sonuçlar (pozitif yönde değişim)	Ç4-8, Ç10-20, Ç22-30	25
Tutumaya yönelik sonuçlar (farklılık gösterdiği/göstermediği)	Ç1-3, Ç6, Ç9, Ç11, Ç14, Ç20-21, Ç23, Ç30	11
Meslek tercihlerine etkisi	Ç4, Ç19, Ç23, Ç27, Ç29-30	6
Uygulamalarda yaşanan zorluklar	Ç4-5, Ç16, Ç22	4
Kariyer ilgilerine etkisi	Ç2, Ç21	2

Tablo 5 incelendiğinde en fazla frekansa sahip sonucun 25 çalışmayla “STEM eğitiminin kullanılmasının olumlu sonuçlar doğurduğu ortaya çıkmıştır.” Olduğu görülmektedir. Buradan hareketle derslerde STEM etkinliklerin artırılmasıyla öğrencilerin olumlu sonuçlar elde edeceği söylenilebilir. İkinci en fazla frekansa sahip olan sonuç ise 11 çalışmayla “STEM tutum düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından farklılık gösterdiği\göstermediği” sonucudur. Üçüncü en fazla frekansa sahip sonuç “STEM eğitiminin meslek tercihlerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.” Olduğu görülmektedir. Ç1 kodlu çalışmada “sınıf düzeyi, yaşadığı şehir ve meslek tercihinin” STEM tutum düzeyleri üzerinde farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ç3 ve Ç9 kodlu çalışmalarda “anne eğitim düzeyinin” STEM tutumları üzerinde farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ç11 kodlu çalışmada dergi aboneliğinin STEM tutum düzeyleri arasında farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ç1, Ç3, Ç9 ve Ç11 kodlu çalışmalarda diğer değişkenlerin öğrencilerin STEM tutum düzeylerinde bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Ç6 ve Ç14 kodlu çalışmalar incelendiğinde sadece cinsiyetin STEM tutum düzeyleri arasında farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. İncelenen diğer düzeyler açısından STEM tutum düzeylerinde farklılık gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır. En az frekansa sahip 2 çalışmanın sonucu ise “STEM kariyer ilgileri çeşitli değişkenlere göre farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır.” Olmuştur.

İncelenen Çalışmaların Önerileri

“İncelenen çalışmaların önerileri nelerdir?” sorusuna ilişkin bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Çalışmaların Önerilerine İlişkin Veriler

Çalışmaların Önerileri	Çalışmalar	f
Farklı grup, ders ve kazanımlara uygulanabilir.	Ç1, Ç3, Ç8-10, Ç12-13, Ç15-21, Ç23-30	22
Etkinliklere, seminerlere ve eğitimlere yer verilebilir.	Ç2, Ç5-6, Ç9, Ç12-13, Ç15-16, Ç20-21, Ç23-30	18
21.yy becerilerinin kazandırılması önerilir.	Ç7, Ç17, Ç19-20, Ç25	5
Okulların materyal donanımı artırılabilir.	Ç4, Ç11, Ç22, Ç29	4

Donanımlı merkezlerin açılması önerilir.	Ç8, Ç17, Ç24	3
Farklı yöntemlerle denenebilir.	Ç12, Ç14, Ç25	3
Alternatif ölçme araçları kullanılabilir.	Ç10, Ç13	2

Tablo 6 incelendiğinde en fazla frekansa sahip önerinin 22 çalışmayla “STEM/STEAM etkinlikleri araştırmacılar veya öğretmenler tarafından farklı gruplara, dersler ve kazanımlara uygulanabilir.” Önerisi olmuştur. 18 çalışmada “Eğitmciler için STEM/STEAM programlarını içeren etkinliklere, seminerlere ve eğitimlere yer verilebilir.” Önerisi yapmıştır. İncelenen 5 çalışmada “STEM/STEAM etkinlikleriyle 21.yy becerilerinin kazandırılması önerilir.” Önerisinde bulunmuştur. Dört çalışmada “STEM/STEAM uygulamalarının yapılabilmesi için okulların materyal donanımı artırılabilir.” Önerisi getirilmiştir. 3’er çalışmada “STEM/STEAM etkinliklerinin yapılabileceği ve sergilenebileceği donanımlı merkezlerin açılması önerilir.” Ve “STEM ile ilgili yapılacak çalışmalarda farklı yöntemler kullanılabilir.” Önermiştir. Son olarak incelenen çalışmalarda en az frekansa sahip 2 çalışmada “Farklı alternatif ölçme araçları kullanılabilir.” Önerisinde bulunulmuştur.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada, Türkiye’deki ilkokullarda uygulanan 2017-2020 yılları arasında yapılmış STEM çalışmaları üzerine betimsel bir içerik analizi yapmak amaçlanmıştır. Araştırmaların amacı göz önüne alındığında en fazla "İlkokul öğrencilerinin STEM eğitimine yönelik tutum düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından belirlenmesi" amacıyla çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Bu sonuca ilişkin incelenen çalışmalarda ilkokul öğrencilerinin STEM’e yönelik tutumlarının hangi değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını görmeyi amaçladıkları söylenebilir. Literatür incelendiğinde yapılan STEM içerik analizlerinde de en fazla STEM’e yönelik tutum çalışmalarının yapıldığı bulgusuna ulaşılmıştır (Aydın Günbatar ve Tabar, 2019). Bunun sebebi de yeni bir yaklaşım/model olduğu için hala eğitimcilerin ya da öğrencilerin fikrine ihtiyaç duyulması olabilir.

STEM’e yönelik tutumun araştırıldığı çalışmaların sayısının fazlalığı başka açılardan da düşünülebilir. Örneğin bu konudaki çalışmaların sonuçlarına odaklanarak öğrencilerin kariyer ilgileri ve meslek seçimleri hakkında değerlendirmelerde bulunulabilir. Özellikle son yıllarda üniversite seçimlerinde fen ve matematik alanlarını seçen öğrencilerin sayısındaki düşüş (Gilbert, 2006:958; King, 2007:15) bu konunun önemini göstermektedir. STEM’e karşı olumlu tutum bu konuda bir iyileşmeye yardımcı olabilir diyebiliriz. Bu çalışmanın sonuçları bu düşüncüyü destekler niteliktedir (Tablo 5).

İncelenen çalışmalarda en fazla kullanılan araştırma yönteminin nicel araştırmalardan tarama modeli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tarama modeli bir grubun özelliklerini ortaya çıkarmak için kullanılan araştırma modelidir. Bu araştırma modeli çok sayıda örnekleme ulaşması bakımından önemli bir avantaja sahiptir (Büyüköztürk vd., 2012:14). Bu modeli kullanan araştırmacılar örneklemedeki kişilerin özelliklerinin neden kaynaklığında çok nasıl bir dağılım gösterdiğiyle ilgilenir. Bundan dolayı incelenen çalışmaların çoğunluğu tarama modelini kullanmış olabilir. Bundan kaynaklı olarak

çalışmaların çoğunlukta kullandığı veri toplama aracının ölçek olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalara bakıldığında benzer bulgular olduğu görülmüştür (Aydın Günbatır ve Tabar, 2019:1065; Herdem ve Ünal, 2018:154; Tabar, 2018:42). Bunun sebebi diğer araştırma yöntemlerine kıyasla hem daha fazla veri hem de nicel veri topladığı için daha objektif veriler elde etmesi olabilir. Yapılan diğer içerik analizi çalışmalarında da ölçeklerin ve mülakatların oldukça fazla tercih edildiği görülmüştür (Aydın Günbatır ve Tabar, 2019:1065; Çalışkan ve Okuşluk, 2021:131; Ecevit vd., 2022:270). Örneğin Ç18 numaralı çalışmada daha güvenilir ve objektif verilere ulaşabilmek adına çoktan seçmeli test tercih edildiği belirtilmiştir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde STEM eğitiminin genellikle fen bilimleri dersinde uygulandığı görülmektedir (Acar, 2018:48; Baran vd., 2016:10; Herdem ve Ünal, 2018:154). Bu araştırmanın bulguları doğrultusunda yapılan çalışmaların çoğunlukla 3. ve 4.sınıf öğrencileriyle gerçekleştirildiği görülmektedir. Bunun nedeni olarak 1. ve 2.sınıflarda fen bilimleri dersinin olmaması söylenebilir. Türkiye’de ilkokullarda fen bilimleri dersi 3.sınıf itibarıyla başlamaktadır. Fen bilimleri öğretim programında yetkinlikler başlığının yanı sıra alana özgü becerilerde yaşam becerileri başlıklarında 21.yy becerilerine yer verilmektedir. Yani bu öğretim programının bir diğer amacı da 21.yy becerileri ile donatılmış öğrenciler yetiştirmektir. Dahası, alana özgü beceriler başlığının altında mühendislik ve tasarım becerileri de yer almaktadır. Bu haliyle MEB’in sunmuş olduğu fen bilimleri öğretim programının STEM gibi disiplinler arası bir anlayışla 21.yy becerilerini geliştirmeyi hedeflediği söylenebilir (MEB, 2018:10).

Çalışmaların sonuç bölümleri incelendiğinde “STEM eğitiminin kullanılmasının olumlu sonuçlar doğurduğu ortaya çıkmıştır” bulgusuna ulaşılmıştır. Türkiye’de yapılan ilkokul çalışmalarında STEM eğitimlerinin STEM’e karşı tutumlarını (Aydın vd., 2017:797; Canbazoglu ve Tümkaya, 2020:196), 21.yy becerilerini (Genek ve Küçük, 2020:1725), akademik başarılarını (Karakaya vd., 2019:10) ve STEM mesleklerine karşı (Acar, 2018:49) olumlu sonuçların olduğunu gösteren birçok çalışma yer almaktadır.

Ulusal düzeyde incelenen çalışmaların öneriler bölümüne bakıldığında en fazla öneri STEM/STEAM etkinliklerin farklı gruplara uygulanabilirliği olmuştur. Bu öneriler çalışmaların farklı sosyo-ekonomik düzeylere göre, yaşadığı şehirlere, sınıf düzeylerine, okul türlerine göre yapılmasını önermektedir.

Bu araştırmada ulaşılan sonuçlara dayanılarak şu önerilerde bulunulabilir:

- STEM eğitimiyle ilgili araştırma yapacak kişilere bu sınıf seviyelerinde yapılmış çalışmaların azlığına dayanarak 1.ve 2. sınıf seviyelerinde araştırma yapmaları önerilebilir.
- Bu araştırmada Türkiye’deki ilkokul öğrencilerine yapılan STEM çalışmaların içerik analizi yapılmıştır. Araştırmacılar farklı ülkelerdeki ilkokul öğrencilerine yapılan STEM çalışmalarını inceleyebilirler.

- Bu çalışmada kullanılan çalışmalar “YÖK Tez Merkezi, ULAKBİLİM ve Google Akademi” veri tabanlarından ulaşılmıştır. Araştırmacılar farklı veri tabanlarından çalışmalar inceleyerek daha ayrıntılı araştırmalar yapabilirler.

Yazar Katkıları: Bu çalışmanın tüm bölümlerinde üç yazar ortak katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Acar, D. (2018). *FeTeMM eğitiminin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin akademik başarı, eleştirel düşünme ve problem çözme becerisi üzerine etkisi*. Doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akbaba, C. (2017). Okullarda MAKER ve STEAM eğitim hareketlerinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Akgündüz, D., Ertepinar H., Ger M. A., Kaplan Sayı A., & Türk Z. (2015). *STEM eğitimi çalıştay raporu Türkiye STEM eğitimi üzerine kapsamlı bir değerlendirme*. İstanbul Aydın Üniversitesi STEM Merkezi ve Eğitim Fakültesi.
- Aydın, G., Saka, M., & Guzey, S. (2017). 4 - 8. sınıf öğrencilerinin fen, teknoloji, mühendislik, matematik (STEM=FeTeMM) tutumlarının incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 787-802.
- Aydın Günbatır, S., & Tabar, V. (2019). Türkiye’de gerçekleştirilen STEM araştırmalarının içerik analizi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal of Education Faculty)*, 16(1), 1054-1083.
- Baran, E., Canbazoglu Bilici, S., Mesutoğlu, C., & Ocak, C. (2016). Moving STEM beyond schools: Students’ perceptions about an out-of-school STEM education program. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology*, 4(1), 9-19.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Canbazoglu, H. B., & Tümkaya, S. (2020). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin fen, teknoloji, mühendislik, matematik (FeTeMM) tutumlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 11(1), 188-209.
- Capraro, R. M., Capraro, M. M., & Morgan, J. R. (2013). *STEM project-based learning: An integrated science, technology, engineering, and mathematics (STEM) approach*. Rotterdam: Sense. <https://doi.org/10.1007/978-94-6209-143-6>
- Çalışkan, A., & Okuşluk, F. (2021). Türkiye’de STEM alanında ve eğitim-öğretim konusunda yapılmış olan lisansüstü tezlerin içerik analizi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 124-136.
- Çorlu, M. A., Adıgüzel, T., Ayar, M. C., Çorlu, M. S., & Özel, S. (2012). Bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik (BTMM) eğitimi: Disiplinler arası çalışmalar ve etkileşimler. *X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi*, Niğde.

- Damar, A., Durmaz, C., & Önder, İ. (2018). Ortaokul öğrencilerinin FeTeMM uygulamalarına yönelik tutumları ve bu uygulamalara ilişkin görüşleri. *Journal of Multidisciplinary Studies in Education*, 1(1), 47-65.
- DiCerbo, K. (2014). Assessment and teaching of 21st century skills. *Assessment in Education: Principles, Policy and Practice*, 21(4), 502-505. doi: 10.1080/0969594X.2014.931836.
- Ecevit, T., Yıldız, M., & Balcı, N. (2022). Türkiye'deki STEM eğitimi çalışmalarının içerik analizi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 263-286. <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2022...-893198>
- Genek, S. E., & Küçük, Z. D. (2020). Investigation of scientific creativity levels of elementary school students who enrolled in a STEM program 1-2. *Ilkogretim Online - Elementary Education Online*, 19(3), 1715-1728.
- Gilbert, J. K. (2006). On the nature of context in chemical education. *International Journal of Science. Education*, 28(9), 957-976. <https://doi.org/10.1080/09500690600702470>
- Herdem, K., & Ünal, İ. (2018). STEM eğitimi üzerine yapılan çalışmaların analizi: Bir meta-sentez çalışması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 48(48), 145-163.
- Karakaya, F., Yantuuru, H., Yılmaz, G., & Yılmaz, M. (2019). İlkokul öğrencilerinin STEM etkinlikleri hakkında görüşlerinin belirlenmesi: 4. sınıf örneği. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(13), 1-14.
- Kaya, S. Y. (2019). *STEM tutum ölçeğinin geliştirilmesi ve ilkokul öğrencilerinin STEM'e yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Khalil, N., & Osman, K. (2017). STEM-21CS module: Fostering 21st century skills through integrated STEM. *K-12 STEM Education*, 3(3), 225-233. <https://www.learntechlib.org/p/209552/>
- King, D. (2007). Teacher beliefs and constraints in implementing a context-based approach in chemistry. *Teaching Science*, 53(1), 14-18. <https://search.informit.org/doi/10.3316/aeipt.161781>
- Kylonen, P. C. (2012). Measurement of 21st century skills within the common core state standards. Invitational Research Symposium on Technology Enhanced Assessments.
- MEB, (2018). İlkokul ve Ortaokul Fen Bilimleri Dersi (3, 4, 5, 6, 7, ve 8. sınıf) öğretim programı. Ankara: MEB Yayınevi.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994) *Qualitative data analysis* (2nd ed.). California: Sage Publications, Inc.
- Obama, B. (2009). *Remarks by the President on the "Education to Innovate" Campaign*. Erişim adresi: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-education-innovate-campaign>
- Partnership for 21st Century Learning (P21). (2007). Framework for 21st century.1-9.
- Sanders, M. (2009). STEM, STEM education, STEMmania. *The Technology Teacher*, 68(4), 20-26.

- Selçuk, Z., Palancı, M., Kandemir, M., & DüNDAR, H. (2014). Eğitim ve Bilim Dergisinde Yayınlanan Araştırmaların Eğilimleri: İçerik analizi. *Eğitim ve Bilim*, 39(173), 430-453.
- Ültay, E., Dönmez Usta, N., & Durmuş, T. (2017). Eğitim alanında yapılan zihinsel model çalışmalarının betimsel içerik analizi. *Yaşadıkça Eğitim*, 31(1), 21-40.
- Ültay, E., Akyurt, H., & Ültay, N. (2021b). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(10), 188- 201.
- Ültay, N., & Çalık, M. (2012). A thematic review of studies into the effectiveness of context-based chemistry curricula. *Journal of Science Education and Technology*, 21(6), 686-701.
- Ültay, N., Dönmez Usta, N., & Ültay, E. (2021a). Descriptive content analysis of studies on 21st century skills. *SDU International Journal of Educational Studies*, 8(2), 85-101.
- Ünal S, Calik M, Ayas A, & Coll, R.K. (2006). A review of chemical bonding studies: needs, aims, methods of exploring students' conceptions, general knowledge claims and students' alternative conceptions. *Research Science and Technological Education* 24(2), 141–172. <https://doi.org/10.1080/02635140600811536>
- Tabar, V. (2018). *Ülkemizde FeTeMM alanında yapılmış olan çalışmaların içerik analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Taşdemir, A., Aydın, H., Demirdağ, H., & Bircan, M. A. (2019). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin STEM etkinlikleri ile ilgili görüşleri. *13. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu*. Kırşehir, Türkiye.
- Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st century skills: Learning for life in our times*. Francisco: Jossey-Bass.
- Tutkun, Ö. F. (2010). 21. Yüzyılda eğitim programının felsefi boyutları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(3), 993–1016.
- Yalçın, S. (2018). 21. yüzyıl becerileri ve bu becerilerin ölçülmesinde kullanılan araçlar ve yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 51(1), 183-201.

Ek

İncelenen Çalışmaların Kaynakçası

- Ç1, Aydın, G., Saka, M., & Guzey, S. (2017). 4 - 8. sınıf öğrencilerinin fen, teknoloji, mühendislik, matematik (STEM=FeTeMM) tutumlarının incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(2), 787-802.
- Ç2, Azgın, A. O., & Şenler, B. (2019). STEM in primary school: Students' career interest and attitudes. *Journal of Computer and Education Research*, 7(30), 213-232.
- Ç3, Canbazoglu, H. B., & Tümkeya, S. (2020). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin fen, teknoloji, mühendislik, matematik (FeTeMM) tutumlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 11(1), 188-209.
- Ç4, Karakaya, F., Yantırı, H., Yılmaz, G., & Yılmaz, M. (2019). İlkokul öğrencilerinin STEM etkinlikleri hakkında görüşlerinin belirlenmesi: 4. sınıf örneği. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(13), 1-14.

- Ç5, Sarı, D., & Katrancı, M. (2020). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin STEM etkinlikleri hakkındaki görüşleri. *Turkish Journal of Primary Education (TUJPED)*, 5(2), 119-132.
- Ç6, Timur, S., Timur, B., Yalçinkaya-Önder, E., & Küçük, D. (2020). Attitudes of the students attending out-of-school STEM workshops towards STEM education. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi [Journal of Theoretical Educational Science]*, 13(2), 334-351.
- Ç7, Acar, D., Tertemiz, N., & Taşdemir, A. (2020). STEM eğitimi ile öğrenim gören öğrencilerin matematik ve fen bilimleri problem çözme becerileri ve başarıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 12-23.
- Ç8, Bircan, A. M. (2019). *STEM eğitimi etkinliklerinin ilkökul dördüncü sınıf öğrencilerinin STEM'e yönelik tutumlarına, 21. yüzyıl becerilerine ve matematik başarılarına etkisi*. Doktora Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- Ç9, Canbazoglu, H. B., & Tümkaya, S. (2020). İlkokul dördüncü sınıf öğrencilerinin fen, teknoloji, mühendislik, matematik (FeTeMM) tutumlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 11(1), 188-209.
- Ç10, Hacıoğlu, Y., & Başpınar, A. (2020). Bir sınıf öğretmeni ve öğrencilerinin ilk STEM eğitimi deneyimleri. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(22), 1-23.
- Ç11, İçel, K. (2019). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin disiplinli zihin özellikleri ve STEM tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi (Afyonkarahisar Örnekleme)*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Ç12, Kolsuz, S., & Duban, N. (2019). İlkokul öğrencilerinin STEAM (fen-teknoloji-mühendislik-matematik-sanat) disiplinlerine ilişkin görüşleri. *Turkish Studies-Information Technologies and Applied Sciences*, 14(2), 227-240.
- Ç13, Genek, S. E., & Küçük, Z. D. (2020). Investigation of scientific creativity levels of elementary school students who enrolled in a STEM program 1-2. *Ilkogretim Online - Elementary Education Online*, 19(3), 1715-1728.
- Ç14, Özyurt, M., Kayıran, B. K., & Başaran, M. (2018). İlkokul öğrencilerinin STEM'e ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 13(4), 65-82.
- Ç15, Tabaru, G. (2017). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerine fen bilimleri dersinde uygulanan STEM temelli etkinliklerin çeşitli değişkenlere etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.
- Ç16, Taşdemir, A., Aydın, H., Demirdaş, H., & Bircan, M. A. (2019). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin STEM etkinlikleri ile ilgili görüşleri. *13. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu*. Kırşehir, Türkiye.
- Ç17, Ültay, N., Emeksiz, N., & Durmuş, R. (2020). STEAM yaklaşımına ilişkin örnek bir uygulama ve uygulama hakkında öğrenci görüşleri. *Fen Bilimleri Öğretimi Dergisi*, 8(1), 1-17.
- Ç18, Ültay, N., Zıvalı, A., Yılmaz H., Bak, H. K., Yılmaz, K., Topatan, M., & Kara, P. G. (2020). STEM-focused activities to support student learning in primary school science. *Journal of Science Learning*, 3(3), 156-164.

- Ç19, Acar, D. (2018). *FeTeMM eğitiminin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin akademik başarı, eleştirel düşünme ve problem çözme becerisi üzerine etkisi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ç20, Asıgıgan, S. İ. (2019). *Oyunlaştırılmış STEM uygulamalarının öğrencilerin içsel motivasyon düzeyleri eleştirel düşünme eğilimi ve problem çözme becerisi algıları üzerindeki etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ç21, Azgın, A. O. (2019). *İlkokulda STEM: Öğrencilerin kariyer ilgileri ve tutumları ile öğretmenlerin yönelimleri*. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Ç22, Bahçe, M. (2019). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin FeTeMM etkinlik uygulamalarının değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kütahya.
- Ç23, Genek, S. E. (2018). *STEM eğitimi uygulanan ilkokul öğrencilerinin bilimsel yaratıcılık düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ç24, Yıldız Kaya, S. (2019). *STEM tutum ölçeğinin geliştirilmesi ve ilkokul öğrencilerinin STEM'e yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlere göre incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Zonguldak.
- Ç25, Öztürk, M. (2017). *İlkokul 4. sınıf öğretmenleri ve öğrencilerinin FeTeMM eğitimine ilişkin yeterlik inançları ve tutumlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Ç26, Öztürk, D. (2020). *İlkokul 4. sınıf fen bilimleri dersinde STEM etkinliklerinin akademik başarıya etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ordu.
- Ç27, Tekin, S. (2020). *Mühendislik temelli robotik uygulamalarını içeren STEM eğitiminin eleştirel düşünme ve mesleki tercihlerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzincan.
- Ç28, Yaşlık, İ. (2020). *İlkokul 2. sınıf serbest etkinlik dersinde STEM etkinliklerinin uygulanması: Bir eylem araştırması*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Ç29, Yavuz, Ü. (2019). *İlkokul fen bilimleri dersinin fen, teknoloji, mühendislik ve matematik (FeTeMM) etkinlikleri ile işlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Ç30, Yetkin, N. (2020). *İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin öğrenme anlayışları ve STEM eğitime yönelik tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.

Edebî ve Siyasi Şahsiyetlere Hikâyelerinde Birer Karakter Olarak Yer Veren Bir Yazar: Naim Tiralî

Yavuz Selim UĞURLU*

Öz

Naim Tiralî 1940 kuşağı Türk yazarlarından. Eserlerinde insan psikolojisine ve sosyal yaşama sıklıkla yer verir. Tiralî; hayatı boyunca edebiyat, siyaset ve yayın dünyasının içinde olmuştur. Tiralî, bu sayede birçok şair, yazar ve siyasetçiyle iletişim hâlinde olmuş, bazılarıyla da yakın dostluklar kurmuştur. O, bu dostluklardan ve ilişkilerden bir kısmına bazı hikâyelerinde yer verir. Tiralî, aynı zamanda bu hikâyelerin hem anlatıcısı hem de karakterlerinden biridir. Edebiyat dünyasından Sait Faik Abasıyanık, Yaşar Kemal, Oktay Akbal, Salâh Birsal; siyaset dünyasından Adnan Menderes, İsmet İnönü, Bülent Ecevit, Yıldırım Akbulut birer hikâyeye kişisi olarak onun hikâyelerinde yer alır. Hikâyelerde yer alan edebî şahsiyetler yazarın arkadaşı olarak okuyucunun karşısına çıkarken siyasi şahsiyetler ise yazarın tanıdığı veya hayatının sadece bir döneminde iletişim kurduğu kişilerdir. Bu hikâyelerde yazarın, olaylara ve kişilere gerçekçi bir bakış açısıyla yaklaştığı görülür. Bu çalışmada, Naim Tiralî'nin hikâyelerindeki edebî ve siyasi şahsiyetlerin eserlerde nasıl ele alındığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Naim Tiralî, hikâye, edebî şahsiyetler, siyasi şahsiyetler

An Author Who Places Literary and Political Figures as Characters in His Stories: Naim Tiralî

Abstract

Naim Tiralî is one of the Turkish authors of the 1940 generation. He give place frequently human psychology and social life in his works. Tiralî has been in the world of literature, politics and publishing throughout his life. Thanks to this, Tiralî has been in contact with many poets, authors and politicians, and has make close friends with some of them. He mentions some of these friendships and relationships in some of his stories. Tiralî is both the narrator and one of the characters of these stories at the same time. Sait Faik Abasıyanık, Yaşar Kemal, Oktay Akbal, Salâh Birsal from the world of literature; Adnan Menderes, İsmet İnönü, Bülent Ecevit, Yıldırım Akbulut from the world of politics take part in her stories as character. While the literary figures in the stories appear the reader as the author's friend, the political figures are the people with whom the author communicates only at one point in his life or the people he knows. In these stories, it is seen that the author approaches events and people from a realistic point of view. In this study an attempt has been made to reveal how the literary and political figures in Naim Tiralî's stories are handled in the works.

Keywords: Naim Tiralî, story, literary characters, politic characters

Geliş/Received: 25. 01. 2023

Kabul/Accepted: 14. 06. 2023

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışmaya, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, mülakat ve deney içeren çalışmalar kapsamına girmediğinden, etik kurul onay belgesi gerekmemektedir.

* Dr., Ordu Fen Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, yavuzs.ugurlu52@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5289-227X.
(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

1925 yılında Giresun'da hayata gözlerini açan Naim Tiralı, ilkokulu Giresun'da tamamlar. Galatasaray Lisesini bitirir. İstanbul Üniversitesinde hukuk eğitimi alır. Hukuk doktorası yapmak için Paris'e gider ancak oradaki eğitimini tamamlamadan yurda döner. 2009 yılında hayata gözlerini yumana dek yazarlık, gazetecilik, yayıncılık faaliyetleri yanında siyasetle de meşgul olur. Cumhuriyet Halk Partisi'nden Giresun milletvekili seçilerek Meclis'e girer. Milletvekilliği sırasında (1961-65) Dünya Parlamentolar Birliği Türkiye Grubu başkanlığı ve CHP Meclis Grubu Onur Kurulu üyeliği yapar (Yalçın, 2010: 1022-1023).

Yayın dünyasının içinde aktif rol oynayan Tiralı 1954'te Yenilik dergisini İstanbul'da çıkartmaya başlar. Bu dergi ayda bir yayımlanır. Fikir ve sanat dergisi hüviyetindedir. Dergiye yazılarıyla birçok önemli isim destek verir. Bu isimlerden bazıları şunlardır: Fazıl Hüsnü Dağlarca, Salâh Birsal, Samim Kocagöz, İlhan Berk, Edip Cansever, Atilla İlhan, Sait Faik Abasıyanık, Oktay Akbal, Nurullah Ataç, Özdemir Asaf, Tarık Dursun K., Behçet Necatigil, Tarık Buğra, Cemal Süreya, Turgut Uyar, Mehmet Kaplan... Dergi 1962'de yayımlanan 62. sayısıyla yayın hayatına veda eder. Yenilik dergisiyle birlikte aynı yıl yayın hayatına başlayan Yenilik Yayınevi de birçok şair ve yazarın eserlerini yayımlayarak önemli hizmetler yapar. Tiralı'nın bir diğer yayın faaliyeti de gazetecilik alanında olur. Vatan gazetesinde çalışan Tiralı gazeteyi satın alır. Gazetenin merkezini 1962'de İstanbul'dan Ankara'ya taşır. Gazetenin hisselerinin çoğunu 1975'te devreder. İktisat ve Ticaret Gazetesi'ni Ankara'da 1977'de çıkartmaya başlar. Gazete, yayın hayatını 1982'ye kadar sürdürür. (Yüce, 2012: 37-42).

Hikâye türünde de eserler kaleme alan Tiralı, durum hikâyeciliğini benimser. Sait Faik Abasıyanık ve Memduh Şevket Esenal çizgisine yakındır. Basit gerçeklerden ve gözlemlerinden yararlanarak hikâyelerini kaleme alır. Hikâyeleri çok katmanlı, girift ve anlaşılması zor metinler değildir. Ona göre hikâyenin anlaşılır olması önem arz etmektedir. (Yüce, 2012: 238).

Naim Tiralı'nın eserlerinde dil sadedir. Tiralı'nın hikâyeleri otobiyografik ve anısal izler taşır. Eserlerinde okuyucu; Giresun özelinde Karadeniz'i ayrıca İstanbul başta olmak üzere Türkiye'nin büyükşehirlerindeki yayın, sanat ve siyaset dünyasını görmektedir.

Tiralı'nın hikâye kitapları şunlardır: *Park* (1947), *Yirmibeş Kuruşa Amerika* (1948), *Aşka Kitakse* (1954), *Piraziz Nere Berlin Nere* (1985), *Aşk Dediğin* (1988), *Çılgınca Şeyler* (1994) (Necatigil, 2007: 418).

Sanatçıların özel yaşamlarında kurdukları arkadaşlıklar, dostluklar; iş, siyaset, sanat vb. alanlardaki faaliyetleri onların eserlerine yansiyabilir. 1940 kuşağı Türk hikâyeciliğinin önemli isimlerinden olan Naim Tiralı de bazı hikâyelerinde siyasi faaliyetlerine, seçimlere, siyasetçilerle olan

ilişkilerine ayrıca sanat dünyasında başından geçen olaylara, sanatçılarla kurduğu dostluk ve arkadaşlıklara yer verir.

Türkiye’de demokrasiyi kurma çalışmalarının yaklaşık olarak iki yüz yıllık bir tarihî gelişim süreci vardır. Sened-i İttifak (1808) ile başlayıp Kanun-i Esasi’nin ilanı (1876) ile gelişen süreç günümüze kadar gelir. 1923-1938 arasında çok partili sistem denemeleri yapılmış ancak başarılı olunamamıştır. II. Dünya Savaşı’nın ardından birçok ülkede etkili olan demokrasi rüzgârı, Türkiye’yi de etkisi altına alır. 1950’deki gizli oy-açık sayımla yapılan seçim sonucunda Cumhuriyet Halk Partisi, ana muhalefet partisi olurken Demokrat Parti’nin on yıl sürecek olan iktidarı başlar. Türkiye 1960 ve 1980 askerî darbeleriyle karşı karşıya kalır. 1960-1980 döneminde siyasal kutuplaşmalar meydana gelir (Tosun, 2002: 187; Gökçen, 2020: 241-243).

Siyaset dünyasına 1950’lerin sonunda adım atan Tiralı, milletvekilliği seçimlerine 1957 ve 1961’de olmak üzere iki kez katılır. 1961-1965 yılları arasında Giresun milletvekilliği yapar. Milletvekilliği öncesinde ve sonrasında birçok siyasi ve edebî şahsiyetle iletişim hâlinde olur. Tiralı; dönemin edebiyat, siyaset ortamına ve o ortam içerisindeki önemli şahsiyetlere ilişkin izlenimlerine ayrıca anılarına hikâyelerinde yer verir. Türk siyasetine damga vurmuş ve Tiralı’nın eserlerinde bir hikâye kişisi olarak geçen şahsiyetler şu isimlerdir: Adnan Menderes, İsmet İnönü, Bülent Ecevit ve Yıldırım Akbulut. Tiralı’nın hikâyelerinde yer alan yazarlar ise şunlardır: Sait Faik, Yaşar Kemal, Oktay Akbal, Salâh Bırsel. Yazarın edebî ve siyasi şahsiyetlere yer verdiği hikâyelerindeki olaylar okuyucuda gerçeklik izlenimini uyandırmaktadır.

Hikâyelerdeki Edebî Şahsiyetlerin İncelenmesi

Naim Tiralı’nın *Piraziz Nere Berlin Nere* adlı hikâye kitabında yer alan “Sait Fâik’in Paris’teki Anlaşılmaz Beş Günü” adlı hikâyede; *Aşk Dediğin* adlı kitabında bulunan “Kitap Koklamak”, “Bir İmza Günü”, “Kumkapı’da Öğle İçkisi”, “Lambo’nun Meyhanesinde” adlı hikâyelerde bazı edebî şahsiyetlere rastlamak mümkündür. 1940-1960 kuşağının önemli yazarlarından Sait Faik Abasıyanık, Yaşar Kemal, Oktay Akbal, Salâh Bırsel bu isimlerden bazılarıdır. Hikâyelerde edebî şahsiyetler, yazarın arkadaşı kimliğinde okuyucunun karşısına çıkar. Çalışmanın bu kısmında, Naim Tiralı’nın hikâyelerine Türk edebiyatının önemli şahsiyetlerinin nasıl yansıdığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Yazarın *Aşk Dediğin* adlı kitabındaki hikâyelerden biri olan “Lambo’nun Meyhanesinde” adlı hikâyeye; ressam, şair ve yazarların sanat ve edebiyat üzerine tartışmalar yaptığı bir meyhanenin tasviriyle başlanır. Beyoğlu’nda yer alan meyhanenin işletmeciliğini Mösyö Lambo yapmaktadır. O akşam meyhane yine doludur. Konusu “Orhan Kemal mi daha iyi hikâyeci yoksa Sait Faik mi?” olan bir tartışma başlar. Tartışmacılardan biri Orhan Kemal’in çok iyi bir edebiyatçı olduğunu savunurken diğeri: “Sait Faik’i sen hiç okumamışsın Sait gibi hikâyeci hiç gelmiş mi Türkiye’ye?” diyerek Sait Faik’i savunur. Tartışmacılardan biri, Sait Faik’in Türkçe bilmediğini söyleyince diğeri tartışmacı bu sözü söyleyene bir tokat atar. Bunun üzerine meyhanede kavga başlar. Meyhanedekilerin araya girmesi

sayesinde kavga biter. Kavga edenler meyhaneden uzaklaştırılır. Kavgayı ayıranlardan birinin şu sözleriyle hikâye sona erer: “Peki ama birader ne diye kavga etti bunlar. Kim Allah aşkına bahsettikleri adamlar. Neydi, ha Sait Faik... Aktörün oynadığı tiyatronun müdürü mü yoksa bu Sait Faik?” (Tıralı, 1988: 155)

Yazarın *Piraziz Nere Berlin Nere* adlı hikâye kitabında yer alan “Sait Faik’in Anlaşılmaz Beş Günü” adlı hikâyesinin başkişisi, Sait Faik Abasıyanık’tır. Mekânı Paris olan hikâye, yazar-anlatıcının bakış açısıyla okuyucuya sunulmuştur. Hastalığının tedavisi için Paris’e gelen Sait Faik; eleştiriyi kabul etmeyen, kalabalıktan hoşlanmayan, alıngan ve tedirgin bir kişi olarak eserde okuyucunun karşısına çıkar. Hastalığı dolayısıyla canı sıkındır. Sinirli olduğu her hâlden belli olmaktadır. Ünlü hikâyecinin bu durumu hikâyeden alıntılanmış olan aşağıdaki metinde görülmektedir:

“Sait Faik’in Paris’teki beş günü kalabalık ve gürültülü bir büyük kente uyamayışın sıkıntısı içinde geçti. Uçağa binerken aldığı ilacın olumsuz etkisi sürüp gitmişti. Paris’te bir gece bile deliksiz bir uyku uyuyamamanın tedirginliği davranışlarına da yansımıştı. Niyeti gerekirse birkaç ay kalarak karaciğerini iyileştirmekti. Oteldeki bütün arkadaşlar, onu oyalamaya gelmişken bir süre kalmasının yerinde olacağına inandırmaya çalıştık. Biz üstüne düştükçe bazen yumuşayıp pekiyi diyor bazen de daha çok sıkılıyordu. Cumartesi gününe değin kararını vermemişti. Öğle yemeğinde otelin lokantasında bulduğumuz zaman uçak biletini göstererek:

‘Bu gece gidiyorum’ demez mi? Önce şaşırдық sonra başladık yalvarmaya: ‘Aman Sait, ne olursun Paris’e gelinir de beş günde kaçılır mı? O kadar masraf etmişsin. İstersen iyileştirilmekten hep vazgeç. Gez yürü bir yol. Daha tek bir müzeye bile gitmedin. Hiçbir yerini gezmedin Paris’in. ‘Eyfel’ kulesine çıkmadın. Bırak çıkmayı şöyle uzaktan olsun görmedin Eiffel kulesini.’” (Tıralı, 1984: 11-12)

Hikâyede yer alan diğer kişi ise yazarın kendisidir. Arkadaşını çok seven yazar, onun sağlığına kavuşması için elinden gelen çabayı gösterir. Sait Faik’in yazarlığını övgülerle etrafındakilere anlatır. Sait Faik; yaşamayı, gezmeyi, eğlenmeyi bilen biridir ancak hastalığı sebebiyle farklı bir ruh hâli içerisinde. Hikâyedeki diğer kişiler de edebiyat dünyasındandır. Onlar da Sait Faik’in moralinin yerine gelmesi için uğraşırlar. Dost canlısı kişilerdir. Birbirlerine her konuda sahip çıkarlar, aralarındaki dostluk bağı güçlüdür.

Sait Faik’in eserlerinin basım tarihi, yazarın öğrencilik yıllarına denk gelmektedir. Hikâyeden ayrıca Tıralı’nın biyografisinden hareketle Tıralı’nın, Sait Faik’in tüm eserlerini okumuş olmasının ona ayrı bir sevgi ve saygıyla bağlı olmasına neden olduğu yorumuna ulaşılabilir. Sonuç olarak Sait Faik, Tıralı üzerinde edebî ve insani anlamda etkisi olan bir isimdir diyebiliriz.

Tirali'nin *Aşk Dediğin* adlı kitabında yer alan "Kitap Koklamak" adlı hikâyesinde yazar-anlatıcı, hikâyenin başkişisi değildir. Hikâyenin başkişisi Yaşar Kemal'dir. Yaşar Kemal, arkadaş grubu içerisinde en popüler ve en şakacı kişiliktir. Dış görünüşüne, kıyafetlerine büyük önem verir. Ünlü markalardan giyinmeyi sever. Edebiyata âşıktır ve kendinden emindir. Görüşlerini açıkça söylemeyi tercih eder. Sait Faik'in hikâyelerini çok sevmektedir. Yazar-anlatıcının yanı sıra İlhan Selçuk ve Sami Karaören de hikâyenin kişileri arasındadır. Hikâyede özellikle Yaşar Kemal'in *İnce Memed* adlı eseriyle ilgili konuşulur ayrıca Yaşar Kemal'in İstanbul'a geldiği ilk yıllardan itibaren giyim tarzını değiştirmedeği belirtilir. Hikâyenin sonunda ise Yaşar Kemal'in, basımı yeni yapılmış bir kitabı nasıl kokladığı tasvir edilir:

"O sırada İlhan Selçuk'un *Yüzbaşı Selâhattin'in Romanı* adlı kitabının yeni basımı gelmişti. Remzi Kitabevinden. Yaşar Kemal kitabı eline alıp açtı. Burnunu sayfaların arasına soktu. Depodan yeni çıkmış kitabın, rutubetli kâğıt ve mürekkep kokusunu derin derin içine çekti. 'En sevdiğim kokudur.' dedi. Bir çiçek, bir sıcak ekmek, bir yavuklu koklar gibi kokladı elindeki kitabı. Kokladı... Kokladı. (Tirali, 1988: 37)

Aşk Dediğin'de yer alan "Bir İmza Günü" hikâyesinde; Nurer Uğurlu, kitap fuarında imza günü düzenler. Salâh Birsal, Muzaffer Uyguner, Oktay Akbal ve Naim Tirali de bu kitap fuarında yer alır. Hikâyenin anlatıcısı Tirali'dir. Hikâyenin asıl kahramanı, Nurer Uğurlu olduğu için diğer kişilerle ilgili tanıtıcı bilgiler verilmez. Uğurlu; edebiyatla uğraşan, yazmayı ve kitapları seven biridir. Şair, yazar ve kitapçıdır. Arkadaşlarıyla bir arada olmak onu mutlu eder. Oktay Akbal, Salâh Birsal ve Naim Tirali sırf Nurer Uğurlu'ya katkı olsun diye birkaç bin lira değerinde kitap satın alırlar. Buna karşılık Nurer Uğurlu da onları yemeğe davet eder. Eserden alıntılanmış olan aşağıdaki kısım o dönemde kitaba ve kitap fuarlarına gösterilen ilgiyi vurgulamaktadır:

"Oktay'ın da katılmasıyla, söyleşi daha da tatlandı. Samsun'daki Kitap Fuarından yeni dönen Akbal, Samsun izlenimlerini anlatıyordu. Yöneticilerin kitaptan usa sığmaz bir biçimde çekindiklerini ve yardımcı olmaları gereken konularda bile güçlük çıkardıklarını üzümlere belirtti. 'Biz boşuna mı yağ ticaretine başlıyoruz.' dedi Nurer Uğurlu. Daha önce Nurer Uğurlu'ya söylediğimiz gibi oldu. Dükkâna gelenler bir ikiyi geçmeyince bâri Nurer biraz iş yapsın diye Oktay, Salâh ve ben birkaç bin liralık kitap aldık..." (Tirali, 1988: 39)

Tirali'nin *Aşk Dediğin* adlı eserinde yer alan "Kumkapı'da Öğle İçkisi" adlı hikâyesinde; hikâyenin anlatıcısı yazarın kendisidir. Oktay Akbal, Yaşar Kemal'in de aralarında bulunduğu birkaç edebiyatçı, hikâyedeki diğer kişilerdir. Agop Arad'ın davetiyle Kumkapı'da öğle yemeğine giderler. Yaşar Kemal o yemekte ev sahibi konumundadır. Ünlü yazar, masadakilere hem bir Adana ağası hem de uluslararası bir yazar kimliğinde hareket ederek bol bol yiyip içmelerini hesabı kendisinin

ödeyeceğini söyler. Masadakilerin sohbetleri genellikle sanat üzerine özellikle de Yaşar Kemal'in *İnce Memed* adlı eserinin dördüncü cildi ve onun hikâyeciliği üzerine olur:

“Söyleşi de sürüyor. Elbet konuşulanların hepsini anımsamak mümkün değil. Ama nicedir Yaşar Kemal'e söylemek isteyip de hep unuttuğum bir görüşümü tam yeridir diye açıklıyorum: ‘Yaşar, romanlarınla bunca ödüller kazandın, bunca paralar kazandın, dünyaca ün yaptın ya, bence öykülerindeki düzeyi tutturabildiğini sanmıyorum. Öykücülüğün romancılığından çok daha önde gelir’. Oktay Akbal da katılıyor: ‘Ben de aynı kanıdayım. Zaten kaç kez de yazdım bunu.’ ‘Sanırım yanılmıyorsunuz.’ diyor, kendi öz yargısında birleşmemizden hoşnutluğunu yüzündeki gülücükle açığa vuran Yaşar Kemal: ‘Ben de öykülerimi, romanlarımdan hep üstün tutmuşumdur.’ ” (Tıralı, 1988: 47)

Tıralı; edebiyat ve yayın dünyasının her zaman içinde olur. Bu sayede birçok edebî şahsiyetle yakınlık kurar. Kurduğu bu yakınlığı bazı hikâyelerine de yansıtır.

Hikâyelerdeki Siyasi Şahsiyetlerin İncelenmesi

Naim Tıralı; hayatı boyunca siyaset, sanat ve yayın dünyasının içinde olur. Milletvekilliği genel seçimlerinde iki kere aday olur. Giresun milletvekili olarak meclise girer ve bir dönem (1961-65) milletvekilliği yapar. Birçok siyasetçiyle iletişim hâlinde olur ve buna bazı hikâyelerinde yer verir.

Tıralı; *Aşk Dediğin*'de yer alan “Kurbanlar”, “Bir Adayın Notları”, “Fotoğraftan Adam Tanımak”, “Tüpten Çıkan Macun”; *Piraziz Nere Berlin Nere* adlı hikâye kitabının içerisinde yer alan “Otobüste Gösteri”, “Yırtık Don Öyküsü” ayrıca *Çılgınca Şeyler* adlı hikâye kitabında bulunan “Piraziz'de Bir Başbakan” adlı hikâyelerinde Türk siyasetinin önemli isimlerinden Adnan Menderes, İsmet İnönü, Bülent Ecevit, Yıldırım Akbulut'a yer verir.

Bu hikâyeler yazarın kendi yaşamından izler taşımaktadır. Dönemin siyasetine, seçimlerine ve siyasi şahsiyetlerine ilişkin yazarın anı ve izlenimleri gerçekçi bir bakış açısıyla bu metinlerde okuyucuya sunulur.

Çalışmanın bu kısmında; Naim Tıralı'nın hikâyelerine siyasetin, seçimlerin ve siyasi şahsiyetlerin nasıl yansıdığı “1950-1960 Dönemi”, “1960-1980 Dönemi” ve “1980 Sonrası Dönem” başlıkları altında ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

1950-1960 Dönemi

1945'te çok partili döneme geçilir ancak gizli oy-açık sayımla ilk seçimler 1950'de gerçekleştirilir. Seçim sonucunda Demokrat Parti iktidar olur. DP döneminde siyasette ve ekonomide önemli yapısal dönüşümler gerçekleştirilir. Liberal ekonomi ve demokrasi bu dönemin iki temel karakteristik özelliği olur (Takım, 2012: 181).

Aşk Dediğin adlı kitapta bulunan “Kurbanlar” ve *Piraziz Nere Berlin Nere* adlı hikâye kitabının içerisinde yer alan “Otobüste Gösteri” adlı, mekânı Giresun olan her iki hikâyesinde ayrıca *Aşk Dediğin* adlı kitaptaki hikâyelerden biri olan ve mekânı Manisa olan “Bir Adayın Notları”nda Demokrat Parti’nin 1950-1960 arasındaki on yıllık iktidarına ait birtakım izlenimler edinmek mümkündür.

Aşk Dediğin’de yer alan “Kurbanlar” adlı hikâyede Tirali’nin Ankara’da oturan kardeşi Kenan Tirali, abisini ziyaret etmek için İstanbul’a gelir. Kenan Tirali’nin evinde eski günlere gidilir. Üzücü bir olay hatırlanır. Hikâyenin ana omurgasını bu üzücü olay oluşturmaktadır.

Kenan, abisiyle sohbeti sırasında masanın üzerinde duran bir derginin kapağında Adnan Menderes’in idam sehпасındaki bir fotoğrafını görür ve 1954 yılında Demokrat Parti’nin Bulancak İlçe Başkanıyken Menderes’i evinde ağırladığı günlere ait acı bir olayı hatırlar. Kenan Tirali şu cümlelerle bu olayı anlatmaya başlar: “Seçimlerden birkaç ay önceydi. Ertesi gün Giresun’da büyük bir açık hava toplantısı yapılacak, Adnan Menderes konuşacaktı. Menderes sevgisinin bütün yurttan doruğa çıktığı yıllar.” (Tirali 1988: 49)

Menderes’in konvoyunun Trabzon’dan Giresun’a gelişi esnasında yol üzerindeki her ilçede halk tarafından durdurulması sebebiyle Menderes gecikir. Partinin il binasının önünde bekleyen kurbanlıkların hava kararınca kesilip kesilemeyeceğine ilişkin bir tartışma başlar. Bir grup, akşam ezanından sonra kurbanların kesilemeyeceği görüşünde diğer grup ise kesilebileceği görüşündedir. Demokrat Parti İl Başkanı Abdullah İzmen ve Kasap Kadir’in başını çektiği grubun dediği olur. Giresun’a gece ulaşabilen Menderes için kurbanlar kesilir. Kenan Tirali o gece Menderes’i evinde ağırlar.

Ertesi gün Osmanağa Meydanı’nda bir miting düzenlenir. Miting alanı çok kalabalıktır. Miting alanını çevreleyen yamaçlarda bile insanlar bulunmaktadır. Miting esnasında yamaçta gerçekleşen toprak kayması sonucu beş kişi hayatını kaybeder. Ölen beş kişiden ikisi, kurbanları kesen Kasap Kadir’in iki oğlu, ikisi ise İl Başkanı İzmen’in annesi ve kız kardeşidir. Kenan, bu olayı hayatı boyunca unutamaz ve bu olayın bir rastlantı olup olmadığını yıllar boyunca kendi içinde sorgulayıp durur.

Demokrat Parti’nin 1954’te Giresun’da yaptığı bir mitingin öncesine ve mitinge ayrıca Adnan Menderes’in nasıl ağırlandığına yer verilen bu hikâyede o dönemde Anadolu’da bir şehirdeki siyasi ortama dair birtakım izlenimleri bulmak da mümkündür.

Aşk Dediğin’deki hikâyelerden biri olan, Kasım 1957’de kaleme alınan “Bir Adayın Notları”nda başkışı Naim Tirali’dir. Bu metin, günlük türünün özelliklerini de bünyesinde barındırmaktadır. Eserde yazarın 1957 Ekim’inde gerçekleştirilen milletvekili seçimlerinde CHP’den Manisa adayı oluşu ve orada gerçekleştirdiği on sekiz günlük seçim çalışması konu olarak işlenir. O dönemde Manisa’da DP güçlüdür. 1954 genel seçimlerinde Manisa’da DP oyları, CHP oylarından daha fazladır. Eğer Manisa’da CHP kazanırsa Tirali kendisini başarılı sayacak CHP kazanamazsa da görevini yapmış olmanın verdiği

gönül rahatlığıyla işlerinin başına dönecektir. Tiralı köy köy gezerek halkla buluşur. Diğer partilerin yaptığı seçim çalışmalarını da gözlemler. O dönemde CHP Genel Başkanı olan İsmet İnönü ve beraberindeki CHP’li siyasetçiler de Manisa’ya seçim çalışmaları için gelir. Başbakan Adnan Menderes de Manisa’da halkla buluşur.

Tiralı, seçim çalışmaları devam ederken eşinin doğum haberini ayrıca annesinin hastalık haberini alması üzerine İstanbul’a gider. Oradaki işlerini halletmesinin hemen ardından seçim çalışmalarına devam etmek için seçim bölgesine geri döner. Tiralı, milletvekili seçilmesi için gerekli oyu alamaz. Her ne kadar seçilemese de gönül rahatır. Hikâyenin son paragrafını oluşturan şu cümlelerde bunu görmek mümkündür: “Binlerce seçmenin güvenini kazanmak, oyunu almak... Herhalde bu da en az milletvekili seçilmek kadar önemli, milletvekili seçilmek kadar övünç vericiydi.” (Tiralı 1988: 91)

“Bir Adayın Notları”; ismiyle müsemma bir hikâyedir çünkü eser, CHP’den Manisa milletvekili adayı olan Naim Tiralı’nın 1957 Ekim’inde yapılan seçimler için gerçekleştirdiği on sekiz günlük seçim çalışmasının notlarını içermektedir. Bu hikâye aracılığıyla okuyucu, 1957 seçimleri öncesinde DP’nin güçlü olarak gösterildiği bir yer olan Manisa’da CHP’li bir adayın seçim çalışmasına tanıklık etmekte ve dönemin seçimlerine, siyasetine ve siyasi şahsiyetlerine ilişkin birtakım izlenimler edinebilmektedir.

Piraziz Nere Berlin Nere adlı hikâye kitabının içerisinde yer alan ve 1984’te kaleme alınan “Otobüste Gösteri” adlı hikâyede Naim Tiralı’nın gözüne 1959’da kaleme aldığı bir köşe yazısı takılır. Bu yazı aracılığıyla onu kaleme almasına sebep olan olayı hatırlar. Hikâye bu olay üzerine kurgulanmıştır.

Demokrat Parti iktidarının son yıllarıdır. Giresun’dan Ordu istikametine hareket eden bir otobüsle yolculuk eden yazar, şoförle bir yolcu arasında geçen siyasi tartışmaya tanıklık eder. Şoför, DP lehinde yolcu ise CHP lehinde konuşur. Şoförle yolcu arasında bir tartışma başlar. Şoför, DP dönemini önceki dönemle kıyaslar. Önceki dönemde piyasada araba lastiği ve yedek parça bulunamadığını şimdi ise her şeyin rahatlıkla tedarik edildiğini, köylünün bile naylon çorap giydiğini kısacası ülkede bolluk olduğunu söyler. Bu durumdan duyduğu memnuniyeti belirtir. Otobüsteki diğer yolcular da tartışmaya katılır. Kimisi şoförü destekleyici nitelikte konuşmalar yaparken kimisi de yolcuyla destekleyici nitelikte konuşmalar yapar.

Tartışmanın en hararetli noktasında şoför, yolcuyla CHP’den ayrılıp DP’ye geçmesini tavsiye edince olanlar olur. Bu esnada gerçekleşen olaylar hikâyeden alıntılanan aşağıdaki metinde okuyucuya şu şekilde sunulmuştur: “Halk Partili yolcu, kızgın bir davranışla: ‘Derhal dur! İneceğim.’ diye bağırdı. ‘Böylesine partizan bir şoförün sürdüğü arabada bir dakika daha kalamam.’ Otobüs zaten pek yavaş gidiyordu. Durdu ve yolcu kapıyı açtı, şoföre veda bile etmeden atlayıverdi.” (Tiralı, 1984: 75)

Bütün bu olanlara tanıklık eden yazar, şoförün kahkahalar atarak söylediği şu sözler sonrasında otobüste yaşanan bu siyasi tartışmanın aslında bir oyundan ibaret olduğunun farkına varır. Şoförün bu duruma ilişkin açıklaması şu şekildedir:

“Biz her akşam bu oyunu oynarız (...) Bu da olmasa, her gün çekilir mi bu yol? Ama zamanında ve yerinde bitiririz bu oyunu. Tam bizim ahbabın köyüne yaklaşınca, ben onu kızdıracak teklifimi yaparım. Gerisini biliyorsunuz.” (Tirali, 1984: 76)

Bunun bir oyun olduğunu öğrenen Tirali ve otobüsteki diğer yolcular gülmeye başlar. Şoför, DP’li olmadığını da belirtir. Yazar, tanık olduğu bu olayı ertesi günkü yazısının konusu yapar.

DP ve CHP seçmenleri arasındaki bir tartışmanın 1959’da ne şekilde cereyan ettiğine tanıklık edilen bu hikâyede iki parti arasındaki rekabet de görülmektedir.

1960-1980 Dönemi

Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde bir grup subay tarafından 1960’ta darbe yapılır ve iktidara el konulur. Demokrat Parti’nin siyasal kadrolarına mensup kişiler hapse atılır ve sonrasında Adnan Menderes ve arkadaşlarının idamı ile sonuçlanan yargılamalar yapılır. Milli Birlik Komitesi’nin askerî idaresinden sonra 1961’de seçimler yapılır. DP’nin oylarına sahip çıkmak üzere iki parti ortaya çıkar. Bunlardan birisi Adalet Partisi diğeri ise Yeni Türkiye Partisi’dir. Bu sebeple 1961 milletvekilliği genel seçimlerinde DP’li seçmenin oyları bölünür ancak daha sonraki seçimlerde bu oylar Adalet Partisi’nde birleşir. 1961’de yapılan milletvekilliği genel seçimlerinde CHP birinci parti olurken AP ikinci sırada yer alır. Seçimlerden sonra Cemal Gürsel, Cumhurbaşkanı olur. Cumhuriyet Halk Partisi ve Adalet Partisi cumhuriyet tarihinin ilk koalisyon hükûmetini kurar. Başbakanlık görevini İsmet İnönü üstlenir. 1965 yılına kadar İnönü’nün başbakanlığında üç hükûmet kurulur ancak ülkede siyasal istikrar sağlanamaz. 1965 ve 1969 genel seçimlerini Süleyman Demirel başkanlığındaki AP kazanır ve iktidar partisi olur (Akşin, 2007: 299; Dursunoğlu, 2019: 93-94).

Yazarın; *Piraziz Nere Berlin Nere* adlı hikâye kitabının içerisinde yer alan “Yırtık Don Öyküsü” ayrıca *Aşk Dediğin* adlı eserinde yer alan “Tüpten Çıkan Macun” adlı hikâyesinde 1960-1980 dönemi Türk siyasi yaşamına ve siyasi şahsiyetlerine rastlamak mümkündür.

Piraziz Nere Berlin Nere adlı hikâye kitabının içerisinde yer alan ve 1984’te kaleme alınan “Yırtık Don Öyküsü” adlı hikâyede Tirali, 1961 milletvekilliği genel seçimleri öncesinde gerçekleştirdiği bir propaganda gezisi sırasında başından geçen bir olayı okuyucuya aktarmaktadır.

Yazar, Giresun milletvekili olmak için CHP’den aday adayı olmuştur. Partiler tarafından milletvekili adaylarının belirleneceği haftaya girilmiştir. Bütün adaylar listelerde önlere yer alabilmek için halkla bir araya gelmeye çalışmaktadır. Gidilecek yerlerde hangi gün pazar kuruluyorsa o gün oraya gidilmektedir. Halkın kalabalık olduğu yerler olan kahvehanelerde ve pazar yerlerinde aday adayları

halka seslenmekte, onların sıkıntılarını dinlemekte ayrıca sorularını da cevaplamaktadır. Giresun'un en yakın ilçesi olan Keşap'a bir seçim gezisi düzenlenir. Bu gezi esnasında Keşaplı bir genç, Tiralî'ye İsmet İnönü'nün CHP'nin siyasal yelpazedeki konumuyla ilgili olarak söylediği "CHP ortanın solundadır." (Tiralî, 1984: 97) sözleri üzerine şöyle bir soru sorar:

"Buradaki Adalet Partililer bir lâf çıkardılar. Ortanın solu Moskova yolu diyorlar. İşin içine Moskofluk karışınca kimseye söz dinletemiyoruz. Nedir bu ortanın solu? Nedir bu Moskova yolu? Sen bunları açıkla, bizim anlayabileceğimiz bir dille. Biz de şu Adalet Partililerin karşısına dikilelim. Susturalım onları." (Tiralî, 1984: 97)

Yazar bu soruyu kapitalizm ve sosyalizmi açıklayarak cevaplamaya çalışır. Türkiye'nin karma ekonomi düzenini esas aldığı ayrıca CHP'nin kurulduğundan beri ortanın solunda olduğunu, ortanın solunda olması sebebiyle CHP'nin Moskova ve komünizm ile hiçbir ilgisi olmadığını belirtir. Sosyalizmi daha iyi anlatabilmek adına somut bir örnek vermeye çalışır. Sosyalizmde herkesin devletin maaşlı görevlisi olduğunu belirtince ona soruyu yönelten Keşaplı delikanlının yorumu şu şekilde olur: "Ağabey desene, tam bizim aradığımız gibi. Herkes devlet memuru... Herkes maaşa bağlanmış... Oooh kekâh!" (Tiralî, 1984: 99) Böyle bir tepkiyle karşılaşan Tiralî, verdiği örnekten dolayı pişmanlık yaşar ancak onun imdadına orada bulunan diğer bir aday adayı yetişir. Keşaplı gence azarlar bir tarzda şu sözleri söyler: "Öyle öyle ama, orada din yok!" (Tiralî, 1984: 100) Dinleyiciler her ne kadar memurluğun çekiciliğine kendilerini bir an için kaptırmış olsa da bu söz üzerine görüşleri değişir.

Keşaplı delikanlı bir soru daha sormaya kalkışınca Tiralî, sinirli bir şekilde ona şu sözleri söyler: "Sen de ne yaptığını sanıyorsun. İki de bir yırtık dondan çıkar gibi..." (Tiralî, 1984: 101) Bu sözleri hem genç hem de orada bulunan diğer vatandaşlar yadırgar. Aday adayları, vatandaşların arasından tatsız ve buruk bir şekilde ayrılır.

Bu hikâyede okuyucu, kendi partilerinin milletvekili aday listesine üst sıralardan girebilmek için seçim bölgelerinde çalışmalar yürüten siyasetçilerin yaşadığı ilginç olaylara ayrıca taşradaki halkın siyasi ve ekonomik meselelere bakışına tanıklık etmektedir.

Tiralî'nin *Aşk Dediğin* adlı eserinde yer alan ve 25 Aralık 1986'da kaleme aldığını belirttiği, "Tüpten Çıkan Macun" adlı hikâyede bahsedilen olayın gerçekleştiği zaman olarak okuyucunun karşısına 1962-1963 yılları çıkmaktadır. Eserin başkişisi ise İsmet İnönü'dür. 1960, 1971 ve 1980 yıllarındaki askerî müdahalelerle ilgili anılar basında sıkça yer almaktadır. Tiralî, eski defterleri karıştırırken İnönü'nün bir sözü gözüne ilişir. Yazar 1970 Kasım'ında Ankara'da Anadolu Kulübü'nde 1961-1965 döneminde kendisiyle aynı meclis sıralarında oturmuş olan arkadaşı Burhan Akdağ ile karşılaşmış ve arkadaşının ona söylediği bir sözü deftere kaydetmiştir. Bu sözün İnönü tarafından söylenmesinin temel sebebi ise askerinin siyasete müdahale girişimleridir. 1961 seçimleri sonucunda silahlı kuvvetler çevresinde bir hoşnutsuzluk vardır. 1962-1963 yıllarında CHP, demokratik yönetimi

ülkeye yerleştirme hususunda bazı sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Seçimle oluşturulmuş parlamentoya rağmen askerî veya sivil cuntaların varlığından söz edilmektedir. Ünlü bir Fransız gazetesi olan *Le Figaro*'da Türkiye ile ilgili bir yazı yayımlanır. Yazının aşağıda yer alan kısmı bu yazının bir nevi özetidir:

“Asker bir kez kışlasından çıkıp, politikaya bulaşmaya görsün, yeniden kışlasına dönmesi mümkün değildir. Tıpkı bir diş macunu tüpünden, sıkılarak dışarıya çıkarılan macunun, tüpe geri sokulamayacağı gibi.” (Tirali 1988: 57)

O dönemki Başbakan İsmet İnönü, genç politikacılara şakacı bir üslupla yaklaşmakta ve onların sorularını hazırcı cevaplığı sayesinde hemen cevaplamaktadır. Milletvekili Akdağ grup odasında İnönü ile karşılaşır. İnönü onun karamsarlığını yüzünden okur. Akdağ, İnönü'ye *Le Figaro*'nun yazısından bahsedince İnönü bu yazı ile ilgili şöyle bir yorum yapar:

“— Bir çaresi vardır. O kadar karamsar olma. İşleri yoluna koymanın, elbet bir çaresi bulunur. Ben ne yaparım biliyor musun?

— Macunun tüpten çıkan kısmını kesip atarım. Tüpü kapatırım.” (Tirali 1988: 58)

Yazar, İsmet Paşa'nın dediğini yaptığını hep tanıklık ettiğini belirterek hikâyeyi sonlandırır.

“Tüpten Çıkan Macun” adlı hikâyede 1960'lı yıllar Türkiye'sinin siyasi iklimine ilişkin birtakım izlenimler edinilmektedir. 1960 Askerî Darbesi'nin ardından 1961'de seçimler yapılır ancak askerin hâlâ siyasi hayata müdahale etmeye çalıştığı görülmektedir. Bu durum karşısında Başbakan İsmet İnönü'nün aldığı tavrı okuyucu bu hikâye vasıtasıyla görebilmektedir.

1980 Sonrası Dönem

1980 Askerî Darbesi'nin ardından ilk genel seçimler 6 Kasım 1983'te yapılır. Halkın seçime katılım oranı %92'dir. Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi %45 oy oranıyla seçimlerden birinci parti olarak çıkarken Halkçı Parti ise %30 oy oranıyla ikinci sırayı alır. Askerî rejimin, kendisine halef seçtiği Milliyetçi Demokrasi Partisi %23 oy oranıyla üçüncü sırada yer alır. Seçim sonrasında Turgut Özal başbakanlığında ANAP hükümeti kurulur (Akşin, 1995: 57).

Yazarın *Aşk Dediğin* adlı kitabındaki hikâyelerden biri olan “Fotoğraftan Adam Tanımak” ayrıca *Çılgınca Şeyler* adlı hikâye kitabında yer alan “Piraziz'de Bir Başbakan” adlı hikâyesinde dönemin siyaset ortamına ve siyasetçilerine değindiği görülür.

Aşk Dediğin'deki hikâyelerden biri olan “Fotoğraftan Adam Tanımak” adlı hikâyesinde Naim Tirali, yeniden imar edilen Hıdiv Kasrı'nı ziyaret eder. Tirali, kasrın bahçesinde Bülent Ecevit ve eşi Rahşan Hanım'la karşılaşır. Ecevit, Tirali'yi tanımıştır. Bülent Ecevit'le yazar arasında kısa bir konuşma geçer. Tirali'ye yazılarını takip ettiğini belirtir. Yazara göre sanata ve sanatçıya değer veren bir siyasetçi olan Ecevit, işlerinin yoğunluğuna rağmen edebiyata vakit ayırmaktadır. Bu konuşma bitip de Tirali,

Ecevit'ten uzaklaştığı sırada orada bulunan meraklı bir adam fotoğraflarda, televizyonda görmesine rağmen Ecevit'i tanıyamadığını belirtir ve buna hayıflanır.

“Fotoğraftan Adam Tanımak” adlı hikâyede okuyucu, Bülent Ecevit'in sanata ve sanatçıya ne derece önem verdiğini görmekte ayrıca Tiralî'nin Türk siyasetinin önemli şahsiyetlerinden biriyle olan diyaloguna tanıklık etmektedir.

31 Ekim 1989'da mecliste yapılan seçimler sonucunda Turgut Özal Türkiye'nin sekizinci Cumhurbaşkanı olur. Özal'ın cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmasının ardından Yıldırım Akbulut, başbakan olur. Akbulut bu görevi 23 Haziran 1991'e kadar sürdürür (Ahmad, 1995: 278).

Yazarın *Çılgınca Şeyler* adlı hikâye kitabında yer alan ve Ağustos 1990'da kaleme alınmış olan “Piraziz'de Bir Başbakan” adlı hikâyesinde dönemin Başbakanı Yıldırım Akbulut'un¹ Piraziz'e gelişinden söz edilir. Başbakan'ın öğleden sonra dörtte halka sesleneceği gün boyunca belediye hoparlörleri ve davulcular aracılığıyla halka duyurulur. Başbakan'ın Ordu'dan gelişinde bir gecikme yaşanır. Uzun bir bekleyişin ardından Başbakan hava kararınca Piraziz'e ulaşır. Gecikme sebebiyle Başbakan'ın konuşmasının iptal edildiği duyurulur. Orada toplanan halk buna üzülür ama kalabalığın dağılmadığını gören Başbakan halka kısa bir sesleniş yapar. Başbakan'ın ayrılışının ardından Tiralî, evine dönerken yolda yaşlı bir berduş ağlamaklı ve boğuk bir sesle ona şunları söyler: “İsmet Baba geldiğinde, hey gidi hey... Şurada, şu meydanda. Susamış da bir bardak su istemişti. Bana bir işaret çakmıştın. Çakı gibiydim o zaman. Koşup kahveden suyu yetiştirmiştim” (Tiralî, 1999: 90).

Yaşlı adam bunları söylemesine rağmen Tiralî onun anlattıklarının yaşanmış olduğuna inanamaz. Yazara göre İnönü, otuz-kırk yıl önce Menderes Dönemi'nde muhalefet lideriyken Piraziz'den geçmiş olabilir ancak o tarihlerde kendisi Piraziz'de değildir. Tiralî, yaşlı adamı üzmemek adına içinden geçenleri söylemez. Tiralî'nin ağzından şu sözler dökülür: “Neydi o günler... Gerçekten yaşadık mı biz o günleri? Hey gidi İsmet Paşa, hey!...” (Tiralî, 1999: 91).

“Piraziz'de Bir Başbakan” hikâyesinde okuyucu; doksanlı yıllara uzanır, o yıllarda bir başbakanın taşradaki bir ilçede nasıl karşılandığına tanıklık eder. İnönü'nün Menderes Dönemi'nde muhalefet lideriyken bir taşra ilçesine olan gezisini de bu hikâyede görmek mümkündür.

Tiralî, Türk siyasetinin önemli isimlerinden bazılarının bilinmeyen/kitaplarda yer almayan bazı yönlerine ve onların başlarından geçen bazı olaylara yer vererek hikâyeye türüyle anı türünü bir metinde buluşturmuştur.

¹ Tiralî, metinde Başbakan'ın ismini belirtmemiştir. Hikâyenin yazıldığı tarih ve hikâyede bahsedilen başbakanın fiziksel portresinden hareketle bu sonuca ulaşılmıştır.

Sonuç

Naim Tirali, hikâyelerinin birçoğunda okuyucunun karşısına kendisini ve kendi yakın çevresinden insanları çıkarmıştır. Yazarın yaşadığı yerleri, kendi yaşam serüvenini onun hikâyelerinde açıkça görmek mümkündür. Bu özellikleri sebebiyle onun hikâyeleri için “anımsı öykücükler”² tabirini kullanmak yerinde olacaktır.

Bu çalışmada, Naim Tirali'nin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgiler verilerek Naim Tirali'nin hikâyelerinin içerisinde birer karakter olarak geçen siyasi ve edebî şahsiyetler ele alınmaya çalışılmıştır. Türk edebiyatının ve siyasetinin içerisinde aktif rol oynayan Tirali'nin; dönemin ünlü edebî ve siyasi şahsiyetlerinden Sait Faik Abasıyanık, Yaşar Kemal, Oktay Akbal, Salâh Birsal; Adnan Menderes, İsmet İnönü, Bülent Ecevit, Yıldırım Akbulut'la ilgili izlenimlerini küçük anısal hikâyelerine yansıttığı görülmüştür.

Sonuç olarak Tirali'nin anımsı öykücükleri vasıtasıyla okuyucu; Türk edebiyatının ve siyasetinin bir dönemine damga vurmuş bazı isimlerini, Türk edebiyatı ve siyasetinin bir döneminde yaşanmış olan bazı olaylarını, yazarın bunlara ilişkin birtakım izlenimlerini Tirali'nin perspektifinden görmektedir.

Yazar Katkıları: Metnin tamamı tek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı: Bu çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin oluşumu (2. baskı)*. Çev.: Yavuz Alogan, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Akşin, S. vd. (1995). *Türkiye tarihi (1908-1980) (4. Cilt)*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Dursunoğlu, İ. (2019). “Dünden bugüne Türkiye’de siyasal hayat”. Editörler: İsmail Dursunoğlu, Hayriye Şengün, Mehmet Kapusizoğlu (Ed.), *Modernleşme bağlamında Türkiye'nin sosyo-politik yapısı* kitabı içinde (s. 69-117). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Gökçen, S. (2020). İki darbe Arası Türk demokrasisi (1961-1980). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (67), 241-264. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankuayd/issue/59159/850488>. (Erişim tarihi: 29.06.2022).
- Necatigil, B. (2007). *Edebiyatımızda isimler sözlüğü (24. baskı)*. İstanbul: Varlık Yayınları.

² Bu isimlendirme yazarın 1988’de yazarın Cem Yayınları’ndan çıkan *Aşk Dediğin* adlı kitabının arka kapağında geçmektedir.

- Takım, A. (2012). Demokrat parti döneminde uygulanan ekonomi politikaları ve sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(2), 157-187. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ausbf/issue/3064/42503>. (Erişim tarihi: 29.06.2022).
- Tiralî, N. (1983). *Yirmibeş kuruşa Amerika*. İstanbul: Yazko Yayınları.
- . (1984). *Piraziz nere Berlin nere*. İstanbul: Yazko Yayınları.
- . (1987). *Park*, İstanbul: Cem Yayınları.
- . (1988). *Aşk dediğin*. İstanbul: Cem Yayınları.
- . (1999). *Çılgınca Şeyler*. İstanbul: Yön Yayınları.
- Tosun, H. (2002). Türkiye’de demokrasinin gelişim sürecine genel bir bakış. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 18(52), 187-234. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/60866/903319>. (Erişim tarihi: 29.06.2022).
- Yalçın, M. (2010). *Tanzimat’tan bugüne edebiyatçılar ansiklopedisi cilt:2 (3. baskı)*, Ed.: Murat Yalçın, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Yüce, S. (2012). *Naim Tiralî’nin hikâyeciliği*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Yulaf Üretimi

Tuba ÇINAR*

Öz

Günümüzde besinler ve sağlıkla ilgili yapılan yeni araştırmalar sonucunda doğru olduğu düşünölen bazı bilgilerin eksik yahut yanlış olduğu anlaşılmıştır. İnsan beslenmesinde özellikle lezzet bakımından tercih edilen buğday ve çavdar gibi ekmek çeşitlerinin gluten içermesi Türk mutfağında önemli yer tutan hamur işlerinde kullanılabilecek glutensiz un arayışını başlatmıştır. Çoğu kişinin adını ilk defa duyduğu karabuğday, sorgum, kinoa unu gibi ürünler bu arayış sonucunda ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu durum bir seçenek olarak yulafın önünü açmıştır. Yulafın lezzet ve kıvam bakımından diğer glutensiz unlara nispetle buğday ununa en yakın un olduğu söylenebilir. Bugün için özellikle glutensiz olma özelliğiyle böyle bir öneme sahip olan yulafın Osmanlı Devleti'ndeki yeri neydi?

Bu makalede Osmanlı Devleti'nde yulaf üretimi ve yulaf üretiminin önemi konusu ele alınmaktadır. Osmanlı Devleti'nde zaman zaman yulaf ihracatı yasaklandığı gibi devletin pek çok alanda takip etmeye çalıştığı millilik anlayışı doğrultusunda dışarıya bağımlı olmamak için yulaf ithal edilmemesi kararı da alınmıştır. Ayrıca yulaf üretiminin artırılması için numune tarlaları oluşturulmuştur. Çalışmada, Osmanlı'da yulafla ilgili atılan bu adımlardaki amacın ne olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır. Yulaf yalnızca insan beslenmesi için mi mühimdi, yoksa başka bir öneme sahip miydi?

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Yulaf, Ordu, Üretim, Kullanım.

Oat Production in the Ottoman Empire in the 19th Century

Abstract

Today, as a result of research on nutrition and health, it has been understood that some information that is thought to be correct is incomplete and incorrect. The gluten-containing grains such as wheat and rye, which are especially preferred in human nutrition, have started the search for gluten-free flour that can be used in pastries, which has an important place in Turkish cuisine. Products such as buckwheat, sorghum and quinoa flour, which most people have heard for the first time, seem to have emerged as a result of such a search. These developments paved the way for oats as an option. It can be said that oats are the closest to wheat flour in terms of taste and consistency compared to other gluten-free flours. What was the purpose and areas of use of oats, which is especially important for being gluten-free today, in the Ottoman Empire?

In this article, the production, consumption and importance of oats in the Ottoman Empire are discussed. While the export of oats was banned from time to time in the Ottoman Empire, it was also tried to avoid the import of oats in order not to be dependent on foreign countries in line with the understanding of nationality that the state tried to follow in many areas. In addition, sample fields were created to increase oat production. In the study, an answer is sought to the question of what was the purpose of these steps regarding oats in the Ottoman Empire. Was oats essential for human nutrition only, or did it have some other significance?

Keywords: Ottoman, Oat, Army, Production, Usage.

Geliş/Received: 23. 02. 2023

Kabul/Accepted: 18. 06. 2023

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışmaya, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, mülakat ve deney içeren çalışmalar kapsamına girmediğinden, etik kurul onay belgesi gerekmemektedir.

* Öğr. Gör. Dr., Çukurova Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü, tcinar@cu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-2960-6850>

(Makale Türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Tahıl (hububat) ifadesi buğday, mısır, pirinç, çavdar, arpa, yulaf, kaplıca, darı, kuş yemi, mahlut gibi taneli bitkileri kapsamaktadır. Hepsi buğdaygiller familyasına dâhildir. Tahıllar insan besini ve hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Bunlar arasında buğday ve pirinç Yakın Doğu ve Asya'da uygarlığın temelini oluşturan besin maddeleri olarak insan eliyle mutasyon sonucu ortaya çıkmışlardır. Yulafın önemi hem bitkisel olarak kaba yem, hem de tohumu ince yem olmasından ileri gelmektedir. Buğday tarımı yapılabilen neredeyse her yerde yulaf tarımı da yapılabilmektedir (Yiğit, Yücedağ, 2020: 218). Anavatanı Doğu Anadolu ve Mezopotamya'dır. Yapı bakımından buğdaya benzeyen yulaf, salkım şeklindeki çiçekleriyle çeltiğin çiçeğini andırır (Saral, 2017: 80-81). Yulaf, çavdar haricinde kalan tüm tahıl bitkileri arasında toprak seçiciliği en az olan bitkidir. Bundan dolayı yeterli nemin bulunduğu en verimsiz topraklarda bile yetişebilir. Yulafa zarar veren başlıca hastalık pas ve rastıktır (Çolak, 2005: 11).

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde yulaf üretimi konusu ele alınmaktadır. Osmanlı'da yulaf üretimi nasıldı? Yulaf insanların temel besin kaynağı olduğu için mi yoksa başka sebeplerle de mi tercih ediliyordu? gibi sorulara cevap aranmaktadır.

Kullanım Alanları

Neolitik çağlardan itibaren tarımla uğraşan Türkler çok eski tarihlerden itibaren ekmek yapmayı biliyorlardı. Türklerin tarımda saban, orak, hububat ezmek için yapılmış "taş" cinsinden araç gereçler kullandıkları ve arpa, mısır, buğday, çavdar, yulaf, burçak gibi tahıl ettikleri kaydedilmiştir (Gürbüz, 2019: 351).

Besleyici bir tahıl olması sebebiyle uzun yıllar ekmeği ve çorbası yapıldığı ileri sürülen yulaf (Saral, 2017: 80-81), kimilerine göre son yıllara kadar büyük oranda özellikle hayvan beslenmesinde kullanılmıştır (Şener, 2017: 1-2). Günümüzde ise yulaf, insan beslenmesinde ve tıp alanında fayda sağlanan, göz ardı edilemeyecek bir tahıl konumundadır. Yulaf, yulaf unu, yulaf ezmesi türevlerinde tüketime sunulup yulaf gevreği, yulaf çorbası, bisküvi, bebek maması (Şener, 2017: 1-2), pasta, kurabiye, kek, börek yapımında kullanılmaktadır. Günden güne kullanım alanları çeşitlenen yulaf glutensiz bir ürün olması bakımından da talep görmektedir. Karabuğday, sorgum, kinoa, Hindistan cevizi, mercimek, nohut gibi unlara kıyasla kıvam ve lezzet bakımından buğday ununa en yakındır undur.

Yulaf insan beslenmesinin yanı sıra hayvan beslenmesinde de kullanıldığı için önem taşımaktadır (Sobayoğlu, 2017: 1; Şener, 2017: 1-2). Hayvanların kaslarını geliştirme özelliği nedeniyle yulafın en önemli kullanım alanının hayvan yemi olduğu söylenebilir. Yulaf taneleri kırma ya da ezme halinde at, sığır, koyun ve tavuklara yedirilmektedir. Yulaf tanesinde bulunan "avenin" isimli madde genç organizmaların gelişmelerini hızlandırmakta ve hayvanlarda yağ biriktirmeksizin kas oluşumunu sağlamaktadır. Yulafın hem yeşil ot olarak hem de sap, saman ve kavuzların yem değerinin diğer tahıl

cinlerine kıyasla daha yüksek olduğu ileri sürülmektedir. Yulafın lif içeriği, yağ ve protein oranının yüksek, mineral maddelerce daha zengin olduğu, yüksek lif içeriği ve kalitesi dolayısıyla kolesterol ve kan şekerini düşürdüğü, bu olumlu yönleriyle insan beslenmesinde değerli bir gıda olduğu, protein değeri, proteinin hazım olabilirliği ve net protein kullanım oranının yüksek olduğu pek çok kaynakta ifade edilmektedir. Bir yulaf tanesi çok yüksek miktarda karbonhidrat, %13 protein, %7,5 yağ, kalsiyum, demir, B1 vitamini ve nikotik asit içermektedir (Şener, 2017: 1-2; Çolak, 2005: 11).

Yem, gıda, ilaç ve kozmetik sanayinin önemli tahıl bitkilerinden biri olan yulafın kavuzlarından sanayide önemli bir kimyasal bileşik olan furfural elde edilmektedir. Hayvan yemi ve insan gıdası olmasının yanında ilaç ve kozmetik sanayinde kullanım alanlarının artması sebebiyle özellikle son yıllarda oldukça önem kazanmıştır. Yulaf ve yulaf tarımına ilginin ve talebin artmasına rağmen üreticilerin ve sanayicinin ihtiyaçlarına cevap verecek yeterli miktarda ve kaliteli, geliştirilmiş ticari çeşitlerinin bulunmaması ya da yetersiz kalması yulaf tarımının yaygınlaşmasını kısıtlayan etkenler arasında sayılabilir (Şener, 2017: 1-2; Çolak, 2005: 11).

Ordu İçin Yulaf

Çeşitli kullanım alanlarına sahip olan yulaf özellikle hayvan beslenmesinde kullanılması dolayısıyla ayrı bir öneme sahip olmuştur (Sobayoğlu, 2017: 1; Şener, 2017: 1-2). Yulaf, hayvanlarda yağ birikimine neden olmaksızın kas proteininin yapımını sağlamaktadır. Atların çevik ve kuvvetli olmaları için yulafla beslendikleri ve geniş alanlarda yulaf tarımı yapıldığı birçok literatürde yer almaktadır (Şener, 2017: 1-2). Yulafın atlara etkisi konusunda ilginç bir bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiye göre yulaf özellikle atçılık alanında belirli ölçülerde yeme karıştırılarak kullanılmaktaydı. Bunun nedeninin kabuğunda bulunan % 0,2 oranındaki vanilin türü bir glikozitinle ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu, atlarda uyuşturucu etki yapıyordu. Yulafın atlar üzerinde böyle bir etkide bulunması ve bunun halk bilgisi olarak çok eski çağlardan beri Anadolu'da biliniyor oluşu akla bunun atın evcilleştirilmesi ile ilgili olabileceği ihtimalini getirmektedir (Uhri, 2012: 20-22).

Eski dönemlerden beri ekilen yulaf, örneğin divan şiirinde de bu yönüyle işlenmiş daha ziyade hayvan yemi anlamıyla kullanılmıştır. Değersiz görülmesi nedeniyle kötü şiire, dünyaya ve dünya malına teşbih edilmiştir. Yulafsızlıktan zayıf düşen atını görenler, onu satranç oyunundaki ata benzetmişlerdir: *“Alefsüzlükden oldı şimdi lâgar. Görenler esb-i satrancî sanurlar. Gülü de dikenî de yulaftı da aynı toprak beslemektedir”* (Saral, 2017: 80-81).

Yulafı değersiz gösteren şair dış görünüşe, bedenlere değil de insanın vicdanına bakılmasını önermektedir: *“Ebdâna nazar eyleme vicdâna güzer kıl. Hâkûn kimi gül kimisi hâr ü alef eyler”* (Saral, 2017: 80-81).

Yulafın daha çok at yemi olarak kullanılmasına karşın aynı işlevi gören arpa gibi farklı tahılların daha yoğun olarak yetiştirilmesi yulaf tarımının belirli bir düzeyi aşamamasına sebep olmuştur. Osmanlı

askeri sisteminde süvari kuvvetlerini oluşturan Tımarlı Sipahiler belirli sayıda at yetiştirmekle yükümlü tutulmuşlardı. Dolayısıyla at bakım ve muhafazasında adem-i merkeziyetçi yöntemler yem bitkilerine olan ihtiyacın yerel düzeyde karşılanmasını mümkün kılmıştı. XIX. yüzyılda tımar sistemi kaldırıldıktan ve ordu merkezleri taşraya yayıldıktan sonra ordunun kullandığı süvari ve top çeken atları da ordu merkezlerinde ve yüksek sayıda barındırılmaya başlanmıştır. Bu, atların iaşesinin temini meselesinde de yem bitkilerinin ve yulafın önemi oldukça artmıştır. Bu bakımdan Osmanlı Devleti'nde daha çok at yemi olarak kullanılan yulafın önem kazanması da XIX. yüzyıldaki ordu sistemi ile bağlantılıdır. Özellikle 1856 Kırım Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Macaristan'dan yüksek sayıda at ithal ederek ordu mevcudundaki atları dışarıdan temin etmeye başlaması ve bu atların da büyük oranda güçlü, kuvvetli, yüksek cidagolu top çekim atlarından oluşması yulaf ihtiyacını arttırmıştır. İthalat ve dışa bağımlılıktan önce Osmanlı Devleti'nde mevcut at cinslerinin ortak özelliği ise Anadolu'nun şartlarına uyum sağlamış, kanaatkâr cinslerden oluşmalarıydı (Akay, 2020: 39).

9 Şubat 1889 tarihinde Osmanlı Devleti'nde bulunan ehil hayvanların ıslahıyla ilgili bir plan hazırlanmıştır. Bu planda Osmanlı Devleti'nde at sayısının azalması ve artan at ithalatıyla bağlantılı olarak at yetiştiriciliğinde önemli yeri olan yulaf tarımının büyük çiftlik sahiplerine özendirilmesi konusunda tedbirler alınması önerilmiştir (BOA. İ. DH. 1123/87792). Dolayısıyla tahıllar içerisinde Anadolu çiftçisi tarafından pek revaç görmeyen yulafın bir yönüyle "keşfi" XIX. yüzyıl sonlarıdır. Bu süreçte başta Anadolu olmak üzere nitelikli at bulmanın zorlaşması ve artan ithalat at yetiştiriciliği konusunun önem kazanmasına yol açmıştır. Anadolu'nun ekonomik şartları gereği başta ordunun ihtiyaç duyduğu ve top çekmeye yarayan at sayısında ciddi bir düşüş söz konusudur. Diğer taraftan süvari hizmetine alınacak atlarda da ordu, cidago yüksekliği temel alınarak bir kıstas belirlemiştir. Bu kıstas genellikle 145-150 cm cidago yüksekliğiydi ve yetersiz beslenmeden dolayı Anadolu atlarının boylarında da bir gerileme söz konusuydu (Akay, 2020: 31).

At yetiştiriciliğine paralel olarak 1899 yılında Orman Ma'den ve Ziraat Nazırı Selim Bey tarafından Başkitabete gönderilen bir yazıda Osmanlı Devleti'nde yulaf ziraatının revaçta olmaması nedeniyle üretimin çok sınırlı düzeyde kaldığı ifade edilmiştir. Yulaf miktarındaki bu yetersizlik sebebiyle yulaf fiyatları yükselmiştir³². Fakat bir taraftan İstabl-i Âmire diğer taraftan ise ordu topçu ve süvari hayvanları için yulaf çok önemli bir tahıldır. Bu durum Osmanlı'da yulaf ziraatının artırılmasını gerektirmiştir. Bu konuda Sultan II. Abdülhamid'in 1899 yılında bir emri de bulunmaktaydı (BOA. Y. PRK. OMZ. 2/27). Bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla ordunun yulaf ihtiyacı daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. 1915 yılında Harbiye Nezareti'nden Teke Mutasarrıflığı'na gönderilen telgrafta ordu

---

³² Yulaf yetersizliği beraberinde farklı sorunları da ortaya çıkarmıştır. Erzurum'da yulaf ve saman üretiminin azalması nedeniyle hayvanlar elde kalmış, buna bağlı olarak da İstanbul'da et fiyatları 20 para civarında artmıştır (BOA. DH. ŞFR. 388/13).

hayvanlarının ölümle karşı karşıya kaldığı söylenip, hayatlarına olan bu tehdidin engellenmesi için çok acil olarak arpa, yulaf tedarik edilmesi istenmiştir (BOA. DH. ŞFR. 60/53).

Üretim Yetersizliği

İnsanoğlunun tarımı keşfetmesi ve yerleşik hayata geçişinden itibaren Anadolu dünyanın önemli tarım merkezlerinden biri olarak tahıl üretiminin yaygın olduğu coğrafyalar arasındadır. Osmanlı Anadolu'sunda tarım ürünleri içerisinde tahıl üretimi mühim bir yere sahiptir. Bunlar buğday başta olmak üzere arpa, çavdar, yulaf, mısır, darı, pirinç, çeltik, kaplıca gibi ürünlerdir. Osmanlı Devleti'nde yulafın üretimi, yulaf ürününün kullanım alanlarının görece darlığı, verimin düşüklüğü ve diğer tahıl ürünlerine göre kârının az olması gibi sebeplerle sınırlı ölçüde gerçekleştirilmiştir. Temettuat defterlerine göre Şuhud, Karamürsel, Anamur, Hendek ve İznik kazasında yulaf yetiştirildiği görülmektedir (Yiğit, Yücedağ, 2020: 215- 218). Gelibolu livası köylerine ait tahrir defterlerinin vergi kalemi olarak 1519 yılında yani yüzyıl başında kaydettiği bazı ürünler ağırlıklı olarak buğday (hınta), arpa (şa'ir), yulaf (alef)'tir (Orbay, 2017: 826).

Yakın dönemde de durum farklı değildi, Orman Ma'den ve Ziraat Nazırı Selim Bey de çiftçilerin yulaf tarımına rağbet göstermediğini anlatmıştır. Bunun temel nedeni yulafın diğer tahıllara göre kârlı olmamasıydı. Aşağıdaki tabloda gösterildiği üzere Osmanlı Devleti'nin Avrupa tarafında yulaf; buğday, arpa, çavdar ve mısırdan sonra en çok ekilen tahıl olmasına karşın dönüm başı hasılat düşüktür (Tablo 1).

Tablo 1: 1907 Senesinde Osmanlı Avrupa'sında Hâsil Olan Hububatın Kıymeti (Avrupa-yı Osmani, Ziraat İstatistiki, 1326: T1-ZI.)

Hububat Çeşidi	Umumi kıymeti	Hububat hasılatı kıymet-i umumisine nazaran		Hububatın dönüm başına hasılatı
	Kuruş	%		Kuruş
Buğday	459.971.032	40,24	Buğday	98,46
Arpa	197.049.989	17,24	Arpa	87,65
Yulaf	61.354.094	5,37	Yulaf	46,89
Çavdar	104.581.644	9,10	Çavdar	91,78
Kaplıca	15.047.530	1,32	Kaplıca	36,01
Darı	5.664.274	0,49	Darı	54,93
Mısır	280.333.567	24,52	Mısır	72,06
Burçak	10.248.260	0,90		296,33
Pirinç	8.777.848	0,77	Pirinç	
Yekûn	1.143.028.238	100	Ortalama	86,21

1909 yılında arazi toplamı 940.327.000 dönüm olan Osmanlı Devleti'nin arazisinin çoğunda hububat ekimi yapılmıştır: İlk sırada yer alan buğday ve arpayı çavdar, yulaf, burçak, kaplıca ve darı ekimi takip etmektedir. 1913 yılında üretilen ürünlerle miktarları incelendiğinde ise arpa 242.190 ton ile birinci sırada olup genel üretimin %12,7'sine denk gelmektedir. Buğday ekim alanı 1909 yılına oranla daralmış olmasına rağmen alınan ürün miktarında %27,6'lık bir gerileme olmuştur. 1913

yılındaki buğday, 1909 yılına kıyasla daha verimli olmuştur. Ürün miktarında üçüncü sırada yulaf bulunmaktadır. 16.059 ton ürün ile 1909 yılının yarısına gerileyen yulaf genel toplam içerisinde %11,4'lük paya sahiptir. Ayrıca bu dönemde burçak, yulaf ve çavdar benzeri diğer tahıl ürünlerinin fiyatında ufak tefek iniş ve çıkış olmuştur. Ancak büyük bir fiyat değişimi bulunmamaktadır (Çolak, 2005: 74, 81 ve 119).

Selim Bey'in ifadesine göre yulaf ziraati kuzey ülkelerinde yaygındı. Osmanlı topraklarının büyük bölümü daha mutedil iklime sahip olduğundan daha çok buğday ve arpa ziraati yapılmaktaydı. Osmanlı topraklarında iklimleri kuzey ülke iklimlerine benzeyen Erzurum, Sivas, Konya ve Ankara vilayetlerinde ve iklimi daha ılıman Edirne, Selanik, Hüdavendigar vilayetleriyle Canik Sancağı'nda ve bunlar gibi diğer mahallerde yulaf ekilmekte ise de toprağı verimli yerlerde buğday ziraati kârlı olduğundan çiftçiler doğal olarak bunu tercih ediyorlardı. Ancak bir tarlada sırasıyla birkaç sene buğday ekilmesi toprağın tarımsal verimini zayıflattığı için buğday ekilen topraklarda ertesi sene yulaf ekilmesinden dolayı bu mahsulün verimi sınırlı bir derecede kalıyordu. Bunun yanında tohumlukların tasfiye edilmesi nedeniyle az mahsul alınmaktaydı. Osmanlı'da yulaf ekimi ve yulafta verimin artırılması için 1899 yılından birkaç sene kadar önce Avrupa'dan muhtelif türlerde tohumluklar getirilerek numune çiftlik ve tarlalarına gönderilmiştir. Elde edilen tecrübeden, bunlardan yalnız Macaristan ve Perolifik çeşitlerinin uygun mahsul verdiği anlaşılmıştır. Söz konusu bu iki tür yulaftan 800 ve Almanya menşeli yulaf çeşitlerinden 200, toplam 1000 kilo yulaf getirilmesi ile buralarda ekim mevsimi olan sene sonlarına doğru dağıtılması ve yulafın ekilmesi ve diğer teferruatı hakkında bir risale neşredilmesi talep edilmiştir (BOA. Y. PRK. OMZ. 2/27).

İthalat ve Dışarıya Bağımlılık Endişesi

Osmanlı Devleti'nde yulaf ihtiyacının artması, ekim alanının geniş olmaması ve verimin de yüksek olmaması bu konuda çözüm üretilmesini gerektirmiştir. Bulunan çözümlerden ve üretimin artırılması çalışmalarının gerekçelerinden bir tanesi ülkeye yulaf ithal etme fikri olmuştur. 1899 yılında I., II. ve III. Ordu tarafından kullanılan hayvanların ihtiyacı olan yulafın yurt içinden tedarik edilen kısmının yetersizliği nedeniyle Amerika'dan yulaf ithal edilmesi düşüncesi gündeme gelmiştir. Üstelik ucuz fiyatla ithal edilecekti (BOA. HH. İ. 227/34; BOA. İ. HUS. 73/138; BOA. Y. PRK. OMZ. 2/27). Sultan II. Abdülhamid'in iradesi gereği çalışmalara başlanması ifade edilmiştir (BOA. İ. HUS. 73/138).

Yulaf ithalatının başladığına dair ilk belge Mart 1899 tarihine ve Washington Sefiri Tahsin Bey'e aittir. Bu belgede İstabl-i Âmire ile süvari askeri hayvanları için yulaf alınması gerektiğinden ve çok miktarda alınacağından İstanbul'da teslim edilmek üzere Amerika'dan ucuz fiyata satın alınıp alınmayacağı ve kaç kuruşa mâl olacağına tüccarlardan araştırılması istenmiştir. Araştırmalar neticesinde Amerika pazarında yulafın kıymetinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bushel yulafın (1bushel: 26 kg hesabıyla). En ucuz fiyat New York'ta teslim olunmak üzere 40 sentti. 40 Amerikan santimi ise 88 sent, 1 mecrediye hesabıyla takriben 9 kuruş 4 paradır ki pahalı bulunmuştur. Fakat 5-6

hafta sonra yulafın fiyatının 30 sente kadar düşeceği ifade edilmiştir. Ayrıca çok miktarda alınacaksa 30 sentten de aşağı alınabilecekti. O zaman ise takriben 6 kuruş 35 para eder ki buna gayet ucuz olan nakliye ücreti de ilave edildiğinde İstanbul pazarı fiyatından hayli ucuza gelmekteydi. Osmanlı Devleti'nin yulaf almak, özellikle de yüksek miktarda satın almak konusundaki arzusu Amerikan tacirlerince öğrenilince derhal yulafın fiyatının 2-3 kat fırlayacağı düşünülmüştür. Bu bilgileri gizli bir şekilde topladığını söyleyen Tahsin Bey birkaç hafta sonra fiyatlar düşüncü ve miktarın da tespit edilmesi durumunda yulaf alımı yapacağını ifade etmiştir BOA. Y. EE. 136/112).

Ancak ithalat yöntemiyle yulaf tedarik etme düşüncesi bir çekinceyi beraberinde getirmiştir: “Dışa bağımlılık”. Osmanlı Devleti yulaf konusunda dışa bağımlı olunmasını istememiştir. Bu amaçla Çiftlikat-ı Hümayunlarda yeterli miktarda yulaf üretimi yapılmasının çok önemli olduğu belirtilmiştir (BOA. HH. İ. 227/34).

Bir çalışmadan anlaşıldığı kadarıyla ecnebi memleketlerden Osmanlı'ya yulaf ithal edilmiştir. Buğday ve unun gümrük vergisinden muafiyetiyle ilgili kanun-ı muvakkat teklifi Mebusan Meclisi'nin Kasım 1915 tarihindeki oturumunda görüşülmeye başlanmıştır. Tartışmalar sonrasında gümrük vergisi muafiyeti kararı sadece un ve buğday için alınmamış, çavdar, arpa, mısır, yulaf, kepek, ot ve saman da bu karara dâhil edilmiştir (Çolak, 2005: 24).

Üretimi Artırma Çabaları

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılın son dönemlerinde yulaf ihtiyacının artması, yulaf üretiminin ise yetersiz oluşu bunun artırılması için çalışmaları başlatmıştır. Yulaf üretiminde, diğer pek çok tarım ürününde yapıldığı gibi tohum ıslahı veya ülke coğrafyasına uyumlu tohumların tedariki ve öncelikle numune tarlalarında denenmesi yöntemi uygulanmıştır.

İklimi yulaf üretimine elverişli bölgelerde numune tarlalarında yapılan ekim ve hasatlardan olumlu sonuç alındığı takdirde üretim yaygınlaştırılmaya çalışılıyordu. Erzurum numune ekim yapılan bölgelerden biriydi. Erzurum numune tarlası senelik raporuna göre Macar yulafı, yazlık yulaf üzerine denemeler gerçekleştirilmiştir (TZNM, 1328: 55).

Kastamonu Ziraat Çiftlik Mektebi'nde de zirai ürünleri denemesinde yulafa da yer verilmiştir. Ancak bir önceki sene son baharının kuraklığından yulaf ekilememiş ise de ilkbaharda ekilen Macar yulafı arpaya nispetle daha iyi sonuç vermiştir (TZNM, 1330: 999).

Kale-i Sultaniye'de de yulaf, tecrübe tarlalarında ekilmiştir. 1911-1912 yıllarında gübresiz olarak 200 m² arazide yulaf ekilmiştir. Yulafın Ocak 1912 tarihinde ekilmesi ve Haziran 1912 tarihinde hasat edilmesinden elde edilen netice şu şekildedir (Tablo 2):

Tablo 2: Kale-i Sultaniye'de 1911-12 Yılları Arasında Tecrübe Edilen Yulaf ve Verimi (TZNM, 1330: 1027).

	Hasılâtın vezn-i umumisi (kilo)	Danenin vezni (kilo)	Bire kaç isabet ettiği (kilo)
Yerli yulaf	50	50	12,5
Halkalı mektebinin yulafı	144	59	14,75
Macar yulafı	138	40	10
Siyah yulaf	146	52	13
Kış yulafı	152	56	14
Beyaz yulaf	151	60	15

Tabloda görüldüğü gibi Çanakkale tarafında denemesi yapılan yulafılardan en iyi verim beyaz yulaf, kış yulafı ve Halkalı Mektebi yulafıdır. Osmanlı Devleti'nin tohum olarak diğer bazı bölgelerde de denediği Macar yulafı bu bölgede iyi sonuç vermemiştir.

Yulafın görece yoğun olarak ekildiği bölgelerden bir diğeri Çatalca idi. Burada en çok arpa, buğday, çavdar, yulaf, mısır ekilmiştir. Yulaf tahıllar arasında üçüncü sırada yer almıştır. Yulaf en fazla killi toprakta yetiştiğinden Çatalca'nın güney tarafı yulaf tarımı bakımından daha uygundu. Kumlu toprakta yulaf hasılatı iyi sonuç vermemiştir. Yulaf derin topraktan hoşlandığından karasabanla yapılan tarım verimi düşürmüştür. Livada ekilen yulaf cinsleri ise sarı yulaf ve karagöz cinsleriydi. Ortalama olarak Saluri kazasında 1'e 6, Çatalca ve Çekmece'de 1'e 8 civarında verim alınmaktaydı. Kilesi 14 kıyye ağırlığındaki yulafın fiyatı ortalama 11 kuruştı (TZNM, 1330: 27). Bursa ziraat ameliyat mektebinde icra edilen denemelerden elde edilen tecrübeye 43 dönüm araziye, dönüm başı atılan 8,5 kg yulaf tohumundan dönüm başına 137,5 kg, toplamda ise 5918,5 kg yulaf elde edilmiştir (TZNM, 1328: 68).

Osmanlı'da tarımda "münavebe" yani sırayla farklı ürünler ekme sistemi benimsenmiştir. Çatalca'da en çok uygulanan münavebe usulü livanın güney tarafında Saluri, Büyük Çekmece, Kadıköy ve civar köylerde uygulanmıştır (TZNM, 1330: 28-29). Bu usule göre sıralama şu şekildedir:

1. Sene: Buğday veya arpa
2. Sene: Yulaf veya keten veya kaplıca
3. Sene: Arazi boş bırakılır

Daha esaslı bir münavebe usulü olarak yalnız bostanlarda uygulanmakta olan bir sistem bulunmaktadır (TZNM, 1330: 28-29).

1. Sene: Nadas edilmiş ve gübrenilmiş araziye kavun
2. Sene: Buğday

3. Sene: Yulaf veya keten veya kaplıca
4. Sene: Arazi boş bırakılır

Livanın ortasında yer alan yani Ermeni Köy, Ak Alan ve civar köylerde en çok uygulanan sistem ise şöyle olmuştur (TZNM, 1330: 28-29):

1. Sene: Buğday veya arpa
2. Sene: Yulaf
3. Sene: Keten
4. Sene: Boş bırakılır

Her ne kadar hububat fiyatları seneden seneye farklılık gösterse de Çatalca'daki fiyatlarla ilgili şöyle bir bilgi sunulabilir (Tablo 3):

Tablo 3: Çatalca'da Yulaf Verimi ve Kıymeti (TZNM, 1330: 37-38).

	Her sene husule gelen miktarı (kile)	Bir kilenin ağırlığı (kilo)	Bir kilenin ortalama fiyatı
Hububatın Cinsi			
Buğday	518944	28	26
Arpa	245759	20	16
Yulaf	388464	17	11
Çavdar	138274	25	22
Mısır	222334	28	16
Kuş yemi	124403	28	30
Keten	68274	27	32
Bakla	56514	27	20

Yukarıdaki fiyatlar ortalama fiyatlar olmakla beraber çiftçilerin pek çoğunun tüccara borcu olduğu için onlar genellikle tüccarın verdiği daha düşük fiyata ürünlerini satmaya mecbur kalmışlardır. Bunun önünün alınması ise ancak çiftçilerin sendika veya kooperatif şirketleri oluşturmalarıyla mümkün görülmektedir. Çiftçiler fahiş faizle borç almışlardır. Ayrıca çiftçiler tarımsal üretimde verimi artırmaya yarayan aletleri de alabilecek ekonomik güce de sahip değillerdi (TZNM, 1330: 37-38.). Ticaret, Ziraat ve Orman Nezareti Mecmuasındaki raporda geçen bu ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla yulaf ve genel olarak tahıl üretiminde yapısal nedenlerden kaynaklanan problemler göze çarpmaktadır.

Yulaf üretiminin ülke genelindeki durumu incelendiğinde yulafın, ihtiyacı karşılamayacak durumda olmakla birlikte üretim alanlarının pek de yetersiz olduğu söylenemez (Tablo 4).

Tablo 4: Osmanlı Devleti'nde Temel Tahıl Ürünleri Üretiminin Değişimi (Güran, 2017: 171, 188, 244).

Tahıl Türü	Ekilen arazi (dönüm)	Üretim miktarı (Ton)	Haslat (bin kuruş)
1897 yılı			
Buğday	29.269.709	1.943.530	1.849.832
Arpa	11.861.312	1.005.758	480.881
Çavdar	2.265.384	198.529	121.289
<i>Yulaf</i>	<i>1.645.591</i>	<i>94.249</i>	<i>32.570</i>
1909 yılı			
Buğday	37.807.804	4.372.057	3.767.689

Arpa	20.904.839	2.544.737	1.705.716
Çavdar	3.817.189	422.599	307.631
<i>Yulaf</i>	<i>2.973.846</i>	<i>350.133</i>	<i>198.180</i>
1913 yılı			
Buğday	37.420.212	4.886.956	3.207.172
Arpa	17.019.174	2.429.274	1.146.138
Çavdar	1.661.669	259.488	125.747
<i>Yulaf</i>	<i>1.354.094</i>	<i>203.638</i>	<i>103.943</i>

Tabloda görüldüğü gibi 1897 yılından 1909 yılına geçen süre zarfında yulaf ekilen arazi miktarında yaklaşık %85 oranında bir artış gözlemlenmektedir. Bu artış tahıl grubundaki diğer ürünlere göre daha fazladır. Yulafta görülen verim ve hasılat oranları ise ekilen arazi oranındaki artıştan daha fazladır. 1913 yılında ise toprak kayıplarıyla bağlantılı olarak tüm tahıl grubunda ekim alanları düşmüştür. Yine de yulaf 1913 yılında 1897 yılına göre daha az ekilmekle beraber ürün verimliliğinde kayda değer bir artış söz konusudur.

Tablo 5: Osmanlı Devleti'nin Avrupa Kıtasında Ekilebilir Tarım Arazisinde Yulafın Payı (Avrupa-yı Osmani, Ziraat İstatistiki, 1326: D).

	Ekilen Arazi		Yulaf ekilen arazinin genel araziye oranı	Yulaf ekilen arazinin hububat ekilen araziye oranı
	Dönüm	Hektar	Yüzde	
Yulaf	1.308.306	120.270	8,36	9,87
Yekûn	13.258.967	1.218.885	88,04	100

Tablo 6: Osmanlı Avrupa'sında Vilayet Bazında Yulaf Üretimi (Avrupa-yı Osmani, Ziraat İstatistiki, 1326: Z).

Hububat türü	Edirne		Selanik		Manastır		Kosova		Yanya		Çatalca		İstanbul	
	Hektar	%	Hektar	%	Hektar	%	Hektar	%	Hektar	%	Hektar	%	Hektar	%
Yulaf	45863	12	15390	7,6	7232	3,9	30221	9,4	10452	10,9	9826	32	1286	40
Yekun	381148		202610		185484		319481		96245		30706		3211	

Tablo 7: Osmanlı Avrupa'sında Bir dönümden alınan mahsul: (Avrupa-yı Osmani, Ziraat İstatistiki, 1326: S).

Hububat türü	Edirne		Selanik		Manastır		Kosova		Yanya		Çatalca		İstanbul	
	1 dönümden		1 dönümden		1 dönümden		1 dönümden		1 dönümden		1 dönümden		1 dönümden	
	Kile		Kile		Kile		Kile		Kile		Kile		Kile	
Yulaf	3,84		5,50		3,95		4,32		5,96		4,35		2,68	

Osmanlı Avrupa'sında yulaf ekilen 1.308.306 (120.270 hektar) dönüm arazide 1 dönümden ortalama 4,39 kile, toplamda ise 5,479,800 kile ürün alınmaktaydı (Avrupa-yı Osmani, Ziraat İstatistiki, 1326: B, R).

Tablo 8: Osmanlı Asya-Afrika, 1909 yılında Yulaf Üretimi (Asya ve Afrika-yı Osmani, Ziraat İstatistiki, 1326: 4).

	Ekilen arazi	Atılan tohum		Alınan Mahsul		Bir kilenin ağırlığı	Bir kilenin fiyatı
		Dönüme	Geneline	Dönümden	Genelden		
Vilayet	Dönüm	Kile				Kıyye	Kuruş
İstanbul	16445	0,89	14613	7	114920	16	14
Adana	458835	0,77	356513	7,32	3361615	15	8
Ankara	45590	0,91	41864	6	275435	14	10
Aydın	187571	1,32	249029	10,7	1890559	14	12
Bağdat	10	0,50	5	2,50	25	20	12
Beyrut	95570	1	96570	8,71	833200	21	15
Cezair Bahr-i Sefid	8640	0,93	7990	5,85	50600	14	12
Halep	22650	1,50	34575	12	271530	14	11
Hüdavendigar	94862	1,25	118287	10,28	975409	18	11
Suriye	29300	0,74	24650	4,90	143600	18	15
Sivas	85912	1,45	123748	8,55	735447	14	12
Trabzon	211154	0,53	113912	3,31	699515	15	10
Kastamonu	20658	1	20558	11,76	242882	15	16
Konya	124402	0,56	70527	6,11	760220	15	13
Musul	2000	1,50	3000	7	14000	24	7
İzmit	60620	1,08	65795	13,5	821200	13	10
Bolu	77300	1,08	84100	5,78	447200	11,7	11
Biga	78440	1,06	83609	9,50	746746	12	10
Kudüs	15416	1	15420	5	78080	20	18
Karesi	29865	0,88	26282	9,48	283360	13	11
Yekûn ve Ortalama	1665540	0,92	1547047	7,65	12745543	16	12

Yukarıdaki tabloda Erzurum, Bitlis, Basra, Diyarbakır, Trablusgarp, Mamuretü'l aziz, Van, Urfa, Bingazi vilayetleri ile Zor Sancağı'na dair bilgiye yer verilmemiştir. 1913 yılı itibariyle vilayetler arasında farklar olmakla birlikte yulafın ülke genelindeki kile fiyatı 5 kuruş 83 santim civarındaydı (Genç, 2022: 1082-1097).

Cumhuriyet döneminde 1960-65 yıllarına kadar yulaf ekim alanında artış olmuştur. Ekim alanlarının 400.000 hektara, üretiminin ise 600.000 tona ulaştığı kaydedilmiştir (Sobayoğlu, 2017: 1).

İhraç Yasağı

Orman ve Ziraat Nazırı Selim Bey'in ifade ettiği gibi Osmanlı Devleti'nde yulaf üretiminin yetersizliği XIX. yüzyılda ortaya çıkmış bir problem olarak görülmektedir. Özellikle at istihdamının merkezileşmesi yulaf ihtiyacını artırmıştır. Üretim yetersizliği 1890'lı yıllardan itibaren bazı tedbirlerin alınmasını gerektirmiştir. Bu tedbirlerin içerisinde iyi tohum tedariki, tecrübe tarlalarında denemeler, çiftçilere tohumluk dağıtımı, ihraç yasakları ve ahaliyi bilgilendirme amacıyla kitapçık bastırılması sayılabilir.

Osmanlı'da yulafın yetersizliğinin nedenlerinden biri zaman zaman yaşanan kuraklıklar olmuştur. Özellikle XIX. yüzyılda yaşanan birçok büyük çaplı kuraklık tahıl üretimini azaltan etkenlerdendi. Yulaf ihtiyacının ülke içerisinde karşılanamaması yulaf ihracatı yasağını beraberinde getirmiştir. 1902 yılında kuraklıktan kaynaklı olarak üretilen yulafın ihtiyacı karşılamaması nedeniyle İşkodra haricine yulaf ihraç edilmemesine dair bir yasaktan bahsedilmektedir (BOA. BEO. 1939/145397).

1902 yılında İşkodra'da uygulanan yulaf ihraç yasağı sadece Osmanlı sınırları için geçerli olmayıp yurt dışını da kapsamıştır. Karadağlı bir tacirin hububat ihracatı yasaklanmadan önce satın aldığı yulafın, yasak başlayınca, sevk edilmesine mâni olunmuştur. Bu tacir yulafı İşkodra'dan çıkaramayınca Karadağ Konsolosluğuna müracaatta bulunmuştur. Konsolosluk bu durumun mahkemede çözümlenmesi gerektiğini ifade etmiştir (BOA. DH. MKT. 614/40). Halk yulafın ihracına öyle çok tepki vermiştir ki bölgeye asker sevk edilmek durumunda kalınmıştır (BOA. DH. ŞFR. 317/37).

Benzer ihraç yasağı Aydın Vilayetinde de uygulanmıştır. 1912'de Aydın vilayeti tarafından gönderilen bir yazıda yulaf ihraç yasağının kaldırılması istenmiştir. Yazıda ecnebi memleketlere sevk ve ihracı daha önce yasaklanmış olan hububatlardan arpa, bakla vesairenin artık ihracına müsaade edildiği halde yulaf yasağı kaldırılmamıştır. Osmanlı Devleti'nde yulafın sarfı arpaya göre "hiç" raddesinde olduğu gibi yulafın bu iznin dışında bırakılması ticaret ve memleket menfaati adına mugayir ve adalet olamayacağından söz konusu iznin yulafı da kapsayacak şekilde genişletilmesinin Aydın vilayetine telgrafla bildirilmesi ifade edilmiştir (BOA. BEO. 4126/309408).

1912 yılında Aydın vilayetinden yulaf ihracı yasağının kaldırıldığı ifade edilmiştir (BOA. MV. 172/20). Maliye Nezareti'nden gönderilen yazıda samana duyulan ihtiyaç nedeniyle yulaf ihracatının men edilmesi kararının devam ettirilmesine karar verilmiştir (BOA. BEO. 4142-310630). 1913'de ise samana duyulan ihtiyaç ve ordunun yulafa gereksinimi sebebiyle ilgili bölgelerden buğday, arpa ve yulafın ihraç yasağının devam ettirilmesinden bahsedilmiştir (BOA. MV. 178/82). Aynı dönemde yulafın ihracı zaman zaman serbest bırakılmasına ve yasaklanmasına karşın Meclis-i Vâlâ'nın Aydın vilayeti için saman tedarikinde görülen zorluk sebebiyle Harbiye Nezareti yulafın hem arpa hem saman hem de ot yerine kullanılabilmesi gibi bir özelliği olması dolayısıyla yulaf ihraç uygulamasının devam ettirilmesini talep etmiştir (BOA. BEO. 4139/310369). Benzer yasaklar Edirne, (Tabakoğlu, Karateşir, 2017: 13) Çanakkale, Lapseki ve Karabiga'yı da kapsayacak şekilde yulafın kıtlık dönemlerinde uygulanmıştır (Tabakoğlu, Karateşir, 2017: 12).

Birinci Dünya Savaşı ortaya çıkınca Osmanlı Devleti'nde ordunun ve memleketin ihtiyaçlarının artmasından kaynaklı zaman zaman bazı maddelerin ihracı yasaklandığında bunlar arasında yulaf da olmuştur. 21 Nisan 1914 tarihinde yani savaş başlamadan önce Dâhiliye Nezareti tarafından askerler için gerekli olan belirli şartlardaki atların ihracatına müsaade edilmemesi istenmiştir. İhracına izin verilen maddeler dışında askeriyece memlekette kalması gerekli görülmeyen tütün, fındık ve halı gibi

malların ihraç edilmesine 28 Nisan 1914 tarihinde izin verilmiştir. Gelişen olaylar, Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin Almanya tarafında savaşa dâhil olmasıyla Osmanlı Devleti'nde ithalat ve ihracatla ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre bir yandan ihracata sınırlamalar getirilirken diğer taraftan savaşta müttefik devletlere ihracatta kolaylıklar sağlanmıştır. Bunun bir örneği Almanya'dır. Alman tacirlerin İzmir'den Almanya'ya yapmak istedikleri 110.000 kile kuru üzüm ihracatına Aralık 1914 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile izin verilirken Osmanlı Devleti'nden ihraç edilmesi yasaklanan maddeler listesi de hazırlanmıştır. Buna göre buğday, dakik, irmik, nişasta, mısır, fasulye, nohut, mercimek, bakla, bezelye, börülce ve çeşitli hububatlar, patates, pirinç, yağ, zeytinyağı, soğan, tuz, pekmez, bal, pastırma, sucuk, arpa, saman, yulaf, kepek, ot ve hayvanlara mahsus olan her çeşit ağziye, kimyasal işlemler, sabun, sığır derisi, kıymetli kürkleri, gocuk imalatına mahsus her türlü post, kereste ve her çeşit inşaat malzemesi, çuval, harar ve emsali, maden kömürü, kok kömürü ve her tür filizat madeni, ispirto, petrol, ham petrol, bākūra, benzin, her çeşit makine yağı, güherçile Osmanlı Devleti'nden ihracı yasak olan maddelerdendi. (Çolak, 2005: 34-35).

1914 yılı sayımına göre Osmanlı Devleti'nde 958.576 dönüm yulaf ekilmiştir. Bunun 96.222 dönümü Aydın vilayetine aittir. Söz konusu yılda 162.126 ton yulaf üretilmiştir. Mondros Mütarekesi imzalandığında iaşe teşkilatının depo ve ambarları artık boş bulunmaktaydı. İnsanlara ekmek yerine verilen 100 dirhem arpa, bakla ve yulaf ile karışık mamul hem miktarca az hem de lezzetsiz ve gıda kıymeti bakımından yetersiz olmuştur. İşgal yıllarında yulaf ekim arazisi 1914 yılına nispetle %46 daralmıştır. Savaştan önce 66 milyon dekar alanda hububat ekimi yapılıyorken, savaş sonrasında bu alan 35 milyon dekara gerilemiştir. İnsanlar açlık tehlikesine maruz kalmıştır. Ekmeklik hububata arpa, yulaf, süpürge tohumu ve palamut karıştırılmıştır. Savaşın oluşturduğu maddi ve manevi açıdan böyle zor bir ortam ithalat ve ihracat işlemlerinin İaşe Nezareti'ne bağlanmasını gerektirmiştir. Mütareke sonrasında ise Osmanlı Devleti yeni üretim ve ticaret politikaları takip etmiştir. 1919 yılı Şubat'ında "*Osmanlı İthalat ve İhracat Heyeti*"nin kurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bir ihracat nizamnamesi hazırlanmıştır. Buna göre Osmanlı Devleti'nden bazı maddelerin ihracı yasaklanmıştır. İhracı men edilen maddeler arasında yulaf da bulunmaktadır (Çolak, 2005: 55-99).

Sonuç

Besleyici bir tahıl olması dolayısıyla yulaf eskiden beri insan beslenmesinin yanı sıra hayvan yemi olarak da kullanılmıştır. Hayvanlarda kas gelişimini destekleme ve yağ biriktirmeme özelliği dolayısıyla Osmanlı'da yulafın en önemli kullanım alanının hayvan yemi olduğu söylenebilir. Yulaf, özellikle atların beslenmesi için ayrı bir önem arz etmiştir. Osmanlı'da zaman zaman yulaf ihracatının yasaklanmasının nedeni de atların beslenmeleri için ihtiyaç duyulan yulaf gereksinimi olmuştur. Devletin takip ettiği millilik anlayışı doğrultusunda dışarıya bağımlı olmamak için yulaf ithalatı gündeme gelmişse de sıcak bakılmamıştır. İstabl-i Âmire ile süvari askeri hayvanları için çok miktarda yulafa gereksinim duyularak Amerika'dan ucuz fiyata yulaf satın alınmasının mümkün olup olmadığının araştırılması istenmiştir. Özellikle savaş yıllarında ordu ve halkın ihtiyacı nedeniyle ihracatı

yasaklananlar listesinde yulaf da bulunmaktadır. Ayrıca gereksinim duyulan yulaf üretimini artırma yolunda Osmanlı'da birtakım çalışmalarda bulunularak iklimi yulaf üretimine elverişli bölgelerde numune tarlaları oluşturulmuştur. Hasattan olumlu sonuç alınır ise üretim yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Diğer pek çok tarım ürününde olduğu gibi yulaf üretiminde de tohum ıslahı ve ülke coğrafyasına uyumlu tohumların tedarik edilmesi önemsenmiştir.

Kaynakça

- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Meclis-i Umum, Dosya No: 10, Gömlek No: 73.
- Bab-1 Ali Evrak Odası, Dosya No: 1939, Gömlek No: 145397; 4126, Gömlek No: 309408; 4139, Gömlek No: 310369; 4142, Gömlek No: 310630; 4189, Gömlek No: 314147.
- Dâhiliye Mektubî Kalemi, Dosya No: 614, Gömlek No: 40.
- Dâhiliye Şifre, Dosya No: 317, Gömlek No: 37; Dosya No: 388, Gömlek No:13; 60 Gömlek No: 53.
- Hazine-i Hassa İradeler, Dosya No: 227, Gömlek No: 34.
- İrade Dâhiliye, Dosya No: 1123, Gömlek No: 87792.
- İrade Hususi, Dosya No: 73, Gömlek No: 138.
- Meclis-i Vükela Mazbatalar, Dosya No: 172, Gömlek No: 20; Dosya No: 178, Gömlek No: 82; Dosya No: 179, Gömlek No: 33.
- Yıldız Perakende Evrakı Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti Maruzatı, Dosya No: 2, Gömlek No: 27.
- Akay, T. (2020). *Osmanlı ordusunda at (1856-1908)*. İstanbul: İdeal Kültür Yayınları.
- Asya ve Afrika-yı Osmani, ziraat istatistiki, 1325 Senesi, (1326)*. Osman, Maden ve ziraat Nezareti İstatistik İdaresi, Numro 2, İstanbul: Dersaadet Mahmud Bey Matbaası.
- Atik Gürbüz, İ. (2019). Osmanlı dönemi metinlerinde ekmek ve ekmekle ilgili anlam çerçeveleri, Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 3/4, 348-376. <https://doi.org/10.34083/akaded.650245>
- Avrupa-yı Osmani, Ziraat İstatistiki, 1323 Senesi, (1326)*. Osman, Maden ve Ziraat Nezareti İstatistik İdaresi, İstanbul: Dersaadet Mahmud Bey Matbaası.
- Çolak, F. (2005). II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Batı Anadolu'da üretim ve dış ticaret (1908-1923) (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Genç, S. (2022). 20. yüzyıl başlarında Amasya Sancağı'nda tarım ve hayvancılık sektöründeki üretim ve fiyatlar. International Social Mentalityand Researcher Thinkers Journal, 8(60), 1082-1097. DOI: 10.29228/smryj.62770
- Güran, T. (2017). *Resmi istatistiklere göre Osmanlı toplum ve ekonomisi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kayhan, O. (2017). Osmanlı İmparatorluğu'nda tarımsal üretkenlik üzerine tetkikat ve notlar, Belleten, 81/292, 787-856. DOI: 10.37879/belleten.2017.787.
- Özden Şener, E. (2017). Bursa ekolojik koşullarında yulaf çeşitlerinin agronomik ve morfolojik özelliklerinin belirlenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

- Saral, G. (2017). 16. yüzyıl divanlarında mutfak kültürü (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Sobayoğlu, R. (2017). Karaman şartlarında yulaf çeşitlerinin verim ve kalite özellikleri yönünden değerlendirilmesi (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Tabakoğlu, A., Karateşir, B. (2017). İstanbul'un iaşesinde Trakya bölgesinin rolü, Sosyal Bilimler Metinleri, 1, 1-23.
- Ticaret ve Ziraat Nezareti Mecmuası, (1328). 3. Sene, Adet: 23-25. İstanbul: Matbaa-i Hayriye.
- TZNM. (1328). 3. Sene, 31 Mart 1328, Adet: 17. İstanbul: Matbaa-i Hayriye.
- TZNM. (1330). 5. Sene, 30 Nisan 1330, Adet: 37-38. İstanbul: Matbaa-i Hayriye.
- Uhri, A. (2012) Atın Evcilleştirilme Kriterlerinden Biri Olarak Yulaf, Beynəlxalq Avrasiya Arxeologiyası Konfransı International Congress of Eurasian Archaeology, Azərbaycan, 20-22.
- Yiğit İ., Yücedağ, C. (2020). XIX. yüzyıl Anadolu'sunda tarımsal ürün çeşitliliği, Doğu Coğrafya Dergisi, 25(43), 209-236. DOI: <https://doi.org/10.17295/ataunided.718820>
- Yulaf, *Yeni Türk Ansiklopedisi*, 12/1985: 4801.

Kentsel Yaşamda Hobi ile Meşgul Olmanın Sosyolojik Etkileri: Iğdır Üniversitesi Hobi Bahçesi Örneği

Musa YILMAZ*
Kasım ŞAHİN**

Öz

Bu çalışmanın amacı, kentsel yaşamın sunduğu boğucu ve stresli durumuyla başa çıkmaya yönelik hobi bahçesi ile meşgul olmanın, sosyolojik ve sosyo-psikolojik etkilerini saha çalışması yaparak ortaya koymaktır. Çalışma, nitel yöntemle dayalı görüşme tekniği ile elde edilen verilere dayanmaktadır. Araştırmanın deseni fenomenolojidir. Amaçlı örneklem tekniği kapsamında, hobi bahçeciliğinde daha önce deneyim sahibi olan 16 kişi araştırmaya katılımcı olarak seçilmiştir. Katılımcıların, Iğdır Üniversitesi çalışanı olması, onların üniversite bünyesinde işletilen hobi bahçeciliğinde deneyim sahibi olmaları konusunda etkili olmuştur. Araştırmada elde edilen sonuçlara göre, hobi bahçesi ile meşguliyetin, insanlara hem sosyolojik hem de sosyo-psikolojik olarak olumlu katkı yaptığı anlaşılmaktadır. Hobi bahçesinin kullanımı ile sadece sebze, meyve ve çiçek elde edilmemekte, aynı zamanda ailelerin, yakın çevre ve iş arkadaşların bir araya gelerek sosyal aktivite ve sosyalleşme imkânı kazanılmaktadır. Bununla beraber hobi bahçelerinin, stres atma, zihinsel rahatlama ve motivasyon artırma etkisi bakımından sosyo-psikolojik ve fizyolojik etkileri olduğu saptanmıştır. Yetiştirilen ürünlerin gelişimini, büyümesini ve meyve vermesini izlemek ve tefekkür etmek, manevi huzur verici, keyif ve mutluluk verici olduğu, bu durumun ise insanın yaşam kalitesine, kişisel gelişimine ve mesleki hayatına olumlu katkı yaptığı tespit edilmiştir. Ayrıca hobi bahçesi ile meşgul olmanın, insanlara bir şeyleri yapma, başarıya, kendini ispatlama fırsatı sunduğu ve kendine güven duygusu kazandırdığı sonucuna da varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Sosyalleşme, Psikoloji, Hobi Bahçesi, Iğdır

Sociological Effects of Being Busy with Hobby in Urban Life: The Case of Iğdır University Hobby Garden

Abstract

The aim of this study is to reveal the sociological and socio-psychological effects of being busy with the hobby garden to cope with the suffocating and stressful situation offered by urban life, by doing fieldwork. The study is based on the data obtained by the qualitative method-based interview technique. The pattern of the research is phenomenology. Within the scope of the purposeful sampling technique, 16 people who had previous experience in hobby gardening were selected as participants in the research. The fact that the participants are employees of Iğdır University has been effective in their experience in hobby gardening operated within the university. According to the results obtained in the research, it is understood that the occupation of the hobby garden makes a positive contribution to people both sociologically and socio-psychologically. With the use of the hobby garden, not only vegetables, fruits and flowers are obtained, but also the opportunity for social activity and socialization is gained by bringing families, close friends and colleagues together. In addition, hobby gardens have been found to have socio-psychological and physiological effects in terms of stress relief, mental relaxation and increasing motivation. It has been determined that watching and contemplating the development, growth and fruiting of the products grown is spiritually peaceful, enjoyable and happy, and this situation makes positive contributions to the quality of life, personal development and professional life of the person. In addition, it was concluded that being busy with the hobby garden offers people the opportunity to do something and prove themselves, and gives them a sense of self-confidence.

Keywords: Sociology, Socialization, Psychology, Hobby Garden, Iğdır

Geliş/Received: 03.05.2022

Kabul/Accepted: 06.06.2023

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışma için Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan (16.03.2023 tarihli ve 2023/5 sayılı) etik kurul onayı alınmıştır.

* Dr., musayilmaz14@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9929-7814

** Dr. Öğr. Üyesi, Iğdır Üniversitesi Tarım Ekonomisi Bölümü Tarım İşletmeciliği Anabilim Dalı, kasim.sahin@igdir.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6764-181X

(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Türkiye’de 1950’lerde başlayan kitlesel göç ve hızlı kentleşme süreci, nüfusun kentlerde yoğunlaşmasını beraberinde getirmiştir (Keleş, 1993: 41). 2020’li yıllara gelindiğinde, kentsel nüfus oranı yaklaşık %93’lere ulaşırken, kırsal nüfus %7’lere gerilemiştir (TÜİK, 2021). Bu dramatik kentleşme olayı ile birlikte, kent ortamında beton arasında sıkışan insanın doğadan kopuşu kaçınılmaz olmuştur. Kentsel mekânda oldukça kısıtlı bir alanda ancak yer bulan doğal yaşam alanının (yeşil alanlar, hobi bahçeleri vb.) yetersiz olması, kent insanının sıkıcı ve boğucu bir ortamda yaşamasını zorunlu kılmıştır. Bu durum, toplumsal yaşamda sosyolojik ve psikolojik sorunlara yol açabilmektedir. Bu nedenle, insanın doğa ile kopan bağlarının yeniden kurulması önem arz etmektedir. Bu bağlamda, kentsel mekânda insanın doğa ile ilişkisinin bir derece kurulduğu alanlar “hobi bahçeleri” olarak görülebilir (Çelik, 2018: 9-11).

Hobi bahçesi kavramı ayrıntılı olarak irdelendiğinde, öncelikle “hobi” kavramı “uğraşı” anlamına gelmektedir (TDK, 2023). Daha genel açıdan ifade edildiğinde hobi, “kişinin özellikle rahatlamak için uğraştığı normal mesleğinin dışında bir arayış” ya da “bir kişinin zevk için zaman ayırdığı bir ilgi alanı veya faaliyet” olarak tanımlanabilir (URL-1). Bu tanımlardan hareketle hobi kavramının üç sacayağı olduğu söylenebilir. Birincisi, bireyin mesleği dışında yaşanan bir şey olması, diğeri bireyi rahatlatıcı işleve sahip olması ve son olarak, uğraşı özelliği taşımasıdır (URL-2).

Bu bilgiler ışığında insanların asıl uğraşlarının dışında boş zamanlarında yaptıkları her aktivitenin hobi olarak sayılması ne kadar doğru olabilir? Sürekli olarak sosyal medyayı takip etmek veya televizyon izlemek gibi düşüncesizce şeyler yaparak zamanın nasıl geçtiğini anlamamak kolaydır. Ancak hobiler yapılan şeyin anlamlı ve keyifli bulunmasıdır. Hobiler, tek başına sessiz vakit geçirmek, başkalarını ziyaret etmek, yemek yapmak, doğa ile iletişim kurmak, spor yapmak ve hatta tatil yapmak arasında değişebilir. Hobi olarak zevkli faaliyetlere gönüllü olarak katılmak insanların ruh sağlığına olumlu katkılar yaptığı bilinmektedir (URL-3).

Hobi olarak değerlendirilen hobi bahçeleri ise, kentte yaşayanların serbest ve boş zamanlarında genellikle sebze ve meyve üretimi için kullandıkları küçük tarım parselleri olarak tanımlanabilir (Yılmaz, Turgut ve Demircan, 2009: 96). Ancak, hobi bahçesi kavramı, sadece toprak ve bitki bağlamında bir ifade değil, aynı zamanda sosyolojik ve sosyo-psikolojik derinliğe sahip bir ifadeyi de kapsamaktadır. Bu bağlamda, iş saatleri dışında boş zaman değerlendirme yerleri ya da faaliyetleri olarak görülen, alışveriş merkezleri, eğlence mekânları, tatil yerleri ve sosyal medya uygulamaları gibi kitlelerin hayatını işgal eden unsurlar arasında, hobi bahçelerinin de yerini aldığı söylenebilir (Yılmaz, 2021: 993).

Hobi bahçeleri, kent içinde veya kentin yakınlarında kurulan ve kent sakinlerinin doğa ile buluşmasını sağlayan boş zaman değerlendirme yerleridir. Bu doğa ortamı, toplumun sosyal, fiziksel ve zihinsel sağlığını iyileştirme ve yaşam kalitesini artırma bakımından önemli rol oynamaktadır

(Aliağaoğlu ve Alevkayalı, 2017; Çelik, 2018; Kef, 2015; Yılmaz Çildam, 2022). Bu bahçeler, kent sakinlerine doğal yaşam alanı oluşturmanın yanında, özellikle, toplumun dinlenebileceği, sevdiği ile beraber vakit geçirebileceği ve birçok etkinlikleri yapabileceği sosyal bir alan oluşturmaktadır. Bu sayede toplum, sosyolojik yönden iletişim kurma, yaşadığı sorunlarla başa çıkma, iş hayatının olumsuz etkilerini üzerinden atma ve kentin boğucu atmosferinden uzaklaşma gibi etkinliklerde bulunabilmektedir (Aliağaoğlu ve Alevkayalı, 2017: 196-197). Dolayısıyla bu bahçeler, sosyolojik bakımdan toplumun, serbest ve boş zamanlarında kentin yoğun yaşam temposundan uzaklaşarak doğada serbest zaman geçirmesini sağlarken aynı zamanda çeşitli ürün yetiştirerek doğa ile bütünleşmesini sağlayan küçük parseller olarak görülebilir (Yasak, Özay ve Akbay, 2020: 287).

Sosyolojik açıdan birçok olumlu etkileri bulunan hobi bahçelerinin, insanlara bireysel olarak da önemli etkilerinin olduğu söylenebilir. Bu doğal yaşam yerleri, bireylerin fiziksel ve psikolojik açıdan kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlayan yerler olarak görülebilir. Özellikle, stresten uzaklaştırma, rahatlatma, iyileştirme, iyi hissettirme, yenilenme sağlama ve motivasyon artırma etkisi bakımından, sosyo-psikolojik ve fizyolojik etkilere sahip olan yerler olduğu söylenebilir (Çalışkan Mimarlar, 2020: 20). Bununla beraber, insanlara fiziksel aktivite, zihinsel rahatlama ve sosyal iletişim imkanları sağlayan söz konusu doğal yaşam alanları hem bireyin yaşam kalitesine, kişisel gelişimine ve ruhsal durumuna olumlu etki yapabilir hem de depresyon ve günlük endişelerle mücadele etme gibi durumlarla başa çıkmaya yönelik katkı sağlayabilir.

Kent ile kırsal alan arasındaki en önemli farkın, doğal yaşam alanları (yeşil alanlar) olduğu söylenebilir. Çünkü kırsal yaşamda doğa, gündelik hayatın bir parçası iken, kentsel hayatta doğa, kısıtlı ve belirli bir alanda ancak yer edinebilmektedir. Kentsel mekânda doğal yaşam alanının azlığı, toplumun sosyal sorunlar yaşamasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla hobi bahçeleri, insani var oluşun yeniden kendine özgü bir ifadesi ve doğadan kopan insani bağların yeniden kurulduğu alanlar olarak görülebilir. Bu bağlamda, hobi bahçeciliği kavramı, toprak-bitki bağlamından çok öte, sosyolojik ve psikolojik bir derinliğe de sahip olduğu anlaşılmaktadır (Çelik, 2018: 10).

Bu çalışma nitel yöntemle dayalı görüşme (mülakat) tekniği ile elde edilen verilere dayanmaktadır. Çalışmanın konusu, insan-doğa ilişkisi bağlamında hobi bahçelerinin sosyolojik ve sosyo-psikolojik etkileridir. Bu bağlamda, araştırmanın problemi, doğa ortamı olan hobi bahçelerinin, insanın sosyolojisine ve psikolojisine olan etkilerinin belirlenmesidir. Çalışmanın amacı, kentsel yaşamın sunduğu boğucu ve stresli durumuyla başa çıkmaya yönelik stratejiler geliştirme bağlamında hobi bahçeleri ile meşgul olmanın, sosyolojik ve sosyo-psikolojik etkilerini saha çalışması yaparak ortaya koymaktır.

Yöntem

Bilimsel araştırmalarda kullanılan yöntemin, hedeflenen amaca uygun olması önem arz etmektedir (Karasar, 2012: 75). Araştırmanın amaca uygun olarak gerçekleştirilmesi için takip edilen

yol, usul, zihinsel tutum ve yaklaşım, amaca uygun araştırma planını ifade etmektedir (Günay, 2016: 152). Buna göre yöntem, gerçeğe ulaştıran harita ya da izlenmesi gereken yol anlamına geldiği söylenebilir (Arslantürk, 2016: 63). Bu çalışma, nitel yöntemle dayalı bir saha çalışmasıdır. Araştırma deseni olarak, çalışmanın amacına uygun nitel araştırma modellerinden fenomenolojik çözümleme deseni benimsenmiştir. Edmund Husserl'e göre, bir öz ontolojisi olan fenomenoloji, “özü görüleme” yöntemidir (Öktem, 2005: 28-29). İnsanların karşılaştığı ve günlük yaşamında farkında olduğu ancak ayrıntılı bilgi sahibi olmadığı ya da üzerinde çok düşünmediği olay, deneyim ve durum gibi olguları derinlemesine inceleyen fenomenoloji, insanların deneyimlerinin özüne ulaşmayı hedeflemektedir (Creswell, 2009; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada, araştırmaya katılan katılımcıların hobi bahçesi ile ilgili yaşamış oldukları deneyim, hissettikleri algılar ve düşünce dünyaları, sosyolojik ve psikolojik açıdan nitel bir anlayışla anlaşılmasına çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu çalışmada, nitel araştırmanın doğasına uygun ve çalışmanın amacına yönelik, olasılığa dayalı olmayan örneklem tekniği kapsamında, amaçlı örneklem tekniğine dayalı uygun durum örnekleme tekniği uygulanmıştır. Bu amaçla, fenomenoloji deseninin amaçları doğrultusunda, hobi bahçeleri üzerine meşgulliyet konusunda deneyim sahibi olan kişiler, çalışma gurubu olarak tercih edilmiştir. Hobi bahçesi, Iğdır Üniversitesi bünyesinde işletilmektedir. Katılımcıların üniversite çalışanı olması, onların hobi bahçeciliğinde deneyim sahibi olmaları konusunda etkili olmuştur. Dolayısıyla, amaçlı örneklem tekniklerinden uygun durum örnekleme kapsamında, hobi bahçeciliğinde daha önce deneyim sahibi olan 16 kişi araştırmaya katılımcı olarak seçilmiştir. Katılımcılar üniversite çalışanlarından oluşmaktadır. Katılımcıların yaşları 30 ile 59 arasında değişmekte olup, mesleki hayatları ise, üniversite bünyesinde faaliyet göstermektedir. Söz konusu çalışma grubunun tercih edilme nedeni, hobi bahçeciliğinde bilgili ve deneyimli olmalarıdır.

Veri Toplama Süreci

Bu çalışma, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan araştırma tekniklerinden görüşme ile elde edilen verilere dayanmaktadır. Görüşme, sözlü iletişim yoluyla derinlemesine veri toplama tekniğidir. Bu sayede, insanların çeşitli konulardaki bilgi, deneyim, düşünce, tutum ve davranışları ile bunların olası nedenlerinin öğrenilmesi ve anlaşılması mümkün olabilmektedir (Karasar, 2012: 165-166). Görüşme, katılımcıların sayısına ya da uygulanan kuralların katılıma göre sınıflara ayrılabilir. Bu çalışmada, veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme kullanılmıştır. Görüşme esnasında kullanılan araç ise, yarı yapılandırılmış görüşme formudur. Yarı yapılandırılmış görüşme formunun hazırlanma sürecinde hem çalışmaya özgü sorular hazırlanmış hem de literatür taraması yoluyla hobi bahçesi ile ilgili yapılan bilimsel araştırma soruları incelenerek, bazı sorular Çelik (2018) ile Çalışkan Mimarlar'ın (2020) çalışmasındaki sorulardan esinlenerek oluşturulmuştur. Görüşme formu ile ilgili olarak, konu uzmanı öğretim üyelerinin görüşleri alınmıştır. Uzman görüşlerinden elde edilen veriler

doğrultusunda araştırmacı tarafından soruların açıklığı, uygunluğu ve yeterliliği gibi açılardan görüşme formu yeniden incelenerek, gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Hobi bahçesi ile uğraşan ve deneyim sahibi olan katılımcılara, yapılacak olan görüşmenin konusu hakkında önceden bilgi verilmiş, daha sonra araştırmacı tarafından görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, üniversite kampüsünde her katılımcının kendi odasında, sessiz ve sakin bir ortamda yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler esnasında ses kaydı cihazı kullanılmasına izin veren katılımcıların görüşleri kaydedilmiştir. Bununla beraber araştırmacı tarafından görüşmeler yazılı olarak kaydedilmiş olup, katılımcılarla yaklaşık 25-30 dakika süren görüşmeler yapılmıştır. Böylece, katılımcıların hobi bahçesi deneyimleri ile ilgili görüşleri ayrıntılı olarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Bilimsel araştırmanın en önemli ölçütlerinden birisi, elde edilen sonuçların inandırıcılığıdır. Bu bağlamda, geçerlik ve güvenirlik bilimsel araştırmalarda en yaygın kullanılan iki ölçüt olarak kabul edilir. Nitel araştırmada geçerlik ve güvenirlik ifadelerinin yanı sıra, inanılrlık, sonuçların doğruluğu ve araştırmacının yetkinliği gibi ifadeler de kullanılabilir (Krefting, 1991). Araştırma sonuçlarının inanılrlığını artırmak için bazı uygulamalar yapılabilir. Özellikle, uzun süreli etkileşim, katılımcı teyidi ve uzman incelemesi bu uygulamalardan bazılarıdır (Holloway & Wheeler, 1996). Dolayısıyla, bu çalışmada geçerlik ve güvenirliği etkileyen ve tehdit eden faktörleri en aza indirmek ya da ortadan kaldırmak amacıyla çeşitli önlemler alınmıştır.

Geçerlik ile ilgili alınan önlemler iç geçerlik ve dış geçerlik olmak üzere iki aşamalı gerçekleştirilmiştir. Birincisi, çalışmanın iç geçerliğini sağlamak bakımından; uzman görüşleri alınmış, katılımcı teyidi yapılmış, doğrudan alıntı yapılmış ve yeterli olacak sürede etkileşim sağlanmıştır. İkincisi, çalışmanın dış geçerliğini sağlamak bakımından; veri toplama aracı ve süreci açıklanmış, verilerin analiz süreci, çalışma grubunun özellikleri ve seçim şekli belirtilmiş, çalışmanın uygulama süreci ve araştırmacının rolü belirtilmiş, araştırmaya katılan katılımcıların, çalışmanın amacına katkı sağlayacak uygun kişilerden oluştuğu belirlenmiştir.

Güvenirlik ile ilgili alınan önlemler ise iç güvenirlik ve dış güvenirlik olmak üzere iki aşamalı gerçekleştirilmiştir. Birincisi, çalışmanın iç güvenirliğini sağlamak bakımından; veriler yazılı olarak kayıt altına alınarak veri kaybının önlenmesi ve elde edilen bulguların yorum yapılmadan sunulması sağlanmıştır. İkincisi, çalışmanın dış güvenirliğini sağlamak bakımından; elde edilen veriler arasındaki tutarlılık kontrol edilerek, çalışmanın sonuç kısmında gerekli tartışmalara yer verilmiştir.

Verilerin Analizi

Nitel yöntem çerçevesinde görüşme tekniğine dayalı yapılan bu çalışmada, hobi bahçesi ile meşgul olan katılımcıların, görüşme protokolündeki soruları samimi olarak cevaplamaları ve bu cevapların derinlemesine analiz edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, hobi bahçesi ile meşgul olan katılımcıların yarı yapılandırılmış görüşme formundaki 10 maddelik açık uçlu sorulara

verdiği cevaplar doğrultusunda elde edilen veriler, betimsel analize tabi tutulmuştur. Hobi bahçesi ile meşgul olup bu konuda bilgili ve deneyim sahibi olan 16 katılımcı ile yapılan görüşmelerde, ad ve soyadı bilgilerine araştırma etiği gereği yer verilmemiş, katılımcılar görüşme sırasına göre K1, K2, K3...K16, şeklinde kodlanmıştır. Her bir katılımcının demografik özelliği Tablo 1’de sunulmuştur. Bulgular kısmında, hobi bahçesinin kullanım amacı, sosyolojik ve sosyo-psikolojik etkileri gibi konulara ait katılımcı görüşleri, belirli kategoriler üzerinden ilgili başlıklar altında ifade edilmiştir. Çalışmada elde edilen verilerin özgün şekline mümkün olduğunca bağlı kalınarak ve katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntı yapılarak, betimsel bir yaklaşımla veriler sunulmuştur. Elde edilen bulgular, çalışmanın sonuç ve tartışma kısmında yorumlanarak tartışılmıştır.

Araştırma Etiği

Bu akademik çalışma, yayın ve araştırma etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Akademik araştırma ilke ve kurallarına riayet edilmiştir. Çalışmada faydalanılan kaynaklar kaynakçada usulüne uygun olarak gösterilmiştir. Bu çalışma için, Iğdır Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu Başkanlığının 16.03.2023 tarih ve 2023/5 sayılı kararı ile izin alınmıştır.

Araştırmanın Bulguları

Iğdır Üniversitesi kampüsünde yer alan ve birçok özelliği ile ön plana çıkan hobi bahçesi, insani var oluşun yeniden bir ifadesi ve doğadan kopan insani bağların yeniden kurulduğu doğal yaşam alanı olmanın yanı sıra, sosyolojik ve psikolojik bir derinliğin ifadesini de bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda, saha çalışması kapsamında elde edilen araştırma bulguları bu kısımda sunulmuştur. Konu ile ilgili deneyim sahibi olan katılımcıların sosyal profiline ait bazı bilgiler Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Kod İsim	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Ekonomik Gelir (Yaklaşık)	Medeni Hal
K1	Erkek	48	Memur	20.000 TL	Evli
K2	Erkek	38	Memur	15.000 TL	Evli
K3	Erkek	53	Memur	20.000 TL	Evli
K4	Erkek	44	Memur	15.000 TL	Evli
K5	Erkek	49	Memur	20.000 TL	Evli
K6	Erkek	58	Memur	15.000 TL	Evli
K7	Erkek	30	Memur	15.000 TL	Bekar
K8	Erkek	42	Akademisyen	30.000 TL	Evli
K9	Erkek	58	Akademisyen	35.000 TL	Evli
K10	Erkek	57	Akademisyen	35.000 TL	Evli
K11	Erkek	53	Akademisyen	35.000 TL	Evli
K12	Erkek	51	Memur	20.000 TL	Evli
K13	Erkek	57	Akademisyen	35.000 TL	Evli
K14	Erkek	54	Memur	20.000 TL	Evli
K15	Erkek	59	Akademisyen	35.000 TL	Evli
K16	Erkek	48	Akademisyen	35.000 TL	Evli

Tablo 1’de yer alan bilgilere göre, cinsiyet bakımından katılımcıların tamamı erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaşları ise, 30 ile 59 yaş aralığını kapsamakla birlikte en fazla 50’li yaşlarda yoğunlaşma yaşandığı söylenebilir. Mesleki açıdan ise, katılımcılar üniversite çalışanlarından

oluşmaktadır. Katılımcıların ekonomik gelir düzeyi 15.000 ile 35.000 aralığını kapsamaktadır. Aynı zamanda katılımcıların 15'i evli olup 1'i bekar olarak belirlenmiştir.

Bu bölümde ilk olarak, hobi bahçesinin kullanım amacı ve iş hayatı dışında boş zamanlarda oynadığı etkin rolü, sosyolojik açıdan belirlenmeye çalışılmıştır. Ardından, hobi bahçesinin sosyolojik ve sosyo-psikolojik etkilerinin neler olduğuna dair bulgular saptanmaya çalışılmıştır. Elde edilen bulguların özgün şekline bağlı kalınarak ve katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntı yapılarak, betimsel bir yaklaşımla veriler sunulmuştur.

Hobi Bahçesi Kullanım Amacına Dair Görüşler

Kentsel mekânda insanlar, hızlı yaşam temposu ve yoğun çalışma düzenine bağlı olarak eğlenmek, dinlenmek ve çeşitli aktiviteler gerçekleştirmek amacıyla buldukları ortamdaki uzaklaşma ihtiyacı hissetmekte ve bu amaçla doğal, kırsal yaşam alanlarına özlem duymaktadır. Ancak, giderek artan kentleşme ve buna bağlı beton yığınlarına dönüşen kentsel mekânda, çoğu zaman söz konusu ihtiyacın giderilmesi mümkün olmamaktadır. Bu durumda, insanların eğlence ve dinlenme gereksiniminin giderilmesi ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla parklar, meydanlar, hayvanat bahçeleri, hobi bahçeleri, oyun alanları vb. yerler kurulmuştur. Dolayısıyla, bu yerlerden biri olan hobi bahçelerinin kullanım amacı, hem insanların sebze, meyve ve çiçek yetiştiriciliğinin hazzına vararak eğlenmesini ve dinlenmesini sağlamak hem de aile ve dostlarla bir araya gelerek zaman geçirmek, sosyal etkinlikler yaparak sosyalleşme sağlamak olduğu söylenebilir (URL-4). Bu durum, saha çalışması yapılarak katılımcıların dünyasından anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, katılımcılara hobi bahçesini kullanma amacının neler olduğu sorulmuş olup, elde edilen ifadeler kategorilere ayrılarak ilgili başlıklar altında sunulmuştur.

Sosyalleşme İmkânı

Hobi bahçesi ile meşgul olmanın temel amaçlarından birisi sosyalleşme imkânı sağlamasıdır. Komşuluk ve arkadaşlık ilişkilerinin, yaşanılan evin çevresinde ya da iş hayatı alanı olan kampüste değil, daha çok hobi bahçesinde güçlendiği ve bu yerin sosyalleşme imkânı bakımından belkemiği niteliğinde olduğu, katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Özellikle iş hayatında hiç tanışmadıkları kişilerle tanışma fırsatını hobi bahçesi sayesinde bulan katılımcılar, kurulan bu arkadaşlıklar sayesinde hem sosyal, kültürel olarak ve karşılıklı fikir alışverişi yaparak sosyalleşme imkânı bulduğu hem de arkadaş çevresinin genişletildiği ve yeni tanışılan kişilerle olan dostluklar daha ileri düzeye taşındığı, katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Dolayısıyla hobi bahçesi, insanların sahip olduğu sosyal ve kültürel tecrübelerinin birbirine aktarma fırsatı sunduğu bir sosyalleşme zemini olarak görülebilir. Katılımcıların, hobi bahçesini kullanma amacının sosyalleşme imkânı olduğuna dair görüşleri şöyledir: *“Hobi bahçesini kullanma amacımız birincisi olarak kampüsteki sosyal faaliyetler o kadar hani bi etkinlik yok şehirden uzağız bu aynı zamanda sosyal imkân bize sağlıyor...”* (K1).

“...Sosyalleşme açısından hobi bahçeleri belkemiği oluyor diyebilirim, insanlar evde birbirlerine gidemiyorlar ama bostan başında bakıyorsunuz ki daha farklı bir şekilde ahbaplık oluşmuş yani kesinlikle buna ben şahit oldum bazı arkadaşlıklar orda kuruluyor oradan ileri boyutta devam ediyor...” (K2).

“...Bunun dışında ordaki çevreyle daha iyi bir şekilde sosyalleştik, kampüs içerisinde görmediğimiz karşılaşmadığımız hiç tanımadığımız arkadaşlarla tanıştık onlarla hasbihal olup birbirimizle daha iyi bir diyalog kurma noktasına geldik bilgi alışverişi, fikir alışverişi işte kültürel sosyal fikir alışverişlerinde bulduk bilgilerimizi aktardık deneyimlerimizden faydalandık...” (K3), şeklinde katılımcılar görüşlerini aktarmıştır. Diğer katılımcılar da benzer görüşe sahiptir.

Doğal Ürün Elde Etme İsteği ve Sosyal Aktivite İmkânı

Hobi bahçesinin kullanım amacı sosyal aktivite ve çeşitli etkinlik yapma imkânı sağladığı ve bunun yanında organik ürün yetiştirme fırsatı sunarak, doğal yaşam alanı oluşturduğu, katılımcıların ifadeleri arasındadır. Bu doğal alanda hem spor yapmak hem de aile fertleri ile vakit geçirerek o doğal ortamı hissetmek, hobi bahçesi kullanım amaçları arasındadır. Dolayısıyla, hobi bahçesinin kullanım amacı sadece sebze, meyve ve çiçek yetiştirmek değil, aynı zamanda ailelerin bir araya gelerek sosyal aktivite imkânı bulmasıdır. Buna dair katılımcıların görüşleri şöyledir: “Hobi bahçesini öncelikle sosyal aktivite olarak kullanmayı düşündüm daha sonra işte orda o zamanı geçirirken de organik sebze yetiştirerek o tadı en azından aile fertlerine tattırmak istedim...” (K3).

“...Bikeren işin doğallığından istifade ettiğim içindir. Beni en çok etkileyen şey işin içinde doğallık olması...” (K2).

“...Diğer taraftan da mesela biz orda sebzemizi işte çilek yetiştiriyoruz yazın ihtiyacımız olan sebzeleri yetiştiriyoruz. Hatta bunları biz şey yapıyoruz kışlık olarak da kullanıyoruz konserve şeklinde falan yapıyoruz. Bu aynı zamanda hem doğal bir şekilde ordaki ürünleri yetiştirmemizi sağlıyor hem de aynı zamanda bir sosyal aktivite olarak kullanmış oluyoruz.” (K1).

Ayrıca, “Spor amaçlı açık havada bulunmak ve bitkilerin büyüdüğünü gözlemlemek...” (K12), amacıyla hobi bahçesi ile meşgul olunduğu ifade edilmiştir.

Boş Zamanı Değerlendirme

Hobi bahçesi kullanım amacına bağlı olarak, iş hayatı dışında boş zamanı değerlendirme ve zaman harcama sıklığı bakımından da bu konu özel olarak incelenmiştir. Bu bağlamda, kent hayatının hızlı yaşam temposu ve yoğun çalışma düzeninden sıyrılarak, boş zamanlarını doğal yaşam alanlarında değerlendirmek isteyen katılımcılara, hobi bahçesinde zaman geçirme sıklığı ve kimlerle beraber bu zamanı değerlendirdiğine dair durumları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, katılımcıların dile getirdiği düşünce ve deneyimlerine göre, çalışma saatleri dışında boş zaman değerlendirme bakımından hobi bahçesinde zaman geçirme sıklığı hafta içi çoğunlukla 1-3 saat arasında değişiklik gösterirken,

hafta sonları ise 1-7 saat aralığında değiştiği belirlenmiştir. Katılımcılar bahçeye gelirken daha çok eşler, çocuklar, arkadaşlar ve genel olarak aileler ile birlikte geldiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla hobi bahçesi, boş zamanı değerlendirme kapsamında ailelere, arkadaş gruplarına ve komşuluk ilişkilerine sosyolojik bir zemin oluşturmaktadır. Boş zaman değerlendirme bakımından hobi bahçesi ile uğraşı, bireysel olmaktan ziyade toplumsal ağırlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, katılımcıların görüşleri şöyledir: *“Hobi bahçesiyle uğraşırken hem bi katkı oldu hem bi sosyalleşme oldu hem tanıştığımız arkadaşlarımız çoğaldı...hem zamanı iyi geçirdik ailemizle beraber oralara gittik...toprakla haşır-neşir oldular...zamanı çok iyi değerlendirdik.”* (K3).

“Ailemde daha çok mesela eşim geliyor ama çocuklar da zaman zaman geliyor ancak biz hobi bahçesine daha çok...damlama sisteminde bizimle komşu olan komşuluk ilişkileri olan arkadaşlarla daha sıklıkla gideriz” (K1).

“Zaman zaman kendim gidiyorum zaman zaman ailemle gidiyorum zaman zaman çocuklarımla gidiyorum zaman zaman arkadaşlarımla gidiyorum bi şekilde ordan istifade ediyorum...ben son üç dört senedir her yazın kendi bulunduğum kampüsümde...genellikle ortalama bi kere bir saatten aşağı kalmıyorum.” (K2).

“Genellikle çoğu zaman iş çıkışı ben kendim daha çok gidiyorum ama hafta sonları çocuklarla beraber gidip çalışıyoruz işleri yapıyoruz sonra çay içiyoruz piknik yapıp dönüyoruz. Yazın hemen hemen her gün hafta sonları çocuklarla beraber gidiyoruz...ortalama bir buçuk iki saat diyelim en az bir saat duruyoruz.” (K4).

“...Bazen çocuklarla gidiyorum bazen arkadaşlarla gidiyorum. Genelde en az iki saat kalıyorum...orda vakit geçirmek güzel.” (K5).

“Haftada üç dört kez minimum giderim, burda bir saatle özellikle bahçeyi ilk kurduğum zamanlarda altı yedi saati bulan bir uğraş var ama zamanın nasıl geçtiğini bilemiyorum.” (K7).

“Eşimle birlikte gidiyorum...günde bi defa bir iki saatliğine uğruyorum.” (K10).

“Fırsat buldukça eşim ve çocuklarımla neredeyse her gün gidiyorum...1 ile3 saat arası kalıyorum.” (K11).

“Genellikle çocuklarımla gidiyorum...iki bazen de üç günde bir giderim...bir saat kalıyorum.” (K16), şeklinde katılımcılar boş zamanlarını değerlendirme sıklığını ve kimlerle bu zamanlarını değerlendirdiğini dile getirmişlerdir. Benzer ifadeler diğer katılımcılarda da mevcuttur.

Elde edilen bulgular genel olarak incelendiğinde katılımcılar, hobi bahçesini kullanma amacına dair sahip olduğu deneyimlerini ve kendi içsel dünyasında tecrübe ettiği duyguları, hisleri ve süreçleri, hobi bahçesi kullanma amacı çerçevesinde ifade etmiştir. Katılımcıların hobi bahçesini kullanım amacının sadece bitki yetiştirmek olmadığı, aynı zamanda toplumsal ilişkiler olduğu, sosyalleşme ve kültürel etkileşim bağlamında çeşitli sosyal etkinlikler için kullanıldığı belirlenmiştir. Özellikle aile

bireylerine, komşuluk ilişkilerine, yakın dost ve arkadaşlık ilişkilerine katkı sağladığı bakımından, hobi bahçesinin bir “uğraşı” olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla hobi bahçesi olgusunun sosyolojik bir derinliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Hobi Bahçesinin Sosyolojik Boyutuna Dair Görüşler

İş hayatı dışında kalan zamanlarda sosyal aktivite olarak, alışveriş merkezleri, eğlence mekânları, tatil yerleri hatta sosyal medya platformları gibi dijital ortamların yanı sıra, hobi bahçelerinin de yerini aldığı söylenebilir. Hobi bahçeleri, kent içinde veya kentin yakınlarında kurulan ve kent sakinlerinin doğa ile buluşmasını bir derece mümkün kılan yerler olarak tanımlanabilir. Bu yerlerin, toplumun sosyal, fiziksel ve zihinsel sağlığını iyileştirme, kültürel ve yaşam kalitesini artırma bakımından önemli rol oynadığı söylenebilir. Özellikle, toplumun dinlenebileceği, sevdikleri ile beraber vakit geçirebileceği, farklı insanlarla tanışıp kültürel etkileşime girebileceği ve daha birçok etkinlikleri birlikte gerçekleştirebileceği sosyal bir alan sunan bu doğal yerler, aynı zamanda sosyalleşme bakımından iletişim kurma, yaşanan sorunlarla başa çıkma, iş hayatının olumsuz etkilerini üzerinden atma ve kentin boğucu atmosferinden uzaklaşma gibi etkilere de sahip olabilmektedir. Sosyolojik bakımdan, toplumun serbest ve boş zamanlarında kentin yoğun yaşam temposundan uzaklaşmasını, doğada serbest zaman geçirmesini ve doğa ile bütünleşmesini sağlayan bu küçük parseller, saha çalışması kapsamında araştırma yapılarak incelenmiştir. Bu kapsamda, hobi bahçesinde vakit geçirmenin sosyalleşme bakımından aileye, çocuklara, komşuluk ilişkilerine, yakın çevre ve iş arkadaşlarına katkıları belirlenmeye çalışılmıştır. Görüşme tekniği ile elde edilen bulgular, katılımcının görüşleri çerçevesinde çeşitli kategorilere ayrılarak ilgili başlıklar altında sunulmuştur.

Aileye Katkısı

Kentsel mekânda binaların, duvarların ve betonların arasında sıkışan ve doğadan kopan bağların, bir derece yeniden doğa ile buluşmasını sağlayan hobi bahçeleri, toplumsal yapıyı oluşturan kurumsal öğelerden biri olan aileye oldukça önemli katkılar sağladığı görülmektedir. Bu durum, katılımcıların deneyimi ve dile getirdiği ifadelerden anlaşılmaktadır. Özellikle dört duvar arasına sıkışan ve topraktan uzaklaşan insanın bir şeyler üretme isteği ve hevesi, hobi bahçesinde gerçekleştiği söylenebilir. Bununla birlikte, ailenin hem tatil olarak değerlendirdiği yer hem de dışarıda kahvaltı faaliyeti, dost ve arkadaşlarla buluşma yeri bakımından heyecan verici bir doğal ortam olduğu, elde edilen ifadelerden anlaşılmaktadır. Katılımcılar ifadelerini şöyle dile getirmiştir: “*Hobi bahçesinin aile bireylerine tabi ki olumlu katkı yaptığını düşünüyorum, çünkü onlarda benim gibi hevesli çalışmayı seviyorlar bir şeyler yapmak üretmek onların da hoşuna gidiyor...*” (K4).

“*Ailece böyle zaman zaman mesela bir hafta sonu istiyoruz ki dostlarımızın yanında böyle bir sabah kahvaltısı yapmak istiyoruz böyle bizde bir heyecan oluşturuyor...aile içinde kendimize randevu veriyoruz haftaya kahvaltımızı bostanda yapacağız diye zaman zaman böyle randevulaştığımız oluyor...*” (K2).

“...Hobi bahçesine aile bireyleriyle de gittiğimiz oluyor güzel bir sonuç elde edebiliyoruz sosyal olarak stres olarak psikolojik olarak...(K6), şeklinde yaşanan deneyimler belirtilmiştir. Diğer katılımcılar da benzer görüşe sahiptir.

Çocuklara Katkısı

Hızlı ve yoğun tempoda seyreden kent hayatı, özellikle çocukların toprak ve yeşil alan gibi doğal çevre ile olan bağlarının kopmasına neden olabilmektedir. Toprak ve yeşilin küçük bir numunesi olan hobi bahçeleri ise, çocukların doğal çevre ile olan bağını yeniden kurma ve güçlendirme fırsatı sunmaktadır. Bu durum, katılımcıların kendi dünyalarından ve yaşadığı tecrübelerinden anlaşılmaktadır. Katılımcılara göre hobi bahçesi çocuklara olumlu katkı yapmaktadır. Özellikle betonlaşan dünyadan sıyrılıp, toprakla buluşma, toprağa ve yeşile dokunma çocuklara büyük bir heyecan, zevk ve enerji kattığı dile getirilmiştir. Çocukların zihinsel ve bedensel sağlığına ve yaşam kalitesine olumlu etki ettiği anlaşılmaktadır. Bununla beraber hobi bahçesi, çocuklar için bir muhabbet ortamı, piknik ve sosyal etkinlik alanı bakımından bir sosyalleşme fırsatı sunmaktadır. Dolayısıyla bu küçük doğal yaşam alanları, çocuklar için hem sosyolojik açıdan hem de doğayı bir derece tanıma bakımından nitelikli yerler olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum katılımcılar tarafından şöyle belirtilmiştir: “*Hobi bahçesinin çok büyük bir katkısı oldu yani o evdeki gerilim ortamını evdeki dört duvar arasına sıkışmışlığı hiçbir yere gidememezliği yani özellikle bu pandemi döneminde çok büyük sıkıntılar oldu insanların dışarıya çıkamaması topluma karışmaması çocukların çıkıp dışarda oynamaması yani çok büyük etkisi oldu bu hobi bahçesinin özellikle pandemi sonrası gerçekten ilaç gibi oldu çocukların gelip orda oynaması çamurla haşır-neşir olması toprakla bütünleşmesi çok büyük bir enerji kattı çocuklara...*” (K3).

“*Kesinlikle çok olumlu bir katkı oluyor, çocuklarım, eşim yani oraya giderken memnuniyetle zevkle gidiyorlar hoşlanarak gidiyorlar onlarda ayrı bir heyecan oluşuyor.*” (K2).

“*Çocukları da vakit buldukça getiriyorum hatta orda bazen piknik yapıyorlar bazen işte toplanıyorlar bazen çapa yapıyorlar doğal sebze yiyecekleri tanınmış oluyorlar çünkü orda tamamen organik yapıyor iş, bu da hem sağlık açısından hem de yaşam kalitesi açısından çok yüksek olumlu etki yapıyor.*” (K5).

“*Orada özellikle küçük çocukların çok sevdiği çileği mutlaka yetiştirmeye çalışıyoruz küçük çocuklar çileğin etrafına geliyorlar ama bizim esas derdimiz orda muhabbet.*” (K7), şeklinde katılımcılar çocuklar için bu yerlerin önemini dile getirmiştir.

Komşuluk ve Arkadaşlık İlişisine Katkısı

Hobi bahçesi arkadaşlık ve komşuluk ilişkisine olumlu katkılar yaptığı tespit edilmiştir. Bu yerlerin, yeni kurulan arkadaşlıkların ortaya çıkmasında ya da var olan arkadaşlığın daha da pekişmesinde önemli rol oynadığı, katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Bir taraftan arkadaşlarla muhabbet etme, samimiyet oluşturma, şakalaşma ve onları yakından tanıma fırsatı yakalayan katılımcılar, diğer taraftan iş hayatında tanışmadığı kişilerle tanışma ve yeni dostluklar edinme fırsatını

elde etmiş olmaktadır. Bir araya gelen insanlar, yardımlaşma ve paylaşma duyguları içerisinde birbirlerinin kültür, bilgi ve deneyimlerinden istifade ederek, sosyal ve kültürel bir zemin bulmaktadır. İş hayatının yorucu etkilerinden kurtulmak ve yaşadığı yerdeki zayıf olan komşuluk ilişkilerini bu sayede güçlendirmek bakımından da hobi bahçesinin etkisi büyük olmuştur. Dolayısıyla bu bahçeler, sosyolojik açıdan insanlara bir alan oluşturduğu anlaşılmaktadır. Buna dair katılımcıların görüşleri şu şekildedir: “Hobi bahçesinde vakit geçirmek yakın çevre ve iş arkadaşlarım bakımından ciddi anlamda katkı sağlıyor. Arkadaşlarla orda muhabbet ediyorsunuz şakalaşıyorsunuz konuşuyorsunuz hem onları yakından tanımış oluyorsunuz hem de herkes biraz daha rahatlamış oluyor resmi ortamın dışında daha samimi bir ortam oluşuyor...yeni dostluklar kuruluyor mesela işyerinde tanımadığınız insanları orda tanımış oluyorsunuz, onunla muhabbet ederek sosyalleşmiş oluyorsunuz...sosyalleşmeye ondan sonra arkadaşlığa katkı sağlıyor” (K5).

“Zaman zaman dostlarımıza da hatta amirlerimize de böyle bir kahvaltı ne biliğim farklı bir program bostan başında böyle bi etkinlik yapmak istemişizdir...mesela arkadaşlarımızla bir yerde buluşalım dediğimiz zaman bu sekteye uğrayabiliyor ama işin içinde bostan olduğu zaman uğramıyor herkes geliyor...bazı arkadaşlıklar orda kuruluyor oradan ileri boyutta devam ediyor...hobi bahçesi bizim sosyalleşmemizin tamamlayıcısı durumunda olmuş oluyor böylece komşuluk hukukunu hakkını evde getiremediğimizi bostan başında yerine getirmiş oluyoruz.” (K2).

“...Arkadaşlarla irtibatlı olunuyor sohbet ediliyor bazen konular açılıyor böyle çevresel olarak çok rahat bir durum oluşuyor orda hem hobi bahçesi hakkında hem iş hakkında hem genel kültür hakkında çok büyük katkısı oluyor...(K6).

“Arkadaşlarla o bahçeyi kazarken hasat ederken çalışıp yorulduğumuz zamanlarda çay içmekle...çok daha sosyalleşiyoruz orda buluştuktan sonra da farklı konular üzerinde muhabbet edebiliyoruz...sosyalleşme bakımından mükemmel bir ortam, çünkü üniversitenin her kesiminden toprakla uğraşan kişilerle aynı işi yapıyorsunuz aynı yolda arkadaşlık etmiş oluyorsunuz bu olumlu bir şey” (K7).

“Arkadaşlık ilişkilerine olumlu katkı sağlıyor yani samimiyet oluşmasını sağlıyor” (K8).

“Hobi bahçesi ortamında içe kapanık duygularımız açılıyor sohbet muhabbet bazen de öz eleştiriler gıybet hepsi oluyor” (K9).

“Bahçe komşularıyla bilgi, fikir, madde alışverişinde bulunuyoruz ve samimiyetimiz artıyor paylaşmayı öğreniyoruz...iş ortamında paylaşamadığımız konuları bahçede konuşabiliyoruz fırsat doğuyor...” (K11), şeklinde katılımcılar arkadaşlık ilişkisini hobi bahçesi üzerinden dile getirmiştir.

Sosyal Etkinlik Ortamı/Sosyalleşmeye Katkısı

“Hobi bahçesi öncelikli olarak bir sosyal ortamı oluşturmaktadır...oradaki insanlarla paylaşımda bulunuyorsunuz...kamelyalar var kenarlarda biliyorsunuz bi çay içerek bazen mangal

yaparak bu sefer onun keyfini çıkarıyorsunuz ailenizle birlikte...bir bardak çay komşularla beraber...daha samimi olan kişiler bir araya gelebiliyor...hobi bahçesi ortamını sosyalleşme bakımından en başta da belirttik komşular arasında bi sosyalleşme oluyor yardımlaşma oluyor paylaşma oluyor...bakıyorsun hiç tanımadığınız insanlarla aranızdaki muhabbetin gelişmesine elbette fayda sağlıyor...” (K1).

“...Ayrıca hoş bi ortamda bulunmuş oluyoruz çay içiyoruz beraber piknik yapıyoruz bu da güzel bir şey oluyor sosyal açıdan güzel bir aktivite olmuş oluyor.” (K4).

“Hobi bahçesini sosyalleşme bakımından çok olumlu görüyorum olması gerek daha da detaylı daha da gelişmiş daha da destekli olabilir. Belki hobi bahçemiz küçüktür ama uğraş çok güzel bir şey” (K6).

“Hobi bahçesi ortamı sosyalleşmeyi olumlu etkiliyor.” (K14), şeklinde sosyal etkinlik ve sosyalleşme bağlamında katılımcılar deneyimlerini paylaşmıştır. Benzer görüş diğer katılımcılarda da vardır.

Elde edilen bulgular çerçevesinde, hobi bahçesinin sosyolojik yönü genel olarak incelendiğinde, bu yerlerin aileye, çocuklara, komşuluk ilişkilerine ve diğer arkadaş çevrelerine olumlu katkılar sağladığı belirlenmiştir. Sosyal aktiviteler bağlamında bir araya gelen insanlara bu doğal yerler, birlikte çay ve mangal keyfi yapabilme, yabancı kişilerle tanışma birçok sosyal ve kültürel etkinlik gerçekleştirebilme bakımından çok fonksiyonlu sosyalleşme imkânı sunmaktadır. Dolayısıyla hobi bahçesi sadece bitki, meyve ve toprakla uğraşma yeri değil aynı zamanda sosyolojik ilişkilerin de önemli rol oynadığı bir yerdir. Toplumsal açıdan sosyal ve kültürel etkileşim sağlama, bireyler ve gruplar arası muhabbet ortamı oluşturma, komşuluk, arkadaşlık ve dostluk ilişkileri pekiştirme, maddi-manevi rahatlama sağlama ve daha birçok sosyo-kültürel etkinlikleri gerçekleştirme bakımından bu doğal yaşam alanlarının sosyolojik yönü daha etkin olduğu belirlenmiştir. Bununla beraber, hobi bahçesi ile uğraşı gerçekleştirmek için bir araya gelen insanların duygu, düşünce ve ortak değerleri ekseninde birbirlerine karşılıklı bağlanarak sosyal dayanışma içerisine girmeleri ve ailelerin, çocukların, komşuların ve arkadaş grubu içindeki bireylerin diğer bireylerle uyumlu ilişkilere girmesi, hobi bahçesinin sosyolojik etkilerinin bir sonucu olduğu anlaşılmaktadır.

Hobi Bahçesi ile Meşgul Olmanın Sosyo-Psikolojik Etkilerine Dair Görüşler

Doğal yaşam alanlarının unsurları olan toprağın, havanın, bitkinin kısaca yeşilin, toplumun sosyo-psikolojik yönüne önemli etkisinin olduğu aşikardır. Bu bağlamda, doğal yaşam alanlarından biri olan hobi bahçesinin insanlara yaptığı psikolojik etkileri, katılımcıların deneyimlerine dayanarak, onların içinde yaşadığı ve tecrübe ettiği dünyalarından anlamaya çalışılmıştır. Bu kapsamda, hobi bahçesinin psikolojik açıdan en önemli etkisinin ne olduğunu ne çeşit duygular hissettirdiğini, mesleki hayata ve kişisel gelişime ne tür katkılar sağladığını belirlemek için görüşme gerçekleştirilmiştir. Elde

edilen bulgular, zihinsel ve ruhsal olarak rahatlama imkânı, stres atma imkânı, mutluluk ve enerji kaynağı olması ve son olarak kişisel gelişime katkısı başlığı altında farklı kategoriler şeklinde sunulmuştur.

Zihinsel ve Ruhsal Olarak Rahatlama İmkânı

Toprağa dokunmak, meyvenin ve bitkinin gelişimini izlemek, onların bakımını yapmak ve o ürünleri elde etmek, kısaca yeşille iç içe olmak insana mutluluk, huzur ve sakinlik verdiği, katılımcılar tarafından dile getirilmiştir. Söz konusu duygular ve hisler elde edildiğinde ise, zihinsel ve ruhsal açıdan bir rahatlama meydana geldiği anlaşılmaktadır. Doğa ile iç içe olmanın insanın zihinsel ve ruhsal sağlığı için bir tedavi edici olduğu belirlenmiştir. İnsanın, zihinsel ve ruhsal sağlığı iyi olduğunda ise, bu durum iş hayatına, ev yaşamına ve diğer işlerine olumlu katkı yaptığı saptanmıştır. Ayrıca bir şeyleri başarmanın ve yapmanın insana özgüven kazandırdığı ve böylece insan ruhunda bir rahatlama meydana geldiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak, hobi bahçesinin sosyo-psikolojik açıdan olumlu etkileri olduğu anlaşılmaktadır. Buna dair görüşler şöyledir: “...Yani rahatlıyorsunuz, toprakla uğraşmak güzel, orda ki meyvenin, bitkinin büyümesini izlemek bana müthiş bir keyif veriyor. Dolayısıyla bu da insan psikolojisi üzerinde hem de insan belleği üzerinde çok olumlu katkıları var. Toprakla haşır-neşir olduğum zaman bitkiyle haşır-neşir olduğum zaman ciddi anlamda sizi rahatlatıyor, bu da ciddi anlamda psikolojik olarak insanın sağlığı açısından faydalıdır...insan psikolojik yönü olan bir varlıktır dolayısıyla eğer ruhsal sağlığı iyi ise diğer işleri de etkiliyor, diğer yaşamı da etkiliyor.” (K5).

“Huzurlu ve sakin hissediyorum...toprakla uğraşırken vücutta biriken elektriğin akıp gittiğini duyuyorum ve bu sayede gerginliklere sebep olacak durumlar ortadan kalkmış oluyor.” (K8).

“Benim için güzel bi çalışma oluyor, yapabildiğimi göstermek özgüven kazanmış oluyoruz...benim için büyük bir terapi oluyor çünkü toprakla uğraşmak toprakla meşgul olmak enerjimizi fazla enerjimizi toprağa veriyor bu bende müthiş bir rahatlama oluyor eve gidince daha böyle pozitif olduğumu anlıyorum düşünüyorum.” (K4), şeklinde katılımcılar görüşlerini aktarmıştır. Benzer görüşler diğer katılımcılarda da bulunmaktadır.

Stres Atma İmkânı

Kent hayatının trafiği, yoğunluğu, resmi ilişkileri, boğucu atmosferi ve aşırı stresi, insanı özünden ve doğadan uzaklaştırdığı bilinen bir gerçektir. İnsanın özüne dönerek içsel dünyasının sesini dinlemeye, nefes almaya ve ruhunun canlılığını hissetmeye zemin oluşturan hobi bahçeleri, sosyo-psikolojik açıdan önemlilik arz etmektedir. Bu durum katılımcıların deneyimlerinden, içsel dünyasında hissettiği duygularından ve stresle başa çıkmasından anlaşılmaktadır. Katılımcıların ifadelerine göre, toprakla meşgul olmak, bitkilerin büyümesini, gelişimini izlemek ve yetiştirilen ürünlerden faydalanmak, kısaca bahçeye yoğunlaşmak, insanın biyolojik yapısını, zihnini ve ruhunu rahatlattığı ve böylece stresin atılmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Stresten kurtulmanın yanı sıra motive olma ve disiplin kazanma gibi nitelikler de kazanıldığı görülmektedir. Psikolojik açıdan rahatlama yeri olan hobi

bahçesi, ayrıca sosyalleşme yeri olarak komşularla ve arkadaşlarla iletişim kurabilme ve sohbet edebilme imkânı sunduğundan, stresten kurtulmaya, rahatlamaya ve huzura neden olan bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sosyo-psikolojik açıdan toplumun stresle başa çıkmaya yarayan yerlerden biri hobi bahçeleri olarak görülebilir. Bu durumu deneyimleyen katılımcılar, ifadelerini şöyle dile getirmiştir: “...Orada insan toprakla bütünleşiyor tabiri caizse eli toprağa değiyor. Diyelim ki kafanızda var olan böyle bi stres de varsa diyelim sadece orda ki bitkilere yoğunlaşıyorsunuz, stresi atıyor insan çok rahatlıyor...stres ortamından uzak kalıyorsunuz.” (K1).

Diğer katılımcıya göre, “Hobi bahçesi kullanma amacı stres atmak, sosyali geliştirmek, boş zamanı değerlendirmek” (K6), şeklindedir.

“Öncelikle toprakla uğraşmak insandaki stresi alıyor, işten arta kalan zamanda değerlendirdiğimiz için güzel bir şey ortaya çıkartıyor olmanın mutluluğu var. Bu duygular beni motive ediyor... hasadı alana kadar ki süreç o hasada ulaşmadaki çaba bana güzel bi disiplin kazandırıyor...kesinlikle psikolojik olarak çok rahatlıyorum...hem psikolojime hem biyolojime iyi geliyor...” (K7).

“Stres atıyorum temiz hava alıyorum kapalı ortamdan çıkmama sebep oluyor oradaki komşularla sohbet etme imkânı oluyor sosyalleşme ortamı oluşuyor...kendimi rahat hissediyorum” (K13), şeklinde katılımcılar stresle başa çıkma durumlarını dile getirmiştir.

Mutluluk ve Enerji Kaynağı Olması

Katılımcıların ifadelerine göre, sevilen bir işi yapmanın insana enerji ve mutluluk verici olduğu tespit edilmiştir. Hobi bahçesi alanında severek ve isteyerek toprak ve bitki ile meşgul olan katılımcılar, o işin başından sonuna kadar olan süreci takip ettiklerinde hevesle, mutlulukla o işi yaptıklarını ve böylece mutluluk enerjisi yakaladıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca bir katılımcı, bitkilerin ve meyvelerin gelişimini ve ürün vermesini manevi açıdan değerlendirerek, onun için bir tefekkür saati olduğunu ve ruhunun manevi huzurla dolduğunu dile getirmiştir. Bununla beraber, günlük rutin iş hayatı dışında böyle bir faaliyetle meşgul olmak insana enerji ve mutluluk verici olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca komşularla, arkadaşlarla bir araya gelerek sohbet zemini oluşturmak, sosyalleşerek yalnızlığı gidermek, mutluluk verici olduğu, zihinsel olarak dinlendirdiği ve ruha enerji kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle eski geleneksel-kırsal yaşamdaki mutlu günleri hatırlattığı için de mutluluk verici bir aktivite olduğu dile getirilmiştir. Dolayısıyla hobi bahçesi sosyo-psikolojik açıdan insanlara mutluluk ve enerji kaynağı olduğu söylenebilir. Bu durumu katılımcılar şöyle belirtmiştir: “Toprakla uğraşmayı sevdiğim için orda kendimi buluyorum. Sevdiğim bir işi yaparken mutlu olduğum için o işi toprak kazmasından, hazırlamasından o son hasadı alana kadar çok büyük bir mutlulukla hevesle çalışıyorum, bunun için de yorgunluk nedir bilmiyorum...” (K7).

“...Arkadaşlarla bir araya gelerek toprakla meşgul olmak bana mutluluk veriyor.” (K9).

“Ürün almaya yaklaştığımızda...benim için bir tefekkür saati oluyor aynı anda, kesinlikle manevi bir huzur da alıyorum...benim için en büyük etkilerden bir tanesi hobinin dışında aynı anda orada bir ibadet atmosferi dahi manevi bir ortam dahi oluşturuyor. Psikolojik açıdan bana bir mutluluk enerjisi katıyor...benim için manevi tefekkür yeridir” (K2).

“Hobi bahçesine geldiğimde kendimi köyde hissediyordum. Köydeki dost akraba ahbab eşle birlikte sanki tarlada çalışıyor muşum gibi bi his geliyordu bana bi enerji geliyordu geriye dönük olduğu için anılarımı tazeliyordu, ölmüş annemi babamı gönlümde aklında canlandırıyordum...” (K3).

“Hobi bahçesine geldiğim zaman mutlu mesrur mutmain hissediyorum...komşularla sohbet muhabbet mutluluk veriyor farklı bir faaliyet olduğundan zihni dinlendiriyor...” (K9).

“Günlük standart duygu ve düşüncelerden kısmen sıyrılıyorum...standart yaptığım işlerden farklı bir işle uğraşıyorum bu da bana bir mutluluk veriyor.” (K12).

“Eski anılarımı hatırlıyorum ve çocuklarımın toprakla uğraşmasından memnuniyet duyuyorum.” (K16), şeklinde katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Kişisel Gelişime ve Mesleki Hayata Katkısı

Hobi bahçesi ile uğraşı gerçekleştirmenin kişisel gelişime ve mesleki hayata olumlu katkısı olduğu saptanmıştır. Katılımcılara göre, bir araya gelerek bir şeyler üretmek, başarmak ve karşılıklı fikir alışverişinde bulunmak, kişisel gelişime katkı sağladığı ve mesleki hayata ilham kaynağı ve kararlılık kattığı anlaşılmaktadır. İnsanın ruhu ve bedeni rahatladığında, iş hayatında verim elde edeceği belirtilmektedir. Bununla beraber, sosyalleşme ile birlikte aidiyet duygusunun da olduğu tespit edilmiştir. Üniversite bünyesinde işletilen bu bahçeler, bahçede çalışanlarına bir aidiyet kazandırmaktadır. Böylece iş hayatına daha sıkı bağlanma ve yaptığı işi sahiplenme duygusu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla hobi bahçesi iş hayatına olumlu katkı yapmaktadır. Sonuç olarak, bedensel ve ruhsal yönden dinç olan insanlar hayata daha olumlu bakmakta olduğu, katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu durum şöyle belirtilmiştir: “...İnsanlarla paylaşımda bulunuyorsunuz...diyelim ki birisi yeni bir ürün getirmiş nasıl ekliyor bazen o sizden öğreniyor bazen siz ondan öğreniyorsunuz...bilgi alışverişinde bulunuyorsunuz...mesleki hayatıma ilham kaynağı ve kararlılık katıyor.” (K1).

“Hobi bahçesinin meslek hayatımıza katkısı olacağını düşünüyorum.” (K4).

“...Ruhen, beden en insan rahatladığı zaman iş konusunda da verim elde etmiş oluyor...” (K6).

“...Meslek hayatıma şöyle bir katkısı oluyor biz sosyal bir ortamda iş yürütüyoruz, meslek anlamda da birçok kendi arkadaşımızla orda çalışıyoruz bu sosyalleşmenin iş hayatımızda şöyle bir etkisi var, aidiyet duygusu var, ben bu üniversitede çalışıyorum bana böyle bir yer tahsis etmiş bu sayede kendi iş arkadaşlarımla çalışabiliyorum diyorum bu aidiyet duygusu işe daha sıkı dört elle sarılmamı

sağlıyor...işim bahçecilikle alakalı değil tabi ki, herkes farklı bir bölümde çalışıyor... fakat o bahçedeki o sosyal ortam kendi işimizde olumlu etki sağlıyor.” (K7).

“Stresi azaltması mesleki hayatımda daha verimli çalışmamı sağlıyor.” (K8).

“Evet stresten uzaklaştırarak tüm hayatımı etkiliyor.” (K10).

“Fiziksel ve ruhsal olarak daha dinç oluyorsunuz. Hayata daha olumlu bakıyorsunuz.” (K12), şeklinde düşünceler ifade edilmiştir.

Elde edilen bulgular kapsamında, hobi bahçesi ile meşgul olmanın sosyo-psikolojik yönüne dair görüşler genel olarak incelendiğinde, hobi bahçesi, insanlar arası samimi ve dostça ilişki kurulmasına zemin oluşturduğu belirlenmiştir. Bununla beraber, stres atma, rahatlama, motivasyon sağlama, iş hayatına ruhen ve bedenen olumlu katkı sağlama ve aidiyet oluşturma bakımından da hobi bahçesinin sosyo-psikolojik etkileri olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, kentsel yaşamın sunduğu boğucu ve stresli durumuyla başa çıkmaya yönelik geliştirilen hobiler arasında yer alan hobi bahçelerinin, insanın sosyolojisine ve psikolojisine olan etkileri araştırılmıştır. Çalışmada, Iğdır Üniversitesi çalışanlarının hobi bahçesi hakkında görüşlerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 16 katılımcı ile yapılan görüşme tekniği ile elde edilen bulgulardan varılan en temel sonuç, hobi bahçesinin, insanlara hem sosyolojik açıdan hem de sosyo-psikolojik olarak olumsuz etkisinin olmadığıdır.

Saha çalışmasından elde edilen bulgulardan varılan sonuçlar ayrıntılı olarak incelendiğinde, ilk olarak hobi bahçesinin kullanım amacı, sadece sebze, meyve ve çiçek yetiştirmek değil, aynı zamanda sosyal aktivite ve sosyalleşme imkânı sağlamasıdır. Doğal bitki yetiştirmenin yanı sıra ailelerin, yakın çevre ve iş arkadaşların bir araya gelerek, birlikte sosyalleşme ortamının oluşmasıdır. Literatür taraması yoluyla yapılan çalışmalar incelendiğinde, benzer sonuçların elde edildiği birçok çalışma bulunmaktadır (Aliğaoğlu ve Alevkayalı, 2017; Çelik, 2018; Güneroğlu ve diğerleri, (2018); Kef, 2015; Yılmaz Çildam, 2022). Çelik (2018) anket tekniği yoluyla yapmış olduğu saha çalışmasında, hobi bahçesinin kullanım amacının ürün yetiştirmekten ziyade, daha çok kentin yoğun ve yorucu ortamından uzaklaşmak ve aile bireyleri ile iyi vakit geçirmek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Ulaşılan sonuç, bu çalışmanın sonucunu destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

İş saatleri dışında arta kalan zamanı (boş zamanı) değerlendirme bakımından, ailelerin, komşuların ve iş arkadaşların gerek iş çıkışı gerek hafta sonları, hem doğal yaşam alanında nefes almak o ortamı hissetmek ve ürün yetiştirmek hem de çay sohbetleri, piknik ve çeşitli sosyal faaliyetler gerçekleştirmek için boş zamanlarını değerlendirme yeri olarak kullanıldığı sonucuna varılmıştır. Aliğaoğlu ve Alevkayalı (2017) ile Yılmaz'ın (2021) anket tekniği yoluyla yapmış olduğu araştırmasında, hobi bahçesi ile meşgul olmanın sadece ürün yetiştirmek olmadığını aynı zamanda boş

zamani değerlendirme aktivitesi bakımından sosyalleşme alanı olarak da kullanıldığı sonucuna varmıştır. Varılan sonuç, bu çalışmanın sonucu ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Hobi bahçesi ile meşgul olmanın sosyo-psikolojik etkileri bakımından varılan sonuçlar şu şekilde ifade edilebilir: Doğal yaşam alanları olan hobi bahçeleri, insanın kendi öz varlığının yeniden hissedildiği ve doğadan kopan insani bağların yeniden kurulduğu yerler olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumla ilgili ayrıntılı sonuçlar şöyledir: Bu doğal yaşam yerleri, insana psikolojik ve fizyolojik açıdan kendilerini daha iyi hissetmesini sağlayan yerler olduğu belirlenmiştir. Gerek kent hayatının gerek iş hayatının yoğun, boğucu ve stresli atmosferinden uzaklaşmasını sağlayan bu yerlerin, stres atma, zihinsel rahatlama, kendini iyi hissetme, yenilenme sağlama ve motivasyon artırma etkisi bakımından psikolojik ve fizyolojik etkileri olduğu tespit edilmiştir. Özellikle, yetiştirilen ürünlerin gelişmesini, büyümesini ve meyve vermesini izlemek, tefekkür etmek manevi huzur verici, keyif ve mutluluk verici olduğu, bu durumun ise insanın yaşam kalitesine, kişisel gelişimine ve mesleki hayatına olumlu katkıları yapıldığı sonucuna varılmıştır. Çalışkan Mimarlar (2020) ile Çelik'in (2018) yapmış olduğu araştırmasında ulaşılmış olduğu sonuçlar, bu çalışmanın sonuçlarını destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

Sosyolojik bakımdan konu ile ilgili varılan sonuçlar şöyle ifade edilebilir: Hobi bahçesinin doğal ortamında ürün yetiştirmek için insanların bir araya gelmesi, aynı zamanda sosyalleşme zemininin oluşmasını mümkün kılmıştır. Oluşturulan bu zeminde, insanlar hem bahçe ile ilgili fikir alışverişi, ürün paylaşımı ve birlikte çapa yaparak yardımlaşma ve dayanışma içerisine girmekte hem de ailelerin, yakın çevre ve iş arkadaşların birlikte sosyal ve kültürel aktivite gerçekleştirme imkânı bularak, sosyalleşme yaşadığı anlaşılmıştır. Özellikle, hafta sonları ailelerin, komşuların ve diğer çevrelerin kahvaltı, mangal ve çay içme aktiviteleri ve kamelyada sohbet etme etkinlikleri, insanların samimiyet kurmasına, komşuluk ilişkilerinin güçlenmesine ve arkadaşlıkların pekişmesine olumlu katkı sağladığı sonucuna varılmıştır. Yılmaz (2021) nicel yöntemle dayalı anket tekniği yoluyla yaptığı çalışmada, hobi bahçelerinin sosyal, kültürel ve psikolojik etkilerinin önemlilik arz ettiği ve buna dair gerekli çalışmaların yapılması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Yeler, Ulay ve Akdeniz (2022) geliştirdiği hobi bahçesi projesinde, bu bahçelerin yaşam kalitesinin artırılmasına, stres düzeylerinin azalmasına, doğayla daha konforlu bir biçimde zaman geçirilmesine katkı sağlayacağı ve dolayısıyla aile bireylerinin yaşam kalitesinin hem sosyal etkinlikler ile hem de psikolojik ve fiziksel aktivitelerle artırılmasına katkı sağlayacağı sonucuna ulaşmıştır. Tapur (2018) ise, hobi bahçesinin sosyal ve kültürel aktivite sağlamanın yanı sıra sosyal dayanışma duygusu oluşturduğu sonucuna ulaşmıştır. Yine benzer bir şekilde, Kef (2015) yapmış olduğu bilimsel çalışmada, hobi bahçesinin sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan toplumsal fayda sağladığı sonucuna varmıştır. Güneroğlu ve diğerleri (2018) tarafından yapılan benzer bir çalışmada, üniversite kampüsünde öğrencilerin, akademik ve idari personelin, lojman sakinlerinin doğayla bütünleşerek, dinlenme, öğrenme, eğlenme, kuşaklar arası iletişim ve kültürel etkileşim sağlama bakımından hobi bahçesinin sosyalleşme imkânı sunduğuna dair sonuçlara

ulaşmıştır. Tüm bu sonuçlar, bu çalışmanın sosyolojik açıdan vardığı sonuçlarını destekler nitelikte olduğu söylenebilir.

Sosyolojik açıdan genel bir değerlendirme yapıldığında, hobi bahçesi, toplumsal yapının kurumsal öğeleri olan aile, eğitim, kültür, meslek, sağlık vb. kurumları olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir. Bu bağlamda, hobi bahçelerinin, üniversite kampüslerinin yanı sıra kent sakinlerinin de istifade edebileceği yerlere kurulması, kentsel mekân içerisinde bu doğal yaşam alanlarının yaygınlık kazandırılması aileye, komşuluk ilişkilerine ve mesleki hayata önemli katkı sağlayacağı anlaşılmaktadır. Bu durumda, daha sağlıklı, bilinçli ve kültürlü bir toplum meydana geleceği söylenebilir.

Teşekkür: Bu araştırmanın tematik konusuyla tanışmamı sağlayan, kıymetli vakitlerini ayırarak rehberlik eden, öneri ve eleştirileriyle çalışmaya katkıda bulunan kıymetli bilim insanı; Muş Alparslan Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. İsa YILMAZ'a teşekkürü bir borç bilirim. Bununla beraber, saha çalışması sürecinde, araştırmaya zaman ayırıp görüşme sorularına içtenlikle cevap veren gönüllü katılımcılara çok teşekkür ediyorum.

Yazarların Katkı Oranı Beyanı: 1. yazar, çalışmada tüm bölümlere katkı sağlamıştır. 2. yazar, çalışmada tüm bölümlere katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı: %60, 2. yazarın katkı oranı: %40.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma kapsamında yazarlar arasında ve herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Aliağaoğlu, A. ve Alevkayalı, A. (2017). Balıkesir'de hobi bahçeleri: Özellikler ve sorunlar. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0 (35), 195-203. <https://doi.org/10.14781/mcd.291194>
- Arslantürk, Z. (2016). *Uygulamalı sosyal araştırma metot ve teknikler spss*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Creswell, J. W. (2009). *Research design, qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. California: SAGE Publications.
- Çalışkan Mimarlar, H. (2020). Şifa bahçeleri'nin terapik faydaları ve tasarım ilkelerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Bursa.
- Çelik, S. (2018). Kentsel açık ve yeşil alan sistemi içerisinde hobi bahçelerinin tasarım ilkeleri ve yönetimi üzerine bir araştırma. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Isparta.
- Günay, Ü. (2016). Din sosyolojisinin yöntem ve teknikleri. N. Akyüz ve İ. Capcıoğlu (Ed.). *Din Sosyolojisi El Kitabı* (ss. 149-168). Ankara: Grafiker Yayınları.

- Güneroğlu, N., Bekar, A. G. M., Aktürk, P. M. E., ve Dihkan, P. M. A. (2018). Kentsel yeşil alan sistemlerinde hobi bahçeleri; Karadeniz Teknik Üniversitesi Kanuni kampüs örneği. *Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(25), 2253-2263.
- Holloway, I. & Wheeler, S. (1996). *Qualitative research for nurses*. Oxford: Blackwell Science Ltd.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kef, F. Ş. (2015). Hobi bahçelerinin planlanması ve tasarımı: Konya karatay karaaslan hobi bahçesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Bartın.
- Keleş, R. (1993). *Kentleşme politikası*. Ankara: İmge Yayınları.
- Krefting, L. (1991). Rigor in qualitative research: The assessment of trustworthiness. *The American Journal of Occupational Therapy*, 45 (3), 214-222.
- Öktem, Ü. (2005). Fenomenoloji ve Edmund Husserl'de apaçıklık (evidenz) problemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 45(1), 27-55.
- Tapur, T. (2018). "Konya il merkezinde bulunan hobi bahçeleri". *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*. 3(25), 109-122.
- TÜİK, (2021). Türkiye istatistik kurumu. *Türkiye kıır/kent nüfus dağılımı*. <https://www.tuik.gov.tr/> (Erişim tarihi: 14.01.2023).
- TDK, (2023). <https://sozluk.gov.tr/> Türk dil kurumu. (Erişim tarihi: 14.01.2023).
- Yasak, Ü., Özav, L. ve Akbay, H. M. (2020). Konut özellikleri ve kullanım pratikleri açısından Uşak'ta hobi bahçelerinin incelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(44), 285-298. <https://doi.org/10.17295/ataunidcd.768980>
- Yeler, O., Ulay, G. ve Akdeniz, S. (2022). Hobi bahçeleri tasarımında ahşap donatı ihtiyaçlarının belirlenmesi ve örnek model oluşturulması: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi örneği. *Mobilya ve Ahşap Malzeme Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 71-82.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, H., Turgut, H. ve Demircan, N., (2009). Erzurum kent halkının hobi bahçesi hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi. *Türkiye Ormanlık Dergisi*, 7(1), 96-110.
- Yılmaz, A. E. (2021). Modern toplumda bireylerin değişen boş zaman aktiviteleri: Ankara ili "hobi bahçeleri" örneği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14(35), 991-1007. <https://doi.org/10.12981/mahder.961788>
- Yılmaz Çıldam, S. (2022). Kentsel yeşil alan örneklerinden Kezer kampüsü hobi bahçeleri üzerine bir değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 89-110.
- İnternet Kaynakçası**
- URL-1, Merriam Webster. *Hobi (Hobby)* <https://www.merriam-webster.com/dictionary/hobby> (Erişim tarihi: 14.01.2023).
- URL-2, Gazetesi, D. (2013). *Müzik dinlemek hobi midir?* <https://www.dunya.com/kose-yazisi/muzik-dinlemek-hobi-midir/17070> (Erişim tarihi: 14.01.2023).

URL-3, Utah State University, Mental Health Education (2021). *How hobbies improve mental health?* <https://extension.usu.edu/mentalhealth/articles/how-hobbies-improve-mental-health> (Erişim tarihi: 27.04.2023).

URL-4, T.C. Millî eğitim bakanlığı. *Tarım hobi bahçeleri.* http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller/Hobi%20Bah%C3%A7eleri.pdf (Erişim tarihi: 02.02.2023).

Öğretmenlerin Psikolojik Sermayeleri ve Yenilikçi İş Davranışları Arasındaki İlişki

Ramazan ERTÜRK*

Öz

Öğretmenlerin psikolojik sermayeleri ve yenilikçi iş davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmayı amaçlayan bu araştırma ilişkisel tarama modelinde kurgulanmıştır. Araştırmanın çalışma evrenini 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Bolu il merkezinde bulunan ortaokullarda görev yapan toplam 450 öğretmen oluşturmuş olup 306 öğretmenden geçerli veri elde edilmiştir. Araştırmanın verileri "Psikolojik Sermaye Ölçeği" ve "Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği" ile toplanmıştır. Normal dağılım gösteren veriler parametrik testler kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma sonucuna göre, öğretmenlerin psikolojik sermayeleri ölçek geneli ile iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık boyutlarında orta düzeyde; umut ve öz yeterlik boyutlarında yüksek düzeydedir. Öğretmenlerin yenilikçi iş davranışları ölçek bütünü ile fikre destekçiler bulma boyutunda yüksek düzeyde; fikir üretme ve uygulama boyutunda orta düzeydedir. Psikolojik dayanıklılık boyutu ile yenilikçi iş davranışı ölçeği fikre destekçiler bulma boyutu arasındaki pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı ilişki dışında; psikolojik sermaye ölçeği toplam puanı ve diğer boyutları ile yenilikçi iş davranışı toplam puanı ve boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Psikolojik sermaye yenilikçi iş davranışını anlamlı bir şekilde yordamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pozitif Psikoloji, Psikolojik Sermaye, Yenilikçi İş Davranışı, Öğretmen

The Relationship Between Teachers' Psychological Capital and Innovative Work Behaviors

Abstract

This research, which aims to reveal the relationship between teachers' psychological capital and innovative work behaviors, was designed in the relational survey model. The study population of the research consisted of a total of 450 teachers working in secondary schools in the city center of Bolu in the 2021-2022 academic year, and valid data were obtained from 306 teachers. The data of the research were collected with "Psychological Capital Scale" and "Innovative Business Behavior Scale". Normally distributed data were analyzed using parametric tests. According to the results of the research, the psychological capital of the teachers in the scale in general and in the dimensions of optimism and resilience were moderate; hope and self-efficacy dimensions were high. Teachers' innovative work behaviors are at a high level in terms of finding supporters for the idea with the whole scale; are at medium level in idea generation and implementation. Except for the positive and low-level significant relationship between the psychological resilience dimension and the dimension of finding supporters for the innovative work behavior scale; There is a moderately significant positive correlation between psychological capital scale total score and other dimensions and innovative work behavior total score and dimensions. Psychological capital significantly predicts innovative work behavior.

Keywords: Positive Psychology, Psychological Capital, Innovative Work Behavior, Teacher

Geliş/Received: 15.07.2022

Kabul/Accepted: 12.06.2023

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışma için Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan (27.05.2022 tarihli ve 2022/06 sayılı) etik kurul onayı alınmıştır.

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı (Ministry of National Education), koroglu522@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8140-089 (Makale Türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Örgütlerin amaçlarını gerçekleştirebilmelerinde sahip oldukları insan ve madde kaynağı, bu kaynakların etkili ve verimli kullanılabilmesinin yanı sıra çalışanların psikolojik durumları, motivasyonları, iş doyumları ve birçok durum etkili olabilmektedir. Çünkü 21. yüzyılın getirdiği yenilik, değişim ve rekabet ortamında örgütlerin sahip olduğu fiziksel ve finansal kaynakların örgütleri amaçlarına ulaştırmada ve dinamik olan bu süreçte başarılı olabilmelerinde tek başına yeterli olmadığı söylenebilir. Örgütlerde bu süreçte insan ögesi oldukça önemli hale gelmiştir. Çünkü insan kaynağı örgütün sahip olduğu en önemli unsurlarından birisidir ve örgütsel amaçlara ulaşmada örgütün ihtiyaç duyduğu en önemli öğedir. Dolayısıyla örgütlerin rekabetin oldukça arttığı günümüzde varlıklarını devam ettirebilmeleri ve nitelikli ve kaliteli ürün ve hizmet sunabilmelerinde çalışanların psikolojik sermayelerinin ve yenilikçi iş davranışlarının istenen düzeyde olmasının örgütler açısından oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Çünkü öz yeterliğine güvenmeyen, içsel motivasyonu, kararlılığı, dayanıklılığı ve umut ve iyimserliği olmayan bir çalışanın örgütsel yeniliklere uyum sağlaması, yenilikçi davranış göstermesi ve örgüte katkı sunmasının zor olacağı söylenebilir. Bu durum ise örgütün amaçlarını gerçekleştirebilme ve rekabet gücünü azaltacaktır.

21. yüzyılda eğitim örgütlerinin bilgi çağına uyum sağlamak ve rekabet gücünü artırabilmek için fikrin üretilmesi, desteklenmesi, tanıtılması süreçlerinden oluşan ve yenilikçi iş davranışını oluşturan yenilikçilik faaliyetlerine önem vermesi gerekmektedir. Yenilik sürecinin tüm aşamalarında okulun tüm paydaşlarının çabası gereklidir (Tura ve Akbaşı, 2022: 204-205). Bilgi çağına en hızlı ayak uydurması gereken sektörlerin başında eğitim sektörü gelmektedir. Çağın nitelikli ve yetişmiş insan kaynağı ihtiyacı göz önünde bulundurulduğunda eğitim örgütlerinin önemi ortaya çıkmaktadır (Töre, 2019: 1765). Öğrencilerin iyi insan ve vatandaş olarak topluma kazandırılmasında merkezi konumda olan okulların bu amacını gerçekleştirebilmeleri için öğretmenlerin farklı öğrenme ortamları oluşturmaları, derslerinde farklı öğretim yöntemlerini kullanabilmeleri, materyal geliştirebilmeleri, güncel değerlendirme yöntemlerini kullanabilmeleri öğrencilere rehber olarak onların öğrenmeyi öğrenmelerini sağlamaları gerekmektedir. Öğretmenlerin bunu başarabilmeleri ise yaratıcı olmalarını, araştırmalarını ve yenilikçi iş davranışı sergilemelerini gerektirmektedir. Bu süreçte geleceğe umutla bakan, iyimser, zorluklar karşısında yılmadan çaba gösteren, öz yeterlik sahibi psikolojik sermayesi yüksek olan, yeni fikirler ortaya çıkararak, bu fikirlerin uygulanmasını destekleyen öğretmenlerin başarıya ulaşarak öğrencilere dolayısıyla okula ve topluma katkı sunacağı söylenebilir.

Kuramsal Çerçeve

Psikolojik Sermaye

Son yıllarda ortaya çıkan ve psikolojide yeni bir yaklaşım olan pozitif psikolojinin odak noktası, insan yaşamını daha anlamlı ve verimli kılmak, insandaki potansiyeli açığa çıkarmaktır (Luthans ve

Youssef, 2004). Pozitif psikoloji bilimi bireyleri daha olumlu yapan özellikleri ortaya çıkararak örgütlere katkı sağlamaktadır (Brandt, Gomes ve Boyanova, 2011: 269). Pozitif psikoloji, örgütsel davranış konusunda yeni bakış açıları getirmiş olup bunlardan biri de psikolojik sermayedir. Psikolojik sermaye ise, Bandura'nın (1986) sosyal bilişsel kuram ve Snyder'in (2000) umut/beklenti kuramına dayanmaktadır. Pozitif psikolojik sermaye genel olarak bireyin psikolojik açıdan pozitif yönlü gelişimi (Luthans, Youssef ve Avolio, 2007), bireylerde iş yerinden kaynaklanan olumsuzlukları gidermek ve çalışanları işlerinde geliştirmek amacıyla kullanılabilir araçtır (Avey, Luthans ve Jensen, 2009; Luthans, Avey, Avolio ve Peterson, 2010). Bireye kim olduğu, potansiyeli ve kapasitesi hakkında fikir vermekte, bireyin pozitif gelişiminin desteklenmesi durumunda gelecekte ne olabileceği ile ilgili farkındalık oluşturmaktadır (Luthans, Avolio, Avey ve Norman, 2007).

Öz-yeterlilik, iyimserlik, umut ve dayanıklılık boyutlarından oluşan pozitif psikolojik sermayenin boyutların toplamından daha fazla anlamı bulunmaktadır (Luthans vd., 2007: 45). Psikolojik sermayenin öz yeterlilik boyutu, çalışanların zorlu görevleri başarıya ulaştırmak için gerekli olan gayreti göstermeleri konusundaki güven duygularını açıklamaktadır. İyimserlik çalışanların şu an ve gelecekte başarılı olacaklarına yönelik olumlu tutumları; umut, belirlenen amaçlar doğrultusunda iradeli ve kararlı olma gücünü, gerekli görüldüğünde amaçların gözden geçirilerek değişikliğe gidilmesini; psikolojik dayanıklılık ise, yaşanan aksaklıklar ve problemler karşısında direnme gücünü ve daha fazla güçlenmeyi açıklamaktadır (Luthans vd., 2007).

Pozitif psikolojik sermayesi yüksek çalışanların, örgütsel vatandaşlık davranışları, iş memnuniyetleri, örgütsel bağlılıkları ve işte kalma niyetleri artmakta (Avey vd., 2011; Norman vd., 2010; Luthans ve Jensen, 2005), iş stresi, işe devamsızlık oranları, işten ayrılma niyetleri, tükenmişlik ve örgüte karşı beslediği negatif duyguları azalmaktadır (Avey vd., 2006; Roberts vd., 2011; Avey vd., 2011). Pozitif psikolojik sermaye çalışanların performansına artırmasının yanında örgütsel hedeflere ulaşmayı da kolaylaştırmaktadır (Yıldız, 2015: 22). Çalışanların tükenmişlik hisselerinin ve iş streslerinin azaltılmasına, motivasyon düzeylerinin yükseltilmesine katkı sunmakta ve dolayısıyla çalışanların örgüte uyumlarını ve bağlılıklarını kolaylaştırmakta, iş çevresini etkileme ve işi kontrol etmeyi sağlamaktadır (Yorulmaz ve Yavan, 2018: 1012). Dolayısıyla okullarda da psikolojik sermayesi yüksek öğretmenlerin varlığı okulun verimliliğini artırabilir. Bu bağlamda okul yöneticileri öğretmenlerin psikolojik sermayelerini artırarak okulun amaçlarının gerçekleşmesini sağlayabilirler (Tösten ve Özgan, 2014). Çünkü nitelikli bir eğitimin sunulabilmesi için psikolojik sermayesi yüksek, mutlu öğretmenlere gereksinim olduğu söylenebilir. Bu anlamda öğretmenlerin yüksek psikolojik sermayeye sahip olmaları onların hedefler belirlemelerini ve bu hedeflere ulaşma istek ve kararlılığını devam ettirerek yılmadan çalışmalarını ve bu süreçte karşılaştıkları zorlukları aşmalarını, başarılı olacaklarına dair inanç ve güven sahibi olmalarını, yaşamlarını kontrol altında tutmalarını ve daha az stres yaşayarak mutlu olmalarını sağlayabilecektir. Dolayısıyla psikolojik sermayesi yüksek

öğretmenler okulun amaçlarının gerçekleştirilmesine, yenilik ve değişime uyum sağlamasına katkı sunacaklardır.

Yenilikçi İş Davranışı

Öğretmenler öğrencilerin 21. yüzyılın taleplerini karşılamaya yönelik elverişli bir öğretim atmosferi oluşturmak için yeni ve faydalı fikirler yaratmada yetenekli ve geliştirilebilir olmalıdır (Shear, Gallagher ve Patel, 2011). Günümüzde öğretmenlerin sadece öğrenme ve öğretme rolleri ve sorumlulukları yoktur. Aynı zamanda alan uzmanı olarak kolaylaştırıcılık, akıl hocalığı, araştırmacılık ve yenilikçilik gibi rol ve sorumlulukları vardır (Tengku Ariffin, Bush ve Nordin, 2018). Bunlardan en önemlisi kuşkusuz yenilikçi iş davranışdır. Yenilikçi öğretmen davranışı, iş bağlamında öğretmenler tarafından bireysel veya çalışma takımları halinde gerçekleştirilen bilişsel çalışma etkinlikleri, fırsat keşfi, fikir üretimi ve geliştirme, fikir gerçekleştirme ve refleks olarak ele alınmaktadır (Indrasari ve Takwin, 2019: 290). Örgüte faydası olacak fikirlerin ortaya çıkması, tanıtılması ve uygulanması olarak açıklanan yenilikçi iş davranışı (Prieto ve Perez Santana, 2014: 189), yeni ve kullanışlı ürün, süreç ve fikirlerin ortaya çıkarılarak uygulanmasını sağlayan bireysel davranışlardır (De Jong ve Den Hartog, 2008: 44). Bu sürece çalışanların aktif katılımı beklenmekte olup çalışanın yenilik olarak nitelendirilebilecek tüm davranışları yenilikçi iş davranışı olarak değerlendirilmektedir (Gerhard ve Mulder, 2012). Yenilikçi iş davranışına örnek olarak gelişen teknolojileri gözleme ve uygulama, amaçlara ulaşmak için farklı yöntemleri kullanma, yeni iş tekniklerini ve fikirleri uygulamaya koymak amacıyla kaynak bulma ve fikirleri destekleyici davranışta bulunma verilebilir (Kheng, Mahmood ve Beris, 2013: 93). Bu anlamda öğretmenlerin yenilikçi iş davranışlarına eğitim teknolojilerini takip ederek sınıfa ve okula entegre etme, araştırma yaparak dünyadaki eğitim uygulamalarını paylaşma ve uygulama, farklı öğretim materyalleri geliştirme, yeni proje fikirleri üretme, ortaya çıkan fikirleri destekleme, problemlerin çözümünde yeni çözüm yolları üretme, müfredat geliştirme, ölçme değerlendirme yöntemi ve aracı geliştirme örnek olarak verilebilir.

Hızlı değişen davranışlarla başa çıkmak, öğretimdeki gelişmelerde süreklilik, okulların rekabet avantajı kazanması için öğretmenlerin yenilikçi davranışı benimsemeleri gerekmektedir. Ayrıca öğretmenler ve onların öğretim stilleri, öğrenme ve motivasyon üzerindeki öğrenci çıktıları üzerinde en büyük etkiye sahiptir (Awang-Hashim, Thalial ve Kaur, 2017; Klaijnsen, Vermeulen ve Martens, 2018). Dolayısıyla öğretmenlerin yenilikçi iş davranışlarının öğrencilere sunulan eğitimin niteliği ve öğrenme çıktıları üzerinde oldukça etkili olduğu söylenebilir. Yenilikçi öğretmen, öğrencilerin öğrenmeye olan ilgisini uyandırarak (Khikmah, 2019) öğrencilerin öğrenmelerini (Eaude, 2011: 49) dolayısıyla başarılarını artırmaktadır (Baghaei ve Riasati, 2013). Öğretmenlerin yenilikçi iş davranışı, okulların verimliliğini artırmada çok önemli bir rol oynamaktadır (Thurlings vd., 2015: 1). Okulların kapasitelerini artırmalarına fırsat sunan yenilikçi iş davranışı, okullara rekabet avantajı da sağlamaktadır (Hsiao, Chang ve Chen, 2014: 463). Öğretmenlerin yenilikçi davranışları, eğitim sisteminin ve

aydınlanmış bir toplum yaratmaya yardımcı olabilecek okul örgütlerinin gelişimi için çok önemlidir. Toplumların gelecekte yenilikçi vatandaşlar yetiştirmeleri, yenilikçi davranışa sahip öğretmenlerin başlangıç noktası olabilecek iyi bir örnek ve rol model olmaları ile mümkündür. Yenilik eylemleri, eğitim sisteminin iyileştirilmesinde kritik değişiklikler yapabilir. Örneğin, öğretim bağlamında yenilik, öğrencilerin öğrenmede başarılı olmalarına yardımcı olabilecek ortamı iyileştirebilir. Öğretmenlerin küçük bir yenilik dokunuşu, daha yaratıcı öğrenme yöntemlerine, öğretim yöntemlerinin daha kapsamlı uygulanmasına ve öğrencilere ve genel olarak eğitim sistemine fayda sağlayacak yeni araç ve teknolojilerin kullanımına yol açacaktır. Dolayısıyla yenilikçi davranış, öğretmenlik mesleğinde kritik bir unsur olarak görülmelidir (Zainal ve Matore, 2019: 2871). Ayrıca okulların başarılı olması için tüm toplumda yenilikçi eğitim için kamuoyu oluşturulup kolektif olarak hareket edilmelidir. Aksi durumda etkili bir eğitim sistemi oluşturmak için gösterilen çabalar başarısız olabilir (Serdyukov, 2017: 28).

Yenilikçi iş davranışı fikir üretme, fikir tanıtımı ve fikir uygulamasından oluşan üç farklı süreçten oluşmaktadır (Scott ve Bruce, 1994: 580). Fikir üretme sürecinde bilgi toplamak, problemi tanımlamak, yeni çalışma yöntemleri araştırmak ve probleme çözüm üretmek gibi davranışları içeren yeni ve faydalı fikirlerin üretimi gerçekleşmektedir (Janssen, 2000: 287). Fikrin tanıtımı ve desteklenmesi sürecinde birey örgüt çalışanlarıyla sosyal ilişkiler kurarak fikrin kabul edilmesi ve fikrine destek verilmesi için çalışmaktadır. Bu sürecin amacı, yenilikçi davranışa güven duyulmasını ve ortaya çıkan yeni fikirlerin destek bulmasını ve dolayısıyla örgüt içerisinde kalıcılığını sağlamaktır (De Jong ve Den Hartog, 2010: 24-25). Fikrin uygulanması sürecinde ise, model geliştirilir ya da örnek üretilerek fikir uygulamaya dönüştürülür (Janssen, 2000; Scott ve Bruce, 1994: 580).

Çalışanların yenilik geliştirme ve uygulama süreçlerine katılmaları örgütün yenilikçilik faaliyetlerini olumlu etkilemektedir (Tierney ve Graen, 1999). Çünkü yenilikçi iş davranışı sergileyen çalışanlar fikirler üretip uygulayarak ürün, süreç ve yöntemlerin geliştirilmesini (Oukes, 2010), örgütsel dinamizmi ve dolayısıyla örgütsel başarıyı sağlamaktadır (Yuan ve Woodman, 2010: 323). Yenilikçi iş davranışı ortaya çıkan problemlerin fark edilmesi ve bu sorunların çözümüne yönelik fikirlerin ortaya çıkması, örgütsel verimlilik ve çalışan performansının artırılması, değişimin gerçekleşmesi için gerekli olan bilginin sağlanması açısından da önemlidir (De Jong ve Den Hartog, 2010). Yenilikçi iş davranışı, çalışanın istekliliğinde yeni yöntemler bularak, örgütte verimliliği ve üretkenliği artırmaya katkı sağlayarak etkili olmaktadır (Cho ve Lee, 2007).

Alanyazında psikolojik sermaye ile öznel iyi oluş (Avey vd., 2010), iş yaşam mutluluğu (Erkuş ve Fındıklı, 2012), iş tatmini (Luthans, 2002), performans (Luthans, Avolio, Walumbwa ve Li, 2005; Luthans ve Youseff, 2004; Sutcliffe ve Vogus, 2003), tükenmişlik (Altınkurt, Ertürk ve Yılmaz, 2015), özdeşleşme (Yazkan ve Ordu, 2021), örgütsel bağlılık (Çınar, 2011; Aslan, 2017), örgütsel vatandaşlık (Bozgeyikli, Avcı ve Navruz 2017; Zhong, 2007; Pradhan, Jena ve Bhattacharya, 2016) arasında ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Psikolojik sermaye ve yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkiye yönelik eğitim

alanında alanyazında Türkiye'de herhangi çalışmaya rastlanmamış olup hava sektöründe çalışanların psikolojik sermayeleri ile yenilikçi iş davranışlarını belirlemeye yönelik bir araştırmanın olduğu görülmektedir (Beğenirbaş ve Turgut, 2016). Bu anlamda pozitif psikolojik sermayenin öğretmenlerin yenilikçi iş davranışlarında anlamlı bir yordayıcı olabileceği düşünülmektedir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda öğretmenlerin sahip oldukları psikolojik sermayelerinin yükseltilmesi ve bu sayede yenilikçi iş davranışlarının da artırılarak okulların daha yenilikçi ve rekabet edebilir hale gelmesine katkı sunulacaktır. Bu durum araştırmanın özgünlüğünü ortaya çıkarmakta hem de alanyazına sunacağı katkı bakımından önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu araştırmada öğretmenlerin psikolojik sermaye ve yenilikçi iş davranışı düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmış ve aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1-Öğretmenlerin psikolojik sermayeleri ve yenilikçi iş davranışları ne düzeydedir?

3- Öğretmenlerin psikolojik sermayeleri ve yenilikçi iş davranışları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

3- Öğretmenlerin psikolojik sermayeleri yenilikçi iş davranışlarının anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

İlişkisel tarama modelinde kurgulanan bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin psikolojik sermayeleri ile yenilikçi iş davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemektir. İlişkisel tarama modelinde araştırmacı hem değişkenler arasındaki korelasyonları hem de bağımsız değişken/lerin bağımlı değişken/ler üzerindeki etkisini araştırabilmektedir (Mertens, 2010). Bu araştırma için Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan 27.05.2022 tarih ve 2022/238 nolu karar ile etik onay alınmıştır.

Çalışma Evreni

Araştırmanın çalışma evrenini 2021-2022 eğitim-öğretim yılında Bolu il merkezindeki ortaokullarda görev yapan toplam 450 öğretmen oluşturmuş ve 306 öğretmenden geçerli veri elde edilmiştir. Bu sayı, araştırma evreni ve örneklem büyüklükleri kapsamında kabul edilebilir öğretmen sayısına ulaşıldığını göstermektedir (Ural ve Kılıç, 2005: 49). Öğretmenlerin katılımında gönüllük esası temel alınmıştır. Araştırmaya katılan 306 öğretmenin % 52.9'u kadın (n=162), % 47.1'i erkek (n=144); % 69'u evli (n=211), % 31'i bekârdır (n=95). Öğretmenlerin % 84.3'ü lisans (n=258), % 15.7'si (n=48) lisansüstü öğrenim düzeyindedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak Psikolojik Sermaye Ölçeği" ve "Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği" kullanılmıştır.

Psikolojik Sermaye Ölçeği

Ölçek Luthans, Avolio, Avey ve Norman (2007) tarafından geliştirilmiş, Avey, Avolio ve Luthans (2011) tarafından kısa formu oluşturulmuştur. Türkçe uyarlaması Oruç (2018) tarafından yapılan ölçek iyimserlik, psikolojik dayanıklılık, umut ve öz yeterlilik boyutlarından ve 12 maddeden oluşmaktadır. Altılı Likert tipinde geliştirilen ölçek "Kesinlikle Katılmıyorum" (1), "Katılmıyorum" (2), "Kısmen Katılmıyorum" (3), "Kısmen Katılıyorum" (4), "Katılıyorum" (5) "Kesinlikle Katılıyorum" (6) şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçeğin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı Oruç (2018) tarafından .93; bu araştırmada ise .89 olarak hesaplanmıştır.

Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği

Ölçek Janssen (2000) tarafından geliştirilmiş, Töre (2019) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Fikir üretme ve uygulama (4 madde) ve fikre destekçiler bulma (5 madde) boyutlarından ve 9 maddeden oluşmakta olan ve Beşli likert tipinde geliştirilen ölçeğin derecelendirmesi Hiçbir Zaman (1), Nadiren (2), Ara Sıra (3), Çoğunlukla (4), Her zaman (5) şeklindedir. Töre (2019) tarafından ölçeğin güvenilirliğine yönelik yapılan Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı .87; bu araştırmada ise .84 olarak hesaplanmıştır. Her iki ölçek için hesaplanan Cronbach Alpha değerleri ölçeklerin yüksek güvenilirliğe sahip olduklarını göstermektedir.

Verilerin Analizi

Toplanan veriler analiz edilmeden önce basıklık çarpıklık değerlerine bakılmış ve verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Öğretmenlerin psikolojik sermaye algılarına ve yenilikçi iş davranışlarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri hesaplanmıştır. Öğretmenlerin psikolojik sermayeleri ve yenilikçi iş davranışları arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Öğretmenlerin psikolojik sermayelerinin yenilikçi iş davranışları üzerinde anlamlı bir yordayıcı olup olmadığını tespit etmek amacıyla basit ve çoklu regresyon analizleri yapılmıştır. Öğretmenlerden geri dönen 306 geçerli verinin normal dağılıp dağılmadığına ilişkin basıklık çarpıklık değerleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Verilerin normalliğine ilişkin hesaplanan çarpıklık-basıklık katsayıları

Ölçek ve boyutlar	Skewness	Kurtosis
İyimserlik	-.661	.741
Psikolojik Dayanıklılık	.236	.810
Umut	-.852	.648
Öz Yeterlilik	-.136	.429
Psikolojik Sermaye Ölçeği Toplam Puanı	-.344	1.003
Fikir Üretme ve Uygulama	-.259	.582
Fikre Destekçiler Bulma	.023	.833
Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği Toplam Puanı	-.920	.526

Tablo 1 incelendiğinde psikolojik sermaye ve yenilikçi iş davranışı ölçeklerinin toplam puanları ve boyutlarına yönelik basıklık-çarpıklık değerleri +1.5 ile -1.5 arasında saptanmış olup bu değerlere göre veriler normal dağılıma uygundur (Tabachnick ve Fidell, 2013). Dolayısıyla araştırmada parametrik testlerden yararlanılmıştır.

Değişkenler arasındaki otokorelasyon sorununa ilişkin hesaplanan Durbin-Watson katsayısı sonucuna göre ($d=2.04$) otokorelasyon sorununun olmadığı tespit edilmiştir. Kalaycı (2009), otokorelasyon sorununun oluşmaması için Durbin-Watson katsayısının 1.5-2.5 arasında olması gerektiğini belirtmektedir. Değişkenler arasındaki r katsayılarının .80'den düşük olduğu, Varyans Büyütme Faktör değerinin 2.67 ile 6.14 arasında değiştiği (VIF:10'dan küçük olması) ve tolerans değerlerinin ise, .33 ile .71 aralığında (0.2'den büyük olması) olduğu tespit edilmiştir. Ulaşılan bu değerlere göre, analizde çoklu bağlantı problemi bulunmamaktadır (Field, 2009; Stevens, 2009; Tabachnick ve Fidell, 2013).

Bulgular

Bu bölümde öğretmenlerin psikolojik sermaye ve yenilikçi iş davranışı algıları, psikolojik sermaye ve yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişki ve psikolojik sermayenin yenilikçi iş davranışına etkisine yönelik bulgulara yer verilmiştir.

1. Öğretmenlerin Psikolojik Sermaye Algıları

Öğretmenlerin psikolojik sermaye algılarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Öğretmenlerin psikolojik sermaye algılarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri

Ölçek ve boyutları	N	$\bar{x}$	ss
İyimserlik	306	3.84	.54
Psikolojik dayanıklılık	306	3.72	.84
Umut	306	4.18	.32
Öz yeterlilik	306	4.06	.50
Psikolojik sermaye ölçeği toplam puanı	306	3.91	.42

Tablo 2'ye göre öğretmenlerin psikolojik sermaye algılarının ölçek bütünü ($\bar{x}=3.91$) ile iyimserlik ($\bar{x}=3.84$) ve psikolojik dayanıklılık ($\bar{x}=3.72$) boyutlarında orta düzeyde; umut ($\bar{x}=4.18$) ve öz yeterlik ($\bar{x}=4.06$) boyutlarında yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır.

2. Öğretmenlerin Yenilikçi İş Davranışı Algıları

Öğretmenlerin yenilikçi iş davranışı algılarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Öğretmenlerin yenilikçi iş davranışı algılarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri

Ölçek	N	$\bar{x}$	ss
Fikir Üretme ve Uygulama	306	2.87	0.56
Fikre Destekçiler Bulma	306	3.74	0.44
Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği	306	3.46	0.61

Tablo 3'e göre öğretmenlerin yenilikçi iş davranışı algılarının ölçek toplam puanı ($\bar{x}=3.46$) ile fikre destekçiler bulma ($\bar{x}=3.74$) boyutunda yüksek düzeyde; fikir üretme ve uygulama boyutunda ($\bar{x}=2.87$) orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

3. Öğretmen Algılarına Göre Psikolojik Sermeye ve Yenilikçi İş Davranışı Arasındaki İlişki

Öğretmen algılarına göre psikolojik sermaye ve yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon analizi sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Öğretmen algılarına göre psikolojik sermaye ve yenilikçi iş davranışı arasındaki ilişkiye yönelik korelasyon analizi sonuçları

Ölçekler ve Boyutları		FÜÜ	FDB	YİD
İyimserlik	r	0.57**	0.47**	0.52**
Psikolojik dayanıklılık	r	0.39**	0.26**	0.33**
Umut	r	0.46**	0.41**	0.38**
Öz yeterlilik	r	0.51**	0.35**	0.44**
Psikolojik sermaye ölçeği toplam puanı	r	0.43**	0.36**	0.48**

** $p < 0.05$.

FÜÜ: Fikir Üretme ve Uygulama; FDB: Fikre Destekçiler Bulma; YİD: Yenilikçi İş Davranışı

Tablo 4'e göre, psikolojik sermaye ölçeği toplam puanı ile yenilikçi iş davranışı ölçeği toplam puanı arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($r=.48$; $p<0.05$).

Psikolojik sermaye ölçeği toplam puanı ile yenilikçi iş davranışı ölçeği fikir üretme ve uygulama ($r=.43$; $p<0.05$) ve fikre destekçiler bulma ($r=.36$; $p<0.05$) boyutları arasında pozitif yönlü orta düzeyde; psikolojik sermaye ölçeği iyimserlik boyutu ile yenilikçi iş davranışı ölçeği fikir üretme ve uygulama ($r=.57$; $p<0.05$) ve fikre destekçiler bulma ($r=.47$; $p<0.05$) boyutları ve yenilikçi iş davranışı ölçeği toplam puanı ($r=.52$; $p<0.05$) arasında pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik sermaye ölçeği psikolojik dayanıklılık boyutu ile yenilikçi iş davranışı ölçeği fikir

üretme ve uygulama ($r=.39$; $p<0.05$) ve yenilikçi iş davranışı ölçeği toplam puanı ($r=.33$; $p<0.05$) arasında pozitif yönlü orta düzeyde; fikre destekçiler bulma boyutu ($r=.26$; $p<0.05$) arasında pozitif yönlü düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Psikolojik sermaye ölçeği umut boyutu ile yenilikçi iş davranışı ölçeği fikir üretme ve uygulama ($r=.46$; $p<0.05$) ve fikre destekçiler bulma ($r=.41$; $p<0.05$) boyutları ve yenilikçi iş davranışı ölçeği toplam puanı ($r=.38$; $p<0.05$) arasında pozitif yönlü orta düzeyde; psikolojik sermaye ölçeği öz yeterlik boyutu ile yenilikçi iş davranışı ölçeği fikir üretme ve uygulama ($r=.51$; $p<0.05$) ve fikre destekçiler bulma ($r=.35$; $p<0.05$) boyutları ve yenilikçi iş davranışı ölçeği toplam puanı ($r=.44$; $p<0.05$) arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki tespit edilmiştir.

4. Öğretmen Algılarına Göre Psikolojik Sermayenin Yenilikçi İş Davranışını Yordama Düzeyi

Tablo 5'te öğretmen algılarına göre psikolojik sermayenin yenilikçi iş davranışını yordamasına yönelik basit doğrusal regresyon analizi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 5. Öğretmen algılarına göre psikolojik sermayenin yenilikçi iş davranışını yordamasına yönelik basit doğrusal regresyon analizi sonuçları

Bağımlı Değişken-Yenilikçi İş Davranışı					
Bağımsız	β	Std. Hata	β	t	p
Sabit	1.72	.30		5.73	0.00*
Psikolojik sermaye	0.49	.26	.48	1.88	0.00*

$F= 56.63$; $p= 0.00^*$; $R^2 = 0.38$

Tablo 5 incelendiğinde öğretmen algılarına göre psikolojik sermayenin yenilikçi iş davranışını anlamlı bir şekilde yordadığı saptanmıştır ($F=56.63$; $p<0.01$). Psikolojik sermaye yenilikçi iş davranışında toplam varyansın %38'ini ($R^2=0.38$) açıklamaktadır. Bu bulgu, öğretmenlerin psikolojik sermayelerinin yükselmesiyle birlikte yenilikçi iş davranışlarının da yükseleceği şeklinde açıklanabilir.

5. Psikolojik Sermaye Ölçeği Boyutlarının Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği Fikir Üretme ve Uygulama Boyutunu Yordama Düzeyi

Tablo 6'da psikolojik sermaye ölçeği boyutlarının yenilikçi iş davranışı ölçeği fikir üretme ve uygulama boyutunu yordamasına yönelik regresyon analizi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 6. Psikolojik sermaye ölçeği boyutlarının yenilikçi iş davranışı ölçeği fikir üretme ve uygulama boyutunu yordamasına yönelik çoklu regresyon analizi sonuçları

Bağımlı Değişken Fikir Üretme ve Uygulama					
Bağımsız Değişken	β	Std. Hata	β	t	p
Sabit	1.44	.26		5.48	0.00*
İyimserlik	0.82	.07	.80	11.71	0.00*
Psikolojik dayanıklılık	0.74	.08	.68	9.25	0.00*
Umut	0.57	.23	.55	2.48	0.00*
Öz yeterlilik	0.88	.14	.89	6.28	0.00*

$F= 64.26$; $p= 0.00^*$; $R^2= 0.42$

Tablo 6 incelendiğinde psikolojik sermaye ölçeğinin boyutlarının yenilikçi iş davranışı ölçeğinin fikir üretme ve uygulama boyutunu yordamasına yönelik yapılan çoklu regresyon analizi sonuçlarına ulaşılan bulgular şu şekildedir:

Psikolojik sermaye ölçeği boyutlarının yenilikçi iş davranışı ölçeği fikir üretme ve uygulama boyutunu ($F=64.26$; $p<0.01$) anlamlı olarak yordadıkları saptanmıştır. Psikolojik sermaye ölçeği boyutları fikir üretme ve uygulama boyutunda öğretmenlerin yenilikçi iş davranışı algılarında toplam varyansın % 42'sini ($R^2=0.42$) açıklamaktadır. p değerlerine göre psikoloji sermaye ölçeği boyutlarının her biri fikir üretme ve uygulama boyutunda öğretmenlerin psikolojik sermayelerini anlamlı olarak yordamaktadır ($p<0.01$).

6. Psikolojik Sermaye Ölçeği Boyutlarının Yenilikçi İş Davranışı Ölçeği Fikre Destekçiler Bulma Boyutunu Yordama Düzeyi

Tablo 7'de psikolojik sermaye ölçeği boyutlarının yenilikçi iş davranışı ölçeği fikre destekçiler bulma boyutunu yordamasına yönelik çoklu regresyon analizi sonuçları sunulmuştur.

Tablo 7. Psikolojik sermaye ölçeği boyutlarının yenilikçi iş davranışı ölçeği fikre destekçiler bulma boyutunu yordamasına yönelik çoklu regresyon analizi sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken Fikre Destekçiler Bulma				
	β	Std. Hata	β	t	p
Sabit	1.39	.17		8.17	0.00*
İyimserlik	0.42	.15	.43	2.80	0.00*
Psikolojik dayanıklılık	0.61	.09	.47	6.77	0.00*
Umut	0.78	.04	.69	19.50	0.00*
Öz yeterlilik	0.56	.13	.51	4.30	0.00*

$F = 54.18$; $p = 0.00$ *; $R^2 = 0.36$

Tablo 7 incelendiğinde psikolojik sermaye ölçeğinin boyutlarının yenilikçi iş davranışı ölçeğinin fikre destekçiler bulma boyutunu yordamasına yönelik yapılan çoklu regresyon analizi sonuçlarına ulaşılan bulgular şu şekildedir:

Psikolojik sermaye ölçeği boyutlarının yenilikçi iş davranışı ölçeği fikre destekçiler bulma boyutunu ($F=54.18$; $p<0.01$) anlamlı olarak yordadıkları saptanmıştır. Psikolojik sermaye ölçeği boyutları fikre destekçiler bulma boyutunda öğretmenlerin yenilikçi iş davranışı algılarında toplam varyansın % 36'sını ($R^2=0.36$) açıklamaktadır. p değerlerine göre psikoloji sermaye ölçeği boyutlarının her birinin fikre destekçiler bulma boyutunda öğretmenlerin psikolojik sermayelerini anlamlı olarak yordamaktadır ($p<0.01$).

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada öğretmenlerin psikolojik sermayeleri ve yenilikçi iş davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Öğretmenlerin psikolojik sermaye algıları ölçek geneli ile iyimserlik ve psikolojik dayanıklılık boyutlarında orta düzeyde; umut ve öz yeterlik boyutlarında yüksek düzeydedir. Umut ve öz yeterlik boyutlarında öğretmenlerin psikolojik sermaye algılarının yüksek düzeyde çıkması olumlu ve istenen bir sonuçtur. Çünkü umut, çalışanların amaçlarına ulaşabilmelerinde kararlılık ve irade sağlamakta (Luthans ve Youseff, 2004) daha fazla enerji harcamalarına katkı sunmakta, amaçlarını gerçekleştirmek için alternatif yollar geliştirme kapasitelerini artırmakta (Luthans, Avey, Clapp-Smith ve Li, 2008), problemlere farklı paradigmalara bakarak farklı çözümler üretebilmektedir (Avey, Reichard, Luthans ve Mhatre, 2011). Öğretmenliğin içsel olarak kararlı ve azimli ve enerjili çalışmayı gerektiren ve öğrencilerin iyi bir insan olarak yetiştirilmesi için kazandırılması gerekli davranışların farklı yöntemlerin kullanılmasını zorunlu kılan bir meslek olduğu düşünüldüğünde umut boyutunda yüksek psikolojik sermayenin önemi daha da artmaktadır. Öz yeterlik ise, bireye yüksek performans düzeyine ulaşmak için motivasyon, bilişsel kaynakları harekete geçirme, yeteneklerine güvenme (Stajkovic ve Luthans, 1998), görev ve sorumluluklarını yerine getirirken çekinmeden yeni yollar denemesini sağlamakta (Caprara ve Cervone, 2003), başarılı olacaklarına olan inanç ve azimlerini artırmaktadır (Avey, Wernsing ve Luthans, 2008). Bu açıdan araştırmada öğretmenlerin psikolojik sermaye algılarının umut ve öz yeterlik boyutlarında yüksek düzeyde olması sundukları eğitim kalitesini de artıracaktır. İyimserlik ve psikolojik dayanıklılık boyutlarında orta düzeyde olması ise olumsuz bir durum olmamakla birlikte iyimserlik boyutunda yüksek düzeyde psikolojik sermaye öğretmenlerin girişimlerinin olumlu sonuçlanmasına olan beklentilerin artıracak, geleceğe yönelik pozitif düşüncelerini ve olumlu beklentiler içerisinde olmalarını sağlayacaktır. Psikolojik dayanıklılığı yüksek olan öğretmenler ise karşılaşılabilecekleri stres ve kriz gibi olumsuz durumlarda dirençli olacaklardır. Dolayısıyla öğretmenlik mesleğinin psikolojik, duygusal ve fiziksel anlamda zor bir meslek olduğu göz önünde bulundurulduğunda öğretmenlerin sahip olduğu yüksek düzeyde psikolojik sermayenin onların mesleki başarılarında ve mutluluklarında etkili olacağı söylenebilir.

Alanyazında öğretmenlerin psikolojik sermaye algılarının çok yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşılan çalışmalar da mevcuttur (Aslan, 2017; Barut, 2017; Çiftçi, 2019; Ekin, 2019; Kelekçi ve Yılmaz, 2015; Ocak, Güler ve Basım, 2015; Şimşek, 2018; Yazkan ve Ordu, 2021). Öğretmenlerin psikolojik sermaye düzeyleri Altinkurt, Ertürk ve Yılmaz (2015) tarafından ise yüksek düzeyde tespit edilmiştir. Öğretmenin niteliği kadar psikolojik durumu da mesleğindeki başarısını etkilemektedir (Kelekçi ve Yılmaz, 2015: 1000). Ayrıca eğitim sisteminin hedeflerine ulaşmasında, eğitim programı, fiziki koşullar ve eğitim materyalleri gibi pek çok unsurun yanı sıra öğretmenlerin belirleyici ve yönlendirici özellikleri de eğitimin en önemli ve etkili öğesidir (Demirtaş vd., 2014: 98). Dolayısıyla değişimin ve yeniliğin hızlı yaşandığı 21. yüzyılda okulların rekabete dayalı, nitelikli bir eğitim

sunmalarında sahip oldukları fiziksel kaynakların yanında öğretmenlerin psikolojik sermayelerinin de oldukça önemli bir hale geldiği söylenebilir.

Öğretmenlerin yenilikçi iş davranışına yönelik algıları ölçek bütünü ile fikre destekçiler bulma boyutunda yüksek düzeyde; fikir üretme ve uygulama boyutunda orta düzeydedir. Öğretmenler yenilikçi iş davranışını fikre destekçi bulma boyutunda daha çok gösterirken fikir üretme ve uygulama boyutunda daha düşük düzeyde göstermektedirler. Töre (2019), öğretmenlerin yenilikçi iş davranışlarının çok yüksek; Köroğlu (2014) ve Özgür (2013) öğretmenlerin yenilikçilik algılarının yüksek düzeyde; İsmail ve Mydin (2019), Hsiao ve diğerleri (2011), Özbek (2014), Çimen ve Yücel (2017) orta düzeyde; Kılıç (2015) ise düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Töre (2019) bu araştırmada ulaşılan sonucu destekler nitelikte öğretmenlerin yenilikçi iş davranışlarının fikre destekçiler bulma boyutunda fikir üretme ve uygulama boyutuna göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yenilikçi iş davranışının çalışanlarca içselleştirilip süreklilik kazanması örgütlere rekabet üstünlüğü sağlamaktadır (Çalışkan, 2013: 94). Yenilikçi iş davranışı, yeni fikirleri ortaya çıkarmakla birlikte, değişimlere uyum sağlamaya yönlendiren davranışları oluşturmada, yeni fikirlerin uygulanması ve iş performansının artırılması yönünde süreçlerin geliştirmesine fayda sağlamaktadır (Jong ve Hartog 2008). Bir örgütte ürün, hizmet ve iş süreçleriyle ilgili yeniliklerin ortaya çıkarılabilmesi için yeni fikirlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacın giderilmesi çalışanların yenilikçi iş davranışı sergilemeleriyle mümkün olmaktadır (Mura vd., 2012: 2). Yenilikçi iş davranışı çalışanların yenilikçi faaliyetlere katılımlarını ve örgütte yenilik ikliminin de gelişmesini sağlamaktadır (Kwasniewska ve Necka, 2004). Örgütlerin yenilik ve değişime uyum sağlayabilmek, başarılarını sürdürebilmek için yeni fikirler üretip bu fikirleri uygulayacak işlevsel sistemleri oluşturmaları gerekmektedir (Çimen ve Yücel, 2017: 368). Okulların da değişen çevre şartlarına uyum sağlamaları, Milli Eğitim Bakanlığının reformlarını ve yenilikçi uygulamaları okula entegre etmeleri, daha kaliteli eğitim hizmeti sunarak nitelikli ve topluma fayda sağlayacak öğrenci yetiştirmeleri için öğretmen ve yöneticilerin yenilikçi iş davranışları oldukça önemlidir. Nitekim öğretmenlerin yenilikçi davranışları değişen topluma ayak uydurma, öğretimle ilgili ortaya çıkan yeni teknoloji ve bakış açılarının yenilikçi davranışı zorunlu kılması, toplumsal rekabet ve bu davranışların topluma örnek olması açısından önemlidir (Thurlings vd., 2015: 431). Dolayısıyla okulların dijital çağı getirdiği yenilik ve değişimleri öğrencilere sunmasında öğretmenlerin yenilikçi davranışları oldukça önem taşımaktadır.

Araştırma sonucuna göre, psikolojik sermaye ölçeği toplam puanı ve boyutları ile yenilikçi iş davranışı ölçeği toplam puanı ve boyutları arasında; psikolojik sermaye ölçeği psikolojik dayanıklılık boyutu ve yenilikçi iş davranışı ölçeği fikre destekçiler bulma boyutu arasındaki pozitif yönlü düşük düzeyde ilişki dışında tümünde pozitif yönlü orta düzeyde anlamlı bir ilişki olup psikolojik sermaye yenilikçi iş davranışının anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Araştırma sonucuna göre, psikolojik sermaye ölçeği alt boyutları birlikte ve her bir ayrı ayrı yenilikçi iş davranışı ölçeği fikir üretme ve

uygulama ile fikre destekçiler bulma boyutlarının anlamlı bir yordayıcısıdır. Bu sonuçlara göre, öğretmenlerin psikolojik sermayelerinin yükselmesiyle birlikte yenilikçi iş davranışları da yükseleceği söylenebilir. Yeniliğin ve değişimin hızlı yaşandığı 21. yüzyılda öğretmenlerin bu değişimi ve yenilikleri okullara entegre edebilmeleri yenilikçi iş davranışlarını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla öğretmenlerin bu davranışı sergileyebilmeleri için psikolojik sermaye düzeylerinin de yüksek olmasının etkili olacağı söylenebilir.

Alanyazın incelendiğinde bu araştırmanın sonucunu destekler nitelikte yüksek düzeyde psikolojik sermayeye sahip çalışanların yenilikçi davranışlarının da artacağı sonucuna ulaşılan çalışmalara rastlamak mümkündür (Beğenirbaş ve Turgut, 2016; Knight-Turvey, 2006; Luthans ve Youssef, 2004; Luthans vd., 2004; Whelan vd., 2011). Örgüt, çalışanlarının pozitif tarafları üzerinde durarak onların potansiyellerinin ortaya çıkmasına yardımcı olmalıdır (Ağ ve Balcı, 2018: 5179). Bu anlamda araştırmada ortaya çıkan sonuç itibarıyla de öğretmenlerin yenilikçi iş davranışlarının geliştirilmesi ve artırılması için psikolojik sermayelerine önem verilmelidir.

Sonuç olarak, birçok örgütsel davranış konusuyla ilişki olan psikolojik sermayenin öğretmenlerin yenilikçi iş davranışlarıyla da ilişkili olduğu ve öğretmenlerin yenilikçi iş davranışlarının anlamlı bir yordayıcısı olduğu ortaya çıkarılmıştır. Araştırma, psikolojik sermayenin tüm örgütlerde olduğu gibi eğitim örgütlerinde de öğretmenlerin yenilikçi iş davranışı sergilemelerindeki önemini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla yenilik ve değişimin çok hızlı olduğu 21. yüzyılda öğretmenlerin yeni fikirler üretmeleri, fikirlerine destekçi olarak bu fikirleri uygulamaya koymalarında psikolojik sermayeleri oldukça önemlidir. Psikolojik sermayesi yüksek olan öğretmenler diğer meslektaşlarına göre daha yenilikçi, yeniliği destekleyen ve yenilikçi fikirlerin uygulanmasında yer alarak hem öğrencilerin gelişimine hem de toplumun kalkınmasına katkı sunacaktır. Araştırmanın bulgu ve sonuçları doğrultusunda öğretmenlerin yenilikçi iş davranışlarının ortaya çıkarılmasına yönelik nitel bir araştırma yapılabilir. Eğitim sektöründe öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin yenilikçi iş davranışlarının ortaya çıkarılması ve bu konulara aracılık edebilecek konulara yönelik farklı araştırma yöntemleri ile tasarlanan araştırmalar yapılabilir. Öğretmenlerin fikir üretme ve uygulama boyutunda yenilikçi iş davranışlarının yüksek düzeye çıkarılması için ortaya koydukları fikirler önemsenmeli, yenilikçi metotlar, teknikler ve araçlar konusunda öğretmenlere eğitimler verilmeli, öğretmenlerin yenilikçi uygulamaları desteklenmeli ve takdir edilmeli, öğretmenlerin araştırma, geliştirme ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesi için lisansüstü eğitimlere teşvik edilmelidir. Öğretmenler proje üretmeleri için cesaretlendirilmelidir. Öğretmenlerin psikolojik dayanıklılık ve iyimserlik boyutlarında psikolojik sermaye algılarının yüksek düzeye çıkarılması için iş yaşam kaliteleri artırılmalıdır. Öğretmenlerin umut ve öz yeterlik boyutlarında psikolojik sermaye algılarının çok yüksek düzeye çıkarılması için problem çözme becerileri geliştirilmeli, okullarda stratejik plan vb. hazırlanmasında görüşleri sorulmalı ve bu görüşlerden yararlanılmalı, hedeflere ulaşmak için yeni stratejiler belirlemelerine fırsatlar sunulmalı, uzmanlık

alanlarının geliştirilmesi için alanıyla ilgili kongre ve çalıştaylara katılımları teşvik edilmelidir. Öğretmenlere pozitif psikoloji kapsamında seminerler düzenlenerek farkındalık oluşturulmalıdır.

Araştırmanın Sınırlıkları

Bu araştırma, Bolu il merkezinde bulunan ortaokullarda görev yapan 306 öğretmenin Psikolojik Sermaye ve Yenilikçi İş Davranışı ölçek maddelerine verdikleri cevaplarla sınırlıdır.

Kaynakça

- Ağ, C., & Balcı, O. (2018). Psikolojik örgütsel sermayenin merak ve keşfetme ile ilişkisi: Bir bilişim sektörü örneği. *International Social Sciences Studies Journal*, 4(24), 5173-5180.
- Altınkurt, Y., Ertürk, A., ve Yılmaz, İ. (2015). Öğretmenlerin psikolojik sermayeleri ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki. *Journal of Teacher Education and Educators*, 4(2) 166-187.
- Aslan, İ. (2017). *Öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye algıları ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt.
- Awang-Hashim, R., Thaliah, R., & Kaur, A. (2017). A cultural insight into the development of teacher autonomy support scale: A self-determination theory perspective. *Journal for Multicultural Education*, 11(4), 287-305, <https://doi.org/10.1108/jme-09-2016-0050>
- Avey, J. B., Luthans, F., & Jensen, S. M. (2009). Psychological capital: a positive resource for combating employee stress and turnover. *Human Resource Management*, 48(5), 677-693.
- Avey, J. B., Luthans, F., & Youssef C. M. (2010). The additive value of positive psychological capital in predicting work attitudes and behaviors. *Journal of Management*, 36, 430-452.
- Avey, J. B., Patera, J. L., & West, B. J. (2006). The implications of positive psychological capital on employee absenteeism. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 13, 42-60. <https://doi.org/10.1177/10717919070130020401>
- Avey, J. B., Reichard, R. J., Luthans, F., & Mhatre, K. H. (2011). Meta analysis of the impact of positive psychological capital on employee attitudes, behaviors, and performance. *Human Resource Development Quarterly*, 22(2), 127-152.
- Avey, J. B., Wernsing, T. S., & Luthans, F. (2008). Can positive employees help positive organizational change? Impact of psychological capital and emotions on relevant attitudes and behaviors. *The Journal of Applied Behavioral Science*. 44(1), 48-70.
- Baghaei, S., & Riasati, M. J. (2013). An investigation into the relationship between teachers' creativity and students' academic achievement: A case study of Iran EFL context.

Middle East Journal of Scientific Research, 14(12), 1576-1580. <https://doi.org/10.5829/idosi.mejsr.2013.14.12.803>

Barut, A. (2017). *Öğretmenlerin işyeri ruhsallığı ile pozitif psikolojik sermaye algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.

Begenirbaş, M., ve Turgut, E. (2016). Psikolojik sermayenin çalışanların yenilikçi davranışlarına ve performanslarına etkileri: Savunma sektöründe bir araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(1), 57-93. <https://doi.org/10.24988/deuibf.2016311485>

Bozgeyikli, H., Avcı, A., ve Navruz, B. (2017). Öğretmenlerin psikolojik sermaye düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkinin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 12(6), 103-122.

Brandt, T., Gomes, J. F. S., & Boyanova, D. (2011). Personality and psychological capital as indicators of future job success?. *LTA*, 3(11), 263-289.

Büyüköze, H. (2014). *Lise öğretmenlerinin görüşlerine göre algılanan örgütsel destek ve psikolojik sermaye ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Caprara, G. V. & Cervone, D. (2003). A Conception of Personality for a Psychology of Human Strengths: Personality as an Agentic, Self Regulating System. L. G. Aspinwall & U. M. Staudinger, (Eds.), *In a psychology of human strenghts: fundamental questions and future directions for a positive psychology* (pp. 61-74). Washington: DC American Psychological Association..

Cho, K.-H. & Lee, S.-H. (2007). Commitment to gender policy, commitment to organization and innovative behavior: Some unexpected linkages in Korea. *International Journal of Public Administration*, 30(12), 1485-1502.

Çalışkan, A. (2013). İç odaklı örgüt kültürünün yenilikçi davranışa etkisinde personel güçlendirmenin aracılık rolü. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 15(1), 95.

Çiftçi, K. (2019). *Pozitif psikoloji bağlamında sınıf öğretmenlerinin psikolojik iyi oluş düzeyleri ile özyeterlik inançları ve örgütsel bağlılık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Çınar, E. 2011. *Pozitif psikolojik sermaye'nin örgütsel bağlılıkla ilişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Çimen, İ., ve Yücel, C. (2017). Innovative behavior scale (IWB): Adaptation to Turkish culture. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 6(3), 365-381.

- De Jong, J. P., & Den Hartog, D. N. (2008). Innovative work behavior: Measurement and validation. *Scales-initiative Scientific Analysis of Entrepreneurship and Smes*, 5-27.
- De Jong, J. P., & Den Hartog, D. N. (2010). Measuring innovative work behaviour. *Creativity and Innovation Management*, 19(1), 23-36. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8691.2010.00547.x>
- Demirtaş, H., Cömert, M., ve Özer, N. (2014). Öğretmen adaylarının özyeterlik inançları ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Eğitim ve Bilim*, 36(159), 96-110.
- Eaude, T. (2011). Compliance or innovation? Enhanced professionalism as the route to improving learning and teaching. *Education Review*, 23(2), 49-57.
- Ekin, S. (2019). *Anadolu lisesi öğretmenlerinin örgütsel güven düzeyleri ile pozitif psikolojik sermaye düzeyleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Erkuş, A., ve Fındıklı, M. A. (2012). İş yaşamında mutluluk: psikolojik sermaye ve iş çevresinin etkileri üzerine bir araştırma. *20. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 420-422). 20. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi. İzmir.
- Gerhard, M., & Mulder, R. H. (2012). Development of a measurement instrument for innovative work behaviour as a dynamic and context-bound construct. *Human Resource Development International*, 15(1), 43-59.
- Hasiao, H. C., Chang, J. C., Tu, Y. L., & Chen, S. C. (2011). The influence of teacher self efficacy on innovative work behavior. *International Conference on Social Science and Humanity*, 5, 233-237.
- Hsiao, H. C., Chang, J. C., & Chen, S. C. (2014). The influence of support for innovation on organizational innovation: Taking organizational learning as a mediator. *Asia Pacific Education Review*, 23(3), 463-472. <https://doi.org/10.1007/s40299-013-0121-x>
- Indrasari, S. Y., & Takwin, B. (2019). Revisiting teachers' innovative behavior: Indonesian context. *The Online Journal of New Horizons in Education*, 9(4), 290-296.
- Ismail, A., & Mydin, A. (2019). The impact of transformational leadership and commitment on teachers' innovative behaviour. In *4th ASEAN Conference on Psychology, Counselling, and Humanities (ACPCH 2018)*. Atlantis Press.
- Janssen, O. (2000). Job demands, perception of effort-reward fairness and innovative work behaviour. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 73, 287-302.
- Jong, J., & Hartog, D. D. (2008). Innovative work behaviour: measurement and validation. *EIM Research Reports*, 19(1), 3-27.

- Kelekçi, H., ve Yılmaz, K. (2015). Öğretmenlerin pozitif psikolojik sermayeleri ile yeterlik inançları arasındaki ilişki. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 992-1007.
<https://doi.org/10.17860/efd.96988>
- Kersting, K. (2003). Turning happiness into economic power. *American Psychological Association*, 34(11), 26. <http://www.apa.org/monitor/dec03/power.aspx>.
- Kheng, Y. K., Mahmood, R., & Beris, S. J. H. (2013). A conceptual review of innovative work behavior in knowledge intensive business services among knowledge workers in Malaysia. *International Journal of Business, Humanities and Technology*, 3(2), 93.
- Khikmah, L. (2019). Teachers' creativity in designing learning activities: Sustaining students' motivation. *English Review: Journal of English Education*, 7(2), 85-92.
<https://doi.org/10.25134/erjee.v7i2.1639>.
- Kılıç, H. (2015). *İlköğretim branş öğretmenlerinin bireysel yenilikçilik düzeyleri ve yaşam boyu öğrenme eğilimleri (Denizli ili örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Klaeijnsen, A., Vermeulen, M., & Martens, R. (2018). Teachers' innovative behaviour: The importance of basic psychological need satisfaction, intrinsic motivation, and occupational self-efficacy. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 62(5), 769–782. <https://doi.org/10.1080/00313831.2017.1306803>
- Knight-Turvey, N. (2006). Influencing employee innovation through structural empowerment initiatives: The need to feel empowered. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 313-324.
- Koroğlu, A. Y. (2014). *Okul öncesi öğretmenlerinin ve öğretmen adaylarının bilişim teknolojileri özyeterlik algıları, teknolojik araç-gereç kullanım tutumları ve bireysel yenilikçilik düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kwasniewska, J. & Necka, E. (2004). Perception of the climate for creativity in the workplace: The role of the level in the organization and gender. *Creativity and Innovation Management*, 13(3), 187-196.
- Luthans F. (2002). The need for and meaning of positive organizational behavior. *Journal of Organizational Behavior*, 23, 695-706.
- Luthans, F., Avey, J. B., Avolio, B. J., & Peterson, S. J. (2010). The development and resulting performance impact of positive psychological capital. *Human Resource Development Quarterly*, 21(1), 41-67.
- Luthans, F., Avolio, B. J., Avey, J. B., & Norman, S. M. (2007). Positive psychological capital: Measurement and relationship with performance and satisfaction. *Personnel Psychology*, 60(3), 541-572.

- Luthans, F., Avey, J. B., Clapp-Smith, R., & Li, W. (2008). More evidence on the value of Chinese workers' psychological capital: A potentially unlimited competitive resource? *International Journal of Human Resource Management*, 19, 818-827.
- Luthans F., Avolio B. J., Walumbwa F. O., & Li W. (2005). The psychological capital of chinese workers: exploring the relationship with performance. *Management and Organization Review*, 1(2), 249-271.
- Luthans, F., Luthans, K., & Luthans, B. C. (2004). Positive psychological capital: Going beyond human and social capital. *Business Horizons*, 47(1), 45-50.
- Luthans F., & Youssef C. M. (2004). Human, social and now positive psychological capital management: Investing in people for competitive advantage. *Organizational Dynamics*, 33(2),143-160.
- Luthans, F., Youssef, C. M., & Avolio, B. J. (2007). *Psychological capital: Developing the human competitive edge*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.
- Luthans, K., & Jensen, S. M. (2005). The linkage between psychological capital and commitment to organizational mission: A study of nurses. *Jona*, 35(6), 304-310. <https://doi.org/10.1097/00005110-200506000-00007>
- Mertens, D. M. (2010). *Research and evaluation in education and psychology*. Los Angeles: Sage Publications.
- Mura, M., Lettieri, E., Spiller, N., & Radaelli, G. (2012). Intellectual capital and innovative work behaviour: Opening the black box. *International Journal of Engineering Business Management*, 4(39), 1-10.
- Norman, S. M., Avey, J. B., Nimnicht, J. L., & Pigeon, N. G. (2010). The interactive effects of psychological capital and organizational identity on employee organizational citizenship and deviance behaviors. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 17, 380-391.
- Ocak, M., Güler, M., ve Basım, H. N. (2016). Psikolojik sermayenin örgütsel bağlılık ve iş tatmini tutumları üzerine etkisi: Bosnalı öğretmenler üzerine bir araştırma. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(1), 113-130.
- Oruç, E. (2018). Psikolojik Sermaye Ölçeği Kısa Formunun Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 13(14), 141-151.
- Oukes, T. (2010). *Innovative work behavior a case study at a tire manufacturer* (Bachelor Thesis). University of Twente, Netherlands.
- Özbek, A. (2014). *Öğretmenlerin yenilikçilik düzeylerinin TPAB yeterlikleri üzerindeki etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

- Özgür, H. (2013). Bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının eleştirel düşünme eğilimleri ile bireysel yenilikçilik özellikleri arasındaki ilişkinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 409-420.
- Pradhan R. K., Jena L. K., & Bhattacharya P. (2016). Impact of psychological capital on organizational citizenship behavior: Moderating role of emotional intelligence. *Cogent Business & Management*, 3(1), 1-16. doi:10.1080/23311975.2016.1194174.
- Prieto, I. M., & Perez, Santana, M. P. (2014). Managing innovative work behavior: The role of human resource practices. *Personnel Review*. 43(2), 184-208.
- Roberts, S. J., Scherer, L. L., & Bowyer, C. J. (2011). Job stress and incivility: What role does psychological capital play. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 18, 449-458.
- Scott, S. G., & Bruce, R. A. (1994). Determinants of innovative behavior: A path model of individual innovation in the workplace. *The Academy of Management Journal*, 37(3), 580-607.
- Serdyukov, P. (2017). Innovation in education: What works, what doesn't, and what to do about it? *Journal of Research in Innovative Teaching and Learning*, 10(1), 4-33. <https://doi.org/10.1108/JRIT-10-2016-0007>
- Shear, L., Gallagher, G., & Patel, D. (2011). *Evolving educational ecosystems: executive summary of phase 1 ITL research results*. Microsoft Corporation.
- Snyder, C. R. (2000). *Handbook of hope: Theory, measures and applications*. San Diego, CA: Academic Press.
- Stajkovic, A. D., & Luthans, F. (1998). Self-efficacy and work related performance: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 124, 240-261.
- Sutcliffe, K. M., & Vogus, T. J., (2003). Organizing for resilience. K. Cameron, Dutton, J. Quinn, Robert E. (Ed.), *Positive organizational scholarship* in (pp. 94-110). San Francisco: Berrett-Koehler.
- Şimşek, H. A. (2018). *Öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye düzeyleri ile okul müdürlerine yönelik öğretimsel liderlik algıları arasındaki ilişki (Çanakkale örneği)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- Tengku Ariffin, T. F., Bush, T., & Nordin, H. (2018). Framing the roles and responsibilities of Excellent Teachers: Evidence from Malaysia. *Teaching and Teacher Education*, 73, 14-23. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2018.03.005>
- Thurlings, M., Evers, A. T., & Vermeulen, M. (2015). Toward a model of explaining teachers' innovative behavior: A literature review. *Review of Educational Research*, 85(3), 430-471. <https://doi.org/10.3102/00346543145579>.

- Tierney, P., & Graen, G. B. (1999). An examination of leadership and employee creativity: The relevance of traits and relationships. *Personnel Psychology*, 52(3), 591-620.
- Töre, E. (2019). Öğretmenlerin yenilikçi iş davranışı düzeylerinin belirlenmesi ve çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Turkish Studies Educational Sciences*, 14(4), 1761-1773.
- Tösten, R., ve Özgan, H. (2014). Pozitif psikolojik sermaye ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Ekev Akademi Dergisi*, 18(59), 429-442.
- Tura, B., ve Akbaşlı, S. (2022). Örgütsel zekâ perspektifinden öğretmenlerin yenilikçi çalışma davranışlarını etkileyen faktörler. *Journal of Qualitative Research in Education*, 29, 203-234. <https://doi.org/10.14689/enad.29.8>
- Ural, A., ve Kılıç, İ. (2005). *Bilimsel araştırma süreci ve spss ile veri analizi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Whelan, E., Parise, S., De Valk J., & Aalbers, R. (2011). Creating employee networks that deliver open innovation. *MIT Sloan Management Review*, 53, 36-45.
- Yazkan, Ö., ve Ordu, A. (2021). Öğretmenlerin pozitif psikolojik sermaye ve örgütsel özdeşleşmeleri arasındaki ilişki. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [MSKU Journal of Education]*, 8(1), 274-288. <https://doi.org/10.21666/muefd.832221>
- Yıldız, H. (2015). *Pozitif psikolojik sermaye, örgütsel güven ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin incelenmesi: bir alan araştırması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Yorulmaz, F., ve Yavan, Ö. (2018). Pozitif psikolojik sermayenin işveren marka oluşumu üzerindeki etkisi: Turizm sektörü örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(2), 1007-1027.
- Yuan, F., & Woodman, R. (2010). Innovative behavior in the workplace: The role of performance and image outcome expectations. *Academy of Management Journal*, 53(2), 323.
- Zainal, M. A., & Matore, M. E. E. M. (2019). Factors influencing teachers' innovative behaviour: A systematic review. *Creative Education*, 10, 2869-2886. <https://doi.org/10.4236/ce.2019.1012213>
- Zhong, L. (2007). Effects of psychological capital on employees' job performance, organizational commitment and organizational citizenship behaviour. *Acta Psychologica Sinica*, 39, 328-334.

Bağımsız Denetim Kalitesi Finansal Performansı Etkiler mi? BİST Sınai Endeksi'nde Bir Uygulama

Adem Ruhan SÖNMEZ*
Reyhan SARIÇİÇEK**

Öz

Bu çalışmada bağımsız denetim kalitesinin finansal performans üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu kapsamda denetim kalitesi göstergeleri olarak denetim komitesi üye sayısı, denetçi görüşü ve denetim firması büyüklüğü, finansal performansın ölçümünde ise ROA, ROE ve Tobin Q değişkenleri kullanılmıştır. Araştırmanın veri seti, BİST Sınai Endeksi'nde yer alan 123 şirketin 2015-2021 yılları arasına ait yıllık verilerini kapsamaktadır. Verilerin analizinde doğrusal panel regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; denetim komitesi üye sayısı ile ROA ve ROE arasında ilişki bulunamazken, denetim komitesi üye sayısı ile Tobin Q ile anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu; denetçi görüşü ile ROA, ROE ve Tobin Q arasında bir ilişki olmadığı; denetim firması büyüklüğü ile ROA arasında ilişki olmadığı ve denetim firması büyüklüğü ile ROE ve Tobin Q arasında anlamlı ve negatif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağımsız Denetim Kalitesi, Finansal Performans, Denetim Komitesi Üye Sayısı, Denetim Görüşü, Denetim Firması Büyüklüğü

Does Audit Quality Affect Financial Performance? An Application on the BIST Industrial Index

Abstract

In this study, the effect of independent audit quality on financial performance was investigated. In this context, the number of audit committee members, auditor opinion and audit firm size were used as audit quality indicators, and ROA, ROE and Tobin Q variables were used to measure financial performance. The data set of the research includes the annual data of 123 companies included in the BIST Industrial Index for the years 2015-2021. Linear panel regression analysis method was used to analyse the data. The results revealed that there is no significant relationship between the number of audit committee members and ROA and ROE. However, the study found that there is a significant and positive relationship between the number of audit committee members and Tobin Q. Also, there is no relationship between the auditor's opinion and ROA, ROE, and Tobin Q, and no relationship between firm size and ROA, according to the study. The results also pointed to a significant and negative relationship between audit firm size and ROE and Tobin Q.

Keywords: Independent Audit Quality, Financial Performance, Number of Audit Committee Members, Audit Opinion, Audit Firm Size

Geliş/Received: 02.11.2022

Kabul/Accepted: 26.04.2023

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Dr. Öğr. Üyesi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Üzümlü Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ademruhan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6494-6482

** Dr. Öğr. Üyesi Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Akyazı Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Yönetim ve Organizasyon Bölümü, reyhansaricicek@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8902-6853.

(Makale Türü: Araştırma makalesi)

Giriş

İşletmelerin büyümesi ve faaliyetlerinin gelişmesi ile birlikte işletmelerde yapılan mali işlemlerin de sayısı ve karmaşıklık düzeyi artmıştır. İşlemlerin hem sayısal düzeydeki artışı hem de yapısal olarak karmaşıklaşması, bu işlemlerin kayıtlara hatalı geçirilmesi olasılığını artırmakta ve bu da hatalı finansal raporlar oluşturulması sonucunu beraberinde getirmektedir. Güvenilir finansal bilgiye olan ihtiyaç günümüzde her zamankinden daha yoğun bir biçimde hissedilmektedir. İki binli yılların başlarından itibaren yaşanan finansal skandallar, finansal tabloların bağımsız denetiminin kullanıcıların güvenilir bilgi ihtiyacını karşılamada gerekli ve vazgeçilmez olduğunu, ancak tek başına yeterli olmadığını göstermiştir. Finansal tablo kullanıcılarının güvenilir bilgi ihtiyacının tam anlamıyla karşılanmasında en büyük pay kaliteli bağımsız denetimlere aittir.

Bağımsız denetim kalitesi, kurumun sorunlarını ve şirket paydaşları arasındaki bilgi asimetrisini azaltan, aynı zamanda kurumu denetim raporu hatalarından kaynaklanan kayıplara karşı koruyan bir kurumsal yönetim mekanizması olarak tanımlanabilir (Cruceana, 2021: 320). Kaliteli bağımsız denetimin finansal tablolardaki hata ve hileleri ortaya çıkarma olasılığı yüksektir. Finansal tablo kullanıcıları bağımsız denetim kalitesinden emin olduklarında, sunulan finansal bilgilere daha çok güveneceklerdir. Tarafsız ve yanlış bilgilerden uzak olduğu düşüncesiyle kaliteli bağımsız denetim sürecinden geçmiş finansal tablolar yatırımcıların daha doğru finansal kararlar almasına yardımcı olabilir. Bu bağlamda kaliteli bağımsız denetime tabi olan işletmelerin yatırımcılar tarafından daha çok tercih edilmesi olasıdır. Diğer taraftan kaliteli bağımsız denetim süreci, yüksek kalite ve performansta denetimlerin gerçekleştirilmesine yardımcı olmak üzere denetim firması tarafından kullanılan tüm ölçütler olarak tanımlanmıştır (Reid vd., 2018). Bu araştırmada gerçekleştirilen kaliteli bağımsız denetimin işletmenin finansal performansına bir yansımalarının olup olmayacağı veya yansımaların hangi şekilde olacağı sorusuna cevap aranacaktır.

Literatürde dünya genelinde bağımsız denetim kalitesi ve işletmenin finansal performansı arasındaki ilişkiyi ele alan pek çok çalışma bulunmaktadır, ancak ülkemiz açısından ele alındığında bu konuda çok sınırlı sayıda çalışmanın var olduğu tespit edilmiştir (Cengiz vd., 2017; Tuan, 2019; Önder ve İrkörücü, 2020; Kesen ve Salur, 2020; Akçakanat ve Aksoy, 2021). Bu çalışmalarda, Cengiz vd. (2017) BİST imalat sektöründe yer alan 90 şirkete ait 2010-2014 yılları arasındaki verileri analiz ederek bağımsız denetim kalitesinin finansal performans üzerindeki etkisinin anlamlı ve pozitif olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Tuan, (2019) BİST'de işlem gören finansal olmayan kuruluşlardan 2010- 2017 yılları arasında elde ettiği verilerin analizi sonucunda bağımsız denetim hizmetinin kalitesinin şirketin finansal performansını olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir. Önder ve İrkörücü (2020), BİST 100'de yer alan 96 şirketin 2012-2016 yılları arasındaki verilerini inceledikleri çalışmalarında bağımsız denetim kalitesi ve işletmelerin finansal performansı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit etmişlerdir. Kesen ve Salur (2020) BİST imalat sektöründe yer alan 148 firmanın 2013-2018 yılları arasındaki finansal verilerini analiz ederek denetim kalitesinin finansal performansı temsil eden

değişkenleri farklı oranlarda etkilediğini ortaya koymuşlardır. Akçakanat ve Aksoy (2021) metal eşya sanayi sektöründeki şirketlerin 2016-2020 yılları arasındaki verilerini kullanarak, kurumsal yönetim ve denetim kalitesinin işletme performansına olan etkisini tespit etmeye çalışmışlar ve işletmelerin bağımsız denetiminin büyük denetim firmaları tarafından gerçekleşmesi durumunda özkaynak karlılıklarının pozitif yönde etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır.

Bu çalışma BİST Sınai Endeksi'nde yer alan 123 şirketin 2015-2021 yıllarına ait verilerini analiz etmek suretiyle denetim kalitesi ve işletmenin finansal performansı arasında bir ilişki olup olmadığını ortaya koyarak alana katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Muhasebe mesleği gücünü finansal bilgi kullanıcılarının ekonomik kararlarına dayanak oluşturacak yüksek kaliteli finansal bilgileri sağlayarak, finansal tablo kullanıcılarının ihtiyacına uygun, dürüst açıklamaları rapor etmesinden alır. Finansal tablolarla ilgili teknik görüşlerini ifade ederken bağımsız denetçi birçok risk ile karşı karşıyadır ve bundan dolayı bağımsız denetimin yüksek kalitede yapılması gerekir (Salih ve Flayyih, 2020).

Bağımsız denetim kalitesi kavramı finansal çevrelerin kaliteli bağımsız denetim yönünde beklentilerindeki artışla birlikte akademisyenlerin ve meslek mensuplarının yoğun olarak ilgisini çeken bir konu olmuştur. Ancak alandaki yoğunlaşmaya rağmen, hem standartlarda hem de literatürde bağımsız denetim kalitesi kavramının tam ve net bir tanımı yapılamamıştır. Bağımsız denetim kalitesine ilişkin literatürde ilk tanım De Angelo'ya aittir. İlgili tanımda bağımsız denetim kalitesi, bağımsız denetçinin müşteri işletmenin muhasebe sistemindeki ihlalleri tespit etmesi ve bunları bağımsız denetim raporunda belirtmesi için piyasa tarafından belirlenen bir olasılık şeklinde tanımlanmıştır (DeAngelo, 1981).

Bağımsız denetim kalitesi birçok faktörden etkilenmektedir. Bağımsız denetim kalitesini ölçmek için literatürde denetçinin bağımsızlığı, rotasyon uygulaması, bağımsız denetim firmasının büyüklüğü, denetim ücreti, denetim komitesi büyüklüğü, denetim süreci, şeffaflık raporu, etik standartlar, denetim personelinin bilgi ve tecrübesi, denetçi görüşü, işletme kültürü gibi pek çok gösterge kullanılmaktadır (Akçay ve Bilen, 2018; Önder ve İrkörücü, 2020; Phan vd., 2020; Detzen ve Gold, 2021). Bu çalışmada bağımsız denetim kalitesinin göstergeleri olarak, denetim komitesi üye sayısı, denetçi görüşü, denetim firması büyüklüğü değişkenleri alınmıştır.

Denetim kalitesi- Denetim Komitesi Üye Sayısı İlişkisi

Finansal Raporlar işletmenin iç ve dış paydaşları için önemlidir (Mashuri ve Ermaya, 2022). Faal ve bağımsız bir denetim komitesine sahip işletmelerde, finansal tablo kullanıcılarını aldatıcı şekilde raporlama yapma olasılığı azalmaktadır (Acar vd., 2011) çünkü denetim komiteleri bilgi asimetrisinden kaynaklanan sorunları azaltarak finansal raporlamanın kalitesinin artmasına yardımcı olur (Buallay ve Al-Ajmi, 2019). Ayrıca denetim komitesi, firma yönetimi ve dış denetçiler arasında bir iletişim ağı oluşturmak suretiyle daha kaliteli bir denetimin gerçekleştirilebilmesi için bağımsız denetçinin ve yönetimin fikirlerinin uyumlaştırılmasını sağlar (Akçay ve Bilen, 2018).

Muhasebe konularının karmaşıklığı, denetim komitelerinin yasal sorumluluklarını yerine getirirken gerekli yetkinliklere sahip üyelerden oluşmasını gerektirir. Diğer taraftan denetim komitesinin, finansal raporlama uygulamalarının izlenmesinde farklı görevler üstlenmelerine olanak tanıyan geniş bir uzmanlık ve deneyim yelpazesine sahip üyelerden oluşması, denetim komitesini daha etkili kılacaktır. Bu nedenle, daha büyük denetim komitelerinin daha yüksek düzeyde şeffaflık sağlaması olasıdır (Mnif ve Tahari, 2022). Ancak çok geniş bir denetim komitesi sorumlulukların dağılmasına ve süreç kayıplarına neden olacağından finansal performansı olumsuz da etkileyebilir (Karamanou & Vafeas, 2005).

Literatürde denetim komitesi üye sayısının denetim kalitesine ve dolayısıyla finansal performansa etkisiyle ilgili farklı araştırma sonuçları tespit edilmiştir. Denetim komitesi büyüklüğü ve finansal performans ilişkisinin pozitif olduğu sonucuna ulaşan araştırmalar (Saleh vd. 2007; Bouaziz ve Triki 2012; Aldamen vd., 2012; Aanu, 2014; Aryan 2015; Alqatamin, 2018) veya denetim komitesi büyüklüğü ve finansal performans arasında ilişki olmadığını (Aanu vd., 2014; Moses vd. 2016; ElHawary, 2021) veya negatif ilişki olduğunu (Afza ve Nazir, 2014) gösteren araştırmalar mevcuttur. Bu bilgiler kapsamında araştırmanın denetim komitesi üye sayısı ve finansal performansa ilişkin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H1a) Denetim kalitesi temelinde denetim komitesi üye sayısı ile firma finansal performansı Aktif Karlılık Oranı (ROA) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1b) Denetim kalitesi temelinde denetim komitesi üye sayısı ile firma finansal performansı Özkaynak Karlılık Oranı (ROE) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H1c) Denetim kalitesi temelinde denetim komitesi üye sayısı ile firma finansal performansı Tobin Q arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır.

Denetim Kalitesi-Denetim Görüşü İlişkisi

Bağımsız denetim, bağımsız denetim standartları çerçevesinde işletmenin sunmuş olduğu finansal tabloların ve finansal bilgilerin önceden belirlenmiş ölçütlere uyumlu olup olmadığı hususunda finansal tablo kullanıcılarına güvence sağlayacak bir görüşe varılması amacıyla gerçekleştirilir (Sağlam ve Azgın, 2016). Bağımsız denetçiler, vekâlet teorisine göre finansal raporlamanın şeffaflığını ve güvenilirliğini güvence altına alarak hissedarların çıkarlarının korunmasında önemli bir role sahiptir (Fan ve Wong, 2005). Denetim görüşü nesnel ve firma dışı bir görüşü yansıttığından finansal tablolara olan güveni de artırmaktadır (Hassan ve Farouk, 2014).

Literatürde olumlu denetim görüşünde şirketlerin finansal performansının arttığını gösteren araştırmalar (Cengiz vd.; 2017; Mareque vd. 2019; Önder ve İrkörücü, 2020) bulunmaktadır. Benzer şekilde Ruiz-Barbadillo vd. (2004), denetim kalitesi ile finansal açıdan sıkıntılı şirketlerin şartlı denetim görüşü alma olasılığı arasında pozitif bir ilişki olduğunu, Diab vd. (2021) işletmenin finansal performansı ile şartlı denetim görüşü türü ile istatistiksel olarak anlamlı negatif bir ilişki olduğunu, Mareque vd. (2019) işletmelerin kötü finansal performanslarının olumsuz denetim görüşüyle ilgili

olduğunu bunun yanı sıra aktif karlılığının bağımsız denetçilerin olumlu görüş bildirme olasılığını arttıran faktörlerden birisi olduğunu tespit etmiştir. Bu bilgiler kapsamında araştırmamızın denetçi görüşü ve finansal performansına ilişkin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H2a) Denetim kalitesi temelinde denetçi görüşü ile firma finansal performansı Aktif Karlılık Oranı (ROA) arasında pozitif bir ilişki vardır.

H2b) Denetim kalitesi temelinde denetçi görüşü ile firma finansal performansı Özkaynak Karlılık Oranı (ROE) arasında pozitif bir ilişki vardır.

H2c) Denetim kalitesi temelinde denetçi görüşü ile firma finansal performansı Tobin Q arasında pozitif bir ilişki vardır.

Denetim Kalitesi- Denetim Firması Büyüklüğü İlişkisi

Bağımsız denetim kalitesine etki eden en önemli faktörlerden birisi denetim firmasının büyüklüğüdür. Büyük bağımsız denetim şirketlerinin geniş bir müşteri portföyüne sahip olmaları, müşteri kaybına ilişkin stres yaşamamaları ve mevcut ün ve itibarlarını geliştirme istekleri, bağımsız denetimin kalitesini olumlu etkilemektedir (DeAngelo, 1981). Dört büyük denetim firması olarak adlandırılan, Deloitte, Ernst& Young, KPMG ve PricewaterhouseCoopers yüksek kaliteli denetimleri gerçekleştirmek için gerekli bilgi ve becerilere sahiptir (Houque vd, 2012). Ekonomik teoriden yola çıkarak, görece daha yüksek nitelikli insan sermayesine sahip büyük denetim şirketlerinin daha kaliteli denetimler yapacağı tahmin edilmektedir. Çünkü büyük denetim firmaları daha yüksek nitelikli işgücüne sahiptir. Bu da denetimleri gerçekleştirmek için ekiplere daha yetkin ve deneyimli personel ile çalışma olanağı sunar (Khlif ve Samaha, 2016; Nagy vd., 2022). Blokdijsk vd. (2006) büyük denetim firmalarının daha kaliteli denetimler gerçekleştirdiğini ancak ortaya çıkan kalite farkının denetim için harcanan çabadan ziyade büyük denetim firmalarının kullanmış olduğu denetim teknolojisi ile ilgili olduğunu ortaya koymuştur. Özetle küçük denetim firmaları ile kıyaslandığında büyük denetim firmalarının hem beşeri sermaye hem de teknolojik kaynak yönünden daha iyi olanaklara sahip olmaları, gerçekleştirdikleri bağımsız denetimlerin kalitesini olumlu yönde etkilemektedir.

Literatürde, denetim firması büyüklüğünün denetim kalitesini ve dolayısıyla işletmenin finansal performansını olumlu yönde etkilediğine dair pek çok çalışma bulunmaktadır (Ahmed ve Jusoh, 2014; Hassan ve Farouk; 2014; Al Ani ve Mohammed, 2015; Eshitemi ve Omwenga, 2016; Cengiz vd. 2017; Khan ve Subhan, 2019; Önder ve İrkörücü, 2020; Phan vd. 2020; Kesen ve Salur, 2020). Ayrıca denetim firması büyüklüğü ile finansal performans arasında ilişki olmadığını belirten çalışmalar (Woodland ve Reynolds, 2003, Kyereboah-Coleman, 2007) da mevcuttur. Lee vd. (2006) büyük denetim firmalarının kaliteli denetim yapmaya yönelik rekabet avantajlarını giderek kaybettiklerini belirtmişlerdir. Bağımsız denetim kalitesi temelinde firma büyüklüğü ve finansal performansa ilişkin literatür incelendiğinde, bu konuda araştırma sonuçlarının birbirinden farklılık gösterdiği ancak aradaki ilişkinin genellikle pozitif yönde olduğu görülmektedir. Bu bilgiler kapsamında araştırmamızın firma büyüklüğü ve finansal performansa ilişkin hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H3a) Denetim kalitesi temelinde denetim firması büyüklüğü ile firma finansal performansı Aktif Karlılık Oranı (ROA) arasında pozitif bir ilişki vardır.

H3b) Denetim kalitesi temelinde denetim firması büyüklüğü ile firma finansal performansı Özkaynak Karlılık Oranı (ROE) arasında pozitif bir ilişki vardır.

H3c) Denetim kalitesi temelinde denetim firması büyüklüğü ile firma finansal performansı Tobin Q arasında pozitif bir ilişki vardır.

Analiz

Çalışmanın bu bölümünde veri seti, değişkenler ve araştırma modeli, tanımlayıcı istatistikler, korelasyon analizi ve regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Veri Seti ve Değişkenler

Bu araştırmanın veri seti, BİST Sınai Endeksi'nde yer alan 123 şirketin 2015-2021 yıllarına ait yıllık verilerinden oluşmaktadır. Borsa İstanbul'da Sınai Endeksi'nde 2022 yılı itibari ile 190 şirket yer almasına rağmen bu şirketlerden 66 tanesinin araştırma yıllarına ait verisine ulaşılamamıştır. Ayrıca bir şirketin verisinde uç değer görüldüğünden veri setinden çıkarılmıştır. Bu nedenle veri seti 123 şirketten oluşmaktadır. Sınai Endeksi'nde yer alan şirketlerin fazla sayıda olması, Türkiye bağlamında daha genel geçer sonuçların elde edilebileceği düşünüldüğünden ve belirtilen endekste yer alan şirketlerin faaliyetlerinin ülke ekonomisi açısından önemlilik arz ettiğinden dolayı bu grupta yer alan şirketlere yönelmiştir. Araştırma kapsamında yer alan şirketlerin bağımsız denetim kalitesi ve finansal performanslarına ilişkin veriler Kamuyu Aydınlatma Platformu (www.kap.org.tr) web sayfasında yayınlanan bağımsız denetim raporlarından ve Finnet Mali Analiz programından elde edilmiştir.

Tablo 1'de araştırmada yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlere yer verilmiştir.

Tablo 1: Değişkenler ve Açıklamaları

Bağımlı Değişken	Açıklama
Aktif Karlılık (ROA)	Net Kar/Topl. Aktif
Özsermaye Karlılığı (ROE)	Net Kar/ Özsermaye
Tobin Q	(Özsermayenin Piyasa Değeri + Toplam Borçlar)/ Toplam Varlıklar
Bağımsız Değişkenler	Açıklama
Denetim Komitesi Büyüklüğü (DKUS)	Denetim Komitesi'nde yer alan toplam üye sayısı
Denetçi Görüşü (DENGOR)	Denetçi görüşü olumlu ise "1" değil ise "0"
Denetim Firması Büyüklüğü (DENFİRBUY)	Şirket dört büyük denetim firmasından biri tarafından denetlenmiş ise "1" yoksa "0"
Kontrol Değişkenleri	Açıklama
Kaldıraç Oranı (KALDRC)	Toplam Borç / Toplam Varlıklar
İşletme Büyüklüğü (AKTF)	Toplam Aktiflerin Doğal Logaritması

Tablo 1'e göre; çalışmanın bağımlı değişkenleri Aktif Karlılık (ROA), Özsermaye Karlılığı (ROE) ve Tobin Q, bağımsız değişkenleri ise denetim komitesinin büyüklüğü (DKUS), denetçi görüşü (DENGOR) ve denetim firmasının büyüklüğüdür (DENFİRBUY). Kontrol değişkenleri ise kaldıraç oranı (KALDRC) ve işletme büyüklüğüdür (AKTF).

Bu çalışmada doğrusal panel regresyon analizi yöntemi ile bağımsız denetim kalitesi ile finansal performans arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada dengeli panel veri seti kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan modeller aşağıdaki gibidir:

$$ROA_{it} = \beta_0 + \beta_1 DKUS_{it} + \beta_2 DENGOR_{it} + \beta_3 DENFİRBUY_{it} + \beta_4 KALDRC_{it} + \beta_5 AKTF_{it} + \mu_{it}$$

$$ROE_{it} = \beta_0 + \beta_1 DKUS_{it} + \beta_2 DENGOR_{it} + \beta_3 DENFİRBUY_{it} + \beta_4 KALDRC_{it} + \beta_5 AKTF_{it} + \mu_{it}$$

$$TOBINQ_{it} = \beta_0 + \beta_1 DKUS_{it} + \beta_2 DENGOR_{it} + \beta_3 DENFİRBUY_{it} + \beta_4 KALDRC_{it} + \beta_5 AKTF_{it} + \mu_{it}$$

Araştırma modelinde yer alan ROA, ROE ve TOBINQ bağımlı değişkeni, DKUS, DENGOR, DENFİRBUY bağımsız değişkenleri, KALDRC ve AKTF ise kontrol değişkenlerini ifade etmektedir.

Tanımlayıcı İstatistikler

Tablo 2’de modelde yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri verilmiştir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ortalama	Std.Sap.	Min.	Max.
ROA	5.752	9.94	-34.24	99.539
ROE	4.173	117.662	-2955.125	233.08
TOBINQ	1.723	1.967	.31	25.118
DKUS	2.043	.23	1	5
DENGOR	.95	.218	0	1
DENFİRBUY	.541	.499	0	1
KALDRC	54.536	21.661	5.65	125.615
AKTF	3.30e+09	9.85e+09	9240000	1.26e+11

ROA: Aktif Karlılık **ROE:** Özsermaye Karlılığı **TOBINQ:** Tobin q **DKUS:** Denetim Komitesi Üye Sayısı **DENGOR:** Denetçi Görüşü **DENFİRBUY:** Denetim Firmasının Büyüklüğü **KALDRC:** Kaldıraç Oranı **AKTF:** Toplam Aktiflerin Doğal Logaritması

Tablo 2’de verilen sonuçlara göre; veri setinde yer alan şirketlerin aktif karlılığı ortalama %5.75, özsermaye karlılığı ortalama %4.17, Tobin q ortalama %1.72, denetim komitesi üye sayısı ortalama 2 kişi, kaldıraç oranı ortalama %54.53’tür.

Korelasyon Analizi

Tablo 3'te araştırma modelinde yer alan bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait korelasyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3: Korelasyon Tablosu

	ROA	ROE	TOBİNQ	DKUS	DENGOR	DENFİR BUY	KALDR C	AK TF
ROA	1							
ROE	0.734***	1						
TOBİNQ	0.256***	0.134***	1					
DKUS	0.00171	0.0424	0.0294	1				
DENGOR	0.0512	0.0833*	0.0157	-0.0964**	1			
DENFİRBUY	0.0889**	0.104**	0.0688*	0.0604	0.0778*	1		
KALDR C	-0.490***	-0.216***	-0.114***	0.0629	-0.0441	0.181***	1	
AKTF	0.0623	0.167***	-0.128***	0.0528	0.0681*	0.487***	0.235***	1

ROA: Aktif Karlılık **ROE:** Özsermaye Karlılığı **TOBİNQ:** Tobin q **DKUS:** Denetim Komitesi Üye Sayısı **DENGOR:** Denetçi Görüşü **DENFİRBUY:** Denetim Firmasının Büyüklüğü **KALDR C:** Kaldıraç Oranı **AKTF:** Toplam Aktiflerin Doğal Logaritması

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Tablo 3'te belirtilen sonuçlara göre; araştırma modelinde yer alan bağımsız değişkenler arasında çoklu doğrusallığı ortaya çıkarabilecek yüksek korelasyona rastlanmamıştır. Buna göre; denetçi görüşü ile denetim komitesi üye sayısı arasında negatif ilişki, denetim firması büyüklüğü ile denetçi görüşü arasında pozitif ilişki, denetim komitesi ile denetim firması büyüklüğü arasında ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca denetim komitesi üye sayısı ve denetçi görüşü ile ROA arasında ilişki olmadığı, denetim firması büyüklüğü ile ROA arasında pozitif ilişki olduğu, denetim komitesi üye sayısı ile ROE arasında ilişki olmadığı, denetçi görüşü ile denetim firması büyüklüğü arasında pozitif ilişki olduğu, denetim komitesi üye sayısı ve denetçi görüşü ile TOBİNQ arasında ilişki olmadığı, denetim firması büyüklüğü ile TOBİNQ arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Regresyon Analizi

Panel veri analizinde, araştırma modellerinin analizinde hangi yaklaşımın uygun olabileceğine karar verebilmek için ilk önce klasik modelin (Pooled OLS) uygunluğu test edilmektedir (Tatoğlu, 2020: 211). Klasik modelin uygunluğunu ortaya koymak için LR testi gerçekleştirilmiştir. Bu sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: LR Test Sonuçları

TESTLER	Mo del 1	Mo del 2	Mo del 3
	An la mlı lık (p val ue)	An la mlı lık (p val ue)	An la mlı lık (p val ue)
İki Yönlü Modelin Geçerliliği (LR Test)	0.000	0.000	0.000
Birim Etki (LR Test)	0.000	0.000	0.000
Zaman Etki (LR Test)	0.000	0.032	0.000

Tablo 4’te araştırma modellerine ilişkin gerçekleştirilen LR testi sonuçları verilmiştir. Buna göre; her üç modelde de iki yönlü model ($p < 0.05$) geçerli (hem birim etki hem de zaman etkisi) çıkmıştır. Daha sonra birim etki ve zaman etki ayrı ayrı analiz edilmektedir. Analiz sonucunda, araştırma modellerinde birim etkinin olduğu ($p < 0.05$) yani modellerin analizi için klasik modelin uygun olmadığı ve zaman etkisinin bulunduğu ($p < 0.05$) tespit edilmiştir. Bu bağlamda araştırma modellerinin analizinde iki yönlü modelin geçerli olduğu görülmüştür.

Araştırma modellerini analiz etmek için uygun olan tahminciyi belirlemek için gerçekleştirilen test sonuçlarına Tablo 5’te yer verilmiştir.

Tablo 5: Tahminci Seçim Sonuçları

	Model 1	Model 2	Model 3
	Anlamlılık (p value)	Anlamlılık (p value)	Anlamlılık (p value)
İki Yönlü Model Hausman Test	0.0628	0.0001	0.000
Score Testi	-	0.000	0.000
Hausman Testi	-	0.000	0.000

Tablo 5’te verilen analiz sonucuna göre; Model 1’e ilişkin gerçekleştirilen “İki Yönlü Hausman Testi” ile sabit etkiler tahmincisi tesadüfi etkiler tahmincisine karşı test edilmiştir. Test sonucunda H_0 hipotezi reddedilmediğinden ($p > 0.05$) tabloda belirtilen Score Testi ve Hausman Testi’nin yapılmasına gerek duyulmamıştır. Bundan dolayı Model 1’in tahmininde tesadüfi etkiler tahmincisinin kullanılmasına karar verilmiştir. Model 2 ve Model 3’e ilişkin tahminci seçimi için gerçekleştirilen “İki Yönlü Hausman Testi” analizi sonucunda H_0 hipotezi reddedilmiştir (“en az bir etki bağımsız değişken ile korelasyonludur”) ve iki yönlü sabit etkiler tahmincisi geçerli çıkmıştır ancak bu test sonucunda karar vermeden önce Score Testi ve Hausman Testi ile ayrı ayrı test edilmesi gerekmektedir. Score Testi ve Hausman Testi sonucunda H_0 hipotezi reddedildiğinden Model 2 ve Model 3’ün analizinde iki yönlü sabit etkiler tahmincisinin kullanılmasının uygun olduğuna karar verilmiştir.

Araştırma modellerinde değişen varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon varsayımlarının test sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Varsayım Testleri Sonuçları

	Model 1		Model 2		Model 3	
Değişen Varyans	Breusch and Pagan Lagrangian		Modified Wald Test		Modified Wald Test	
	Test İst.	P Value	Test İst.	P Value	Test İst.	P Value
	432.18	0.000	4.8e+05	0.000	7.7e+05	0.000
Otokorelasyon	Bhargava et al. Durbin-Watson Test		Bhargava et al. Durbin-Watson Test		Bhargava et al. Durbin-Watson Test	
	1.903		1.814		1.608	
Birimlerarası Korelasyon	Pesaran's Test		Pesaran's Test		Pesaran's Test	
	0.000		0.000		0.000	

Tablo 6'da verilen bilgilere göre; Model 1'e ilişkin gerçekleştirilen Breusch and Pagan Lagrangian testi sonucunda modelde değişen varyans sorunu olduğu ($p < 0.05$), Bhargava et al. Durbin-Watson Testi sonucunda modelde otokorelasyon problemi olduğu (kritik değer 2'den küçük), Pesaran Testi sonucunda modelde birimlerarası korelasyon problemi olduğu tespit edilmiştir. Model 2'de ise değişen varyansın olup olmadığını test etmek için gerçekleştirilen Değiştirilmiş Wald (Modified Wald Test) testi sonucunda değişen varyans problemi ($p < 0.05$) olduğu, otokorelasyonun varlığını test etmek için gerçekleştirilen Bhargava et al. Durbin-Watson Testi sonucunda modelde otokorelasyon problemi olduğu; Pesaran Testi sonucunda ise modelde Birimlerarası korelasyon problemi olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde Model 3 için gerçekleştirilen testler sonucunda söz konusu modelde değişen varyans, otokorelasyon ve Birimlerarası korelasyon problemi olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırma modellerinin tamamında değişen varyans, otokorelasyon ve birimlerarası korelasyon problemi ile karşılaşmıştır. Bu problemlerden biri araştırma modelinde bulunduğu Driscoll-Kraay dirençli tahmincisi ile standart hatalar düzeltilerek, araştırma modellerine ilişkin sonuçlar buna göre yorumlanmaktadır.

Tablo 7: Regresyon Analizi Sonuçları

	(1) ROA	(2) ROE	(3) TOBINQ
DKUS	0.00481 (1.55)	0.0279 (1.78)	0.388** (4.52)
DENGOR	0.00563 (1.24)	0.0357 (1.20)	-0.0520 (-0.87)
DENFİRBUY	0.000366 (0.05)	-0.0115* (-2.10)	-0.353* (-2.05)
KALDRC	-0.00109*** (-8.24)	-0.00355*** (-15.04)	0.00787 (1.54)
AKTF	0.0188*** (6.88)	0.116*** (11.24)	1.426** (4.61)
CONS	1.900*** (101.86)	1.117*** (10.46)	-11.86** (-4.76)
N	860	860	860
R²	0.2618	0.1243	0.0515

ROA: Aktif Karlılık **ROE:** Özsermaye Karlılığı **TOBINQ:** Tobin q **DKUS:** Denetim Komitesi Üye Sayısı **DENGOR:** Denetçi Görüşü **DENFİRBUY:** Denetim Firmasının Büyüklüğü **KALDRC:** Kaldıraç Oranı **AKTF:** Toplam Aktiflerin Doğal Logaritması

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Tablo 7’de bağımsız denetim kalitesinin finansal performans arasındaki ilişkiye yönelik oluşturulan modellere ilişkin regresyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Model 1’e ilişkin sonuçlar incelendiğinde; denetim komitesi üye sayısı (0.00480; p value: 0.171), denetçi görüşü (0.00563; p value: 0.260) ve denetim firması büyüklüğü (0.00036; p value: 0.958) ile aktif karlılık (ROA) arasında ilişki bulunamamıştır. Elde edilen sonuçlara göre; test edilmek üzere oluşturulmuş olan H1a, H2a ve H3a hipotezleri reddedilmiştir. Bu modelde yer alan kontrol değişkenleri olan kaldıraç oranı ile aktif karlılık arasında negatif anlamlı ilişki (-0.00109; p value: 0.000), aktif toplamı ile aktif karlılık oranı arasında pozitif anlamlı ilişki (0.01883; p value: 0.000) olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca modelin açıklama düzeyi (R²) %26.18 olarak bulunmuştur.

Model 2’de bağımsız denetim kalitesinin öz sermaye karlılığı üzerine etkisi incelenmiştir. Analiz sonucunda denetim komitesi üye sayısı (0.0278; p value: 0.126) ve denetçi görüşü (0.0357; p value: 0.274) ile öz sermaye karlılığı arasında ilişki olmadığı, denetim firması büyüklüğü ile öz sermaye karlılığı arasında negatif anlamlı ilişki (-0.0115; p value: 0.081) tespit edilmiştir. Buna göre H1b, H2b ve H3b hipotezleri kabul edilmemiştir. Model 2’de yer alan kontrol değişkenlerinden kaldıraç oranı öz sermaye karlılığı arasında negatif anlamlı ilişki (-0.0035; p value: 0.000), aktif toplamı ile öz sermaye karlılığı arasında pozitif anlamlı ilişki (0.1159; p value: 0.000) olduğu görülmüştür. Analiz sonuçlarına göre modelin açıklama düzeyi (R²) %12.43 olarak tespit edilmiştir.

Model 3’te bağımsız denetim kalitesinin Tobin q üzerine etkisi incelenmiştir. Bu bağlamda denetim komitesi üye sayısı ile Tobin q arasında pozitif anlamlı ilişki (0.388; p value: 0.004), denetçi görüşü ile Tobin q arasında ilişki olmadığı (-0.0520; p value: 0.417), denetim firması büyüklüğü ile Tobin q arasında negatif anlamlı ilişki (-0.3529; p value: 0.086) olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda H1c hipotezi desteklenmiş olup, H2c ve H3c hipotezleri desteklenmemiştir. Kontrol değişkenlerinden

kaldıraç oranı ile Tobin q arasında ilişki olmadığı (.00786; p value: 0.175) ancak aktif toplamı ile Tobin q arasında pozitif anlamlı ilişki (1.426; p value: 0.04) olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç

Bağımsız denetim bir görüş bildirmeden önce sonuçlara varma ve karar verme konusunda bağımsız denetçinin mesleki yargısına dayanır. Denetim standartlarında denetim kalitesinin net bir tanımı bulunmamaktadır. Standartlar, bir denetimde nelerin yapılması gerektiği konusunda denetçilere rehberlik eder ve standartlara uygunluk, bir denetimin başarılı olduğunu ve kabul edilebilir kalite seviyelerinde gerçekleştiğini gösterir (Ziaee, 2014: 40). Kaliteli bir denetim, aynı zamanda yatırımcıların mevcut işletmenin sunmuş olduğu finansal tabloları daha güvenilir olarak algılamasına sebep olacaktır. Dolayısıyla bağımsız denetim kalitesinin işletmelerin finansal performansına olumlu etki edeceğine dair bulgular (Hassan ve Farouk; 2014; Al Ani ve Mohammed, 2015; Cengiz vd. 2017; Khan ve Subhan, 2019; Önder ve İrkörücü, 2020; Kesen ve Salur, 2020) mevcuttur.

Bu araştırmada denetim kalitesi ve finansal performans arasındaki ilişki, bağımsız denetim kalitesini açıklamada denetim komitesi üye sayısı, denetçi görüşü ve denetim firması büyüklüğü değişkenleri yardımıyla incelenmiştir. Araştırma sonucunda denetim komitesi üye sayısı ile ROA arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Sonuçlar Moses vd. (2016) ile tutarlıdır. Ayrıca denetim komitesi üye sayısı ile ROE arasında da bir ilişki tespit edilememiştir. Bu sonuçlar, Aanu vd. (2014) ve Elhawary (2021)'in çalışmalarındaki sonuçlarla örtüşmektedir. Denetim komitesi üye sayısı ve Tobin Q arasında ise Dakhlallah vd. (2020) araştırma sonuçlarıyla benzer biçimde anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Alan yazına (Saleh vd. 2007; Bouaziz ve Triki 2012; Aldamen vd., 2012; Aanu, 2014; Aryan 2015; Alqatamin, 2018) ve mevcut araştırma analizlerine dayanarak genel anlamda denetim komitesi üye sayısı ve firma finansal performansı arasında pozitif bir ilişkinin varlığından söz edilebilir.

Bağımsız denetim kalitesi denetçi görüşü açısından incelendiğinde, denetçi görüşü ile finansal performans (ROA, ROE ve Tobin Q) arasında bir ilişki tespit edilememiştir. Bu bulgular olumlu denetçi görüşünün firmanın finansal performansını pozitif etkilediği sonucuna ulaşan Cengiz vd. (2017), Mareque vd. (2019) ve Önder ve İrkörücü (2020)'nin çalışmalarıyla farklılık arz etmektedir.

Bağımsız denetim kalitesi göstergesi olarak denetim firması büyüklüğü ele alındığında, denetim firması büyüklüğü ile ROA arasında bir ilişki tespit edilemezken, denetim firması büyüklüğü ile ROE ve Tobin Q arasında anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Ching vd. (2015), hem dört büyük denetim firmasından hem de dört büyük olmayan denetim firmasından beklenen denetim kalitesinin finansal performansı artırmaya gerçekten yardımcı olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca büyük denetim şirketleri daha fazla müşteri ve deneyim sonucu daha yetkin görünebilirler, ancak daha fazla müşteri aynı zamanda aşırı iş yükü anlamına da gelebileceğinden, denetçilerin denetim çabalarına daha az dikkat ve zaman ayırmaları da olasıdır. Bu durum hem müşteriler hem de denetçiler için rekabet dezavantajları da dâhil olmak üzere potansiyel olumsuz sonuçlar doğurabilir (Singh vd., 2022).

Hissedarlar güvenilir olması beklenen ve nispeten kaliteli denetim hizmetleri sunan daha büyük denetim firmalarını tercih etmektedir (Gupta ve Mahakud, 2021). DeAngelo (1981) diğer koşullar sabitken büyük denetim firmalarının sunduğu denetim hizmetinin kalitesinin daha yüksek olduğunu öne sürmektedir ancak Khan ve Subhan (2019) küçük denetim firmalarında denetim kalitesinin standartların altında olduğuna dair bir kanıt bulunmadığını belirtmektedir.

Yaşar (2013) araştırmasında Türkiye’de Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yapılacak denetimlerin bağımsız dış denetimin kalitesini sağlayacak boyutta olması gerektiğini ifade ederek ülkemizde denetim firmaları ve denetçiler açısından caydırıcı bir ceza mekanizmasının olması gerektiğini aksi takdirde bağımsız denetim firmalarının bağımsız denetimde kaliteyi sağlama noktasında yeterli gayreti göstermeyebileceklerine dikkat çekmiştir. Mevcut sonuçlar bu durum ile ilişkilendirilebilir. Ayrıca araştırmanın örnekleme BİST Sınai Endeksi’nde yer alan firmalardan oluşmaktadır, bu şirketler ekonomik ve itibari açıdan çok büyük olduğundan yatırımcıları düzenlenen denetim raporlarının sonuçlarıyla direkt olarak ilgilenmediği ve etkilenmediği sonucuna varılabilir. Bir başka açıdan büyük denetim firmaları tarafından gerçekleştirilen denetimlerin daha kapsamlı olması ve firmaların kazanç yönetimine ilişkin uygulamalarını kısıtlayıcı özellik göstermesi, mevcut araştırmada denetim firması büyüklüğü ve finansal performans arasındaki negatif ilişkiyi açıklamaya yardımcı olabilir.

Bu bağlamda sonraki çalışmalarda denetim kalitesi ve finansal performans arasındaki ilişkinin denetim kalitesine ait farklı göstergelerin kullanılarak ve farklı örneklemeler ile incelenmesinin ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Yazar Katkıları: Bu çalışmanın tüm bölümlerinde yazarlar eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Aanu, O. S., Odianonsen, I. F., & Foyeke, O. I. (2014). Effectiveness of audit committee and firm financial performance in Nigeria: an empirical analysis. *Journal of Accounting and Auditing*, 1-11.
- Acar, D. , Senal, S. & Usul, H. (2011). Bağımsız Denetim Kalitesi: Denetim Firmaları Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11 (22), 273-306.
- Afza, T., & Nazir, M. S. (2014). Audit quality and firm value: A case of Pakistan. *Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology*, 7(9), 1803–1810.
- Ahmed, C.A. and Jusoh, M.A. (2014), Institutional ownership and market-based performance indicators: utilizing generalized least square estimation technique. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 164 (1), 477-485
- Akçakanat, Ö., & Aksoy, E. (2021). Kurumsal Yönetim ve Denetim Kalitesinin İşletme Performansına Etkisi. *İda Academia Muhasebe ve Maliye Dergisi*, 4(2), 71-86.

- Akçay, A., Bilen, A. (2018). Denetim Kalitesi ve Göstergeleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (40):227-256.
- Al Ani, M. K., Mohammed, Z. O. (2015). Auditor quality and firm performance: Omani experience. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, 74, 13-23.
- Aldamen, H., Duncan, K., Kelly, S., McNamara, R., Nagel, S. (2012). Audit committee characteristics and firm performance during the global financial crisis. *Accounting & Finance*, 52(4), 971-1000.
- Alqatamin, R. M. (2018). Audit committee effectiveness and company performance: Evidence from Jordan. *Accounting and Finance Research*, 7(2), 48.
- Aryan, L. A. (2015). The relationship between audit committee characteristics, audit firm quality and companies' profitability. *Asian Journal of Finance & Accounting*, 7(2), 215-226.
- Blokdijk, H., Driehuisen, F., Simunic, D. A., Stein, M. T. (2006). An analysis of cross-sectional differences in big and non-big public accounting firms' audit programs. *Auditing: A journal of practice & theory*, 25(1), 27-48.
- Bouaziz, Z., Triki, M. (2012). The impact of the presence of audit committees on the financial performance of Tunisian companies. *International Journal of Management & Business Studies*, 2(4), 57-64.
- Buallay, A., & Al-Ajmi, J. (2019). The role of audit committee attributes in corporate sustainability reporting: Evidence from banks in the Gulf Cooperation Council. *Journal of Applied Accounting Research*, 249264.
- Cengiz, S., Dinç, Y., Güngör, S. (2017). Bağımsız Denetim Kalitesinin Finansal Performans Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 171-197.
- Ching, C. P., Teh, B. H., San, O. T., Hoe, H. Y. (2015). The Relationship among Audit Quality, Earnings Management, and Financial Performance of Malaysian Public Listed Companies. *International Journal of Economics & Management*, 9(1):211-229.
- Cruceana, A. C. (2021). A Bibliometric Analysis of the Audit Quality at Global Level. *Accounting and Management Information Systems AMIS 2021*, 316.
- Dakhlallah, M. M., Rashid, N., Abdullah, W. A. W., & Al Shehab, H. J. (2020). Audit committee and Tobin's Q as a measure of firm performance among Jordanian companies. *Jour of Adv Research in Dynamical & Control Systems*, 12(1), 28-41.
- De Angelo, L. E. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, 3(3), 183-199.
- Detzen, D., Gold, A. (2021). The different shades of audit quality: A review of the academic literature. *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie*, 95(1/2), 5-15.
- Diab, A. A., Abdelazim, S. I., Eissa, A. M., Abozaid, E. M., & Elshaabany, M. M. (2021). The impact of client size and financial performance on audit opinion: Evidence from a developing market. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 10(1), 228-228.
- ElHawary, E. (2021). Audit committee effectiveness and company performance: Evidence from Egypt. *Journal of Governance and Regulation/Volume*, 10(2).

- Eshitemi, P. B., & Omwenga, J. (2016). Effect of audit quality on the financial performance of listed parastatals in Nairobi Securities Exchange. *Social Science and Humanities Journal*, 3(12), 186-199.
- Fan, J. P., & Wong, T. J. (2005). Do external auditors perform a corporate governance role in emerging markets? Evidence from East Asia. *Journal of accounting research*, 43(1), 35-72.
- Gupta, N., & Mahakud, J. (2021). Audit committee characteristics and bank performance: evidence from India. *Managerial Auditing Journal*, 35(8), 1057–1093.
- Hassan, S.U., Farouk, M. A. (2014). Audit quality and financial performance of quoted cement firms in Nigeria. *European Journal of Business and Management*, 6(28), 73– 82.
- Houqe, M. N., Monem, R. M., & Van Zijl, T. (2012). Government quality, auditor choice and adoption of IFRS: A cross country analysis. *Advances in Accounting*, 28(2), 307-316.
- Kamuyu Aydınlatma Platformu. (<https://www.kap.org.tr/tr/>)
- Karamanou, I., & Vafeas, N. (2005). The association between corporate boards, audit committees, and management earnings forecasts: An empirical analysis. *Journal of Accounting research*, 43(3), 453-486.
- Kesen,, B., Salur M. N. (2020). Bağımsız Denetim Kalitesinin Şirketlerin Finansal Performansı Üzerine Etkisi: Borsa İstanbul'da Bir Uygulama. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 559-576.
- Khan, A. W., & Abdul Subhan, Q. (2019). Impact of board diversity and audit on firm performance. *Cogent Business & Management*, 6(1), 1611719.
- Khlif, H., & Samaha, K. (2016). Audit committee activity and internal control quality in Egypt: does external auditor's size matter?. *Managerial Auditing Journal*.269-289.
- Kyereboah-Coleman, A. (2008). Corporate governance and firm performance in Africa: A dynamic panel data analysis. *Studies in Economics and econometrics*, 32(2), 1-24.
- Lee, B. B., Cox, S., & Roden, D. (2007). Have the big accounting firms lost their audit quality advantage: evidence from the returns-earnings relation. *Journal of Forensic Accounting*, 8(1), 271-84.
- Mashuri, A. A. S., & Ermaya, H. N. L. (2022). Company Size Moderated Audit Delay Determination on LQ45 Companies on the Indonesia Stock Exchange. *Journal Research of Social, Science, Economics, and Management*, 1(10), 1776-1790.
- Mnif, Y., Tahari, M. (2022). Audit committee characteristics and compliance by Islamic banks with AAOIFI accounting standards. *Advances in Accounting*, 57, 100596.
- Moses, T., Ofurum, C. O., & Egbe, S. (2016). Audit committee characteristics and quality of financial reporting in quoted Nigerian banks. *International Journal of Advanced Academic Research*, 2(5), 1-10.
- Nagy, A. L., Sherwood, M. G., & Zimmerman, A. B. (2022). CPAs and Big 4 office audit quality. *Journal of Accounting and Public Policy*, 107018.
- Önder, Ş., İrkörücü, İ. E. (2020). Bağımsız Denetim Kalitesi İle Finansal Performans Arasındaki İlişki: BIST 100 Endeksinde Yer Alan Şirketler Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (86), 141-152.

- Phan, T., Lai, L., Le, T., & Tran, D. (2020). The impact of audit quality on performance of enterprises listed on Hanoi Stock Exchange. *Management Science Letters*, 10(1), 217-224.
- Reid, L. C., Carcello, J. V., Li, C., Neal, T. L., & Francis, J. R. (2019). Impact of auditor report changes on financial reporting quality and audit costs: Evidence from the United Kingdom. *Contemporary Accounting Research*, 36(3), 1501-1539.
- Sağlam, N., & Azgin, N. (2016). Türk Ticaret Kanunu ve son yasal düzenlemelerin finansal raporlama ve denetime etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21 (Muhasebe Denetimi Özel Sayısı), 1515-1526.
- Saleh, N. M., Iskandar, T. M., & Rahmat, M. M. (2007). Audit committee characteristics and earnings management: Evidence from Malaysia. *Asian Review of Accounting*, 147163.
- Salih, J. I., & Flayyihb, H. H. (2020). Impact of audit quality in reducing external audit profession risks. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*, 13(7), 176-197.
- Singh, H., Sultana, N., Islam, A., Singh, A. (2022). Busy auditors, financial reporting timeliness and quality. *The British Accounting Review*, 101080.
- Tatoğlu, F. Y. (2020). *Panel Veri Ekonometrisi*. Beta Basım Yayım.
- Tuan, K. (2019). Bağımsız Denetim Hizmetinin Kalitesi ve Finansal Performans: Borsa İstanbul Örneği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 56(649), 69-81.
- Woodland, A. M., Reynolds, J. K., Scholar, C. D. (2003). Restatements and audit quality. *Journal of Accounting and public policy*, 15, 55-79.
- Yaşar, Y. A. (2013). Bağımsız Dış Denetim Kuruluşlarına Yönelik Gözetim ve Denetim Etkinliğinin Bağımsız Dış Denetim Kalitesi ile İlişkisi: Türkiye Değerlendirmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (1) , 465-480.
- Ziaee, M. (2014). The effect of audit quality on the performance of listed companies in Tehran Stock Exchange. *International Letters of Social and Humanistic Sciences*, 21, 36-43.

Bilgi İletişim Teknolojileri ve Ekonomik Büyüme: Beşli Kırılgan Ekonomiler Üzerine Bir Uygulama

Berat HARMAN*
Zehra ABDİOĞLU**

Öz

Bu çalışmada Beşli Kırılgan Ekonomiler olarak adlandırılan Brezilya, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan ve Türkiye için ekonomik büyüme ile bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Bu amaçla her bir ülkeye ait GSYİH büyüme oranı ile cep telefonu abone sayısı arasındaki nedensellik ilişkisi Toda ve Yamamoto (1995) nedensellik analizi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada 1990-2020 dönemine ilişkin yıllık veri seti kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre Brezilya ve Güney Afrika için ekonomik büyümeden bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi söz konusudur. Endonezya ve Türkiye için seriler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi vardır. Ampirik bulgular Hindistan için ekonomik büyüme ve bilgi ve iletişim teknolojileri arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığını göstermektedir. Bu çalışma genel olarak Beşli Kırılgan Ekonomiler için bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyümeye ivme kazandırdığını ve aynı zamanda ekonomik büyümenin teknolojik gelişmeye yön verdiğini kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi ve İletişim Teknolojileri, Ekonomik Büyüme, Toda ve Yamamoto Nedensellik Testi

Information Communication Technologies and Economic Growth: An Application on Five Fragile Economies

Abstract

In this study, the relationships between economic growth and the use of information and communication technologies are investigated for Brazil, Indonesia, South Africa, India and Turkey, which are called as Five Fragile Economies. For this purpose, the causality relationship between the GDP growth rate and the number of mobile phone subscribers of each country is examined using the causality analysis of Toda and Yamamoto (1995). The annual data set for the period from 1990 to 2020 is used in this study. According to the findings of the study, there is a unidirectional causality relationship from economic growth to the use of information and communication technologies for Brazil and South Africa. There is a bidirectional causality relationship between the series for Indonesia and Turkey. The empirical results indicate that no causality between economic growth and information and communication technologies for India. This study generally proves that information and communication technologies accelerate economic growth and at the same time, economic growth directs technological development for Five Fragile Economies.

Keywords: Information and Communication Technologies, Economic Growth, Toda and Yamamoto Causality Test

Geliş/Received: 25.01.2023

Kabul/Accepted: 23.05.2023

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Arş. Gör., Giresun Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü,, berat.harman@giresun.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0780-6854.

** Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, maras@ktu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1653-2840.

(Makale Türü: Araştırma makalesi)

Giriş

Bilgi ve iletişim teknolojileri (ICT), bilgilerin (ses, veri, metin, görüntüler) toplanması, depolanması, işlenmesi, iletilmesi ve sunulması için donanım, yazılım, ağlar ve ortamlardan oluşur. Bilgi altyapısı bilginin iletildiği, saklandığı ve dağıtıldığı telekomünikasyon ve bilgi ağlarının yanı sıra gömülü teknolojiler ve teknik bilgiyi ifade eder. Sabit hatlı telefonlar, cep telefonları, internet ve geniş bant gibi ICT altyapısındaki gelişimler sayesinde bireyler, firmalar ve hükümetler bilgiye ölçek, kapsam ve hız açısından çok daha iyi erişebilmektedir. ICT yayılımı, kaynak dağılımının verimliliğini önemli ölçüde iyileştirmekte, üretim maliyetlerini büyük ölçüde azaltmakta ve talep ve yatırımı teşvik etmektedir (Jorgenson ve Stiroh, 1999; Lee, Levendis ve Gutierrez, 2012; Bahrini ve Quaffas, 2019).

Bilgi daima ekonomik gelişmenin merkezinde yer almıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, bilgi ve ekonomik büyüme arasındaki bağı güçlendirmiştir (World Bank, 2002: 3). ICT'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi üç başlık altında ifade edilebilir. İlki bir sermaye malı olarak ICT yatırımları genel sermaye derinleşmesine katkıda bulunarak emek verimliliğinin artmasına yardımcı olur. İkincisi, ICT mal ve hizmetlerinin üretimindeki hızlı teknolojik ilerlemeler ICT üreten sektörlerde daha hızlı çoklu faktör verimlilik artışına katkıda bulunur. Üçüncüsü ise ICT kullanımındaki artış firmaların genel etkinliklerini artırmaya yardımcı olur. Üstelik daha fazla ICT kullanımı daha düşük işlem maliyetleri ve daha hızlı inovasyona olanak tanıyarak ekonominin tümü için etkinlik sağlar (OECD, 2003: 36).

ICT'nin ekonomik etkisi farklı bilişim teknolojilerinin ekonomiler arasında ne ölçüde yayıldığıyla yakından bağlantılıdır. ICT bir iletişim ağı teknolojisidir ve ne kadar çok birey ve firma tarafından kullanırsa o kadar fazla fayda üretir. ICT kullanımının temel ekonomik göstergesi yatırımlar içinde ICT'nin payıdır. ICT yatırımları, ICT kullanımı için altyapı imkânı sunarak işletmelere verimli donanım ve yazılım olanağı sağlar. ICT kullanımının ekonomik etkilerinin ikinci göstergesi ICT mal ve hizmetlerini üreten sektörün büyüklüğüdür. ICT üretimi hızlı teknolojik ilerleme ile karakterize edildikçe ve çok güçlü taleple karşı karşıya kaldıkça ekonomik büyümeye, istihdama ve ihracata büyük katkılar sağlar. Ayrıca güçlü bir ICT sektörüne sahip olmak firmaları ICT kullanmaya sevk edebilir ve ICT kullanımından yararlanmak için gerekli olan beceri ve yeterlilikleri üretmeye yardımcı olur. Böylece güçlü bir ICT sektörü ekonomik büyümeyi destekleyebilir. Üçüncü gösterge ise ICT'nin ekonomik dağılımıdır. Eğitim, finansal hizmetler, sağlık, perakende ticaret ve bir dizi imalat sanayi sektörleri nispi olarak bilgi teknolojileri sermayesinin kendi toplam donanım ve yazılım stokları içinde daha büyük bir payına sahiptir. Tarım, madencilik, imalat ve inşaat gibi mal üreten sektörler daha az bilgi teknoloji yoğun sektörlerdir. ICT'nin dağılımı firma büyüklüklerine göre farklılık arz eder. Daha küçük firmalar büyük firmalara göre daha az ICT yoğun çalışmaktadır. Dolayısıyla ICT kullanımının etkisi büyük firmalar için daha fazladır. (OECD, 2003:19-24).

1990'lı yıllardan itibaren çok sayıda araştırmacı bilgi teknolojilerindeki gelişim ile ekonomik büyüme arasındaki teorik ve ampirik ilişkiyi araştırmıştır (Kim, 2007). Bazı çalışmalar daha yüksek verimlilik dolayısıyla ICT gelişiminin ekonomik büyümeye önemli katkıda bulunduğu yönünde bulgular sunarken bazı çalışmalar ICT'deki gelişimin ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi olmadığı yönünde bulgular elde etmiştir. Literatürde ICT ve ekonomik büyüme arasındaki tek yönlü ilişkinin yanı sıra iki yönlü ilişkinin de araştırıldığı gözlenmiştir.

Norton (1992) (Meksika ve Kanada), Wang (1999) (Tayvan) ve Nadiri ve Nandi (2003) (ABD_38 sektör) telekomünikasyon yatırımlarının işlem maliyetlerini azaltarak ekonomik büyümeye ciddi bir katkı sağladığını ortaya koymuştur. Colecchia ve Schreyer (2002), ABD için ICT yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisinin Finlandiya, Avustralya ve Kanada'dan fazla; Fransa ve Japonya ile benzer ve Birleşik Krallık, İtalya ve Almanya'dan ise daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. MENA ülkeleri için ICT kullanımının ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını tespit eden Hassan (2003), ICT'nin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki pozitif etkisine dayanarak ICT'nin ekonomik büyümeyi dolaylı olarak etkilediğini belirtmiştir. Driouchi, Azelmad ve Anders (2006), Becchetti ve DiGiacomo (2007) ve Nasab ve Aghaei (2009), farklı ülke grupları üzerine yürüttükleri ampirik çalışmalarında bilginin ekonomik performans üzerinde pozitif etkili olduğunu tespit etmişlerdir. Yamak ve Bozkurt (2003), 47 ülkeye ait 1996-2000 dönemine ilişkin panel veri analizi sonucunda G7 ülkelerinde ICT'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu belirlemişlerdir. Benzer biçimde Yamak ve Koçak (2007), 50 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin 1993-2005 dönemine ilişkin panel verileriyle ICT yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Regresyon analizleri ICT yatırım harcamalarının büyüme üzerinde ileri derecede sanayileşmiş ülkelerde pozitif ve kuvvetli bir etkiye sahip olduğunu, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise negatif etki yarattığını ya da hiçbir etkiye sahip olmadığını kanıtlamıştır.

Wu (2010), Ar-Ge faaliyetlerinin inovasyona ve bu yolla da Çin'deki ekonomik büyümeye olan katkısını analiz ettiği çalışmada Ar-Ge yoğunluğunun bölgesel inovasyona, bölgesel inovasyonun ise ekonomik büyümeye katkı yaptığını kanıtlamıştır. Andrianaivo ve Kpodar (2011), Afrika ülkeleri için çok sayıda ICT göstergesi (cep telefonu kullanımı, sabit telefon aboneliği vb.) kapsamında ICT'nin ekonomik büyümeye ivme kazandırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Güloğlu ve Tekin (2012), yüksek gelirli OECD ülkeleri için Ar-Ge harcamaları, inovasyon ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi araştırarak Ar-Ge yatırımlarından teknolojik ilerlemeye, teknolojik ilerlemeden de iktisadi büyümeye doğru nedensellik ilişkisi olduğu yönünde bulgular elde etmişlerdir. Benzer şekilde 19 OECD ülkesi için Kaynak ve Arslan (2012), bilgi ekonomisi ile ekonominin kurumsal rejimi, eğitim ve inovasyon arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermişlerdir. Yine OECD ülkeleri için Işık ve Kılınç (2013), ekonomik büyüme ile bilgi ekonomisi arasında pozitif ilişki tespit etmişlerdir. Lee, Nam, Lee ve Son (2016), 40 ülke için inovasyonlar ve ekonomik büyüme arasında doğru yönlü korelasyon bulgusuna ulaşmışlardır. Artan, Hayaloğlu ve Baltacı (2014), 17 geçiş ekonomisi için telefon ve internet

kullanımının ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu saptamışlardır. Benzer biçimde ASEAN ülkeleri için Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kapsamında Irawan (2014) ICT'nin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediğini ortaya koymuştur. G7 ve G20 ülkeleri itibarıyla ICT'nin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştıran Jorgenson ve Vu (2016), ICT'nin içselleştirilmesi ile ekonomik büyümeye katkı sağladığını vurgulamışlardır. Algan, Özmen ve Karlılar (2017), G20 ülkeleri itibarıyla ampirik analizler neticesinde 7 gelişmiş ülke için ICT'nin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstererek gelişmekte olan 13 ülkede bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyümeyi ters yönlü etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Kurniawati (2020), yüksek ve orta gelirli Asya ülkeleri için ICT (cep telefonu, sabit telefon ve internet kullanımı) ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırarak yüksek gelirli Asya ülkeleri için internet kullanımının, orta gelirli Asya ülkeleri için cep telefonu ve sabit telefon kullanımının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin daha anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. Fernandez-Portillo, Almodovar-Gonzalez ve Hernandez-Mogollon (2020), OECD üyesi olan Avrupa Birliği ülkelerinde ICT'nin ekonomik büyümeyi yönlendirdiğini tespit etmişlerdir.

Kumar, Stauvermann ve Samitas (2016), Çin için ekonomik büyüme ile ICT (cep telefonu abone sayısı, internet abone sayısı, telefon ihracatı ve telekomünikasyon abone sayısı) arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi saptamışlardır. Türkiye için ICT (sabit telefon, cep telefonu ve internet kullanımı) ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye odaklanan Özkan ve Çelik (2018), internet ve sabit telefon kullanımı ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Yine Türkiye ekonomisi için Bozkurt (2015), ICT ile ekonomik büyüme arasında uzun dönem denge ilişkisinin söz konusu olduğunu kanıtlamıştır. Ek olarak Sağlam ve Kaya (2020), Türkiye için ICT'nin işsizlik oranı üzerindeki kısa ve uzun dönem etkilerini 2005:01–2019:04 dönemi için araştırarak uzun dönemde ICT'deki %1'lik artışın işsizlik oranını %0.35 arttıracaklarını, kısa dönemde ise ICT'den işsizlik oranına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuşlardır.

Ekonomik büyüme ve ICT arasındaki ilişkiye çeşitli ICT göstergeleri kapsamında odaklanan literatür mercek altına alındığında özellikle ülke grupları itibarıyla araştırmaların yapıldığı dikkatleri çekmektedir. OECD, G7, G20, MENA, Avrupa Birliği vb. ülke grupları için makro düzeyde ICT'nin çeşitli ekonomik değişkenler üzerindeki etkisinin yoğun bir biçimde incelendiği gözlenmektedir. Bu çalışma ekonomik büyüme ve ICT arasındaki ilişkiyi yüksek cari açık, yüksek enflasyon ve yüksek dış borç oranları ile ön plana çıkan ve ABD doları karşısında para birimleri yüksek hassasiyet gösteren Brezilya, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan ve Türkiye için araştırmaktadır. 2013 yılında Morgan Stanley tarafından yapılan adlandırmayla “Beşli Kırılgan Ekonomiler” olarak anılan bu beş ülkeye ilişkin GSYİH büyüme oranları ile ICT (cep telefonu abone sayısı) arasındaki nedensellik ilişkisi Toda-Yamamoto nedensellik yaklaşımı kullanılarak 1990-2020 dönemi için incelenmiştir. Çalışmada bir taraftan ICT kullanımının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi araştırılırken diğer taraftan ekonomik büyümenin ICT'ye etkisi mercek altına alınmıştır. Bu kapsamda çalışmada bundan sonraki bölümlerde

öncelikle kullanılan veri seti ve ekonometrik yaklaşım tanıtılacaktır. Daha sonra ekonomik büyüme ve ICT arasındaki nedensellik ilişkisine yönelik bulgulara ve genel değerlendirmelere yer verilecektir.

Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

Çalışmada Beşli Kırılğan Ekonomiler için ekonomik büyüme ve ICT arasındaki ilişkiyi analiz etmek üzere ekonomik büyüme (Büyüme) serisini temsil etmek için sabit fiyatlarla GSYİH (2010=100) serisinin logaritmik farkı kullanılmıştır. ICT'yi temsil etmesi için tüm ülkeler itibariyle 1990-2020¹ döneminde kesintisiz veri setine ulaşma imkânı tanıyan ve literatürde çok sayıda çalışmada kullanılan (Hardy, 1980; Andrianaivo ve Kpodar, 2011; Artan, Hayaloğlu ve Baltacı, 2014; Kumar, Stauvermann ve Samitas, 2016; Özkan ve Çelik, 2018 vb.) cep telefonu abone sayısı (CTAS) ele alınmıştır. İlgili veri seti Dünya Bankası veri tabanından indirilmiştir.

Tablo 1'de Brezilya, Endonezya, Hindistan, Güney Afrika ve Türkiye için 1990-2020 dönemine ait yıllık GSYİH büyüme serileri ile cep telefonu abone sayısına dair ortalama, standart sapma, eğiklik ve basıklık katsayıları gibi tanıttıcı istatistikler sunulmuştur. Tablodan gözleneceği üzere ortalama büyüme oranı en fazla olan ülke %5.6 ile Hindistan iken 1990-2020 dönemi boyunca en yüksek yıllık büyüme oranı %10.06 ile Türkiye tarafından gerçekleştirilmiştir. İlgili dönem aralığında bütün ülkelerin negatif büyüme yaşadıkları görülmektedir. Ekonomik büyüme serileri arasında en yüksek standart sapmaya sahip olan ülke %4.4 ile Türkiye iken en düşük standart sapma Güney Afrika'ya aittir. Endonezya, Güney Afrika ve Hindistan için ekonomik büyüme serileri normal dağılıma sahip değildir. Cep telefonu abone sayısı istatistikleri sahip olduğu nüfusun etkisiyle ortalama olarak en yüksek abonelik sayısının Hindistan'a ait olduğunu göstermektedir. Cep telefonu aboneliğinde en fazla değişkenlik sergileyen ülke Endonezya iken en az değişkenlik gösteren ülke Türkiye olmuştur. Brezilya, Güney Afrika ve Türkiye için cep telefonu abonelik sayısı normal dağılıma uymamaktadır.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

Seriler	Ortalama	S. Sapma	Max.	Min.	Eğiklik	Basıklık	Jarque-Bera
Büyüme _{Brezilya}	0.022	0.028	0.072	-0.041	-0.502	2.945	1.265
LCTAS _{Brezilya}	16.762	3.400	19.453	6.503	-1.559	4.622	15.962***
Büyüme _{Endonezya}	0.045	0.039	0.079	-0.141	-3.699	17.238	320.735***
LCTAS _{Endonezya}	16.397	3.430	19.891	9.803	-0.663	2.001	3.565
Büyüme _{GAfrika}	0.019	0.025	0.054	-0.066	-1.433	5.930	20.999***
LCTAS _{GAfrika}	15.868	3.001	18.390	8.645	-1.293	3.463	8.918**
Büyüme _{Hindistan}	0.056	0.030	0.085	-0.075	-2.762	12.288	145.971***
LCTAS _{Hindistan}	18.176	3.023	20.885	11.247	-0.837	2.359	3.483
Büyüme _{Türkiye}	0.042	0.044	0.106	-0.059	-0.939	3.008	4.406
LCTAS _{Türkiye}	16.152	2.646	18.224	10.367	-1.112	2.688	6.515**

*** ve **, sırasıyla ilgili istatistiğin %1 ve %5 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

¹ Hindistan için cep telefonu abone sayısı serisi 1995 yılından başlamaktadır.

Zaman serilerinin kullanıldığı bu çalışmada öncelikle serilerin durağanlık analizleri yapılmıştır. Durağanlık analizlerinde ilk olarak Dickey ve Fuller (1979) tarafından önerilen Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) yaklaşımı kullanılmıştır. Ele alınan örnek dönemi içinde gerçekleşen yapısal değişimlerin varlığı ADF gibi standart birim kök testlerinde test sonuçlarını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Perron (1989, 1990) ve Zivot ve Andrews (1992) zaman serilerinde yapısal kırılmanın varlığı durumunda geleneksel birim kök testlerinin serinin birim kök taşıdığını ifade eden sıfır hipotezini kabul etme eğiliminde olduğunu savunmuşlardır. Bu nedenle çalışmada ele alınan serilerin bütünleşme derecelerinin doğru belirlenmesi amacıyla ADF yaklaşımının yanı sıra olası yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot ve Andrews (ZA) yapısal kırılmalı birim kök testi de uygulanmıştır. Zivot ve Andrews (1992), yapısal kırılmanın içsel olarak belirlendiği bir birim kök testi geliştirmişlerdir. ZA testinde sıfır hipotezi serilerin sabit ve/veya trendde yapısal kırılma ile birim köke sahip olduğunu ifade etmektedir. ZA birim kök testinde, (1) numaralı denklem sabitteki, (2) numaralı denklem ise hem sabit hem de trenddeki kırılmayı incelemektedir.

$$Y_t = \hat{\mu}^A + \hat{\theta}^A DU_t(\hat{\theta}) + \hat{\beta}^A t + \hat{\alpha}^A Y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{C}_j^A \Delta Y_{t-j} + \hat{\varepsilon}_t \quad (1)$$

$$Y_t = \hat{\mu}^C + \hat{\theta}^C DU_t(\hat{\theta}) + \hat{\beta}^C t + \hat{\gamma}^C DT_t^*(\hat{\theta}) + \hat{\alpha}^C Y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{C}_j^C \Delta Y_{t-j} + \hat{\varepsilon}_t \quad (2)$$

$DU(\hat{\theta})$, eğer $t > T_B$ ise 1, değilse 0; $DT^*(\hat{\theta})$, eğer $t > T_B$ ise $t - T_B$, değilse 0 değerini alan kukla değişkenlerdir. T_B , kırılma zamanını, $\hat{\theta} = T_B/T$ kırılma noktasını göstermektedir. Yapısal kırılma analizinde seriler $j = 2/T$ 'den ve $j = (T-1)/T$ 'ye kadar EKK yöntemi ile tahmin edilmektedir. $\alpha^i = 1$ 'i test etmek için hesaplanan t istatistiğinin en küçük olduğu dönem modeldeki kırılma noktası olarak ele alınmaktadır (Zivot ve Andrews, 1992: 254-255).

Çalışmada ekonomik büyüme ve ICT serileri arasındaki dinamik ilişkiyi analiz etmek üzere nedensellik analizine başvurulmuştur. Toda ve Yamamoto (1995)'nin önerdiği nedensellik yaklaşımı, birim kökler ve eş bütünleşme dereceleri için kullanılan potansiyel eğilimli ön testlere gereksinim duymamaktadır. Toda-Yamamoto nedensellik yaklaşımı zaman serilerinin bütünleşme derecelerinin yanlış tanımlanması ve değişkenler arasındaki eş-bütünleşme ile ilgili riskleri en aza indiren bir yöntemdir. Bu nedenle değişkenler arasındaki neden sonuç ilişkilerinin ortaya konulması amacıyla Toda ve Yamamoto (1995) tarafından önerilen nedensellik yaklaşımından yararlanılmıştır. Toda ve Yamamoto (1995), gerçek gecikme uzunluğu k 'ya eşit olduğunda ve bütünleşme derecesi 0 veya 1 olduğunda $(k+1)$. dereceden bir VAR modelini tahmin etmeyi önererek Wald istatistiğinin hipotezi test etmek için asimptotik Ki-Kare dağılımına sahip olduğunu göstermişlerdir. Bu gecikmesi artırılmış VAR yaklaşımı, entegrasyon derecesine karar vermemizi gerektirmediği için faydalıdır ancak yapay olarak artırılmış gecikme nedeniyle etkin değildir (Kurozumi ve Yamamoto, 2000: 208).

Toda ve Yamamoto (1995) tarafından önerilen yaklaşım, VAR (k) parametreleri üzerindeki kısıtları test etmek için bir modifiye Wald (MWALD) testi kullanmaktadır. k, sistemin gecikme uzunluğudur. Toda-Yamamoto yaklaşımının temel fikri, doğru gecikme uzunluğu k'yi, maksimum entegrasyon derecesi (dmax) kadar yapay olarak arttırmaktır (Wolde-Rufael, 2004: 71). VAR sistemi (k+dmax) derecesi için tahmin edilir. Son dmax gecikmeli vektörlerin katsayı matrisleri göz ardı edilir ve ilk k katsayı matrislerinin üzerindeki kısıtlar standart asimptotik teori kullanılarak test edilebilir. Bu nedenle, Toda-Yamamoto yaklaşımını uygulamak için, söz konusu serinin gerçek gecikme uzunluğu (k) ve maksimum bütünleşme derecesini (dmax) bilmemiz gerekir. VAR(k+dmax) tahmin edildiğinde test Ki-Kare asimptotik dağılımına sahiptir. Sürecin entegrasyon derecesi, modelin gerçek gecikme uzunluğunu aşmadığı sürece, değişkenlerin entegrasyon derecelerine veya eş bütünleşik olup olmamalarına bağlı olmaksızın MWALD istatistiği geçerlidir (Toda ve Yamamoto, 1995: 245).

Toda ve Yamamoto (1995), birim kökler ve eş bütünleşme dereceleri için ön testler olmaksızın VAR modellerinin parametreleri üzerindeki kısıtlamaları temsil eden ekonomik hipotezleri test etmek için basit bir yol önermişlerdir. VAR modelinin gecikme uzunluğu (k) ve sistemdeki serilerin maksimum bütünleşme derecesi (dmax) belirlenerek k+dmax gecikme uzunluğu için VAR sistemi tahmin edilmektedir. Tahmin edilen modelde parametre kısıtları test edilerek nedensellik ilişkisi araştırılır. (3) ve (4) numaralı denklemlerde ω , ψ , α ve β değişken katsayılarını; ϑ sabiti; Z_{1t} (3) numaralı denklemin, Z_{2t} ise (4) numaralı denklemin hata terimini göstermektedir.

$$LCTAS_t = \vartheta + \sum_{i=1}^k \omega_i LCTAS_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \omega_j LCTAS_{t-j} + \sum_{i=1}^k \psi_i Büyüme_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \psi_j Büyüme_{t-j} + Z_{1t} \quad (3)$$

$$Büyüme_t = \vartheta + \sum_{i=1}^k \alpha_i Büyüme_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \alpha_j Büyüme_{t-j} + \sum_{i=1}^k \beta_i LTCAS_{t-i} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{max}} \beta_j LTCAS_{t-j} + Z_{2t} \quad (4)$$

Ekonomik büyümeden cep telefonu abonelik sayısına doğru nedensellik olmadığını ileri süren sıfır hipotezi ($H_0: \psi_i = 0$) alternatif hipoteze karşı test edilirken, cep telefonu abonelik sayısından ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi olmadığını ifade eden sıfır hipotezi ($H_0: \beta_i = 0$) alternatifine karşı test edilmektedir. Rambaldi ve Doran (1996), VAR sisteminin tahmininde Görünürde İlişkisiz Regresyon (SUR) yaklaşımının kullanımını önermişlerdir. Bu çalışmada VAR sistemi SUR yaklaşımı ile tahmin edilmiştir.

Analiz Bulguları

Tablo 2'de serilere ilişkin ADF birim kök bulguları verilmiştir. Brezilya, Endonezya ve Türkiye için ekonomik büyüme serisi seviyesinde durağan bulunurken, Güney Afrika ve Hindistan için ekonomik büyüme serileri birinci devresel farklarında durağan bulunmuştur. Cep telefonu abone sayısının ise Türkiye hariç tüm ülkeler için birinci devresel farkında durağan olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. ADF Birim Kök Analizi Bulguları

Seriler	Sabitli [t-istatistiği]	Sabitli+Trendli [t-istatistiği]
Büyüme _{Brezilya}	-3.2332** (0)	-3.6987** (0)
LCTAS _{Brezilya}	-2.5896 (2)	-2.4744 (2)
Δ LCTAS _{Brezilya}	-5.8026*** (2)	-6.3822*** (2)
Büyüme _{Endonezya}	-3.7895*** (0)	-3.7049** (0)
LCTAS _{Endonezya}	-4.4553*** (0)	0.6257 (2)
Δ LCTAS _{Endonezya}	-0.7617 (0)	-4.3674*** (0)
Büyüme _{GAfrika}	-1.5090 (0)	-1.6226 (0)
Δ Büyüme _{GAfrika}	-4.3239*** (0)	-4.9491*** (0)
LCTAS _{GAfrika}	-2.9204* (6)	-1.7493 (0)
Δ LCTAS _{GAfrika}	-2.6710* (0)	-4.5022*** (0)
Büyüme _{Hindistan}	-1.9788 (0)	-1.5300 (0)
Δ Büyüme _{Hindistan}	-4.1702*** (0)	-4.5550*** (0)
LCTAS _{Hindistan}	-2.4422 (3)	-1.4611 (0)
Δ LCTAS _{Hindistan}	-3.2714** (0)	-4.5129*** (0)
Büyüme _{Türkiye}	-5.4307*** (0)	-5.3192*** (0)
LCTAS _{Türkiye}	-5.1676*** (7)	-5.1211*** (7)

Parantez içinde Schwarz Bilgi Kriterine göre belirlenmiş optimal gecikme uzunlukları sunulmuştur. L, serinin logaritmasının alındığını ifade etmektedir. ***, ** ve * sırasıyla ilgili istatistiğin %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3'te sunulan ZA yapısal kırılmalı birim kök analizine göre Büyüme serisi Brezilya ve Endonezya için seviyesinde birim kök içermemektedir. Güney Afrika, Hindistan ve Türkiye için ekonomik büyüme serisi seviyesinde sabit ve/veya trendde kırılma ile birim kök içermektedir. LCTAS serisinin ise Türkiye hariç tüm ülkelerde sabit ve/veya trendde kırılma ile seviyesinde birim kök içerdiği tespit edilmiştir.

Tablo 3. ZA Birim Kök Analizi Bulguları

Seriler	Model A		Model C	
	t istatistiği	TB	t istatistiği	TB
Büyüme _{Brezilya}	-5.0435** (0)	2014	-4.9407* (0)	2014
LCTAS _{Brezilya}	-2.0444 (7)	2004	-3.8097 (7)	2013
Δ LCTAS _{Brezilya}	-6.1717*** (5)	2000	-5.7514*** (5)	2015
Büyüme _{Endonezya}	-8.2964*** (0)	1998	-10.3974*** (0)	1998
LCTAS _{Endonezya}	-0.7893 (2)	1999	-1.8213 (2)	2007
Δ LCTAS _{Endonezya}	-4.2607 (0)	1997	-5.1191** (0)	2000
Büyüme _{GAfrika}	-2.2794 (0)	2000	-3.1278 (0)	2008
Δ Büyüme _{GAfrika}	-5.9550*** (0)	2009	-6.2538*** (0)	2009
LCTAS _{GAfrika}	-1.8414 (0)	2007	-3.1318 (0)	1997
Δ LCTAS _{GAfrika}	-5.5059*** (0)	1996	-5.2474** (0)	2005
Büyüme _{Hindistan}	-1.9028 (0)	2004	-2.8075 (0)	2014
Δ Büyüme _{Hindistan}	-5.4825*** (1)	2019	-5.3673** (1)	2018
LCTAS _{Hindistan}	-4.3281 (0)	2002	-5.0252* (5)	2009
Δ LCTAS _{Hindistan}	-5.1730** (0)	2003	-8.1840*** (4)	2011
Büyüme _{Türkiye}	-4.3723 (5)	2005	-4.1713 (5)	2015
Δ Büyüme _{Türkiye}	-9.2207*** (0)	2009	-8.9579*** (0)	1999
LCTAS _{Türkiye}	-6.5754*** (7)	2006	-4.4182 (7)	2016

Kritik değerler Zivot ve Andrews (1992)'e aittir. TB kırılma zamanını gösterir. Parantez içinde Schwarz Bilgi Kriterine göre belirlenmiş optimal gecikme uzunlukları sunulmuştur. L, serinin logaritmasının alındığını ifade etmektedir. ***, ** ve * sırasıyla ilgili istatistiğin %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Birim kök analizinin sonuçları Toda–Yamamoto nedensellik testinde d_{max} derecesinin belirlenmesinde önem arz etmektedir. Bu kapsamda ADF ve ZA birim kök testi bulgularına göre VAR sistemindeki Büyüme ve LCAS serilerinin maksimum bütünleşme derecesi (d_{max}) 1 olarak belirlenmiştir. VAR sisteminin gecikme uzunluğu (k) belirlenirken Granger nedenselliğın gecikme uzunluğuna olan duyarlılığı göz önüne alınarak sadece optimal gecikmeye dair bulgular değil aynı zamanda k gecikmesi için 1’den 4’e kadar olan tüm gecikmeler için bulgular sunulmuştur². Bu sayede bulguların sağlamlığının (robustness) kontrol edilmesi mümkün olacaktır.

Toda-Yamamoto nedensellik testinin ilk aşamasında 1’den 4’e kadar gecikme ile tahmin edilen VAR sistemlerine ilişkin diagnostik kontroller gerçekleştirilerek ilgili bulgular Tablo 4’te verilmiştir. Özellikle $k=1$ için birinci dereceden otokorelasyon ve değişen varyans bulgusuna ulaşıldığı gözlenmektedir.

Tablo 4. Toda- Yamamoto Nedensellik Testi için Diagnostik Kontrol

	k	d_{max}	LM(1)	White
Büyüme _{Brezilya} -LCTAS _{Brezilya}	1	1	16.8921 (0.0020)	56.5874 (0.0657)
Büyüme _{Brezilya} -LCTAS _{Brezilya}	2	1	2.0084 (0.7344)	80.9477 (0.2989)
Büyüme _{Brezilya} -LCTAS _{Brezilya}	3*	1	5.5659 (0.2345)	45.9694 (0.5564)
Büyüme _{Brezilya} -LCTAS _{Brezilya}	4	1	8.3298 (0.0808)	68.9989 (0.1994)
Büyüme _{Endonezya} -LCTAS _{Endonezya}	1	1	3.4660 (0.4833)	32.5166 (0.1147)
Büyüme _{Endonezya} -LCTAS _{Endonezya}	2	1	25.5144 (0.0000)	46.9305 (0.1050)
Büyüme _{Endonezya} -LCTAS _{Endonezya}	3	1	8.0911 (0.0887)	63.3296 (0.0681)
Büyüme _{Endonezya} -LCTAS _{Endonezya}	4*	1	4.1942 (0.3812)	67.2602 (0.2426)
Büyüme _{GAfrika} -LCTAS _{GAfrika}	1	1	14.1151 (0.0070)	42.8957 (0.0102)
Büyüme _{GAfrika} -LCTAS _{GAfrika}	2	1	8.3025 (0.0814)	46.6383 (0.1103)
Büyüme _{GAfrika} -LCTAS _{GAfrika}	3	1	3.2092 (0.5239)	47.4427 (0.4956)
Büyüme _{GAfrika} -LCTAS _{GAfrika}	4*	1	1.6731 (0.7960)	53.7301 (0.7027)
Büyüme _{Hindistan} -LCTAS _{Hindistan}	1*	1	0.9810 (0.9127)	28.6564 (0.2333)
Büyüme _{Hindistan} -LCTAS _{Hindistan}	2	1	8.4987 (0.0754)	38.6534 (0.3507)
Büyüme _{Hindistan} -LCTAS _{Hindistan}	3	1	3.2822	48.3584

² Hindistan için cep telefonu abone sayısı serisi 1995 yılından başladığı için k en çok 3 alınmıştır.

			(0.5127)	(0.4584)
Büyüme _{Türkiye} -LCTAS _{Türkiye}	1	1	11.8239 (0.0188)	36.6882 (0.0470)
Büyüme _{Türkiye} -LCTAS _{Türkiye}	2	1	12.8040 (0.0124)	48.9528 (0.0734)
Büyüme _{Türkiye} -LCTAS _{Türkiye}	3*	1	3.7559 (0.4406)	47.6672 (0.4864)
Büyüme _{Türkiye} -LCTAS _{Türkiye}	4	1	11.5493 (0.0213)	52.7383 (0.7357)

* , Schwarz Bilgi Kriterine göre belirlenmiş optimal gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Parantez içinde olasılıklar gösterilmiştir.

Tablo 5'te 5 ülke için 1990-2020 dönemi kapsamında ekonomik büyüme ve bilgi iletişim teknolojilerini temsil etmek üzere ele alınan cep telefonu abone sayısı arasındaki Toda-Yamamoto nedensellik analizine dair test istatistiklerine yer verilmiştir. Brezilya için en az %5 anlamlılık düzeyinde büyümeden cep telefonu abone sayısına doğru nedensellik saptanırken cep telefonu abone sayısından ekonomik büyümeye doğru herhangi bir nedensellik bulgusuna ulaşılamamıştır. Bu durum ele alınan dönem itibariyle ekonomik büyümenin gecikmeli değerlerinin cep telefonu abone sayısını açıklayabildiğini buna karşın cep telefonu abone sayısının gecikmeleri tarafından açıklanamadığını ortaya koymaktadır. Endonezya için bakıldığında, hem ekonomik büyümeden cep telefonu abone sayısına, hem de cep telefonu abone sayısından ekonomik büyümeye doğru %1 anlamlılık düzeyinde güçlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile Endonezya için ele alınan dönem itibariyle karşılıklı geri besleme ilişkisi ortaya çıkmıştır. Güney Afrika için ekonomik büyümeden cep telefonu abone sayısına doğru %5 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisi tespit edilirken, cep telefonu abone sayısından ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi saptanmamıştır. Diğer bir ifadeyle Güney Afrika için cep telefonu abone sayısı ekonomik büyümenin gecikmeleri tarafından açıklanmakta iken ekonomik büyümeyi açıklayamamaktadır.

Hindistan için test istatistiklerine bakıldığında seriler arasında geri besleme ilişkisinin mevcut olmadığı gözlenmektedir. Son olarak Türkiye için ekonomik büyümeden cep telefonu abone sayısına doğru %1 anlamlılık düzeyinde çok güçlü nedensellik ilişkisi tespit edilirken, cep telefonu abone sayısından ekonomik büyümeye doğru en az %10 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle Türkiye için bilgi iletişim teknolojileri ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı geri besleme ilişkisi mevcuttur.

Tablo 5. Toda-Yamamoto Nedensellik Testi

	(k+dmax)	Wald İst. (χ^2)	Olasılık	Karar
Büyüme _{Brezilya} →LCTAS _{Brezilya}	2	0.6290	0.4277	Nedensellik yok
LCTAS _{Brezilya} →Büyüme _{Brezilya}	2	1.5017	0.2204	Nedensellik yok
Büyüme _{Brezilya} →LCTAS _{Brezilya}	3	2.2877	0.3186	Nedensellik yok
LCTAS _{Brezilya} →Büyüme _{Brezilya}	3	1.4914	0.4744	Nedensellik yok
Büyüme _{Brezilya} →LCTAS _{Brezilya}	4	10.9208**	0.0122	Nedensellik var
LCTAS _{Brezilya} →Büyüme _{Brezilya}	4	1.0099	0.7988	Nedensellik yok

Büyüme _{Brezilya} → LCTAS _{Brezilya}	5	27.9427***	0.0000	Nedensellik var
LCTAS _{Brezilya} → Büyüme _{Brezilya}	5	3.2973	0.5094	Nedensellik yok
Büyüme _{Endonezya} → LCTAS _{Endonezya}	2	2.6999	0.1004	Nedensellik yok
LCTAS _{Endonezya} → Büyüme _{Endonezya}	2	0.0487	0.8252	Nedensellik yok
Büyüme _{Endonezya} → LCTAS _{Endonezya}	3	3.7026	0.1570	Nedensellik yok
LCTAS _{Endonezya} → Büyüme _{Endonezya}	3	1.0282	0.5980	Nedensellik yok
Büyüme _{Endonezya} → LCTAS _{Endonezya}	4	4.0446	0.2567	Nedensellik yok
LCTAS _{Endonezya} → Büyüme _{Endonezya}	4	9.0197**	0.0290	Nedensellik var
Büyüme _{Endonezya} → LCTAS _{Endonezya}	5	22.3105***	0.0002	Nedensellik var
LCTAS _{Endonezya} → Büyüme _{Endonezya}	5	29.2314***	0.0000	Nedensellik var
Büyüme _{GAfrika} → LCTAS _{GAfrika}	2	2.2722	0.1317	Nedensellik yok
LCTAS _{GAfrika} → Büyüme _{GAfrika}	2	0.4430	0.5056	Nedensellik yok
Büyüme _{GAfrika} → LCTAS _{GAfrika}	3	4.3329	0.1146	Nedensellik yok
LCTAS _{GAfrika} → Büyüme _{GAfrika}	3	0.5570	0.7569	Nedensellik yok
Büyüme _{GAfrika} → LCTAS _{GAfrika}	4	9.0357**	0.0288	Nedensellik var
LCTAS _{GAfrika} → Büyüme _{GAfrika}	4	2.6234	0.4534	Nedensellik yok
Büyüme _{GAfrika} → LCTAS _{GAfrika}	5	9.8442**	0.0431	Nedensellik var
LCTAS _{GAfrika} → Büyüme _{GAfrika}	5	5.7390	0.2195	Nedensellik yok
Büyüme _{Hindistan} → LCTAS _{Hindistan}	2	0.0236	0.8777	Nedensellik yok
LCTAS _{Hindistan} → Büyüme _{Hindistan}	2	0.2972	0.5856	Nedensellik yok
Büyüme _{Hindistan} → LCTAS _{Hindistan}	3	0.5782	0.7489	Nedensellik yok
LCTAS _{Hindistan} → Büyüme _{Hindistan}	3	1.5597	0.4585	Nedensellik yok
Büyüme _{Hindistan} → LCTAS _{Hindistan}	4	1.8471	0.6047	Nedensellik yok
LCTAS _{Hindistan} → Büyüme _{Hindistan}	4	1.8620	0.6015	Nedensellik yok
Büyüme _{Türkiye} → LCTAS _{Türkiye}	2	0.2004	0.6543	Nedensellik yok
LCTAS _{Türkiye} → Büyüme _{Türkiye}	2	0.6585	0.4171	Nedensellik yok
Büyüme _{Türkiye} → LCTAS _{Türkiye}	3	9.5698***	0.0084	Nedensellik var
LCTAS _{Türkiye} → Büyüme _{Türkiye}	3	1.6940	0.4287	Nedensellik yok
Büyüme _{Türkiye} → LCTAS _{Türkiye}	4	18.1465***	0.0004	Nedensellik var
LCTAS _{Türkiye} → Büyüme _{Türkiye}	4	6.8680*	0.0762	Nedensellik var
Büyüme _{Türkiye} → LCTAS _{Türkiye}	5	23.1513***	0.0001	Nedensellik var
LCTAS _{Türkiye} → Büyüme _{Türkiye}	5	9.2860*	0.0543	Nedensellik var

***, ** ve * sırasıyla ilgili istatistiğin %1, %5 ve %10 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

ICT yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini gerek gelişmiş ve gerekse de gelişmekte olan ekonomiler özelinde inceleyen çok sayıda çalışma olmasına karşın benzer makroekonomik kırılma sergileyen Beşli Kırılma Ekonomiler kapsamında ekonomik büyüme ve ICT arasındaki ilişki araştırılmamıştır. ICT'nin ekonomik büyüme üzerinde ya da ekonomik büyümenin ICT üzerinde etkili olup olmadığını araştırmak bir taraftan sürdürülebilir ekonomik büyümeyi sağlamak için ICT yatırımlarına kaynak ayırmanın gerekliliğini ön plana çıkaracak diğer taraftan ise ICT yatırımlarına kaynak tesis etmek için ülkelerin ekonomik büyüme performanslarının önemini ortaya koyacaktır. Bu amaç doğrultusunda bu çalışmada Brezilya, Endonezya, Güney Afrika, Hindistan ve Türkiye için ekonomik büyüme ve ICT yatırımları arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. 1990-2020 dönemine ilişkin yıllık veri seti kullanılarak Toda ve Yamamoto (1995) tarafından önerilen

nedensellik testi ile ekonomik büyüme ve ICT arasındaki nedenselliğin yönü belirlenmiştir. ICT kullanımını temsil etmek üzere cep telefonu abone sayısı kullanılmıştır.

Toda –Yamamoto nedensellik testi bulguları ekonomik büyüme ve ICT arasındaki ilişkinin analize dâhil edilen ülkeler itibariyle farklılık arz ettiğini göstermiştir. Brezilya ve Güney Afrika için ekonomik büyümeden ICT kullanımına doğru nedensellik saptanırken Endonezya ve Türkiye için hem ekonomik büyümeden ICT kullanımına, hem de ICT kullanımından ekonomik büyümeye doğru güçlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Başka bir ifade ile Endonezya ve Türkiye için ele alınan dönem itibariyle karşılıklı geri besleme ilişkisi ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Hindistan için seriler arasında herhangi bir geri besleme ilişkisinin mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmadan edinilen bulgular Beşli Kırılgan Ekonomiler için özellikle ekonomik büyümeden ICT'ye doğru nedensellik ilişkisi olduğunu göstermiştir. İlgili bulgu Beşli Kırılgan Ekonomiler için ekonomik büyüme performansının ICT kullanımını cesaretlendirdiği şeklinde yorumlanabilir. Aynı zamanda ICT kullanımının ekonomik büyümeye neden olduğu yönündeki bulgular ICT'nin ekonomik büyüme sürecine katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Çalışmada edinilen bulgular bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin ekonomik büyümeye yön verdiğini ortaya koyan Colecchia ve Schreyer (2002), Yamak ve Bozkurt (2003), Driouchi, Azelmad ve Anders (2006), Becchetti ve DiGiacomo (2007), Nasab ve Aghaei (2009), Andrianaivo ve Kpodar (2011), Artan, Hayaloğlu ve Baltacı (2014) vb. pek çok çalışma bulgusuyla örtüşmektedir. Diğer taraftan ekonomik büyüme ve ICT yatırımları arasında çift yönlü nedensellik bulgusu sunan Güloğlu ve Tekin (2012), Kumar, Stauvermann ve Samitas (2016) vb. çalışmalarla da paralellik göstermektedir.

Ekonomik büyümenin bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımını teşvik ettiği yönündeki bulgular ülkelerin ekonomik büyüme performanslarının o ülkede bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanım yaygınlığı üzerinde ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun yanında bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyümeyi yönlendirdiğine dair bulgular da ekonomik büyümenin teknolojik gelişmelerden bağımsız olmadığını göstermektedir. Bu çerçevede bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımını açısından ülkelerin bir takım teşvik politikalarını etkin bir biçimde uygulaması önem arz etmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerine yönelik alt yapı yatırımlarının artırılması ve bilgi ve iletişim teknolojilerini üreten sektörlerin çeşitli kredi ve teşvik uygulamaları ile desteklenmesi gerekmektedir.

Çalışmada ICT'yi temsil etmek üzere veri kısıtlılığı dolayısıyla cep telefonu abone sayısı kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle çalışmada kullanılan ICT tanımı veri kısıdına tabidir. ICT yüksek düzeyde yaygınlığı olan genel amaçlı bir teknolojidir. Dolayısıyla cep telefonu abone sayısının yanı sıra internet kullanımı, bilgisayar sahipliği vb. temsilci değişkenler kullanılarak ICT ve ekonomik büyüme ilişkisinin analiz edilmesi kuşkusuz daha güçlü bulgular sunacaktır.

Yazar Katkıları: Bu çalışmanın bütün bölümlerinde yazarlar eşit oranda katkı sunmuştur.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Algan, N., Özmen, M. ve Karlılar, S. (2017). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi: G-20 ülkeleri için bir analiz. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 1-24.
- Andrianaivo, M. ve Kpodar, K. (2011). ICT, financial inclusion, and growth: Evidence from African countries. *e ISBN: 9781455227068*.
- Artan, S., Hayaloğlu, P. ve Baltacı, N. (2014). Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi: Geçiş ekonomileri örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(1), 199-214.
- Bahrini, R. ve Qaffas, A.A.(2019). Impact of information and communication technology on economic growth: Evidence from developing countries. *Economies*, 7(21), 1-13.
- Becchetti, L., ve Giacomo, S. D. (2007). The unequalizing effects of ICT on economic growth. *Metroeconomica*, 58(1),155-94.
<https://doi.org/10.1111/j.1467999X.2007.00264.x>.
- Bozkurt, C. (2015). Türkiye’de bilgi-iletişim, eğitim, sağlık ve ekonomik büyüme ilişkisi: Ampirik bir yaklaşım. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(2), 45-56.
- Colecchia, A. ve Schreyer, P. (2002). ICT investment and economic growth in the 1990s: Is the United States a unique case? A comparative study of nine OECD countries. *Review of Economics Dynamics*, 5(2), 408-442.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431.
- Driouchi, A.,Azelmad, E. M., ve Anders, G. C. (2006). An econometric analysis of the role of knowledge in economic performance. *The Journal of Technology Transfer*, 31(2), 241-255.
- Fernandez-Portillo, A., Almodovar-Gonzalez, M. ve Hernandez-Mogollon, R. (2020). Impact of ICT development on economic growth. A study of OECD European union countries. *Technology in Society*, 63, 1-9,
<https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101420> .
- Hardy, Andrew (1980). The role of the telephone in economic development. *Telecommunication Policy*, 4(4), 278-286.
- Hassan, M. K. (2003). FDI, information technology and economic growth in the MENA region. In *10th Economic Research Forum Conference*, December, Morocco.
- Güloğlu, B. ve Tekin, R. B. (2012). A panel causality analysis of the relationship among research and development, innovation, and economic growth in high-income OECD countries. *Eurasian Economic Review*, 2(1), 32-47.

- Irawan, T. (2014). ICT and economic development: Comparing ASEAN member states. *International Economics and Economic Policy*, 11(1), 97-114.
- Işık, N. ve Kılınc, E. C. (2013). Bilgi ekonomisi ve iktisadi büyüme: OECD ülkeleri üzerine bir uygulama. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(26), 21-54.
- Jorgenson, D. W. ve Stiroh, K. J. (1999). Information technology and growth. *American Economic Review*, 89, 109-115.
- Jorgenson, D. W. ve Vu, K. M. (2016). The ICT revolution, world economic growth, and policy issues. *Telecommunications Policy*, 40(5): 383-397.
- Kaynak, S. ve Arslan, İ. (2012). In the context of the knowledge economy of parameters: Econometrics analysis of the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) Economies. *African Journal of Business Management*, 6(12), 4454-4461.
- Kim, Doh-Khul (2007). Information technology, economic growth and employment: Evidence from time-series analysis. *Journal of Applied Business Research*, 23(1), 71-78.
- Kumar, R. R., Stauvermann, P. J. ve Samitas, A. (2016). The effects of ICT on output per worker: A study of the Chinese economy. *Telecommunications Policy*, 40(2-3), 102-115.
- Kurniawati, M. A. (2020). Analysis of the impact of information communication technology on economic growth: Empirical evidence from Asian countries. *Journal of Asian Business and Economic Studies*, 29(1), 2-18. <https://doi.org/10.1108/JSTPM-06-2019-0065>.
- Kurozumi, E. ve Yamamoto, Y. (2000). Modified lag augmented vector autoregressions. *Econometric Reviews*, 19(2), 207-231. <https://doi.org/10.1080/07474930008800468>.
- Lee, S.H., Levendis, J. ve Gutierrez, L.H. (2012). Telecommunications and economic growth: An empirical analysis of Sub-Saharan Africa, *Applied Economics*, 44, 461-69. <https://doi.org/10.1080/00036846.2010.508730>.
- Lee, S., Nam, Y., Lee, S. ve Son, H. (2016). Determinants of ICT innovations: A cross-country empirical study. *Technological Forecasting and Social Change*, 110, 71-77. <https://doi.org/10.1016/j.techfore.2015.11.010>.
- Nadiri, M. I. ve Nandi, B. (2003). Telecommunications infrastructure and economic development. In *Traditional Telecommunications Networks*, 1, 293-314. *Edward Elgar Publishing*. <https://doi.org/10.4337/9781781950630.00019>
- Nasab, E. H. ve Aghaei, M. (2009), The effect of ICT on economic growth: Further evidence, *International Bulletin of Business Administration*, 5(2), 46-56.
- Norton, S. W. (1992). Transaction costs, telecommunications, and the microeconomics of macroeconomic growth. *Economic Development and Cultural Change*, 41(1), 175-196.
- OECD (2003). ICT and economic growth: Evidence from OECD countries, industries and firms. Erişim adresi: https://read.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/ict-and-economic-growth_9789264101296.

- Özkan, G. S. ve Çelik, H. (2018). Bilgi iletişim teknolojileri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye için bir uygulama. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-15. <https://doi.org/10.30711/utead.405474>.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica*, 57, 1361-1401.
- Perron, P. (1990). Testing for a unit root in a time series with a changing mean. *Journal of Business and Economic Statistics*, 8, 153-162.
- Rambaldi, A. ve Doran, H. (1996). Testing for Granger non-causality in cointegrated systems made easy. Working Papers in Econometrics and Applied Statistics, *University of New England*, No:88, 1-23, Erişim adresi: <https://www.aliciarambaldi.net/doc/wp88.pdf>.
- Sağlam, C. ve Kaya, H. F. (2020). Bilgi ve iletişim iktisadi faaliyetinin işsizlik oranı üzerindeki kısa ve uzun dönem etkileri. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 6(2), 261-275.
- Toda, H. Y. ve Yamamoto, T. (1995). Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated process. *Journal of Econometrics*, 66, 225-250.
- Wang, E.H. (1999). ICT and economic development in Taiwan: Analysis of the evidence. *Telecommunications Policy*, 23(3-4), 235-243.
- Word Bank Group (2002). Information and communication technologies: A World Bank group strategy. Erişim adresi: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/15243/multi0page.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- Wolde-Rufael, Y. (2004). Disaggregated industrial energy consumption and GDP: The case of Shanghai, 1952–1999. *Energy Economics*, 26, 69–75.
- Wu, J. (2010). Urban sustainability: An inevitable goal of landscape research. *Landscape Ecology*, 25(1), 1-4.
- Yamak, R. ve Bozkurt, H. (2003). Bilgi teknolojisi ve ekonomik büyüme: Panel veri analizi. II. *Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Yamak, R. ve Koçak, N. A. (2007). Bilgi teknolojisi harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkileri: 1993-2005. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 2(1), 1-10.
- Zivot, E. ve Andrews D.W.K. (1992). Further evidence on the great crash, the oil price shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business and Economics Statistics*, 10(3), 251-270.

Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğünde Çalışanların Bazı Değişkenler Açısından İş Tatmini, Tükenmişlik ve Duygusal Emekleri Üzerine Değerlendirme

Azime ARISOY*
Murat ÇAY**

Öz

Bu çalışma, dezavantajlı gruplarla çalışan ve onlara hizmet veren Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü çalışanlarının Duygusal Emek, İş Tatmini ve Tükenmişlik durumlarını araştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya, Burdur Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü (BASHİM) ve müdürlüğe bağlı birimlerde çalışan 120 personel katılmıştır. Demografik bilgi formu, Duygusal Emek Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği ve İş Tatmini Ölçeği veri toplama araçları olarak kullanılmıştır. Araştırmada toplanan veriler SPSS ve JAMOVI programlarıyla analiz edilmiştir. Araştırmada bağımsız örneklem t testi, korelasyon analizi, doğrusal regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen analizler neticesinde elde edilen bulgular ele alındığında, Tükenmişlik Ölçeği'nin alt boyutu olan Düşük Kişisel Başarı alt boyutu katılımcıların cinsiyetine ve eğitim durumuna göre farklılaşmaktadır. Katılımcıların yaşı ile Duygusal Emek Ölçeği'nin alt boyutu Yüzeysel Rol Yapma ve Doğal Duygular arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Tükenmişlik Ölçeği'nin alt boyutu Duyarsızlaşma ile katılımcıların yaşı arasında ve İş Tecrübesi (yıl) arasında yine anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Yapılan çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre Derinden Rol Yapma, Duygusal tükenmişlik, İş Tatmini' ni anlamlı düzeyde yordamaktadır. Yüzeysel Rol Yapma, Derinden Rol Yapma, Doğal Duygular, Duygusal tükenmişlik, Duyarsızlaşma ve Düşük Kişisel Başarı İş tatmininin %34'ünü açıklamaktadır. Elde edilen tüm bulgular alan yazında yer alan diğer çalışmalar ışığında etraflıca tartışılmıştır. Araştırma, sosyal hizmetler alanında çalışan bireylerin iş tatmini, tükenmişlik ve duygusal emek düzeylerinin çeşitli değişkenlerle birlikte ele alması açısından bu konuda yapılan ve yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Hizmet Kurumu Çalışanları, Dezavantajlı Gruplara Hizmet Verenler, Duygusal Emek, İş Tatmini, Tükenmişlik, Çalışma Psikolojisi

Evaluation on Job Satisfaction, Burnout and Emotional Efforts of Employees in the Provincial Directorate of Family and Social Services in Terms of Some Variables

Abstract

This study was carried out to investigate the Emotional Labor, Job Satisfaction and Burnout status of the employees of the Provincial Directorate of Family and Social Services working with and serving disadvantaged groups. 120 personnel working in Burdur Family and Social Services Provincial Directorate and units affiliated to the directorate participated in the research. Demographic information form, Emotional Labor Scale, Burnout Scale and Job Satisfaction Scale were used as data collection tools. The data collected in the research were analyzed with SPSS and JAMOVI programs. Independent sample t-test, correlation analysis, linear regression analysis were performed in the study. Considering the findings obtained as a result of the analyzes carried out, the Low Personal Achievement sub-dimension, which is the sub-dimension of the Burnout Scale, differs according to the gender and educational status of the participants. There is a significant relationship between the age of the participants and the sub-dimension of the Emotional Labor Scale, Surface Acting and Naturally Felt Emotions. There is also a significant relationship between the sub-dimension of the Burnout Scale, Depersonalization, and the age of the participants and the Work Experience (years). According to the results of multiple regression analysis, Deep Role Playing, Emotional Burnout, and Job Satisfaction significantly predict. Surface Acting, Deep Acting, Naturally Felt Emotions, Emotional Exhaustion, Depersonalization and Low Personal Achievement explain 34% of job satisfaction. All the findings were discussed in detail in the light of other studies in the literature It has been evaluated that the research will contribute to the studies done and to be done on this subject in terms of considering

* Doç. Dr., Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Çavdır MYO, azimearisoy@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-7136-558X

** Doç. Dr. Öğr. Gör. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, muratcay@akdeniz.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4659-4687

(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Azime ARISOY, Murat ÇAY

Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğünde Çalışanların Bazı Değişkenler Açısından İş Tatmini, Tükenmişlik ve Duygusal Emekleri Üzerine Değerlendirme

the levels of Emotional Labor, Surface Acting and Naturally Felt Emotions of individuals working in the field of social services together with various variables.

Keywords: Social Service Employees, Those Who Serve Disadvantaged Groups, Emotional Labor, Job Satisfaction, Burnout, Work Psychology

Geliş/Received: 07.03.2023

Kabul/Accepted: 16.06.2023

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışma için Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu'ndan (20.08.2020 tarihli ve 2020/8sayılı) etik kurul onayı alınmıştır.

Giriş

Dezavantajlı gruplar; toplumsal içermeleri için destek verilmesi gereken çocuk, kadın, engelli, işsiz, yaşlı, yoksul, gazi, şehit yakını gibi gruplardır. Bu grupların, sahip oldukları dezavantajlı durumlarının ortadan kaldırılması ya da bireysel, sosyo- ekonomik etkilerinin azaltılması için profesyonel olarak desteklenmeleri gerekmektedir.

Sosyal Hizmet Merkezleri (SHM) dezavantajlı gruplara yönelik sosyal hizmet verilen hizmet merkezleridir. AÇSHB bünyesinde çocuklara yönelik sosyal hizmet verilen kuruluşlar; Çocuk Hizmetleri Kuruluşları, Çocuk Destek Merkezleri (ÇODEM), Çocuk Evleri Koordinasyon Merkezi (ÇEKOM), Çocuk Evleri Sitesi (ÇES), Çocuk Koruma, İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimi (ÇOKİM) ve Çocuk Evleridir. Kadınlara yönelik sosyal hizmet verilen kuruluşlar; Kadın Konukevleri, Kadın Hizmetleri Kuruluşları, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri (ŞÖNİM)'dir. Yaşlı ve Engellilere yönelik sosyal hizmet verilen kuruluşlar; Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Kuruluşları, Umut Evleri (Ev Tipi Bakım), Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri, Engelsiz Yaşam Merkezleri, Huzurevleri ve Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri, Gündüz Yaşam Merkezleri, Yaşlı Yaşam Evleri, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezleridir. Yoksullara yönelik hizmet veren kuruluşlar; Sosyal Yardım Kuruluşları ve Sosyal Dayanışma Merkezleri (SODAM)'dir. Aile ve Toplum Hizmetleri Kuruluşları, Aile Destek Merkezleri (ADEM) ise aileye ve topluma yönelik sosyal hizmetleri veren kuruluşlardır (AÇSHB,2021:22).

Dezavantajlı gruplara özenle ve profesyonel olarak hizmet verilmesi, uygulanan sosyal politikaların başarıya ulaşmasında önem arz etmektedir. Literatürde; sosyal hizmet kurumlarındaki sosyal hizmet uzmanlarının katılımıyla yapılan çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Ancak; sosyal hizmet kurumlarında dezavantajlı grupların (çocuk, kadın, yaşlı, engelli, ...) iletişim kurduğu sadece sosyal hizmet uzmanları değildir. Örneğin; çocuk evlerinde koruma ve bakım hizmet verilen çocuk, temizlik elemanı, güvenlik görevlisi, memur vs... kurumda hizmet veren birçok görevliyle iletişim içindedir.

Sosyal hizmet alanında çalışanlar, dünyanın hemen hemen her yerinde yoğun iş yükü ve mesleki tükenmişlik riskiyle karşı karşıyadırlar (Yağcı, 2017). Sosyal hizmet kurumlarında çalışanların ve hizmet alanlara ilişkin destek ve öneri mekanizmalarının sağlanması için herkesi bağlayıcı yapısal adımlar atılması sosyal hizmet alanında çalışanların güçlü kalabilmeleri için önemli gereklilikler

arasındadır (Kırlıoğlu, 2020). Sosyal hizmet alanı sorunların çokça yer aldığı bir çalışma alanıdır. Örneğin sosyal hizmet uzmanlarının memnuniyeti, doğrudan müracaatçının aldığı hizmetin kalitesi ve müracaatçının memnuniyeti ile ilişkilidir (Aslan Açıan ve Özbesler, 2020).

Sosyal hizmet alanında çalışanların çalışma koşullarının iyileştirilmesi, iş yükünün azaltılması, mesleki destek ve eğitimlerin sağlanması gibi faktörler iş doyumunu artırabilir ve tükenmişlik düzeylerini azaltabilir (Ceylan, Gül ve Öksüz, 2016). Ayrıca, sosyal hizmet alanında çalışanların mesleki uygunluklarını ve genel öz yeterliliklerini artırmak, iş doyumlarını artırabileceği ifade edilmektedir (Kalaycı Kırlıoğlu, 2021). Sosyal hizmet kurumlarından çalışanlarla yapılan bir başka çalışmada çalışanların iş yükünün azaltılması, işlerinin daha iyi tanımlanması, daha iyi bir çalışma ortamı sağlanması, çalışanların eğitim ve gelişimlerine yatırım yapılması, yöneticilerin çalışanlarına daha fazla destek olması ve çalışanların duygusal yüklerini azaltacak destek mekanizmalarının oluşturulması iş doyumunu artırarak tükenmişlik düzeyinin azaltılmasını sağlayabilir (Bilgin, Emhan ve Bez, 2011).

İnsanlarla sürekli olarak yüz yüze etkileşimin yoğun olduğu mesleklerde duygusal emek, mesleğin başarılı bir biçimde icra edilmesinde önemli bir etkidir (Yağcı Özen ve Yüceler, 2019). Çalışanların kendilerini işleri ile özdeşleştirmeleri iş tatminlerine de olumlu katkı sağlamaktadır (Tanış, 2022:3) Bu bağlamda; sosyal hizmet kurumunda çalışanların duygusal emek, iş tatmini ve tükenmişlik düzeylerinin hizmet kalitesini yüksek ihtimalle etkileyeceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın amacı; dezavantajlı gruplara hizmet veren çalışanların duygusal emek, iş tatmini ve tükenmişlik düzeylerinin cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, yaş ve iş tecrübesi değişkenlerini bakımından araştırmaktır.

Kavramsal Çerçeve

Duygusal Emek

“Temel bileşeni duyguların düzenlenmesi olan, diğer insanların duygularıyla uğraşmaya çalışan emek” olarak tanımlanmaktadır (James, 1989: 15). “Duygusal Emek” kavramını ilk kullanan sosyolog Hochschild olmuştur. Duygusal emek, “başkalarını aldatmak kadar kendini aldatmayı da içeren” derin oyunculuktan ziyade yüzey oyunculuk olarak da tanımlanabilir (Hochschild, 2003: 33). Hochschild'in (2003) uçuş görevlilerinin duygusal emekle meşgul olmak için nasıl sosyalleştiklerine dair çalışması, işyerindeki duyguların ilk gerçek muayenesidir. Duygusal emek kavramını sosyolojik çalışmalarda, genellikle doğal olarak bireysel olarak düşünölen duyguların sosyal yapılar ve içinde buldukları örgüt tarafından nasıl şekillendiğini analiz ederek tanıtmıştır (Lively, 2006).

Grandey (2000), Duygusal Emeği; “Örgütün çalışanlardan taleplerini yerine getirebilmek için, çalışanların örgütün talepleri doğrultusunda duygularını düzenleme amacıyla gösterdikleri çaba” olarak tanımlamış ve tanımı yaparken duyguların düzenlenmesine odaklanmıştır. Ashforth ve Humphrey (1993), Duygusal Emeği; “Bireyin kendisi hakkında başkalarının düşüncelerine yön verebilme ya da

değiştirebilme girişimleri” olarak tanımlamışlar ve tanımı yaparken davranışların yönetilmesine odaklanmışlardır. Morris ve Feldman (1996) ise, Duygusal Emegi; “Örgütün çalışanlardan beklediği duyguların ifade edilmesinde gösterilen planlama, kontrol ve çaba” olarak tanımlamış ve tanımı yaparken bireysel ve örgütsel faktörlere odaklanmışlardır. Hochschild (1983) ve Grandey (2000), duygusal emegi; “Yüzeysel Davranma” ve “Derin Davranma” olarak iki boyutta ele almışlardır. Ashforth ve Humphrey (1993), duygusal emegi, “Yüzeysel Davranma”, “Derin Davranma” ve “Doğal Duyguların İfade Edilmesi” olmak üzere üç boyutta ele almıştır. Hochschild (1983), Duygusal Emegi; “Dışarıdan gözlenebilen bedensel ifadeler ve yüz ifadeleri yaratmak suretiyle duyguların yönetilmesi” olarak tanımlamış ve tanımı yaparken duyguların yönetilmesine odaklanmıştır. Morris ve Feldman (1996) ise; duygusal emegi, “Uygun Duygu Gösterimindeki Sıklık”, “İstenilen Sergileme Kurallarına Verilen Dikkat”, “Gösterilen Duyguların Çeşitliliği”, “Duygusal Uyumsuzluk” olmak üzere 4 boyutta ele almışlardır (Özen ve Yüceler, 2019).

Duygusal emek, daha yüksek iş performansı, daha iyi bir imaj ve hizmet alanların memnuniyeti gibi hizmet sektöründe arzulanan olumlu sonuçlar elde edilmesi nedeniyle uygulanan önemli bir stratejidir (Çelik ve Topsakal,2016). Özellikle sosyal hizmet uzmanları ve hizmet sundukları kırılgan gruplar arasında kurulan iletişim genellikle duygusaldır, çünkü hizmet alanların yaşamlarında karşılaştıkları destek gerektiren zorluklara ve değişikliklere odaklanmaktadır.

İş Tatmini

“İş Tatmini” kavramı, ilk olarak kardiyoloji uzmanları Friedman ve Rosenman (1974)'ın bazı kişilik ve işyerindeki davranış özellikleri ile koroner kalp hastalığı arasında ilişki üzerine yaptıkları çalışmada kullanılmıştır. Wegge ve diğerleri (2007)'ye göre İş Tatmini; bireyin işinden beklentileriyle işindeki mevcut durum arasındaki farktır. Bireyin işinden beklentilerinin karşılanmaması, iş tatmin düzeyini düşürmektedir. Çalışanın işinden beklentileri karşılandıkça iş tatmin düzeyi yükselmektedir. İş tatmini, çalışanın işiyle ilgili hissettiğinin göstergesidir. “İş tatmininin genel bir tanımı yapılacak olursa; iş görenlerin işyerinde işin anlamı, önemi, beceri gerekliliği gibi işlerin niteliğiyle ilgili içsel faktörler, ücret, örgüt politikaları, iş sağlığı ve güvenliği gibi dışsal faktörler kapsamında ihtiyaç ve beklentilerin gerçekleşmesine bağlı olarak hissettiği olumlu duygulardır” (Tanış, 2018: 89).

Çalışanın iş tatmini; cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, sorumluluk, yaratıcılık, başarıma, deneyim, kişilik, tanınma, özerklik, değer verilme gibi bireysel unsurlardan ve çalışma koşulları, işin niteliği, ödül, ücret, bireyin çalışma koşulları, işin niteliği, ödül, ücret, iş güvenliği, yönetim politikası, çalışma arkadaşları, yönetsel ortam gibi örgütsel unsurlardan etkilenmektedir (Bayar ve Öztürk, 2017).

Çalışanın iş tatmin düzeyindeki düşüş, kişilik özellikleriyle ve yaşamındaki olumsuz olaylarla da birleşince çalışanda; yorgunluk, gerginlik, huzursuzluk, öfke, depresyon ve anksiyete gibi subjektif duygulanımlarda artış görülmektedir. Bunun sonucu olarak da çalışanın konsantrasyonda azalma, hoşgörülü davranışlar sergilemede azalma, hata yapma oranında artış, iş performansında ve verimde

düşme, kişilerarası ilişkilerinde bozulma ve duyarsız davranışlarında artış, işe geç kalma, işe devamsızlıkta artış yaşanmaktadır (Batıgün ve Şahin, 2006). İş tatmini düzeyi yüksek olan çalışanların ise; moral motivasyon düzeyleri yüksek olur, işgörenler çalışmaya daha istekli olurlar, verim ve işe bağlılık düzeyleri yüksek olur (Akıtcı ve Öztürk, 2014).

Tükenmişlik

“Tükenmişlik” kavramı, ilk olarak 1961 yılında Graham Greene’nin “Bir tükenmişlik olayı” adlı eserinde kullanılmıştır. Eserde; işi için beslediği öfke duygusuyla birlikte aşırı bitkin düşen ve idealizmini kaybetmiş olan bir mimarın Avrupa’daki yaşamını terk edip cüzzamlı bir topluluğun yaşadığı Afrika ormanlarında kaçıışı anlatılmaktadır (Başak, 2015; Yağcı Özen ve Yüceler, 2019). Daha sonra “Tükenmişlik” kavramını literatüre; Herbert Freudenberger tarafından yapılan klinik araştırmalara sonucunda ilk kez 1974 yılında girmiştir (Barutçu ve Serinkan, 2008; Kaya ve Özhan,2012).

Tükenmişlik; “genellikle insanlarla yoğun iletişim üzerine kurgulu meslekleri icra edenlerde görülen duygusal tükenme ve sinizm hali olarak tanımlanmaktadır. İnsanlarla iletişim odaklı meslekleri icra edenlerde görülen iş stresinin bir biçimidir” (Maslach ve Jackson, 1981: 99). Tükenmişlik Sendromunun temelinde çoğunlukla; insanlarla yoğun bir biçimde yüz yüze iletişim içinde olan meslek mensuplarında ortaya çıkan duygusal olarak yoğun bir yorgunluk vardır (Başak, 2015). Çalışanlar için kronik stres, duygusal olarak yıpratıcı olabilir ve 'tükenmişlik' riski doğurabilir (Maslach ve Jackson, 1981). Çalışanlar, görev tanımında olmayan ve yapmak zorunda olmadıkları ekstra görevleri yerine getirdiklerinde ya da yoğun bir çaba sonucu başarı elde ettiklerinde; takdir edilmek, teşvik edilmek, övgü almak, onaylanmak, iltifat gibi pozitif “vuruşlar” almak, aidiyet duygusunu yaşamak isterler. Çalışanların bu beklentileri örgüt kültüründe karşılık bulmadığında zamanla adanmışlık düzeyinde azalma, yalnızlık, depresyon ve sonucunda tükenmişlik sendromu yaşama olasılığı artacaktır (Freudenberger, 1975).

Çalışanda Tükenmişlik sendromunun psikosomatik bulguları; bitkinlik ve yorgunluk hissi, soğuk algınlığını atlatamamak, sık sık baş ağrısı çekmek ve mide-bağırsak rahatsızlıkları, kilo kaybı, uykusuzluk, depresyon ve nefes darlığıdır (Freudenberger, 1975).

Tükenmişlik üç boyutludur. Bunlardan birincisi; tükenmişliğin bireysel ve stres boyutu olan “Duygusal Tükenme” dir. İkinci boyutu; çalışanın müşteriler hakkında olumsuz, alaycı tutumlar ve duygular geliştirmesi, hizmet verdiği insanları umursamama hali olan “Duyarsızlaşma” dir. Üçüncü boyutu olan “Kişisel Başarının Azalması” boyutu ise; Çalışanın özellikle danışanlarıyla yaptığı işlerle ilgili olarak, kendini olumsuz olarak değerlendirme eğilimidir. Çalışanlar, kendileri hakkında mutsuz hissederler ve işteki başarılarından tatmin olmazlar (Maslach ve Jackson, 1981).

Tükenmişlik sendromu yaşayan çalışanların zaman alıcı, enerji tüketen deneyimleri sadece onların sorunu değil aynı zamanda kurumun da öncelikli sorunudur. Çünkü; insan, görevden daha

önemlidir. Bu nedenle; yönetici, direktörler veya koordinatörler bu duruma karşı uyanık olmalıdırlar (Freudenberger, 1975).

Duygusal emek, insanların çalışması için temel bir koşuldur, bu da insanlarla yüzyüze iletişim içinde olan çalışanların, profesyonelce hareket etmek için duygularını yönetmeleri gerektiği anlamına gelir. Duygusal emeğin iş üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkisi olabilir (Moesby-Jensen, ve Nielsen, 2015). Hizmet sektöründe hizmet alanlarda olumlu izlenimler bırakmada, çalışanların duyguları bir emek gücü olarak değerlendirilmektedir. Fakat; çalışanlar tarafından sarf edilen duygusal emek, bazı olumsuz sonuçları da doğurabilmektedir. Bu olumsuz sonuçların arasında tükenmişlik, azımsanamayacak derecede önemli bir yer tutmaktadır (Kaya ve Özhan, 2012). Grandey (1999), tarafından yapılan çalışmada duygusal emeğin çalışanlarda Tükenmişlik Sendromu'na neden olduğunu saptamıştır. Bu tür tutumsal ve davranışsal bağıntılar hakkındaki farkındalık, verimsiz çalışma davranışlarını, iş performansını ve duygusal tükenmeyi etkili bir şekilde yönetmek bakımından, hizmet alanların daha kaliteli hizmet alması, çalışanların verimli çalışması bakımından önemlidir (Wright ve Cropanzano, 1998).

Araştırmanın Amacı

Yürütülen bu araştırma ile sosyal hizmetler alanında çalışan kişilerin iş tatmini, duygusal emek ve tükenmişlik düzeylerinin bazı değişkenler (cinsiyet, medeni durum, yaş, iş tecrübesi) açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın sosyal hizmetler alanında iş tatminin ve tükenmişliğin daha iyi anlaşılmasını sağlayarak çalışanlar, uygulamalar açısından daha sağlıklı bir çalışma ortamı ve daha etkili müdahaleler geliştirebilirler.

Araştırma sonuçlarının cinsiyet, medeni durum, yaş ve iş tecrübesi gibi değişkenlerin sosyal hizmetler alanında çalışanların iş tatmini, duygusal emek ve tükenmişlik düzeyleri üzerindeki etkisini ortaya konması amaçlanmıştır. Araştırma neticesinde yöneticilerin sosyal hizmetler alanında çalışanların ihtiyaçlarını ve zorluklarını daha iyi anlamaları hedeflenmektedir. Duygusal emek gerektiren bir meslek olan sosyal hizmetlerde çalışanların duygusal ihtiyaçları ve iş yükleri göz önünde bulundurularak uygun destek mekanizmaları ve kaynaklar sağlanabilir. Bulgular, çalışanların farklı özelliklerine ve deneyimlerine göre iş tatmininin nasıl değiştiğini ve tükenmişlik riskinin nasıl etkilendiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Araştırmanın Soruları

Literatür ışığında, aşağıda verilen hipotezler geliştirilmiştir.

H1: Katılımcıların cinsiyetlerine göre duygusal emek puanları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H2: Katılımcıların cinsiyetlerine göre tükenmişlik puanları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H3: Katılımcıların cinsiyetlerine göre iş tatmini puanları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H4: Katılımcıların eğitim durumlarına göre duygusal emek puanları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H5: Katılımcıların eğitim durumlarına göre tükenmişlik puanları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H6: Katılımcıların eğitim durumlarına göre iş tatmini puanları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H7: Katılımcıların medeni durumlarına göre duygusal emek puanları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H8: Katılımcıların medeni durumlarına göre tükenmişlik puanları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H9: Katılımcıların medeni durumlarına göre iş tatmini puanları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H10: Katılımcıların yaşları ile duygusal emek düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H11: Katılımcıların yaşları ile tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H12: Katılımcıların yaşları ile iş tatmini düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H13: Katılımcıların iş tecrübeleri ile duygusal emek puanları anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

H14: Katılımcıların iş tecrübeleri ile tükenmişlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H15: Katılımcıların iş tecrübeleri ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H16: Katılımcıların duygusal emek ve tükenmişlik düzeyleri iş tatminini anlamlı düzeyde yordamaktadır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma nicel araştırma yöntemleri kullanarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma belirli bir örnekleme tarama amacındadır. Tarama modeli araştırmalar evrenin tamamı veya belirli bir grup hakkında genel bir bilgi elde etme amacıyla yapılmaktadır (Bailey, 2008).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, araştırmanın yapıldığı süreçte, Burdur ilinde, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne bağlı kurum ve kuruluşlarda çalışan yaklaşık 178 kişi oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Burdur Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü (BASHİM)'nde, Gölhisar Sosyal Hizmet Merkezi ve Bucak Sosyal Hizmet Merkezi'nde çalışan 120 personel oluşturmaktadır.

Araştırmaya, araştırmaya katılmayı kabul eden 120 kişi katılmıştır. Araştırma sürecinde tüm evrenin araştırmaya dahil edilmesi hedeflenmiştir. Ancak bazı personellerin izinli olması, bazı personellerin araştırmaya katılmak istememesi bazı personellerin ise yürüttüğü iş ve işlemlerin yoğunluğu gerekçe göstermesi nedeniyle araştırmaya dahil olması mümkün olmamıştır. Yapılan güç analizine göre %95'lik bir güven düzeyinde, gerçek değer ölçülen/araştırılan değer $\pm 5\%$ 'i dahilinde olabilmesi için 119 veya daha fazla ölçümün/anketin gerekli olduğu hesaplanmıştır (Calculator.net). Analiz neticesine göre örneklem sayısının yeterli olduğu değerlendirilmiştir.

Araştırmaya katılanların meslek dağılımı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılanların Meslek Dağılımı

Meslek	Sayı	%	Meslek	Sayı	%
Sosyal Çalışmacı	20	16,67	Sağlık Memuru	9	7,50
Psikolog	4	3,33	Yurt Yönetim Memuru	3	2,50
Sosyolog	3	2,50	VHKİ*	6	5,00
Öğretmen	12	10,00	Memur**	19	15,83
Çocuk Gelişimcisi	9	7,50	Şoför	3	2,50
Hemşire	6	5,00	Bekçi	3	2,50
Fizyoterapist	5	4,17	ASDEP Personeli***	16	13,33
Diyetisyen	2	1,67	Toplam	120	100

*VHKİ: Veri Hazırlama ve Kontrol İşletmeni; **Düz memur kadroları; Mezun olduğunuz bölümden alım yapan veya herhangi bir okuldan mezun olduktan sonra sınava giren herkesin atanabileceği kadrolardır; ***ASDEP Personeli: ASDEP projesi kapsamında istihdam edilen Sosyal Hizmet, Psikoloji, Sosyoloji, Çocuk Gelişimi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Aile ve Tüketici Bilimleri bölümlerinden mezun kişilerdir.

Tablo 1'e göre araştırmaya katılanların %16,67'sini sosyal çalışmacılar oluşturmaktadır. Bu oranı %15,83 ile memurlar, %13,33 ile ASDEP personeli, %10 ile öğretmenler takip etmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüklerinde çalışan meslek elamanlarına ilişkin multidisipliner bir anlayış hakimdir. Bu nedenle de süreç içerisinde farklı meslek elamanlarının ve çalışanlar istihdam edildiği anlaşılmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları olarak; demografik bilgi formu, Duygusal Emek Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği ve İş Tatmini Ölçeği' nin yer aldığı anket formu kullanılmıştır. Anketler, online olarak doldurulmuştur. Tablo 1'de demografik bilgi formunda yer alan sorulara dair bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 2. Araştırmada Kullanılan Demografik Bilgi Formunda Yer Alan Değişkenlere İlişkin Bilgiler

VERİ TOPLAMA ARACI	DEĞİŞKENLER	DEĞİŞKEN TÜRÜ
1	Temel Demografik Bilgiler	Cinsiyet (E/K)
	Yaş	Sayısal
	Öğrenim Durumu (Lise/Üniversite/Lisansüstü)	Kategorik
	Medeni Durum (Bekar/Evli)	Kategorik
	Çalışma Yılı	Sayısal

Tablo2'e göre demografik bilgi formunda 3 kategorik, 2 sayısal değişken yer almaktadır.

Araştırmada 13 madde, 3 alt boyuttan oluşan Duygusal Emek Ölçeği, 22 madde 3 alt boyuttan oluşan Tükenmişlik Ölçeği, tek boyut, 5 maddeden oluşan İş Tatmini Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeklere ve alt boyutlarına dair bilgiler aşağıda, Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 3. Araştırmada Kullanılan Ölçeklere ve Alt Boyutlarına Dair Bilgiler

ÖLÇEK	ALT BOYUTLAR	MADDE SAYISI
DUYGUSAL EMEK ÖLÇEĞİ	Yüzeysel Rol Yapma	6
	Derinden Rol Yapma	4
	Doğal Duygular	3
TÜKENMİŞLİK ÖLÇEĞİ	Duygusal Tükenmişlik	9
	Duyarsızlaşma	5
	Düşük Kişisel Başarı	8
İŞ TATMİNİ ÖLÇEĞİ	Tek Faktör	5

Grandey (2003) ve Kruml ve Geddes'in (2000) duygusal emek ölçeklerini geliştiren Diefendorff ve arkadaşları (2005), Duygusal Emek Ölçeği'ni ortaya koymuşlardır. Ölçeği Basım & Begenırbaş (2012) Türkçeye uyarlanmıştır. Yüzeysel rol yapma, derinden rol yapma ve doğal duygular olmak üzere 3 alt boyutu bulunmaktadır. Ölçek 5'li likert tipindedir.

Tükenmişlik Ölçeği; Maslach ve Jackson (1981) tarafından tükenmişlik düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçek Engin (1993) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçeğin duyarsızlaşma, duygusal tükenmişlik, düşük kişisel başarı olmak üzere 3 alt boyutu bulunmaktadır. Ölçek 5'li likert tipindedir.

İş Tatmini Ölçeği; Rızaoğlu ve Ayyıldız (2008) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek Wright ve Cropanzano (1998) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 5'li likert tipindedir.

Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri, araştırmanın yapıldığı yerde, araştırmacılar tarafından 20.08.2020-20.01.2022 tarihleri arasında toplanmıştır. Pandemi nedeniyle uygulanan zorunlu sosyal izolasyon uygulamaları, verilerin elde edilme sürecini etkilemiştir. Bu nedenle veriler online olarak toplanmıştır. Toplanan veriler yine araştırmacılar tarafından veri analizi yapılan programlara, kontrol edilerek, aktarılmıştır.

Verilerin Analizi

Araştırmada toplanan veriler, veri tabanına aktarılmadan önce kontrol edilmiştir. Araştırmacılar tarafından veri tabanına aktarılan veriler SPSS ve JAMOVI programlarıyla analiz edilmiştir. Veriler analiz edilmeden önce verilerin normallik varsayımını karşılayıp karşılamadığı değerlendirilmiştir.

Veri tabanında yer alan değişkenlere ilişkin gerçekleştirilen testler neticesinde Duygusal Emek Ölçeği, Tükenmişlik Ölçeği ve İş Tatmini Ölçeği ve alt boyutlarına dair skewness (çarpıklık) ve kurtosis (basıklık) değerlerinin +1.0 ve -1.0 aralığında olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu nedenle elde edilen verilerin normal dağılım gösterdiği varsayılmıştır (Hair vd., 2014). Ölçeklere ilişkin gerçekleştirilen analizlerde normallik dağılım varsayımını gerektiren istatistik testler kullanılmıştır. Gerçekleştirilen

bağımsız örneklem T testinde varyanslar homojense değilse ikinci satır, homojense ilk satır dikkate alınmıştır.

Çoklu doğrusal regresyon analizinin varsayımları, çoklu regresyon analizden önce göz önünde tutulmuştur. Buna göre verilerin normallik ve doğrusallık varsayımlarını karşıladığı bulgulanmıştır. Ayrıca “Cook’s Distance” değerinin 1’in altında olması nedeniyle aykırı değer olmadığı anlaşılmıştır (Cook, 1977). Otokorelasyonu test etmek amacıyla gerçekleştirilen analizde Durbin-Watson katsayısı 1,735 olarak bulunmuştur (Nerlove ve Wallis, 1966). Gerçekleştirilen analizlerde ikili korelasyon değerleri 0.638’ten düşük bulunmuştur (Tabachnick vd., 2007). Analizler neticesinde VIF değerinin 10’un altında olduğu anlaşılmıştır (Seber ve Lee, 2012; Topal vd., 2010). Elde edilen tüm bulgular verilerin regresyon analizine uygun olduğunu göstermektedir.

Bulgular

Araştırmaya 67 kadın 53 erkek katılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması $37,1 \pm 7,862$, katılımcıların 90’ı lisans veya lisansüstü eğitim düzeyine sahipken 30’u lise veya altında bir eğitim düzeyine sahiptir. Katılımcıların 31’i bekarken 89’u evlidir.

Tablo 4. Katılımcıların Cinsiyetine Göre Ölçeklerden Aldıkları Puanlara Dair Gerçekleştirilen Bağımsız Örneklem t Testine Dair Bulgular

ÖLÇEKLER VE ALT BOYUTLAR	CİNSİYET	N	$\bar{X}$	Σ	T	P
DUYGUSAL EMEK ÖLÇEĞİ	Yüzeysel Rol Kadın	67	14,70	4,82	0,608	0,544
	Yapma Erkek	53	14,19	4,27		
	Derinden Rol Kadın	67	12,46	3,33	-0,909	0,365
	Yapma Erkek	53	13,06	3,82		
	Doğal Duygular Kadın	67	11,31	2,63	-1,753	0,082
	Erkek	53	12,08	1,98		
TÜKENMİŞLİK ÖLÇEĞİ	Duygusal Kadın	67	25,36	9,02	1,954	0,053
	Tükenmişlik Erkek	53	22,49	7,05		
	Duyarsızlaşma Kadın	67	11,34	3,74	1,877	0,063
	Erkek	53	10,11	3,33		
İŞ TATMİNİ ÖLÇEĞİ	Düşük Kişisel Kadın	67	17,90	4,11	2,125	0,036*
	Başarı Erkek	53	16,25	4,36		
	Kadın	67	15,67	3,97	-0,488	0,626
	Tek Faktör Erkek	53	16,02	3,73		

*p<0,05

Tablo 4’e göre Tükenmişlik Ölçeği’nin alt boyutu olan düşük Kişisel Başarı alt boyutu katılımcıların cinsiyetine göre anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır ($t= 2,125$; $p<0,05$). Buna göre kadınların Düşük Kişisel Başarı puanları erkeklere göre daha yüksektir ($17,90>16,25$). Duygusal Emek Ölçeği’nin alt boyutlarından ve İş Tatmini Ölçeği’nden katılımcıların aldıkları puan ortalamaları cinsiyete göre anlamlı bir biçimde farklılaşmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 5. Katılımcıların Öğrenim Durumuna Göre Ölçeklerden Aldıkları Puanlara Dair Gerçekleştirilen Bağımsız Örneklem t Testine Dair Bulgular

ÖLÇEKLER BOYUTLAR	VE	ALT	ÖĞRENİM DURUMU	N	$\bar{X}$	Σ	T	P
DUYGUSAL EMEK ÖLÇEĞİ	Yüzeysel	Rol	1	30	14,23	3,92	-0,33	0,74
	Yapma		2	90	14,56	4,79		
	Derinden	Rol	1	30	13,57	3,38	1,51	0,13
	Yapma		2	90	12,44	3,58		
	Doğal		1	30	12,00	1,98	0,93	0,36
	Duygular		2	90	11,53	2,50		
	Duygusal		1	30	23,60	5,89	-0,46	0,65
	Tükenmişlik		2	90	24,26	8,99		
	Duyarsızlaşma		1	30	11,73	2,98	1,65	0,10
			2	90	10,49	3,75		
İŞ TATMİNİ ÖLÇEĞİ	Düşük	Kişisel	1	30	18,60	5,24	2,15	0,03*
	Başarı		2	90	16,69	3,83		
	Tek Faktör		1	30	16,80	3,08	1,84	0,07
			2	90	15,50	4,05		

1: İlkokul, Ortaokul veya Lise Mezunu; 2: Lisans veya Lisansüstü

Tablo 5'e göre Tükenmişlik Ölçeği'nin alt boyutu olan düşük Kişisel Başarı alt boyutu katılımcıların eğitim durumuna göre (1: İlkokul, Ortaokul veya Lise Mezunu; 2: Lisans veya Lisansüstü) göre anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır ($t= 2,15$; $p<0,05$). Buna göre ilkokul, ortaokul veya lise mezunu olanların düşük kişisel başarı puanları lisans veya lisansüstü mezunu olanlara göre daha yüksektir ($18,60>16,69$). Duygusal Emek Ölçeği'nin alt boyutlarından ve İş Tatmini Ölçeği'nden katılımcıların aldıkları puan ortalamaları öğrenim durumuna göre anlamlı bir biçimde farklılaşmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 6. Katılımcıların Medeni Durumuna Göre Ölçeklerden Aldıkları Puanlara Dair Gerçekleştirilen Bağımsız Örneklem t Testine Dair Bulgular

ÖLÇEKLER VE ALT BOYUTLAR	MEDENİ DURUM	N	$\bar{X}$	Σ	T	P	
DUYGUSAL EMEK ÖLÇEĞİ	Yüzeysel Rol Yapma	Bekar	38	15,45	4,75	1,60	0,11
		Evli	82	14,02	4,45		
	Derinden Rol Yapma	Bekar	38	12,71	3,17	-0,03	0,98
		Evli	82	12,73	3,74		
	Doğal Duygular	Bekar	38	11,11	2,33	-1,72	0,09
		Evli	82	11,90	2,38		
TÜKENMİŞLİK ÖLÇEĞİ	Duygusal Tükenmişlik	Bekar	38	23,89	9,58	-0,18	0,86
		Evli	82	24,18	7,70		
	Duyarsızlaşma	Bekar	38	11,42	4,20	1,29	0,20
		Evli	82	10,51	3,28		
	Düşük Kişisel Başarı	Bekar	38	17,29	4,43	0,21	0,83

İŞ TAT MİNİ ÖLÇE Ğİ	Tek Faktör	Evli	82	17,11	4,25				
		Bekar	38	15,82	4,52			-0,02	0,99
		Evli	82	15,83	3,54				

Tablo 6'e göre katılımcıların Tükenmişlik Ölçeği'nin alt boyutlarından, Duygusal Emek Ölçeği'nin alt boyutlarından ve İş Tatmini Ölçeği'nden aldıkları puan ortalamaları medeni duruma göre anlamlı bir biçimde farklılaşmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 7. Katılımcıların Yaş ve İş Tecrübesi (Yıl) ile Ölçeklerden Aldıkları Puanlar Arasında Pearson Korelasyon Analizine Dair Bulgular

	DUYGUSAL EMEK		TÜKENMİŞLİK ÖLÇEĞİ				İŞ TATMİNİ ÖLÇEĞİ
	Yüzeysel Rol Yapma	Derinden Rol Yapma	Doğal Duygular	Duygusal Tükenmişlik	Duyarsızlaşma	Düşük Kişisel Başarı	Tek Faktör
YAŞ	r - ,278* *	0,088	,213*	-0,074	-,200*	-0,051	0,062
	p 0,002	0,341	0,020	0,421	0,029	0,581	0,498
İŞ TECRÜBE Sİ (YIL)	r -0,177	-0,015	0,127	-0,004	-,191*	-0,005	-0,045
	p 0,057	0,875	0,171	0,970	0,039	0,961	0,628

Tablo 7 'ya göre katılımcıların yaşı ile Duygusal Emek Ölçeği'nin alt boyutu Yüzeysel Rol Yapma arasında negatif ve zayıf düzeyde ($r=-0,278$), Doğal Duygular alt boyutu arasında pozitif ve çok zayıf düzeyde ($r=0,213$) bir ilişki bulunmaktadır. Tükenmişlik Ölçeği'nin alt boyutu Duyarsızlaşma ile katılımcıların yaşı arasında negatif ve çok zayıf ($r=-0,20$), İş Tecrübesi (yıl) arasında negatif ve çok zayıf ($r=-0,191$) bir ilişki bulunmaktadır. Diğer değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Tablo 8. Farklı Değişkenlerin Çalışanların İş Tatminini Ne Ölçüde Yordadığını Belirlemek İçin Yapılan Doğrusal Regresyon Analizinin Sonuçları

Değişkenler	B	β	t	p	VIF
Sabit (İş Tatmini)	16,301		4,507	<0,001***	
Yüzeysel Rol Yapma	0,022	0,026	0,237	0,813	2,248
Derinden Rol Yapma	0,210	0,194	2,372	0,019	1,203
Doğal Duygular	0,159	0,098	0,844	0,400	2,455
Duygusal tükenmişlik	-0,272	-0,584	-6,214	<0,001***	1,598
Duyarsızlaşma	0,155	0,145	1,398	0,165	1,935
Düşük Kişisel Başarı	-0,027	-0,030	-0,31	0,757	1,655

R = 0.612 R² = 0.375 Düzeltilmiş R² = 0.341 F = 11,285, Tahminlenen Standart Hata: 3,13, Durbin Watson 1,74; *** $p<0,001$; ** $p<0,01$; * $p<0,05$

Tablo 8’de görülen çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre Derinden Rol Yapma ($\beta=0,194$, $p<0,05$), “Duygusal tükenmişlik” ($\beta=-0,584$, $p<0,001$) İş Tatmini’ ni anlamlı düzeyde yordamaktadır. Düzeltilmiş R2 değeri incelendiğinde, Yüzeysel Rol Yapma, Derinden Rol Yapma, Doğal Duygular, Duygusal tükenmişlik, Duyarsızlaşma ve Düşük Kişisel Başarı İş tatmininin %34’ünü açıklamaktadır.

Araştırmaya İlişkin Etik Bilgiler

Çalışma; Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmalar Etik Kurulu’ nun 20.08.2020 tarih, 2020/8 No’lu Toplantı ve GO2020/204 Karar No’ lu etik kurul izni alınmak suretiyle yapılmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmada elde edilen bulgulardan ilki cinsiyete ilişkindir. Tükenmişlik Ölçeğinin Düşük Kişisel Başarı alt boyutu cinsiyete göre farklılaşmaktadır. Düşük Kişisel Başarı alt boyutu puan ortalamaları kadınlara göre erkeklerde daha düşüktür. Diğer alt boyutlarda anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Elde edilen bu bulgu kadın katılımcıların kişisel başarılarının erkek katılımcılara göre anlamlı bir düzeyde daha düşük olduğunu ifade etmektedir.

Cinsiyet olgusu toplumsal anlamları, beklenti ve rolleri etkileyen, değiştiren önemli bir sosyal kategoridir (Ersoy, 2009). Türkiye’de, kadınlar, erkeklere göre çalışma hayatında daha geç yer edinebilmiştir (Küçükali, 2014). Kadınlar günümüzde ayrımcılık ve fırsat eşitsizlikleriyle sıklıkla yüzleşmektedirler (Açıkgöz, 2010). Kadınların toplumsal yaşamdaki yeri ve konumu daima tartışılmıştır (Yorgun, 2010). Yapılan farklı çalışmalar kadınların erkeklere göre çalışma hayatında daha dezavantajlı olduğunu ve daha fazla olumsuz öğeyle mücadele ettiğini göstermektedir (Güzel, 2020; Küçükali, 2014; Özaydınlık, 2014). Kadının çalışma hayatındaki yeri, erkeklere göre hala daha sorunlu bir yerde durduğu söylenebilir. Bu durum çeşitli açılardan kadının çalışma hayatındaki yerini ve çalışmayla ilgili iş tatmini, tükenmişlik gibi durumları etkileyecektir. Araştırmada elde edilen kadın ve erkekler arasındaki bulgularan bu farklılık toplumsal cinsiyete ilişkin olduğu değerlendirilebilir. Alan yazında yer alan farklı çalışmalarda çalışma hayatına ilişkin çeşitli konularda cinsiyet farklılıklarının olmadığı da belirtilmektedir. Örneğin 270 asistan hekim ile yapılan bir çalışmada kişisel başarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği bulunmuştur (Dikmetaş vd., 2011).

Yürütülen bu çalışmada öğrenim düzeyi lisans veya lisansüstü olanlar olmayanlara göre anlamlı bir biçimde daha az “Düşük Kişisel Başarı” puanına sahiptir. Eğitim düzeyi bu anlamda kişisel başarıyı etkileyen bir noktadadır. Eğitim düzeyi beklentileri arttıran ve bunun sonucunda tükenmişliği, hayal kırıklığını arttıran bir faktör olarak düşünülebilir (Altay vd., 2010). Alan yazında yapılan çeşitli çalışmalar eğitim düzeyinin tükenmişlik düzeyini etkileyen bir faktör olmadığını ifade etmektedir (Basim ve Şeşen, 2006; Demir, 1999; Şahin vd., 2008). Yürütülen bu çalışmada eğitim düzeyi kişisel başarıyı etkilediği bulgusu diğer çalışmalar özelinde farklıdır.

Araştırmada yaş ile Yüzeysel Rol Yapma ve Doğal Duygular; yaş ve İş Tecrübesi (yıl) ile Duyarsızlaşma arasında düşük düzeyde ($r < \pm 0,28$) anlamlı ilişki yaş ve mesleki tecrübenin duygusal emek ve tükenmişlik düzeyindeki etkiyi göstermesi açısından önemlidir. Yaş, genel olarak araştırmaya katılanların doğal davranma ve rol yapmamaya ilişkin önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine yaş ve iş tecrübesi mesleki yaşamda duyarsızlaşmayla anlamlı, pozitif, zayıf ilişki zamanın mesleki yaşamda sorunlara ve değişimlere yönelik bir duyarsızlaşmaya işaret etmesi açısından önemlidir.

Gerçekleştirilen regresyon analizine göre Duygusal tatminini anlamlı düzeyde yordamakta ve Yüzeysel Rol Yapma, Derinden Rol Yapma, Doğal Duygular, Duygusal Tükenmişlik, Duyarsızlaşma ve Düşük Kişisel Başarı İş tatmininin %34'ünü açıklamaktadır. Elde edilen bu bulgu Tükenmişliğin ve Duygusal Emegin İş Tatmini üzerindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir.

- İş tatmini ve tükenmişlik; literatürde çoğunlukla duygusal emegin sonuçları olarak ele alınmıştır. Çelik ve Topsakal (2016), otel çalışanlarının katılımıyla yaptıkları çalışmada; duygusal emegin otel çalışanlarının iş tatminine pozitif bir etkisinin ($\text{sig} = ,000$) olduğunu, duygusal tükenmelerine ise negatif etkisinin ($\text{sig} = ,000$) olduğunu saptamışlardır. Grandey (1999), çalışanların sergiledikleri duygusal emegin alt boyutu olan Yüzeysel Davranış' ın; Tükenmişlik Sendromu'nun alt boyutları olan Duyarsızlaşma ve Duygusal Tükenme ile doğru orantılı, Kişisel Başarı Duygusu boyutu ile aralarında ters orantılı bir ilişki saptamıştır. Çimen ve arkadaşlarının (2012), özel bakımevi çalışanlarının katılımıyla yaptıkları çalışmada; katılımcıların yaş, cinsiyet ve görevleri ile tükenmişlik arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Aynı çalışmada; katılımcıların eğitim durumu, cinsiyet ve görevleriyle iş tatmininin alt boyutları arasında da istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Söz konusu çalışmada; kadın katılımcıların tükenmişlik düzeyleri, erkek katılımcılardan daha yüksek saptanmıştır. Ancak; erkek katılımcıların iş tatmini düzeyleri kadınlara göre daha yüksek saptanmıştır. Yağcı Özen ve Yüceler (2019), sağlık çalışanlarının katılımıyla yapmış oldukları çalışmada; duygusal emegin iş tatminini azalttığı ve tükenmişliğe neden olduğu şeklindeki görüşlerin tersi bir sonuca ulaşmışlardır. Sağlık çalışanlarının hizmet sunarken genellikle hissettikleri gibi davrandıkları ve rol yapmaya ihtiyaç duymadıkları ve bu nedenle de tükenmeye maruz kalma düzeylerinin daha az olduğu ve iş tatminlerini sağlandıkları sonucuna ulaşmışlardır. Morris ve Feldman (1997), yaptıkları çalışmada; duygusal emegin Yüzeysel Davranış alt boyutuyla çalışanların iş tatmini arasında ters orantı olduğunu saptamıştır. Yani çalışanın yüzeysel davranış sergileme düzeyindeki artış, yaşadığı duygusal çelişki sonucunda iş tatmini düzeyini düşürmektedir. Mengenci (2015),

Yalova ilinde hizmet sektörü çalışanlarının katılımıyla yaptığı çalışma sonucunda; iş tatmini düzeyi yüksek olan çalışanların, daha çok derin davranışla ve doğal davranışlarla hizmet verdikleri, buna karşın daha düşük düzeyde yüzeysel davranışları tercih ettiklerini saptamıştır. Söz konusu çalışmada; duygusal tükenmişlik düzeyi yüksek olan çalışanların hizmet sunarken daha çok yüzeysel davranış sergiledikleri tespit edilmiştir. Aynı çalışmada; İş tatmininin yüzeysel davranış ile duygusal tükenme arasında yarı aracı etkisinin olduğunu, derin ve doğal davranışlar ile duygusal tükenme arasında ise tam aracı etkisinin olduğu saptanmıştır. Mengenci (2015), iş tatmini düzeyi yüksek olan çalışanların duygusal tükenme sendromu yaşamaları halinde, ortaya çıkacak olumsuz etkisini duygusal sermayelerine yansıtmayacakları anlamına gelebileceği sonucuna ulaşmıştır. Oral ve Köse (2011), hekimlerin katılımıyla yaptıkları çalışmada; duygusal emek sergilenirken yüzeysel davranış gösterme durumunun hekimlerin tükenmişlik seviyelerini arttırdığını, iş doyumlarını ise düşürdüğünü tespit etmişlerdir. Derinlemesine davranışlarla ise; tükenmişlik ya da iş doyumunu arasında güçlü ilişki olmadığını tespit etmişlerdir. Kaya ve Özhan (2012), yaptıkları çalışmada; turist rehberlerinin samimi davranış ve derinlemesine sergileme düzeylerindeki artışın tükenmişlik boyutlarından duyarsızlaşma düzeylerini azalttığını ve kişisel başarı hislerini arttırdığını tespit etmişlerdir. Kruml ve Geddes (2000) yaptıkları çalışmada ise; duygusal emek sergilenen yüzeysel davranış gösteren çalışanların duygusal tükenme düzeylerini daha yüksek olarak saptamışlardır. BASHİM çalışanları özelinde gerçekleştirilen bu çalışmada da alan yazında yer alan çalışmalara benzer olarak Tükenmişliğin ve Duygusal Emegin İş Tatminini anlamada ve açıklamada önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Alan yazında yer alan farklı çalışmalarda elde edilen bu bulguyu destekler mahiyettedir.

Öneriler

Bulgular, kadınların çalışma hayatında daha dezavantajlı bir konumda olduğunu ve ayrımcılıkla karşılaştığını desteklemektedir. Bu nedenle, cinsiyet eşitliği konusunda daha fazla farkındalık yaratılması ve kadınların çalışma hayatında daha iyi fırsatlar elde etmelerini sağlamak için politika ve uygulamaların gözden geçirilmesi gerekmektedir. Eğitim, kişisel başarıyı artırıcı bir etkiye sahiptir. Eğitim fırsatlarının genişletilmesi, herkesin eğitim düzeyini yükseltebilmesi için destekleyici politikaların oluşturulması önemlidir. Sonuç olarak, cinsiyet ve eğitim düzeyinin kişisel başarı üzerindeki etkileri araştırmanın bulgularıyla desteklenmiştir. Kadınların çalışma hayatında daha dezavantajlı olduğu ve eğitim düzeyinin kişisel başarıyı etkilediği göz önüne alındığında, cinsiyet

Azime ARISOY, Murat ÇAY

Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğünde Çalışanların Bazı Değişkenler Açısından İş Tatmini, Tükenmişlik ve Duygusal Emekleri Üzerine Değerlendirme

eşitliğini sağlamaya yönelik politika ve uygulamaların geliştirilmesi ve eğitim fırsatlarının genişletilmesi önerilebilir. Bu şekilde, kadınların çalışma hayatında daha iyi konumlar elde etmeleri ve herkesin kişisel başarı düzeyini artırması desteklenebilir.

Teşekkür: Burdur Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne çalışmanın verilerinin toplanması aşamasındaki desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

Yazarların Katkı Oranı Beyanı: Esere katkı oranı; Azime ARISOY (%50) ve Murat ÇAY (%50)'dir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Makaleyle ilgili hiçbir çıkar çatışması bulunmamaktadır. Herhangi bir finansman bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Açıkgöz, R. (2010). Kadın yoksulluğu üzerine bir inceleme. *T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Hakemli Araştırma Dergisi*, 2(1). <https://aile.gov.tr/Publication/yardim-ve-dayanisma-dergisi/yardim-ve-dayanisma-dergisi-2-sayi.pdf#page=45>
- AÇSHB, 2021. TC. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı. Şubat 2021.
- Akıttıcı, S. ve Öztürk, M. (2014). Araştırma Görevlilerinin İş Doyumlarının Bireysel ve Demografik Açısından İncelenmesi: SDÜ Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 667-692.
- Altay, B., Gönener, D. ve Demirkiran, C. (2010). Bir üniversite hastanesinde çalışan hemşirelerin tükenmişlik düzeyleri ve aile desteğinin etkisi. *Fırat Tıp Dergisi*, 15(1), 10-16.
- Ashforth, B. E. ve Humphrey, R. H. (1993). "Emotional Labor in Service Roles: The Influence of Identity", *Academy of Management Review*, 18 (1): 88-115.
- Aslan Açıkan, B. ve Özbesler, C. (2020). Farklı Sosyal Hizmet Kurumlarında Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31 (1) , 106-130.
- Barutçu, E. ve Serinkan, C. (2008) Günümüzün Önemli Sorunlarından Biri Olarak Tükenmişlik Sendromu Denizli'de Yapılan Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış*, 8 (2): 541-561.
- Basım, N. ve Begenirbaş, M. (2012). Çalışma Yaşamında Duygusal Emek: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması. *Journal of Management & Economics*, 19(1).
- Basım, H. N. ve Şeşen, H. (2006). Mesleki Tükenmişlikte Bazı Demografik Değişkenlerin Etkisi: Kamu'da Bir Araştırma. *Ege Academic Review*, 6(2), 15-23.
- Başak, O. (2015). "Tükenmişlik", *Türk Aile Hekimliği Dergisi*, 19 (1), 1-2.
- Bailey, K. (2008). *Methods of social research*. Simon and Schuster, Free Press

- Batgün, A. D. ve Şahin, N. H. (2006). İş stresi ve sağlık psikolojisi araştırmaları için iki ölçek: A-tipi kişilik ve iş doyumunu. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 17(1), 32-45.
- Bayar, H., ve Öztürk, M. (2017). İş stresinin iş tatmini üzerindeki etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi araştırma görevlileri üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 525-546.
- Bilgin, R., Emhan, A. ve Bez, Y. (2011). Sosyal Hizmet Kurumu Çalışanlarında İş Memnuniyeti, Tükenmişlik ve Depresyon: Diyarbakır İli Alan Araştırması, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (38), 210-228.
- Calculator.net. Sample Size Calculator. Retrieved June 5, 2023, from <https://www.calculator.net/sample-size-calculator.html>
- Ceylan, H., Gül, N. ve Öksüz, M. (2016). Sosyal Çalışmacılarda İş Doyumu ve Tükenmişliğe Etki Eden Faktörlerin Sosyal Hizmet Alanlarına Göre Karşılaştırılmalı İncelenmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (11), 43-69.
- Cook, R. D. (1977). Detection of influential observation in linear regression. *Technometrics*, 19(1), 15–18.
- Çelik, P. ve Topsakal, Y. (2016). Duygusal Emeğin İş Tatmini ve Duygusal Tükenme ile İlişkisi: Antalya Destinasyonu Otel Çalışanları Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(4), 202-218.
- Çimen, M., Şahin, B., Akbolat, M., ve Işık O. (2012). Özel Bakım Merkezinde Çalışan Personelin Tükenmişlik ve İş Doyum Düzeylerine Yönelik Bir Çalışma. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 3 (1), 21-31.
- Diefendorff, J.M., Croyle, M.H. ve R.H. Grosserand (2005), “The Dimensionality and Antecedents of Emotinal Labor Strategies”, *Journal of Vocational Behavior*, 66, 339-357.
- Demir, A. (1999). Hemşirelerin tükenmişlik (burnout) düzeyleri ve tükenmişliği etkileyen bazı faktörlerin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 6(1), 34–44.
- Dikmetaş, E., Top, M., ve Ergin, G. (2011). Asistan hekimlerin tükenmişlik ve mobbing düzeylerinin incelenmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(3), 137–149.
- Ergin C. (1992) “Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Ölçeğinin Uyarlanması” (Ed: R. Bayraktar ve İ. Dağ) 7. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları El Kitabı. Ankara: Psikologlar Birliği Yayınları. 22-25 Eylül 1992, ss.143-154.
- Ersoy, E. (2009). Cinsiyet kültürü içerisinde kadın ve erkek kimliği (Malatya örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (2), 209-230.
- Freudenberger, H. J. (1975). The staff burn-out syndrome in alternative institutions. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, 12(1), 73.
- Friedman M. ve Rosenman R. H. (1974). Type-A behavior and your heart. New-York: Harper and Row, 85-92.
- Güzel, B. (2020). Türkiye’deki Sosyal Hizmet Uzmanlarının Toplumsal Cinsiyet Algısının Belirlenmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 16, 82–100.

- Grandey, A. (2003), "When The Show must go on: Surface Acting and Deep Acting as Determinants of Emotional Exhaustion and Peer-rated Service Delivery", *Academy of Management Journal*, 46, 86-96.
- Grandey, A. A. (2000). "Emotion Regulation in the Workplace: A New Way to Conceptualize Emotional Labor", *Journal of Occupational Health Psychology*, 5 (1), 95-110.
- Grandey, A.A. (1999). The Effects of Emotional Labor: Employee Attitudes, Stress and Performance, Yayınlanmış Doktora Tezi, Colorado: Colorado State University.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., Anderson, R. E. ve Tatham, R. L. (2014). Pearson new international edition. Multivariate data analysis, Seventh Edition. Pearson Education Limited Harlow, Essex.
- Hochschild, A. R. (2003). The managed heart: Commercialization of human feeling. Berkeley, CA: University of California Press.
- Hochschild, A. R. (1983). The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling. Berkeley and Los Angeles: University of California.
- James, N. (1989). "Emotional labour: Skill and work in the social regulation of feelings". The Sociological Review, 37, 15–42. doi:10.1111/j.1467-954X.1989.tb00019.x
- Kalaycı Kırılıoğlu, H. İ. (2021). Sosyal Hizmet Uygulamasında Mesleki Uygunluk, Genel Öz Yeterlilik ve Mesleki Doyum İlişkisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32 (4), 1241-1256.
- Kaya, U. ve Özhan, Ç. K. (2012). Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkisi: Turist Rehberleri Üzerine Bir Araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2), 109-130.
- Kırılıoğlu, M. (2020). Sosyal Hizmet Uzmanlarının Kişisel ve Mesleki Güç Algılarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31 (1), 174-202.
- Küçükali, A. (2014). Sosyo-ekonomik ve kültürel yapının kadınların çalışma hayatı üzerine etkileri: Erzurum örneği. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 1–19.
- Kruml, S.M. ve Geddes, D. (2000), "Exploring The Dimensions of Emotional Labor:The Heart of Hochschild's Work", *Management Communication Quarterly*, 14, 8-49.
- Lively, K. J. (2006). Emotions in the workplace. In J. E. Stets & J. H. Turner (Eds.), *Handbook of the sociology of emotions* (pp. 569–590). New York, NY: Springer.
- Lund, D. B. (2003). Organizational Culture and Job Satisfaction, *Journal of Business, & Industrial Marketing*, 18 (3), 219-236.
- Maslach, C., ve Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of organizational behavior*, 2(2), 99-113.
- Mengenci, C. (2015). İş Tatmini, Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkilerinin Belirlenmesi. *Ege Akademik Bakış*, 15(1), 127-139.
- Moesby-Jensen, C.K. and Nielsen, H.S. (2015). "Emotional labor in social workers' practice", *Journal European, Journal of Social Work*, 18(5), 690-702, Published online: 20 Nov 2014 <https://doi.org/10.1080/13691457.2014.981148>
- Morris, J.A. ve Feldman, D.C. (1997). Managing Emotions in the Workplace. *Journal of Managerial Issues*, 9 (3), pp.257-274.
- Morris, J. A. ve Feldman, D. C. (1996). "The Dimensions, Antecedents, and Consequences of Emotional Labor", *Academy Of Management Review*, 21 (4), 986-1010.

- Nerlove, M., ve Wallis, K. F. (1966). Use of the Durbin-Watson statistic in inappropriate situations. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 235–238.
- Oral, L. ve Köse S. (2011). Hekimlerin Duygusal Emek Kullanımı ile İş Doyumu ve Tükenmişlik Düzeyleri Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(2), 463-492.
- Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal cinsiyet temelinde Türkiye’de kadın ve eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 33.
- Rızaoğlu, B. ve Ayyıldız, T. (2008). Konaklama işletmelerinde örgüt kültürü ve iş tatmini: Didim örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 19 (1), Bahar: 7-20.
- Seber, G. A. F. ve Lee, A. J. (2012). Linear regression analysis (C. 329). John Wiley & Sons.
- Şahin, D., Turan, F. N., Alparslan, N., Şahin, İ., Faikoğlu, R. ve Görgülü, A. (2008). Devlet hastanesinde çalışan sağlık personelinin tükenmişlik düzeyleri. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 45(4).<https://acikerisim.kku.edu.tr:8443/xmlui/bitstream/handle/20.500.12587/13315/5832fd27-b286-41e8-830a-4648bef100b8.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Tabachnick, B. G., Fidell, L. S., ve Ullman, J. B. (2007). Using multivariate statistics (C. 5). Pearson Boston, MA.
- Tanış, A. (2018). Çok kültürlü örgütlerde İşgören Davranışları. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Tanış, A. (2022). Çalışan Yoksulluğu ve Sosyal Dışlanma. *Antalya Bilim Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 26-43.
- Topal, M., Eydurun, E., Yağanoğlu, A. M., SÖNMEZ, A. ve Keskin, S. (2010). Çoklu doğrusal bağlantı durumunda ridge ve temel bileşenler regresyon analiz yöntemlerinin kullanımı. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 41(1), 53–57.
- Wegge, J., Schmidt, K. H., Parkes, C. ve Van Dick, R. (2007). Taking a sickie: Job satisfaction and job involvement as interactive predictors of absenteeism in a public organization. *Journal of occupational and organizational psychology*, 80(1), 77-89.
- Wright, T. A. ve Cropanzano, R. (1998). “Emotional Exhaustion as a Predictor of Job Performance and Voluntary Turnover”. *Journal of Applied Psychology*, 83(3), 486-493.
- Yağcı Özen, M. ve Yüceler, A. (2019). Sağlık Çalışanlarında Duygusal Emek, Tükenmişlik ve İş Tatmini İlişkisinin İncelenmesi: Konya İlinde Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (41), 194-209.
- Yağcı, C. (2017). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı çocuk refahı kurumlarında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının iş yükleri ve tükenmişlik düzeyleri (Master's thesis, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Yorgun, S. (2010). Sömürü, koruma ve pozitif ayrımcılıktan çalışma hayatının egemen gücü olmaya doğru kadınlar: 21. yüzyıl ve pembeleşen çalışma hayatı. *Sosyoekonomi*, 11(11).

Kur Korumalı Mevduat Hesabı Uygulamasının Döviz Kurları Üzerindeki Etkisi: Birim Kök Testleriyle Bir İnceleme

Mustafa ZUHAL*
Serdar GÖCEN**

Öz

Sürdürülebilir ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinde finansal istikrarın sağlanması önem taşımaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkelerde piyasaların yeterli düzeyde gelişmemiş olması ve gerekli mali ve finansal derinliğin oluşmamış olmasından dolayı sıklıkla finansal istikrarsızlıklar yaşanmaktadır. Gelişmekte olan ülke kategorisinde yer alan Türkiye’de ise, 2018 yılının ortalarından itibaren döviz kurlarında önemli dalgalanmalar yaşanmaktadır. Döviz kurlarında yaşanan istikrarsızlıkların ortadan kaldırabilmesi açısından 21 Aralık 2021 tarihinde Kur Korumalı Mevduat Hesabı uygulamasına geçilmiştir. Bu çalışmada Türkiye’nin özellikle 2018 yılından itibaren yaşamış olduğu döviz kurlarındaki hareketliliğine bağlı olarak döviz kurlarında istikrarın sağlanmasına yönelik uygulanan Kur korumalı mevduat hesabının kurlar üzerindeki etkinliğinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Birim kök testleri ile yapılan analizler sonucunda kur korumalı mevduat hesabı uygulamasının Avro ve ABD doları üzerinde uygulamanın yürürlüğü girdiği tarih itibariyle önemli bir kırılmaya yol açtığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu uygulamanın döviz kurlarının volatilesinin azaltılmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finansal İstikrar, Döviz Kuru İstikrarı, Kur Korumalı Mevduat Hesabı

The Effect of Exchange Rate Protection Deposit Accounts on Foreign Exchange Rates: An Analysis with Unit Root Tests

Abstract

Ensuring financial stability is essential for achieving sustainable economic growth. However, developing countries often experience financial instability due to underdeveloped markets and lacking the necessary fiscal and financial depth. Turkey, a developing country, has been experiencing significant fluctuations in exchange rates since mid-2018. In order to eliminate the instability in exchange rates, the Currency Protected Deposit Account was introduced on December 21, 2021. This study aims to examine the effectiveness of the Currency Protected Deposit account on exchange rates, which was implemented to stabilize exchange rates due to the exchange rate volatility experienced by Turkey, especially since 2018. As a result of the analysis conducted with unit root tests, it is understood that the implementation of the currency-protected deposit account led to a significant break in the Euro and the US dollar as of the effective date of the implementation. At the same time, this implementation has effectively reduced the volatility of exchange rates.

Keywords: Financial Stability, Exchange Rate Stability, Currency Protected Deposit Account

Geliş/Received: 18.03.2023

Kabul/Accepted: 06.06.2023

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışma, insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren, anket, inceleme, alan çalışması ve deney içeren araştırmalar kapsamına girmediğinden etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir.

* Arş. Gör. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, mzuhal@gumushane.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4645-4628.

** Doç. Dr., Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, gocen_serdar@hotmail.com, ORCID:0000-0002-5742-191X.

(Makale Türü: Araştırma makalesi)

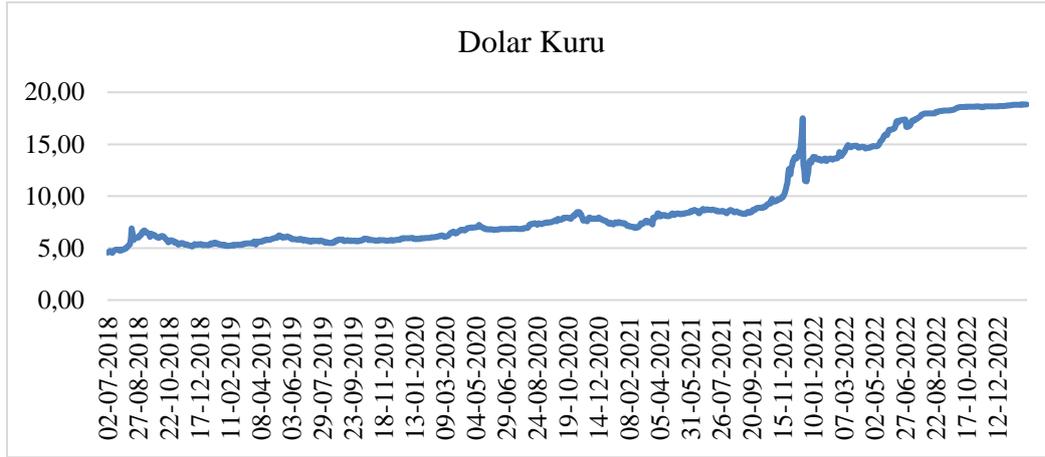
Giriş

Döviz kuru istikrarı, ülkelerin ekonomik performansları üzerindeki etkileri nedeniyle özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önem taşımaktadır. Döviz kurunda meydana gelen şoklar yarattığı belirsizlik nedeniyle pek çok makroekonomik gösterge üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Bu etkilerin en önemlilerinden biri döviz kurunda meydana gelen şokların para politikası üzerine yarattığı etkilerdir. Döviz kuru rejimine göre bu etkiler değişiklik göstermektedir. Sabit döviz kuru ve sermaye mobilitesi altında para politikası içsel hale gelerek, çıktı ve enflasyon üzerindeki etkisini kaybetmektedir. Aksine, esnek döviz kuru rejimi altında dövizin yükselmesine izin verileceği için, dövizin yaratacağı etkiler sınırlı kalacak ve para politikası çıktı ve enflasyon üzerinde etkinliğe sahip olacaktır (Crosby, 2004: 607).

Bir diğer önemli etki döviz kurundaki şokların enflasyon üzerinde yarattığı etkidir. Döviz kuru şokları iktisadi faaliyet, maliyet üstü fiyatlandırma ve diğer birtakım fiyat oluşumunu belirleyen faktörler üzerinde etkiler yaratmaktadır (Ha vd., 2020: 1). Döviz kurunda meydana gelen bir yükseliş ithalat fiyatları üzerinden (Wimanda, 2014: 196-197) enflasyonu yükseltebilirken, diğer taraftan merkez bankasının döviz kurunda meydana gelen kısa süreli artışları istikrara kavuşturabilmek için yapacağı müdahaleler ile para politikası üzerinde de bir kısıt oluşturabilmektedir. Ayrıca döviz kurlarının istikrarlı olması firmaları yatırımlarını artırmaları konusunda teşvik ederken, döviz kuru volatilitesinin yüksek olması ekonomide belirsizlik yaratarak yatırımcı davranışlarını olumsuz etkilemektedir (Morina vd., 2020: 3).

Döviz kurunda yaşanan şokların en belirgin etkilerinden biri dış ticaret üzerinedir. Döviz kuru seviyesinin tahmin edilebilirliğinin düşük olması nedeniyle uluslararası ticarete belirsizlik yaratıyor olması hususunda literatürde bir fikir birliği bulunurken, döviz kuru değişikliğinin ve belirsizliğinin uluslararası ticaret üzerindeki etkisi üzerinde literatürde bir fikir birliği bulunmamaktadır (Ćorić ve Pugh, 2010: 2631). Teorik olarak döviz kuru artışlarının ihracatı artırıcı ve ithalatı azaltıcı bir etki yaratması beklenmektedir. Ancak, döviz kurunda kısa bir sürede yüksek oranda artışlar yaşanması durumunda bu belirsizliğin etkileri değişkenlik gösterebilmektedir.

Türkiye 1990'lı yıllardan itibaren çeşitli döviz kuru şokları yaşamış ve bu şoklar ya derin krizlere dönüşmüş veya krize dönüşmeksizin ekonomiyi etkilemiştir. 1994 yılında yaşanan krizin ardından alınan 5 Nisan Kararları ile döviz kurlarının merkez bankası tarafından belirlenen bir aralıkta dalgalanmasına izin verilmiştir. 1995 yılından itibaren sürünen kur rejimi uygulamasına geçilerek kur sepeti uygulaması başlatılmış ve bu kur sepeti öngörülen enflasyon oranı kadar artırılmaya başlanmıştır. 2001 yılında yaşanan krizin ardında ise sürünen kur rejiminden dalgalı kura geçilmiştir. Gelişmiş ülke seviyesine ulaşma amacı güden Türkiye gibi bir ülke için döviz kuru istikrarı büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de Temmuz 2018-Şubat 2023 dönemi için Dolar/TL kurunda meydana gelen artışlar ve şoklar Grafik 1'de gösterilmektedir.

Grafik 1. Türkiye’de Dolar Kurunda Artış ve Şoklar

Kaynak: (International Financial Statistics (IFS), 2023)’den alınan verilerle yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye ekonomisinin yakında dönemde karşılaştığı ABD doları kurunda şoklarından biri 2018 yılının Ağustos ayında yaşanmıştır. Bu şokun etkilerinin azalması sonrasında kur belli bir trendde artmaya devam etmiştir. 2021 yılının Eylül ayında başlayan ve Aralık ayına kadar devam eden kur şokunda ise dolar kuru 8,38 seviyesinden 12,67 seviyelerine yükselmiştir. Bu kadar kısa bir sürede yaşanan bu hızlı artış tüketici ve üretici karar ve davranışları üzerinde büyük etkiler yaratarak ülke ekonomisinde olumsuzluklar yaratma potansiyeline sahiptir. Bu etkilerin en önemlisi enflasyon üzerinde görülmektedir. 2021 Eylül ayı itibarıyla % 19,58 olan TÜFE’de yıllık değişim, para politikası duruşu, yurt dışı fiyatlar gibi diğer faktörlerin yanı sıra döviz kuru şokunun gecikmeli etkileri ile 2021 sonunda %36,08 olmuş, 2022 yılında % 80’in üzerine çıkmıştır (TÜİK, 2023). Döviz kurundaki hızlı artışın bir diğer önemli etkisi para ikamesidir. Yabancı para mevduatları 2018 Ağustos ayı sonunda 152 milyon dolar seviyesinde iken artmaya başlamış, 2021 Aralık ayı sonunda 237 milyon seviyesine yükselmiştir. Bu tarihten itibaren azalmaya başlamış 3 Mart 2023 tarihi itibarıyla 186 milyon seviyesine gerilemiştir (TCMB, 2023).

TCMB’nin gevşek para politikasını ve düşük faiz politikasını her durumda sürdürme çabası döviz kurundaki ve enflasyondaki bu artışlarla mücadelede farklı tedbirlerin alınmasını gerektirmiştir. Döviz kurundaki şokun durdurulması amacıyla 21.12.2021 tarihinde Kur Korunmalı Mevduat (KKM) uygulaması yürürlüğe girmiştir. Bu uygulama ile yurt içi yerleşik kişi ve tüzel kişiliklerin döviz varlıklarının TL’ye dönüşümünün sağlanması amaçlanmıştır (TCMB, 2021). Aynı zamanda ABD doları ve Avro başta olmak üzere döviz oynaklıklarının azaltılarak finansal istikrarın sağlanması hedeflenmiştir.

KKM uygulamasının literatürde bulunan alternatif döviz kurunun belirlenmesine yönelik geliştirilmiş teorilerden biri ile tam olarak uyum göstermesi mümkün olmasa da aşağıda belirtilen yönleri itibarıyla faiz paritesi teorisi ile yakınlığı kurulabilir: Faiz paritesi teorisine göre, döviz kuru değişimi iki ülke arasındaki faiz farkı kadar olmaktadır. Ülkeler arasında faiz farklılıklarının oluşması,

yatırımların daha yüksek getiri sağlayan ülkeye doğru akmasına neden olarak yerel para biriminde değer artışına yol açmaktadır (Mayfield ve Murphy, 1992: 319). KKM uygulaması yurt dışı yatırımcılardan ziyade yurt içindeki döviz talebinin azaltılmasına yönelik olarak alınmış bir tedbir olarak görülmektedir. Döviz kurundaki değer kazancının yatırımcılara garanti edilmesi ve TL'deki faiz kazancının daha yüksek olması durumunda bu kazancın yatırımcılara verilecek olması, TL yatırımlarını döviz yatırımlarından daha cazip hale getirerek döviz talebini azaltmaya yönelik bir uygulamadır. Böylece yatırımcıların TL yatırımı yapmaları durumunda dövizdeki değer kazancından kaynaklanan bir zarara uğramaları engellenmektedir.

Faiz paritesi teorisi dışında, döviz kurunu açıklayan farklı yaklaşımlar da literatürde yer almaktadır. Ülkeler arasındaki enflasyon farklılıklarını dikkate alan satın alma gücü paritesi yaklaşımı, daha yüksek enflasyona sahip olan ülke para biriminin değer kaybedeceğini ifade etmektedir.

Dış ticaret akımı yaklaşımı ithalat talebinin yüksek olduğu ve dış ticaret açığının olduğu bir ülkede döviz talebinin de yükseleceğini ve yerel paranın değer kaybedeceğini ifade etmektedir. Aksine, dış ticaret fazlası durumunda ülke içinde döviz arzı artışı yaşanacağı için yerel para birimi değer kazanacaktır. Ülkelerdeki fiyat ve gelir seviyesi farklılıkları ihracat ve ithalatı etkileyerek dış ticaret açığını etkilemekte ve döviz kuru üzerinde etkili olmaktadır (Pearce, 1983: 23).

Mundell-Fleming modeli sabit döviz kuru sisteminde ve esnek döviz kuru sisteminde para ve maliye politikalarının etkisini IS-LM modeli çerçevesinde açıklamaktadır. Genişletici para politikası faiz oranlarını düşürmekte ve yurt dışına döviz çıkışına neden olarak yerel para birimi üzerinde değer düşüşü yönünde bir etki yaratmaktadır. Sabit döviz kuru sisteminde merkez bankası yerel para biriminin değerini korumak için müdahale ederek para arzını kısmakta ve kur seviyesini korumaktadır. Esnek döviz kuru sisteminde ise, merkez bankasının bir kur taahhüdü bulunmadığı için, genişletici para politikası dış ticaret üzerinden maliye politikasında bir genişleme yaratarak ülke gelirini artırma yönünde bir etkiye sahiptir (Dornbusch, 1986: 5-7).

Genişletici bir maliye politikası faiz oranlarını yükseltmekte ve bunun neticesinde ülkeye döviz akışına neden olarak yerel para birimi üzerinde değer kazanma yönünde bir etki oluşmaktadır. Bu durum esnek döviz kuru sisteminde dış ticaret açığına neden olarak maliye politikası eski seviyesine dönmektedir. Sabit döviz kuru sisteminde ise, yerel para birimindeki artışı engellemek için merkez bankası müdahale ederek para arzını artırmakta ve ülkede gelir artışı yaşanmaktadır (Dornbusch, 1986: 7-9).

Parasal modelde döviz kuru değişimleri parasal büyüklüklerle ilişkilendirilmektedir. Modele göre, döviz kurundaki hareketler ülkelerdeki para arzı ve para talebindeki değişimlerle açıklanmaktadır. Parasal model üç varsayıma dayanmakta: satın alma gücü paritesi geçerli olmakta, yurt içi ve yurt dışı tahviller tam olarak ikame edilebilmekte, para talebi reel faizin ve reel gelirin fonksiyonu olarak

değerlendirilmekte ve bir dengesizlik durumunda parasal fiyatların hareketi neticesinde para piyasası hızlı bir şekilde ayarlanmaktadır (Pearce, 1983: 24).

Bu çalışmada, KKM uygulamasının döviz kuru şokuyla mücadeledeki etkisini incelenmektedir. Döviz kuru şokunu nominal döviz kuru seviyesi ve nominal döviz kurunun değişim hızı üzerinden iki farklı şekilde takip etmek mümkündür. Çalışmada KKM uygulamasının etkilerini dolar ve avro kurunun hem nominal değeri için hem de değişim hızı için araştırılmaktadır. Çalışmada Zivot-Andrews ve Perron birim kök testi yöntemleri kullanılarak kırılma tarihlerinin tespit edilmesi amaçlanmış ve kırılma tarihleri ile KKM uygulamasının yürürlüğe girdiği tarihler arasında uyum araştırılmaktadır.

Çalışma, KKM uygulamasının etkisini ilk defa inceliyor olmasından dolayı özgünlük taşımakta ve bu alanda literatüre katkı yapmayı hedeflemektedir. Çalışmada giriş kısmından sonra Türkiye’de döviz kuru ve ekonomik değişkenler arasındaki ilişki incelenmekte ve bu kapsamda ilgili literatür değerlendirilmektedir. Çalışmanın veri seti ve metodoloji kısmında çalışmada kullanılan veri seti ve ampirik modeller tanıtılmaktadır. Ampirik bulgular ve tartışmalar bölümünde ampirik analizler sonucunda elde edilen bulgular literatür ile birlikte tartışılmaktadır. Nihai aşamada sonuç ve değerlendirme yer almaktadır.

Türkiye’de Döviz Kuru ve Ekonomik Değişkenler İlişkisi: Literatür Taraması

Literatürde çalışmanın giriş kısmında belirtilen teorik açıklamaların bir ya da birkaçını test eden ampirik çalışmalar yer almaktadır. Bu kısımda Türkiye üzerine yapılan ampirik çalışmaların bir taraması sunularak, döviz kuru üzerinde etkili olan ve döviz kurunun etkilediği ekonomik değişkenler tartışılmaktadır. Ayrıca KKM uygulaması yeni bir araç olmasından dolayı bu alanda ulusal literatür kapsamında sınırlı sayıda çalışma bulunmakta ve sebeple literatür incelemesi döviz kurunun diğer makroekonomik değişkenler üzerindeki etkileri bağlamında tartışılmaktadır.

Işık vd. (2004) döviz kurundan enflasyona doğru bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Çalışmada döviz kurunda %1’lik artışın enflasyon % 0,9 artırdığı belirtilmektedir. Kandil vd. (2007) döviz kurundaki beklenen değişimlerin ekonomik faaliyet üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. TL’nin değerindeki beklenen artışın, yurtiçi ekonominin rekabetçiliğini azaltarak enflasyonist bir süreç başlatan arz kısıtlamasına neden olduğu belirtilmektedir. Aynı zamanda döviz kuru, hem yurt içi yatırım talebinde hem de ihracat talebinde düşüşe ve büyüme üzerinde ilerleyen yıllara da sarkan negatif etkilere neden olduğu vurgulanmaktadır. Yurtiçi para biriminde meydana gelen beklenmeyen bir değer düşüşünün, beklenmeyen bir değer kazanma durumuna göre daha önemli etkilere sahip olduğu, bu nedenle döviz kuru şoklarının asimetrik etkilere sahip olduğu tespit edilmiştir.

Yurdakul (2016) döviz kurunu etkileyen ekonomik değişkenleri araştırdığı çalışmasında, döviz kuru üzerinde para arzının, fiyatlar genel düzeyinin, sermaye hareketlerinin ve dış ticaretin etkili olduğunu tespit etmiştir. Şahin (2018) döviz kuru ve enflasyon arasındaki nedensellik araştırmasında döviz kurunun enflasyona neden olduğunu, enflasyonun ise enflasyona neden olmadığını tespit etmiştir.

Kılıçarslan (2018) döviz kuru volatilitésinin belirleyicileri olarak yurt içi yatırımın, para arzının ve dış ticarete açıklığının volatilitéyi artırıcı ve yabancı sermaye yatırımlarının, çıktının ve kamu harcamalarının volatilitéyi azaltıcı etkileri olduğunu tespit etmiştir.

Kartal vd. (2018) dolar ve avro kurunun belirleyicilerini araştırmışlardır. Dolar kurunun belirleyicileri olarak para arzı, bütçe açığı, yabancı yatırımlar, işsizlik, iç borç, ithalat, enflasyon ve cari açık tespit edilirken, para arzı, bütçe açığı, yabancı yatırımlar, işsizlik ve iç borç değişkenlerinin dolar kuru üzerinde en büyük etkiye sahip değişkenler olduğu bulunmuştur. Avro kurunun belirleyicileri ise, para arzı, bütçe açığı, cari açık, yabancı yatırımlar, ham petrol ithalatı ve ihracatı olduğu belirtilmiştir. Para arzı, bütçe açığı ve cari açık ise avro kuru üzerinde en önemli etkilere sahip değişkenler olduğu vurgulanmaktadır.

Şit ve Karadağ (2018) döviz kurunun ekonomik belirleyicilerini araştırdıkları çalışmalarında cari açığın, dış ticaret açığının, merkez bankası döviz rezervinin ve TÜFE değişkenlerinin döviz kuruna pozitif etki yaptığını, faizin ise negatif etki yaptığını bulmuşlardır.

Şengün ve Amanov (2019)'un bulgularına göre ABD doları/TL kurunun en önemli belirleyicisi Türkiye ile ABD'nin tüketici fiyatları enflasyonları arasındaki farktır. Türkiye'de yurtiçi enflasyon ABD'ye göre yükseldikçe kurda artışa neden olmaktadır. Ayrıca, yurtiçi enflasyon ile döviz kuru arasında çift yönlü ilişki bulunurken, sanayi üretimi arttığında kuru yükselmektedir.

Makhdom (2021) döviz kuru ile makroekonomik değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi olduğunu tespit etmiştir. Bulgular uzun dönemde enflasyon ve faiz ile döviz kuru arasında pozitif bir ilişki olduğunu, işsizlik, para arzı ve dış ticaret dengesi ile döviz kuru arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Kısa dönemde ise, dış ticaret dengesi dışında kalan tüm değişkenler ile döviz kuru arasında pozitif, dış ticaret dengesi ile negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Turna ve Özcan (2021) Türkiye'de döviz kuru ve faizin kısa ve uzun dönemde enflasyona neden olduğunu tespit etmişlerdir.

Bezgin ve Karaçayır (2021) döviz kuru ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmalarında, döviz kuru ile kullanılan değişkenler arasında asimetric bir ilişki tespit etmiştir. Borsa İstanbul endeksi döviz kurunu negatif yönde, faiz oranı, enflasyon ve M2 para arzı ise pozitif yönde etkilediği belirtilmiştir.

Yilmazkuday (2022) Türkiye'de enflasyonun belirleyicileri üzerine yaptığı çalışmada, enflasyon üzerinde uzun dönem en etkili faktörleri küresel petrol fiyatları ve döviz kuru olarak tespit etmiştir. Yazar, döviz kurunun enflasyon üzerindeki etkisinin zamanla arttığı sonucuna ulaşmıştır.

Sertkaya ve Songur (2023) ABD doları/TL üzerine yaptıkları araştırmada para arzının simetric ve asimetric, merkez bankası rezervlerinin asimetric, mevduat faiz oranının ise simetric analizler

neticesinde dolar/TL kurunun nedenleri olduklarını tespit etmişlerdir. Brent petrol fiyatları, sanayi üretimi ve VIX korku endeksi ile dolar/TL kuru arasında nedensellik bulunamamıştır.

Özer vd. (2023) Türkiye'deki enflasyon volatilitisini araştırdıkları çalışmalarında döviz kurunun, çıktı ve çıktı açığı ile birlikte enflasyon volatilitesi üzerinde geçici ve kalıcı etkilere sahip olduğunu tespit etmişlerdir.

Literatüre göre, enflasyon ve döviz kuru arasında kuvvetli bir çift yönlü ilişki görülmektedir. Enflasyon döviz kurunu artıran faktörler arasında en kuvvetlilerden biri iken, döviz kuru artışları da enflasyonu yükseltmektedir. Bu bulgu, Türkiye'nin yaşadığı deneyim ile de uyumludur. Enflasyonla ilişkili bir diğer değişken olan para arzının da döviz kuru üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Türkiye'de 2021 sonbahar aylarından önce ve sonra bir süredir takip edilen düşük faiz ve gevşek para politikası da döviz kurunu yukarı iten faktörlerden biri olarak yorumlanabilmektedir. Literatür taramasına göre Türkiye'de döviz kuru belirleyicileri olan diğer önemli değişkenler arasında dış ticaret dengesi, petrol fiyatları, çıktı ve çıktı açığı sayılabilmektedir. Türkiye'de yaşanan döviz kuru artışlarının yavaşlatılarak, döviz kurlarını istikrarlı hale getirilebilmesi için çeşitli finansal araçlar kullanılmaktadır. Bu durum neticesinde Kur Korunmalı Mevduat Hesabı uygulaması kullanılmış ve etkileri döviz kurları üzerinde görülmeye başlanmıştır. Başta enflasyon olmak üzere birçok makroekonomik değişkenle ilişkili olan döviz kurlarında istikrarın sağlanması, doğrudan ve/veya dolaylı olarak ilgili tüm değişkenlerde de istikrarı beraberinde getireceği düşünülmektedir. Bu açıdan döviz kuru istikrarı için kullanılan KKM uygulamasının, döviz kurları üzerindeki etkilerinin incelenmesi büyük önem arz etmektedir.

Veri Seti ve Metodoloji

Çalışmada Türkiye'nin özellikle 2018 yılından itibaren yaşamış olduğu döviz kurlarındaki hareketliliğine bağlı olarak Aralık 2021 tarihi itibarıyla döviz kurunda istikrarın sağlanmasına yönelik uygulanan KKM hesabının döviz kurları üzerindeki etkinliğinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda döviz kurlarındaki dalgalanmaların başlangıç dönemi olarak 02/07/2018 ve dönem sonu ise 02/02/2023 tarihi olacak şekilde günlük döviz kuru verileri kullanılmıştır. Çalışmada KKM'nin etkisi, temel kurlar olan Avro ve ABD Doları üzerinden incelenmekte ve kullanılan veriler ve kaynakları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Veriler ve Kaynakları

Değişkenler	Tanımı	Kaynaklar
ABD Doları	ABD Doları (Döviz Satış)	TCMB EVDS
Avro	Avro (Döviz Satış)	TCMB EVDS

Çalışmada KKM'nin döviz kuru istikrarına yönelik etkilerini inceleyebilmek için serilerin düzey değerlerinin yanında değişim oranları da analize dâhil edilmiştir. KKM uygulamasının diğer

döviz kurları üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Ancak Türkiye ekonomisi açısından özgül ağırlığı bakımından ABD doları ve Avro temel alınarak analizler yapılmıştır.

Metodoloji

Çalışmada döviz kurlarında meydana gelen kırılmalar, yapısal kırılmalı birim kök testleri üzerinden incelenmektedir. Bu amaçla Zivot-Andrews ve Perron yapısal kırılmalı birim kök testleri kullanılmıştır.

Zivot-Andrews Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi

Uzun dönemli serilerde yapısal değişikliklere neden olan kırılmaların hesaplamalara dahil edilmediği durumlarda test sonuçlarının güç kaybına yol açtığı belirtilmektedir. Zivot ve Andrews (1992) yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot-Andrews birim kök testini geliştirmişlerdir. Bu testte geliştirilen modeller şu şekilde gösterilmektedir (Zivot ve Andrews, 1992: 254):

$$\text{Model A: } y_t = \mu^A + \phi^A DU_t(\lambda) + \beta^A t + \alpha^A y_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^A \Delta y_{t-j} + e_t \quad (1)$$

$$\text{Model B: } y_t = \mu^B + \beta^B t + \gamma^B DT_t^*(\lambda) + \alpha^B y_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^B \Delta y_{t-j} + e_t \quad (2)$$

$$\text{Model C: } y_t = \mu^C + \phi^C DU_t(\lambda) + \beta^C t + \gamma^C DT_t^*(\lambda) + \alpha^C y_{t-1} + \sum_{j=1}^k c_j^C \Delta y_{t-j} + e_t \quad (3)$$

Testte yer alan Model A düzeyde, Model B trendde ve Model C ise değişkenlerde her iki durumda meydana gelen kırılmalara veya izin vermektedir. Aynı zamanda Model A'da yer alan DU düzeyde ve Model B'de yer alan DT ise trendde kırılmaları gösteren kukla değişkenler olarak ifade edilmektedir (Zivot ve Andrews, 1992: 253). Bu yöntemde boş hipotez (H_0) “Seriler yapısal kırılma altında birim köke sahiptir” şeklinde kurulmakta ve test istatistikleri kritik değerler ile karşılaştırılarak serilerin birim kök içerip içermediğine karar verilmektedir.

Perron Birim Kök Testi

Perron (1997) serilerde meydana gelen kırılmaların önceden bilinmesinin her zaman mümkün olamayacağından hareketle diğer çalışmalarını geliştirdiği yeni bir birim kök testi önermiştir. Bu testte kırılma noktalarının verilerle tam uyumlu olmasını hedeflemiştir (Perron, 1997: 356). Bu testte genel olarak üç model kurulmaktadır (Perron, 1997: 358):

$$\text{Model A: } y_t = \mu + \phi DU_t + \beta t + \delta D(T_b)_t + \alpha y_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + e_t \quad (4)$$

Formül 4'te yer alan modelde $DU_t=1$ olduğunda $t > T_b$ olmakta ve $D(T_b)=1$ olduğunda ise $t = T_b + 1$ olmaktadır.

İkinci model **Model B**'de değişimler iki aşamada hesaplanmaktadır (Yurdakul, 2000: 27):

Birinci Aşama:

$$y_t = \mu + \beta_t + \delta DT_t^* + e_t \quad DT_t^* = 1 \quad (t > T_b) \quad (t - T_b) \quad (5)$$

(5) nolu denklemde EKK ile tahminleme yapılarak e_t 'ler üretilmekte ve ikinci aşama tahmin edilmektedir.

$$\text{İkinci Aşama: } e_t = \alpha e_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Üçüncü modelde Model A ve B'deki değişimleri içeren üçüncü model şu şekilde kurulmaktadır (Perron, 1997: 358):

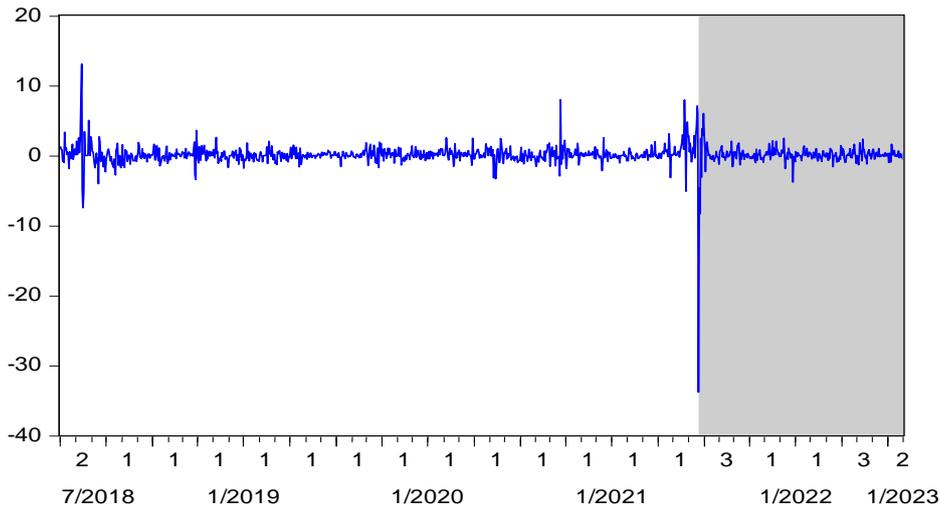
$$\text{Model C: } y_t = \mu + \phi DU_t + \beta t + \gamma DT_t + \delta D(T_b)_t + \alpha y_{t-1} + \sum_{i=1}^k c_i \Delta y_{t-i} + e_t \quad DU_t = 1 \quad t > T_b \quad (7)$$

Bu yöntemde test istatistikleri kritik değerler ile karşılaştırılarak serilerin birim kök içerip içermediğine karar verilmektedir.

Ampirik Bulgular ve Tartışmalar

Çalışmada Türkiye'de KKM uygulamasının Avro ve ABD Doları üzerinden yapısal bir kırılmaya yol açıp açmadığı birim kök testleri ile incelenmektedir. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak Avro kurlarının değişim ve kur değerleri ayrı ayrı incelenmektedir. Avro kurlarının 02/07/2018-02/02/2023 tarihleri arasındaki değişimi Grafik 2'de gösterilmektedir.

Grafik 2. Avro Kurları Değişimi (%)

Kaynak: TCMB (2023)'den alınan veriler ile yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Grafikteki gri alan KKM'nin uygulandığı dönemi göstermektedir.

Avro kurlarının değişim değerleri incelendiğinde 2018 yılının Temmuz ayının başlarında önemli bir dalgalanma gözlemlenmektedir. Ancak 2021 yılından sonra bu dalgalanmaların sıklığı ve

KKM uygulanmasının başladığı 21/12/2021 tarihinde derin bir düşüş olduğu gözlemlenmektedir. Bu tarihte seride meydana gelen kırılmanın yapısal bir kırılma olup olmadığı incelenmekte ve Zivot-Andrews ve Perron birim kök testi sonuçları Tablo 2’de gösterilmektedir.

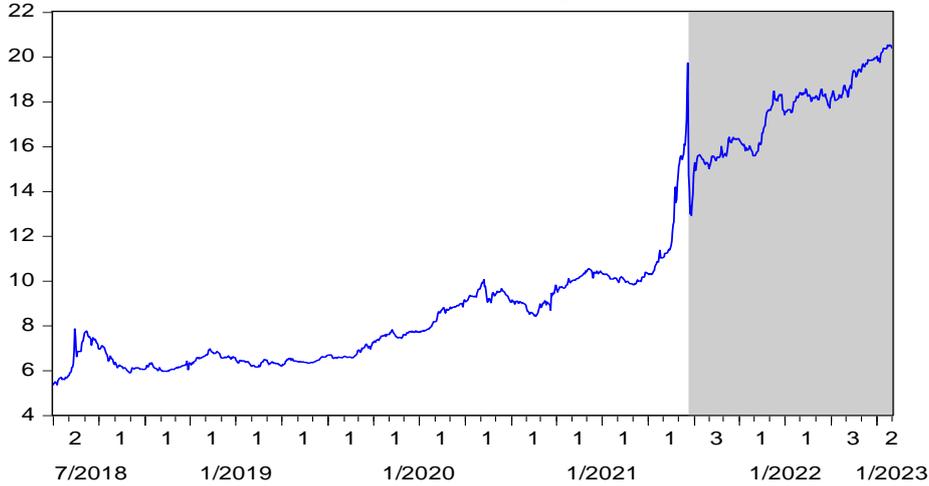
Tablo 2. Avro Kur Değişimi Birim Kök Testi Sonuçları

Testler		Test İstatistiği	% 1	% 5	% 10	Kırılma Tarihi
Zivot-Andrews	Sabit	-16.27537(5)***	-5.34	-4.93	-4.58	22/12/2021
	Sabit ve Trend	-16.83673(4)***	-5.57	-5.08	-4.82	22/12/2021
Perron	Sabit	-17.15823(5)***	-5.92	-5.23	-4.92	24/12/2021
	Sabit ve Trend	-17.09730(5)***	-6.32	-5.59	-5.29	24/12/2021

Not: *** % 1, ** % 5 ve * % 10 düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir. Parantez içi gecikme değerlerini göstermektedir.

Birim kök testleri sonucunda, 22/12/2021 ve 24/12/2021 tarihleri yapısal kırılmaların olduğu tarih olarak tespit edilmiştir. Ayrıca bu tarihler, KKM uygulamasının başladığı döneme denk gelmektedir. KKM uygulamasının Avro serisinde yapısal bir değişime yol açtığı anlaşılmaktadır. Birim kök testi sonucunda yapısal kırılmayı gösteren birim kök grafikleri EK 1’de gösterilmektedir. Aynı zamanda her iki birim kök testi sonucunda, serinin birim kök içermediği ve durağan olduğu anlaşılmaktadır. Avro değişim değerlerinin yanında kur değerleri de değerlendirilmektedir. Avro kur değerleri Grafik 3’de gösterilmektedir.

Grafik 3. Avro Kur Değerleri

Kaynak: TCMB (2023)’den alınan veriler ile yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Grafikteki gri alan KKM’nin uygulandığı dönemi göstermektedir.

Avronun kur değerlerine bakıldığında, Temmuz 2018 tarihinde artış gözlemlenirken bu artışın kısa bir sürede tekrar azalmaya başlamıştır. Ancak 2020 yılının başlarından itibaren yükselmeye başlayan kur, 2021 yılının son aylarına doğru keskin bir yükseliş kaydetmiştir. Ancak KKM uygulamasının da etkisiyle Aralık 2021 tarihinde kurda sert bir düşüş yaşanmıştır. Kurda meydana gelen sert düşüşün

akabinde tekrardan ılımlı bir yükseliş kaydetmiştir. Aralık 2021 tarihinde kurda yaşanan kırılmalara ait birim kök testi sonuçları Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3. Avro Kuru Birim Kök Testi Sonuçları

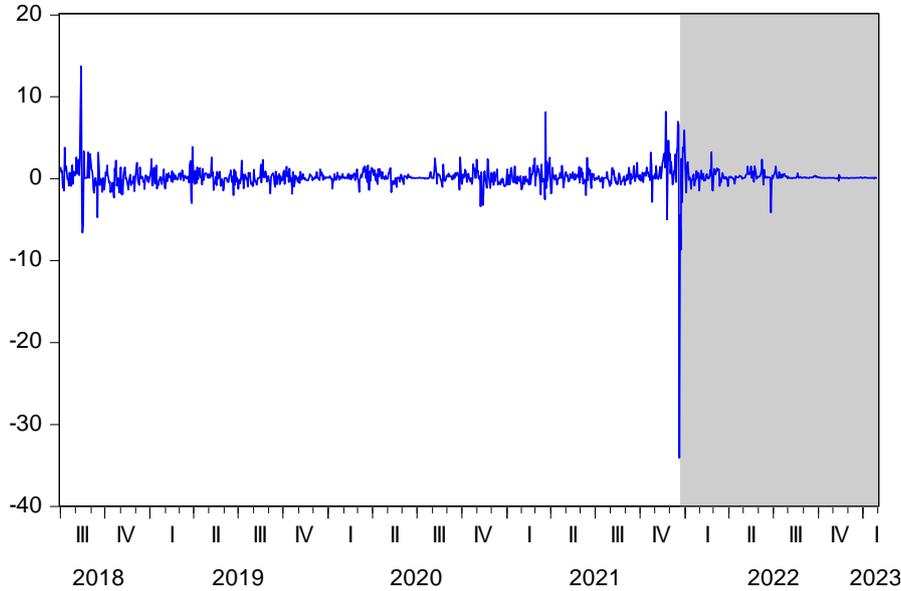
Testler		Test İstatistiği	% 1	% 5	% 10	Kırılma Tarihi
Zivot-Andrews	Sabit	-5.087868(3)**	-5.34	-4.93	-4.58	16/11/2021
	Sabit ve Trend	-5.547362(3)**	-5.57	-5.08	-4.82	16/11/2021
Perron	Sabit	-5.095172(3)*	-5.92	-5.23	-4.92	16/11/2021
	Sabit ve Trend	-5.564543(3)*	-6.32	-5.59	-5.29	16/11/2021

Not: *** % 1, ** %5 ve * % 10 düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir. Parantez içi gecikme değerlerini göstermektedir.

Birim kök testleri sonucunda 16/11/2021 tarihinde yapısal bir kırılmanın olduğu görülmektedir. Bu tarih itibariyle uygulamanın resmi olarak uygulanmaya başladığı tarihe yakın bir kırılma dönemine işaret etmektedir. Aynı zamanda kura ait serinin her iki birim kök testi sonucunda birim kök içermediği anlaşılmaktadır. Testlere ait grafikler Ek 2'de gösterilmektedir.

Çalışmada Avronun yanında ABD dolarında meydana gelen değişimler de incelenmektedir. İlk aşamada dolar kurlarında meydana gelen değişim ele alınmakta ve dolar kuru değişimi Grafik 4'te gösterilmektedir.

Grafik 4. ABD Doları Değişimi

Kaynak: TCMB (2023)'den alınan veriler ile yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Grafikteki gri alan KKM'nin uygulandığı dönemi göstermektedir.

Dolar kuru değişim oranlarında Temmuz 2018 döneminde keskin dalgalanmaların olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda dalgalanmaların 2021 yılının başlarından itibaren daha sık hale geldiği ve 2021 yılının sonuna doğru sert yükselişler kaydetmiştir. Dolar kurlarındaki değişim oranlarının KKM

uygulamasının başladığı dönemde % 30'lara yakın bir düşüş yaşadığı ve bu uygulama döneminde dalgalanmaların azalarak dengeye gelmeye başladığı görülmektedir. Dolar kuru değişim oranlarında meydana gelen kırılmanın yapısal olup olmadığı birim kök testleri ile incelenmektedir. Dolar kuru değişimine ait birim kök testi sonuçları Tablo 4'te gösterilmektedir.

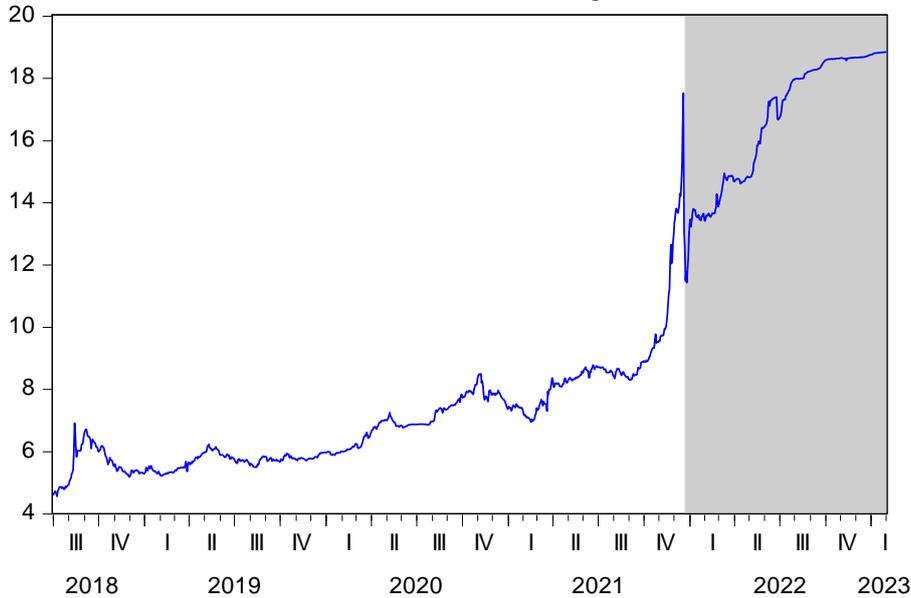
Tablo 4. ABD Doları Kur Değişimi Birim Kök Testi Sonuçları

Testler		Test İstatistiği	% 1	% 5	% 10	Kırılma Tarihi
Zivot-Andre ws	Sabit	-17.84268(3)***	-5.34	-4.93	-4.58	22/12/2021
	Sabit ve Trend	-17.86670(3)***	-5.57	-5.08	-4.82	22/12/2021
Perron	Sabit	-24.20574(2)***	-5.92	-5.23	-4.92	22/12/2021
	Sabit ve Trend	-24.13205(2)***	-6.32	-5.59	-5.29	22/12/2021

Not: *** % 1, ** %5 ve * % 10 düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir. Parantez içi gecikme değerlerini göstermektedir.

Birim kök testleri sonucunda, seride yapısal kırılmanın tarihi olarak KKM uygulamasının başladığı tarih tespit edilmektedir. Testlerin sonucunda dolar kurunun değişim oranları üzerinde uygulanmaya başladığı tarihte yapısal bir kırılmaya yol açtığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda serinin birim kök içermediği ve düzey değerleri itibariyle durağan olduğu görülmektedir. Birim kök testine ait grafikler Ek 3'te verilmektedir. Dolar kuru değişim oranlarının yanında kur değerleri de değerlendirilmekte ve dolar kuru gelişimi Grafik 5'te gösterilmektedir.

Grafik 5. ABD Doları Kur Değerleri

Kaynak: TCMB (2023)'den alınan veriler ile yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Grafikteki gri alan KKM'nin uygulandığı dönemi göstermektedir.

Dolar kurlarının seyrine bakıldığında Temmuz 2018 döneminde bir dalgalanma gözlemlenmekte ancak 2021 yılının son aylarında ciddi yükselişler görülmektedir. Ancak KKM uygulaması ile birlikte ciddi bir düşme yaşanmıştır. Ancak kısa süreli azalışın akabinde kur

değerlerindeki artışın devam ettiği görülmektedir. Dolar kurlarına ait birim kök testi sonuçları Tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5. ABD Doları Kurları Birim Kök Testi Sonuçları

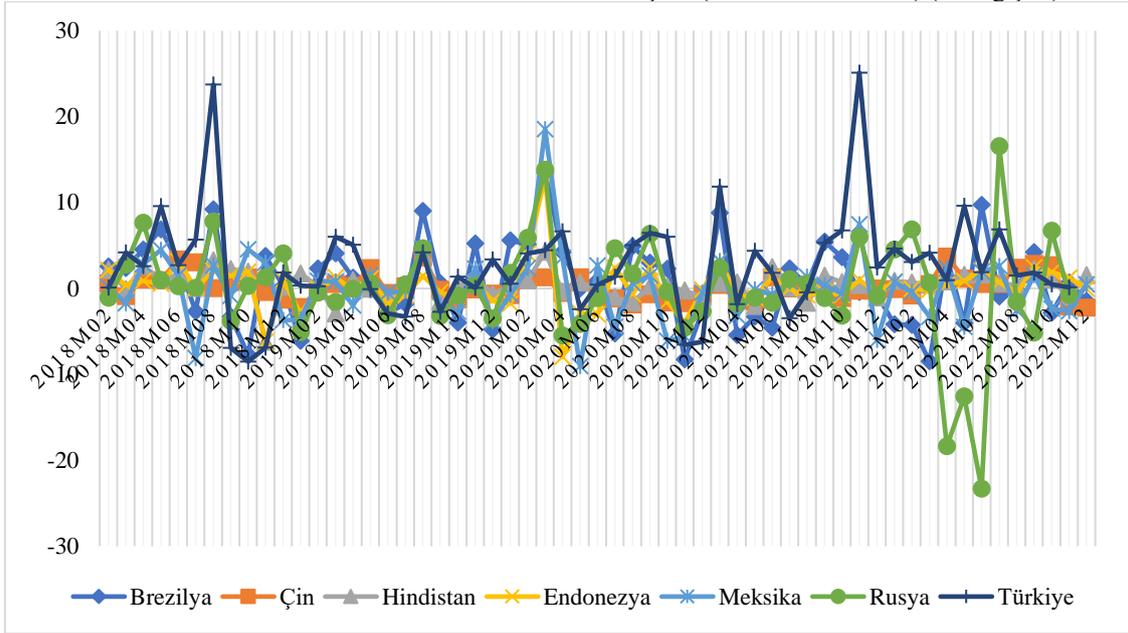
Testler		Test İstatistiği	% 1	% 5	% 10	Kırılma Tarihi
Zivot-Andre ws	Sabit	-5.050562(3)**	-5.34	-4.93	-4.58	17/11/2021
	Sabit ve Trend	-5.608219(3)***	-5.57	-5.08	-4.82	17/11/2021
Perron	Sabit	-5.060989(3)*	-5.92	-5.23	-4.92	16/11/2021
	Sabit ve Trend	-5.643649(3)**	-6.32	-5.59	-5.29	16/11/2021

Not: *** % 1, ** %5 ve * % 10 düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir. Parantez içi gecikme değerlerini göstermektedir.

Birim kök testlerinde yapısal kırılma olarak tespit edilen tarihlerin KKM uygulamasına yakın olmasından dolayı bu uygulamanın etkisi dolar kuru üzerinden de gözlemlenmektedir. Aynı zamanda serinin her iki birim kök testinde birim kök içermediği ve durağan olduğu gözlemlenmektedir. Birim kök testlerine ait grafikler Ek 4'te verilmektedir.

Tartışma

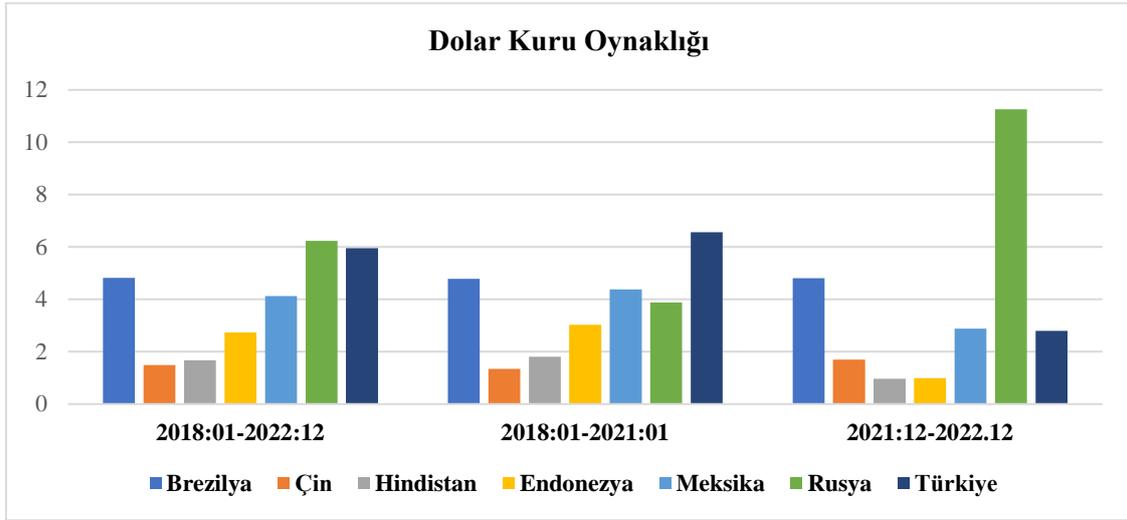
Grafik 6, Türkiye ile birlikte gelişmekte olan E-7 (Brezilya, Çin, Hindistan, Endonezya, Malezya, Rusya ve Türkiye) ülkelerinde dolar kurundaki değişimi göstermektedir. Türkiye 2018 Ağustos ayında ve 2021 sonbaharında diğer ülkelere göre negatif anlamda ayrılmaktadır. Hem 2018 hem de 2021 yılında yaşanan şok bir süre sonra ortadan kalkmıştır. Birim kök analizlerinden elde edilen bulgular ile grafiğin işaret ettiği bulgular birbiri ile uyum göstermektedir. Özellikle dolar ve avro kurlarındaki değişim verilerindeki kırılma tarihleri KKM uygulamasının etkili olduğuna işaret etmektedir.

Grafik 6. E-7 Ülkelerinde ABD Dolar Kurunun Gelişimi (2018M1-2022M12) (% değişim)

Kaynak: (International Financial Statistics (IFS), 2023)'den alınan verilerle yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Döviz kurları için önemli bir istikrar göstergesi kurlardaki volatilité seviyesidir. Volatilité yüksekliği belirsizlik yaratarak iktisadi aktörlerin karar ve davranışlarını olumsuz şekilde etkilemektedir. Grafik 7'ye göre 2018 yılından itibaren tüm gözlemler ele alındığında dolar kurundaki volatilitesi en yüksek ikinci ülke Türkiye'dir. KKM uygulamasının başladığı tarihi dışarıda bırakarak bakıldığında, 2018-2021 Kasım ayı arasında Türkiye en yüksek volatilitéye sahip ülkedir. 2021 Aralık ayından sonra volatilitédeki düşüş belirgindir. Savaş içerisindeki Rusya dışarıda bırakıldığında, Türkiye'nin diğer gelişmekte olan ülkeler ile benzer bir durumda olduğu görülmektedir. Bu durum KKM uygulamasının başarısı olarak yorumlanabilir. Aynı zamanda, önceki döneme göre volatilité düşüşü Hindistan, Endonezya ve Meksika'da da görülmektedir. Bu KKM uygulaması sonucunda volatilité bakımından Türkiye'nin diğer ülkelerin pozitif olarak ayrışmadığını göstermektedir.

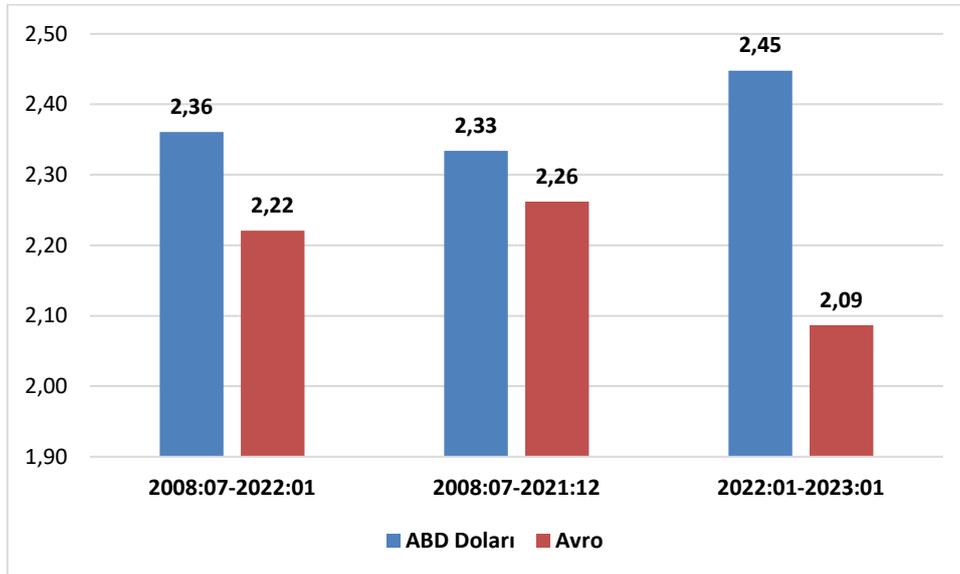
Grafik 7. Dolar Kurunda Volatilite

Kaynak: (International Financial Statistics (IFS), 2023)'den alınan verilerle yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

KKM uygulamasının değerlendirilmesinde bir diğer önemli husus uygulama öncesi ve sonrasında kurlardaki değişim hızında bir değişiklik olup olmadığının tespiti. Grafik 8'de görüldüğü gibi KKM uygulaması dolar kurundaki değişim hızını aşağıya çekememiş, KKM uygulamasının ardından kurdaki değişim hızı önceki döneme göre daha yüksek kalmıştır. Bu durum Grafik 1'de tespit edilen dolar kurundaki trenddeki yukarı yönlü kırılma bulgusu ile de uyumludur. Ancak KKM uygulamasının Avro kurunun dönemler itibariyle değişim hızı üzerindeki etkisi farklı olmaktadır. Avro kurundaki ortalama değişim hızının KKM'nin uygulandığı dönemde diğer dönemlere göre düşük kaldığı görülmektedir. Avro kuru 2022:01-2023:01 döneminde aylık ortalama % 2,09 oranında değişim göstermiş ve bu oran 2008:07-2021:12 döneminde aylık ortalama % 2,26 seviyelerinde gerçekleşmiştir. KKM uygulamasının Avro kurunun ortalama değişim hızı üzerinde azaltıcı bir etki yaptığı anlaşılmaktadır.

Grafik 8. Dolar ve Avro Kurunda Ortalama Değişim Hızı

2021 Aralık ayında kurlardaki şok etkisi ortadan kalkmış, kur volatilitesi de azalmıştır. KKM uygulamasının olumlu etkisi burada görülmektedir. Ancak dolar kurundaki volatilitedeki düşüşün diğer üç gelişmekte olan ülkede (Çin, Hindistan ve Endonezya) de görülmesi ve kurdaki değişim hızının önceki dönemlere göre yüksek kalması KKM uygulamasının dolar kuru üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ancak uygulamanın avro kuru üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirmeler

Gelişmekte olan ülkelerde finansal istikrarın sağlanması, sürdürülebilir ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Döviz kurlarında meydana gelen şoklar başta fiyat istikrarının bozulması olmak üzere birçok makroekonomik değişkeni etkilemektedir. Bu açıdan ülkeler, finansal istikrarın sağlanabilmesi için geleneksel para politikası araçlarının yanında geleneksel olmayan finansal araçlar geliştirerek uygulamaya koymuştur. Türkiye’de 2018 yılının ikinci yarısından itibaren başlayan döviz kuru oynaklıklarının azaltılması adına 21 Aralık 2021 tarihi itibarıyla KKM uygulaması yürürlüğe koyulmuştur. Bu uygulama ile finansal istikrarının sağlanması amaçlanmıştır. Bu çalışma KKM uygulamasının döviz kuru şokuyla mücadeledeki etkinliğini araştırmaktadır. Çalışmada KKM uygulamasının etkilerini dolar ve avro kurunun hem nominal değeri için hem de değişim hızı için incelenmiştir. Analizler sonucunda, dolar ve avro kuru değişim oranlarında ve nominal değerlerinde KKM uygulamasının başladığı tarih itibarıyla yapısal kırılmanın olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda KKM uygulamasının döviz kurlarında volatilitenin azaltılmasında etkin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak dolar kuru değişim hızının azaltılmasında etkili olamadığı ve uygulama döneminde değişim hızının diğer dönemlere göre yüksek kaldığı görülmektedir. Ancak KKM uygulamasının avro kurunun değişim hızı üzerinde etkili olduğu ve avronun değişim hızının uygulama döneminde diğer dönemlere nazaran düşük kaldığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak KKM uygulamasının döviz kurlarındaki volatilitenin azaltılmasında etkili olurken, değişim hızları üzerinde sınırlı etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Yazar Katkıları: Bu çalışmada yazarlar eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. Herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Kaynakça

- Bezgin, M. S. ve Karaçayır, E. (2021). Döviz kuru ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkinin NARDL model yaklaşımıyla incelenmesi. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(19), 107-123. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1702725>.
- Ćorić, B. ve Pugh, G. (2010) The Effects of Exchange Rate Variability on International Trade: A Meta-Regression Analysis. *Applied Economics*, 42(20), 2631-2644. <https://doi.org/10.1080/00036840801964500>.
- Crosby, M. (2004). Exchange Rate Volatility and Macroeconomic Performance in Hong Kong. *Review of Development Economics*, 8(4), 606–623. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9361.2004.00256.x>.

- Dornbusch, R. (1986). Exchange Rate Economics. NBER Working Paper Series, No. 2071. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w2071/w2071.pdf.
- Ha, J., Stocker, M.M. ve Yilmazkuday, H. (2020). Inflation and Exchange Rate Pass-Through. Journal of International Money and Finance, 105, 1-21. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2020.102187>.
- International Financial Statistics (IFS). (2023, 02 03). Exchange Rates Selected Indicators. <https://data.imf.org/regular.aspx?key=61545850>.
- Işık, N., Acar M., ve Işık, H. (2004). Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünlük Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(2), 325-340. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/194971>.
- Kandil, M., Berument, H. ve Dincer, N.N. (2007). The Effects of Exchange Rate Fluctuations Oneconomic Activity in Turkey. Journal of Asian Economics, 18, 466-489. <https://doi.org/10.1016/j.asieco.2006.12.015>.
- Kartal, M., Depren, S. K. ve Depren, Ö. (2018). Türkiye’de Döviz Kurlarını Etkileyen Makroekonomik Göstergelerin Belirlenmesi: MARS Yöntemi İle Bir İnceleme. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(1), 209-229. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/578206>.
- Kilicaslan, Z. (2018). Determinants of Exchange Rate Volatility: Empirical Evidence For Turkey. Journal of Economics Finance and Accounting, 5(2), 204-213. <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2018.825>.
- Makhdom, M. A. (2021). Makroekonomik Göstergeler ile Döviz Kuru Arasındaki İlişkinin Analizi: (2005:01-2019:10) Türkiye Uygulaması. İşletme Araştırmaları Dergisi, 13(1), 772-789.
- Mayfield, E.S. ve Murphy, R.G. (1992). Interest rate paritiy and the exchange risk premium. Evidence from panel data. Economics Letters 40, 319-324. [https://doi.org/10.1016/0165-1765\(92\)90012-N](https://doi.org/10.1016/0165-1765(92)90012-N).
- Morina, F., Hysa, E., Ergün, U., Panait, M. ve Voice, M.C. (2020). The Effect of Exchange Rate Volatility on Economic Growth: Case of the CEE Countries. Journal of Risk Financial Management, 13(177), 1-13. <https://doi.org/10.3390/jrfm13080177>.
- Özer, M., Grubišić, Z. ve Küçüksakarya, S. (2023). Effects of Exchange Rate, Output Gap, and Output Gap Volatility on Inflation Volatility in Turkey. Journal of Central Banking Theory and Practice, 1,5-26. DOI:10.2478/jcbtp-2023-0001.
- Pearce, D.K. (1983). Alternative Views Of Exchange-Rate Determination. Economic Review, 68, 16-30. <https://www.kansascityfed.org/documents/1538/1983-Alternative%20Views%20of%20Exchange-Rate%20Determination.pdf>.
- Perron, P. (1997). Further Evidence on Breaking Trend Functions in Macroeconomic Variables. Journal of Econometrics 80, 355-385. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(97\)00049-3](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(97)00049-3).
- Sertkaya, B. ve Songur, D.Y. (2023). Döviz Kuru İstikrarsızlığının Kaynakları: Türkiye İçin Zamanla Değişen Nedensellik Yaklaşımı. Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1),76-94. <https://doi.org/10.47525/ulasbid.1225843>.
- Şahin, D. (2018). Türkiye’de Döviz Kuru ve Enflasyon Arasındaki Nedensellik İlişkinin Analizi. Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 2(22), 391-408. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/628230>.
- Şengün, G. ve Amanov, A. (2019). Determinants of Nominal Exchange Rate. İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi, 6(1), 31-42. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/631504>.
- Şit, M. ve Karadağ, H. (2019). Döviz Kurunu Belirleyen Ekonomik Faktörler: Türkiye Ekonomisi İçin ARDL Sınır Testi Uygulaması. International Journal of Economic & Administrative Studies, (23). 151-168. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.476930>.
- TCMB. (2021). Türk Lirası Mevduat ve Katılma Hesaplarına Dönüşümün Desteklenmesi Hakkında Tebliğ. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/12/20211221M1-1.htm>
- TCMB. (2023, 02 03). Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket>
- Turna, Y. ve Özcan, A. (2021). The Relationship Between Foreign Exchange Rate, Interest Rate and Inflation in Turkey: ARDL Approach. Journal of Ekonomi, 3(1), 19-23. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1158260>.

Wimanda, R.E. (2014). Threshold Effects of Exchange Rate Depreciation and Money Growth On Inflation. *Journal of Economic Studies*, 41(2), 196-215. <https://doi.org/10.1108/JES-02-2012-0011>.

Yilmazkuday, H. (2022). Drivers of Turkish inflation. *Quarterly Review of Economics and Finance* 84, 315–323. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2022.03.005>.

Yurdakul, F. (2000). Yapısal Kırımların Varlığı Durumunda Geliştirilen Birim-Kök Testleri. *G.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 2, 21-34. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/287954>.

Yurdakul, F. (2016). Döviz Kuru Modellemesi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Döviz Kurunun Belirleyicileri*, Ed. Yurdakul, F., Ankara, Gazi Kitabevi, 1-50.

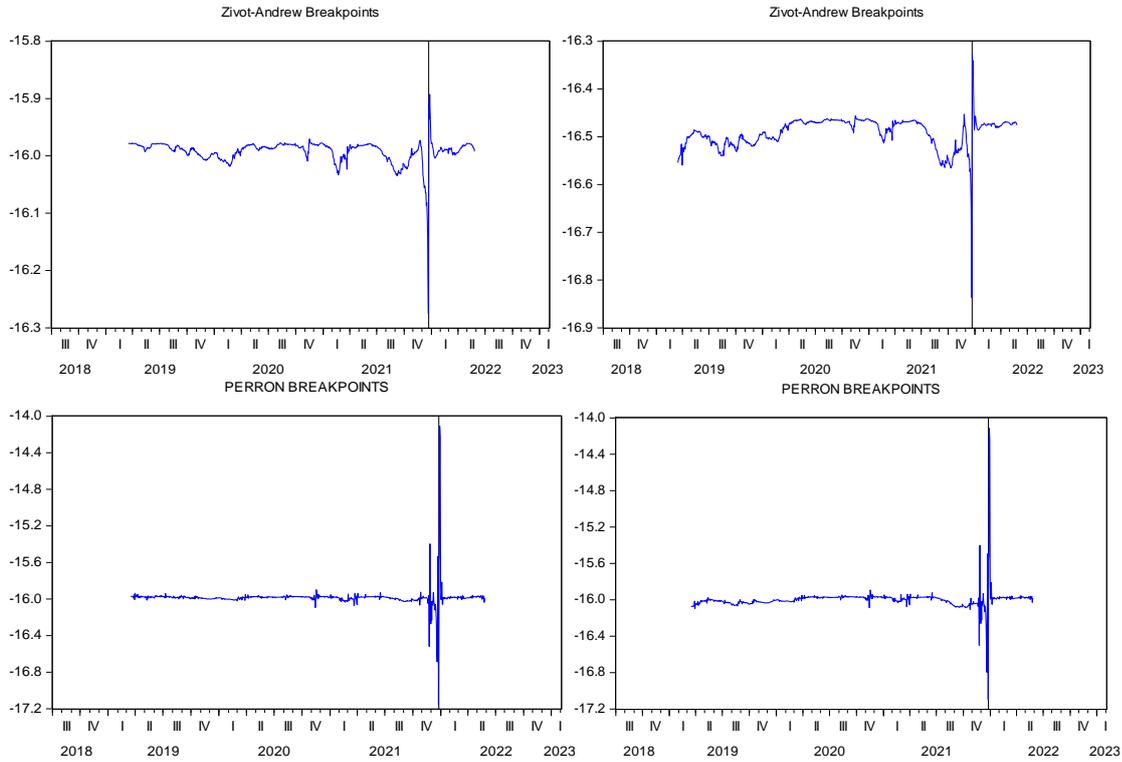
Zivot, E., ve Andrews, D. (1992). Further Evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis. *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251-270. <https://doi.org/10.2307/1391541>.

EKLER

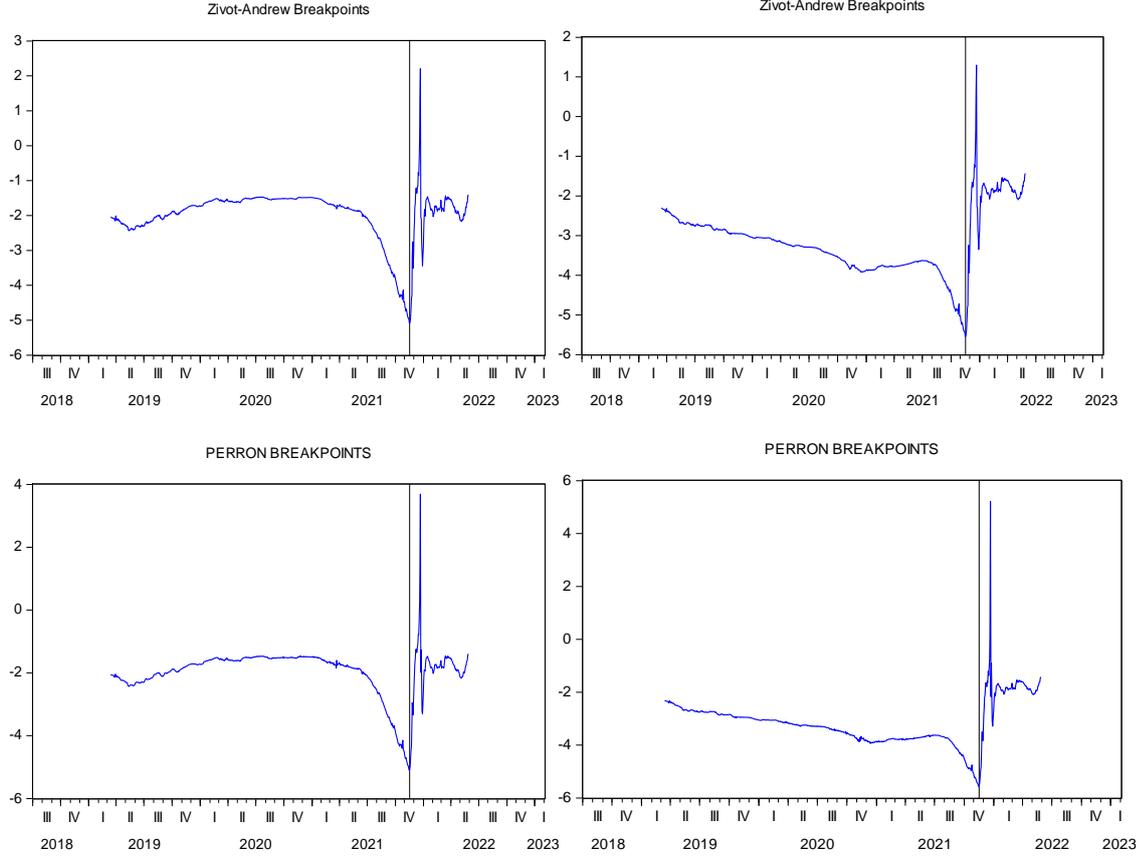
EK 1: Avro Kur Değişimi Zivot-Andrews ve Perron Birim Kök Testi Grafikleri

(Sabit)

(Sabit ve Trend)

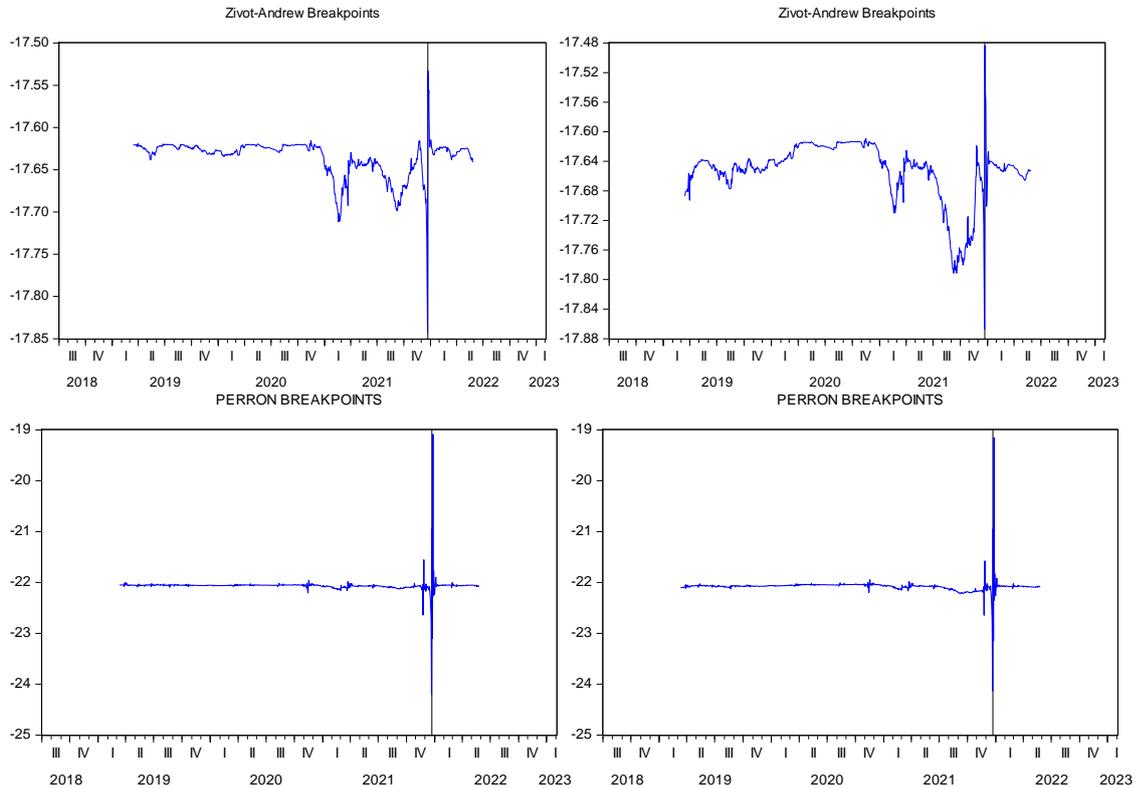
EK 2: Avro Kur Zivot-Andrews ve Perron Birim Kök Testi Grafikleri (Sabit)

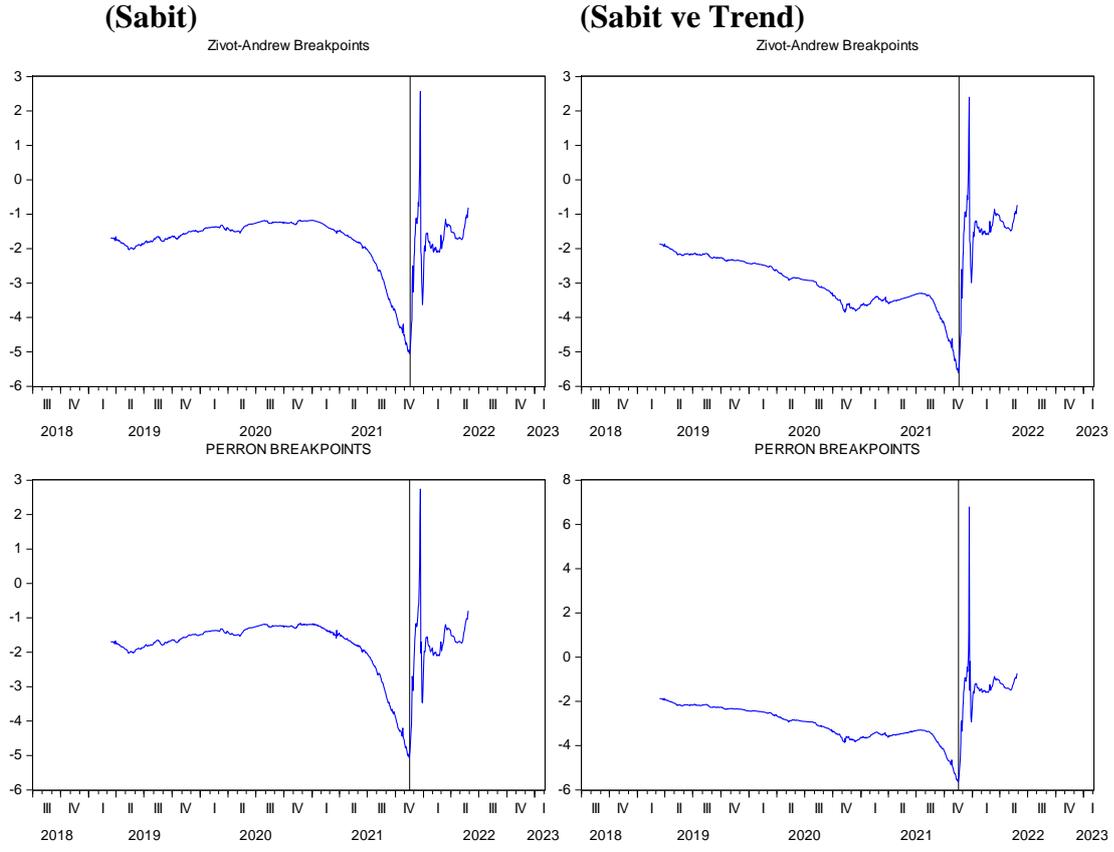
EK 3: ABD Doları Kur Değişimi Birim Kök Testi Grafikleri

(Sabit)

(Sabit ve Trend)

EK 4: Dolar Kuru Birim Kök Testi Grafikleri

Erzurum'daki Pansiyonlu Liselerde Barınan Öğrencilerin Akademik ve Sosyal Yaşamlarına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma

Mehmet Ali YARIM*
Seda ABAY YARIM**

Öz

Bu araştırmanın amacı, ortaöğretim kurumlarının pansiyonlarında kalan öğrencilerin akademik ve sosyal yaşamlarının incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, çalışma nitel araştırma yöntemlerinden Fenomoloji (olgubilim) desenine dayalı olarak tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 öğretim yılında Erzurum'da biri il merkezinde (Aziziye), biri ilçe merkezinde (Pasinler) iki pansiyonlu ortaöğretim kurumunda öğrenim görmekte olan 38 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada veriler görüşme yöntemi ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçlara göre ortaöğretim pansiyonları akademik açıdan uygun çalışma ortamı sağlamaktadır. Ayrıca Etüt saatlerinin yeterli olması, çalışmaya teşvik ve bilgi paylaşımı gibi etkenler sayesinde pansiyonlar öğrencilere olumlu katkılar sağlamaktadır. Fakat bu pansiyonlarda, öğrenciler aile özlemi yaşamaktadır. Pansiyonlardaki aşırı kısıtlanma, katı kurallar, olumsuz belletmen tutumu, yetersiz beslenme ve hijyen koşulları pansiyonların olumsuz yönleri olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca sosyal ve kültürel olanakların azlığı pansiyonlardaki yaşamın olumsuz yanlarından. Araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu tercih hakları olsa evde kalmayı istemektedirler. Bunun yanı sıra öğrenciler büyük oranda diğer öğrenci ve çalışanların pansiyonda kalan öğrencilere ilişkin yanlış ve olumsuz algıya sahip olduklarını düşünmektedir.

Anahtar kelimeler: Okul Pansiyonu, Pansiyonda Akademik Yaşam, Pansiyonda Sosyal Yaşam, Pansiyonlu Okul, Ortaöğretim

A Phenomenological Study Regarding the Academic and Social Life of the Students Accommodating in High Schools Dormitories: The Case of Erzurum

Abstract

The purpose of this research is to examine the implications for the academic and social lives of students staying in hostels of secondary education institutions. For this purpose, the study was designed based on the Phenomenology pattern, which is one of the qualitative research methods. The study group of the research consists of 38 high school students studying in a secondary education institution with two hostels, one in the city center (Aziziye) and the other in the district center (Pasinler) in the 2021-2022 academic year. The data in the research were obtained by interview method. The obtained data were analyzed by content analysis method. According to the results of the research, secondary education hostels provide an academically appropriate working environment. In addition, hostels provide positive contributions to students thanks to factors such as sufficient study hours, encouragement to work and information sharing. But in these hostels, students are longing for family. Excessive restrictions in hostels, strict rules, negative staff attitude, inadequate nutrition and hygiene conditions stand out as the negative aspects of hostels. In addition, the lack of social and cultural opportunities is one of the negative aspects of life in hostels. The majority of the students participating in the research would like to stay at home if they had the right to choose. In addition, students think that other students and employees have a wrong and negative perception about the students staying in the hostel.

Keywords: School Boarding, Life in Hostelhouse, Secondary Education Institution, Hostel

* Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, karazeybekli@hotmail.com, 0000-0002-8168-8526

** Milli Eğitim Bakanlığı, sedayarim2535@gmail.com

(Makale Türü: Araştırma makalesi)

• **Etik Kurul Beyanı:** Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurul Başkanlığı'ndan (31.08.2021 tarih ve 2021/173 karar numaralı) etik kurul onayı alınmıştır.

Giriş

Eğitim ülkelerin geleceğe dair yaptıkları en doğru yatırımlardan biridir. Toplumların yaşamı, huzuru, güven algısı, kalkınması ve diğer uluslarla rekabet edebilmesi ancak eğitimin kalitesinin artırılması ve her bireyinin kaliteli bir eğitim almasıyla mümkündür. Bunun yanında eğitim temel bir insan hakkıdır ve insanoğlunun doğasının bir gereğidir. Fakat günümüzde çeşitli sebeplerden dolayı toplum içindeki bazı kesimler insanın en temel hakkı olan bu eğitime ulaşamamaktadır. Bugün dünya üzerinde milyonlarca çocuk okula gitmiyor ve ondan daha fazla genç ve yetişkin eğitim hakkından mahrum kalmaktadır (right to education, 2021). 1948'de imzalanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde "Herkes eğitim hakkına sahiptir; eğitim, en azından ilk ve temel düzeyde ücretsiz olacaktır; ilköğretim zorunludur; ortaöğretim, teknik ve mesleki eğitim ve liyakat temelinde yükseköğrenim, herkes için eşit olarak erişilebilir olacaktır" maddesiyle kişinin eğitim hakkı garanti altına alınmıştır (United Nations, 2021). Türkiye'nin sosyo-ekonomik imkânları ile coğrafi ve nüfus değişkenleri nedeniyle birçok genç bu hakka ulaşmakta zorluk çekmektedir. Bu duruma köylerin konumu, dağlık bölge ile dağınık ve küçük yerleşim birimlerinin çokluğu sebep olmaktadır. Ayrıca ulaşım yetersizliği gibi etkenlerin yanında sosyal ve kültürel yapıda etkili olmaktadır (Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı [EARGED], 2005). Bu bireylerin eğitim haklarını kullanabilmesi için pansiyonlu okullar devreye girmektedir.

Pansiyonlar, öğrencilerin evlerinden uzakta resmi eğitim için kaldıkları bir yer olmakla birlikte sadece ikamet yeri ile sınırlı değildir. Pansiyon insani bir yaşam laboratuvarıdır. Bu nedenle pansiyon sadece yaşamak için bir yer değil, bir yaşam ve öğrenme alanıdır (Ajmal ve İftikar, 2020). Pansiyon yaşamının öğrencilerin yaşam örüntüsü üzerine benzersiz bir etkiye sahip olduğu yaygın bir görüştür. Pansiyonlar öğrencilerin sosyal yaşam ve davranış yapıları üzerinde farklılaşma yaşadıkları yerlerdir. Yatılı veya pansiyonlu bir yaşam çok kültürlü, çok renkli, insanı tanıma ve ayakta kalabilme imkanı sunan yaşam alanlarıdır (Khozaei, vd., 2010; Shah, 2010).

Koronavirüs pandemisi, okulun neredeyse her yönünü aynı anda alt üst etti. Bu etki sadece sınıflardan bilgisayar ekranlarına geçişle sınırlı değildi. Eğitim, katılım, test etme, finansman, teknolojinin rolü ve hepsini bir arada tutan insan bağlantıları hakkındaki temel fikirleri derinden etkiledi (George vd., 2021). Uzun bir uzaktan eğitim sürecinden sonra pansiyonlara dönen öğrencilerin düşünce, istek ve ihtiyaçları da değişmiştir. Böylesi bir süreçten sonra pansiyonda kalan

öğrencilerin durumlarına ilişkin verilerin tespit edilmesi eğitim kalitesinin artırılması bakımından önem arz etmektedir. Bu araştırma sayesinde pansiyonda kalan öğrencilerin akademik ve sosyal yaşamlarına ilişkin çıkarım ve sorunlarını tespit etmek bu fırsatı iyi değerlendirmeye yardımcı olacaktır. Bu öğrencilerin kişisel gelişimin en kritik dönemlerinden biri olan ergenlik dönemlerinde olduğu düşünüldüğünde daha dengeli, sağlıklı ve bilinçli yurttaşlar yetiştirme adına bu araştırma sonuçlarından çıkacak sonuçlar ışığında daha sistemli ve sorunları gidermeye dönük adımlar atılabilir. Bu bağlamda bu çalışmanın problem cümlesi: Ortaöğretim kurumları pansiyonlarında kalan öğrencilerin akademik, sosyal yaşantıları nasıl etkilenmektedir? Sorusuyla belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı ortaöğretim kurumlarının pansiyonlarında kalan öğrencilerin pansiyon yaşamlarının akademik ve sosyal yaşam yönünden incelenmesidir.

Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1- Pansiyonda kalmanın öğrencilerin akademik yaşantılarını nasıl etkiler?
- 2- Pansiyonda kalmanın öğrencilerin sosyal yaşantılarını nasıl etkiler?
- 3- Öğrencilerin yaşam alanı tercihleri ve bu tercihlerin sebepleri nelerdir?
- 4- Okul pansiyonunda kalan öğrencilere akran ve öğretmenlerin bakış açısı nasıldır?

Teorik Çerçeve

Okul Pansiyonlarında Yaşam

Yaşadıkları çevrede çeşitli nedenlerle eğitim imkânına ulaşamayan öğrenciler için il ve ilçe merkezlerinde pansiyonlu okullar oluşturulmuştur. Özellikle liseye giriş sınavı ile birlikte iyi bir lise tercihinde bulunan öğrencilerin bir kısmı evinden uzak liseleri tercih edebilmektedir. Bu noktada pansiyonlu okullar bireylerin eğitim haklarına ulaşabilmeleri ve aynı zamanda iyi bir eğitim alabilme bağlamında çok önemli bir işlev görmektedir. Pansiyonlu okullar; Milli Eğitim Bakanlığı'na belirlenen hedefler doğrultusunda öğrencilerin yatılı olarak ücretsiz ve burslu olarak eğitim gördükleri resmî okullardır. Bu öğrencilerin pansiyonda kalabilmesi maddi imkânlardan yoksun ve başarılı olmalarına bağlıdır. Bu pansiyonlu yatılı okullarda okuyan ilköğretim ve orta öğretim öğrencilerine barınma, beslenme ve yatma imkânları sunulup eğitimlerine devam etmeleri sağlanır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2014). Okul pansiyonları hem dezavantajlı bölgelerdeki okul eksikliği durumlarında, hem merkezi sınav sonuçlarına dayalı yerleştirmelerde eğitime erişimin en önemli araçlarından biridir. Bu yönüyle pansiyonlu okullar çeşitli imkânsızlıkları dengeleyerek eğitimde fırsat eşitliğini sağlama misyonunu taşımaktadır (Demirel, 2014). Pansiyonu bulunan

okullar, özellikle kız öğrencilerin durumlarının iyileştirilmesinde, eğitim sürecine dâhil olma ve eğitimde hayatlarında başarı sağlamalarında bütüncü ve tamamlayıcı bir yaklaşımdır. Pansiyonlu okullar sayesinde bir toplumun dezavantajlı ve yoksul kesimine ulaşılmış olur. Bu bağlamda hem sosyal adalete katkı sağlanmış hem de kamu hizmetlerinin ihtiyaçlı bireylere ulaştırılması sağlanmış olur (EARGED, 2005).Yapılan çalışmalarda pansiyonlardaki yaşamın olumlu yanları olduğu gibi bir çok olumsuz yanlarında mevcuttur (Özdemir ve Orhan, 2020; Ünal ve Üreyen, 2019; Uysal, 2016).

Olumlu Yanlar

Pansiyonlarda yaşamın bir takım olumlu yönleri olduğu gibi çeşitli olumsuz yönleri ve sorunları da vardır. Okul pansiyonları öğrencilere barınma, uygun ders çalışma ortamı, sosyalleşme, boş zamanları değerlendirme noktasında avantajlar sunmaktadır. Ders çalışma, sınavlara hazırlanma, sosyal ihtiyaçları karşılama, aile ortamı oluşturma, hayata hazırlama ve hayatı öğretme ve disiplin sağlama gibi işlevleri vardır (Gündoğdu, 2014; Uysal, 2016). Disiplinli bir yaşam sunma, kendine güvenmeyi öğretme, çalışmak için iyi ortamlar sağlama, çalışma gurupları oluşturma, fitness salonları, oyun alanları ve kütüphane imkanları, kendi kültürleri dışındaki kültürleri öğrenme fırsatı verme, ortak yaşam kültürü oluşturma, tıbbi imkanlara erişim, bilgi paylaşımı, empati duygusunu artırma, dünya vatandaşları olmaya hazırlama pansiyon yaşamının bazı katkıları olarak sayılabilir (Goenka World School, 2021; Reuben, 2019).

Olumsuz Yanlar

Pansiyon yaşamının birtakım olumsuzlukları vardır. Pansiyonlarındaki kısıtlanma, sıkı nöbet uygulamaları, ısınma problemleri, kötü sağlık ve hijyen koşulları, kültürel ve sosyal yaşam eksikliği, kötü alışkanlık edinme, banyo imkânları ve konfor sıkıntıları gibi akut problemler öğrencilerin yurttan kalma memnuniyetini ve ders başarılarını düşürmektedir (Ganina vd., 2018, Reuben, 2019). Pansiyonda öğrenciler günlük zamanlarının çoğunu pansiyonda geçirmektedirler. Aileden ayrı kalınan bu zamanlarda pansiyon yaşamının kalitesinin arttırabilmesi ve yuva sıcaklığının yaşatılması için pansiyon yönetimine ve belletmenlere büyük görev düşmektedir (Sarıduman ve Kılıçoğlu, 2018). Pansiyonda kalmanın aile özlemi dışında beraberinde getirdiği birçok problem ve sıkıntı mevcuttur. Bu sorunlar beslenme koşulları, sosyalleşme sorunları, maddi imkânsızlıklar, şiddet, akran çatışması, öğretmen ve belletmenlerin bu okullarda görev yapmak istememesi, pansiyonlarda okul öğrencisi olmayanların kalması gibi sorunlardır (Arı, 2000; Acar, 2008; Bostan, 2005; Çokamay vd., 2014; EARGED, 2005; Karataş ve Atıcı, 2014; Özdemir ve Orhan, 2020; Saracaloğlu ve Bedir, 2021; Şenol ve Yıldız, 2009; Ünal ve Üreyen, 2019). Ayrıca pansiyonlarda farklı belletmen ve öğretmenler nedeniyle uygulama birliğinin olmaması, aşçılık konusunda kalifiye personel olmaması, etüt

odalarındaki donanım eksikliği, güvenlik eksilikleri, çarşı izinlerinin azlığı gibi sorunlar öğrencilerin yaşayış ve başarılarını etkilemektedir (Tekirdağ Milli Eğitim Müdürlüğü, 2019).

Türkiye’de Pansiyonlu Okullarda Yaşam

MEB verilerine göre Türkiye’de 3065 pansiyonlu okul bulunmaktadır ve bu okullarda toplam 328 141 öğrenci kalmaktadır (MEB, 2021). Bu kadar yoğun bir öğrenci kitlesinin kaldığı pansiyonlarda akademik ve sosyal yaşamın incelenip, buralarda neler yaşandığı, sorun ve eksiklerin tespit edilmesi, milli eğitimin kalitesi ve işlevi açısından son derece önem arz etmektedir. Pansiyonlu okullarda yapılacak bu araştırma ve tespitler aynı zamanda toplum huzuru, sağlığı ve kalkınması için de oldukça önemlidir. Çünkü pansiyonlar sadece eğitim için kalınan yerler değildir. Buralar iyi insan, iyi yurttaş, sağlıklı ve bilinçli vatandaş, kalifiye ve çağın yetilerine sahip bireyler yetiştirmeye yönelik yöneticilere ve topluma fırsatlar sunan yerlerdir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Ortaöğretim pansiyonlarında kalan öğrencilerin akademik ve sosyal yaşamlarına ilişkin görüşlerini incelemeyi amaçlayan bu çalışma nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji (olgubilim) desenindedir. Nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji farkında olduğumuz fakat daha ayrıntılı bilgiye sahip olmak istediğimiz olguları incelemek için kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Çalışma Grubu

Araştırmada katılımcıların seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemleri tercih edilmiştir. Kolay ulaşılabilir amaçlı örnekleme de araştırılmak istenen olguya uygun ve nitel araştırma da en çok tercih edilen örnekleme yöntemlerinden biridir. (Patton, 2005; Creswell, 2013). Araştırmanın çalışma grubunu 2021-2022 öğretim yılında Erzurum’da biri il merkezinde biri ilçe merkezinde olmak üzere pansiyona sahip yatılı ortaöğretim okullarında öğrenim görmekte olan 38 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1’de verilmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Demografik Özellikler	N	
Cinsiyet	Kadın	27
	Erkek	11
	Toplam	38
Seviyesi	12.sınıf	23
	11.sınıf	8
	10.sınıf	4
	9.sınıf	3
	Toplam	38
Ailenin Yaşadığı Yer	İlçe	7
	Kasaba	3
	Köy	28
	Toplam	38
Kendisi Hariç Kardeş Durumu	2 ve daha az	3
	3	5
	4	6
	5	11
	6 ve üstü	13
	Toplam	38

Tabloya göre, kadın katılımcıların (27) sayısı erkek katılımcılardan (11) fazladır. Katılımcıların büyük çoğunluğu (23) 12. sınıf öğrencisidir. Katılımcılardan 8'i 11. sınıf, 4'ü 10. sınıf, 3'ü 9. sınıftır. Araştırmaya katılan öğrencilerin aileleri genelde köyde (28) yaşamaktadır. Öğrencilerden 7'sinin ailesi ilçede, 3 tanesinin ise ailesi kasabada yaşamaktadır. Katılımcı öğrencilerin büyük çoğunluğu çok kalabalık ailelerde yaşamaktadır ve kardeş sayıları oldukça fazladır. Öğrencilerden 13'ü altı ve daha fazla sayıda, 11'i beş, 6'sı dört, 5'i ise üç kardeştir. Katılımcılardan sadece 3 tanesi (%7.8) iki ve daha az sayıda kardeşe sahip olduğunu belirtmiştir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmaya katılan öğrencilerden veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile elde edilmiştir. Görüşme formları, kavrama ilişkin alan yazın taraması yapıp Erzurum özelinde çevresel şartlar göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Daha sonra bu formlar eğitim bilimleri alanında uzman iki öğretim üyesine gönderilmiş ve onayları alınmıştır. Görüşme formu ilk olarak Görüşme formunun ön uygulaması pansiyonda barınan iki öğrenciye uygulanmış ve sorunların açık ve uygulanabilir olduğu görülmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi ile incelenmiştir. Bu analiz elde edilen verilerin önce kodlanması daha sonra ise oluşturulan kodların kategorilere ayrılıp temalandırılması süreçlerine

dayanır (Ekiz, 2015; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada da içerik analizi süreçleri takip edilip önce veriler öncelikli kodlanmış, kodlanan verilere kategorilere ayrılmış ve daha sonra birbiri ile ilişkili kodlar aynı temalar altında birleştirilmiştir.

Araştırmanın Güvenirlik ve Geçerliliğine İlişkin Bilgiler

Bir nitel araştırmada inanılrlığın sağlanmasına ilişkin birçok yöntem vardır. Bu yöntemlerden bazıları araştırmaya katılanların teyidinin alınması, uzun süreli iletişim ve uzman incelemesi gibi yöntemleridir (Holloway ve Wheeler, 1996). Bu araştırmanın inanılrlığı için bulgular, yorum ve sonuçlar katılımcılarla paylaşılmış ve katılımcıların onayları alınmıştır. Ayrıca katılımcılardan elde edilen doğrudan alıntılmalara yer verilmesi geçerliliğe katkı sağlaması amacıyla yapılmıştır. Araştırma örneklemini ayrıntılı bir şekilde tanımlanması yoluyla ve bütün aşamaların açık, net ve anlaşılır şekilde açıklanarak araştırmanın aktarılabilirliğinin artırılması sağlanmıştır. Yine araştırmanın aktarılabilirliğinin artırılması için katılımcılarla görüşmelerden önce güven oluşturmaya ve bilgilendirmeye yönelik iletişim kurulmuştur (Lincoln ve Guba, 1986). Görüşmeler için katılımcıların onamı alınmıştır ve araştırma gönüllülük esasına dayalı olarak yapılmıştır. Katılımcılar verilerin sadece bilimsel amaçla kullanılacağı, kişisel bilgilerinin gizli tutulacağı konusunda bilgilendirilmiştir.

Bir nitel araştırmada güvenirliliğin göstergelerinden bir de verilere ilişkin kodlamalar arasındaki tutarlılıktır (Creswell, 2016). Miles ve Huberman'ın (1994) önerdiği (Güvenirlik Uzlaşma Oranı [GUO]= Görüş birliği / Görüş birliği + Görüş ayrılığı) formül kullanılarak bu çalışmanın güvenirliliğini ilişkin çıkarımlarda bulunulmuştur. Araştırmada elde edilen verilerden oluşturulan temalar ve 51 kod eğitim bilimleri alanından iki uzmanla paylaşılmış ve gelen dönütlere göre uzlaşma oranının %74 (74= 38 kod/ 38 kod + 13 kod) olduğu görülmüştür. Nitel bir çalışma için uzlaşma oranının %70'in üzerinde olması güvenirliliğinin olduğunun bir göstergesidir (Miles ve Huberman, 1994). Bu sonuca göre çalışmanın yeterli düzeyde güvenirliliği sağladığı görülmektedir. Ayrıca araştırma için Atatürk Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurul Başkanlığı'ndan (31.08.2021 tarih ve 2021/173 karar numaralı) etik kurul onayı alınmıştır.

Sınırlılıklar

Bu araştırma Erzurum ilinde biri il merkezinde diğeri ilçe merkezinde olmak üzere iki pansiyonlu ortaöğretim kurumunda öğrenim gören öğrencilerden elde edilen verilerle sınırlıdır. Araştırmanın bir başka sınırlılığı da çalışmanın araştırma gurubunun gönüllü katılımcıların oluşturmasıdır.

Bulgular

Araştırmadan elde edilen verilerden; akademik yaşantı, sosyal yaşantı, yaşam alanı tercihi ve arkadaş ve öğretmen bakışı temaları olmak üzere dört tema oluşturulmuştur. Akademik yaşantı temasında 11 kod, sosyal yaşantı temasında 22 kod, yaşam alanı tercihi temasında 14 kod, arkadaş ve öğretmen bakışı temasında ise sekiz kod oluşturulmuştur. Bu tema ve kodlara yönelik detaylı bulgular aşağıdaki tablolarda sunulmuştur.

Pansiyonlardaki Akademik Yaşantı

Araştırmada, “Pansiyonda kalmanın öğrencilerin akademik yaşantıları üzerinde etkileri var mıdır, varsa bunlar nelerdir?” şeklinde düzenlenen ilk alt probleme ilişkin bulgular aşağıdadır.

Tablo 2. Öğrencilerin akademik yaşantılarına ilişkin çıkarımlar

Tema	Kod	f
Akademik Yaşantı	Uygun çalışma ortamı	32
	Bilgi paylaşımı	15
	Başarı ve gelişim	11
	Olumlu enerji	8
	Etüt ve telafi imkânı	17
	Düzenli ve disiplinli çalışma	16
	Ders ve sınav stresiyle baş etme	9
	Ders çalışma sorumluluğu	3
	Ders baskısı	6
	Olumsuz görevli tutumu	12
	Derste başarısızlık	5

Ortaöğretim kurumlarındaki pansiyonlarda kalan öğrencilerin yaşamlarına ilişkin çıkarımlardan 4 tema ve 59 kod oluşturulmuştur. Akademik yaşantı boyutundaki 134 ifade 11 kod altında toplanmıştır. Bu 11 koddan 8'i olumlu 3'ü olumsuzdur. Bu temada en çok tekrar edilen kod uygun çalışma ortamıdır (32). Pansiyonda kalan öğrenciler uygun fiziki bir çalışma yerinin olması, çalışmaya zaman ayırabilme, belli çalışma saati motivasyonunun olması ve akran etkisi gibi nedenlerden dolayı pansiyondaki çalışma ortamlarının uygun olduğunu değerlendirmektedir. Daha sonra en çok tekrar edilen ifade düzenli ve disiplinli çalışma (16)'dır. Düzenli ve disiplinli bir çalışma sürecinin olması da öğrenciler açısından pansiyonun sağladığı avantaj olarak düşünülmektedir. Bu temada oluşturulan diğer olumlu kodlar; bilgi paylaşımı (15), başarı ve gelişim (11), olumlu enerji (8), etüt ve telafi imkânı (17), ders ve sınav stresiyle baş etme (9), ders çalışma sorumluluğu (3)'dur. Olumsuz kodlar ise ders baskısı (6), olumsuz görevli tutumu (12), derste başarısızlık (5)'tir. Görüşme yapılan öğrencilerin pansiyonda akademik yaşantıya ilişkin ifadelerinden bazıları aşağıdadır.

“Rahat çalışma ortamı ve gün içerisindeki etkinlik ve etüt düzeni olumlu yönde etkiliyor.” (Ö2)

“Pansiyonda kalmış olmam derslerimi olumlu etkiliyor. Çünkü 6 kardeşiz bir evde toplam 8 kişi yaşıyoruz ister istemez evde gürültü ve ses oluyor ama pansiyonda böyle bir durum yok. Gayet sessiz ve çalışmak isteyenler için çok verimli bir ortam, bu durum da derslerimizi olumlu etkiliyor.” (Ö3)

“Pansiyundayken ders çalışmam geliyor. Çünkü evdeki ortamla yurttaki ortam arasında çok fark var. Evdeyken gürültü var ama burada yok. Artı çözemediğin soruları arkadaşlarına danışabiliyorsun.” (Ö13)

“Yurtta daha çok çalıştığım için Tabii ki derslerim ve başarılarım daha büyük oluyor bu güzel bir avantaj bence.” (Ö5)

“Pansiyonda kalmam dersler açısından iyi oluyor, hem daha fazla ders çalışıyorum hem de anlamadığım bir konuyu arkadaşlarımdan hemen öğrenebilirim. Yani derslerimi bu iyi etkiliyor.” (Ö33)

“Etüt saatleri, düzenli çalışma ve ortamı çok iyi.” (Ö19)

“Belletmenler sürekli baskı yapıyor. Sürekli ders çalışmamız gerekiyor.” (Ö11)

Pansiyonlardaki Sosyal Yaşantı

Araştırmada, “Pansiyonda kalmanın öğrencilerin sosyal yaşantıları üzerinde ne gibi etkileri vardır?” şeklinde düzenlenen ikinci alt probleme ilişkin bulgular aşağıdadır.

Tablo 3. Öğrencilerin sosyal yaşantılarına ilişkin çıkarımlar

Tema	Kod	f
Sosyal Yaşantı	İyi ilişkiler kurma	21
	İnsan tanıma	17
	Hoş vakit geçirme	10
	Sosyal yaşam zenginliği	8
	Yardımlaşma ve paylaşım	15
	Hayat tecrübesi ve deneyim	20
	Zorluklarla baş etme	14
	Hakkını arama	8
	Kendi kendine yetebilme	11
	İlişkilerde özgüven	9
	Bir ortama ait olma	5
	Düzen ve disiplin	5
	Belletmen tutumu	17
	İnternetsizlik ve telefonsuzluk	18
	Dışarı çıkamama	24
	Agresiflik	8
	Aile ve arkadaş hasreti	31
	Sosyalleşmemek	8
	Sürekli denetim ve kısıtlanma	23
	Yalnızlık	14
İçe dönüklük	6	
İstenmeyen yemek	11	

Sosyal yaşantı temasındaki 301 ifade 22 kod altında toplanmıştır. Bu 22 koddan 12'si olumlu 10'u ise olumsuzdur. Bu temadaki 301 ifadeden 160 ifade olumsuz 141 ifade olumludur. Bu temada en çok tekrar edilen kod aile ve arkadaş hasreti (31)'dir. Öğrenciler pansiyonda kaldıkları süre içerisinde yüksek düzeyde bir aile özlemi yaşamaktadır. Öğrencilerin ifadelerine göre pansiyonların, gençlerin özellikle ergenlik dönemlerini yaşadıkları bu dönem de aile desteğinin eksiliği yaşamalarına engel olamamaktadır. Daha sonra en çok tekrar edilen ifadeler sürekli denetim ve kısıtlanma (23) ile iyi ilişkiler kurma (21)'dir. Öğrenciler pansiyonlarda bir yandan sürekli gözetim altında tutulma, katı kuralların olması gibi nedenlerden dolayı pansiyonlarda kısıtlanma hissi yaşarlarken diğer yandan aynı çatı altında paylaşımdan dolayı akranları ile iyi ilişkiler kurmaktadır. Bu temada oluşturulan diğer kodlar ise; ilişkilerde özgüven (9), insan tanıma (17), hoş vakit geçirme (14), sosyal yaşam zenginliği (8), yardımlaşma ve paylaşım (19), hayat tecrübesi ve deneyim (20), zorluklarla baş etme (14), hakkını arama (8), kendi kendine yetebilme (11), ilişkilerde özgüven (9), bir ortama ait olma (7), düzen ve disiplin (5), belletmen tutumu (17), internetsizlik ve telefonsuzluk (12), serbestçe dışarı çıkamama (19), agresiflik (8), aile ve arkadaş hasreti (31), sosyalleşmemek (8), sürekli denetim ve kısıtlanma(23), yalnızlık (14), içedönüklük(6), istenmeyen yemek (11)'tir. Görüşme yapılan öğrencilerin pansiyonda sosyal yaşantıya ilişkin ifadelerinden bazıları aşağıdadır.

“Aslında arkadaş ortamı için mükemmel bir fırsat çünkü paylaşmanın ve yardımlaşmanın ne kadar önemli olduğunu öğretir ama bir yandan da insanı kısıtladı için biraz özgürlükten feragat etmeniz gerekiyor.” (Ö5)

“Sosyal yaşantımı kötü etkiliyor Çünkü dışarı çıkamıyoruz ve telefonumuz toplanıyor sosyalleşme aracımız pek yok o yüzden.” (Ö9)

“Ailemizden mecburen uzak kalıyoruz eski arkadaşlarımızla falan aranızdaki Bağlar kopuyor evde olmuş olsam daha sık dışarı çıkıp sosyalleşebilirim ama pansiyonda bu durum pek mümkün olmuyor.” (Ö23)

“Pansiyonda kaldığım için insanlarla daha yakın bağ kuruyor ve insanları tanıyabiliyorum. Bu sosyal yaşantımda benim daha rahat olmamı sağlıyor ama pansiyon beni agresif bir insan yapıyor Pansiyon beni Asosyal bir birey yapıyor.” (Ö35)

“Pansiyonda kalmam dersler açısından iyi oluyor, hem daha fazla ders çalışıyorum hem de anlamadığım bir konuyu arkadaşlarımdan hemen öğrenebilirim. Yani derslerimi bu iyi etkiliyor.” (Ö33)

“Daha farklı insanlar görerek farklı bilgiler farklı bakış açıları edindim. İnsanın bazen istemese de kendisiyle çok zıt karakterli insanlarla nasıl sıkıntı çıkarmadan yaşayabileceğini öğrendi, haksızlığa uğradığında ki davranışlarını nasıl daha etkili ve yararlı olduğunu öğrendim. Aileden uzak ilk başta çok zor olsa da tek başına bu yaşta sorunlarla nasıl başa çıkabileceğini

öğrendim, sorumluluk yüklenmeyi öğrendim, başka yerlerde tek başıma kaldım da nasıl kendimi yöneteceğim öğrendim. Çok yoruldum yıprandım ama yorgunluğunu da belli bir süre sonra olgunluğa dönüştüğünü öğrendim.” (Ö19)

“Psikolojik olarak kötü etkiliyor. Aileden uzak sıkı kurallara tabii kalmak bizi yıpratıyor. Fakat bunun yanı sıra olgunlaşıyoruz. Kendi başımıza ailemiz olmadan ayaklarımızın üstünde durmamız güzel bir temel oluşturuyor.” (Ö21)

Yaşam Alanı Tercihleri

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan Öğrencilerin bir tercih şansları olsaydı hangi yaşam ortamını, denen tercih ederlerdi?” sorusuna ilişkin verilere göre şekil 1’de de görüldüğü gibi 38 katılımcıdan 29’ u evi 9’u ise pansiyonda kalmayı tercih ettiğini ifade etmişlerdir. Pansiyonda kalmayı tercih eden 9 öğrencinin tamamı ilçedeki pansiyonda kalan öğrencilerdir. Bu da ilçedeki pansiyonda kalan öğrencilerin ev ortamlarının çok daha olumsuz, akademik ve sosyal yönden öğrencileri tatmin etmediğini göstermektedir.

Tablo 4. Öğrencilerin yaşam alanı tercihlerine ilişkin çıkarımlar

Tema	Kod	f
Yaşam Alanı Tercihi (Evi tercih edenlerin pansiyonlara ilişkin görüşleri)	Zorunlu çalışma saati	19
	Sürü gibi hissetme	7
	Sıkı denetim	34
	Özel hayatın olmaması	26
	Psikolojik rahatsızlık	12
	Tutsak hissetme	13
	Aşırı kuralcılık	20
	Güvensizlik	18
	Sıcak aile ortamı eksikliği	33
	Konforsuzluk	19
Yaşam Alanı Tercihi (Pansiyonu tercih edenlerin pansiyonlara ilişkin görüşleri)	İyi yaşam alanı	9
	Güzel vakit geçirme	6
	Rahat çalışma ortamı	8
	Rahatlık	7

Bu temadaki 231 ifade 14 kod altında toplanmıştır. Bu 14 koddan 10’u olumsuz 4’ü ise olumludur. Bu temadaki 231 ifadeden ise 194 ifade olumsuz 37 ifade olumludur. Bu temada en sık tekrar edilen olumsuz kodlar, sıkı denetim (34) ve sıcak aile ortamı eksikliği (33) dür. Pansiyonda kalan öğrencileri pansiyondaki sıkı denetim ve kuralların kıskacında ailelerinden uzakta yaşamının verdiği zorluklar nedeniyle bir tercih şansları olsa evde kalmayı tercih edecekleri düşüncesindedirler. Bu temadaki diğer kodlar; zorunlu çalışma saati (19), sürü gibi hissetme (7), özel hayatın olmaması

Mehmet Ali YARIM, Seda ABAY YARIM
Erzurum'daki Pansiyonlu Liselerde Barınan Öğrencilerin Akademik ve Sosyal Yaşamlarına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma .

---

(26), psikolojik rahatsızlık (12), tutsak hissetme (13), aşırı kuralcılık (20), güvensizlik (18), konforsuzluk (19), iyi yaşam alanı (9), güzel vakit geçirme (6), rahat çalışma ortamı (8), rahatlık (7)'tir. Bu ifadeler öğrencilerin genelde pansiyonda ruhsal yönden kendilerini iyi hissetmediklerini göstermektedir. Fakat bunun yanında bazı öğrencilere göre ise pansiyonlar iyi ve güzel vakit geçirebilecekleri fiziksel olarak olumlu yerlerdir. Bu yönüyle özellikle sosyo-ekonomik seviyesi çok kötü olan yerleşim yerlerinden gelen öğrenciler için pansiyonlar bir imkân sunmaktadır. Görüşme yapılan öğrencilerin yaşam alanı tercihine ilişkin ifadelerinden bazıları aşağıdadır.

“Evi tercih ederdim Çünkü burada bize çok fazla baskı yapıyor Biz çalışmamız gerektiğini farkındayız ve çalışıyoruz ama sürekli bize tembel muamelesi yapıyor Kendime olan güvenim kırıldı.” (Ö1)

“Eğer tercih yapma şansım olsaydı eğitimime evde devam etmek isterdim. Çünkü küçük yaşta geldik yurda ve sanırım yorulduk. Buradaki sıkı kurallar nedeniyle hiçbir şekilde ev kadar rahat olamıyoruz.” (Ö8)

“Evi tercih ederdim çünkü ev ortamı gibisi yoktur. Kendini evde güvende hissediyorsun. Burada ev kadar rahat değilsin, evde haksızlığa uğramıyorsun, manevi olarak ev daha iyi. Bir kere annenin küçük bir dokunuşu bir sözü bile burada çok büyük dert olarak algıladığımız şeylerin dermanı olabiliyor. Sabah onları görmek sohbet etmek bile yetiyor, evde sevgiden uzak kalmıyorsun.” (Ö13)

“Evimde devam etmek isterdim. Çünkü evimde istediğim gibi çalışabiliyorum, istediğim zaman çalışabiliyorum. Topluluk halinde sıkı kurallara uymamız gerekmiyor, pansiyonda kalırken bir birey gibi değil de bir sürünün üyesiymiş gibi hissediyorum. Bazı belletmenler telefonlara o kadar bakıyor ve hatta bazılarının kapı dinlemelerini bile şahit oluyorum, bu durum kendimi bir insan gibi hissetmememi sağlıyor.” (Ö25)

“Evimde çünkü ne karışan var ne de sıkı kurallar. Evde ailenin sıcaklığını alıyorsun.” (Ö19)

“Pansiyonda tekrar kalırdım çünkü iyi ve güzel bir yer. Çalışma ortamı var.” (Ö37)

“Yurtta kalırım, burada rahat bir çalışma ortamı var, evim çok kalabalık ve kötü.” (Ö28)

Pansiyonda Kalan Öğrencilere Çevrenin Bakışı

Araştırmada “Pansiyonda kalan öğrencilere göre okul pansiyonunda kalan öğrencilere akran ve öğretmenlerin bakış açısı nasıldır?” şeklinde düzenlenen son alt probleme ilişkin bulgular aşağıdadır.

Tablo 5. Arkadaş ve öğretmen bakışına ilişkin çıkarımlar

Tema	Kod	f
Çevrenin Bakış Açısı	Acıma	19
	Üzüntü	14
	Doğal karşılama	15
	Duyarsızlık	9
	Minnet altında bırakma	12
	Yanlış algı	7
	Aşağılanma	8
	Diğer öğrencilerin Özenmesi	5

Çevresel bakış açısı temasındaki 89 ifade 8 kod altında toplanmıştır. Bu 8 koddan 6'si olumsuz 2'i ise olumludur. Bu temadaki 89 ifadeden ise 69 ifade olumsuz 20 ifade olumludur. Bu temada en sık tekrar edilen kodlar acıma (19)'dır. Pansiyonda kalan öğrenciler çevrelerindeki diğer öğrenci okul çalışanlarının kendilerine evlerinden ayrı yaşadıkları için acıdıkları şeklinde bir düşünceye sahiptirler. Bu temada oluşturulan diğer kodlar ise üzüntü (14), doğal karşılama (15), duyarsızlık (9), minnet altında bırakma (12), yanlış algı (7), aşağılanma (8), diğer öğrencilerin özenmesi (5)'dir. Öğrenciler genel anlamda pansiyonda kalan öğrencilere çevrenin olumsuz ve duygusal bir bakış açısının olduğunu düşünmektedirler. Öğrenci ifadelerine göre pansiyonda kalan bu öğrenciler bu durumdan çok da memnun değillerdir. Katılımcı öğrencilerden bazılarının ifadeleri aşağıdadır.

“Öğretmenlerimiz bizi nankör olarak görüyor bir de şunu söylüyorlar devlet sana bakıyor daha ne istiyorsun. Arkadaşlarım da eminim benim gibi değerlendiriyordur.” (Ö10)

“Kimi zaman eksiklik olarak görüyorlar, ailemizin kötü olduğundan veya evden kaçıp buraya rahat yaşamaya geldiğimizi düşünüyorlar. Kimi zaman yurttan olduğumuz için daha çok sorunlu olacağımızı daha çok yük taşıyacağımız gerektiğini düşünüyorlar, çoğu zaman bizim hiçbir zaman düşüncelerimiz ve ne hissettiklerimizi önemsenmiyorlar. Bize acıyorlar.” (Ö18)

“Normal karşılıyorlar Çünkü günümüzdeki öğrenci pansiyonda kalıyor ve Bu çok doğal bir şey.” (Ö24)

“Pansiyonda kaldığımız için arkadaşlarımız ve öğretmenlerimizin bazılarının bize üzüldüğünü hatta bazen acıdığını bile düşünüyorum.” (Ö25)

“Evimde çünkü ne karışan var ne de sıkı kurallar. Evde ailenin sıcaklığını alıyorsun.” (Ö27)

“Bu konuda çoğu kişi üzüyor.” (Ö3)

“Hiç kimse yadırgamıyor hatta bazıları keşke sizin gibi yurttan rahat kalsak diyor.” (Ö31)

Tartışma

Ortaöğretim pansiyonlarında kalan öğrencilerin akademik ve sosyal yaşamlarına ilişkin çıkarımları incelemeyi amaçlayan bu çalışmanın sonuçlarına göre; pansiyonda kalmanın bir takım

Mehmet Ali YARIM, Seda ABAY YARIM
Erzurum'daki Pansiyonlu Liselerde Barınan Öğrencilerin Akademik ve Sosyal Yaşamlarına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma .

---

olumlu ve faydalı yönleri olduğu gibi, bazı olumsuz yönleri de vardır. Ayrıca pansiyonlarda kolaylıkla kontrol edilebilecek bir takım sorun ve problemler vardır. Araştırmada “Pansiyonda kalmanın öğrencilerin akademik yaşantılarına etkileri nasıldır?” şeklinde düzenlenen ilk araştırma sorusu kapsamındaki sonuçlara göre pansiyonlu okullar öğrencilerin akademik yaşantısını olumlu yönde etkileyip geliştirmektedir. Bu sonuçta ortaöğretim kurumu pansiyonlarında kalmanın uygun çalışma ortamı, düzenli ve disiplinli çalışma bilgi paylaşımı, başarı ve gelişim, olumlu enerji, etüt ve telafi imkânı, ders ve sınav stresiyle baş etme, ders çalışma sorumluluğu gibi olumlu yönleri etkili olmaktadır. Öğrenciler evlerinde kaldıkları sürece bu avantajlara sahip olmamaktadırlar. Bu durumun sebepleri ise kalabalık aile yapısı, yetersiz ev koşulları, evdeyken gündelik işlerde çalışma, materyal, doküman ve teknolojiye ulaşmada yaşadıkları sıkıntılarıdır. Çalışma sonuçlarına göre pansiyonda kalmanın akademik yaşantı üzerindeki olumsuz etkileri ise ders baskısı, olumsuz öğretmen tutumu, derste başarısızlık düşüncesidir. Bu sonuçlar bağlamında düşünüldüğünde, bu pansiyonların akademik yönden kurulma misyonlarını sağladıkları söylenebilir. Özdemir ve Orhan (2020) Erzurum ili Yakutiye ilçesindeki pansiyonlarda yaptığı çalışmada da çalışma ve etüt imkânları ve bunların başarıya olan etkisinin olumlu olduğu şeklinde sonuçlara ulaşmışlardır. Ünal ve Üreyen (2019), ortaöğretim pansiyonları üzerine yaptıkları araştırmada bu çalışmanın aksine bu pansiyonlarda etüt ve çalışma imkân ve alanlarının yetersiz olduğunu bulgulamışlardır. Uysal (2016) da yaptığı çalışmada okul pansiyonlarındaki etüt ve çalışma salonlarının eksikliğine vurgu yapmıştır. Alan yazında bu konuda daha önce yapılan araştırmalar pansiyonların çalışma ortamlarının yeterli olmadığı ve öğrencinin akademik yaşantısına çok katkısı olmadığı şeklindedir. Bu sonuçlar Erzurum örneğinde yapılan çalışmayla birlikte değerlendirildiğinde Erzurum'daki pansiyonların akademik misyonunu yerine getirdiği ve daha önceki çalışmalardan bu yana geçen sürede özellikle pandemi sürecindeki eksikliklerin giderilmesine yönelik pansiyonlardaki etüt ve çalışma ortamlarının iyileştirildiği şeklinde yorumlanabilir.

Araştırmada “Pansiyonda kalmanın öğrencilerin sosyal yaşantılarına etkisi nasıldır?” şeklinde düzenlenen ikinci araştırma sonucu bağlamında ulaşılan sonuçlar değerlendirildiğinde oldukça olumsuz bir durum söz konusudur. Araştırmada pansiyonda kalıyor olmanın doğurduğu en büyük sorunun aile ve arkadaş özlemi olduğu dikkat çekmektedir. Bu sonuç pansiyonların sosyal destek sağlama açısından bu yönden oldukça eksik olduğunu göstermektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal ve psikolojik desteğe en çok ihtiyaç duyulan ergenlik çağı çocukları olduğu düşünüldüğünde bu sorun acilen çözülmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir öğrenci akademik olarak ne kadar iyi koşullara sahip olursa olsun aile ve arkadaş çevresinin eksikliğini hissediyorsa eğitimsel anlamda başarı ve gelişme yetersiz kalacaktır (Dam, 2008; Yarım

ve Bedirhanoglu, 2021). Ergenlik gelişim ve çevreye uyum noktasında bünyede birçok değişikliğin olduğu, stres yüklü, psikolojik yardıma oldukça fazla gereksinim duyulan bir dönemdir. Bu dönemde ergen çevresinde bir yardım arayışındadır ve sevgi ve şefkat beklemektedir (Lee, 1999; Rickwood vd., 2005'den akt. Savi Çakar ve Kılınç, 2020). Pansiyonlarda kalan öğrencilerin aile özlemi bu anlamda değerlendirilip ruhsal ve psikolojik açıdan destek olunmalıdır. Özdemir ve Orhan'ın (2020) Yakutiye ilçesi örnekleminde yaptığı çalışmada da benzer şekilde pansiyon öğrencilerini sosyal yönden en çok etkileyen sorunun aile özlemi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmanın aksine alan yazındaki diğer çalışmalarda (Çetin ve Aydın, 2019; Sarıduman ve Kılıçoğlu, 2018; Uysal, 2016; Ünal ve Üreyen, 2019) aile özlemi pansiyonlardaki en önemli sorun olarak bulgulanmaması Erzurum'daki pansiyonlarda bu konuda bir sorun olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu çalışmalardan Sarıduman ve Kılıçoğlu (2018), Ünal ve Üreyen (2019) ile Çetin ve Aydın (2019) yaptıkları çalışmalarda verileri pansiyonlarda kalan öğrencilerden değil de öğretmen ve belletmenlerden elde etmeleri öğrencilerin yaşadıkları ruhsal ve psikolojik süreçleri anlamada yetersiz kaldığı şeklinde yorumlanabilir. Özellikle insan yaşamının derinden etkilendiği ve değiştiği pandemi sürecinden sonra bu öğrencilerin aile özlemi yaşaması da pandeminin öğrencilerin ruhsal ve duygusal yaşamını da etkilediği bağlamında düşünülebilir. Araştırmaya katılan öğrencilerin çalışan ve belletmen tutum ve davranışlarına ilişkin olumsuz ifadeleri pansiyon çalışan ve belletmenlerinin bu durumun bir nedeni olabileceğini göstermektedir. Bu anlamda pansiyon çalışan ve belletmenlerinin pedagojik bir gözle değerlendirilmesi faydalar sağlayacaktır.

Pansiyonlardaki diğer bir sorun ise aşırı denetim ve kısıtlanmadır. Araştırmaya katılan öğrencilerden "attığımız çöpler bile didik didik aranıyor" ifadesi pansiyonlardaki disiplin ve düzen anlayışının yönetimsel anlamda yanlış anlaşıldığını göstermektedir. Çalışmaya göre pansiyonlarda kalmanın diğer olumsuz yönleri olumsuz belletmen tutumu, internete erişim imkanının olmaması ve telefon kullanımının kısıtlanması ya da yasaklanması, serbestçe dışarı çıkamama, agresiflik hali, sosyalleşememek, yalnızlık hissi, içedönüklük hali, yemek ve beslenme sorunlarıdır. Alan yazında bu sonuçlara benzer şekilde aşırı disiplin, fiziki koşulların yetersizliği, beslenme sorunları, hijyen sorunları, sosyal faaliyet eksikliği gibi sorunlar pansiyonların bu anlamda öğrencilerin huzurlu ve rahat şekilde yaşamlarını devam ettirebilecekleri yerler haline gelemediğini göstermektedir (Ajmal ve Amine 2020; Çetin ve Aydın, 2019; Uysal 2016). Çalışma sonuçlarına göre pansiyonda kalmanın olumsuz yönleri olduğu gibi olumlu yönleri de vardır. Bunlar; iyi ilişkiler kurma, ilişkilerde özgüven, insan tanıma, hoş vakit geçirme, sosyal ve kültürel yaşam zenginliği, yardımlaşma ve paylaşım, hayat tecrübesi ve deneyim, zorluklarla baş etme, hakkını arama, kendi kendine yetebilme, bir ortama ait olma, düzen ve disiplindir. Özdemir ve Orhan (2020) da bu sonuçlara paralel bir şekilde pansiyonda

Mehmet Ali YARIM, Seda ABAY YARIM
Erzurum'daki Pansiyonlu Liselerde Barınan Öğrencilerin Akademik ve Sosyal Yaşamlarına İlişkin Fenomenolojik Bir Çalışma .

---

kalmanın; insanı tanıma, kendi ayakları üzerinde durmayı öğrenme gibi kişisel gelişim anlamında katkılarının oldukça fazla olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuçlar pansiyonların bir yandan öğrencilerin eğitim hayatlarını sürdürebilmelerine olanak sağlarken diğer yandan kişisel olarak gelişmeye, büyümeye, kişisel farkındalığın artmasına olanak sağladığı şeklinde yorumlanabilir.

Pansiyonda kalmanın sosyal açıdan olumsuz yönlerine bakıldığında sorunların çözülemeyecek sorunlar olmadığı tam tersine kontrol edilebilir değişkenler olduğu görülmektedir. Pansiyonlardaki aşırı kısıtlamanın gözden geçirilmesi, belletmenlerin bu konuda eğitim alması, pansiyonların güvenlik ve kaynak açısından iyileştirilmesi, yaşlarına uygun aktivite ve eğlence imkanlarının sağlanması, öğrencilerin ruhsal ve psikolojik yönden destek alması gibi kolayca alınacak önlemlerle bu sorunların çoğu en aza indirilip, pansiyonlar sosyal yönden de cazip hale getirilebilir. Burada belki de kontrolü en zor değişken aile özlemidir. Bunun için de pansiyonların biraz daha ranza sisteminde değil de Anadolu evleri şeklinde iç tasarımlarının yapılması, pansiyon çalışanlarının (aşçı, görevli, belletmen) sevgi ve şefkat sahibi bireylerden seçilmesi, öğrencilerin aileleriyle daha sık görüştürülmesi, gönüllü sosyal ve toplumsal hizmet görevleri yoluyla öğrencilerin başkalarına sevgi şefkat göstererek kendi içlerindeki bu boşluğun giderilmesi bu sorunun aşılmasında çözüm yolları olabilir.

Araştırmanın “Öğrencilerin yaşam alanı tercihleri ve bu tercihlerin sebepleri nelerdir?” şeklinde düzenlenen için araştırma sorusu bağlamında ulaşılan sonuçlara göre öğrencilerin büyük çoğunluğu evlerinde kalmayı pansiyonda kalmaya tercih etmektedir. Bunun sebebi olarak da aile özlemine ve pansiyondaki aşırı baskıcı ve kısıtlayıcı uygulamaları görmekteyler. Uysal'ın (2016) yapmış olduğu çalışmada bu sonucu destekler nitelikte pansiyonlardaki öğrencilerin yarısından fazlasının ev ortamını aradığı ve tercih imkânları olsa evde kalmayı tercih edeceklerini vurgulamaktadır. Bu sonuç da ne kadar akademik yönden imkân sağlayıp başarılı olsa da öğrenciyi sosyal yönden tatmin edip psikolojisine ve ruhuna dokunmadığı müddetçe pansiyonların tam anlamıyla bir yaşam alanı haline gelemediklerini göstermektedir. Çalışmanın ilgi çekici sonuçlarından biri de pansiyonda kalmayı evde kalmaya tercih eden öğrencilerin tamamının ilçe merkezindeki pansiyonlu okulda öğrenim görmesidir. Bu sonuç da ilçe merkezindeki pansiyonlu okulda öğrenim gören öğrencilerinin akademik gelişim için uygun niteliklere sahip olmadığı, yeterli sosyal destek sistemlerini sunmadığı şeklinde yorumlanabilir. Bu da sadece eğitimsel anlamda değil toplumsal ve siyasi açıdan da hala çözülmesi gereken birçok sorun olduğunu göstermektedir. Öğrenci ifadelerinden (pansiyonu tercih ederim, çünkü burada koşullar çok iyi ve kendime ait bir yatağım var) yaşam kalitesi anlamında oldukça olumsuz şartlarda yaşayan bireylerin varlığı anlaşılmaktadır.

Sonuçlar

Bu çalışmanın sonuçlarına göre; pansiyonda kalmanın bir takım olumlu ve faydalı yönleri olduğu gibi, bazı olumsuz yönleri de vardır. Ortaöğretim kurumu pansiyonlarında kalmanın uygun çalışma ortamı, düzenli ve disiplinli çalışma bilgi paylaşımı, başarı ve gelişim, olumlu enerji, etüt ve telafi imkânı, ders ve sınav stresiyle baş etme, ders çalışma sorumluluğu gibi olumlu yönleri vardır. Çalışma sonuçlarına göre pansiyonda kalmanın akademik yaşantı üzerindeki olumsuz etkileri ise ders baskısı, olumsuz öğretmen tutumu, derste başarısızlık düşüncesidir.

Araştırmada ulaşılan bir diğer sonuç pansiyonda kalıyor olmanın doğurduğu en büyük sorunun aile ve arkadaş özlemi olduğudur. Araştırma sonuçlarına göre Pansiyonlardaki denetim ve kısıtlanma öğrenciler açısından önemli bir sorundur. Ayrıca pansiyonlarda belletmen tutumu, internete erişim imkanının olmaması ve telefon kullanımının kısıtlanması ya da yasaklanması, serbestçe dışarı çıkamama, agresiflik hali, sosyalleşememek, yalnızlık hissi, içedönüklük hali, yemek ve beslenme gibi sorunlar mevcuttur. Araştırma sonuçlarına göre ulaşılan göre öğrencilerin büyük çoğunluğu evlerinde kalmayı pansiyonda kalmaya tercih etmektedir.

Araştırmada ulaşılan bir diğer sonuç da pansiyonda kalan öğrencilere yönelik çevrede yanlış ve olumsuz bir bakış açısı olduğudur. Pansiyonda kalan öğrencilerin çevresi pansiyonda kalan öğrencilere acıma, hallerine üzülme, duyarsızlık, minnet altında bırakma, aşağılama gibi yanlış ve olumsuz algılar içerisinde olduklarını düşündürmektedir.

Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu çalışma pansiyonda kalan öğrencilerin akademik ve sosyal yaşantı çıktıları ile sınırlıdır. Bu bağlamda araştırmacılara farklı illerde ve farklı okul türü ve düzeyinde çalışmalar yapılması önerilmektedir. Öğrencilerin sosyal ve akademik yaşantılarının yanında ruhsal ve psikolojik süreçlerinin de incelenmesi bu konuda çalışma yapacak araştırmacılara yeni paradigmlar sağlayabilir. Ayrıca bundan sonra yapılacak çalışmalarda okul çalışanları, diğer öğrenciler ve özellikle öğrenci ailelerinin de çalışma gurubuna dâhil edilmesi sayesinde pansiyonlu okullardaki yaşam ve sorunlara ilişkin daha kapsayıcı veriler sağlanabilir. Pansiyonlarda kalan öğrencilere ilişkin çevredeki yanlış algılar öğrencileri olumsuz etkilemektedir. Bu yanlış algının kırılması için pansiyonda kalan öğrencilerin durum ve pozisyonlarının çevreye uygun bir dille anlatılması, öğrenciler arasında iletişimin artırılması yöntemiyle kaynaşmanın sağlanması ve yanlış algıların giderilmesi gerekmektedir. Misafir öğrenci yöntemiyle pansiyonda kalan öğrencilerin gönüllü velilerin evlerinde birkaç gün konuk edilmesi de bu anlamda yanlış algı ve düşüncelerin giderilmesi noktasında katkı sağlayabilir.

Yazar Katkıları: Bu çalışmada yazarlar eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır. Herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Kaynakça

- Acar, H. (2008). *Samsun YİBO öğrencilerinin spor yapma alışkanlıkları ve şiddete uğrama durumlarının değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Ajmal, A. & İftikhar, A. (2020). A qualitative study investigating the impact of hostel life. *International Journal of Emergency Mental Health and Human Resilience*, 17(2), 511-515. <https://www.researchgate.net/publication/277014334>
- Arı, A. (2000). *İlköğretim uygulamalarının değerlendirilmesi, normal, taşınmalı ve yatılı ilköğretim okullarının karşılaştırılması* [Yüksek Lisans Tezi]. Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Bostan, F. (2005). *Yatılı ilköğretim bölge okullarında toplam kalite yönetimi uygulamasının değerlendirilmesi (Tunceli ve Elazığ illerinde bir araştırma)* [Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Boydak-Özan, M., Sağlam, H. & Karaca, M. (2012). Yatılı ilköğretim bölge okullarında pansiyon yönetimde karşılaşılan sorunlar (Malatya - Diyarbakır İli örneği) . *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 126-138. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/firatsbed/issue/45179/56566>
- Çetin, A. & Aydın, S. (2019). Liselerin pansiyonunda nöbetçi öğretmen olmak: sorunlar ve çözüm önerileri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(3), 1797-1825. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gefad/issue/50907/597374>
- Çokamay, G., Çavdar, D. & Çok, F. (2014). Yatılı ilköğretim bölge okulu (yibo) öğrencilerinin gelişim gereksinimleri ve yaşam koşulları: Öğretmen görüşlerine dayalı bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47(1), 19-42. DOI: 10.1501/Egifak_0000001315
- Dam, H. (2008). Öğrencinin okul başarısında aile faktörü. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(14), 75-99.
- Demirel, H. S. (2014). *Gölbaşı ortaöğretim kurumları pansiyonlarında kalan öğrencilerin hizmet kalitesi algı düzeyleri* [Yüksek Lisans Tezi]. Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (EARGED). *Okul pansiyonlarının etkililiğinin değerlendirilmesi (Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğüne Bağlı Okullar)*. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Ekiz, D. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, (5. Baskı). Anı Yayıncılık.
- Friesen, N., Henriksson, C. & Saevi, T. (Ed.) (2012). *Hermeneutic phenomenology in education, method and practice*. Sense Publishers.

- Gadamer, H. G. (2003). *Hermeneutik, hermeneutik üzerine yazılar*, (Çev. D.Özlem). İnkılap Yayınları.
- Ganina, O., Fedotova, V. & Bolshakova, N. (2018). *Dynamics of students' opinions concerning problems in the hostel: a sociological analysis*. SHS Web of Conferences 55, 02014 (2018). DOI: [10.1051/shsconf/20185502014](https://doi.org/10.1051/shsconf/20185502014)
- Goenka World School (2021, 12 Kasım). *Advantages of living in a hostel*. <https://gdgws.gdgoenka.com/blog/advantages-of-living-in-a-hostel/>
- Gündoğdu, A. (2014). Suffa'dan Yurt'a öğrenci yatılı hizmetleri. *Eğitime Bakış*, 10(30), 1-2.
- Holloway, I., & Wheeler, S. (1996). *Qualitative research for nurses*. Blackwell Science Ltd.
- Karataş, S. & Atıcı, M. (2014). Sınavla öğrenci alan ortaöğretim okullarının pansiyonunda kalan öğrencilerin pansiyonla ilgili görüşleri. *Mediterranean Journal of Humanities*, 4(2), 167-177. doi: 10.13114/MJH.201428436.
- Kozaei, F., Ayub, N., Hassan, A.S., & Kozaei, Z. (2010). The factors predicting students satisfaction with university hostels, case study, university Sains Malaysia. *Asian Culture and History*, 2(2), 148-158. DOI: 10.5539/ach.v2n2p148
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1986). But is it rigorous? Trustworthiness and authenticity in naturalistic evaluation. *New Directions For Program Evaluation*, 30(1), 73-84.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*.(2nded). Thousand Oaks, CA, Sage.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2014). *Millî Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği* (2014, 26 Temmuz). Resmi Gazete: (Sayı: 29072). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/07/20140726-4.htm>.
- Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2021). *2021 yılı bütçe raporu*. http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_12/30125920_2021_BUTCE_SUN_UYU.pdf.
- Özdemir, T. Y. & Orhan, M. (2020). Ortaöğretim kurumlarının pansiyonlarında kalan öğrencilerin pansiyon hakkındaki görüşleri. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi*, 8 (1), 18-41. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ajeli/issue/55527/668660>
- Right to education, (2021, 15 October). *Understanding education as a right*. <https://www.right-to-education.org/page/understanding-education-right>
- Reuben, T. (2019, 12 February). *Advantages And Disadvantages of staying in school hotels*. <https://www.tammysenglishblog.com/2019/02/advantages-and-disadvantages-of-staying.html> adresinden erişilmiştir
- Saracaloğlu, A. S. & Bedir-Bektaş, S. (2021). Öğretmenlerin lise pansiyonlarına ilişkin görüşleri: problemler ve çözüm önerileri. *Millî Eğitim Dergisi*, 50(230), 385-408. DOI: 10.37669/milliegitim.701690
- Sarıduman, S. & Kılıçoğlu, G. (2018). Yatılı Ortaöğretim Okullarının Pansiyonlarında Yaşanan Sorunlara İlişkin Yöneticilerin Görüşlerinin İncelenmesi: Nitel bir

- araştırma. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 1045-1063. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/kefad/issue/59094/85055>
- Savi Çakar, F. & Kılınç, Y. D. D. M. (2020). Ergenlerin psikolojik yardım ihtiyaçlarının incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 54, 488-508. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/maeuefd/issue/53827/655097>
- Shah, A.I. (2010, 19 February). Ethnographic Report of Medical Colleges of Pakistan. Unpublished thesis. <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/id/eprint/24135>.
- Şenol, D. & Yıldız S. (2009). Yatılı ilköğretim bölge okullarında öğrenci-öğretmen ve aile etkileşimi (Diyarbakır – Erzurum örneği). *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 359-376. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/cusosbil/issue/4381/60114>
- Tekirdağ Millî Eğitim Müdürlüğü (2019, 11 Ocak). *Okul pansiyonları çalıştay raporu*. <http://tekirdag.meb.gov.tr/www/okul-pansiyonlari-calistayi-yapildi/icerik/1980>.
- Uysal, İ. (2016). *Pansiyonlu okullardaki öğrencilerin karşılaştıkları sorunlar ve başarılarına etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
- Ünal, A. & Üreyen, S. (2019). Müdür yardımcılarının gözüyle ortaöğretim öğrenci pansiyonlarında yaşanan sorunlar (Karaman ili örneği). *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (3) , 2308-2335. DOI: 10.33206/mjss.528197.
- Yarım, M. A., & Bedirhanoğlu, I. (2021). Examination of Primary School Students' Exam Success in terms of Controllable Variables by Logistic Regression Analysis. *Mimbar Sekolah Dasar*, 8(3), 233-249. doi:<https://doi.org/10.53400/mimbar-sd.v8i3.37954>.
- Yıldırım A, & Şimşek H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- OECD (2020). *How the Covid-19 pandemic is changing education*. <https://www.oecd.org/education/How-coronavirus-covid-19-pandemic-changing-education-Saudi-Arabia.pdf>
- George, D., Strauss, V., Meckler, L., Heim, J., & Natanson, H. (March 15, 2021). How the pandemic is reshaping education. <https://www.washingtonpost.com/education/2021/03/15/pandemic-school-year-changes/>
- Patton, M. Q. (2005). *Qualitative research*. John Wiley & Sons, Ltd.
- Creswell, J. W. (2013). *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage.

Ortaokul Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan Çevre Konulu Etkinliklerin Sorgulamaya Dayalı Öğrenme Açısından İncelenmesi

Seda ÇAVUŞ GÜNGÖREN*

Belemir AKPINAR**

Öz

Ders kitaplarında yer alan etkinliklerin sorgulamaya dayalı öğretime uygun olmasının, öğrencileri daha etkin hale getirebileceği ve fen bilimleri dersinin amacına daha uygun olacağı düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı da ortaokul fen bilimleri ders kitabındaki çevre konularına ait etkinliklerin sorgulamaya dayalı öğrenme için uygunluğunu incelemektir. Araştırma modeli olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın verilerini 2019-2020 eğitim öğretim yılında MEB fen bilimleri 5, 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarındaki çevre bilimi kazanımlarına göre belirlenen etkinlikler oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Araştırma Sorgulamaya Dayalı Etkinlik Ölçeği (ASDEÖ) kullanılmıştır. Analizler üç ana başlık olan “sorgulamayı başlatma”, “araştırmaya odaklanma” ve “anlamayı paylaşma” altında gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre etkinliklerin “sorgulamaya başlatma” bölümlerinin araştırma sorgulamaya dayalı öğrenme için yeterli olmadığı belirlenmiştir. Fen ve mühendislik uygulamaları etkinliklerinin ASDEÖ de yer alan bölümler açısından ortalamanın üzerinde puan aldıkları ve ideal etkinlik niteliği taşıdıkları gözlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Çevre Konuları, Fen Bilimleri Ders Kitabı, Sorgulamaya Dayalı Öğrenme

Investigation of Environment Topics Activities in Middle School Science Textbooks in Terms of Inquiry-Based Learning

Abstract

It is thought that if the activities in the textbooks are coherent for inquiry-based teaching, it will make the students more active and be ideal for the science course. The purpose of this research is to examine the coherence of activities on environmental issues in the middle school science textbook for inquiry-based learning. The document analysis method, one of the qualitative research methods, was used as a research model. The research data consists of activities determined according to the environmental science goals in the 5th, 6th, 7th, and 8th-grade textbooks of MEB in the 2019-2020 academic year. The Inquiry-Based Activity Scale (IBAS) was used as a data collection tool. The analyzes were carried out under three main headings: “starting the inquiry”, “focusing on the research”, and “sharing the comprehension”. According to the research results the “starting the inquiry” parts of the activities were not sufficient for inquiry-based learning. It was observed that science and engineering applications activities scored above the average in the sections in IBAS and were ideal activities.

Key words: Environment Topics, Science Course Textbook, Inquiry-Based Learning

Geliş/Received: 23. 05. 2022

Kabul/Accepted: 18. 06. 2023

• **Etik Kurul Beyanı:** Bu çalışmada insanlardan veri ve örnek toplamayı gerektiren anket, mülakat, odak grup görüşmesi, gözlem, deney içeren çalışmalar kapsamına girmediğinden, etik kurul onay belgesi gerekmemektedir.

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, scgungoren@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9521-0008

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, belemirozes@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4405-0109

(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Çevre sorunları son dönemde üzerinde en çok durulan konulardan biridir. Bunun nedeni sadece artan küreselleşme ve medya değil, insanların günlük yaşam faaliyetlerinin etkisidir. Her ne kadar öğretim programlarının içerisinde çevre eğitime yer verilse de program tasarımında gerçek hayatta dair problemlerle birleştirilmesi, gelecek nesiller için çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi oldukça önemlidir (Markaki, 2014). Öte yandan sorgulamaya dayalı öğrenme bilimsel okuryazarlığın önemli bir bileşeni olarak birçok ülkenin öğretim programının odağında yer alarak kritik bir öğrenme hedefi haline gelmiştir (Abd-El-Khalick ve Akerson, 2004; American Association for the Advancement of Science [AAAS], 1993; Ma, Wang, Wang, Chen ve Yan, 2019; National Research Council [NRC], 2000, 2013). Bu durum on yıldan fazla bir süredir farklı ülkelerdeki reform belgeleri ve uluslararası bilim değerlendirme çalışmalarında da ifade edilmiştir (NRC, 2000, 2013). Dolayısıyla öğrencilerin ulusal ve uluslararası sınavlarda fen başarılarının artması için etkili bir eğitim programı olmasının yanın da çağdaş öğretim yöntemleri ve materyalleri de kullanılmalıdır (Yılmaz, Gündüz, Çimen ve Karakaya, 2017). Öğretmenlerin sürdürülebilir kalkınma eğitimlerini sorgulamaya dayalı yaklaşımı kullanarak gerçekleştirmeleri, öğretme ve öğrenmede önemli bir yeri vardır (Murphy, Smith, Mallon ve Redman, 2020). Ancak bu öğretim sürecine eşlik eden materyallerin de onunla uyumlu olması gerekir. Çünkü Amerika'da çeşitli kuruluşların ortaklaşa yürütmüş oldukları bir çalışmaya göre çevre öğretim materyalleri olarak en yaygın kullanılan kaynakların sırasıyla ders kitapları, kütüphaneler ve gazeteler olduğu belirlenmiştir (Srbnovski, 2013). Aynı çalışmada 5.-8. sınıf öğretmenlerinin ise en çok güvendiği kaynak ders kitaplarıdır (Srbnovski, 2013). Bu nedenle, ortaokul fen bilimleri ders kitaplarında yer alan etkinliklerin sorgulamaya dayalı öğrenme açısından kalitesinin değerlendirilmesi önemlidir.

Sorgulamaya Dayalı Öğrenme

Bilim okur yazarı bireylerin yetişmesi çağdaş bilim eğitiminin hedefi olurken, bilimin doğasını ve bilimsel süreçleri anlamak için 2013 ve 2018 'Fen Bilimleri' dersi öğretim programında öğretmenlere sorgulamaya dayalı öğrenme yaklaşımını kullanmaları önerilmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2013, 2018). Sorgulamaya dayalı öğrenme, öğrencilerin kendi yaşamlarındaki uygulamalarından ve deneyimlerinden yola çıkarak fikirler önerdikleri, bilimsel kavramlar hakkında anlayış geliştirdikleri ve bilimin doğasını anladıkları bir öğrenme süreci olarak tanımlanır (Bybee 2008; Schwab 1962; Ma ve diğerleri, 2019). Bu öğrenme sürecinde öğrenciler bilimsel bilgileri öğrenir, bilimsel akıl yürütme ve eleştirel düşünme becerileri kazanır (Lederman, Lederman, Bartos, Meyer ve Schwartz, 2014). Bunun yanı sıra bilimsel araştırma süreçlerinde gerekli olan sorgulama, tahmin etme, gözlem yapma, verileri analiz etme, çıkarım yapma ve yorumlama becerilerine de katkı sunar (Lederman ve diğerleri, 2014). Bu becerilerin gelişimi için öğrenme ortamında öğrencilerin aktif olabilecekleri etkinlikler veya bir bilimsel sorgulama uygulamasını modelleyebileceği araştırmalara yönlendirilmesi gerekmektedir

(Fogleman, McNeill ve Krajcik, 2011). Öğrenme ortamında gerçekleştirilen bu yönlendirme öğrencilerin bilimsel sorgulamanın doğasını daha iyi kavramalarını sağlar (Özdemir, Çavuş Güngören ve Yeşildağ-Hasançebi, 2022).

Sorgulamaya dayalı öğrenme yaklaşımına göre hazırlanan etkinlikler, öğrencilerin bilimsel süreç becerilerinin gelişmesine, bilim insanlarına ve bilime bakış açılarına olumlu etki yaratma, fen dersine olumlu tutum geliştirme (Keçeci ve Kırbağ Zengin, 2016) konularında katkı sağlamaktadır (Yaşar ve Duban, 2009). Ayrıca, öğrencilerin öğrenme becerileri (Şenler, 2014) ile kritik düşünme becerilerini (Ku, Ho, Hau ve Lai, 2014) de geliştirir. Sorgulamaya dayalı öğrenme, grupların kendi başlarına deney yaptıkları, keşiflerin bulunduğu, bilginin daha etkileyici ve kalıcı olmasının sağlandığı bir süreçtir (Tatar ve Kuru, 2006). Temel hedefi, çocukluktan yetişkinliğe ilerleyen süreçte bilgiyi araştırarak sorgulayarak öğrenmelerini sağlamaktır (Bayram, 2015). Ancak üç farklı lise türünde öğrenim gören öğrencilerin bilimsel sorgulama hakkındaki görüşlerinin değerlendirildiği bir araştırmada (Leblebicioğlu, Çapkınoğlu, Peten ve Schwartz, 2020), çoğu öğrencinin bilimsel sorgulamanın doğası hakkında karışık veya naif anlayışlara sahip olduğu belirlenmiştir. Fen eğitiminde sorgulamaya dayalı öğretimi etkileyen programın yapısı, öğretmenin pedagojik alan bilgisi gibi birçok faktör olmasına rağmen, bu olumsuz durumun gelişmesinde ders kitaplarının önemli bir rol oynadığı inkar edilemez (Dogan, 2021).

Fen Eğitiminde Ders Kitaplarının Rolü

Ders kitapları ve diğer öğretici materyaller öğrenme-öğretme sürecinde bir öğretim yardımcısıdır (Srbinovski, 2013). Ders kitapları sınıf içinde gerçekleşen öğrenmeler için önemli miktarda bilgiye kaynaklık ederler ve her bir konunun amacı, içeriği ve öğretim metodolojisi ile ilgili olarak öğretim programına uygun olmalıdır (Li, Wang, Shen, Wang, Hu, Chen ve Tian, 2018; Srbinovski, 2013; Sürmeli, Yıldırım ve Şahin, 2009). Bununla birlikte, bazı araştırmalarda ders kitaplarının yüzeysel bir bilim anlayışı sunma eğiliminde olduğu ifade edilmiştir (Li ve diğerleri, 2018).

Ders kitaplarındaki bilimsel araştırma faaliyetleri, öğrencinin bilimsel ve kültürel davranışlarının oluşmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Bu önemli rol nedeniyle, çok sayıda araştırmacı ders kitaplarını çeşitli açılardan değerlendirmiştir (Dogan, 2021; Li ve diğerleri, 2018; Srbinovski, 2013; Vojír ve Rusek, 2019). Li ve diğerleri (2018) bu araştırma sonuçlarının çoğunda fen bilgisi ders kitabındaki sorgulama etkinliklerinin standart cevapları olduğunu ve deneylerin veya etkinliklerin amacının, bilinmeyen keşfetmek yerine öğrencilerin bilgiyi ezberlemelerine olanak sağladığını belirtmiştir. Oysaki bilimsel araştırma sürecinin sorgulama, araştırma tasarımı, iletişim ve iş birliği üzerinde büyük bir etkiye sahiptir (Ma ve Wan, 2017).

Araştırmanın Önemi ve Amacı

Fen eğitimi öğrencilerin edikleri bilimsel ve çevresel bilgileri günlük yaşamda kullanma becerini geliştirmeyi amaçlar (MEB, 2018). Bu tür hedeflere ulaşmak yalnızca bilimsel kavramların

genel bir anlayışını değil, aynı zamanda bilimsel verilerin, delillerin ve iddiaların nasıl üretildiğine dair bir anlayış, yani bilimsel bilginin doğasını (Jordan, Brooks, DeLisi, Gray ve Berkowitz, 2015), bilimsel sorgulamayı anlamayı gerektirir. Araştırmacılar ve eğitimciler sorgulamaya dayalı öğretim programının öğrencilerin araştırma yaparak otomatik olarak bilimsel sorgulamaya yönelik bir anlayış geliştireceklerini varsayarlar (Gao, 2002). Ancak etkili bir fen eğitiminin olabilmesi için sadece sorgulamaya dayalı bir öğretim programına değil aynı zamanda onunla uyumlu ders kitabı içeriklerinin de olması gerekir (Bostan Sarıoğlan, Can ve Gedik, 2016). Araştırmacılar, öğrencilerin sorgulamanın doğası konusunda yeterli düzeyde olmamasının nedenlerinden birini, ders kitaplarında bilimsel sorgulamanın açık tanımlarının düşük düzeyde yer alması olarak ifade etmişlerdir (Gyllenpalm, Rundgren, Lederman ve Lederman, 2022). Oysaki öğrenciler ders kitaplarını bilimsel bilginin kaynağı olarak görmektedir (Yılmaz, Gündüz, Çimen ve Karakaya, 2017).

Fen eğitimi araştırmalarında da ders kitaplarının önemli bir yeri vardır (Vojír ve Rusek, 2019). Ders kitabı analizine odaklanan makalelerin oranı ile konunun araştırmacılar tarafından algılanan önemi, her geçen gün artmaktadır (Vojír ve Rusek, 2019). Öyle ki Ma ve arkadaşları (2019) 1970'lerin başından 2010'lara kadar yapılan araştırmaların, ders kitaplarındaki araştırma sorgulamaya dayalı içeriğin araştırılmasına odaklanmaya artarak devam ettiğini belirtmişlerdir. Ancak araştırmacılar ders kitaplarının içerisinde bulunan etkinliklerin içeriği ve kalitesine yeterince odaklanmamaktadır (Dogan, 2021).

Bilimsel sorgulamanın doğasına göre öğrencilere; bilimsel araştırmaların bir soru ile başladığı ancak mutlaka bir hipotez ile test edilmesi gerekmediği, tek bir bilimsel yöntemin olmadığı, araştırma sürecine belirlenen araştırma sorusunun yönlendirdiği ve süreç boyunca yapılanların sonucu etkilediği, bilim insanları aynı prosedürleri uygulasalar bile aynı sonuçları ulaşamayacakları, sonuçların toplanan veriler ile tutarlı olması gerektiği, veri ve delilin farklı kavramlar olduğu ile bilimsel açıklamaların, toplanan verilerle ve var olan bilgiler (ön bilgiler) ışığında geliştirildiği öğretilmelidir (Lederman ve diğerleri, 2014). Dolayısıyla araştırmanın başlaması, yürütülmesi ve sonuçların paylaşılması sürecinde sorgulama döngüsüne uygun olarak etkinliklerin planlanması, her bir aşamanın uygunluğunun denetlenmesi oldukça önemlidir (Bostan Sarıoğlan ve diğerleri, 2016).

Yaparak yaşayarak öğrenmenin var olduğu çevre eğitiminin önemi son yıllarda giderek artmakta olan çevre sorunları ile birlikte oldukça gündeme gelmeye başlamıştır. Çevre eğitimi ile ilgili geçmişten günümüze çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Aile ortamında başlayan çevre eğitimi örgün eğitimle basım yayın araçlarıyla (broşür, dergi, gazete, kitap vb.), panel, konferanslar ile bilgi sahibi olmakla çevreyi gözlem ve değerlendirmeler ile hayat boyu devam etmektedir (Gezer, Çokadar, Köse ve Bilen, 2006). Fen bilimleri dersi öğretim programı içeriğinde yer alan çevre kazanımları, öğrencilerin çevreye farkındalığı, çevreyi keşfetme, çevre ile ilgili faaliyetlere etkin katılım gösterme, çevre sorunları önleme hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlar (MEB, 2018). 2018 MEB fen bilimleri öğretim programının

temel amacı, doğanın keşfedilmesi, insan-çevre ilişkisinin anlaşılması, sorunlara çözüm önerileri getirmek, çevre, toplum arasındaki karşılıklı etkileşimi fark ettirmek, doğada ve yakın çevresinde meydana gelen olaylara merak uyandırmak olarak yer almaktadır. Ülkemizde araştırma sorgulamaya dayalı öğretimin etkililiğine yönelik artan bulgular ışığında, ders kitaplarının bu öğrenme ortamına sağladığı katkının değerlendirilmesi de gerekmektedir. Dahası ders kitapları çevre bilincine sahip bireylerin yetişmesine de katkı sağladığı bilinmektedir (Erten ve Köseoğlu, 2022). Bu nedenle ders kitaplarının ve öğretim materyallerinin ve kaynaklarının sorgulamaya dayalı öğretimi nasıl ele aldığını, çevre öğretimi ve öğrenimini ne ölçüde kolaylaştırdığını veya engellediğini anlamak çok önemlidir. Bu çalışmada da araştırma sorgulamaya dayalı öğretim özelliklerinin ders kitapları içerisinde nasıl temsil edildiği araştırılmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı; 5., 6., 7. ve 8. sınıf fen bilimleri ders kitaplarında yer alan çevre konulu etkinliklerin sorgulamaya dayalı öğrenme açısından incelenmesidir.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada araştırma deseni olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem, çeşitli belge türlerinin analiz edilmesini içerir (Morgan, 2022). Nitel araştırmacılar, alan araştırmasına daha aktif bir şekilde katılma istekleri nedeniyle dokümanları analiz etmek yerine genellikle mülakatlar gibi diğer yöntemleri kullanmayı tercih ederler (Morgan, 2022). Oysa Patton (2015, s.222) tarihsel yazılardan gerçek zamanlı Twitter gönderilerine kadar her şeyin nitel çalışmalar için materyal olabileceğini ve söz konusu materyallerin analiz edilmesiyle yazarların dünyayı nasıl anladığı ve yorumladığına dair iç görü sağlayan anlamlar ve temalar belirlenebileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda çalışmada 5., 6., 7. ve 8. sınıf fen bilimleri ders kitaplarındaki çevre konulu etkinliklerin fen bilimleri dersi öğretim programının benimsemiş olduğu sorgulamaya dayalı öğretim yaklaşım açısından uygunlukları incelenmiştir. Söz konusu çalışmada anket, mülakat, odak grup görüşmesi, gözlem, deney gibi teknikler kullanılarak veri toplanmasını gerektiren bir içeriğe sahip olmadığı için etik kurul izni alınmamıştır.

Veri Toplama Süreci

Verilerin elde edilmesi için 2019-2020 eğitim öğretim yılı 5., 6., 7. ve 8. sınıf fen bilimleri ders kitabında yer alan ve çevre eğitimi kazanımlarına göre belirlenen ünitelerdeki etkinlikler incelenmiştir. Bu ünitelerin seçilmesinde dört fen bilimleri öğretmeni ve bir fen eğitimi uzmanının görüşlerine başvurulmuştur. Çalışmada ilk olarak kazanımların tespiti yapılmıştır. Daha sonra her bir ders kitabı içerisinde kazanımlarla ilişkili ünitelerin etkinlikleri ele alınmıştır. Buna göre tüm sınıf düzeyindeki ders kitapları içerisinde, kazanım ilişkisi belirlenen toplam 15 ünite 31 etkinlik yazarlar tarafından önce bireysel sonra bir araya gelinerek incelenmiştir. Etkinliklerin çevre kazanımlarıyla ilişkisi Ek 1’de yer alan tabloda sunulmuştur.

Verilerin Analizi

Etkinliklerin değerlendirilmesinde Bostan Sarioğlan, Can ve Gedik (2016) tarafından geliştirilen Araştırma-Sorgulamaya Dayalı Etkinlik Ölçeği (ASDEÖ), ölçek sahiplerinden izin alınarak kullanılmıştır. ASDEÖ içeriğinde araştırma sorgulamaya dayalı öğretimi yansıtan üç başlık (*sorgulamayı başlatma*, *araştırmaya odaklanma* ve *anlamayı paylaşma*) bulunmaktadır. ASDEÖ *sorgulamaya başlatma* (a) başlığında 3, *araştırmaya odaklama* (b) başlığında 6 ve *anlamayı paylaşma* (c) başlığında 3 ölçüt olmak üzere toplam 12 ölçütten oluşmaktadır.

Tablo 1. ASDÖ Ölçütleri

No	Ölçüt	Ölçütler
		<i>Sorgulamayı başlatma</i>
SB1		Ön bilgiler ortaya çıkarılıyor mu?
SB2		Öğrencilerin araştırabilecekleri türde sorular sorulmuş mu?
SB3		Öğrencilerin merak ettikleri ile öğretilmesi planlanan içerik arasında ilişki kurulmuş mu?
		<i>Araştırmaya odaklanma</i>
AO1		Öğrencileri materyallerle etkileşime sevk ediyor mu?
AO2		Öğrencileri gözlem yapmaya sevk ediyor mu?
AO3		Öğrencileri olası açıklamalar yapmaya sevk ediyor mu?
AO4		Öğrencileri tahmin yürütmeye ve bu tahminleri test etmeye sevk ediyor mu?
AO5		Öğrencileri sorulara tekrar döndürmeye ve gözlemler sonucunda açıklamalar getirmeye sevk ediyor mu?
AO6		Öğrencileri düşüncelerini, verilerini ve bulgularını yazma çizme gibi yöntemlerle kaydetmeye ve sunmaya sevk ediyor mu?
		<i>Anlamayı paylaşma</i>
AP1		Öğrencilere yaptıklarını ve düşüncelerini toparlamak ve başkalarıyla nasıl paylaşacağını planlamak için süre verilmiş mi?
AP2		Gruplara birbirlerinin fikirleri ile ilgili yorum yapma ve ek fikirler ortaya sunma şansı verilmiş mi?
AP3		Öğretmene grupların verilerinden ve fikirlerinden yararlanarak ilgili konuyu özetleme bölümü verilmiş mi?

Etkinliklerin ölçekte belirlenen ölçütlere ne derece uygun olduğu: işlem basamakları tam olarak içeriyorsa iki (2), kısmen içeriyorsa bir (1), uygun içerik yoksa sıfır (0) puan verilerek puanlanmıştır. Buna göre bir etkinlik ölçekten en fazla 24 en az 0 puan alabilir. Değerlendirme sonucunda etkinliğin aldığı toplam puan 0-7 arasında ise etkinlik *ASDÖ açısından uygun değil*, 8-15 puan arasında ise *ASDÖ için kısmen uygun* ve 16-24 puan arasında ise etkinlik *ASDÖ açısından uygun* (Kaçar ve Taşkıran, 2020) olduğu yönünde analizi gerçekleştirilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirlik çalışması nitel araştırmaların doğasına uygun kavramlarla (Yıldırım ve Şimşek, 2013) tanımlanmıştır. Buna göre inandırıcılığın sağlanması için, veri toplama sürecinden, verilerin analiz edilmesi ve yorumlanmasına kadar tüm süreçte tutarlı davranılmış,

araştırmacılar veriler ile uzun süreli etkileşim içinde kalmıştır. Araştırmanın aktarılabiliğini sağlamak için araştırmaya ait tüm süreç detaylı bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır. Tutarlılık için ASDEÖ ile analizi gerçekleştirilen etkinlikler araştırmacılar tarafından bağımsız olarak puanlandırılmış, analiz sonunda birbiri ile karşılaştırılmıştır. Miles ve Huberman'ın (1994) önerdiği Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) formülüne göre araştırmacılar arası kodlama tutarlığı %88 olarak hesaplanmıştır. Güvenirlik hesaplarının %70'in üzerinde olduğunun belirlenmesi, veri analizi için güvenilir kabul edilmektedir (Miles ve Huberman, 1994). Araştırmacıların kodlamalarındaki ortaklıklar herhangi bir değişikliğe uğramadan tablolarda yer verilirken, görüşlerin farklılaştığı kodlamalar için görüş birliğine varılarak son şekli verilmiştir. Teyit edilebilirlik içinse ham veriler üzerinden yapılan analizler iki uzmanın kontrolünde incelenmiş ve veriler buna göre yorumlanmıştır.

Bulgular

5. Sınıf Ders Kitabından Elde Edilen Bulgular

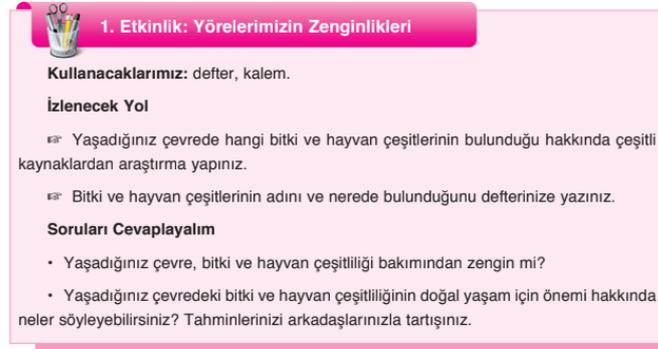
5. sınıf fen bilimleri ders kitabında konu kazanım ilişkisi belirlenen ve Tablo 1'de yer alan etkinlikler incelenmiştir. Buna göre 'Biyçeşitlilik, İnsan ve Çevre İlişkisi, Yıkıcı Doğa Olayları' konularına ait 'Yörelimizin Zenginlikleri' 5.1, 'Çevre Sorunları' (5.2), 'Drama Hazırlayalım' (5.3), 'Düşün ve Araştır 1(D.A.1), 2, 3, 4, 5, 6' ve Fen Mühendislik Uygulamaları (FMU)" olarak isimlendirilen 10 etkinlik incelenmiştir. ASDEÖ ile analizi gerçekleştirilen etkinliklerin her bir ölçüte göre aldığı puan Tablo 2 de yer verilmiştir.

Tablo 2. 5. Sınıf Konuları ile İlgili Etkinliklerin ASDEÖ ile Analizinden Elde Edilen Bulgular

Ölçüt No	5.1	5.2	5.3	D.A.1	D.A.2	D.A.3	D.A.4	D.A.5	D.A.6	FMU	Toplam
SB1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2
SB2	2	2	0	0	2	0	0	0	0	1	8
SB3	1	1	1	1	1	0	0	1	2	1	9
AO1	2	2	2	1	2	2	1	2	2	2	18
AO2	2	1	0	1	2	2	1	0	0	0	9
AO3	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2
AO4	1	0	0	0	0	0	0	2	0	0	3
AO5	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3
AO6	1	2	0	2	2	0	0	0	2	2	11
AP1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2
AP2	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	9
AP3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2
TOPLAM	13	11	4	7	9	5	4	6	7	12	78

Tablo 2 incelendiğinde 10 etkinlikten 4 tanesinin ASDÖ için kısmen uygun olduğu, 6 tanesinin ise uygun olmadığı belirlenmiştir. Ölçekte yer alan 'araştırmaya odaklama' başlığı diğer başlıklarla kıyaslandığında etkinliklerin daha çok puan aldığı görülmektedir. Bu başlığa göre etkinliklerin tamamı öğrencileri materyalle etkileşime yönlendirmektedir. Ancak olası açıklamalar yapma, tahmin etme ve sorularını yeniden gözden geçirmeye yönelik uygulamalarda zayıf oldukları belirlenmiştir. 'Sorgulamayı başlatma' başlığında etkinliklerin aldığı puanlar 'anlamayı paylaşma' başlığına göre daha

yüksektir. Fen Mühendislik Uygulamaları ise ‘*anlamayı paylaşma*’ başlığı altında hem kısmen uygun olan üç etkinliğe göre, hem de kendi içerisinde en yüksek puanlamayı almıştır. Elde edilen bulgulara göre 5. sınıf ders kitabında en yüksek puan alan Etkinlik 5.1 ideal etkinlik olarak seçilmiştir (Resim 1).

Resim 1. Yörelerimizin Zenginlikleri

Çevre eğitimi ile ilgili bir diğer kazanım olan ‘F.5.6.2 İnsan ve Çevre İlişkisi’ adı altında incelenen dört farklı etkinlik yer almıştır. ‘*Sorgulamayı başlatma*’ başlığında en yüksek puanı ‘Çevre Sorunları 5.2’ adlı etkinlik almıştır. Bu etkinlik türünde ‘*anlamayı paylaşma*’ bölümünün yetersiz olduğu belirlenmiştir. ‘Drama Hazırlayalım 5.3’ ile ‘Düşün ve Araştır 4’ etkinlikleri ölçütlere göre 5. sınıf etkinlikleri içerisinde en düşük puan alan etkinlikler olmuştur. Düşün ve Araştır etkinlikleri 5. sınıf etkinlikleri arasında en sık kullanılan etkinlik türüdür. Ancak kullanılan 6 etkinliğin de bölümlerinde büyük ölçüde ölçütte yer alan üç başlıkta da en az puanları almıştır. Bu etkinlikler özellikle ‘*sorgulamayı başlatma*’ başlığında neredeyse sıfır puan almışlardır. Kazanımda yer almayan üç ‘Düşün ve araştır’ etkinliği ASDEÖ’ye göre araştırma-sorgulamaya dayalı öğretimde olması gerekenleri sağlayamamıştır. Ölçeğe göre ‘sorgulamayı başlatma’, ‘araştırmaya odaklama’ başlıklarında tüm ölçütlerden iki puan veya bir puan almıştır. Sadece ‘anlamayı paylaşma’ kısmındaki iki ölçütten sıfır puan almıştır.

6. Sınıf Ders Kitabından Elde Edilen Bulgular

MEB 6. sınıf fen bilimleri ders kitabında konu kazanım ilişkisi belirlenen ve Tablo 3’te yer alan yedi etkinlik incelenmiştir. Buna göre Madde ve Isı, Yakıtlar’ konularına ait ‘Deney Yapalım, Araştıralım 1, 2, 3, 4, Etkinlik Yapalım ve Fen Mühendislik Uygulamaları’ olarak yedi etkinlik incelenmiştir. Tablo 3’te ASDEÖ’ye göre her bir ölçütten alınan puanlamaya yer verilmiştir.

Tablo 3. 6. Sınıf Konuları ile İlgili Etkinliklerin ASDEÖ ile Analizinden Elde Edilen Bulgular

Ölçüt No	Deney Yapalım	Araştıralım 1 Etkinlik Yapalım	FMU	Araştıralım 2	Araştıralım 3	Araştıralım 4	Toplam
SB1	0	0	1	0	0	0	1
SB2	2	1	1	0	0	2	6
SB3	2	1	1	0	0	2	6
AO1	2	2	2	1	2	2	13

AO2	2	0	2	1	0	0	0	5
AO3	0	0	1	1	0	0	0	2
AO4	0	0	0	1	0	0	0	1
AO5	2	0	0	0	0	0	0	2
AO6	2	2	1	1	2	2	2	12
AP1	0	0	1	1	0	2	0	4
AP2	0	1	0	0	0	1	1	3
AP3	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM	12	7	7	10	3	7	9	55

Tablo 3'e göre incelenen 7 etkinlikten 3 tanesinin ASDÖ için kısmen uygun olduğu, 4 tanesinin ise uygun olmadığı belirlenmiştir. Ölçekte yer alan 'araştırmaya odaklama' başlığı diğer başlıklarla kıyaslandığında etkinliklerin bu başlıktan daha çok puan aldığı görülmektedir. Bu başlığa göre yine etkinliklerin tamamı öğrencileri materyalle etkileşime yönlendirmektedir. Ayrıca öğrencileri düşüncelerini, verilerini ve bulgularını yazma çizme gibi yöntemlerle kaydetmeye ve sunmaya sevk etmektedir. AP3 ölçütü tüm etkinlikler tarafından hiç puanlanmayan ölçüt olmuştur. 6. Sınıf ders kitabına göre incelenen 7 etkinlikten Resim 2'de yer alan "Deney Yapalım" etkinliği ideal etkinlik olarak belirlenmiştir.

Deney Yapalım

Hangisi Daha Çok İletiyor?

Malzemeler

- beherglas (3 adet) - sacayak (3 adet) - ispirto ocağı - tahta kaşık - metal kaşık
- plastik çatal - su - kronometre - termometre

Amaç

Maddelerin ısı iletkenliklerini karşılaştırmak

Deneyin Yapılışı

- Özdeş beherglaslara eşit miktarda su koyarak sacayakların üzerine fotoğraftaki gibi yerleştiriniz.
- Özdeş ısıtıcılar yardımıyla beherglaslardaki suyu eşit sürelerde ısıtınız.
- Termometre ile suların sıcaklıklarını ölçüp defterinize not ediniz.
- Kaşıkların her birini bir beherglasın içerisine koyup 5 dk. bekleyiniz.
- 5 dk. sonunda kaşıklara ayrı ayrı dokunup sıcaklıklarını gözlemleyiniz.
- Gözlemlerinizi defterinize not ediniz.

Sorular

1. Hangi kaşık daha sıcaktı?
2. Hangi kaşığın sıcaklığı diğerlerine göre daha azdı?

Resim 2. Deney Yapalım

Deney Yapalım etkinliği diğer tüm etkinlikler arasından en yüksek puanı almıştır. Bu etkinlik 'anlamayı paylaşma' başlığı ölçütlerinin tamamından sıfır puan almıştır (Tablo 3). Puanlamada ilk etkinliğe en yakın sonuç "Fen Mühendislik Uygulamaları" ve "Araştırılma 4"te görülmüştür. Araştırılma 4 isimli etkinlikte 'anlamayı paylaşma' başlığı ölçütlerinden ikincisi olan *grup fikirlerini yorum yapma ve ek fikirler ortaya konma şansı* ölçütünden 1 puan almıştır. Fen Mühendislik Uygulamaları ise 'sorgulamayı başlatma' kısmındaki tüm sorulara ölçüte göre kısmen yerine getirilmiştir olarak kodlanmıştır.

7. Sınıf Ders Kitabından Elde Edilen Bulgular

MEB 7. sınıf fen bilimleri ders kitabında konu kazanım ilişkisi belirlenen ve Tablo 4'te yer alan etkinlikler incelenmiştir. Buna göre 'Evsel Atıklar ve Geri Dönüşüm' konularına ait Fen atölyesi 4.13, 4.14, 4.15 adında üç ayrı etkinlik değerlendirilmiştir. Tablo 4'te ise ASDEÖ ile yapılan değerlendirmelere yer verilmiştir.

Tablo 4. 7. Sınıf Konuları ile İlgili Etkinliklerin ASDEÖ ile Analizinden Elde Edilen Bulgular

Ölçüt No	Fen Atölyesi 4.13	Fen Atölyesi 4.14	Fen Atölyesi 4.15	Toplam
SB1	0	0	0	0
SB2	2	0	0	2
SB3	1	1	1	3
AO1	1	2	2	5
AO2	2	0	0	2
AO3	0	0	0	0
AO4	2	0	0	2
AO5	1	0	0	1
AO6	2	2	1	5
AP1	0	0	0	0
AP2	0	0	0	0
AP3	0	0	0	0
TOPLAM	11	5	4	20

Tablo 4'e göre incelenen 3 etkinlikten 1 tanesinin ASDÖ için kısmen uygun olduğu, diğer 2 tanesinin ise uygun olmadığı belirlenmiştir. Ölçekte yer alan 'araştırmaya odaklama' başlığı etkinliklerin diğer başlıklara göre daha çok puan aldığı görülmektedir. Bu başlığa göre yine etkinliklerin tamamı öğrencileri materyalle etkileşime yönlendirmektedir. Ayrıca öğrencileri düşüncelerini, verilerini ve bulgularını yazma çizme gibi yöntemlerle kaydetmeye ve sunmaya sevk etmektedir. Buna karşılık tüm etkinlikler araştırmaya odaklanmanın AO3 ölçütü olana öğrencileri olası açıklamalar yapmaya sevk etme ölçütünü karşılamamaktadır. Bununla birlikte yine tüm etkinlikler 'anlamayı paylaşma' başlığından sıfır puan almıştır. Fen atölyesi 4.14, 4.15 etkinliklerinin 'sorgulamayı başlatma' bölümünde SB1 ve SB2 ölçütlerinden sıfır puan aldığı, SB3 için de yeterli olmadığı belirlenmiştir. İlgili analiz incelendiğinde 7.sınıflarda en yüksek puanı 'Fen Atölyesi 4.13' almıştır (Resim 3).

4.13 Fen Atölyesi Etkinlik Yapalım

Hangi Maddeler Geri Dönüştürülebilir?

- Bir hafta boyunca evimizde çöpe atılan maddeleri gözlemleyelim.
- Çöpe atılan maddeleri, aşağıdaki çizelgede geri dönüştürülebilen ve dönüştürülemeyen olarak sınıflandıralım.

		Çöpe Atılan Maddeler
1. gün	Geride dönüştürülemeyen	
	Geride dönüştürülebilen	
2. gün	Geride dönüştürülemeyen	
	Geride dönüştürülebilen	
3. gün	Geride dönüştürülemeyen	
	Geride dönüştürülebilen	
4. gün	Geride dönüştürülemeyen	
	Geride dönüştürülebilen	
5. gün	Geride dönüştürülemeyen	
	Geride dönüştürülebilen	
6. gün	Geride dönüştürülemeyen	
	Geride dönüştürülebilen	
7. gün	Geride dönüştürülemeyen	
	Geride dönüştürülebilen	

Analiz

- Hangi maddeler geri dönüştürülebilir?
- Geride dönüştürülebilen maddeler, tekrar nasıl geri dönüştürülebilir? Tahmin ediniz.

Resim 3. Hangi Maddeler Geri Dönüştürülebilir?

Fen Atölyesi 4.13 diğer etkinliklere göre yüksek puan alarak 7. sınıf etkinlikleri arasında araştırma sorgulamaya dayalı ölçütler açısından ideal etkinlik olarak belirlenmiştir. En yüksek puan almasına rağmen o da 'anlamayı paylaşma' başlığındaki tüm ölçütlerden sıfır puan almıştır. AP3 ölçütü tüm etkinlikler tarafından hiç puanlanmayan ölçüt olmuştur.

8. Sınıf Ders Kitabından Elde Edilen Bulgular

Veriler toplanırken çevre bağlamında kazanım ilişkisi açısından en çok ünite ve etkinliğin 8. sınıfta olduğu belirlenmiştir. Tablo 5'te konu kazanım ilişkisi belirlenen 12 etkinlik ASDEÖ ölçeğiyle incelenmiştir.

Tablo 5. 8. Sınıf Konuları ile İlgili Etkinliklerin ASDEÖ ile Analizinden Elde Edilen Bulgular*

Ölçüt No	Hava?	A.T.1	E.1	E.2	A.1	E.3	A.T.2	A.T.3	A.T.4	FMU	A.T.5	A.T.6	Toplam
SB1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	0	4
SB2	0	1	0	1	0	1	0	0	0	2	2	0	7
SB3	0	1	0	0	0	1	0	0	0	2	0	0	4
AO1	2	2	2	2	1	2	1	2	2	2	2	2	22
AO2	2	0	2	2	0	1	0	0	0	0	0	0	7
AO3	2	0	2	2	2	1	0	0	2	2	1	1	15
AO4	0	0	0	0	0	2	0	2	0	0	0	0	4
AO5	2	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	3

AO6	2	0	0	0	0	1	0	0	0	2	0	0	5
AP1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	2
AP2	0	0	0	0	1	0	2	1	1	1	1	1	8
AP3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM	10	4	6	6	4	10	3	5	5	15	8	4	81

*Etkinlik isimleri tabloya sığması için baş harfleri kullanılarak kısaltılmıştır. İlgili Etkinliklerin isimleri Ek 1 de yer almaktadır.

Tablo 5 incelendiğinde 12 etkinlikten 8 tanesinin ASDÖ için uygun olmadığı, 2 tanesinin kısmen uygun olduğu ve 1 etkinliğin ise uygun olduğu belirlenmiştir. 8. sınıf ders kitabında incelenen etkinlikler de ölçekte yer alan 'araştırmaya odaklama' başlığından, diğer başlıklara göre daha çok puan aldığı görülmektedir. Bu başlığa göre etkinliklerin tamamı öğrencileri materyalle etkileşime yönlendirmektedir. Ayrıca öğrencileri olası açıklamalar yapmaya sevk etmektedir. 7 etkinlik 'sorgulamayı başlatma' başlığından sıfır puan almıştır. 5 etkinliğin ise 'anlamayı paylaşma' bölümünden sıfır puan aldığı belirlenmiştir. Resim 4'te yer alan Fen, Mühendislik ve Girişimcilik Uygulamaları (FMU) etkinliğinin diğer etkinliklere göre yüksek puan (15) almıştır.

**FEN, MÜHENDİSLİK VE
GİRİŞİMCİLİK UYGULAMALARI**

- Bu projede sizden beklenen kaynakların tasarruflu kullanımına yönelik bir ürün tasarlamanız veya bir kampanya başlatmanızdır.
- Proje için size verilen süre 4 haftadır.
- Projenizi hazırlarken çeşitli kaynaklardan konuyla ilgili araştırmalar yapabilir, yetkililerle röportaj yapabilirsiniz.
- Projenizi hazırlarken sayfa 12'deki Fen, Mühendislik ve Girişimcilik Uygulamaları bölümünde yer alan yönlendirmelerden yararlanabilirsiniz.
- Tasarladığınız ürünü bir bilim şenliği düzenleyerek okulunuzda sergileyebilirsiniz.

Resim 4. Fen, Mühendislik ve Girişimcilik Uygulamaları

Fen, Mühendislik ve Girişimcilik Uygulamaları (FMU) etkinliği 8.sınıf etkinlikleri arasından hem ASDEÖ için uygun hem de ideal etkinlik olarak belirlenmiştir. Hava? ve E3 etkinlikleri FMU dan sonra en yüksek puanı alan etkinlikler olmuştur. Hava? etkinliği 'sorgulamayı başlatma' ve 'araştırmayı paylaşma' başlığından sıfır puan alırken 'araştırmaya odaklanma' başlığından tüm etkinlikler içerisinde en yüksek puan alan etkinlik olmuştur. AP3 ölçütü tüm etkinlikler tarafından hiç puanlanmayan ölçüt olmuştur.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada MEB fen bilimleri dersi 5., 6., 7. ve 8. sınıf kitaplarında yer alan çevre konulu etkinliklerin araştırma sorgulamaya dayalı öğrenme için uygunlukları döküman incelemesi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın genel bulguları ders kitaplarındaki etkinliklerin fen bilimleri öğretim programındaki çevre kazanımlarıyla uyumlu oldukları, ancak öğrencileri bilimsel sorgulama sürecini anlamalarına yeterli katkı sunmadığı yönündedir. Sorgulamaya dayalı öğrenmenin bilimsel okuryazarlığın önemli bir bileşeni olarak görülmesine ve fen bilimleri öğretim programının kritik bir hedef olarak (Abd-El-Khalick ve Akerson, 2004; Ma ve diğerleri, 2019; MEB, 2018) değerlendirilmesine karşın, araştırma sonuçları etkinliklerin istenilen etkiyi gösterecek nitelikte değildir. Benzer sonuçlar Dogan (2021)'in lise biyoloji ders kitaplarının sorgulamaya dayalı öğretim açısından uygunluğunu değerlendirdiği çalışmada da gözlenmiştir. Dogan (2021) söz konusu uyumsuzluğun nedenlerini ders kitabı yazarları ve değerlendiricilerinin bilimsel sorgulama hakkında yetersiz bir anlayışa sahip olmaları ve ders kitabı değerlendirme ölçeklerinin yetersiz olmasından kaynaklanabileceğini belirtmiştir. Ülkemizde yapılan pek çok araştırma da öğretmenlerin (Uluçınar Sağır ve Açıkgöz, 2019), öğretmen adaylarının (Çavuş Güngören ve Öztürk, 2021) ve öğrencilerin (Doğan, Han-Tosunoğlu, Özer ve Akkan, 2020) bilimsel sorgulama hakkında yetersiz görüşlere sahip olduklarını işaret etmektedir. Dolayısıyla eğitim politikalarını düzenleyen ve denetleyen kişilerin yetkinliği göz önünde bulundurulmalıdır.

Sonuçlara göre tüm sınıf seviyelerinde belirlenen kazanımlara karşılık ASDEÖ açısından uygun etkinlik bulunmamaktadır. Sadece 8.sınıf ders kitabında incelenen bir etkinlik ölçütlere göre uygun olarak belirlenmiştir. Etkinliklerin büyük çoğunluğu önceki araştırmalarda (Bostan Sarioğlu ve diğerleri, 2016) olduğu gibi ASDEÖ açısından uygun değil olarak değerlendirilmiştir. Güneş, Sağdıç ve Laçın Şimşek (2018)'in araştırmasında da incelenen fen bilimleri ders kitaplarında yer alan etkinliklerin araştırma sorgulamaya dayalı öğretim için yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Etkinliklerin daha çok 'düşün ve araştı' olarak isimlendirmelerine karşın araştırma sürecinin bütünsel olarak eksiklikler içerdikleri belirlenmiştir. Örneğin etkinliklerin araştırma sorgulamaya dayalı öğrenme için 'sorgulamaya başlatma' bölümlerinin yeterli olmadığını görülmüştür (Bostan Sarioğlu ve diğerleri, 2016). Ölçütlere göre etkinliklerde ilk olarak; ön bilgilerin ortaya çıkarılması ve öğrencilere araştırma yapmalarını gerektirecek soruların yöneltilmesi gerekmektedir. Sorgulamanın doğası gereği sorgulama sürecinin bir soru ile başlaması, ön bilgilerin ortaya çıkarılması ve ilişkilendirilmesi gerekir (Lederman ve diğerleri, 2014). Ancak araştırma sonuçları etkinlikleri genel olarak bu ölçütleri karşılamamaktadır. Benzer şekilde Çin lise ders kitaplarındaki etkinlikler de öğrencilere soru önerme fırsatı açısından ortalama olarak düşüktür (Ma ve diğerleri, 2019). Sürecin başında öğrencinin ne bildiği ne kadar bildiği sorularla merak uyandırılarak öğrenciler süreç içerisine yönlendirmek önemlidir. Etkinlikler böylelikle daha etkili ve verimli hale gelmiş olacaktır. Sonuç olarak etkinliklerde öğrencilerin sorgulama sürecini

başlatılırken merak ettikleri ile öğretilmesi planlananlar arasında uygun ilişki kurmaya yönlendirmemektedir. Merak edilen ilgili duyulan bir konuyla hedef konu arasında bağlantı kurulması, yapılan uygulamadaki verimi başka bir ifade ile etkinliğin öğreticiliğini artıracaktır.

‘Anlamayı paylaşma’ başlığında da ASDEÖ açısından uygun etkinlik bulunmamaktadır. Etkinlikler öğrencilerin araştırmalarını gözden geçirmek ve düşüncelerini toplamak, sonuçlarını başkalarıyla nasıl paylaşacağı konularında uygun içerikler barındırmamaktadır. Oysaki sorgulamaya dayalı öğrenme sürecinde öğrenilenlerin paylaşılma aşaması önemlidir (Bostan Sarıoğlan ve diğerleri, 2016). Gruplara birbirlerinin fikirleri ile ilgili yorum yapma sunma şansı verilmemesi bilim insanlarının bilimsel çalışmalarındaki benzer sürecini anlamalarına katkı sunamaz (Jordan ve diğerleri, 2015). Bu başlıktaki bir diğer sorun etkinliklerde öğretmene grupların verilerinden ve fikirlerinden yararlanarak ilgili konuyu özetleme bölümünün yer almamasıdır. Fen Mühendislik Uygulamaları ise ‘*anlamayı paylaşma*’ başlığı altında hem diğer etkinliğe göre hem de kendi içerisinde en yüksek puanlamayı almıştır. Bunun nedeni fen ve mühendislik uygulamalarının temelde sorgulamaya dayalı yaklaşımı içermesi, süreç sonunda geliştirilen ürünün test edilmesi ve değerlendirilmeye ihtiyacının olmasıdır. Dolayısıyla etkinliklerin bu bakış açısı ile geliştirildiği düşünülmektedir. Oysaki öğretim programının tamamı sorgulamaya dayalı yaklaşımı benimsemektedir (MEB, 2018). Dolayısıyla tüm etkinliklerde benzer hassasiyetin gözetilmesi önerilmektedir.

Araştırmanın önemli bir sonucu ‘araştırmaya odaklanma’ başlığının diğer başlıklara göre tüm sınıf seviyelerinde daha çok ölçütleri karşılamasıdır. Özellikle yine tüm sınıf seviyesinde incelenen etkinliklerde, öğrencileri materyalle etkileşime yönlendiren içeriklerin hazırlandığı belirlenmiştir. Sorgulamaya dayalı öğrenme için öğrencilerin yaparak yaşayarak öğrenmeleri, materyaller kullanmaları öğrenme sürecinin bir parçası olarak nitelendirilmektedir (Bybee 2008; Schwab 1962; Ma ve diğerleri, 2019). Bu durum materyalin hem nasıl kullanıldığı bilgisini hem de nasıl veri toplayacağı ve değerlendireceği öğrenme açısından bir fırsat sunması açısından önemlidir (Çavuş-Güngören, Hasançebi ve Mesci, 2020). Etkinlikler öğrencileri olası açıklamalar yapma, tahmin etme ve sorularını yeniden gözden geçirmeye yönelik uygulamalara yönlendirme açısından da zayıftır. Bazı etkinliklerin olası açıklama yapmaya yönlendirici olsa da etkinliğin bütünü ASDEÖ açısından yetersizdir. Etkinlikler uygulanırken deneyin amacının anlaşılması veya verilerin yorumlanması gibi zorluklarla karşılaşmaktadır (Millar, 1996). Zorlukların çözüme ulaşması için yine sorgulamaya dayalı yaklaşımın uygun etkinlik ve uygulamasının bir arada gerçekleştirilmesi gerekir (Çavuş-Güngören, Hasançebi ve Mesci, 2020).

Öğrencilere yeterli çevre bilincini kazandırılmasında ders kitapları önemli bir yere sahiptir (Erten ve Köseoğlu, 2022). Çünkü ders kitapları sadece öğretim programının hedefleri, kazanımları, öğrenme öğretme süreci ile ölçme değerlendirme boyutlarına uygun bir materyal olmanın ötesinde;

bilgileri planlı ve sıralı bir biçimde irdeleyip açıklayan hem öğrencinin kendini değerlendirmesine hem de öğretmenin öğrenciyi değerlendirmesine fırsat sunan vazgeçilmez bir eğitim aracıdır (Erten ve Köseoğlu, 2022). Araştırmacılar ders kitaplarında çevre konulu etkinliklerin disiplinler arası yaklaşıma uygunluğu (Karakuş ve Şeyihoğlu, 2021), çevre konularının görünürlüğü (Erten ve Köseoğlu, 2022; Güven ve Hamalosmanoğlu, 2012), öğretim programının çevre konularını yansıtma durumu (Srbínovski, 2013) açılarından çeşitli değerlendirmeler yapmışlardır. Kitap yazarlarının ve politika yapımcıların bu değerlendirmeleri göz önünde bulundurmaları oldukça değerlidir. Çünkü öğretim sürecinde öğretmenlerin en önemli yardımcı kaynağı ders kitaplarıdır. Ders kitaplarının öğretim programının önerileriyle paralel olmaları ve öğrencilerin bilimi anlamlandırmalarına yardımcı olan sorgulamaya dayalı öğretimin özelliklerini içerecek şekilde donanımlı olmaları önemlidir (Aldahmash, Mansour, Alshamrani ve Almohi, 2016). Sorgulamaya dayalı öğrenmenin ders kitaplarında yetersiz ve kötü planlanmış olması bilim okuryazarlığı gelişimine olumsuz etki edebilir (Dogan, 2021).

Bu sonuçlar ışığında öğrencilere yönelik etkinlikler tekrar düzenlenmeli ve beklentileri karşılar duruma getirilmelidir. Etkinliklerin hazırlık aşamaları genel olarak konu kısmında değil etkinliğin içerisinde yer almalıdır. Bu hazırlık evresinin etkinlik içerisinde yer almasının etkinlik planı için daha uygun olacağı düşünülmektedir. MEB 2018 fen bilimleri öğretim programına göre çevre konulu etkinliklerin diğer konularda olduğu gibi öğrencilerin keşfetmesi, gözlem yapmasına fırsat verecek şekilde düzenlenmelidir. Hazırlanacak etkinliklerin verilerin not alınacağı bölümler, tablo ve grafik oluşturma, yorumlama gibi öğeler içermelidir. Disiplinler arası bir kimliği olan çevre eğitiminin diğer ders kitaplarındaki etkinliklerle paralel olması istenilen çevre okuryazarı bireylerin yetişmesi için de önemli bir değerlendirme olacaktır.

Yazar Katkısı: Bu çalışmada yazarların çalışmaya katkısı tamdır. Her iki yazar çalışmanın bütününde iş birliği ve ortak çalışmayı esas almıştır. Çalışmada yer alan literatür özeti, alan araştırması ve verilerin analizi kısımları yazarların ortak çabasıyla tamamlanmıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar tarafından çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar tarafından finansal destek almadıkları bildirilmiştir.

Kaynaklar

- Abd-El-Khalick, F. ve Akerson, V. L. (2004). Learning as conceptual change: Factors mediating the development of preservice elementary teachers' views of nature of science. *Science Education*, 88(5), 785–810.
- Aldahmash, A. H., Mansour, N. S., Alshamrani, S. M. ve Almohi, S. (2016). An analysis of activities in Saudi Arabian middle school science textbooks and workbooks for the inclusion of essential features of inquiry. *Research in Science Education*, 46(6), 879–900.
- American Association for the Advancement of Science (AAAS) (1993). *Benchmarks for science literacy*. Oxford University Press.

- Bayram, Z. (2015). Öğretmen adaylarının rehberli sorgulamaya dayalı fen etkinlikleri tasarlariken karşılaştıkları zorlukların incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 15-29.
- Bostan Sarioğlan, A., Can, Y. ve Gedik, İ. (2016). 6. sınıf fen bilimleri ders kitabındaki etkinliklerin araştırma-sorgulamaya dayalı öğrenme yaklaşımına uygunluğunun değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(3), 1004-1025.
- Bybee, R. W. (2008). *Teaching science as inquiry: a 40-year personal perspective*. In A Presentation for the 40th Anniversary of the Science Teaching Department at the Weizmann Institute of Science. Rehovot: Israe.
- Çavuş Güngören, S. ve Öztürk, E. (2021). What do pre-service science teachers views about the nature of scientific inquiry. *International Journal of Progressive Education*, 17(1), 421-438.
- Çavuş Güngören, S., Yeşildağ Hasançebi, F. ve Mesci, G. (2020). The effect of teacher evaluation and self-evaluation on pre-service teachers inquiry-based 5E lesson plan design and teaching practice. *Educational Policy Analysis and Strategic Research*, 15(4), 367-388.
- Dogan, O.K. (2021). Methodological? Or Dialectical?: Reflections of scientific inquiry in biology textbooks. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 19, 1563-1585. <https://doi.org/10.1007/s10763-020-10120-7>
- Doğan, N., Han-Tosunoglu, Ç., Özer, F. ve Akkan, B. (2020). Ortaokul öğrencilerinin bilimsel sorgulama görüşleri: cinsiyet, sınıf düzeyi ve okul türü değişkenlerinin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 49, 162-189. <https://doi.org/10.9779/pauefd.515080>
- Erten, S. ve Köseoğlu, P. (2022). Ortaokul fen bilimleri kitaplarında “sıfır atık projesi”. *Milli Eğitim Dergisi*, 51 (234) , 1085-1110. DOI: 10.37669/milliegitim.837265
- Fogleman, J., McNeill, K. L. ve Krajcik, J. (2011). Examining the effect of teachers' adaptations of a middle school science inquiry-oriented curriculum unit on student learning. *Journal of Research in Science Teaching*, 48(2), 149-169.
- Gao, X. (2002). *A comparative study of scientific inquiry embodied in science textbooks of primary schools in China and the United States*. Master's dissertation of Nanjing Normal University in China.
- Gezer, K., Çokadar, H., Köse, S. ve Bilen, K. (2006). *Lise öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının karşılaştırılması*. Buldan Sempozyumu, 23-24 Kasım: 71-78. Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Güneş, Y.İ., Sağdıç, F. ve Laçın Şimşek, C. (2018). Ortaokul fen bilimleri ders kitaplarındaki etkinliklerin araştırmaya dayalı öğrenmeyi destekleme durumlarının belirlenmesi. *Journal of Multidisciplinary Studies in Education*. 2(2), 28-38.
- Güven, E. ve Hamalosmanoğlu, M. (2012). İlköğretim 4. sınıf fen ve teknoloji ders kitabındaki çevre içerikli etkinliklerin disiplinlerarası yaklaşım yönünden incelenmesi. *Journal of European Education*, 2(1). <http://www.eu-journal.org/index.php/JEE/article/view/177/163>

- Gyllenpalm, J., Rundgren, C. J., Lederman, J. ve Lederman, N. (2022). Views about scientific inquiry: A study of students' understanding of scientific inquiry in grade 7 and 12 in Sweden. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 60(2), 336–354.
- Jordan, R.C., Brooks, W.R., DeLisi, J.R., Gray, S.A. ve Berkowitz, A.R. (2015). Ecology nature of science: shared discussions and practices among ecologists and high school teachers. *Ecosphere* 6(11):223. <http://dx.doi.org/10.1890/ES13-00386.1>
- Kaçar, T. ve Taşkıran, C. (2020). 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan etkinliklerin sorgulamaya dayalı öğretime uygunluğunun değerlendirilmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 16(29), 1751-1779. DOI: 10.26466/opus.740607
- Karakuş, S. ve Şeyihoğlu, A. (2021). 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki “çevre sorunları” konulu etkinliklerin disiplinlerarası öğretim yaklaşımı yönünden incelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 0(88), 451-466. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/sosekev/issue/71386/1147773>
- Keçeci, G. ve Kırbağ Zengin, F. (2016). Araştırma ve sorgulamaya dayalı fen öğretiminin öğrencilerin bilimsel süreç becerilerine ve tutumlarına etkisi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (47), 269–287.
- Ku, K. Y., Ho, I. T., Hau, K. T. ve Lai, E. C. (2014). Integrating direct and inquiry-based instruction in the teaching of critical thinking: an intervention study. *Instructional Science*, 42, 251-269.
- Leblebicioğlu, G., Çapkınoğlu, E., Peten, D. M. ve Schwartz, R. S. (2020). Views of nature of scientific inquiry of students in different high schools. *Education & Science/Eğitim ve Bilim*, 45(201), 143-165.
- Lederman, J. S., Lederman, N. G., Bartos, S. A., Bartels, S. L., Meyer, A. A. ve Schwartz, R. S. (2014). Meaningful assessment of learners' understandings about scientific inquiry—the views about scientific inquiry (VASI) questionnaire. *Journal of Research in Science Teaching*, 51(1), 65-83.
- Li, X., Wang, L., Shen, J., Wang, J., Hu, W., Chen, Y. ve Tian, R. (2018). Analysis and comparison of scientific inquiry activities in eight-grade physics textbooks in China. *Journal of Baltic Science Education*, 17(2), 229.
- Ma, Y. J. ve Wan, Y. L. (2017). History of science content analysis of Chinese science textbooks from the perspective of acculturation. *Science & Education*, 26(6), 669–690.
- Ma, Y., Wang, T., Wang, J., Chen, A. L. R. ve Yan, X. (2019). A comparative study on scientific inquiry activities of Chinese science textbooks in high schools. *Research in Science Education*. <https://doi.org/10.1007/s11165-019-09902-z>
- Markaki, V. (2014). Environmental education through inquiry and technology. *Science Education International*, 25(1), 8686-92.
- Millar R. (1996). Towards a science curriculum for public understanding, *School Science Review*, 77, 7-18.
- Miles, M. B. ve Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. (2nd Edition). California: SAGE Publications.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2013, 2018). *İlköğretim kurumları (ilkokullar ve ortaokullar) fen bilimleri dersi (5, 6, 7 ve 8. sınıflar) öğretim programı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

- Morgan, H. (2022). Conducting a qualitative document analysis. *Qualitative report*, 27(1), 67-74. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2022.5044>
- Murphy, C., G. Smith, B. Mallon, ve Redman. E. (2020). Teaching about sustainability through inquiry-based science in Irish Primary Classrooms: The impact of a professional development programme on teacher self-efficacy, competence and pedagogy. *Environmental Education Research* 26 (8): 1112–1136. doi:10.1080/13504622.2020.177684
- National Research Council [NRC] (2000). *Inquiry and the national science education standards*. Washington DC: National Academy Press.
- National Research Council [NRC] (2013). *The next generation science standards*. The National Academies Press.
- Özdemir, G., Çavuş Güngören, S., ve Yeşildağ-Hasançebi, F. (2022). Ortaokul öğrencilerinin fen öğrenme becerilerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Pamukkale University Journal of Education*, (54), 69–98.
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research and evaluation methods*. Sage.
- Schwab, J. J. (1962). The teaching of science as enquiry. In J. J. Schwab & P. F. Brandwein, *The teaching of science*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Srbnovski, M. (2013). Environmental education in Macedonian schools: A comparative analysis of textbooks. *Applied Environmental Education & Communication*, 12:3, 163-172. DOI: [10.1080/1533015X.2013.838867](https://doi.org/10.1080/1533015X.2013.838867)
- Sürmeli, H., Yıldırım, M. ve Şahin, F. (2009). *Science textbooks analysis for environmental education*. WCCI 13th World Conference in Education, Antalya.
- Şenler, B. (2014). Fen öğrenme becerisi ölçeğinin Türkçe'ye uyarlaması: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 10(2), 393-407.
- Tatar, N. ve Kuru, M. (2006). Fen eğitiminde araştırmaya dayalı öğrenme yaklaşımının akademik başarıya etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(31), 147-158.
- Uluçınar Sağır, Ş. ve Açıkgöz, D. (2019). Fen alanı öğretmenlerin araştırma sorgulamaya dayalı öğretime yönelik tutumlarının incelenmesi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8(16), 172-187. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejedus/issue/51353/630948>
- Vojří, K. ve M. Rusek. (2019). Science education textbook research trends: a systematic literature review. *International Journal of Science Education*, 41(11), 1496–1516. doi:10.1080/09500693.2019.1613584
- Yaşar, Ş. ve Duban, N. (2009). Sorgulamaya dayalı öğrenme yaklaşımına yönelik öğrenci görüşleri. *İlköğretim Online*, 8(2), 457-475.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9.genişletilmiş baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, M., Gündüz, E., Çimen, O. ve Karakaya, F. (2017). Examining of biology subjects in the science textbook for grade 7 regarding scientific content. *Turkish Journal of Education*, 6(3), 17-35.

Ek 1. MEB 2018 Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programında Yer Alan Çevre Kazanımları ile İlişkili Etkinlikler Tablosu

<i>Konu</i>	<i>Kazanım Numarası</i>	<i>İlişkili etkinlik numarası</i>
F.5.6.1. Biyoçeşitlilik Önerilen Süre: 6 ders saati Konu / Kavramlar: Biyoçeşitlilik, doğal yaşam, nesli tükenen canlılar, habitat, ekosistem	F.5.6.1.1.	Etkinlik 5.1 Düşün ve Araştır 1 (D.A.1) F.M.U
	F.5.6.1.2.	Etkinlik 5.1
F.5.6.2. İnsan ve Çevre İlişkisi Önerilen Süre: 10 ders saati Konu / Kavramlar: Çevre kirliliği, çevreyi koruma ve güzelleştirme, insan-çevre etkileşimi (insanın çevreye etkisi), yerel ve küresel çevre sorunları	F.5.6.2.1.	Etkinlik 5.3 Düşün ve Araştır 2 (D.A.2) Düşün ve Araştır 3 (D.A.3)
	F.5.6.2.2.	Etkinlik 5.2 Düşün ve Araştır 4 (D.A.4)
	F.5.6.2.3.	Etkinlik 5.3 Düşün ve Araştır 5 (D.A.5)
F.5.6.3. Yıkıcı Doğa Olayları Önerilen Süre: 4 ders saati Konu / Kavramlar: Yıkıcı doğa olayları ve korunma yolları	F.5.6.3.2	Düşün ve Araştır 6 (D.A.6)
F.6.4.3. Madde ve Isı Önerilen Süre: 8 ders saati Konu / Kavramlar: Isı iletkenliği, ısı yalıtkanlığı, ısı yalıtımı, ısı yalıtım malzemeleri	F.6.4.3.1.	Araştırma 1 Deney Yapalım
	F.6.4.3.2.	Araştırma 2
	F.6.4.3.3.	Etkinlik Yapalım
	F.6.4.3.4.	FMU
F.6.4.4. Yakıtlar Önerilen Süre: 6 ders saati Konu / Kavramlar: Katı yakıtlar, sıvı yakıtlar, gaz yakıtlar, yenilenebilir ve yenilenemez enerji kaynakları	F.6.4.4.2.	Araştırma 3
	F.6.4.4.3.	Araştırma 4
F.7.4.5. Evsel Atıklar ve Geri Dönüşüm Önerilen Süre: 6 ders saati Konu / Kavramlar: Evsel katı atık maddeler, evsel sıvı atık maddeler, geri dönüşüm, yeniden kullanma	F.7.	Fen Atölyesi
	4.5.1.	4.13
	F.7.	Fen Atölyesi
	4.5.2.	4.14
	F.7.	Fen Atölyesi
	4.5.5.	4.15
F.8.1.2. İklim ve Hava Hareketleri Önerilen Süre: 6 ders saati Konu / Kavramlar: İklim, iklim bilimi, iklim bilimci, küresel iklim değişiklikleri	F.8.	Havaya Neler Oluyor?
	1.2.1.	
	F.8.	Araştırma-
	1.2.2.	Tartışma 1
F.8.2.4. Adaptasyon (Çevreye Uyum) Önerilen Süre: 2 ders saati Konu / Kavramlar: Adaptasyon, doğal seçim, varyasyon	F.8.	Etkinlik 1
	2.4.1.	
F.8.4.4. Asitler ve Bazlar Önerilen Süre: 8 ders saati Konu / Kavramlar: Asit, baz, pH, asit yağmurları, asit yağmurlarına karşı çözüm önerileri	F.8.	Etkinlik 2
	4.4.6.	
	F.8.	Araştırma
	4.4.7.	
F.8.6.2. Enerji Dönüşümleri Önerilen Süre: 8 ders saati Konu / Kavramlar: Fotosentez, fotosentez hızını etkileyen faktörler, solunum, oksijensiz solunum, oksijenli solunum	F.8.	Etkinlik 3
	6.2.2.	
F.8.6.3. Madde Döngüleri ve Çevre Sorunları Önerilen Süre: 8 ders saati Konu / Kavramlar: Su döngüsü, oksijen döngüsü, azot döngüsü, karbon döngüsü, ozon tabakası, küresel ısınma	F.8.	Araştırma Tartışma 2
	6.3.2.	
	F.8.	Araştırma Tartışma 3
	6.3.3.	
F.8.6.4. Sürdürülebilir Kalkınma Önerilen Süre: 6 ders saati	F.8.	FMU
	6.4.2.	

Seda ÇAVUŞ GÜNGÖREN, Belemir AKPINAR
Ortaokul Fen Bilimleri Ders Kitaplarında Yer Alan Çevre Konulu Etkinliklerin Sorgulamaya
Dayalı Öğrenme Açısından İncelenmesi

Konu / Kavramlar: Sürdürülebilir yaşam, kaynakların tasarruflu kullanımı, geri dönüşüm	6.4.3.	F.8.	Araştırma Tartışma 4
F.8.7.3. Elektrik Enerjisinin Dönüşümü		F.8.	Araştırma Tartışma 5
Önerilen Süre: 10 ders saati	7.3.3.		
Konu / Kavramlar: Elektrik enerjisinin ısı ve ışık enerjisine dönüşümü, elektrik enerjisinin hareket enerjisine ve hareket enerjisinin elektrik enerjisine dönüşümü, güç santralleri, elektrik enerjisinin bilinçli ve tasarruflu kullanımı	7.3.5.	F.8.	Araştırma Tartışma 6

Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi Yazım Kuralları

Yazılar, PC uyumlu Microsoft Office Word 2003 veya sonrası sürümler ile yazılmış olmalı, Word biçimiyle dergi sistemine yüklenmelidir. Aksi durumlarda makaleler kabul edilmeyecektir. Kelimelerin imlasında Türk Dil Kurumunun en son çıkardığı İmla Kılavuzu esas alınmalıdır. Diğer kurallar şu şekildedir:

- 1. Başlık:** Makale ana başlığı, 14 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış biçimde yazılmalı ve konu hakkında bilgi verici olmalıdır.
- 2. Yazar(lar)ın Adı, Adres(ler)i ve Orcid Bilgileri:** Dergide yazar ad(lar)ı yazılırken herhangi bir akademik unvan belirtilmez. Sırasıyla yazar(lar)ın akademik unvanı, çalıştığı kurum, e-posta adresi ve Orcid bilgileri dipnot biçiminde sayfanın altına, Times New Roman 9 Punto büyüklüğünde yazılır.
- 3. Özet, Abstract ve Anahtar Kelimeler:** Özet İngilizce ve Türkçe olmak üzere her iki dilde “Öz” ve “Abstract” başlığı altında yazılmalıdır. Çalışmanın ilk kısmında Türkçe başlık ve öze, İngilizce başlık ve öze (Abstract) yer verilmelidir. Her iki dilde hazırlanan özetler, öncesinde belirtilen kurallara göre başlıklara sahip olmalı. Öz metinleri ise 10 yazı büyüklüğünde, tek satır aralığında, her iki yana yaslı ve 200 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce hazırlanan özetlerin altına çalışmanın alanını belirtecek en az üç, en fazla beş “Anahtar Kelime” ve “Keywords” yer almalıdır.
- 4. Bölüm Başlıkları ve Numaralandırma:** Makale başlıklarında herhangi bir numaralandırmaya yer verilmemeli, sadece ilk harfi büyük ve ortalanmış şekilde yazılmalıdır. Ana başlıklar Times New Roman 12 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve ortalanmış şekilde yazılmalıdır. Alt başlıklar 11 yazı büyüklüğünde, kelimelerin ilk harfi büyük, koyu ve sola yaslı biçimde olmalıdır.
- 5. Ana Metin:** Hazırlanan ana metin 6000 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır. Sayfa yapısı A4 kağıt boyutunda, kenar boşlukları sağdan ve soldan, üstten ve alttan 3 cm, 1,5 satır aralıklı, 6 nk paragraf aralığı, 11 yazı büyüklüğünde Times New Roman yazı tipi ve iki yana yaslı olacak şekilde düzenlenmelidir. Metni oluşturan kelimeler arasından birden fazla boşluk bırakılmamalı, noktalama işaretleri bir önceki sözcüğe bitişik olarak uygulanmalı, sonrasında bir harflik boşluk bırakılmalıdır. Paragrafların giriş cümleleri, 1,25 cm girintiyle yer verilmeli, paragraf geçişlerinde satır boşluğu bırakılmamalıdır. Çalışma, genel kabul edilmiş bilimsel ilke ve kurallara uygun şekilde; konusu, amacı, kapsamı, yöntemi, gibi içeriğe sahip olmalıdır.
- 6. Tablo, Şekil, Grafik ve Fotoğrafların Kullanımı:** Metin içinde kullanılan tablo, şekil, grafik ve fotoğraf gibi kullanımlar, metin ve sayfa bütünlüğünü bozmayacak şekilde yer verilmelidir. Şekil yazısı, şeklin altında 10 yazı büyüklüğünde koyu olarak yazılmalıdır. Eğer metnin içinde birden fazla şekil yer alıyorsa numaralı olarak verilmelidir. Şeklin adı belirtildikten sonra, şekil bir başka

kaynaktan alınmış ise, alıntı yapılan kaynağa gönderme yapılır. Şekil içi yazı büyüklüğü 10 punto değerinde olmalıdır. Tablolar metin içinde, tablo yazısı tablonun üstünde ve numaralandırılarak verilmeli, içeriği tablo numarasının yanında başlık olarak açıklanmalıdır. Tablo başlıklarının sadece ilk harfleri büyük olarak düzenlenmelidir. Tabloların sağına ya da soluna herhangi bir yazı yazılmamalıdır. Tablo başlığı ve içeriği de 10 yazı büyüklüğünde olmalıdır. Fotoğraflar, şekil kullanımında belirtildiği gibi kullanılmalıdır.

- 7. Metinde Kaynak Gösterme:** Dergide, atıf sistemi olarak APA 6 yöntemi tercih edilmektedir. Dolayısıyla yararlanılan kaynakların metin içinde soyad, yıl ve sayfa numarasına göre gösterilmesi (Örn.: Güneş, 2006: 2) istenmektedir.

Aynı yerde birden fazla kaynak gösterilmesine ihtiyaç duyulduğunda kaynaklar arasında alfabetik dizilime dikkat ederek noktalı virgül uygulanmalıdır. Örn.: (Akçay, 2002: 26; Güneş, 2006: 2).

İki ve üç yazarlı kaynaklar “ve” bağlacı ile yer verilmeli, üçten fazla yazarı olan kaynaklara gönderme yaparken ilk kullanımda tüm soyisimlere yer verilmeli, sonraki kullanımda ilk soyadın yanına “ve diğerleri” ifadesi kullanılmalıdır.

Metinde yararlanılan kaynakların yazı veya yazarlarına doğrudan yer verildiğinde, cümle sonunda kaynağın yıl ve sayfa bilgilerine yer vermek yeterli olacaktır Örn.: Özçağlara’a göre ..... (2008: 45). Yararlanılan bir yazarın veya yazarların aynı yıl birden fazla kaynağı bulunuyorsa eserleri ayırarak şekilde yıl bilgisinin yanına, alfabetik dizilimi dikkate alarak harf kullanımı tercih edilmelidir. Örn.: (Dağlar, 2018a: 23; Dağlar, 2018b: 564).

Dolaylı olarak bir kaynaktan yararlanıldığında şu şekilde kullanım tercih edilmelidir: (Seyidoğlu, 1987: 26’dan aktaran Usta, 2019: 56).

Alıntı 40 kelimedenden az ise cümle çift tırnak içinde belirtilmelidir, Örnek 1. “ ” (Güneş, 2006: 2).

Örnek 2. Başar (2001) öğrenmeyi “ ” (46) olarak tanımlamaktadır.

Alıntı 40 ya da daha fazla kelimeyi içeriyor ise tırnak içinde değil normal makaledeki yazıdan ayırmak için, blockformatında, her satır soldan itibaren beş boşluk olacak şekilde yazılmalıdır.

Metin içinde online kaynak kullanımında web uzantısına doğrudan yer verilmemelidir. Aşağıda örneklerine yer verildiği biçimde kullanılmalıdır.

Örnek 1: Metin içi kullanımda: (“Hacettepe Üniversitesi”, t.y.)

Kaynakçada ise: Hacettepe Üniversitesi. (t.y.). Misyon, vizyon ve değerler. Erişim adresi: <http://hacettepe.edu.tr/hakkinda/misyonvizyondegerler>

Örnek 2: Metin içi kullanımda: (“İnternette 1 saniyede”, 2017)

Kaynakçada ise: İnternette 1 saniyede neler oluyor?. (2017, 4 Ocak). Erişim adresi: <http://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/internette-1-saniyede->

neleroluyor,XUH_UVqM80GODfAK20z_Q/mfBzmt1kgUm2CCL1b5iFfg

8. Dipnotlar: Metin içinde yer verilen açıklamalara fazladan detay verilme ihtiyacı duyulduğunda (zorunlu olmadıkça kullanılmaması beklenmekte) Times New Roman 9 Punto büyüklüğünde dipnot yazılabilir.

9. Kaynakça: Kaynakça başlığı, ilk harfi büyük, ortalanmış, koyu, Time New Roman, 12 yazı büyüklüğünde olmalıdır. Kaynaklar arasında 1 satır aralığı boşluk bırakılmalıdır. Kaynakça kısmında metin içinde yararlanılan tüm kaynaklara yer verilmeli, metin içinde yararlanılmayan kaynaklara yer verilmemelidir. Kaynaklar alfabetik olarak sıralanmalıdır. Kaynaklara, ikinci satırdan itibaren 1,5 cm girinti uygulanmalıdır. Kaynak türleri aşağıda yer verildiği biçimleriyle kullanılmalıdır.

Kitaplar

a. Kitap

Eryılmaz, B. (2019). Kamu yönetimi. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Agranoff, R. (2007). Managing within networks: Adding value to public organizations. Washington, DC.: Georgetown University Press.

Agranoff, R. ve Mcguire, M. (2003). Collaborative public management: New strategies for local governments, Washington, DC.: Georgetown University Press.

b. Editörlü Kitap

Alver, K. (Ed.). (2017). Taşra halleri. Konya: Çizgi Kitabevi.

c. Kitap İçerisinde Bölüm

Acar, M. (2003). Sektörlerarası işbirliği, ittifak ve ortaklıklar. M. Acar ve H. Özgür (Ed.), Çağdaş kamu yönetimi –I kitabı içinde (s.). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Agranoff, R. (2014). Bridging the theoretical gap and uncovering the missing holes. R. Keast,

M. Mandell ve R. Agranoff (Ed.), Network theory in the public sector building new theoretical frameworks kitabı içinde (s.). New York ve London: Routledge.

d. Çeviri Kitap

Comte-Sponville, A. (2015). Büyük erdemler risalesi (I. Ergüden, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

e. Doğrudan Yazarı Belli Olmayan Kitap

TUİK (2019). Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları. Ankara.

f. Makale (varsa doi numaraları makalelere eklenmeli)

Bat, M. (2015). Plastik kapak toplamaya yönelik kurumsal sosyal sorumluluk kampanyalarının karşılaştırmalı analizi. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 8 (15), 1-17.

Uzun, A. ve Ersavaş Kavanoz, S. (2018). Katılım ve etkinlik boyutları açısından kent konseylerinin değerlendirilmesi: Trabzon büyükşehir kent konseyi örneği. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 9 (23), 251-271.

Bevir, M. ve Richards, D. (2009). Decentring policy networks: A theoretical agenda. Public Administration, 87 (1), 3-14. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2008.01736.x>

g. Tez, Rapor ve Proje

Eken, M. (1993). Kamu yönetiminde açıklık ve bilgi edinme hakkı (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

WWF (2012). Türkiye'nin ekolojik ayak izi raporu. İstanbul: Ofset Yapımevi. Eraydın, A., Türel, A., Uzun, N., Köroğlu, B. A., Ataöv, A. ve Erkus Öztürk, H.

(2008). Kentsel bölgeler için yeni örgütlenme modelleri ve gelişme stratejileri: Türkiye'de yeni dönemde ortaya çıkan kentsel bölgelerde rekabetle sosyal bütünleşmeyi uzlaştıran çok katmanlı yönetim modellerinin geliştirilmesi. Ankara: TÜBİTAK (Proje No: SOBAG- COST 105K001).

ğ. Bildiri

Memiş, L. ve Küçük, H. (2018). Akıllı kentler ve yaşam laboratuvarları (living labs): Başakşehir yaşam laboratuvarı örneğinde bir inceleme. III: KENTFOR'da sunulan bildiri, Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.

Köseoğlu, Ö. (2011). Kent konseyleri müzakereci demokrasi için bir fırsat mı?. E. B. Keskin

(Yay. haz.). Kent Konseyleri Sempozyumu, 6-7 Mayıs 2011, Bursa, Bildiriler kitabı içinde (s. 323-335). Bursa: Burfaş.

h. Online Kaynak

Price-Robertson, R., Bromfield, L. ve Lamont, A. (2019, Ağustos). International Approaches To Child Protection. Erişim adresi: <https://aifs.gov.au/cfca/sites/default/files/publication-documents/cfca-paper23.pdf>.

TÜİK (2018, Aralık). İstatistiklerle Çocuk. Erişim adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/yayin/views/visitorPages/index.zul>.

Not: APA 6 ile ilgili diğer detaylar için bkz. Bilimsel Yayınlarda Kaynak Gösterme, Tablo ve Şekil Oluşturma Rehberi APA 6 Kuralları, http://www.tk.org.tr/APA/apa_2.pdf

APA'nın genel özellikleri bölümünde örnek olması amacıyla verilmiş olan referanslardan bir kısmının gerçek referanslarla ilgisi yoktur. Bu referanslardan bir kısmının bulunması gerçek olmadıklarından dolayı mümkün değildir.

Ayrıca makaleyle ilgili aşağıda yer verilen başlıklar altında bilgiler talep edilmektedir. Etik Beyanı: TR Dizin kriterleri gereği aşağıda yer verilen içeriği kapsayan makalelerden Etik Kurul İzni talep edilmektedir. Etik Kurul İzni gerektiren çalışmalar:

Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar

İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,

İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,

Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,

Yukarıda belirtilen içeriği sahip çalışmalardan, makale yayınının başvurusunda ilgili etik kurulundan gerekli izinlerin alınması gerekmektedir.

2020 yılı öncesi gerçekleştirilen araştırmalarda etik kurul izni istenmemektedir. Fakat bu durum makale cerisinde belirtilmelidir.

Yazar Katkıları: Gerçekleştirilen araştırmada yer alan araştırmacıların katkı durumları ayrı ayrı belirtilmelidir. Örneğin bu çalışmanın ilk iki bölümünde birinci yazar ....., alan araştırmasının gerçekleştirilmesinde nc yazar Ve elde edilen verilerin

analizinde ise ikinci yazar katkı sağlamıştır.

ıkar Beyanı: Yazarlar arasında çıkar atışması olmadığı belirtilmelidir. Ayrıca destek alınan kurum belirtilmelidir.

Teşekkür: Gerçekleştirilen araştırma sürecinde katkısı olanlara teşekkür ifadeleri burada belirtilebilir.

TR Dizin Dergi Değerlendirme Kriterleri (Etik Kurallar) 2022

- i. Dergi sayılarını, yıl içinde ilan ettiği aralıklarla ve **zamanında yayınlanmalı** ve TR Dizin Online Dergi İzleme Sistemi'ne (ODİS) yüklenmelidir. Zamanında ve düzenli olarak yüklenmesi konusunda sorumluluk dergi editrlğine aittir. Zamanında sayılarını yüklemeyen dergiler TR Dizin'e kabul edilmez.
- ii. Enstitü ve kapsamı geniş dergilerde alan editörleri bulunmalıdır.
- iii. Dergilerde yayın diline uygun dil editörleri olmalıdır. İlgili dilin yazım kurallarına uygunluğuna dikkat edilmelidir.
- iv. Yayın ve Danışma Kurullarında kurumsal dağılım olmalı ve yayın kurulu en az 1/3 farklı kurumlardan oluşmalıdır. Kurul yelerinin çalıştıkları kurum isimleri ya da en az Şehir, lke bilgileri yer almalıdır.
- v. Editör ve yayın kurulu üyelerinin alanlarında yetkinlikleri, yayınları vb göz önüne alınmalıdır.
- vi. Farklı kurumlardan alanına uygun hakem atanmalı, tarafsızlık ve çeşitlilik ilkelerine dikkat edilmelidir.
- vii. Dergide yayınlanmış makalelerde kurum ve yazar çeşitliliğine zen gösterilmelidir.
- viii. TR Dizin, bilimsel süreli yayıncılıkta etik güvence oluşturmak amacıyla, Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) "Dergi Editörleri için Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama Rehber İlkeleri" ve "Dergi Yayıncıları için Davranış Kuralları" ilkelerini benimsemektedir. TR Dizin kriterleri gereği, dergiler tarafından COPE ile birlikte uluslararası standartlara uyulması, editörlerin, her bir araştırmanın, ilgili kurul ve komisyonlar tarafından araştırma öncesinde onaylandığından emin olmaları ve belgeleri talep etmeleri beklenmektedir. Bu kapsamda, dergilerde aşağıdaki hususlara uyulmalıdır:

1. **Etik kurul izni gerektiren**, tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için (etik kurul onayı alınmış olmalı, bu onay makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir.
  2. Etik kurul izni gerektiren araştırmalarda, izinle ilgili bilgilere (kurul adı, tarih ve sayı no) yöntem bölümünde, ayrıca makalenin ilk/son sayfalarından birinde; olgu sunumlarında, bilgilendirilmiş gönüllü olur/onam formunun imzalandığına dair bilgiye makalede yer verilmelidir.
  3. Dergi web sayfasında, makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine uyulduğuna dair ifadeye yer verilmelidir.
  4. Dergi web sayfasında, hakem, yazar ve editör için ayrı başlıklar altında etik kurullarla ilgili bilgi verilmelidir.
  5. Dergide ve/veya web sayfasında, ulusal ve uluslararası standartlara atıf yaparak, dergide ve/veya web sayfasında etik ilkeler ayrı başlık altında belirtilmelidir. Örneğın; dergilere gönderilen bilimsel yazılarda, [ICMJE](#) (International Committee of Medical
  6. Journal Editors) tavsiyeleri ile [COPE](#) (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları dikkate alınmalıdır.
  7. Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine riayet edilmesi gerekmektedir.
- ix. Derginin her bir sayısında yer alacak makale sayılarının orantılı olmasına dikkat edilmeli, sayı/cilt arasındaki makale sayısı dengeli olmalıdır.
- x. Bir yıl içindeki toplam bilimsel araştırma makalesi, fen bilimleri konu alanı için toplam bilimsel makale (araştırma, olgu sunumu, derleme) sayısının en az %50'sini oluşturmalıdır. Sağlık bilimleri, diş hekimliği ve eczacılık konu alanları için, bir yıl içindeki toplam bilimsel araştırma yazısı en az 12 olmalıdır.
- xi. Dergide, makale yazım kuralları ayrıntılı biçimde verilmeli ve makaleler bu formata **kesinlikle** uygun olmalıdır. Örneğın; tablo, şekil, başlık, alt başlık, öz, kaynakça yazımları gibi.
- xii. Dergide, "**yayın politikası**" başliğı altında, dergi yayın süreci ve politikası (açık erişim bilgisi, varsa ücret ve ücretlendirme politikası, makale değerlendirme süresi ve süreci gibi.) ile ilgili ayrıntılı bilgiye yer verilmelidir.
- xiii. Makale sonunda; Araştırmacıların Katkı Oranı beyanı, varsa Destek ve Teşekkür Beyanı, Çatışma Beyanına yer verilmelidir.
- xiv. Her yıl bitiminde yeni bir cilt numarası ile başlayan dergilerde sayfa numaraları, ilk sayıda 1'den başlamalı ve aynı cilde ait diğer sayılarda birbirini takip etmelidir. Cilt olmaksızın sayı numarası ile yayınlanan dergilerin her sayısında sayfa numarası 1'den başlayabilir.
- xv. Hakem sayısı her makale için, farklı kurumlardan olmasına özen gösterilerek, en az iki olmalıdır.
- xvi. TR Dizin kapsamındaki tüm dergilerden (*kabul edilen, değerlendirme için beklemede olan ya da yeni başvuran*) 2021 yılı için istenecek hakem raporu sayısı ve ilgili makaleleri dergi tam sayı PDF'sinin yüklenmesi sonrasında sistem tarafından belirlenecektir. Hakem raporları, dergi sayısındaki toplam makale sayısının (2 taneden az olmamak koşulu ile) %15'i kadar olacaktır. Örneğın, bir sayıda 10 makale yayınlanmış ise; 2 makale için, 20 makale yayınlanmış ise; 3 makale için hakem raporu yüklenecektir. Ayrıca ilk sayıdan bir adet ret makale hakem raporu talep edilecektir. Hangi hakem raporlarının isteneceği, dergi sayısı yüklendikten sonra "hakem raporları" sekmesinden görülebilir. Komite tarafından ayrıca hakem raporu talep edilmesi durumunda aynı yöntemle ODIS'e

yüklenmelidir. Hakem değerlendirme raporları, şekil incelemesinin yanı sıra, bilimsel değerlendirme yapıldığını gösterecek biçimde olmalıdır (seçimli hakem formu, makale üzerinde hakem notları, değerlendirme formunda bilimsel değerlendirme notları gibi). [* ilgili makale için, tüm hakem değerlendirme sürecini gösteren

*PDF dosyası halinde (makalenin ilk başvuru yapılan hâli, 1. hakem görüşü, 2. hakem görüşü, varsa düzeltmeler, **hakem isimleri, kurumları ve değerlendirme tarihleri** görülecek biçimde ve mümkünse imzalı) yüklenmelidir].*

xvii. Dergide, birleşik sayı basımı, 3 yıl içinde ardışık 2 sayı için yalnızca bir kez yapılabilir.

xviii. **Özel** sayı ya da **ek sayılar** da kriterlere bağlı olarak değerlendirilir. Ayrıca;

1. Ek veya Özel sayı: Bir derginin normal aralıklarla çıkarılan düzenli sayılarına ek olarak yayınlanan sayılardır. Kongre/sempozyum vb etkinlik bildirimlerinden veya belli bir konudaki makalelerden oluşmalıdır.
2. Ek veya Özel sayıdaki sayfa numaraları, yıl içindeki düzenli sayılardan farklı şekilde numaralandırılmalıdır.
3. Ek veya Özel sayı adedi; normal periyodun 1/3'ünden fazla olamaz. Kongre bildiri özetlerini içeren özel sayılar bu kapsama dâhil edilmezler.
4. Ek veya Özel sayıda yayınlanan olgu sunumları, derleme ve araştırma makalesi oranları (kongre özetleri hariç), diğer sayılarda yayınlanan makale oranlarına dâhil edilecektir.
5. Armağan sayıları, özel veya ek sayı statüsünde kabul edilmez. Normal sayı olarak numaralandırılmalı ve yüklenmelidir.
6. Kurala uygun yayınlanmayan Ek veya Özel sayılar olması durumunda dergi dizinden çıkarılacaktır.